

॥ श्री ॥

स्कंदपुराणोक्त द्वारकामाहात्म्य.

मूलसहित गुजराती भाषान्तर.

शास्त्री काणीदास गोविंदजी पासे तैयार करावी

द्वारकां पुस्तकप्रसारक मंडलीअ

छपावी प्रसिद्ध कर्युं.

मुंબई:

ओरियेन्टल छापखानाभां छाप्युं.

मं'वत् १८४३. धर्मवी म'न १८८७

(आ पुस्तक छापवानो हफ्त म'ने १८९७ ना २५ भा आक'ट
प्रमाणे नोंधाव्या छे.)

(किंमत ३भीया ३)

સદા સર્વદા પરોપકારી શેઠ શ્રી પ

ગોકલદાસ કોરજીની હજુરમાં.

(રહેવાસી દ્વારકા તાબે વરવાળું.)

(હાલ) મુંબઈ.

સાહેબ, આપે ઓખાઈ શેઠીઆઓની પંક્તિમાં પોતાના સ્વદેશી ખંધુઓના કલ્યાણાર્થે, તન મન અને ધનનો ઘટતો વ્યય કરી ઉદારતા ભરેલાં કામો કરેલાં છે. ઓખા-મંડલના ખીન્ન કેટલાક શેઠીઆઓએ જે જે ધર્મનાં કામો કરેલાં છે, તેનો લાભ આપના સ્વદેશી ખંધુઓને ખિલકુલ મળેલો નથી; અને આપણા ઉદારતાવાળા હાથથી આ દેશમાં જે જે ધર્મનાં કામો થયેલાં છે તેનો લાભ દેશી-પરદેશી બરીબ અને શ્રીમંત ખંધુઓને સરખી રીતે મળે છે. તેની સાથે મારી ઉપર પણ વખતો વખત આપ અનુગ્રહ કરતા આવ્યા છો. તેની યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે આ ‘શ્રીદ્વારકામાહાત્મ્ય’ (મૂળ અને તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર) આપનામદાર શેઠને માનપૂર્વક આર્પણું કરું છું.

દ્વારકા પુસ્તકપ્રસારક મંડળીના

વ્યવસ્થાપક.

પ્રસ્તાવના.

આપણા વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર અને પુરાણ આદિ માન્ય ગ્રંથોમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થોનું નિરૂપણ કરી એઓમાં મોક્ષને પરમ પુરુષાર્થ કહી તેનું મુખ્ય સાધન ધર્મ છે એવો સિદ્ધાંત કરેલો છે અને શમ, દમ, તીર્થ યાત્રા તથા શ્રાદ્ધ આદિને ધર્મનાં સ્વરૂપ ભૂત માનેલાં છે. જો કે ધર્મનાં કુળરૂપે આ લોક તથા પરલોક સંબંધી સુખ ભોગોને પણ માનેલા છે તો પણ શાસ્ત્રોના તાત્પર્ય જ્ઞેતાં નિશ્ચય થાય છે કે મોક્ષ શિવાય ખીન્ન સુખો ગોણુ ફલરૂપ છે અને મોક્ષજ મુખ્ય ફલ છે. તીર્થ યાત્રાના પ્રકરણમાં અયોધ્યા, મથુરા, માયા (હરિદ્વાર) કાશી, કાંચી, ઉજ્જૈણ અને દ્વારકા એ સાત પુરીઓને મોક્ષદાયક ગણેલી છે અને તેઓમાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના નિવાસકુપ દ્વારકાપુરીને સર્વોત્તમ ગણેલી છે. આ પંચ ભૂતમય મનુષ્ય દેહ કે જે આપણને પશુ, પક્ષી તથા કીટ આદિ અનેક યોનિઓમાં ભટકતાં ભટકતાં યદ્યસ્થાથી મળ્યો છે, ઘણાં ઘણાં પ્રયત્નો કરતાં પણ પાછો મેળવી શકાય એવો નથી અને ક્ષણભંગુર છતાં પણ મોટા પુરુષાર્થને આપે એવો છે તેને પામીને પોતાના શ્રેયનું સંપાદન કરવામાં આણસુ રેહેવું એ કેવી મોટી ભૂલ ગણાય ? એટલા માટે વેદશાસ્ત્રોક્ત ધર્મમાં મનુષ્યોએ અવશ્ય આગ્રહ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી યોગ્ય છે કે જેથી મનુષ્ય દેહનું સાંકલ્ય થાય. હાલ કલિકાલના પ્રભાવથી આયુષ્ય અલ્પ થઈ જવાને લીધે અને વ્યવહાર સંબંધી ખટપટો વધી જવાને લીધે શાસ્ત્રોમાં કહેલા સઘળા ધર્મો માણસોથી પાળી શકાય તથા કરી શકાય એવી સ્થિતિ રહી નથી માટે જે એક ધર્મ કરવાથી તેમાં સઘળા ધર્મોનો સમાવેશ થાય એવા ધર્મોનો માર્ગ આસ્તિક અને યુદ્ધિમાન આર્ય લોકોએ શોધી લેવો જોઈએ. શાસ્ત્રોનું રહસ્ય જ્ઞેતાં એવો ધર્મ તીર્થયાત્રાજ છે એમ નિશ્ચય થાય છે. કારણ કે તીર્થયાત્રામાં શમ, જિતેન્દ્રિયપાણું, શ્રાદ્ધ, મહાત્મા પુરુષોનો સમાગમ, દાન અને દેવપૂજન આદિ સઘળા ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરથી તીર્થયાત્રા કરવાનો વિચાર કરતાં પણ તીર્થો અનેક હોવાથી અને તે સઘળાં તીર્થોની યાત્રા કરવામાં પુરી પડે એવી શરીર શક્તિ તથા ધન શક્તિ આદિ સગવડો ઘણું કરીને સર્વ લોકોને હોતી નથી તેથી એવું એક તીર્થ શોધી લેવું જોઈએ કે જેની યાત્રામાં સઘળાં તીર્થોની યાત્રા કરવાનો સમાવેશ થાય. એવું તીર્થ તો એક ગોમતી સંયુક્ત દ્વારકાજ છે એમ સઘળાં પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે. ત્યારે હવે દ્વારકાની યાત્રા કરવામાં કયા કયા વિધિ કરવા જોઈએ અને કેમ કરવાથી દ્વારકાની યાત્રા સફળ ન્યા સંપૂર્ણ થાય એ જિજ્ઞાસુ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતી નથી. આ જિજ્ઞાસાને શાંત કરવાનું સાધન સ્કંદપુરાણમાં કહેલું દ્વારકા હાત્મ્ય છે પણ તે સંગ્રહ લાપામ યાત્રી તેનો અર્થ સઘળા

આર્ય લોકોથી સમજી શકાય એમ નથી તેથી સર્વ લોકોની સગવડને વાસ્તે શ્રીદ્વારકાપુરીના રહેવાસી પ્રોત સોમા વાલજી તથા ભટ્ટ રતનજી દયારામ વગેરેએ જામનગરના રહેવાસી શાસ્ત્રી કલિદાસ ગોવિંદજીના હાથથી આ દ્વારકા માહાત્મ્યનું ગુજરાતી ભાષાંતર તૈયાર કરાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

દ્વારકામાં આવનારા યાત્રાળું લોકોને દ્વારકામાં મુખ્ય અને કેટલાં અવાંતર તીર્થો છે એ જાણવાની ધણી જરૂર છે કે જે જાણીને વિધિપૂર્વક યાત્રા કરવાથી યાત્રા સંપૂર્ણ અને સફળ થતાં ખરચવામાં આવેલાં ધનનો યથાર્થ ઉપયોગ થયો જાણી મનમાં પરમ સંતોષ પ્રાપ્ત થાય. જે કે શ્રીદ્વારકાનાથજી ગોમતીજી, બેટ શંખોદ્ધાર, પિંડતારક અને ચક્રતીર્થ આદિ કેટલાંક મુખ્ય સ્થલો ત્યાં પ્રસિદ્ધ છે તે પણ બીજાં કેટલાંક અજાણ્યાં મુખ્ય અને અવાંતર તીર્થો યાત્રા કરવા વગરનાં રહી જાય છે. કાલના મહિમાને લીધે ત્યાં રહેનારા અને ગોરપાણું કરનારા બ્રાહ્મણ લોકો પણ ત્યાંના કેટલાંક તીર્થોને જાણતા નથી ત્યારે વિધિથી અજાણ્યા હોય એ તો સ્વાભાવિકજ છે. વખતપર એમ પણ બને છે કે બ્રાહ્મણ લોકો ત્યાં કોઈ તીર્થ વિષે અને ત્યાં કરવાના વિધિ વિષે યાત્રાળુ ગૃહસ્થોને કેહે છે તે કેટલાએક ગૃહસ્થો એમ માને છે કે બ્રાહ્મણો પોતાના સ્વાર્થને વાસ્તે કેહે છે પણ આ વિષય કોઈ શાસ્ત્રમાં નહીં હોય. આમ થવાથી ધન પુરેપુરું ખરચતાં છતાં અને દૂર દૂરથી આવવાનો પરિશ્રમ લીધા છતાં પણ યાત્રાની કેટલીક અપૂર્ણતા રહી જાય છે તે અડચણ પણ આ ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ થવાથી દૂર થશે.

દ્વારકા માહાત્મ્યમાં મુખ્ય અને પેટાનાં સંઘળાં તીર્થોનાં નામ, તે તે તીર્થોની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ છે તે, તે તે તીર્થોમાં કયો વિધિ કરવો તે, તે તે તીર્થોનો મહિમા અને તે તે તીર્થો કયા કયા સ્થલમાં છે ઇત્યાદિ સંપૂર્ણ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

એકલું ભાષાંતર પ્રકટ કરવાથી કેટલાએકને એવો શક ઉત્પન્ન થાય કે ‘આમાં જે લખ્યું છે તે મૂલમાં નહીં હશે’ તો તે શકને દૂર કરવાને વાસ્તે મૂલ સંસ્કૃત પણ સાથે દાખલ કર્યું છે અને કયા શ્લોકનું કયું ભાષાંતર છે એ તુરત જાણવામાં આવે તેટલા વાસ્તે મૂલ શ્લોકના તથા ભાષાંતરના આંક પણ ખરાખર રાખ્યા છે.

દ્વારકા માહાત્મ્ય કરતાં અમુક તીર્થોની ઉત્પત્તિના બે ત્રણ વિષય ગર્ગસંહિતાના દ્વારકાખંડમાં અધિક જોવામાં આવતાં તે વિષયના ગર્ગસંહિતાના ચાર અધ્યાય પણ ભાષાંતરસહિત આ પુસ્તકની સાથેજ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે.

દ્વા. પુ. પ્ર. મંડળી.

અનુક્રમણિકા.

અધ્યાય.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
	મંગલાચરણ.....	૧
૧	ઋષિયોનું પ્રજ્ઞાપાસે ભગવાનના આશ્રમ પૂછવા માટે જવું.....	૨
૨	દુર્વાસાનું આવવું	૯
૩	રૂઝિમણી દુઃખ મોક્ષણ	૧૫
૪	દ્વારકાગમન પ્રશંસા.....	૨૬
૫	ગોમતી ચક્રોત્પત્તિ.....	૩૧
૬	ગોમતી માહાત્મ્ય	૩૭
૭	ચક્રતીર્થ માહાત્મ્ય	૪૩
૮	ગોમતીઆદ્ય માહાત્મ્ય	૪૬
૯	રૂઝિમણી હૃદ માહાત્મ્ય	૫૨
૧૦	કૃકલાશકુંઠ માહાત્મ્ય	૫૫
૧૧	વિષ્ણુપદ માહાત્મ્ય	૬૨
૧૨	મયસ્સર પ્રભાવ અને ગોપિકાબોધ	૬૪
૧૩	ગોપચાર માહાત્મ્ય	૭૪
૧૪	પંચનદ માહાત્મ્ય	૭૯
૧૫	સિદ્ધેશ્વર ઋષિતીર્થ માહાત્મ્ય	૮૫
૧૬	તીર્થયાત્રા કથન	૮૯
૧૭	દેવયાત્રામાં પરિવાર કથન	૯૩
૧૮	દુર્વાસા ઉપાખ્યાન.....	૯૯
૧૯	દુર્વાસોબલિ વિવાદ	૧૦૫
૨૦	કુશવંધ	૧૦૯
૨૧	કુશ વિષ્ણુ સંવાદ.....	૧૨૧
૨૨	રૂઝિમણી પૂજન	૧૨૯
૨૩	વિષ્ણુ પૂજનાદિ કૃષ્ણ કથન.....	૧૩૦
૨૪	તુલસીદાસ મહિમા	૧૩૮

૨૫	ચંદ્રશર્માપાખ્યાન	૧૫૧
૨૬	તીર્થકૂલ માર્ગદર્શન	૧૬૪
૨૭	એકાદશી જાગરણ કૃત	૧૬૮
૨૮	જાગરણ મહિમા	૧૭૨
૨૯	આકાશ વાણ્યુદ્ભવ	૧૭૬
૩૦	તીર્થયાત્રા પથ ક્રમ કથન	૧૮૩
૩૧	ઋષિસેનાદિનાં દ્વારકા દર્શન	૧૮૭
૩૨	દ્વારકાભિષેક	૧૯૩
૩૩	સર્વ તીર્થ નિવાસ	૨૦૪
૩૪	વજ્રલેપ પાપહર	૨૦૮
૩૫	યાત્રાદિ કૂલ વર્ણન	૨૧૩
૩૬	દ્વારકા મહિમા	૨૨૨
૩૭	ચક્રતીર્થ માહાત્મ્ય	૨૨૬
૩૮	વજ્રલેપ પાપહર	૨૩૧
૩૯	માહાત્મ્ય કથન	૨૩૩
૪૦	ગોપીચંદન ધારણ કૃત કથન	૨૩૯
૪૧	શંખોદ્ધાર માહાત્મ્ય	૨૪૨
૪૨	પિંડારક તીર્થ માહાત્મ્ય	૨૪૮
૪૩	દ્વારકા વસતિ મહિમા	૨૫૦
૪૪	પ્રકીર્ણક માહાત્મ્ય	૨૫૫
૪૫	માહાત્મ્ય કૂલ સ્તુતિ	૨૫૬

ગર્ગસંહિતા.

૯	દ્વારકા ગમન કારણ	૨૬૩
૧૦	ગોમત્યુપાખ્યાન	૨૬૭
૧૧	ચક્રતીર્થાત્પત્તિ	૨૭૧
૧૨	શંખોદ્ધાર માહાત્મ્ય	૨૭૪

॥ શ્રી ॥

॥ સ્કન્દપુરાણોક્ત દ્વારિકામાહાત્મ્ય ॥

અને

તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

અંથ નિર્વિદ્યપણે પરિપૂર્ણ થવા માટે આરંભે
ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ.

॥ અધ્યાનમ્ ॥

અત્યદ્ભુતંભાસકમંબુજેક્ષણંચતુર્મુજંશંખગદાર્યુદાયુધં ॥ શ્રીવત્સલ
દ્વંગલશોભિકૌસ્તુભંશ્રીદ્વારકેશંસતતંનમામિ ॥ ૧ ॥ મહાહૃદૈર્દૂર્ય
કિરીટકુંડલંપીતાંવરંસાંદ્રપયોદસૌભગં ॥ શ્રીગોમતીતીરનિવાસિમુ
ક્તિદંતન્માંપુનાતુસતતંહરિકૃષ્ણરૂપં ॥ ૨ ॥

ધ્યાન.

અત્યંત અદ્ભુત, તેજસ્વી, કમળસરખાં નેત્રવાળા, ચાર લુબ્ધવાળા, શંખ ગદા
તથા ચક્રરૂપ હાથોં આયુધોવાળા, ડાબા સ્તનપર જમણી પાસ વળેલી રૂપાડાની ચ-
કરીવાળા અને કૌસ્તુભ મણિ જેના ગળામાં શોભે છે એવા શ્રીદ્વારકાનાથજીને હું
નિરંતર પ્રણામ કરું છું ॥ ૧ ॥ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું સ્વરૂપ કે જે ભારે મૂલ્યના વૈ-
દૂર્ય મણિઓથી જડેલા મુકુટ તથા કુંડલોવાળું, પીળાં વસ્ત્ર ધરનાર, ઘાટા મેઘસરખાં
શોભાવાળું, શ્રીગોમતીજીના તટપર ખીરાજેલું અને પ્રકૃતિ આપનાર છે તે મને સર્વદા
પવિત્ર કરજો ॥ ૨ ॥

अथ स्कंदपुराणोक्त श्रीद्वारिकामाहात्म्य

प्रारंभः

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमु-
दीरयेत् ॥ १ ॥ शौनक उवाच ॥ कथं सूत युगे ह्यस्मिन्नरौ द्वे वै कलि-
संज्ञके ॥ बहुपाखंडसंकीर्णं प्राप्स्यामो मधुसूदनं ॥ २ ॥ युगत्रये
व्यतिक्रांते धर्माचारपरधुना ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरैकविष्णुर्भगवानि-
ति ॥ ३ ॥ सूत उवाच ॥ दिवं घाते महाराज रामे दशरथात्मजे ॥ दु-
ष्टराजन्यभारेण पीडिते धरणीतले ॥ ४ ॥ देवानां कार्यसिद्धयर्थं भु-
वोभारावतारणात् ॥ वसुदेवगृहे साक्षादाविर्भूते जनार्दने ॥ ५ ॥
नंदगेहंगते देवेशोऽपि ते पूतनास्तने ॥ घातिते च नृणावर्त्तशकटे परिलो-
डिते ॥ ६ ॥ दमिते कालिये नागे प्रलंबे विनिपूदिते ॥ धृते गोवर्धने शै-
ले परित्राते च गोकुले ॥ ७ ॥ सुरभ्या चाग्निषिके च शक्रे च विमदीकृ-
ते ॥ रासक्रीडांगते देवे दारिते केशिदानवे ॥ ८ ॥

नारायणने, सर्व नरोमां उत्तम नर भगवानने, सरस्वती देवीने तथा व्या-
सने प्रणाम करोने पछी ग्रंथनो आरंभ करवो ॥ १ ॥

शौनक सूतने पुछे छे—हे सूत ! आ महाभयंकर अने धृष्टा पाण्डोथी व्यास
थयेलो कलियुगमां आपणो भगवानने शी रीते पाभरुं ॥ २ ॥ पेहेलांता त्रय
युगो के जेओमां धर्म अने आचार सारी रीते पाणवामां आवता हुता तेओ वीती
गया छे अने हुमाणां आ त्रासदायी कलियुग प्राप्त थयो छे तो हुवे आ युगमां विष्णु
भगवान उयां रह्या छे ॥ ३ ॥

सूत कह्ये छे—दशरथना पुत्र महाशय रामचंद्र स्वधाममां पधारया पछी
दुष्ट राजाओना भारथी पृथ्वी पीडातां ॥ ४ ॥ देवताओनां कार्य सिद्ध करवाने वास्ते
अने पृथ्वीने भार उतारवाने वास्ते वसुदेवना धरमां साक्षात् श्रीकृष्ण भगवान
प्रकट थया हुता ॥ ५ ॥ अमणो नंदरायने घेर जूध पूतनानां स्तन शोषी लोधां,
तृणवर्त दैत्यने भारयो, गाडाने ओंधुंवाणी दीधुं ॥ ६ ॥ कालिय नागनुं दमन
कश्यप, प्रलंभासुरने मरावयो, गोवर्धन पर्वत धरयो, गोकुलनी रक्षा करी ॥ ७ ॥ का-
मधेनुमे करेला अभिषेकने स्वीकारयो, वृद्धनो मद उतारयो, गोपीओनी साथे रास-
क्रीडा करी, केशि दैत्यने भारयो ॥ ८ ॥

અકૂરવચનાદેવમધુપૂર્વાહરૌગતે ॥ હતેકુલયાર્પાડેમહારાજેચદાતિતે
 ॥ ૧ ॥ પશ્યતાંસર્વદૈત્યાનાંભોજરાજેનિપાતિતે ॥ યદુપૂર્વામગ્નિપિક્તેઊગ્ર
 સેનેનરાધિપે ॥ ૧૦ ॥ જરાસંઘવલેઘોરેત્વસંઘ્યાતેહતેક્ષિતૌ ॥ રાજસૂ
 યેકતુવરેચૈદ્યેચૈવતથાહતે ॥ ૧૧ ॥ નિર્વૃત્તેઞ્જારતેયુદ્ધેઞ્જારેચક્ષપિતે
 ભુવઃ ॥ યાત્રાવ્યાજસમાનીતેપ્રભાસેયાદવેકુલે ॥ મદ્યપાનપ્રસંગેનપ
 રસ્પરવધોદ્યતે ॥ ૧૨ ॥ કલહાગ્રૈમહારૌદ્રેપદ્મધેયાદવેકુલે ॥ ગાત્રં
 સંત્પજ્યતત્રૈવગતેનંતેસ્વમાલયં ॥ ૧૩ ॥ અશ્વત્થમૂલમાશ્રિત્યસ
 માસીનેજનાર્દને ॥ વ્યાધપ્રહારગિન્નાંઘ્રિપરિત્યક્તકલેવરે ॥ ૧૪ ॥
 સ્વધામ્નિસંસિયતેદેવેપાર્યેચપુનરાગતે ॥ આચિતાયાંયદુપૂર્વાસાગરેણ
 સમંતતઃ ॥ ૧૫ ॥ ઇંદ્રપ્રસ્થંગતેવજ્જેકારપિત્વાહરેર્ગૃહં ॥ દ્વાપરેચબ્ય
 તિક્રાંતેધર્માધર્મવિમિશ્રિતે ॥ ૧૬ ॥ સંપ્રાપ્તેચમહારૌદ્રેયુગેસ્મિન્ક
 લિસંજ્ઞકે ॥ ક્ષીયમાણેસ્વધર્મેવૈવિધર્મેપ્રવલેતદા ॥ ૧૭ ॥ નષ્ટે
 ધર્મક્રિયાયોગેવેદવાદેવાહિષ્કૃતે ॥ એકપાદસ્થિતેધર્મેવર્ણાશ્રમવિવ
 ર્જિતે ॥ ૧૮ ॥

અકૂરજનાં વચન ઉપરથી મથુરામાં પધારીને કુલયાપીડ હાથીને માર્યો, મોટા
 મહાને માર્યો ॥ ૯ ॥ સધળા દૈત્યો જ્ઞેતાં હંસને પાડીને મારી નાખ્યો, મથુરામાં
 ઉગ્રસેનને રાજ્યાભિષેક કર્યો ॥ ૧૦ ॥ પૃથ્વીમાં મહાભયંકર અને અસંખ્યાત જ-
 રાસંઘના સૈન્યને માર્યું, રાજસૂય નામના મોટા યજ્ઞમાં શિશુપાલને માર્યો ॥ ૧૧ ॥
 અને મહાભારતનું યુદ્ધ કરાવીને પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો. પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન
 યાદવોનાં કુલોને યાત્રાના બાહાનાથી પ્રભાસમાં લાવ્યા અને ત્યાં મદિરાપાન કરવાથી
 સધળા યાદવો એક બીજાને મારવા લાગીને ॥ ૧૨ ॥ મહાભયંકર કળ્યાણ અ-
 ગ્નિમાં બળી ગયા. બલભદ્ર પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરીને પોતાના સ્થાનકમાં ગયા,
 ॥ ૧૩ ॥ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પીપળાના થડનો આશ્રય લઈને બીરાજ્યા, ત્યાં પારા-
 ધીના બાણથી પોતાના અરણ્યને ભેદાવી શ્રીઅંગનો ત્યાગ કરીને ॥ ૧૪ ॥ સ્વધા-
 મમાં પધાર્યા, અર્જુન દ્વારકામાંથી હસ્તિનાપુરમાં ગયા, સમુદ્રે ચારે પાસથી દ્વારકાને
 બોળી દીધી ॥ ૧૫ ॥ ભગવાનનું મંદિર કરાવીને વજ્રનાભ દંડપ્રસ્થમાં ગયો, જ્યાં
 ધર્મ તથા અધર્મ મિશ્રિત થતા હતા એવો દ્વાપરયુગ વીતી ગયો ॥ ૧૬ ॥ આ મહા-
 ત્રાસદાયી કલિયુગ પ્રાપ્ત થયો, ધર્મનો ક્ષય થવા લાગ્યો, અધર્મ પ્રબલ થયો, ॥ ૧૭ ॥
 ધર્મ સંબંધી ક્રિયાઓ કરવાનો લોપ થઈ ગયો, વેદની અર્થા દૂર જતી રહી, ધર્મનો
 માત્ર એક પાશ્ર્વો રહ્યો અને વર્ણ તથા અશ્રમની મર્યાદાઓ ત્રુટી ગઈ ॥ ૧૮ ॥

તસ્મિન્યુગેવિચલિતેઋષયોવનચારિણઃ ॥ સમંતાત્પરિધાવદ્ઘ્નિર્દ્યુ
 મિર્વાધ્યતેપ્રજા ॥ ૧૯ ॥ અધર્મનિરતૈઃપુંભિઃસત્યાર્જવવિનાકૃતૌ ॥
 સંગત્યામંત્રયન્સર્વગર્ગાદિમુનયસ્તદા ॥ ૨૦ ॥ અસિતોદેવલોઘૌ
 મ્યોમુનિરુદ્દાલકસ્તદા ॥ એતેચાન્યેપિબહવોપરસ્પરમથાબ્રુવન્ ॥ ૨૧ ॥
 અહોપશ્યતભૂરેષાકલિવ્યાપદિગંતરા ॥ ભગવંતંકથંવિષ્ણુપશ્યામો
 મધુસૂદનં ॥ ૨૨ ॥ કોવાઞ્જવાબ્ધૌપતિતાન્તારયિષ્યતિનોધુના ॥
 નકલૌસંગતિસ્તસ્પદ્મશ્યતેઘ્રજગદ્ગુરોઃ ॥ ૨૩ ॥ તંવિનાપુંડરીકાર્ક્ષ
 કથંસ્યામકલૌવયં ॥ તેષાંચિતયતામેવંદુઃસ્વિતાનાંતપસ્વિનાં ॥ ૨૪ ॥
 ઉવાચવચનંતત્રઋષિરુદ્દાલકસ્તદા ॥ ઉદ્દાલકઉવાચ ॥ યાવન્
 કલિદોષેણલિપ્યામોમુનિસત્તમાઃ ॥ ૨૫ ॥ પૃષ્ઠામોલોકધાતારંસ્થિ
 તિંવિષ્ણોઃકલૌયુગ ॥ યદિવિષ્ણુઃક્ષિતૌનસ્યાત્બ્રહ્મણોવચનેનહિ ॥
 ૨૬ ॥ વિષ્ણુંવિનાતદાવિપ્રાસ્પૃશ્યામઃસ્વકલેવરં ॥ વિનાભગવતાને
 નકઃસ્યાસ્યતિકલૌયુગે ॥ ૨૭ ॥

આ પ્રમાણે કલિયુગ આલતાં, આરે પાસ દોડદોડ કરતા ચોર લોકોથી પ્રભને પીડા
 થતાં ॥ ૧૯ ॥ અને અધર્મ કરવામાં લાગેલા તથા સત્ય અને સરલતાથી રહિત
 થએલા લોકો વધી જતાં તે સમયે ગર્ગ આદિ મુનિઓ એકઠા થઈને સર્વે વિચાર
 કરવા લાગ્યા ॥ ૨૦ ॥ અસિત, દેવલ, ધૈમ્ય, ઉદ્દાલક તથા બીજા પણ ધણા ઋ-
 ષિઓ મળીને પરસ્પરમાં વાતો કરવા લાગ્યા કે ॥ ૨૧ ॥ “અહો!! જુવો! આ
 પૃથ્વીના સઘળા ભાગોમાં કલિયુગ વ્યાપ્ત થયો છે તો હવે આપણે મધુદેવને માર-
 નારા વિષ્ણુ ભગવાનને શી રીતે દેખીએ? ॥ ૨૨ ॥ આપણે કે જાઓ સંસારરૂપ
 સમુદ્રમાં પડ્યા છીએ તેઓને હવે કોણ તારશે? કલિયુગમાં જન્મતના શુર એ ભગ-
 વાનના સમાગમ થાય એવું કંઈ જોવામાં આવતું નથી ॥ ૨૩ ॥ તો હવે કમળસ-
 રખા નેત્રવાળા એ પ્રભુવિના આપણે કલિયુગમાં રહી પણ કેમ શકીએ” દુઃખ પામેલા
 એ તપસ્વી લોકો એપ્રમાણે વિચાર કરતા હતા ॥ ૨૪ ॥ ત્યાં તેઓમાંના એક ઉદ્દા-
 લક નામના મુનિએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું.—

ઉદ્દાલક કેહે છે—હે ઉત્તમ મુનિઓ! આપણે હજી કલિયુગના દોષથી લે-
 પાયા નથી ॥ ૨૫ ॥ તે પેહેલાં પ્રજાની પાસે જઈને કલિયુગમાં વિષ્ણુની સ્થિતિ
 વિષે તેમને પૂછીએ. હે પ્રજાણો! જે પ્રજાના કેહેવા ઉપરથી ॥ ૨૬ ॥ એમ જ-
 હાશે કે ‘કલિયુગમાં વિષ્ણુ પૃથ્વીપર નથી’ તો આપણે વિષ્ણુ વગર પોતાના દેહનો
 ત્યાગ કરીશું. ભગવાનના સમાગમ વિના કલિયુગમાં તે કોણ રહેશે. ॥ ૨૭ ॥

॥ સૂતરુવાચ ॥ તત્શ્રુત્વાવચનં તસ્ય ઋષયઃ શંસિતવ્રતાઃ ॥ સાધુસાધ્વિ
તિતેપ્યુક્ત્વા પ્રસ્થિતા બ્રહ્મણોતિકં ॥૨૮॥ કથયંતઃ કથાવિષ્ણોઃ સુરુ
પમનુવર્ણનં ॥ તપસા પ્રયયુઃ સર્વે સંદૃષ્ટા બ્રહ્મણોતિકં ॥૨૯॥ અસિતો
દેવલો ધૌમ્યો મુનિરુદ્દાલકસ્તથા ॥ દદૃશુસ્તે તદા દેવમાસીનં પરમાસને
॥ ૩૦ ॥ પિતામહં ભૂતગણૈર્મૂર્તિમૂર્તૈઃ સમાવૃતં ॥ દૃષ્ટ્વા ચ તુર્મુર્ખં દેવં
દંડવત્પ્રણતાઃ ક્ષિતૌ ॥ ૩૧ ॥ પ્રણમ્ય દેવદેવાનાં તે સ્તોત્રેણ પ્રતુષ્ટુઃ ॥
ઋષયઃ ॥ નમસ્તુભ્યં જગત્તાતચતુર્વક્રાક્ષયાવ્યય ॥૩૨॥ નમસ્તે
સૃષ્ટિકર્તસ્તુ પિતામહનમોસ્તુતે ॥ સૂતરુવાચ ॥ એવંસ્તુતસ્તૈર્મુનિ
ભિઃ સુપ્રીતઃ કમલોદ્ભવં ॥૩૩॥ પાદ્યાર્ધ્યેનાં જિનદ્વૈતાન્ પ્રપછ્ય મુનિપુંગ
વાન્ ॥ બ્રહ્મોવાચ ॥ કિમાગમનકૃત્યં વોભૂતતત્ત્વેન પુત્રકાઃ ॥૩૪॥
કુશલં વોમહાભાગાઃ કુશશિષ્યાગ્નિવારિષુ ॥ ઋષયઃ ॥ જવત્પ્રસા
દાત્કુશલં પ્રાપ્તં નસ્તપસઃ ફલં ॥ ૩૫ ॥

સૂત કહે છે—એ પ્રમાણે ઉદાલકનું વચન સાંભળી ત્રીસ નિયમે ધરનારા તે
સધના મુનિએ ‘સારૂં સારૂં’ એમ કહીને બ્રહ્માની પાસે જવા આદ્યા. ॥ ૨૮ ॥
પ્રસન્નપણાથી વિષ્ણુની કથાઓનું તથા સ્વરૂપનું વર્ણન કરતા તે સધના ઋષિએ
તપોબળને લીધે બ્રહ્માની પાસે ગયા. ॥ ૨૯ ॥ અસિત, દેવલ, ધૌમ્ય અને ઉદા-
લક આદિ તે મુનિઓએ ઉત્તમ આસનપર પીરાજેલા બ્રહ્માનાં દર્શન કર્યાં. ॥ ૩૦ ॥
કેટલાએક દેહધારી અને કેટલાએક દેહવગરના જીવોથી વીટાએલા એ ચાર મુખ-
વાળા બ્રહ્માને જોઈ તેઓએ પૃથ્વીપર દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. ॥ ૩૧ ॥ દેવતાઓના
પણ દેવ બ્રહ્માને પ્રણામ કર્યા પછી તેઓએ નીચે પ્રમાણે તેમની સ્તુતિ કરી.

ઋષિઓ સ્તુતિ કરે છે—હે જગતના પિતા ! હે ચાર મુખવાળા ! હે કથથી
રહિત ! હે ન્યૂનતાથી રહિત ! તમને પ્રણામ કરીએ છીએ. ॥ ૩૨ ॥ હે સૃષ્ટિને કર-
નારા ! તમને પ્રણામ કરીએ છીએ. હે પિતામહ ! તમને પ્રણામ હોજો.

સૂત કહે છે—એ પ્રમાણે તે ઉત્તમ મુનિઓએ સ્તુતિ કરતાં સારી રીતે પ્રસન્ન
થએલા બ્રહ્માએ ॥ ૩૩ ॥ પાદથી તથા અર્ધ્યથી તેઓનો સત્કાર કરીને નીચે પ્ર-
માણે પુછ્યું.

બ્રહ્મા પુછે છે—હે પ્યારા પુત્રો ! તમારે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે. જ
હોય તે યથાર્થ રીતે કહો. ॥ ૩૪ ॥ હે પૂજ્ય સોહો ! તમારાં હર્ષ, શિષ્યો, અગ્નિ-
ઓ અને જળ કુશલ છે ?

ઋષયો કહે છે—આપની કૃપાથી સર્વ કુશલ છે. અમને તપનું કૃપા મળી ચુકું. ૩૫

યદ્ભવંતંપ્રપશ્યામઃસર્વેશ્વરગુરંપ્રભું ॥ શૃણુતત્કારણંબ્રહ્મન્યેનપ્રાપ્તાસ્ત
વાંતિકં ॥ ૩૬ ॥ યુગત્રયેષ્વતિકાંતેરુતાદ્યેદ્વાપરાંતકે ॥ પ્રાપ્તેક
લિયુગેષોરેકકવિષ્ણુઃપૃથિવીતલે ॥ ૩૭ ॥ યંદૃષ્ટ્વાપરમાંમૂર્તિયાસ્યામઃ
કર્મબંધનાત્ ॥ બ્રહ્મોવાચ ॥ મત્સ્યકૂર્માદિરૂપૈસ્તુભગવાનર્ચ્યતેમયા
॥ ૩૮ ॥ વિષ્ણોઃપરામિમાંમૂર્તિનજાનામિદ્વિજોત્તમાઃ ॥ ઋષયઋચુઃ ॥
યદિત્વંનવિજાનાસિતાતવિષ્ણોરવસ્થિતિ ॥ ૩૯ ॥ ગત્વાપ્રયાગેત
ત્રૈવસંત્યક્ષ્યામઃકલેવરં ॥ બ્રહ્મોવાચ ॥ માવિષાદંકુરુધ્વંહિતપદેક્ષ્યા
મિવોહિતં ॥ ૪૦ ॥ ઇતોવ્રજધ્વંપાતાલંયત્રાસ્તેદૈત્યસત્તમઃ ॥ તંગ
ત્વાપરિપૃચ્છધ્વંબ્રહ્માદંદૈત્યસત્તમં ॥ ૪૧ ॥ સજ્ઞાસ્યતિહરેઃસ્થાનંય
થાદશ્યતંકેશવઃ ॥ સૂનુવાચ ॥ તત્શ્રુત્વાવચનંતસ્યબ્રહ્મણઃપરમા
ત્મનઃ ॥ ૪૨ ॥ પ્રણિપત્યચંદેવેશંપ્રસ્થિતાસ્તેતપોધનાઃ ॥ જગ્મુઃસં
લ્લષ્ટમનસઃસ્તુવંતોદૈત્યસત્તમં ॥ ૪૩ ॥

કારણ કે આપ કે જે સધળા મહાત્માઓના ગુરુ અને પ્રભુ છે તેમનાં દર્શન થયાં હે પ્રજ્ઞા ! હવે અમો જે કારણથી આપની પાસે આવ્યા છીએ તે કારણ સાંભળો. ॥ ૩૬ ॥ સત્યયુગથી દ્વાપર સુધીના ત્રણ યુગો વ્યતીત થઈ ગયા છે અને મહાભયંકર કલિયુગ આવ્યો છે તો આ સમયમાં વિષ્ણુ પૃથ્વીમાં કયા સ્થળમાં છે? ॥ ૩૭ ॥ કે જેમનાં દર્શન કરીને અમો કર્મોના બંધનમાંથી પરમ મુક્તિ પામીએ.

પ્રજ્ઞા કહે છે—હું તો મત્સ્ય તથા કચ્છપ આદિ રૂપ ભગવાનનું પૂજન કરું છું. ॥ ૩૮ ॥ પણ તમારા પુછવા પ્રમાણે તેમની સર્વોત્તમ મૂર્તિના સ્થલને જાણતો નથી.

ઋષિઓ કહે છે—હે પિતામહ ! તમે પણ વિષ્ણુના સ્થલને જાણતા નથી ॥ ૩૯ ॥ માટે હવે અમો પ્રયાગમાં જઈને ત્યાંજ અમારા દેહ છોડી દેશું.

પ્રજ્ઞા કહે છે—તમે મુંઝાઓ નહીં. તમારા હિતનો માર્ગ કહું છું. ॥ ૪૦ ॥ તમે અહીંથી પાતાલ કે જ્યાં બલિરાજ રહે છે ત્યાં જાઓ. ત્યાં જઈ દૈત્યોમાં ઉત્તમ પ્રહ્લાદજીને પુછજો ॥ ૪૧ ॥ એટલે તે તમને ભગવાનનું સ્થલ ખતાવશે કે જ્યાં ભગવાનનું દર્શન થશે.

સૂત કહે છે—એ પ્રમાણે સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞાનાં વચન સાંભળી ॥ ૪૨ ॥ તે તપસ્વી લોકો પ્રજ્ઞાને પ્રણામ કરી ત્યાંથી ચાલી આનંદ ભરેલા મનથી પ્રહ્લાદજીનાં જખાણ કરતા કરતા પાતાલ ભણી ગયા. ॥ ૪૩ ॥

ધન્યઃસદૈત્પરાજોયંયોજાનાતિજનાર્દનં ॥ इतिसंचितयानास्तेसंप्रा
 माधरणीतले ॥ ४४ ॥ गत्वातेतस्यनगरंविविशुर्भवनोत्तमं ॥ दूरा
 देवसतानदृष्ट्वाबलिर्वैरोचनिस्तदा ॥ ४५ ॥ प्रपुत्यापार्हणांचक्रेप्रल्हा
 देनसमन्वितः ॥ मधुपर्कचधेनुंचदत्वाचार्य्यतथैवच ॥ ४६ ॥ उ
 वाचप्रांजलिभूत्वाप्रदृष्टेनांतरात्मना ॥ बलिरुवाच ॥ स्वागतंवोम
 हाभागाःसुभाग्यंपरमंमम ॥ ४७ ॥ यद्भवंतोनुपश्यामिब्रूतकिं
 करवाणिवः ॥ सूतउवाच ॥ एवंहिदैत्पराजेनसत्कृतास्तेतपो
 धनाः ॥ ४८ ॥ ऊचुःसंदृष्टमनसोदानवेंद्रसुतंप्रति ॥ ऋषयऊचुः ॥
 कार्यार्थिनस्तुसंप्राप्ताःप्रल्हादहरिवल्लभाः ॥ ४९ ॥ तदस्माकंमहा
 बाहोत्राताभवभवार्षवात् ॥ कथंवयंपुगेह्यस्मिनरौब्रेवैकलिसं
 ज्ञिके ॥ बहुपाखंडसंकीर्णेश्राप्स्यामोमधुसूदनं ॥ ५० ॥ भविष्या
 मोविनाविष्णुंभीतानामभयप्रदं ॥ यस्मिन्पुगेह्यधर्मेणजितोधर्मः
 सनातनः ॥ ५१ ॥

‘ધન્ય છે પ્રલહાદજીને કે જે વિષ્ણુની સ્થિતિને જાણે છે’ એમ વિચાર કરતા કરતા તેઓ પાતાલમાં પોહ્યા ॥ ૪૪ ॥ ખલિરાજના નગરમાં જઈ ઉત્તમ રાજદ્વારમાં ગયા ત્યાં તેઓને દૂરથીજ દેખી પ્રલહાદજી સહિત ખલિરાજએ ॥ ૪૫ ॥ ઉઠી સામે ઉભા થઈ તેઓની પૂજા કરી. મધુપર્ક, ગાય અને અર્ધ્ય આપ્યા પછી ॥ ૪૬ ॥ હાથ જોડી આનંદ ભરેલા મનથી તેઓને નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

ખલિરાજ કેહે છે—હે પૂજ્ય લોકો ! તમા ભલે આવ્યા. આજ મારાં મોઢાં ભાગ્ય કે જેથી ॥ ૪૭ ॥ આપ લોકોનાં દર્શન થયાં. જે આજ્ઞા હોય તે કહો. આપ લોકોનું કયું કામ કરી આપું.

સૂત કેહે છે—આ પ્રમાણે ખલિરાજએ સત્કાર કરતાં ॥ ૪૮ ॥ મનમાં રાજી થઈને તે તપસ્વી લોકોએ પ્રલહાદ રાજાને નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

ઋષિઓ કેહેછે—હે પ્રલહાદ ! હે ભગવાનને પ્યારા ! અમે ક્ષર્યને વાસ્તે તમારી પાસે આવ્યા છીએ ॥ ૪૯ ॥ માટે હું વીર ! તમે આ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાંથી અમારી રક્ષા કરો. આ ભયંકર કલિયુગ કે જે ઘણા પાખંડોથી વ્યાપ્ત છે તેમાં અમે ભગવાનને જે રીતે પ્રાપ્ત થઈએ તે કહો. ॥ ૫૦ ॥ વિષ્ણુ કે જે ભય પામેલાઓને અભય આપનારા છે તે વિના અમે શી રીતે રહી શકીએ. આ કલિ-યુગમાં સનાતનધર્મને અધર્મે છતી લીધે છે, ॥ ૫૧ ॥

અનૃતેનજિતંસત્યંવિપ્રાશ્વરૃષલૈર્જિતાઃ ॥ વિટૈર્જિતાવેદમાર્ગઃસ્ત્રી
 મિશ્વપુરુષાજિતાઃ ॥ ૫૨ ॥ દુર્દ્વિયોબ્રાહ્મણઃસર્વેન્લેષ્ટારાજન્યરુ
 પિણઃ ॥ અસ્મિન્વિલુલિતપ્રાયેવર્ણાશ્રમવિવર્જિતાઃ ॥ ૫૩ ॥ વેદ
 માર્ગેષુલુપ્તેષુકવિષ્ણુર્ભગવાનિતિ ॥ વિનાજ્ઞાનાત્તવિનાધ્યાનાત્તવિના
 ચૈન્દ્રિયનિગ્રહાત્ ॥ ૫૪ ॥ પ્રાપ્યતેભગવાન્યત્રતદ્રુચંકથયસ્વનઃ ॥
 દૈત્યરાજત્વમસ્માકંસુહૃન્માર્ગપ્રદર્શકઃ ॥ ૫૫ ॥ કથયસ્વમહાભાગ
 યત્રતિષ્ઠતિકેશવઃ ॥ સૂતઃપ્રવાચ ॥ એવંસદ્વિજમુખ્યૈસ્તૈઃસંપૃષ્ઠોદૈત્ય
 સત્તમઃ ॥ ૫૬ ॥ પ્રણમ્યબ્રાહ્મણાન્સર્વાન્નિજક્ત્યાસંહૃષ્ટમાનસઃ ॥ ન
 મસ્કૃત્યસદેવેભ્યોબ્રહ્મણેપરમાત્મને ॥ ભગવદ્ભક્તિસંયુક્તોવ્યાહર્તુમુ
 પચક્રમે ॥ ૫૭ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीदारिकामाहात्म्ये
 प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

સત્યને ખોટાએ જીતી લીધું છે. પ્રાક્ષણેને શૂદ્રોએ જીતી લીધા છે, વેદના
 માર્ગોને જ્ઞરકર્મ કરનારાઓએ જીતી લીધા છે અને પુરુષોને સ્ત્રીઓએ જીતી લીધા છે.
 ॥ ૫૨ ॥ સધળા પ્રાક્ષણે દુર્બુદ્ધિ થઈ ગયા છે, મ્લેચ્છો રાજાઓનો વેશ ધરી
 રાજ્ય કરવા લાગ્યા છે અને વર્ણ કે આશ્રમની મર્યાદાઓ રહી નથી તો હવે આ
 પ્રમાણે સધળું ધણું કરીને ખગડી જતાં ॥ ૫૩ ॥ અને વેદના માર્ગોનો લોપ થઈ
 જતાં આ સમયમાં વિષ્ણુ ભગવાન ક્યાં છે તે કહો. જ્ઞાન વિના, ધ્યાન વિના
 અને ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યા વિના પણ ॥ ૫૪ ॥ જે સ્થલમાં ભગવાનની પ્રાપ્તિ
 થાય તે શુદ્ધ સ્થલ અમને ખતાવો. હે દૈત્યોના રાજા ! તમે અમારા સ્નેહી છો
 અને માર્ગ દેખાડનારા છો ॥ ૫૫ ॥ માટે હે પૂજ્ય ! જે સ્થલમાં ભગવાન રહેતા
 હોય તે સ્થલ કહો.

સૂત કહેછે—એ પ્રમાણે મહાત્મા પ્રાક્ષણેએ પુછતાં પ્રહ્લાદજીએ પ્રસન્ન થઈ
 ॥ ૫૬ ॥ ભક્તિપૂર્વક સધળા પ્રાક્ષણેને, દેવતાઓને, પ્રજ્ઞાને તથા પરમા-
 ત્માને પ્રણામ કરી અંતઃકરણમાં ભગવદ્ભક્તિ રાખીને નીચે પ્રમાણે કહેવાનો પ્રારંભ
 કર્યો. ॥ ૫૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणमानी प्रल्हादे कहेली संहितायां दारिकामाहात्म्ये
 प्रथमोऽध्यायः संपूर्णः.

॥ દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ સર્વેષામપિભૂતાનાંદૈત્યદાનવરક્ષસાં ॥ જવં
તોવૈપૂજ્યતમાવિશેષેણતપોધનાઃ ॥ ૧ ॥ અનુજ્ઞયાતુયુષ્માકંપ્રસાદા
ત્કેશવસ્યચ ॥ અવસ્થાનંભગવતઃકથયામિનિબોધત ॥ ૨ ॥ પશ્ચિ
મસ્યસમુદ્રસ્યતીરમાશ્રિત્યતિષ્ઠતિ ॥ કુશસ્થલીતિયાપૂર્વકુશેનસ્યા
પિતાપુરી ॥ ૩ ॥ વહતેગોમતીયત્રસાગરેણસમન્વિતા ॥ દ્વારાવતીચ
સાવિપ્રાઆનર્તેષુપ્રકીર્તિતા ॥ ૪ ॥ તસ્યાંવસતિવિશ્વાત્માશુક્તિમુ
ક્તિપ્રદોહરિઃ ॥ કલાષોઢશસંયુક્તોમૂર્તિદ્વાદશસંયુતઃ ॥ ૫ ॥ તદેવ
પરમંધામતદેવપરમંપદં ॥ દ્વારકાસાચવૈધન્યાયત્રાસ્તેમધુસૂદનઃ
॥ ૬ ॥ યત્રઠ્ઠણશ્ચતુર્બાહુઃશંખચક્રગદાધરઃ ॥ નરામુક્તિપ્રયાસ્યંતિ
તત્રગત્વાકલૌયુગે ॥ ૭ ॥ સૂતઉવાચ ॥ તચ્છ્રુત્વાવચનંતસ્યપ્રલ્હા
દસ્યમહાત્મનઃ ॥ વિસ્મયાવિષ્ટમનસસ્તમૂચુર્દ્વિજસત્તમાઃ ॥ ૮ ॥ ઋ
ષયઋચુઃ ॥ ક્ષયંયદુકલેયાતેભારેચાપહૃતેભુવઃ ॥ પ્રજાસેયાદવશ્રેષ્ઠઃ
સ્વસ્થાનમગમદ્ધરિઃ ॥ ૯ ॥ દ્વારાવત્યાંઘ્રાવિતાયાંસમંતાત્સાગરેણ

અધ્યાય ૨ જો.

પ્રલ્હાદજી કહેછે—હે તપસ્વી લોકે ! દૈત્ય, દાનવ અને રાક્ષસ આદિ સઘળાં
પ્રાણીઓને પણ તમે વિશેષે કરી પૂજ્ય છે. ॥ ૧ ॥ હવે હું આપ લોકેની આજ્ઞા-
થી અને ભગવાનની કૃપાથી ભગવાનને રહેવાનું સ્થલ કહું છું તે સાંભળો. ॥ ૨ ॥
પશ્ચિમ સમુદ્રના તીરમાં કુશસ્થલી નામની નગરી છે કે જે પૂર્વ કુશે સ્થાપેલી છે.
॥ ૩ ॥ એ સ્થલમાં સમુદ્રની સાથે મળેલી ગોમતી નદી વેહેછે અને તે નગરીઓ
આ દેશમાં ‘દ્વારકા’ એવા નામથી ઓળખાય છે. ॥ ૪ ॥ સોળે કલાઓથી સંપૂર્ણ,
શુક્તિ તથા મુક્તિને આપનારા અને ખાર મૂર્તિઓથી વીરાએલા વિશ્વાત્મા ભગવાન એ
નગરીમાં રહે છે. ॥ ૫ ॥ એ દ્વારકા કે જેમાં ભગવાન રહેછે તેજ પરમધામ પરમપદ્મ અને
ભાગ્યશાળી છે. ॥ ૬ ॥ દ્વારકા કે જેમાં ચાર ભુજવાળા અને શંખ ચક્ર તથા ગદાને
ધરનાર શ્રીકૃષ્ણ રહે છે ત્યાં જવાથી લોકો કલિયુગમાં પણ મુક્તિ પામશે. ॥ ૭ ॥

સૂત કહેછે—એ પ્રમાણે મહાત્મા પ્રલ્હાદજીનાં વચન સાંભળી મનમાં વિસ્મય
પામેલા તે મુનિઓએ પ્રલ્હાદજીને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું ॥ ૮ ॥

મુનિઓ પુછે છે—યદુકુલનો ક્ષય થયા પછી અને પૃથ્વીનો ભાર ઉતર્યા
પછી યાદવોમાં કૃત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પ્રભાસમાં સ્વધામમાં પધારી ગયા છે ॥ ૯ ॥

હિ ॥ કયંસમગવાંસ્તત્રકલૌદૈત્યપ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧૦ ॥ બલિરુ
વાચ ॥ કથયસ્વમમાપ્યેતત્કથંવિષ્ણુર્મહીતલે ॥ સ્થિતશ્વા
નર્તવિષયેચૈતદ્વિસ્તરતોવદ ॥ ૧૧ ॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ ઉપસેનેનર
પતૌપ્રશાસતિવસુંધરાં ॥ કૃણ્યદુપુરીમેતાંશોભમાનેસમંતતઃ ॥ ૧૨ ॥
રમમાણેરમાનાથેરામાભિરમણેહરૌ ॥ એકદાતુસમાસીનેસઞ્જાયાંયદુ
સત્તમે ॥ ૧૩ ॥ કથાભિઃક્રિયમાણાભિર્વિચિત્રાભિરનેકથા ॥ ઉ
દ્ભવઃકથયમાસપ્રવરંચાત્રિનંદનં ॥ ૧૪ ॥ યાત્રાયામનુસંપ્રાપ્તંદુર્વા
સસમકલ્મષં ॥ તચ્છુત્વાસહસોત્યાયજ્ઞગવાનરુક્મિણીગૃહં ॥ ૧૫ ॥
જગામહૃષ્ટમનસાવિશ્વશક્તિપુરસ્કૃતઃ ॥ આગત્યોવાચવૈદર્જીસંપ્રાપ્તમૃ
ષિસત્તમે ॥ ૧૬ ॥ તપોનિર્ધૂતપાપોવૈઅત્રિપુત્રોમહાયશઃ ॥ આતિથ્યેના
ર્ચિતોવિપ્રઃપ્રદાસ્યતિમહોદયં ॥ ૧૭ ॥ ગૃહિણોનગૃહેયસ્યસત્પાત્રાગમનં
વૃથા ॥ તસ્યદેવાનગૃહ્ણંતિપિતરશ્ચોદકંતથા ॥ ૧૮ ॥ તદાગચ્છસ્વગ

અને દ્વારકાને પણ આરે કોરથી સમુદ્રે બોળી દીધી છે તે છતાં ‘એ ભગવાન કલિ-
યુગમાં ત્યાં રહે છે’ એમ તમે કેમ કહો છો. ॥ ૧૦ ॥

બલિરાજ પણ પ્રલહાદજીને કેહેછે—હે દાર્દ્ર ! મને પણ એ વાત કહો કે
વિષ્ણુ પૃથ્વીમાં એખા દેશમાં કયા કારણથી અને શી રીતે રહ્યા છે, આ વાત
વિસ્તારથી કહો. ॥ ૧૧ ॥

પ્રલહાદજી કેહેછે—ઊપસેન રાજ પૃથ્વીનું રાજ્ય કરતા હતા અને શ્રીકૃષ્ણ ભગ-
વાન દ્વારકાને સધળી રીતે શોભાવતા હતા ॥ ૧૨ ॥ તથા પોતે લક્ષ્મીના પતિ
છતાં પણ ખીજી અનેક સ્ત્રીઓની સાથે સુંદર રીતે વિલાસ કરતા હતા. આ પ્રમાણે વર્ત-
તા શ્રીકૃષ્ણ એક દિવસે સભામાં બેઠા હતા ॥ ૧૩ ॥ અને અનેક પ્રકારની વિચિત્ર વાતો
થતી હતી તે સમયે ઉદ્ભવજીએ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે ॥ ૧૪ ॥ ‘અત્રિના પુત્ર પવિત્ર મુનિ
દુર્વાસા યાત્રા કરવા આવ્યા છે.’ એ વાત સાંભળી સધળી શક્તિઓથી સંપન્ન શ્રી-
કૃષ્ણ તુરત ઊઠીને ॥ ૧૫ ॥ આનંદ ભરેલા મનથી રૂઝિમણીને ઘેર આવ્યા. ત્યાં આ-
વીને તેમણે રૂઝિમણીને દુર્વાસા આવ્યાનું નિવેદન કર્યું કે ॥ ૧૬ ॥ “તપોબળને
લીધે અત્યંત નિષ્પાપ થએલા મહાયશસ્વી અત્રિના પુત્ર દુર્વાસા મુનિ આવ્યા છે
તેમનું જો આતિથ્યની રીતિથી પૂજન કરવામાં આવશે તો તે મોટું કલ્યાણ
આપશે. ॥ ૧૭ ॥ જે ગૃહસ્થના ઘરમાં સત્પાત્ર પ્રાણીનું આવડું વૃથા
થાય તેના હાથના અત્રને કે જળને દેવતાઓ કે પિતૃઓ સ્વીકારતા નથી. ॥ ૧૮ ॥
માટે આલો આપણે દુર્વાસા મુનિને નિમંત્રણ આપવા જઈએ.” એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ

ચ્છામોનિમંત્રયિતુમત્રિજા॥તથેત્યુક્ત્વાસુસોદેવીરથમારુહેસતી ૧૧
 રથમારુદ્યદેવેશોરુક્મિણીસહિતોહરિઃ ॥ જગામંત્રયત્રાસ્તેદુર્વાસામુ
 નિસત્તમઃ॥૨૦॥દૃષ્ટ્વાજ્વલંતંતપસાકૂલેનદનદીપતેઃ ॥ કપાલિનસ્તુપુ
 રતઃસુસ્નાતંકણવીરકે॥૨૧॥ પ્રણમ્યગ્નગવાનૂગ્રક્ત્યાપપ્રચ્છાનામયં
 તતઃ ॥ પશ્ચાદ્વિદર્શતનયારુક્મિણીપ્રણનામતં॥૨૨॥દુર્વાસાશ્વાપિતૌ
 દૃષ્ટ્વાદર્શનાર્યમુપાગતૌ ॥ પપ્રચ્છકુશલંતત્રસ્વાગતેનાશ્નિવંચતૌ॥૨૩॥
 દુર્વાસાઽવાચ ॥ કુશલંરુષ્ણસર્વત્રકુત્રવાસસ્તવાધુના ॥ કતિદારા
 સ્તથાપત્યાન્યેતદ્વિસ્તરતોવદ ॥ ૨૪ ॥ શ્રીરુષ્ણઽવાચ ॥ સમુદ્રે
 ણપ્રદક્ષામેભૂમિર્દ્વાદશયોજના ॥ તસ્પાંનિવસિતાબ્રહ્મન્પુરીદ્દેમમર્ધી
 મયા ॥ ૨૫ ॥ પ્રાસાદાસ્તત્રસૌવર્ણાનવલક્ષાણિસંખ્યયા ॥ ત
 સ્પાંવસામિસંત્દૃષ્ટ્વત્સાદાત્સુનિર્ઘયઃ ॥ ૨૬ ॥ પ્રલ્હાદઽવાચ ॥
 તચ્છુત્વાવચનંતસ્યવિસ્મયાવિષ્ટમાનસઃ ॥ પ્રત્યુવાચસદુર્વાસાઃપ્રહસ્ય
 મધુસૂદનં ॥ ૨૭ ॥ વસંતિતાવકાયેચતેષાંસંખ્યાંવદસ્વમે ॥ યાવં

નાં વચન સાંભળી 'ખડુ સાંઈ' એમ કહીને સતી રૂક્મિણી રથમાં બેઠાં. ॥ ૧૯ ॥
 દેવતાઓના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ પણ રૂક્મિણીની સાથે રથમાં બેસીને જે સ્થલમાં મહા-
 મુનિ દુર્વાસા હતા તે સ્થલમાં ગયા. ॥ ૨૦ ॥ સમુદ્રને કાંઠે કપાલીધરની પાસે
 કણ્ણવીર ક્ષેત્રમાં સારી રીતે નાહીને બેઠેલા અને તપથી પ્રકાશતા દુર્વાસાને બોલ
 ॥ ૨૧ ॥ ભક્તિથી પ્રણામ કરીને શ્રીકૃષ્ણે તેમને આરોગ્ય પ્રુછ્યું અને ભીષ્મકરા-
 બની પુત્રી રૂક્મિણીએ પ્રણામ કર્યા ॥ ૨૨ ॥ એઓને દર્શનને વાસ્તે આવેલાં
 બોલ દુર્વાસાએ પણ ભલે આવ્યાં એમ સત્કાર કરીને ત્યાં તેઓને કુશલ પ્રુછ્યું. ॥ ૨૩ ॥

દુર્વાસા પ્રુછે છે—હે કૃષ્ણ ! તમે સધળી રીતે કુશલ છો ? હમણાં તમે ક્યાં
 રહો છો તમારે સ્ત્રીઓ કેટલી છે અને સંતાન કેટલાં છે ? એ સધળું વિસ્તારથી
 કહો. ॥ ૨૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—મને સમુદ્રે ખાર યોજન પૃથ્વી આપેલી છે અને તે પૃથ્વી-
 માં મેં સોનાની નગરી વસાવી છે. ॥ ૨૫ ॥ એ નગરીમાં સોનાના નવ લાખ
 મોહોલ છે. હું આપની કૃપાથી હર્ષ યુક્ત થઈ નિર્ભય રીતે એ નગરીમાં વસું છું.
 ॥ ૨૬ ॥ એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી મનમાં ખડુજ વિસ્મય પામેલાં
 દુર્વાસાએ હસીને કહ્યું કે ॥ ૨૭ ॥ “ એ નગરીમાં જેટલાં તમારાં માણસો રહેતાં
 હોય તેઓની સંખ્યા મારી પાસે કહો અને તમારે પોતાને જેટલી રાણીઓ હોય,

ત્યશ્ચમહિષ્યસ્તેપુત્રાશ્ચસ્વજનાસ્તથા ॥ ૨૮ ॥ શ્રીકૃષ્ણુવચ ॥
 વ્રહ્મનષોડશસાહસંભાર્યાશ્વાષ્ટાધિકામમ ॥ તાસાંમધ્યેશ્રેષ્ઠતમાવિદ
 ઝાધિપતેઃસુતાઃ ॥ ૨૯ ॥ એકૈકસ્યાંદશસુતાઃકન્યાચૈકામમા
 ગજા ॥ ષટ્પંચાશદ્વદૂનાંતુકોત્યઃપરિજનોમમ ॥ ૩૦ ॥ શેષાઃ
 પ્રકૃતયોબ્રહ્મંસ્તેષાંસંખ્યાનવિદ્યતે ॥ પ્રલ્હાદુવચ ॥ તચ્છૃત્વા
 ચિંતયામાસકિમેતદિતિવિસ્મિતઃ ॥ ૩૧ ॥ અહોઅનંતવીર્યઃસ્વ
 માયામાશ્રિત્યતિષ્ઠતિ ॥ અનંતસર્ગકર્તૃત્વેપ્રવૃત્તિર્દૃશ્યતામયા ॥ ૩૨ ॥
 ॥ દુર્વાસાઉવચ ॥ સ્વાગતંવોમહાબાહોબ્રૂહિકિંકરવાણિતે ॥ દર્શ
 નેનત્વદીપેનપ્રહૃષ્ટમેમનોધિકં ॥ ૩૩ ॥ શ્રીકૃષ્ણુવચ ॥ યદિપ્ર
 સન્નોઝગવંસ્તદાગચ્છસ્વમેગૃહં ॥ શિરસ્યાધાયપાદાંબુતતોયામિપવિ
 વ્રતાં ॥ ૩૪ ॥ દુર્વાસાઉવચ ॥ અક્ષમાસારસર્વસ્વંકિર્માનયસિ
 માધવ ॥ નયત્વંયદિમદ્વાક્યંકરોષિસહભાર્યયા ॥ ૩૫ ॥ લવણે
 નાસ્તિમિષ્ટત્વંનાસ્તિશીતંદ્રુતાશને ॥ નાસ્ત્યંબરેવીજરોહોનાસ્તિદુર્વા
 જેટલા પુત્રો હોય તથા જેટલા પરિજનો હોય તેઓની સંખ્યા પણ કહો." ॥૨૮॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે મહારાજ ! મારી સોળ હજાર એકસોને આઠ સ્ત્રીઓ છે તેઓમાં રૂઝિમણી પટરાણી છે. ॥ ૨૯ ॥ મને એક એક સ્ત્રીમાં દશ દશ પુત્રો અને એક એક કન્યા જનમેલ છે. છપન કરોડ યાદવો મારા પરિજનો છે ॥ ૩૦ ॥ અને તે ઉપરાંત પ્રજાઓ પણ તેમાં રહેછે કે જેઓની સંખ્યાજ નથી.

પ્રલ્હાદજી કહે છે—એ સાંભળી 'આ તે શું' એમ વિસ્મય પામીને દુર્વાસાએ વિચાર કર્યો કે ॥ ૩૧ ॥ 'અહો ! અનંત શક્તિવાળા ભગવાન પોતાની માયા ફેલાવીને દ્વારકામાં રહ્યા છે. ભગવાન આવી રીતેજ અનંત સૃષ્ટિઓ બનાવતા હશે.' ॥ ૩૨ ॥

પછી દુર્વાસાએ ભગવાનને કહ્યું કે—હે મહાપ્રાણુ ! તમે ભલે આન્યા ! હવે કહો. તમારું કયું કામ કરું. તમારું દર્શન મળવાથી મારું મન ખણું રાજ થયું છે. ॥૩૩॥
 શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે મહારાજ ! જો આપ પ્રસન્ન થયા હો તો મારે ઘેર પધારો એટલે તમારા ચરણના જળને માથાપર ચઢાવીને હું પવિત્ર થાઉં ॥ ૩૪ ॥

દુર્વાસા કહે છે—હે કૃષ્ણ ! હું કે જેમાં કોઈ રીતની કામા તો છેજ નહીં તેને શા માટે ઘેર તેડી જાઓ છો. તમે જો તમારી સ્ત્રીની સાથે મારું કહ્યું કરવાનો સ્વીકાર કરો તો સુખેથી તેડી જાઓ. ॥૩૫॥ જેમ લુણમાં મધુરતા નથી, અગ્નિમાં શીત-લપણું નથી અને આકાશમાં ખીજનો જન્મ નથી તેમ દુર્વાસામાં કામા નથી. ॥૩૬॥

સસિલ્પમા ॥ ૩૬ ॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ એવમસ્તિતિચોત્કાસપ્રસ્થિ
તઃસ્વરથેનહિ ॥ તંદૃષ્ટ્વાપ્રસ્થિતંવિષ્ણુપ્રહસ્યોવાચર્મીષયન્ ॥ ૩૭ ॥
દુર્વાસસંનજાનીષેમુંચેમાન્હયસત્તમાન્ ॥ ત્વંચમાર્યાતથાચૈવવહતં
સ્વરથેનર્મા ॥ ૩૮ ॥ શ્રીકૃષ્ણુવાચ ॥ જિવાન્યથાપ્રબ્રવીતિવિપ્ર
કર્તાસ્મિતત્તથા ॥ ત્વયારુપાલુનાબ્રહ્મન્યવિત્રોહંસબાંધવઃ ॥ ૩૯ ॥
॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ તત્તથાઋષિવર્પોસૌપુત્રત્વાદેર્વોરથેસ્વકે ॥ તથૈવપું
હરીકાક્ષ્યાહિયાહીત્યજાષત ॥ ૪૦ ॥ તંદૃષ્ટ્વાદેવતાઃસર્વાવહમાનં
હરિરિયં ॥ સાધુસાધ્વિતિજાષંતઋચુઃસર્વેપરસ્પરં ॥ ૪૧ ॥ અહો
બ્રહ્મણ્યદેવસ્યપરાંમર્તિકિપ્રપશ્યત ॥ સ્કંધેકૃત્વાતુયોધ્વાનંવહતેસહ
માર્યયા ॥ ૪૨ ॥ વિકીર્યમાણંકુસુમૈઃસુરસંઘૈર્જયસ્વનૈઃ ॥ જગામસ
રયંગૃહ્યસમાર્યોદ્વારકાંપ્રતિ ॥ ૪૩ ॥ વહમાનેરથેતસ્મિન્નરુક્મિણી
તૃષિતામવત્ ॥ ઉવાચકૃષ્ણંવૈર્દર્શીશ્રમવ્યાકુલ્લોચના ॥ ૪૪ ॥
શ્રાંતામારપરિક્લિષ્ટાવહંતીકોપિનંદ્વિજં ॥ પાયધિત્વોદકંકાંતનય

પ્રલ્હાદૃષ્ટ છે છે-પછી, 'જેમ આપ કેહશે તેમ કરશું' એમ સ્વીકારી
ભગવાન રથમાં બેસીને ચાલવા લાગ્યા. એમને જતા જોઈ ખીવડાવવા સાર
હસીને દુર્વાસાએ કહ્યું કે ॥ ૩૭ ॥ "તમે દુર્વાસાને ઝોળખતા નથી. હવે આ
રથમાંથી ઉત્તમ થોડા છોડી નાખો અને તમે તથા તમારી સ્ત્રી અને પોતાના રથમાં
બેસાડી તે રથને થોડાની પેઠે તાણીને લઈ જાઓ." ॥ ૩૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણુ કેહે છે-હૈ મહારાજા ! જેમ આપ કેહશે તેમજ હું કરીશ. તમે તો
કૃપા કરીને મને તથા મારાં પાંધવોને પાવત્ર કર્યાં છે ॥ ૩૯ ॥

પ્રલ્હાદૃષ્ટ છે છે-પછી દુર્વાસા એ પ્રમાણે રુક્મિણીને તથા શ્રીકૃષ્ણને
પોતાના રથમાં બેસીને તેઓને 'ચાલો ચાલો' એમ બોલીને હાકવા લાગ્યા.
॥ ૪૦ ॥ એ પ્રમાણે ભગવાનને રથ તાણતા જોઈ 'વાહવા' બોલતા સર્વ દેવતા-
ઓ પરસ્પરમાં વાતો કરવા લાગ્યા કે ॥ ૪૧ ॥ "અહો શ્રીકૃષ્ણ કે જે પ્રહ્લાદ
દેવ છે તેમની પ્રાક્ષણી વિષે પરમ ભક્તિ જીવો કે પોતે રથને કાંધપર લઈને સ્ત્રીની
સાથે માર્ગમાં ચાલ્યા જાય છે" ॥ ૪૨ ॥ દેવતાઓ 'જય જય' પોકારીને જને
કુલંથી વધાવતા હતા એવા ભગવાન સ્ત્રીની સાથે રથને લઈને દ્વારકામાં જવા
ચાલ્યા ॥ ૪૩ ॥ રથને તાણવાના પરિશ્રમને લીધે વ્યાકુલ નેત્રવાલાં રુક્મિણીએ
પોતાને તરસ લાગવાથી ભગવાનને કહ્યું કે ॥ ૪૪ ॥ "આ રીસાલ પ્રાક્ષણને
તાણવાથી હું થાકી રહી છું અને મારથી મુંઝાણીહું માટે હૈ સ્વામી ! મને પાણી

માંમંદિરંસ્વકં ॥ ૪૫ ॥ તચ્છુત્વાવચનંતસ્યાઃ પાદેનાક્રમ્યમેદિનીં ॥
 તસ્મિન્સમાનયામાસગંગાંત્રિપથગાંશુભાં ॥ ૪૬ ॥ તદ્દૃષ્ટ્વાનિર્મ
 લંશીતંસુગંધંપાવનંજલં ॥ પપૌપિપાસિતાદેવીરુક્મિણીજાન્યહવીજલં
 ॥ ૪૭ ॥ પીતંતયાજલંદૃષ્ટ્વાચુકોપક્રપિસત્તમઃ ॥ જજ્વાલજ્વલન
 પ્રસ્થંશશાપપરમેશ્વરીં ॥ ૪૮ ॥ દુર્વાસાઁવાચ ॥ મામપૃષ્ઠાજલં યસ્માત્પી
 તવત્પસિરુક્મિણિ ॥ તસ્માત્પાનરતાનિત્યંઞવિષ્યસિનસંશયઃ ॥ ૪૯ ॥
 અવિયુજ્યરથાદ્યસ્માન્મામપૃષ્ઠાજલંત્વયા ॥ પીતંતસ્માન્નરુણેનવિ
 યુક્તાત્વંઞવિષ્યસિ ॥ ૫૦ ॥ પ્રલ્હાદઁવાચ ॥ એતાવદુક્ત્વાવચનં
 ક્રોધસંરક્તલોચનઃ ॥ પરિત્યજ્યરથંવિપ્રોભૂમાવેવાવતિષ્ઠત ॥ ૫૧ ॥
 એવંશભાતદાદેવીરુરોદાતીવવિદ્વલા ॥ ઁવાચરુણાંકારુણ્યાત્કથ
 સ્યાસ્યેત્વયાવિના ॥ ૫૨ ॥ શ્રીરુણઁવાચ ॥ આપાસ્યેપ્રત્યહંદે
 વિદ્વિકાલંઞુવનંતવ ॥ યોમાંપશ્યતિચાત્રસ્થંસત્વામેવપ્રપશ્યતિ
 ॥ ૫૩ ॥ માંહિદૃષ્ટ્વાનરોયસ્તુત્વાંનપશ્યતિઞક્તિતઃ ॥ અર્ધયાત્રાફલં
 પાઘને પોતાના મંદિરમા તેડી જાઓ." ॥ ૪૫ ॥ એ પ્રમાણે રુક્મિણીનું વચન
 સાંભળી શ્રીકૃષ્ણે પોતાના ચરણવતે પૃથ્વીને દબાવી તે સ્થલમાં સુંદર ગંગાજળને
 લાવી પ્રકટ કર્યા ॥ ૪૬ ॥ તરસ્યાં થએલાં રુક્મિણીએ નિર્મલ, ટાકું, સુગંધી તથા
 ગંગાજલ નીકલ્યું જોઈને તે જલ પીધું ॥ ૪૭ ॥ રુક્મિણીએ પાણી પીધેલું જોઈ
 જોને ભારે કોપ ચડ્યો એવા દુર્વાસાએ અગ્નિની પેઠે પ્રજ્વલિત થઈને તે પરમે-
 શ્વરીને નીચે પ્રમાણે શાપ દીધો ॥ ૪૮ ॥

દુર્વાસા કેહે છે—હે રુક્મિણી ! તે મને પ્રુછ્યા વિના પછી પીધું એટલા
 માટે તું નિરંતર મદિરા પીવામાં આસક્તિ વાળી થશે એમાં સંશય નથી. ॥ ૪૯ ॥
 તે સ્થમાંથી છુટ્યા વિના તથા મને પ્રુછ્યા વિના પાણી પીધું એટલા માટે તને કૃષ્ણ-
 નો વિયોગ થશે. ॥ ૫૦ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—જેનાં નેત્ર ક્રોધથી ખહુજ રાતાં થયાં હતાં એવા દુર્વાસા
 એટલાં વચન બોલી સ્થમાંથી ઉતરીને ધરતી પર ઉભા રહ્યા ॥ ૫૧ ॥ એ પ્રમાણે
 ઋષિનો શાપ થતાં તે સમયે અત્યંત વિહ્વલ થઈને રુક્મિણી રોવા લાગ્યાં. પછી તેમણે
 શંક થઈને ભગવાનને કહ્યુંકે “તમ વિના હું એકલી શીરીતે રહી શકીશ” ॥ ૫૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કેહે છે—હે સુંદરી ! હું નિત્ય જો વાર તમારા સ્થાનકમાં આ-
 વીશ. જે માણસ દારકામાં મારાં દર્શન કરે તેણે તમારાં દર્શન કરવાં જોઈએ
 ॥ ૫૩ ॥ જે માણસ મારાં દર્શન કરીને પછી ભક્તિભાવથી તમારાં દર્શન નહિ

તસ્યજવિષ્યતિનસંશયઃ ॥ ૫૪ ॥ વિલપ્યૈવંપ્રિયંવાક્યંબ્રહ્મણ્યો
યદુનંદનઃ ॥ તતઃપ્રસાદયામાસદુર્વાસસમકિલ્બિષં ॥ ૫૫ ॥ વા
હ્યોપવનમધ્યેતુપૂજયામાસતંતદા ॥ અવનિજ્યસ્વયંપાદૌવિપ્રપાદા
વેનેજનં ॥ ૫૬ ॥ શિરસાધારયામાસજગતઃપાવનોહરિઃ ॥ દત્વાયં
ગાંચવિપ્રાયમધુપર્કચમ્પકિતઃ ॥ ૫૭ ॥ વિધિવદ્ભોજયામાસષટ્શ્ર
સેનદ્વિજોત્તમં ॥ ૫૮ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये दुर्वास
आनयनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

કરે તેને યાત્રાનું આરંભું ફક્ત થશે એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૪ ॥

પ્રહ્લાદેણ કહે છે—આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણને માનનારા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને રૂ-
ઝિમણીને પ્રિય વચન કહીને પછી નિષ્પાપ દુર્વાસા મુનિની ક્ષમા માગી ॥ ૫૫ ॥
અને પછી બાહારના ખગીઆમાંજ તેમની પૂજા કરી પોતાના હાથથી દુર્વાસાનાં ચર-
ણ ધોઈ તે ચરણ ધોવાનાં જળને ॥ ૫૬ ॥ પોતાને માથે ચઢાવ્યું. પછી જગતને
પવિત્ર કરનારા ભગવાને દુર્વાસાને ભક્તિભાવથી અર્ધ, ગાય તથા મધુપર્કનું નિવેદન
કરી ॥ ૫૭ ॥ તેમને છ રસવાલા ભોજનથી વિધિસહિત જમાડ્યા ॥ ૫૮ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणमानी प्रल्हादे कहेली संहितायां द्वारकामाहात्म्ये
अनि अर्धाय संपूर्ण.

॥ तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥ अहो ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्यामिततेजसः ॥ महि
मायदयनैव मृषाचक्रे मुनेर्वचः ॥ १ ॥ नैतच्चित्रमशेषाणां सेतुपाले
जनार्दने ॥ भृगोर्यश्वरणाघातं दधारहृदिलांछनं ॥ २ ॥ सातु देवी

અધ્યાય ૩ નો.

ઋષિઓ પુછે છે—અહો ! અપાર શક્તિવાળા બ્રહ્મણ્યદેવ શ્રીકૃષ્ણની અ-
પૂર્વ મોઢાઈ કે તેમણે કોઈ રીતે દુર્વાસાના વચનને મિથ્યા કહ્યુંજ નહીં. ॥ ૧ ॥
સંઘળાઓની મર્યાદાને પાળનાર અને જમણે ભૂચુની પાટુ વાગવાના ચિન્હ રૂપે.
હૃદયમાં શ્રીવત્સનું ધારણ કહ્યું છે એવા શ્રીકૃષ્ણ આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણનું પ્રતિપાલન
કરે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નહીં. ॥ ૨ ॥ હું દૈત્યોના રાજા ! હવે કહો કે સ્વામીની

કયંતેનપ્રેયસાવિપ્રયોજિતા ॥ એકાકિનીસ્યિતાતત્રકથ્યતામસુરે
શ્વર ॥ ૩ ॥ ઉત્કંઠિતાઅપિવયંશ્રોતુંદારાવર્તીમુદા ॥ इदमादौबुभु
त्सामश्चित्तखेदापनुत्तये ॥ ४ ॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ શ્રૂયતામૃષ
યઃસર્વેગદતોમમવિસ્તરાત્ ॥ यथाशापोद्भवंदुःखंभुमोचहरिवल्लभा
॥ ૫ ॥ અયદુર્વાસસઃશાપમવાપ્યારુંતુદંતદા ॥ यादवेंद्रस्यगृहिणीब
हुशःपर्यदेवयत् ॥ ૬ ॥ શ્રીરુક્મિણ્યુવાચ ॥ कल्याणीबतगायेयं
लौकिकीसंविभाव्यते ॥ कुंभस्याब्धौचांसिधौचनिर्माणान्नाधिकंफलं
॥ ૭ ॥ યન્મમાત્મુરિજ્ઞાગ્યાયાઃપ્રાપ્યનાયંજગત્પતિ ॥ इयमेकाकि
नीजातापौरस्त्यादेवहेलनात् ॥ ૮ ॥ ક્રમંગલાલયઃશ્રીમાનનવદ્ય
ગુણોહરિઃ ॥ अल्पपुण्याशुचांधामकुमतिःक्वचमादृशी ॥ ૯ ॥ અ
પિનૌઘટયામાસધાતાવંચનકોવિદઃ ॥ विधानमशुभायामेवियोगवि
षमव्ययं ॥ ૧૦ ॥ અન્યથાવર્ણગુરવઃસ્નાતાસ્ત્રૈવિદ્યવર્ત્મનિ ॥ कयं
तुशमुमर्हतिस्त्रियंरिवन्नामनागसं ॥ ૧૧ ॥ ધ્રુવમેતદયોમયાવિધિ
સાથે વિયોગ પામેલાં તે રૂક્મિણી ત્યાં એકલાં શી રીતે રહ્યાં ? ॥ ૩ ॥ જે કે અમે
દ્વારકાવિષે સાંભળવાને ઉત્કંઠિત છીએ તો પણ હમણાં ચિત્તને એક મટાડવાને વાસ્તે
પ્રથમ રૂક્મિણીની સ્થિતિ જાણવા ઇચ્છીએ છીએ. ॥ ૪ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—હું સર્વે ઋષિઓ । રૂક્મિણી જે રીતે શાપથી થએલા
દુઃખમાંથી મુક્ત થયાં તે વિષે હું વિસ્તારથી કહુંહું તે સાંભળો ॥ ૫ ॥ એ પ્રમાણે
અર્મસ્થલને પીડા કરે એવો દુર્વાસાનો શાપ પ્રાપ્ત થતાં શ્રીદૃષ્ટાની રાણી રૂક્મિણી નીચે
પ્રમાણે બહુ બહુ વિલાપ કરવા લાગ્યાં. ॥ ૬ ॥

રૂક્મિણી વિલાપ કરે છે—જગતમાં કેહેવાય છે કે ‘ધડો સમુદ્રમાં પડે અથવા
નદીમાં પડે તો પણ તેને પોતાના માપ કરતાં વધારે રૂળ મળતું નથી’ એ વાત
સાચેસાચી લાગે છે. ॥ ૭ ॥ કેમકે હું કે જે અભાગણી હું તેને જગતના નાથ શ્રી-
કૃષ્ણ પતિ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ એ પ્રમાણેજ થયું. કોઈ પૂર્વજન્મના અપરાધને લીધે-
જ હું એકલી થઈરહી. ॥ ૮ ॥ મંગળોનાં નિવાસ રૂપ અને નિર્દોષ ગુણિવાળા
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ય્યાં અને થોડાં પુણ્યવાળી તથા શોકોના નિવાસવાળી મારા જેવી
દુર્મુદ્ધિ સ્ત્રી ય્યાં. ॥ ૯ ॥ ઠગાઈ કરવામાં ચાતુરીવાળા વિદ્યાતાએ અમારો એવો
સંયોગ કર્યો કે જે સંયોગમાંથી ભાગ્યની મંદતાનેલીધે અપાર વિયોગ રૂપી ઝર ની
કળ્યું. ॥ ૧૦ ॥ એમ ન હોય તો ત્રણ વેદ સંપંથી વિદ્યામાં પોહોએલા અને ત્રણ
વર્ણના ગુર કેહેવાતા બ્રાહ્મણો એક પામેલી નિરપરાધી સ્ત્રીને શાપજ કેમ આપે. ॥ ૧૧ ॥

વિંદધમેત્તદયંસ્વયંહિતત્ ॥ શતધાનવિદીર્યતેયતોવિરહેદુર્વિષહેમધુ
 દ્વિપઃ ॥ ૧૨ ॥ કઠિનઃસ્વલુસ્વેલતીતરૈર્બતવામાંચરિતોઽયમંતકઃ ॥
 અભિવાંછિતમૃત્યવેપિયન્મરણેસૌવિદધાત્પસૌભગ્નં ॥ ૧૩ ॥ અધિક
 ત્પસુદુશ્વરંતપઃપ્રતિલબ્ધઃપ્રથમંમયાત્મજઃ॥વતેતનવિનાકૃતાપ્યહંનમૃ
 તાપંચસુવાસરેષુહ ॥ ૧૪ ॥ ઉપલભ્યસુદારુણામિમામયપડિમાવિતા
 સ્મ્યહંતદા ॥ યદિદંનિધનાયુતાયુતૈસ્તુલનાંસમુપૈત્યલક્ષણં ॥ ૧૫ ॥
 પરિપાતિકથંનદુઃસ્વહાજનમીશોવિવશંત્વમિત્રતઃ ॥ નિજવિત્તજિઘ્ર
 ક્ષયાયદિદ્યધમર્ણધાનિકોપિપાલયેત્ ॥ ૧૬ ॥ ઇતિસાવિલપંત્યના
 રતંકુરરીવાર્તતરામનસ્વિની ॥ વ્યસનેનવિદૂષિતાશયાદ્વિજશાપોપહ
 તામમૂર્છહ ॥ ૧૭ ॥ અથજ્ઞાત્વાશ્રિયંસાક્ષાદ્વિક્ષિમર્ણીકૃષ્ણવહ્નિર્જાં ॥
 મૂર્છિતામતદર્હાંતામાજગામપયોનિધિઃ ॥ ૧૮ ॥ સુધાશીકરગર્ભે
 કરપંકજવાયુના ॥ તાંસમાશ્વાસયામાર્સિંસધુઃપૂર્વજવાત્મજાં ॥ ૧૯ ॥

અવશ્ય વિધાતાએ આ મારા હૃદયને લોહાનું બનાવ્યું છે કે જેથી આ શ્રી-
 કૃષ્ણ ભગવાનનો અસહ્ય વિયોગ પ્રાપ્ત થતાં પણ સૈકડો ટુકડા થઈને ફાટી પડતું નથી.
 ॥ ૧૨ ॥ કઠણ અને અવળાં આચરણ કરનારો આ કાળ પ્રાણીઓને રમકડાં રૂપ
 ગણીને રમ્યા કરતો હોય એમ જણાય છે. કારણ કે મોતની ઈચ્છા ધરાવનારા મા-
 ણસને પણ મોતની દુર્લભતા કરે છે. ॥ ૧૩ ॥ કોઈથી થઈ શકે નહીં એવું તપ કરી-
 ને પ્રથમ મેં પ્રદુમ્ન નામના પુત્રને મેળવેલ તે પુત્રનો વિયોગ થતાં પાંચ દિવસમાંજ
 મોત આવ્યું જેઈએ પણ આવ્યું ન હતું. ॥ ૧૪ ॥ આ પતિના વિયોગ રૂપ મહા
 દાગળ પીડા પ્રાપ્ત થતાં પણ કાળજી મને ખચાવે છે તો અભાગીયું ખચવું હજારો અને
 કરોડો મરણ પ્રાપ્ત થયા જેવું છે. ॥ ૧૫ ॥ આપત્કાલમાં પડેલા દેણદારને લેણદાર
 પણ પોતાનું ધન લેવાની ઈચ્છાથી પાળે છે ત્યારે ઈશ્વર કે જે દુઃખોને મટાડનાર છે
 તે, શત્રુના હાથથી પરવશ થએલા પોતાના ભક્તજનને કેમજ નહીં પાળે. ॥ ૧૬ ॥

પ્રહ્લાદ કેહે છે—પ્રાણીના શાપથી કુખી થવાને લીધે ખુબજ ગભરાએલાં
 અને રોકથી વ્યાપ્ત અંતઃકરણવાળાં તે રૂક્મિણી એપ્રમાણે ટીટોડીની પેઠે વારંવાર
 વિલાપ કરતાં કરતાં મૂર્છા પામી ગયાં ॥ ૧૭ ॥ પછી શ્રીકૃષ્ણનાં અહ્લંગના અને
 સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજી રૂપ રૂક્મિણીને તેવાં દુઃખ ભોગવવાને અયોગ્ય અને મૂર્છા પાર્મેલાં
 જાણીને સમુદ્ર ત્યાં આવ્યો ॥ ૧૮ ॥ અને તે રૂક્મિણી કે જે પૂર્વ જન્મમાં પોતાની
 પુત્રી હતાં તેમની અમૃતના ખિંદુઓવાળા પોતાના હસ્ત કમળના પવનથી આશ્વા-
 સના કરવા લાગ્યો ॥ ૧૯ ॥ એ સમયમાંજ નારદજી ત્રિકૃમ (ત્રીકમજી) ભગ-

एतस्मिन्नंतरेतत्रव्योममार्गेणनारदः ॥ उपवीणयितुंप्रागाच्चिविक्र
 मतनुंहीर ॥ २० ॥ सदृष्ट्वासिधुनाश्वास्यमानांविश्वस्यमातरं ॥
 अवतीर्यश्रुतकयोबोधयामासभक्तिमान् ॥ २१ ॥ माखिदोदेविदे
 वैशदयितेदयितेपतौ ॥ दूरीकृतेविप्रशापात्कुरुकल्याणिधीरतां ॥
 ॥ २२ ॥ देवीभगवतीसाक्षात्कृष्णश्चपुरुषोत्तमः ॥ अवतीर्णौ
 धराभारमपनेतुंपटच्छया ॥ २३ ॥ देवोसौपरमंब्रह्मनिर्विकारंનિરં
 जनं ॥ मायाશક્તિસ્ત્વમેતસ્યસર્ગસ્થિત્યંતકારિणी ॥ २४ ॥ સંહ
 ત્યનિશ્ચિલંશેતેયદાસૌકલયાસ્વરાટ્ઠાતદાપિનવિયુજ્યેતત્ત્વયાંવિશ્વપ
 તિશ્ચસઃ ॥ २૫ ॥ અવિયુક્તસ્ત્વયાનિત્યંદેવેદેવોજગત્પતિઃ ॥ લી
 તાવતારેષ્વેતસ્યત્વંસર્વેપુસહાયિની ॥ ૨૬ ॥ સંયોગંચવિયોગંચત
 યાપ્યેષત્ત્વયાનયે ॥ વિઢંબયતિભૂતાનામનુકારાર્થમીશ્વરં ॥ ૨૭ ॥
 આરાધનીયાઃસતતંભૂદેવાભૂતિમીપ્સુઃ ॥ પ્રકોપર્ણાયાનૈવૈતેવાગ્વ
 જ્ઞાહિતપસ્વિનઃ ॥ ૨૮ ॥

વાનની પાસે વીણા વગાડીને સ્તુતિ કરવા આકાશ માર્ગમાંથી આવતા હતા ॥ ૨૦ ॥
 તેમણે સમુદ્રને ઇક્ષિણીની આશ્વાસના કરતો જોઈ આકાશમાંથી ઉતરી વાત સાંભ-
 ળીને ભક્તિથી નીચે પ્રમાણે ઇક્ષિણીને સમજાવ્યાં. ॥ ૨૧ ॥

નારદજી કહે છે—હે દેવ ! હું શ્રી કૃષ્ણનાં પત્ની ! હું કહ્યાણી ! બ્રાહ્મણ-
 ના શાપને લીધે તમારા પ્યારા પતિ દૂર થયા છે તો તે વિષયમાં ખેદ નહીં કરો,
 ધીરજ રાખો ॥ ૨૨ ॥ તમે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજી રૂપ છો અને શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમ
 રૂપ છે તમે બન્ને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા સાડ યદચ્છાથી અવતરેલાં છો ॥ ૨૩ ॥
 જે શ્રીકૃષ્ણ છે તે નિર્વિકાર અને નિરંજન પરબ્રહ્મ છે અને તમે સૃષ્ટિ, સ્થિતિ
 તથા પ્રલયને કરનારી એમની માયાશક્તિ છો ॥ ૨૪ ॥ જગતના પતિ એ પર-
 માત્મા જ્યારે સર્વનો સંહાર કરીને પોઢે છે ત્યારે પણ તમે કે જે કલારૂપ છો તેથી
 બુદ્ધા પડતા નથી. ॥ ૨૫ ॥ દેવના દેવ અને જગતના પતિ વિષ્ણુ તમારાથી કોઈ
 સમયે પણ બુદ્ધા પડતા નથી. એમણે લીલાથી ધરેલા સઘળા અવતારોમાં તમે
 સાથેના સાથેજ રહ્યા છો ॥ ૨૬ ॥ આપ્રમાણે છે તો પણ એ ઈશ્વર સાધારણ માણુ-
 સોના જેવી યેઞા કરવા સાડ કોઈ સમયે તમારાથી સંયુક્તપણું દેખાડે છે અને કોઈ
 સમયે વિયુક્તપણું (અળગા રહેલપણું) દેખાડે છે ॥ ૨૭ ॥ ‘સુખને ઇચ્છનારાઓએ
 બ્રાહ્મણોની નિરંતર આરાધના કરવી જોઈએ. એ લોકોને કચવાવવાજ નહીં, કારણકે
 એ તપસ્વીઓની રાખથી નીકળેલી વાણી વજ્ર જેવી હોયછે’ ॥ ૨૮ ॥ એવી રીતે લો-

ઇત્યેવંશિક્ષયંહ્યોકંવિયોગંતેનુમન્યતે ॥ મુનિશાપાદચિંત્યાત્માગૂઢઃ
કપટમાનુષઃ ॥ ૨૯ ॥ આપસ્મરસિકલ્યાણિરઘુવંશધરોયથા ॥
લોકાનુગ્રહમાન્વિચ્છંસ્ત્વાંવિવાસિતવાનયં ॥ ૩૦ ॥ અવેતુવત
લોકોયંજનાનામનુરંજનં ॥ પ્રાણેભ્યોપિગરીયસ્તદિતિદેવસ્તથાભ્ય
ધાત્ ॥ ૩૧ ॥ યેનેદંપૂરિતંવિશ્વંબહિરંતશ્ચસુવ્રતે ॥ વિશ્વાત્મનાવિ
યોગસ્તેકથંતેનોપપદ્યતે ॥ ૩૨ ॥ અસંગસ્યવિમ્નોઃસંગોયદ્વશાદિત
રૈઃસહ ॥ તયાત્વયાવિયુક્તોસાવિતિપ્રત્યેતિકોન્વિહ ॥ ૩૩ ॥ તદ્વિમું
ચાધિમત્યર્થમાત્માનમનુસંસ્મર ॥ પ્રસીદમાતઃસંધેહિધીરતાંસ્વમની
યથા ॥ ૩૪ ॥ ઇતિબ્રુવતિદેવર્ષાવવસાનેનદીપતિઃ ॥ ઉવાચાવ
સરામિજ્ઞોગિરામૃદુલવર્ણયા ॥ ૩૫ ॥

॥ સમુદ્રઉવાચ ॥ યદાહદેવિદેવર્ષિર્નતત્રાણ્વપિવૈમૃષા ॥ ગીયસે
ત્વંહિવેદેષુનિત્યંવિષ્ણોઃસહાધિની ॥ ૩૬ ॥

શીખામણ દેવા સાર અચિંત્ય સ્વરૂપવાળા ભગવાને મુનિના શાપથી થએલો તમારો
વિયોગ સ્વીકારી લીધો છે કારણ કે હમાણાં પોતે માયાથી મનુષ્યરૂપ થઈને ગૂઢ
રહ્યા છે ॥ ૨૯ ॥ હે કલ્યાણિ ! પ્રભુએ રામચંદ્રજીને અવતાર ધર્યો હતો તે સમયે
લોકોને રાજી રાખવા સાર તમને (સીતાજીને) વનમાં કાઢાડી મુક્યાં હતાં એ વાતનું
તમને સ્મરણ છે ? ॥ ૩૦ ॥ ‘લોકોને રાજી રાખવાનું કામ મને પ્રાણ કરતાં પણ વધારે
પ્યારું છે’ એમ સર્વેને સમજાવવા સાર શ્રીકૃષ્ણ હમાણાં લોકોની ઢબને અનુસર્યા
છે ॥ ૩૦ ॥ હે પતિવ્રતા ! જો એમ ન હોય તો અંદર અને બાહાર આ સધણું
પ્રજ્ઞાંડ જેથીજ વ્યાપ્ત છે એવા વિશ્વાત્મા ભગવાનની સાથે તમારે વિયોગ થવો કે-
મજ સંભવે. ॥ ૩૨ ॥ પરમાત્મા કે જે પોતે અત્યંત અસંગ (સંગરહિત) જ છે
તેમને બીજાઓની સાથે જે સંગ થાય છે તે તમારા સંબંધથીજ થાય છે તો એ
પરમાત્મા તમારાથી બ્રુહા પડવાની વાતને જગતમાં કોણ સાચી માને ? ॥ ૩૩ ॥
એટલા માટે હુ માતાજી ! આ ભારે શોકને છોડી દીધો, પોતાના સ્વરૂપને સંભારો,
પ્રસન્ન થાઓ અને પોતાની બુદ્ધિથી ધીરજ ધરો. ॥ ૩૪ ॥

પ્રહ્લાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ખોલીને નારદજી ખંધ પડતાં અવસરને જા-
ણનારા સમુદ્રે કેમજ અક્ષરોવાળી વાણીથી રૂક્મિણીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૩૫ ॥

સમુદ્ર કેહે છે—હે દેવી ! નારદજી જે વચન કેહે છે તેમાં જરા પણ ખોટું
નથી. કારણ કે તમે સર્વદા વિષ્ણુની સાથેજ રહેનારાં છો એમ વેદ કેહે છે.
॥ ૩૬ ॥ એ પરમાત્મા પોતે એકજ છતાં પણ પોતાના પ્રભાવરૂપ તમારી સહાય-

एकःपुमानेषनिरस्ततंत्रमदोविधत्तेपिदधातिभूयः ॥ विश्वंव्यवस्था
 पयतिस्वरोचिषात्वत्साह्यतश्चापिदधातिमूर्तीः ॥ ३७ ॥ तदंबपरि
 खेदस्तेनमनागपियुज्यते ॥ वक्षस्यलस्याभवर्तानित्यंश्रीवत्सलक्ष्म
 णः ॥ ३८ ॥ इयंभागीरथीदेवीमदादेशादुपागता ॥ विनोदयिष्य
 त्यनिशंत्वांहिदेविशरीरिणी ॥ ३९ ॥ एतस्याश्वमृदुस्वादुपयःपूरो
 पशोजितः ॥ प्रदेशोयमशेषस्यभवितानयनोत्सवः ॥ ४० ॥ नानाद्रुम
 लताकीर्णनिकुंजैरुपशोजितं ॥ मत्तबर्हिंसमाजुष्टंमंजुगुंजन्मधुव्रतं
 ॥ ४१ ॥ नवपल्लवभंगीभिःकुसुमस्तवकैःशुभैः ॥ फलैरमृतकल्पै
 श्चमंजरीराजिभिस्तथा ॥ ४२ ॥ नंदनस्यश्रियाजुष्टंमनोनयननंदनं॥
 वनंरम्यतरंचात्रअचिरेणअविष्यति ॥ ४३ ॥ त्वयासंबोधनीयाः
 स्मोवयंमातःसदैवहि ॥ अशेषरूपाविद्यात्वमस्माभिर्बोध्यसेकथं ॥
 ॥ ४४ ॥ अयमामनुजानीहिप्रसीदपरमेश्वरि ॥ नमस्तेविश्वजन
 निभूयोऽपिचनमोनमः ॥ ४५ ॥

તાથીજ ખીજ કોઈ સાધનની અપેક્ષા નહીં રાખતાં જગતને રચેછે, પાળેછે, અને
 પાછું નષ્ટ કરે છે તથા નોખ નોખા અવતારો પણ તમારી સહાયતાથીજ ધરે છે. ॥૩૭॥
 એટલા માટે હે મા! તમારે જરા પણ ખેદ રાખવો યોગ્ય નથી. તમે તો સર્વદા
 ભગવાનના વક્ષઃસ્થલમાં રહ્યાં છો. ॥ ૩૮ ॥ હે દેવિ! આ ભાગીરથી ગંગા મારી
 આજ્ઞાથી અહીં આવી છે તે દેહધારી થઈને સર્વદા તમને વાતચીત આદિ કરીને વિ-
 નોદ કરાવ્યા કરશે. ॥ ૩૯ ॥ ગંગાજીના કોમલ અને મીઠાં પાણીના પૂરથી
 શોભી રહેલો આ પ્રદેશ સર્વ લોકોનાં નેત્રોને આનંદ આપશે. ॥ ૪૦ ॥ આ સ્થ-
 લમાં અનેક નિર્મલ વૃક્ષોથી વ્યાપ્ત, કુંજોથી શોભી રહેલું, મદોન્મત મધૂરોએ સેવેલું,
 સુંદર ગુંબર કરતા ભ્રમરોએ વાળું, ॥ ૪૧ ॥ નવી પદ્મોની રચનાથી, પુષ્પોના
 સુંદર ગુચ્છોથી, અમૃત જેવાં ફળોથી અને માંજરોના સમૂહોથી દ્વીપી રહેલું ॥ ૪૨॥
 નંદન વનના જેવી શોભાવાળું અને મન તથા નેત્રને આનંદ આપે એવું અત્યંત રમ-
 ણીય વન થોડા દિવસમાં થશે. ॥ ૪૩ ॥ તમે કે જે સઘળી વિદ્યાઓ રૂપ છો તે-
 મણે સર્વદા અમ લોકોને સમન્નવવા જોઈએ પણ અમો તમને સમન્નવવા ખેસીએ
 એ ઘટેજ કેમ ? ॥ ૪૪ ॥ હે પરમેશ્વરી ! પ્રસન્ન થાઓ અને હવે મને અહીંથી
 જવાની આજ્ઞા આપો. હે જગતની મા ! તમને પ્રણામ કરુંછું અને વળી પણ વારં-
 વાર પ્રણામ કરુંછું. ॥ ૪૫ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ એવમુક્ત્વાજગદ્ધાર્ત્રીજગ્મતુસ્તૌયથા
ગતં ॥ આજગામહિસાતત્રદેવીભાગીરથીસ્વયં ॥ ૪૬ ॥ વનંસમગ્ર
વત્તત્રદિવ્યભૂરૂહશોભિતં ॥ સેવ્યંસમસ્તલોકાનાંફલપુષ્પસમૃદ્ધિમ
ત્ ॥ ૪૭ ॥ પ્રવાહેણચભૂતાનામશેષાઘૌઘહારિણી ॥ ભૂષયામા
સતંદેવીસાચવિષ્ણુપદીસરિત્ ॥ ૪૮ ॥ દેવીચમુનિવાક્યેનગંગાયા
શ્રવિનોદનાત્ ॥ સૌંદર્યાત્તસ્યદેશસ્થાંકિંચિત્સ્વાસ્થ્યમવાપહ ॥ ૪૯ ॥
અયવિષ્ણુપદીંદેવીશ્રુત્વાસાગરસંગતાં ॥ ઇતસ્તતઃસમાજગ્મુઃશ્રદ્ધધા
નાસ્તપસ્વિનઃ ॥ ૫૦ ॥ દ્વારકાવાસિનશ્ચૈવજનાઃકાનનશોભયા ॥
લ્હૃષ્ટિચિત્તાઃસમાજગ્મુરનીશંઠુક્મિમણીવનં ॥ ૫૧ ॥ શ્રુત્વાતદરિલંસ
ર્વદુર્વાસાઃશાંભવીકલા ॥ ચુકોપસ્મયમાનશ્ચભૂષણતદગ્રાપત ॥ ૫૨ ॥

॥ શ્રીદુર્વાસાઉવાચ ॥ નપ્રમુશ્ચિપુલોકેષુમદ્યંવચનમન્યથા ॥
વિધાતુમપિદેવાનામાદ્યોલોકપિતામહઃ ॥ ૫૩ ॥ કિંનજાનાતિલોકો
યંમયિરોષકષાયિતે ॥ શક્ત્યાપિત્રિભુવનંઋષ્ટશ્રીકમભૂતદા ॥ ૫૪ ॥

મહાહાલુ કેહે છે—એ પ્રમાણે રૂક્મિણીને કહીને નારદજી તથા સમુદ્ર એએ
અને જેમ આળ્યા હતા તેમજ પાછા ગયા. તે સમયમાં ભાગીરથી ગંગા ત્યાં તુરત
આળ્યાં ॥ ૪૬ ॥ અને વન પણ દિવ્ય વૃક્ષોથી દીપી રહેલું, સઘળા લોકોએ સેવવા
યોગ્ય અને ફૂલો તથા પુષ્પોની સમૃદ્ધિવાળું થયું. ॥ ૪૭ ॥ સઘળા પાપોના સમૂહને
હરનારાં ભાગીરથીએ તે પ્રદેશને પોતાના પ્રવાહથી શાશુગારી દીધો ॥ ૪૮ ॥ રૂ-
ક્મિણી પણ નારદજીનાં તથા સમુદ્રનાં વચનથી, ગંગાજીએ વિનોદ કરાવવાથી અને
તે પ્રદેશના સુંદરપણાને લીધે પણ કાંઈક સ્વસ્થપણું પામ્યાં. ॥ ૪૯ ॥ પછી સમુદ્ર-
ની સાથે મળનારાં ગંગાજીને ત્યાં આવેલાં સાંભળી શ્રદ્ધાવાળા તપસ્વી લોકો ચારે-
મેરથી ત્યાં આવવા લાગ્યા ॥ ૫૦ ॥ અને દ્વારકાના રેઠેવાશી લોકો પણ વનની
શોભાથી રાજી થઈને નિરંતર એ રૂક્મિણીના વનમાં આવવા લાગ્યા ॥ ૫૧ ॥
આ સઘળી વાત સાંભળી સદાશિવના અંશરૂપ દુર્વાસા મુનિ ક્રોધ પામ્યા અને હસતાં
હસતાં ફરીવાર નીચે પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ૫૨ ॥

દુર્વાસા કેહે છે—ત્રણે લોકમાં દેવતાઓને ઉત્પત્ત કરનારા પ્રજ્ઞા પણ મારાં
વચનનો ફેરફાર કરવાને સમર્થ નથી. ॥ ૫૩ ॥ હું જ્યારે કોંઈથી બ્યાપ્ત થયો હતો
ત્યારે ઈંદ્રનું ત્રૈલોક્ય પણ લક્ષ્મી વગરનું થઈ ગયું હતું એ વાત લોકોના જાણવામાં
નથી શું? ॥ ૫૪ ॥ રૂક્મિણી મારા શાપનું અપમાન કરીને નંદન જેવા અને ધણા

મમશાપમવજ્ઞાયનંદનપ્રતિમેવને ॥ કથંતુરુક્મિણીતત્રરમતેજન
સેવિતે ॥ ૫૫ ॥ તદેતેતરવઃસર્વેસંત્વભોગ્યફલાનુનાં ॥ વિઞ્નષ્ટસર્વસૌ
ભાગ્યાઃકુસુમસ્તબકોર્દ્ધિજ્ઞતાઃ ॥ ૫૬ ॥ ઇયંતુનૈવશાપાર્હાહરચૂડામ
ણિઃસરિત્ ॥ શરીરિણીતથાપીઘંનેહચસ્થાતુમર્હતિ ॥ ૫૭ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ તથાસર્વમભૂતત્રયદ્દાહચવૈમુનિઃ ॥
વાચિવીર્યંહિવિપ્રાણાંનિર્મિતંવિષ્ણુનાસ્વયં ॥ ૫૮ ॥ સાતુદેવીતથા
ચત્તમવેક્ષ્યમૃશદુઃસ્વિતા ॥ મેનેદુરત્યયંદૈવમાપતંતંપુનઃપુનઃ ॥ ૫૯ ॥
તતસ્તુસાવિનિશ્ચિત્યમરણંદુઃસ્વમેપજં ॥ ઉત્તરીયાંચરેણૈવકંઠપાશં
ચકારસા ॥ ૬૦ ॥ દધ્યૌચચરણાંભોજંઋતુઃસંતાપનાશનં ॥ એકા
ગ્રમનસાનૈવર્વાહિઃકિંચિદ્બુવ્યત ॥ ૬૧ ॥ અથાવબુધ્યતત્સર્વંસર્વભૂ
તગુહાશયઃ ॥ દેવઃસત્ત્વરમધ્યાગાત્સુપર્ણેનત્વરાન્વિતઃ ॥ ૬૨ ॥
દદર્શદૂરતોદેવીકંઠપાશકરાંવિભુઃ ॥ અધઃસ્થાંતરુશાસ્વાયાંનિમીલિત
વિલોચનાં ॥ ૬૩ ॥

લોકોએ સેવેલા તે વનમાં કેમ રમે છે. ॥ ૫૫ ॥ તો હવે એ વનનાં સઘળાં વૃક્ષો
મનુષ્યોને કામ ન આવે એવાં કૃણોવાળાં, સઘળી શોભાથી રહિત અને કુલના ગુરુછો
વગરનાં થઈ જાયો. ॥ ૫૬ ॥ ગંગા નદી મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેનાર છે માટે
શાપદેવાને યોગ્ય નથી તો પણ તે દેહધારી થઈને તે સ્થલમાં નહી રહી શકે ॥ ૫૭ ॥

પ્રલ્હાદજી કહે છે—જે પ્રમાણે દુર્વાસાએ કહ્યું તે પ્રમાણેજ તે સ્થલમાં સઘળું
થઈ ગયું. કારણ કે પ્રભુએ પોતેજ વ્રાહ્મણોને વાણીમાં શક્તિ આપેલી છે. ॥ ૫૮ ॥
એ પ્રમાણે થએલું જોઈ બહુ દુઃખ પામેલાં રૂક્મિણીએ એ વારંવાર આવીને નહતા
પ્રારબ્ધને ન ટાળી શકાય એવું માન્યું. ॥ ૫૯ ॥ ૫છી રૂક્મિણીએ મોતજ આ
દુઃખના આસડ રૂપ છે એવો નિશ્ચય કરી પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રથી ગળામાં ફાંસી
નાખી ॥ ૬૦ ॥ અને એકાગ્ર મનથી સઘળા સંતાપોને ટાળનારાં શ્રીકૃષ્ણના ચર-
ણારવિદનું ધ્યાન ધર્યું કે જ્યાં કોઈ બાહારના પદાર્થનું ભાનજ રહ્યું નહી. ॥ ૬૧ ॥
સર્વ પ્રાણીઓના અંતર્યામી શ્રીકૃષ્ણ એ સઘળી વાત જાણી લઈ ઉતાવળને લીધે
ગરૂડ ઉપર ખેસીને તુરત ત્યાં આવી પોહોચ્યા. ॥ ૬૨ ॥ ત્યાં ઝાડની શાખાની
નીચે ગળા ફાંસી હાથમાં લઈ આંખો વીચીને ઉભેલાં રૂક્મિણી તેમના જોવામાં
આવ્યાં. ॥ ૬૩ ॥ ફીકા મુખવાળાં, પૃથ્વીપર પસરાયેલા આટલા વાળાં, દુખળાં
થયેલાં, અને જેનાં ધરેણાં ધરતીપર પડી ગયાં હતાં તથા મોહોડાની કાંતિ સુકાતી

તાંવીક્ષ્યપાંદુવદનાંભુવિકીર્ણવેર્ણીવિભ્રષ્ટભૂપણગણાંકશદેહવર્ણી ॥ શુ
 ધ્યન્મુરવાંબુજરુચંમરણપ્રસક્તાંમેનેસવિગ્રહવર્તીકરુણાંકપાલુ ॥ ૬૪ ॥
 સંશ્રુત્વસાપિપતગાધિપતેર્નિનાદંસંભૂતસંભ્રમગતેશ્વલપક્ષજાતં ॥ સા
 માન્યતોવિપરિવર્તિતલોચનાબ્રાપ્રાપ્તંતમૈક્ષદરણંનિજજીવનાયં ॥ ૬૫ ॥
 તર્હ્યેવહર્ષવિવશાત્રપયાપરીતાકોપોપરાગકલુપાસ્મૃતવિપ્રલંભા ॥ ॥
 સંવર્ધિતદ્વિગુણશોકઋરાચદેવીનાનારસૈર્વતદૃશાંવિષયંપ્રપેદે ॥ ૬૬ ॥
 તસ્યાઃસસાધ્વસવિશેષવિકર્ષિતાયાઃપાશંવ્યપોહ્યકરતોજગતામધી
 શઃ ॥ આદાયપાણિમમૃતોપમયાચવાચાસંજીવયન્હરિરુદારમુદાજ
 હાર ॥ ૬૭ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ કિમેતત્સાહસંઘીરુચિકીર્ષસ્યવિચા
 રિતમ્ ॥ નનુદેવિમમાચક્ષવર્કિનુતેરેવેદકારણં ॥ ૬૮ ॥ ત્વંવિદ્યાહં
 પરોબોધસ્ત્વંમાયાચેશ્વરસ્ત્વહં ॥ ત્વંચબુદ્ધિરહંજીવોવિયોગઃકયમા
 વયોઃ ॥ ૬૯ ॥ માયાવિમોહિતાત્માનોબ્રામ્પંત્યજન્નવાદયઃ ॥

હતી એવાં રક્ષિણીને મરવા લાગેલાં જોઈ દયાલુ શ્રીકૃષ્ણે ‘આ પોતે દેહધારી કર-
 ણીજ છે’ એમ માન્યું. ॥ ૬૪ ॥ રક્ષિણીએ પણ ઉતાવળથી ઉડ્યા આવતા ગરુડ-
 છની હાલતી પાંખોની સુસવાટી સાંભળી સાધારણ રીતે આખ ફેરવીને જોયું
 ત્યાં પોતાના શરણરૂપ અને પ્રાણનાથ શ્રીકૃષ્ણ પધારેલા જોવામાં આવ્યા. ॥ ૬૫ ॥
 તે સમયે તુરંતજ હર્ષથી પરવશ થએલાં, લાજથી ધેરાએલાં, કૌપ ચડવાથી લાલ થએ-
 લાં, વિયોગના સ્મરણથી દીન થએલાં અને જોનો શોક બમણો વધ્યો એવાં રક્ષિ-
 ણી એકજ સમયે શૃંગાર આદિ અનેક રસોના આવિભાવવાળાં જોવામાં આવ્યા.
 ॥ ૬૬ ॥ જગતના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ભારે સંપ્રમથી ખેંચાએલાં તે રક્ષિ-
 ણીના હાથમાંથી ગળાફાંસી ઝાટી લઈ તેમનો હાથ પકડી અમૃત જીવી વાણીથી
 જાણે જવાડતા હોય એવી ઢળથી નીચે પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ૬૭ ॥

ભગવાન કેહે છે—હે ભીરૂ ! હે દેવિ ! વિચાર કર્યા વગર આ શું સાહસ
 કરવા ધારે છે. તમને એક થવાનું કારણ શું છે તે મને કહે. ॥ ૬૮ ॥ તમે વિદ્યા
 રૂપ છે અને હું પરમખોધ રૂપ છું, તમે માયા છે અને હું ઈશ્વર છું, તેમજ તમે
 બુદ્ધિરૂપ છે અને હું જીવરૂપ છું તો હવે આપણે પરસ્પર વિયોગ થયોજ કેમ
 મનાય ! ॥ ૬૯ ॥ પ્રજ્ઞા અને સદાશિવ આદિ દેવતાઓ પણ જોણે મોહ ઉપજવવાને
 લીધે ભમ્યા કરે છે તે માયારૂપ તમે પોતે મારા અરધા અંગમાં રહેનારાં થઈને કેમ

સાકયંમુદ્ધસિત્વંતુમદંગાર્ધવિલાસિની ॥ ૭૦ ॥ ત્વયાહિવદ્ધાઋષ
યઃસંસરંતીહકર્મભિઃ ॥ તાંત્વાંકથમૃષિઃશમુંશક્રુપાદયવાસુરઃ ॥
૭૧ ॥ રક્ષાર્થંત્વિહલોકાનામેવમેવવિવેષિતં ॥ મયાત્વયાસમાવિ
ષ્ટઃકુરુતેવિવશઃપુમાન્ ॥ ૭૨ ॥ પશ્યકોપપરીતાત્માદુર્વાસાયોઽભવ
ત્તયા ॥ સૌમ્યેતિઋક્તિનઘ્રોયમધુનામત્સર્કીર્તકઃ ॥ ૭૩ ॥

॥ શ્રીપ્રત્હાદુવાચ ॥ વિઋમનોરથસમંપશ્વાત્તાપાનુગાશયઃ ॥
કિંમયાકૃતમિત્યાતોર્દુર્વાસાઃસમુપાગમત્ ॥ ૭૪ ॥ અદૂરાદ્વિલુઠ
ન્મૂમૌદંડવચ્ચાશ્રુસંહૃતઃ ॥ પિતરૌજગતોદેવૌક્ષમયામાસદીનવાક્ ॥
૭૫ ॥ તુષ્ટાવસૂકવાક્યૈસ્તુરહસ્યૈર્ઋક્તિસંયુતઃ ॥ આહચેદંજગ
ન્નાયયદિમય્યપ્યનુગ્રહઃ ॥ ૭૬ ॥ તદાપુરેચસંયોગોદેવદેવ્યાવિધીય
તાં ॥ અથપ્રહસ્યગોવિદસ્તમાહઋક્તિસંયુતં ॥ ૭૭ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણુવાચ ॥ નચતેવચનંજાતુમૃષાઋવિતુમર્હતિ ॥
મયૈવવિહિતઃસેતુર્પદમોઘગિરોદ્વિજાઃ ॥ ૭૮ ॥

મોહ પામે છો. ॥ ૭૦ ॥ ઋષિઓ પણ જેણે પ્રાંથી લેવાને લીધે કર્મયોગથી સંસારમાં જન્મ-મરણ પામ્યાં કરે છે તે માયારૂપ તમને કોઈ ઋષિ અથવા દેવ પણ શાપ દેવાને કેમ સમર્થ થાય ॥ ૭૧ ॥ હે દેવ ! લોકોની મર્યાદા રાખવા સાચા મેં આ પ્રમાણે કરેલું છે અને હું કે જે પુરુષ કેહેવા છું તે તમારા આવેશથી પરવશ થઈનેજ સઘળું કામ કરું છું. ॥ ૭૨ ॥ જુવો હવે જે દુર્વાસાએ કોપથી ધેરાઈને તે સમયે શાપ દીધો હતો તેજ દુર્વાસા હમણાં ભક્તિથી નમ્ર થઈ મારી સ્તુતિ કરતા કરતા આલ્યા આવે છે. ॥ ૭૩ ॥

પ્રત્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ભગવાને મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે તે સમયેજ ‘આ કામ તે મેં શું કર્યું’ એવા પસ્તાવાથી ધેરાએલા દુર્વાસા મુનિ ત્યાં આવ્યા ॥ ૭૪ ॥ ઢુકડે આવી ધરતીપર લાકડીની પેઠે લોટતા અને આસિથી ભીજાએલા દુર્વાસાએ દીનવાણીથી જગતનાં માતાપિતા રૂપ તે રૂઝિમણી અને શ્રીકૃષ્ણની કામા માગી ॥ ૭૫ ॥ અને ભક્તિ પૂર્વક વેદના રહસ્ય રૂપ સૂક્ત મંત્રોથી સ્તુતિ કરવા માંડી. દુર્વાસા ખોલ્યા કે “હે જગતના નાથ ! હે દેવ ! જે મારા ઉપર અનુગ્રહ કરવો હોય ॥ ૭૬ ॥ તો હવે દ્વારકામાં પધારીને રૂઝિમણીનો સમાગમ કરો.” એ વચન સાંભળી ભગવાને પોતાના ભક્ત દુર્વાસાને હસીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૭૭ ॥

શ્રી કૃષ્ણુ કેહે છે—આપનું વચન કદી પણ ખોટું પડવું નહીં જોઈએ. કારણ કે ‘પ્રાક્ષણે જન્મ ખોલે તેમ થાયજ’ એ મર્યાદા મેંજ કરેલી છે ॥ ૭૮ ॥ તો

તંકયંસ્વકૃતંસેતુંભિંદ્યાંલોકસ્વપાલકઃ ॥ દિનેદિનેદ્વિકાલસ્યસં
 પ્રાપ્નોમુનિસત્તમ ॥ ૭૧ ॥ વિનોદયિષ્યેન્યદાતુમુનિરુન્મત્તકોપ્યયં ॥
 પ્રહાસવચનૈર્મયૈર્મત્કયાકથનૈરપિ ॥ ૮૦ ॥ યતઃપૂજ્યોહિલોકસ્ય
 સમસ્તસ્યજ્ઞવિષ્ણતિ ॥ યદાચમયિવૈકુંઠમાધિરુઢમહોમમ ॥ ૮૧ ॥
 પ્રવેક્ષ્યતિકલૌણ્યેતત્ત્રિવિક્રમતનુહારં ॥ તદૈતસ્પાઃકલૌવિપ્રસમ્ય
 વસ્વકલયામહઃ ॥ ૮૨ ॥ અસ્પાશ્ચૈવપુનર્મૂર્તૌસમવસ્થિતિમેષ્ય
 તિ ॥ ઇયંભાગીરથીચાપિસાગરેણસમાગતા ॥ ૮૩ ॥ નૃણામશેષદુઃ
 સ્વાનિતસ્માદપહરિષ્યતિ ॥ અનુગ્રહંવિધાયૈવંક્રષિણાસહકેશવઃ ॥
 ॥ ૮૪ ॥ વિવેશસ્વપુરીંતત્રનિધાયોન્મત્તકંવિભુઃ ॥ સાપિદેવીચસં
 બુધ્યતદાતસ્યવિચેષ્ટિતં ॥ ૮૫ ॥ અનુગ્રહાદ્ભગવતોવભૂવવિગત
 જ્વરા ॥ અતશ્ચમુક્તાદુઃસ્વેનતત્રદેવીહરિપ્રિયા ॥ ૮૬ ॥ તતોભાગી
 રથીસાતુગદિતાદુઃસ્વમોચની ॥ અમાવાસ્યાંપૌર્ણમાસ્યાંયસ્તસ્પાઃસં
 ગમેશુભે ॥ ૮૭ ॥ સ્નાયાદશેષદુઃસ્વાતુસનરઃપરિમુચ્યતે ॥ અષ્ટમ્યાં
 ચચતુર્દશ્યાંનવમ્યાંચવિલોકિતા ॥ ૮૮ ॥

હું લોકોનો પાળનાર થઈને એ પોતેજ કરેલી મર્યાદાને કેમ તોડું. હે મુનિઓમાં
 ઉત્તમ ! હું નિત્ય પ્રાતઃકાલ અને સાંધ્યાકાલે આહીં આવીને ॥ ૭૯ ॥ રૂઝિમાણીને
 રાજી કરતો જઈશ અને બીજા સમયોમાં આ ઉન્મત્ત મુનિ હસવાની વાતોથી
 અને મારી સુંદર કથાઓ કહેવાથી તેને વિનોદ કરાવશે. ॥ ૮૦ ॥ એમ કરવાથી
 આ મુનિ પણ સર્વ લોકોમાં પૂજ્ય થશે. હું જ્યારે અંતે વૈકુંઠમાં જઈશ ॥ ૮૧ ॥
 ત્યારે કલિમાં માંડે આ તેજ ત્રીકમળની મૂર્તિમાં પ્રવેશ કરી અને તે સમયેજ આ
 રૂઝિમાણીનું તેજ પણ પોતાના અંશથી કલિયુગમાં ॥ ૮૨ ॥ તેમની મૂર્તિમાં રહેશે.
 સમુદ્રથી સંગમ પામેલાં આ ભાગીરથી ગંગા ॥ ૮૩ ॥ આહીં રહીને મનુષ્યોનાં
 સઘળાં દુઃખોને ટાળશે. એ પ્રમાણે અનુગ્રહ કરી ઉન્મત્ત નામના મુનિને ત્યાં રા-
 ખી દુર્વાસાને સાથે લઈ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ॥ ૮૪ ॥ દ્વારકામાં પધાર્યા. તે સ-
 મયે ભગવાનને પ્યારાં રૂઝિમાણી પણ એ સઘળું ભગવાનનું કહેલું જાણી ॥ ૮૫ ॥
 ભગવાનના અનુગ્રહને લીધે તાપ રહિત થઈને રહ્યાં અને સઘળાં દુઃખોથી મુક્ત
 થયાં ॥ ૮૬ ॥ એ સમયથી તે સ્થલમાં રહેલાં ભાગીરથી પણ ‘દુઃખમોચની’
 કહેવાયાં. અમાવાસ્યાને દિવસે અને પુનમને દિવસે જે માણસ એ ભાગીરથીના
 શુભ સંગમમાં ॥ ૮૭ ॥ સ્નાન કરે તે માણસ સઘળાં દુઃખોમાંથી મુક્ત થાય છે.
 આઠમ, આદશ કે નવમીને દિવસે રૂઝિમાણીનાં જે લોકો દર્શન કરે ॥ ૮૮ ॥ તે લો-

નરાણાંરુક્મિમળીદેવીસર્વાન્કામાન્પ્રયચ્છતિ ॥ इत्येतत्कथितंदेव्या
ऋषयोदुःखमोक्षणं ॥ ८१ ॥ अनुग्रहाच्चदेवस्यकिंभूयःश्रोतुमि
च्छथ ॥ ९० ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६५ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
रुक्मिणीदुःखमोक्षणनाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

કેની સઘળી મન કામનાને રુક્મિણી પરિપૂર્ણ કરે છે. હે ઋષિઓ ! રુક્મિણી દુઃખ-
માંથી છુટ્યા વિષેની આ કથા મે તમારી પાસે કહી ॥ ૮૯ ॥ કે જે છુટવું ભગવાન-
ના અનુગ્રહથી થયું. હવે ખીજું શું સાંભળવા ઇચ્છો છો. ॥ ૯૦ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની પ્રહ્લાદે કહેલી સંહિતામાં દ્વારકામાહાત્મ્યનો
રુક્મિણીદુઃખ મોક્ષણનામનો ૩ જે અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ एवंसंपूजितस्तत्रहरिणाब्राह्मणोत्त
मः ॥ उवाचपरिसंतुष्टोवरंब्रूहीतिकेशवं ॥ १ ॥

॥ श्रीऋष्णउवाच ॥ यदितुष्टोसिभगवन्यदिदेयोवरोमम ॥
स्यातव्यमत्रभवतानत्यक्तव्यंकदाचन ॥ २ ॥

॥ श्रीदुर्वासाउवाच ॥ यदितिष्ठाम्यहंकृष्णतयात्वमपिकेशव ॥
तिष्ठस्वषोडशकलोनित्यमद्वચનેનાહિ ॥ ૩ ॥

॥ श्रीऋष्णउवाच ॥ यत्रपश्यंतिभक्तास्त्वांमांचापिद्विजसत्तम ॥
किंददासिचतेषांत्वंभाविनांभगवन्वद ॥ ४ ॥

अध्याय ४ थे।

પ્રહ્લાદજી કહે છે—એ પ્રમાણે દ્વારકામાં ભગવાને પૂજેલા દુર્વાસા મુનિએ પ્રસ-
ન્ન થઈને ભગવાનને કહ્યું કે “વરદાન માગો.”

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે મહારાજ ! તમે જો પ્રસન્ન થયા હો અને મને વરદાન દેવું
હોય તો હું માગું છું કે તમારે સર્વદા આ સ્થલમાં રહેવું. કદી પણ આ સ્થલને
છોડવું નહીં. ॥ ૨ ॥

દુર્વાસા કહે છે—હે કૃષ્ણ ! હું અહીં રહું છું તો હવે તમારે પણ મારા વચનથી
એજ પ્રમાણે સંપૂર્ણ કળાથી અહીં સર્વદા રહેવું. ॥ ૩ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ! જે ભક્તો આ સ્થલમાં તમારાં અ-
મારાં દર્શન કરશે તે માહાત્માઓને તમે શું આપશો તે કહો. ॥ ૪ ॥

॥ શ્રીદુર્વાસાઉવાચ ॥ યઃસ્નાત્વાસંગમેઠુણ્ણગોમત્યાઃસાગર
સ્થચ ॥ ત્વાંમામર્ચેન્નસનરઃસર્વપાપૈઃપ્રમુચ્યતે ॥ ૫ ॥ ત્વમપ્યેવાંવિ
ધંકુણ્ણયત્પદાસ્યસિતદ્વદ ॥ મમદત્તસ્યદેવેશભાવયન્પોઢશોત્તરં ॥ ૬ ॥

॥ શ્રીકુણ્ણઉવાચ ॥ યોનરઃપૂજયિત્વાત્વાંપૂજયિષ્યતિમામિ
હ ॥ તસ્પર્મુક્તિપ્રદાસ્યામિયાસુરૈરપિદુર્લભા ॥ ૭ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ પરસ્પરૌવરૌદત્વાતસ્મિન્સ્થાનેવ્યતિ
ષ્ટતાં ॥ વરદાનમિતિપ્રોક્તંતત્સ્થાનંસર્વકામદં ॥ ૮ ॥ તદાપ્રભૃતિ
વિપ્રેંદ્રાદ્વારકાંહરિરીશ્વરઃ ॥ દુર્વાસસોગિરાવદ્દ્યોનજહાતિકદાચન ॥
॥ ૯ ॥ યત્રત્રૈવિક્રમીમૂર્તિર્વિહતેયત્રગોમતી ॥ નરામુક્તિપ્રયાસ્યાંતિ
ચક્રતીર્થેનસંગતા ॥ ૧૦ ॥ કલેવરંપરિત્યક્તંપ્રભાસેહરિણાયદા ॥
કલાભિઃસહિતંતેજઃસ્વમૂર્તૌવિનિવેશિતં ॥ ૧૧ ॥ તસ્માત્કલિયુગે
વિપ્રાનાન્યત્રપ્રાપ્યતેહરિઃ ॥ યદિકાર્યંહિકુણ્ણેનતત્રગચ્છતમાચિરં ૧૨

॥ ઋષયઋચુઃ ॥ સાધુમાગવતશ્રેષ્ઠસાધુમાર્ગપ્રદર્શક ॥ ત

દુર્વાસા કેહે છે—હે કૃષ્ણ ! જે માણસ ગોમતીનાં અને સમુદ્રના સંગમમાં
સ્નાન કરીને તમારી તથા મારી પૂજા કરશે તે માણસ સઘળાં પાપોથી મુક્ત થશે. ॥ ૫ ॥

હે કૃષ્ણ ! તમે પણ એવું કાંઈક જે વરદાન આપતા હો તે કહો. મારા વ-
રદાન કરતાં તમારું વરદાન સોળગણું અધિક હોવું જોઈએ. ॥ ૬ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કેહે છે—જે માણસ અહીં તમારી પૂજા કરીને પછી મારી પૂજા કરશે
તે માણસને હું મુક્તિ આપીશ કે જે મુક્તિ દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે. ॥ ૭ ॥

પ્રલહાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ અને દુર્વાસા એક બીજાને વચન
આપીને તે સ્થાનકમાં રહ્યા કે જેથી સઘળા મનોરથોને પૂરનારા એ સ્થાનકનું ‘વર-
દાન’ એવું નામ કેહેવાય છે. ॥ ૮ ॥ હે ઋષિઓ ! તે સમયથી દુર્વાસાના વચનથી
ખંધાએલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કદી પણ દ્વારકાને છોડતા નથી. ॥ ૯ ॥ જે સ્થલમાં
ત્રિવિક્રમની મૂર્તિ છે તથા ચક્રતીર્થની સાથે મળીને ગોમતી વેહુ છે તે સ્થલમાં
મનુષ્યોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે. ॥ ૧૦ ॥ જે સમયે શ્રીકૃષ્ણે પ્રભાસમાં પોતાના કલેવરને
ત્યાગ કર્યો તે સમયે સઘળી કળાઓ સહિત પોતાનું તેજ તેમણે પોતાની મૂર્તિમાં
નાખેલું છે. ॥ ૧૧ ॥ માટે હે બ્રાહ્મણો ! કલિયુગમાં દ્વારકાવિના બીજે કેકાણે ભગવાન
મળવાના નથી. જે ભગવાનનું કામ હોય તો દ્વારકામાં જાઓ. વિલંબ નહીં કરો. ૧૨

ઋષિઓ કેહે છે—હે વૈષ્ણવોમાં ઉત્તમ ! હે સારા માર્ગને દેખાડનારા ! તમે
જે જાણેલું છે તેને બીજે કાંઈ જાણતો નથી. ॥ ૧૩ ॥ હવે અમને કહો કે દ્વાર-

સ્વયાયત્પરિજ્ઞાતંયન્નજાનાતિકશ્વન ॥ ૧૩ ॥ કિંફલંગમનેતસ્યાં
કિંફલંકૃષ્ણદર્શને ॥ કાનિર્તીર્યાનિતત્રૈવકેદેવાસ્તદ્વદસ્વનઃ ॥ ૧૪ ॥
કસ્મિન્માસેતિયૌકસ્યાંકસ્મિન્પર્વણિમાનવૈઃ ॥ ગંતવ્યકાનિદેયાનિ
દાનાનિદનુર્જર્જ ॥ ૧૫ ॥

॥ સૂતરુવાચ ॥ ઇતિપૃષ્ઠતદાતૈસ્તુમહાભાગવતોઽસુરઃ ॥
કયયામાસવિપ્રેખ્યોભગવદ્ભક્તિસંયુતઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ ઓઝૂમિદેવાઃશૃણુતપરંગુશ્ચંસનાતનં ॥
યન્નકસ્યસમાખ્યાતંતદ્વદામિસુવિસ્તરં ॥ ૧૭ ॥ યદામતિચકુરુતે
દ્વારકાગમનંપ્રતિ ॥ તદાનરકાનિર્મુક્તાગાયંતિપિતરોદિવિ ॥ ૧૮ ॥
યાવત્પદાનિકૃષ્ણસ્યમાર્ગેગચ્છતિમાનવઃ ॥ પદેપદેઽશ્વમેધસ્યયજ્ઞ
સ્યલભતેફલં ॥ ૧૯ ॥ યાત્રાર્થંકૃષ્ણદેવસ્યયઃપ્રેરયતિચાપરાન્ ॥
માનવાન્નાત્રસંદેહોલભતેપરમંપદં ॥ ૨૦ ॥ દ્વારકાંગન્તુકામસ્યયો
દદાતિપ્રતિશ્રયં ॥ તથૈવમધુરાંવાણીનંદનેઋદિતેહિસઃ ॥ ૨૧ ॥ અ
ધ્વનિશ્રાંતદેહસ્યવાહનંયઃપ્રયચ્છતિ ॥ હંસયુક્તેનસનરોવિમાનેનદિ

કામાં જવાથી કેવું ફલ થાય છે, ભગવાનનું દર્શન કરવાથી શું ફળ થાય છે, ત્યાં
ક્યાં ક્યાં તીર્થ છે, ક્યા ક્યા દેવ રહ્યા છે, ॥ ૧૪ ॥ ત્યાં ક્યાં ક્યાં દાન દેવાં અને
ક્યા માસમાં, કઈ તિથિમાં તથા ક્યા પર્વમાં મનુષ્યોએ ત્યાં જવું. હે દેવોમાં ઉત્તમ !
એ સધળા પ્રશ્નોના ઉત્તર અમને આપો. ॥ ૧૫ ॥

સૂત કેહે છે—એ પ્રમાણે ઋષિઓએ પુછતાં ભગવાનની ભક્તિવાળા મહા-
વૈષ્ણવ પ્રલ્હાદજીએ તેઓને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧૬ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—હે પ્રાહ્મણે ! સાંભળો. જે ધણા કાળની ગુપ્ત રહેલી
વાત મેં કોઈની પાસે કહી નથી તે તમોને વિસ્તારથી કહું છું ॥ ૧૭ ॥ માણસ
જે સમયે દ્વારકામાં જવાનું મન કરે છે તે સમયેજ તેના પિતૃઓ નરકમાંથી
મુક્ત થઈ સ્વર્ગમાં જઈને ગાવા લાગે છે. ॥ ૧૮ ॥ માણસ ભગવાનના માર્ગમાં
ચાલવા લાગે કે તેને પગલે પગલે અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૯ ॥ જે માણસ
કૃષ્ણની યાત્રા કરવા વાસ્તે ખીન્ન માણસોને પ્રેરણા કરે છે તેને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે
એમાં સંદેહ નથી. ॥ ૨૦ ॥ કોઈ માણસ દ્વારકામાં જવાની ઇચ્છા કરતો હોય
• તેને જે માણસ ઉતારો આપે તથા મધુર વાણીથી બોલાવે તે માણસ સ્વર્ગના નંદન
વનમાં કીડા કરે છે. ॥ ૨૧ ॥ જે માણસ દ્વારકાના માર્ગમાં થાકેલાને વાહન આપે તે
માણસ હંસોથી જોડાયેલા વિમાનમાં બેસીને સ્વર્ગમાં જાય છે. ॥ ૨૨ ॥ જે માણસ,

વંવ્રજેત ॥ ૨૨ ॥ યાત્રાયાંગચ્છતઃપુંસોમધ્યાન્હેક્ષુધિતસ્યચ ॥
 અન્નંદદાતિયોમત્ત્યાશૃણુયહ્યતેફલં ॥ ૨૩ ॥ ગયાશ્રાદ્ધેનયત્પુ
 ણ્યંલભતેમાનવોભુવિ ॥ અન્નદાનેનતત્પુણ્યંપિતૃણાંતૃમિરક્ષયા ॥
 ॥ ૨૪ ॥ સર્વત્રસુખસંતાનંદદાતિહૃષ્ટમાનસઃ ॥ ઋગવાન્ગોપિકા
 નાથઃસર્વયાદવનંદનઃ ॥ ૨૫ ॥ ઉપાનહૌચયોદયાદ્વદ્વારકાંપ્રતિગ
 ચ્છતાં ॥ કૃષ્ણપ્રસાદાત્સનરોગજસ્કંધેનગચ્છતિ ॥ ૨૬ ॥ વિઘ્નમા
 ચરતેયસ્તુદ્વારકાંપ્રતિગચ્છતાં ॥ નરકેમજ્જતેમૂઢઃકલ્પમાત્રંતુરૌરવે ॥
 ॥ ૨૭ ॥ માર્ગસ્થિતસ્યયોઘ્વન્યંપ્રયચ્છતિકમંડલું ॥ પ્રપાદાનસહ
 સ્ત્રસ્યફલમાપ્નોતિમાનવઃ ॥ ૨૮ ॥ યાત્રાયાંગચ્છતઃપુસઃપાદાભ્યં
 ગંદદાતિયઃ ॥ પાદપ્રક્ષાલનંચાપિસર્વાન્કામાનવાપ્રયાત્ ॥ ૨૯ ॥
 કયાંશૃણોતિયોવિષ્ણોર્ગતિંવાગચ્છતઃપથિ ॥ દાનંદદાતિમનુજસ્ત
 સ્માદ્વન્યતરોનહિ ॥ ૩૦ ॥ કૈલાસશિખરાકારંશ્વેતાન્નમિવનિ
 મ્મલં ॥ પ્રાસાદંદેવદેવસ્થયેપશ્યાંતિનરોત્તમાઃ ॥ ૩૧ ॥

યાત્રામાં જતાં મધ્યાન્હકાળે ભુખ્યા થએલા માણસને ભક્તિપૂર્વક અન્ન આપે છે તેને
 જે ફળ થાય છે તે સાંભળો. ॥ ૨૩ ॥ મનુષ્યને પૃથ્વીમાં જે પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે
 અને જેવી પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે તેવું પુણ્ય અને તેવી અક્ષય તૃપ્તિ દ્વારકાના
 માર્ગમાં અન્નદાન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૪ ॥ ગોપીઓના નાથ અને સધળા
 યાદુવાને પ્રસન્ન કરનાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અન્નદાન કરનાર ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેને
 સર્વસ્થલમાં સુખની વૃદ્ધિ આપે છે. ॥ ૨૫ ॥ જે માણસ દ્વારકામાં જનારાઓને
 પગરખાનું દાન આપે છે તે માણસ ભગવાનની કૃપાથી સ્વર્ગમાં હાથીપર બેસીને ચા-
 લે છે. ॥ ૨૬ ॥ જે માણસ દ્વારકા જનારાઓને વિઘ્ન કરે છે તે માણસ એક કલ્પ-
 પુરે થતાં સુધી નરકમાં રૂપ્યો રહે છે. ॥ ૨૭ ॥ જે માણસ દ્વારકાના માર્ગમાં જ-
 નારાને માર્ગમાં ઉપયોગી થાય એવાં કમંડલુ (કળશીઆ) આપે છે તે માણસને હજાર
 પરખો ખંતાવવાનું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૨૮ ॥ જે માણસ યાત્રા કરવા જતા માણસને
 પગે ચોપડવાનું તેલ અને પગ ધોવાનું જળ આપે છે તે માણસના સધળા મનોરથો
 પૂર્ણ થાય છે. ॥ ૨૯ ॥ જે માણસ યાત્રામાં જતા માણસની પાસેથી ભગવાનની
 કથા કે ભગવાનનાં કીર્તન સાંભળે છે અને તેને દાન આપે છે તે માણસ જેવો
 ખીજે કોઈ પણ ભાગ્યશાળી નથી. ॥ ૩૦ ॥ કૈલાસ પર્વતના શિખર જેવા અને
 ધોળા વાદળાં જેવા નિર્મલ દ્વારકાનાથના પ્રાસાદને જેઓ જુવે છે તેઓને મનુષ્યો-
 માં ઉત્તમ જાણવા. ॥ ૩૧ ॥ સુવર્ણના કલશને અને ધ્વજને દૂરથી જોઈ વાહન

દૂરાદ્દેમમયંદૃષ્ટાકલશંધ્વજસંયુતં ॥ વાહનંસંપરિત્યજ્યતુઠતેધર
 ણીગતઃ ॥ ૩૨ ॥ પંચસૂનાકૃતંપાપંતથામાર્ગકૃતંચયત ॥ કૃમિ
 કીટપતંગાશ્વનિહતાઃપથિગચ્છતા ॥ ૩૩ ॥ પરાન્નંપરપાનીયમસ્પૃ
 શ્યેચાપિસંગમં ॥ તત્સર્વેનાશમાયાતિભગવત્કેતુદર્શનાત્ ॥ ૩૪ ॥
 પઠન્નામસહસ્રંતુસ્તવરાજમથાપિવા ॥ ગજેંદ્રમોક્ષણંવાપિપથિગચ્છે
 ચ્છનૈઃશનૈઃ ॥ ૩૫ ॥ ગાયમાનોભગવતઃપ્રાદુર્ભાવાનંનકથા ॥ નિત્યં
 ચહર્ષસંયુક્તોગચ્છેદ્દૃષ્ટમનાઃશુચિઃ ॥ ૩૬ ॥ ધૌતપાદશ્વપ્રયમનમ
 સ્કુર્પાદ્રુણેશ્વરં ॥ સર્વવિમ્ભવિનાશંચલઞ્જતેનાત્રસંશયઃ ॥ ૩૭ ॥ ની
 લોત્પલદલશ્યામંકૃષ્ણંદેવકિનંદનં ॥ દંડવત્પ્રણમેત્સીત્યાપ્રણિપત્યા
 ગ્રજંપુરા ॥ ૩૮ ॥ બાલ્યેચયઃકૃતંપાપંકૌમારેયૌવિનેતયા ॥ દર્શના
 દેવકૃષ્ણસ્યતન્નશ્યેન્નાત્રસંશયઃ ॥ ૩૯ ॥ કર્મણામનસાયચ્ચવાચાયત્સ
 મુપાર્જિતં ॥ પાપંજન્મસહસ્રસ્યતન્નષ્ટંનાત્રસંશયઃ ॥ ૪૦ ॥ નમસ્કૃત્વાચ
 દેવેશંપુંડરીકાક્ષમચ્યુતં ॥ દુર્વાસસંમહેશાનંદ્વારકાપરિરક્ષણં ॥ ૪૧ ॥

ઉપરથી ઉતરીને જે માણસ પૃથ્વી ઉપર લોટે ॥ ૩૨ ॥ તે માણસના ધરમાં ચુલા
 આદિમાં થએલાં પાંચ પ્રકારનાં પાપ, માર્ગમાં થએલાં પાપ, રસ્તામાં ચાલતાં કૃમિ
 કીડા તથા પતંગ આદિ જીવો પગથી ચંપાઈ ગયાનું પાપ, ॥ ૩૩ ॥ પરાયું અન્ન
 જમાયાનું પાપ, પરાયું પાણી પીવાયાનું પાપ તથા જેઓનો સ્પર્શ નહીં કરવો જોઈ-
 એ તેઓનો સમાગમ થયાનું પાપ એ સઘળાં પાપો ભગવાનની ધ્વજનું દર્શન કર-
 વાથી નાશ પામે છે. ॥ ૩૪ ॥ વિષ્ણુ સહસ્રનામનો અથવા ભીષ્મસ્તવરાજનો ગ-
 જેંદ્ર મોક્ષનો પાઠ કરતાં માર્ગમાં ધીરે ધીરે ચાલવું. ॥ ૩૫ ॥ નિરંતર હર્ષ રાખીને ભગવા-
 નનાં અનેક અવતારોનાં કીર્તન કરતાં કરતાં પ્રસન્ન અને પવિત્રપણાર્થી દ્વારકાના માર્ગમાં
 જવું. ॥ ૩૬ ॥ દ્વારકામાં જઈ પ્રથમ પગ ધોઈ ગણપતીને નમસ્કાર કરવા કે જેથી સ-
 ઘળાં વિમ્ભોનો વિનાશ થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૩૭ ॥ પ્રથમ બલદેવજીને
 પ્રણામ કરીને પછી નીલ કમળની પાંખડી જેવા શ્યામ દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને
 પ્રીતિપૂર્વક પ્રણામ કરવા. ॥ ૩૮ ॥ બાલપણમાં, કુમારપણમાં તથા જુવાનીમાં
 જે કોઈ પાપો કરવામાં આવ્યા હોય તે સઘળાં પાપો શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથીજ નાશ
 પામે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૩૯ ॥ હજારો જન્મોમાં કર્મથી, મનથી કે વાણી-
 થી જે પાપો કરવામાં આવ્યા હોય તે સઘળાં ભગવાનનાં દર્શનથી અવશ્ય નાશ
 પામે છે. ॥ ૪૦ ॥ કમળ સરખા નેત્રવાળા દ્વારકાનાથજીને, દુર્વાસાને, દ્વારકાનું ર-
 ક્ષણ કરનારા મહાદેવને, તથા ગરૂડજીને ॥ ૪૧ ॥ પરમભક્તિથી પ્રણામ કરી મિત્રો

પ્રણમ્યપરયામ્ભક્ત્યાવૈનતેયસમાન્વિતમ્ ॥ દ્વારઆગત્યચપુનઃસ્વર્ગદ્વા
રોપમેશુભે ॥ ૪૨ ॥ વિશ્રમ્યચમુહૂર્તાર્ધસુદૃઢિર્બાંધવૈર્વૃતઃ ॥ તત્રા
શ્રિતાન્સમાહૂયબ્રાહ્મણાન્મંત્રકોવિદાન્ ॥ ૪૩ ॥ હવિર્દ્રવ્યંસમા
નીયતતસ્તીર્થસમાચરેત્ ॥ ૪૪ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकायाहात्म्ये

द्वारकागमनप्रशंसानाम् चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

તથા બાંધવોની સાથે કૂરી સ્વર્ગના દ્વાર જોવા સુંદર દ્વારમાં આવી ૪૨ ॥ ધડીવાર
વીસામે લઈ ત્યાંના આગ્રિત અને મંત્રોને બ્રાહ્મણોને બોલાવી ॥ ૪૩ ॥
હવિષ્ય પદાર્થો લઈને તીર્થ ઉપર જવું. ॥ ૪૪ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની પ્રલહાદે કહેલી સંહિતામાં દ્વારકામાહુત્યનો
ચોથો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ પંચમોઽધ્યાયઃ ॥

॥શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ॥તતોગચ્છેદ્વિજશ્રેષ્ઠાગોમતીઠુણ્ણાસંશ્રયાં
યસ્યાદર્શનમાત્રેણમુચ્યતેસર્વપાતકૈઃ ॥ ૧ ॥ દુરિતૌઘક્ષયકરમમં
ગલ્યવિનાશનં॥સર્વકામપ્રદંપુંસાંપ્રણમેદ્ગોમતીજલં ॥૨॥ મહાપાપક્ષ
યકરમગતીનાંગતિપ્રદં ॥ પ્રાપ્યતેપૂર્વપુણ્યેનસુશીતંગોમતીજલં॥ ૩ ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥ दैत्येन्द्रसंशयोस्माकंचेतुमर्हस्यशेषतः ॥
इयंकागोमतीतत्रकेनानीतामहामते ॥ ४ ॥ केनकार्यवशेनैवसंप्रा
प्तावरुणालयं ॥ सर्वभागवतश्रेष्ठद्येतद्विस्तरतोवद ॥ ५ ॥

अध्याय ५ मो.

પ્રલહાદજી કહે છે-હે ઋષિઓ ! ત્યાંથી જેને ભગવાનનો આશ્રય છે એવાં
ગોમતીજી ઉપર જવું કે જેનાં દર્શન મળતાંજ સઘળાં પાપોથી મુક્ત થવાય
છે. ॥ ૧ ॥ ગોમતીનું જળ કે જે પાપના સમૂહનો ક્ષય કરનાર છે, અમંગલનો વિ-
નાશ કરનાર છે, પુરૂષોના સઘળા મનોરથોને પૂર્ણ કરનાર છે તેને પ્રણામ કરવા. ॥ ૨ ॥
મહા પાપોનો ક્ષય કરનાર, જેઓને સદ્ગતિ ન થતી હોય તેઓને સદ્ગતિ આ-
પનાર અત્યંત શીતલ ગોમતીનું જળ પૂર્વ જન્મોના પુણ્યથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩ ॥

ઋષિઓ પુછે છે-હે દૈત્યોના રાજા ! અમને એક સંશય પડે છે તે સઘળી
રીતે આપે કાપવો ભ્રેષ્ઠએ. હે મોટી બુદ્ધિવાળા ! દ્વારકામાં એ ગોમતી નદી કોણ
છે, કોણે આણેલી છે ॥ ૪ ॥ અને કયા કાર્યને લીધે સમુદ્રમાં મળી ગયેલ છે ?
હે સઘળા વેણુઓમાં ઉત્તમ ! એ સઘળું વિસ્તારથી કહો. ॥ ૫ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ એકાર્ણવેપુરામૂતેનષ્ટેસ્થાવરજંગમે ॥
 તદાબ્રહ્માસમન્નવદ્વિષ્ણોર્નાભિસરોરુહાત્ ॥ ૬ ॥ આદિષ્ટઃપ્રમુળાબ્ર
 હ્માસ્ટજસ્વવિવિધાઃપ્રજાઃ ॥ ઇતિધાતાસમાદિષ્ઠોઠ્ઠરિણાસ્ટષ્ટિકારણા
 ત્ ॥ ૭ ॥ બાઢમિત્યેવતંચોક્તાતતઃસૃષ્ટૌમનોદયે ॥ સસર્જમાનસા
 ત્સદ્યઃસનકાદ્યાન્કુમારકાન્ ॥ ૮ ॥ ઉવાચવચનંબ્રહ્માપ્રજાઃસૃજ
 તપુત્રકાઃ ॥ બ્રહ્મણોવચનંશ્રુત્વાઠ્ઠતાંજલ્પિપુટાન્નુવન્ ॥ ૯ ॥ ઋગ
 વન્નઋગવદૂપંદ્રષ્ટુકામાજગત્પતે ॥ નવંધમનુવર્તામઃસૃષ્ટિરૂપંદુરાસદં
 ॥ ૧૦ ॥ ઇત્યુક્તાતેયયુઃસર્વેસનકાદ્યાઃકુમારકાઃ ॥ પશ્ચિમાંદિશમા
 સ્થાયતીરેનદનદીપતેઃ ॥ ૧૧ ॥ તેજોમયસ્યરૂપસ્યદ્રષ્ટુકામામહા
 ત્મનઃ ॥ તસ્મિન્મનઃસમાધાયતેપિરેપરમંતપઃ ॥ ૧૨ ॥ બહુવર્પસહ
 સ્રૈસ્તુપ્રસન્નેધરણીધરે ॥ ભિત્ત્વાજલંસમુત્તસ્થૌર્મૂર્યરૂપંદુરાસદં ॥ ૧૩ ॥
 અનંકદૈત્યદમનંબહુયંત્રવિદારણં ॥ સૂર્યકોટિસમાભાસંસહસ્રારંસુદ
 ર્શનં ॥ ૧૪ ॥ તદ્દૃષ્ટ્વાવિસ્મિતાઃસર્વેબ્રહ્મપુત્રાઃપરસ્પરં ॥ વીક્ષમા

મહાહુત્ય કેહે છે—પૂર્વે પ્રલયમાં સધળું જગત સમુદ્રમય થઈ ગયું હતું અને
 સધળાં સ્થાવર જંગમો નાશ પામ્યાં હતાં તે સમયે ભગવાનના નાભિકમળમાંથી
 પ્રજ્ઞા ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૬ ॥ ભગવાને પ્રજ્ઞાને આજ્ઞા કરી કે ‘અનેક પ્રકારની પ્રજા
 ઉત્પન્ન કરો.’ ભગવાને સૃષ્ટિ કરવાને વાસ્તે એ પ્રમાણે આજ્ઞા કરતાં પ્રજ્ઞાએ ॥ ૭ ॥
 ‘બહુ સાડે’ એમ સ્વીકારીને સૃષ્ટિ કરવાનું મન કર્યું અને મનમાંથી પ્રથમ ચાર
 સનક આદિ કુમારોને તુરત ઉત્પન્ન કર્યા. ॥ ૮ ॥ પ્રજ્ઞાએ તેઓને કહ્યું કે ‘હું
 પુત્રો ! પ્રજ્ઞાને ઉત્પન્ન કરો.’ પ્રજ્ઞાનું વચન સાંભળી તેઓએ હાથ જોડીને કહ્યું કે
 ‘પિતા ! જગતના પતિ ! અમારે તો ભગવાનનું સ્વરૂપ જોવાની ઇચ્છા છે માટે
 અમે સૃષ્ટિ રૂપ મહાત્રાસદાયી પંથનમાં પડીશું નહીં.’ ॥ ૧૦ ॥ એમ કહી તે સ-
 ધળા સનક આદિ કુમારો પશ્ચિમ દિશામાં ચાલીને સમુદ્રને કીનારે ગયા. ॥ ૧૧ ॥
 વિષ્ણુ ભગવાનના તેજોમય રૂપને જોવાને ઇચ્છતા એ લોકો એ સ્થલમાં મનને
 સ્થિર કરીને ભારે તપ કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૨ ॥ હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી શેષ-
 શાયી ભગવાન પ્રસન્ન થયા તે સમયે પ્રથમ જળને ભેદીને સૂર્ય જેવા રૂપવાળું અને
 ભારે પ્રતાપવાળું ચક્ર નીકળ્યું. ॥ ૧૩ ॥ અનેક દૈત્યોને કાપનારા, ઘણા ઘણા
 યંત્રોને તોડનારા અને કરોડો સૂર્યોના જેવી કાંતિવાળા તે હજાર આરાવાળા સુંદ-
 ર્શન ચક્રને ॥ ૧૪ ॥ જોઈ પરસ્પરમાં વિસ્મય પામેલા તે સનકાદિક એ ભગવા-
 નના ઉત્તમ આયુધ સામું જોઈ રહ્યા. ॥ ૧૫ ॥ તે સમયે વિસ્મય પામેલા એ લો-

ળાભગવતઃપરમાયુધમુત્તમં ॥ ૧૫ ॥ તાન્વિસ્મિતાંસ્તદોવાચવાક્તત્રસા
શરીરિણી ॥ ઝોવ્રહ્મપુત્રાભગવાન્શીઘમાવિર્ભવિષ્યતિ ॥ ૧૬ ॥ અ
ર્હણાર્થભગવતઃસર્વેયૂયંપ્રતીક્ષત ॥ આયુધંલોકનાયસ્પશીઘમત્રપ્રસા
દ્યતાં ॥ ૧૭ ॥ તચ્છુત્વાવચનંતસ્યતુષ્ટુવુસ્તેસુદર્શનં ॥

॥ ઋષયઋચુઃ ॥ ય્યોતિર્મયનમસ્તેસ્તુનમસ્તેહરિવલ્લભ ॥
॥ ૧૮ ॥ સુદર્શનનમસ્તુભ્યંસહસ્રારાક્ષયાવ્યય ॥ નમસ્તેસૂર્યરૂપાય
વદ્ધિરૂપાયતેનમઃ ॥ ૧૯ ॥ અમોઘાયનમસ્તુભ્યંરથાંગાયનમોનમઃ ॥

॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ એવંતેપૂજયામાસુઃસુમનોભિસ્તથાક્ષતૈઃ ॥
॥ ૨૦ ॥ સ્તવૈર્નાનાવિધૈઃસ્તુત્વાપ્રણેમુર્હરિવલ્લભં ॥ તત્રસાઘસુનામં
તુપ્રમુસંદર્શનોત્સુકાઃ ॥ ૨૧ ॥ સ્મરંતોમનસાદેવંબ્રહ્માણંપિતરંસ્વકં ॥
તેષાંતુર્ચિતિતંજ્ઞાત્વાબ્રહ્મોવાચસરિદ્ધરાં ॥ ૨૨ ॥ યાહિશીઘંસરિચ્છ્રેષ્ઠે
પૃથિવ્યાંહરિકારણાત્ ॥ ગંગેગચ્છમહાભાગેતતોબહુમતાસિમે ॥ ૨૩ ॥
ઉચ્ચાંતેગોમતીનામસુપ્રસિદ્ધંભવિષ્યતિ ॥ વસિષ્ઠસ્યાનુગામૃત્વાયાહિ

કેને આકાશવાણીએ કહ્યું કે “હે પ્રજ્ઞાના પુત્રો ! ભગવાન અહીં તુરત પ્રકટ થ-
શે ॥ ૧૬ ॥ એટલા માટે તમે સધળા ભગવાનનું પૂજન કરવાને વાસ્તે સજ્જ
રહો અને ભગવાનના આ આયુધને તુરત પ્રસન્ન કરો.” ॥ ૧૭ ॥ એ પ્રમાણે આ-
કાશવાણી સાંભળીને તેઓએ સુદર્શનની સ્તુતિ કરી.

સનકાદિક સ્તુતિ કરે છે—હે જ્યોતિર્મય ! તમને પ્રણામ હોજો. હે ભગવા-
નને પ્યારાં ! તમને પ્રણામ કરીએ છીએ. ॥ ૧૮ ॥ હે સુદર્શન ! હે હજાર આરા-
વાણાં ! હે અક્ષય ! હે અવ્યય ! તમને પ્રણામ કરીએ છીએ. તમે કે જે સૂર્યરૂપ
અને અગ્નિરૂપ છો તેમને વારંવાર પ્રણામ હોજો. ॥ ૧૯ ॥ તમે કે જે કોઈ સમયે
પણ વ્યર્થ નહીં જનાર ચક્ર છો તેમને વારંવાર પ્રણામ કરીએ છીએ.

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને તેઓએ પુષ્પોથી તથા અક્ષતોથી
ચક્રની પૂજા કરી. ॥ ૨૦ ॥ અને બીજાં પણ અનેક સ્તોત્રોથી સ્તુતિ કરીને તે ભ-
ગવાનના પ્યારા ચક્રને પ્રણામ કર્યા. એ પ્રમાણે સુદર્શનને પ્રસન્ન કરી તેઓ પ્રભુના
દર્શનમાં ઉત્કંઠિત થઈને ॥ ૨૧ ॥ મનમાં પોતાના પિતા બ્રહ્માનું સ્મરણ કરવા લા-
ગ્યાં. તેઓનો અભિપ્રાય જાણીને બ્રહ્માએ ગંગાજીને કહ્યું કે ॥ ૨૨ ॥ “હે નદીઓ-
માં ઉત્તમ ! હે ગંગાજી ! તમે તુરત જાઓ અને ભગવાનને વાસ્તે પૃથ્વીમાં પોહાઓ.
હે ભાગ્યશાળી ! એમ કરવાથી તમે મને બહુ પ્યારાં લાગશો. ॥ ૨૩ ॥ પૃથ્વીમાં
તમે ‘ગોમતી’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થશો. આ વસિષ્ઠ મુનિની પાછળ પાછળ તમે

શીઘ્રંધરાતલં ॥ ૨૪ ॥ તાતસ્યપુત્રીવતથાવશિષ્ઠતનયામ્બવ ॥ બાઢ
મિત્યેવતંદેવીપ્રસ્થિતાવરુણાલપાત્ ॥ ૨૫ ॥ વશિષ્ઠસ્ત્વગ્રતોયાતિ
ગંગાતંપૃષ્ઠતોન્વગાત્ ॥ તાંદૃષ્ટ્વામનુજાઃસર્વેવશિષ્ઠેનસમન્વિતાં ॥ ૨૬ ॥
નમશ્ચકુર્મહાજાગાંગચ્છંતીપશ્ચિમાર્ણવં ॥ આવિર્ભૂવતત્રૈવયત્રતે
મુનયઃસ્થિતાઃ ॥ ૨૭ ॥ દ્રષ્ટુકામાહરેરુપંશ્રિયાજુષ્ટંચતુર્ભુજં ॥ દૃષ્ટ્વા
વશિષ્ઠમનુગામાયાંતીસુરપાવનીમ્ ॥ ૨૮ ॥ સંદૃષ્ટમનસઃસર્વેસાધુસાધિવ
તિચાબ્રુવન્ ॥ વશિષ્ઠંતત્રતેદૃષ્ટ્વાઉત્તસ્યુઃસર્વતોદ્વિજાઃ ॥ ૨૯ ॥ અ
ર્ધાદિસત્ક્રિયાંકૃત્વાપ્રદૃષ્ટાદ્દમબ્રુવન્ ॥ યસ્માત્ત્વયાસમાનીતાઅ
સ્મિન્સ્થાનેસરિદ્વરા ॥ ૩૦ ॥ તસ્માત્તવસુતેત્યેવંચ્યાતિલોકેગમિષ્ય
તિ ॥ ગાંસ્વર્ગાદાગતાયસ્માદેતત્સ્થાનંસતાંમતં ॥ ૩૧ ॥ તસ્મા
દ્વિગોમર્તીનામરૂપાતિલોકેગમિષ્યતિ ॥ અસ્યાદર્શનમાત્રેણમુક્તિ
યાસ્યંતિમાનવાઃ ॥ ૩૨ ॥ કિંપુનઃસ્નાનદાનાદિકૃત્વાયાંતિહરેઃપદં ॥
તામેવમર્ધંદત્વાતેયોર્ગીદ્વાઈડિરેહરિં ॥ ૩૩ ॥

તુરત પૃથ્વીમાં જાઓ. ॥ ૨૪ ॥ જેમ પિતાની પછવાડે પુત્રી આલે તેમ વસિષ્ઠની
પછવાડે આલીને તમે તેમની પુત્રી થાઓ." પ્રજાનાં વચન સાંભળી તેમ કરવાને
સ્વીકાર કરીને તુરત ગંગાજી સમુદ્રને માર્ગે આલ્યાં. ॥ ૨૫ ॥ વસિષ્ઠ આમળ આલ્યા
આવે છે અને ગંગાજી પાછળ આલ્યાં આવે છે, એવી રીતે વસિષ્ઠની સાથે આવતાં
તે મહાપૂજ્ય ગંગાજીને સર્વે માણસો ॥ ૨૬ ॥ પશ્ચિમ સમુદ્રની પાસે જતાં જોઈ
તેમને નમસ્કાર કરવા લાગ્યાં. જે સ્થલમાં તે સનકાદિક મુનિઓ ॥ ૨૭ ॥ લક્ષ્મી-
વાળા અને ચારલુજવાળા ભગવાનના સ્વરૂપને જોવાની ઈચ્છાથી ઉભા હતા ત્યાં
ગંગાજી પ્રકટ થયાં. વસિષ્ઠને અનુસરનારાં તે દેવપાવની ગંગાજીને જોઈ ॥ ૨૮ ॥
મનમાં પ્રસન્ન થએલા સર્વે સનકાદિક 'સાં થયું સાં થયું' એમ ખેલવા લાગ્યા
અને વસિષ્ઠને જોઈને ચારે પાસથી ઉભા થયા. ॥ ૨૯ ॥ અર્ધ પાંદ
આદિથી વસિષ્ઠનો સત્કાર કરી રાજી થઈને તેઓ ખેલ્યા કે "હું વસિ-
ષ્ઠ મુનિ ! આ ઉત્તમ નદીને તમે આ સ્થલમાં લાવ્યા ॥ ૩૦ ॥ એટલા માટે લોકમાં
આ નદી તમારી પુત્રી કેહેવાશે. આ નદી સ્વર્ગમાંથી ગો એટલે પૃથ્વી ઉપર સ-
ત્પુરુષોએ સ્વીકારેલાં આ સ્થલમાં આવ્યાં ॥ ૩૧ ॥ એટલા માટે જગતમાં 'ગો-
મતી' એવા નામથી પ્રખ્યાત થશે. આનાં દર્શન માત્રથીજ મનુષ્યો મુક્તિ પામ-
શે ॥ ૩૨ ॥ એટલે પછી આમાં સ્નાન દાન આદિ કરીને મુક્તિ પામે એમાં તે
શુંજ કેહેવું. પછી ગંગાજીને અર્ધ દહને તે મોટા યોગિઓ ભગવાનની સ્તુતિ કરવા

પરંપુરુષસૂકેનરમેશંશેષશાયિનં ॥ ઇતિસંસ્તુવતાંતેષાંહરિરાવિર્ભૂવ
હ ॥ ૩૪ ॥ પીતકૌશેયવસનંવનમાલાવિભૂષિતં ॥ દિવ્યગંધાનુ
લિમાંગંદિવ્યાભરણભૂષિતં ॥ ૩૫ ॥ શેષાસનગતંદેવંદિવ્યાનેકોદ્ય
તાયુધં ॥ ઝવલત્કિરીટમુકુટસ્ફુરન્મકરકુંડલં ॥ ૩૬ ॥ પ્રકાશય
પ્રદંકાંતંશ્રીવત્સાંકમહાભુજં ॥ સદાપ્રસન્નવદનંઘનશામંચતુર્ભુજં
॥ ૩૭ ॥ પાદસંવાહનપરલક્ષ્મીજુષ્ટંમનોહરં ॥ તંદૃષ્ટ્વામુનયઃસર્વેહ
ર્ષોત્કર્ષસમન્વિતાઃ ॥ ૩૮ ॥ વિષ્ણુંતેવિષ્ણુસૂક્તેશ્વતુષ્ઠુવુર્વેદસંઘ
વૈઃ ॥ એવંસંસ્તુવતાંતેષાંવિષ્ણુર્દીનાનુકંપનઃ ॥ ૩૯ ॥ ઉવાચસુ
પ્રસન્નેનમનસાદ્વિજસત્તમાન્ ॥ મોમોઃકુમારાસ્તુષ્ઠોહંપ્રદાસ્મામિય
થેષ્ણિતં ॥ ૪૦ ॥ યાવિષ્યથજ્ઞાનયુતાઅસ્પૃષ્ટામમમાયયા ॥ ય
સ્માન્મોક્ષાર્થિર્નિર્વિપ્રાજલવાસીપ્રસાદિતઃ ॥ ૪૧ ॥ તસ્માદિદંપરંતી
ર્થમોક્ષદંસર્વકામદં ॥ અનુગ્રહાયન્નવતાંપસ્માચ્ચક્રંસુદર્શનં ॥ ૪૨ ॥
નિસ્સૃતંપ્રથમંવિપ્રાજલંચિત્ત્વામમાગ્રતઃ ॥ ચક્રતીર્થંનિત્તિરૂપાતંચ

લાગ્યા. ॥ ૩૩ ॥ એઓ પુરુષસૂક્તથી શેષશાયી ભગવાનની સ્તુતિ કરતા હતા તેટલીવારમાં ભગવાન પ્રકટ થયા. ॥ ૩૪ ॥ પીળાં રેશમી વસ્ત્રોવાળા, વનમાળાથી શણગારેલા, દિવ્ય ચંદનનાં લેપનવાળા, દિવ્ય આભરણોથી શોભતા, ॥ ૩૫ ॥ શેષરૂપ આસનપર બીરાજેલા, જેણે અનેક દિવ્ય આયુધો ધર્યાં હતાં એવા, પ્રકાશતા કિરીટ મુકુટવાળા, ચળકતાં મકરાકૃતિ કુંડલોવાળા, ॥ ૩૬ ॥ ભક્તોને અભય દેનારા, દીપતા, શ્રીકૃત્સના ચિન્હવાળા, મોટી લુગ્નઓવાળા, સર્વદા પ્રસન્ન મુખવાળા, મેઘની પેઠે રયામપણવાળા, ચાર હાથવાળા, ॥ ૩૭ ॥ ચરણ ચાંપવામાં લાગેલાં લક્ષ્મીજીએ સેવેલા અને મનનું આકર્ષણ કરનારા વિષ્ણુ તે દેવને જોઈ બહુજ આનંદ પામેલા તે સર્વ સનકાદિક ॥ ૩૮ ॥ વેદમાં કહેલાં વિષ્ણુસૂક્તોથી તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. વેદોક્ત મંત્રોથી તેઓએ સ્તુતિ કરતાં દીનજનો ઉપર દયા કરનારા વિષ્ણુ ભગવાને ॥ ૩૯ ॥ અત્યંત પ્રસન્ન મનથી તે મુનિઓને કહ્યું કે “હે કુમારો ! હું પ્રસન્ન થયો છું માટે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વરદાન આપીશ. ॥ ૪૦ ॥ તમો જ્ઞાનવાળા થશો અને તમોને મારી માયાનો સ્પર્શ નહીં થાય. હું કે જે જળમાં રહેનાર છું તેને તમોએ મોક્ષની ઇચ્છાથી પ્રસન્ન કર્યો છે ॥ ૪૧ ॥ એટલા માટે આ તીર્થ ઉત્તમ, સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર અને મોક્ષ દેનાર થશે. તમારા ઉપર અનુગ્રહ કરવાને વાસ્તે માંડું સુદર્શન ચક્ર ॥ ૪૨ ॥ મારાથી પેહેલાંજ જળને ભેદીને નીકળ્યું એટલા માટે હું પ્રાણણી ચ-

કનામ્નાન્નવિષ્પતિ ॥ ૪૩ ॥ મમાપિનિયત્વાસોન્નવિષ્પતિમહાર્ણવે ॥
યત્રસ્નાનપ્રકુર્વતિપ્રસંગેનાપિમાનવાઃ ॥ ચક્રતીર્થેદ્વિજશ્રેષ્ઠાસ્તેષામુક્તિઃ
કરોસ્થિતા ॥ ૪૪ ॥ જ્વંતોપિસદાહ્યત્રનિવસંતુદ્વિજર્ષભાઃ ॥ વાયુ
ભૂતાંતરિક્ષસ્થાઃ સર્વકામપ્રદાયકાઃ ॥ ૪૫ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ શ્રુત્વાતુલ્લષ્ટમનસઃકૃત્વાર્ધસુરપાવર્ગી ॥
અવનિજ્યહરેઃપાદૌમૂર્ધ્નાચૈનામધારયન્ ॥ ૪૬ ॥ પ્રક્ષાલ્યસાતદાપા
દૌપ્રવિષ્ટાવરુણાલયં ॥ તસ્મિન્મહાપાપહરાગોમતીસાગરસંગમા ॥ ૪૭ ॥
ઇત્યુક્ત્વાભગવાન્વિષ્ણુસ્તત્રૈવાંતરધીયત ॥ સનકાદ્યાબ્રહ્મપુત્રાસ્તસ્ય
સ્તત્રસમાહિતાઃ ॥ ૪૮ ॥ એવંસાગોમતીતત્રસંગતાસાગરંગતા ॥
સર્વપાપહરાપ્રોક્તાપૂર્વગંગેતિયાશ્રુતા ॥ ૪૯ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहृत्ये
गोमतीचक्रतीर्थोत्पत्तिर्नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

કના નામ ઉપરથી આ તીર્થ 'ચક્રતીર્થ' એવા નામથી પ્રખ્યાત થશે. ॥ ૪૩ ॥ હું
પણ આ મહાસમુદ્રમાં સર્વદા રહીશ. હું ઉત્તમ પ્રાક્ષણી ! જે માણસો આ ચક્ર-
તીર્થમાં પ્રસંગોપાત્ત રીતે પણ સ્નાન કરશે તેઓને મુક્તિ હાથમાંજ રહી છે એમ
સમજવું. ॥ ૪૪ ॥ હું સનકાદિકે ! તમે પણ આ સ્થલમાં વાયુરૂપે અંતરિક્ષમાં
સર્વદા રહેજો અને માણસોની સધળી કામનાઓને પૂર્ણ કરજો. ॥ ૪૫ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહુ છે—વિષ્ણુનાં એ વચનો સાંભળી મનમાં રાજી થએલા તે
પ્રાક્ષણીએ ગંગાજીને અર્ધરૂપ કરી ભગવાનના ચરણ ધોઈને તે ચરણને ધોઈને તે
જળને પોતાના મસ્તકે ઉપર ધસ્યું. ॥ ૪૬ ॥ ગંગાજી ભગવાનના ચરણને ધોઈને
તે સમયેજ સમુદ્રમાં પેશી ગયાં કે જે તે સ્થલમાં મહાપાપને હરનારાં અને સમુ-
દ્રમાં મળેલાં ગોમતી કેહેવાય છે. ॥ ૪૭ ॥ ભગવાન પણ સનકાદિકને ઉપર પ્રમાણે
કહી ત્યાંજ અંતર્ધાન થઈ ગયા અને પ્રક્ષાના પુત્ર સનકાદિક સાવધાન થઈને ત્યાં-
જ રહ્યા. ॥ ૪૮ ॥ એ પ્રમાણે જે પ્રથમ ગંગાજી કેહેવાતાં હતાં તેજ ગોમતી ત્યાં
સમુદ્રમાં મળીને રહ્યાં છે. એ ગોમતી સધળાં પાપોને હરનારાં કેહેવાય છે. ॥ ૪૯ ॥

ઇતિ શ્રી સ્કંદ પુરાણમાંની પ્રલ્હાદજીએ કહેલી સંહિતા રૂપ દ્વારકામાહુત્યનો
'ગોમતી ચક્રતીર્થોત્પત્તિ' એવા નામનો પાંચમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ॥

॥ ઋષયઃ ॥ સાધુસાધુમહાભાગપ્રલ્હાદાસુરસત્તમ ॥ યે
નનઃકલિમધ્યેતુદર્શિતોભગવાન્હરિઃ ॥ ૧ ॥ ત્વન્મુખક્ષીરસિધૂત્યા
કથેયમમૃતાત્મિકા ॥ કર્ણાભ્યાંપિવતાંતૃપ્તિર્નમુનીનાંપ્રજાયતે ॥ ૨ ॥
કથયસ્વમહાવાહોતીર્થપાત્રાંસુવિસ્તરાં ॥ અસ્માભિસ્તત્રગંતવ્યંવહ
તેપત્રગોમતી ॥ ૩ ॥ તિષ્ઠતેભગવાન્યત્રચક્રતીર્થાવલોકકઃ ॥ જ
વાબ્ધૌપતિતાંસ્તાતઃકુદ્ધરાસ્માન્નવર્ણવાત્ ॥ ૪ ॥ કૃષ્ણાપૂજાવિ
ધાનંચકથયસ્વમહામતે ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઃપ્રવાચ ॥ ગત્વાચગોમતીતીરેષ્ણમેદંડવચ્ચતાં ॥
પ્રક્ષાલ્યપાણિપાદંતુકૃત્વાતુકરયોઃકુશાન્ ॥ ૧ ॥ ગૃહીત્વાચફલંશુ
ભ્રમક્ષતૈશ્ચસમન્વિતં ॥ પ્રાહ્નુર્મુખઃસંયતોમૂત્વાદદ્યાદર્પવિધાનતઃ ॥
॥ ૨ ॥ બ્રહ્મલોકાત્સમાપાતેવશિષ્ઠતનયેશુભે ॥ સર્વપાપવિશુદ્ધચર્ય
દદામ્યર્ધચગોમતિ ॥ ૩ ॥ વશિષ્ઠદુહિતેર્દેવિશક્તિજેષ્ઠેયશસ્વિન્ ॥
ત્રૈલોક્યવંદિતેદેવિપાર્પમેહરગોમતિ ॥ ૪ ॥ इत्युच्चार्यद्विजश्रेष्ठामृ
અધ્યાય ૬ ઠી.

ઋષિઓ પુછે છે—હે ભાગ્યશાલી ! હે દૈત્યોમાં ઉત્તમ પ્રલ્હાદ ! બહુ સારું
થયું કે આપે કલિયુગમાં અમને શ્રીકૃષ્ણ દેખાડયા. ॥ ૧ ॥ તમારા મુખરૂપી ક્ષીર
સમુદ્રમાંથી નીકળેલા આ કથારૂપી અમૃતનું પાન કરતાં અમોને તૃપ્તિ થતી નથી. ॥
૨ ॥ હે મહાબાહુ ! અત્યંત વિસ્તારથી તીર્થયાત્રાનું નિરૂપણ કરો, જ્યાં ગોમતી
વેહે છે તે સ્થલમાં અમારે જવું છે. ॥ ૩ ॥ જે સ્થલમાં ચક્રતીર્થને જોનારા ભગ-
વાન વસે છે ત્યાં અમો જઈશું. હે પ્રલ્હાદ ! અમો કે જ્યો સંસારરૂપી સમુદ્રમાં
પડ્યા છીએ તેઓને એ સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરો. ॥ ૪ ॥ હે મોટી બુદ્ધિવાળા !
શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરવાનો વિધિ પણ અમને કહો.

પ્રલ્હાદે કહે છે—ગોમતીને કાંઠે તેમને દંડવત પ્રણામ કરવો. પછી હાથ પગ
ધોઈ હાથમાં દર્ભ રાખી ॥ ૫ ॥ અક્ષત સહિત સુંદર કૃણ લઈ ઉગમણી દેર
મોહાડું રાખી સાવધાન થઈને વિધિથી અર્ધ દેવો. ॥ ૬ ॥ “હે બ્રહ્મલોકથી આવેલા,
હે વસિષ્ઠની પુત્રી ! હે કલ્યાણ કરનારા ! હે ગોમતી ! સધળાં પાપોથી શુદ્ધ થવાને
વાસ્તે અર્ધ આપું છું. ॥ ૭ ॥ હે વસિષ્ઠની પુત્રી ! હે દેવી ! હે શક્તિથી મોટરાં !
હે કીર્તિવાળાં ! હે ત્રિલોક્યે નમેલાં ! હે ગોમતી દેવી ! મારાં પાપોને મટાડજે.” ॥
૮ ॥ હે પ્રાણેશ ! એ પ્રમાણે મંત્ર બોલી હાથમાં માટી લઈ મનમાં વિષ્ણુનું સ્મર-

દમાદાયપાણિના ॥ વિષ્ણુંસંસ્મૃત્યમનસામંત્રમેનમુદીરયેત્ ॥ ૧ ॥
 અશ્વક્રાંતેરથક્રાંતેવિષ્ણુક્રાંતેવસુંધરે ॥ ઉદ્ધૃતાસિવરાહેણઋણેનશ
 તવાહુના ॥ ૧૦ ॥ મૃત્તિકેહરમેપાપંયન્મયાપૂર્વસંચિતં ॥ ત્વયાહ
 તેનપાપેનપૂતઃસંવત્સરંભવેત્ ॥ ૧૧ ॥ इत्येवंमृदमालभ्यस्नानंकुर्या
 द्यथाविधि ॥ आपोअस्मानितिस्नात्वाशृणुध्वंयत्फलंभवेत् ॥ ૧૨ ॥
 કુરુક્ષેત્રેતુયત્પુણ્યંરાહુગ્રસ્તેદિવાકરે ॥ સ્નાનમાત્રેણતત્સોત્કંગોમત્યાં
 ઋણસંનિધૌ ॥ ૧૩ ॥ सिंहस्थेचगुरौविप्रागोदावर्याचयत्फलं ॥
 સ્નાનમાત્રેણતત્સોત્કંગોમત્યાંઋણસંનિધૌ ॥ ૧૪ ॥ अत्स्यास्नात्वाच
 परयाकुर्यात्कर्मयथोदितं ॥ देवान्पितृन्मनुष्यांश्चतर्पयेद्भावसं
 युतः ॥ ૧૫ ॥ येचरौरवसंस्याहिषेचकीटत्वमागताः ॥ गोमतीनी
 रदानेनमुक्तिर्थातिनसंशयः ॥ ૧૬ ॥ विनाप्यक्षतदर्भैश्चाविनावास
 नयातथा ॥ वारिमात्रेणगोमत्यांगयाश्राद्धफलंलभेत् ॥ ૧૭ ॥ तत
 श्चविप्रानाहूयवेदज्ञांस्तीर्थसंश्रितान् ॥ विश्वेदेवादिसंपूज्यपितॄणां

જી કરીને નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલવો. ॥ ૯ ॥ “હુ ઘોડા, રથ તથા હાથીઓ જેના
 પર કૂરે છે એવાં ! હે વિષ્ણુએ ચરણથી દખાવેલાં ! હે પૃથ્વી ! હંબરો હાથવાળા
 શ્રીકૃષ્ણ વરાહનું રૂપ ધરીને તમને કાહાડેલાં છે. ॥ ૧૦ ॥ હે માટી ! જે કોઈ પાપ
 મે પ્રથમ કરેલાં હોય તેઓનું હરણ કરજે. તમે પાપોને હરશો એટલે એક વર્ષ સુ-
 ધી હું પવિત્ર રહીશ.” ॥ ૧૧ ॥ એ પ્રમાણે બોલી માટી ચોપડી આપો અસ્માન્ એ
 મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરી વિધિ પ્રમાણે સ્નાન કરવું. એમ સ્નાન કરવાથી જે કૂળ થાય છે
 તે સાંભળો. ॥ ૧૨ ॥ કુરુક્ષેત્રમાં સૂર્ય ગ્રહણ થવાના સમયમાં પુણ્યો કરવાથી જે કૂળ
 થાય છે તે કૂળ શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં ગોમતીજમાં નાહાવા માત્રથી થાય છે. ॥ ૧૩ ॥
 હે બ્રાહ્મણો ! બૃહસ્પતિ સિંહશશિમાં હોય તે સમયે ગોદાવરીમાં નાહાવાથી જે કૂળ
 થાય છે તે કૂળ શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં ગોમતીજમાં નાહાવા માત્રથી થાય છે. ॥ ૧૪ ॥
 ॥ પરમ ભક્તિથી નાહીને પછી શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે કર્મ કરવાં. ભક્તિ ભાવથી દેવ
 પિતૃ અને મનુષ્યોનું તર્પણ કરવું. ॥ ૧૫ ॥ જે પિતૃઓ રૌરવ નરકમાં પડ્યા હોય
 તથા જેઓ કીડાનો અવતાર પામ્યા હોય તેઓ ગોમતીનું જળ દેવાથી મુક્તિ પામે
 છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૬ ॥ અક્ષત, દર્ભ કે ભાવના વિના પણ ગોમતીનું જળ
 માત્ર દેવાથી ગયાશ્રાદ્ધ કરવાનું કૂળ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥ હે ઋષિઓ ! પછી તીર્થના
 આશ્રિત વેદ જ્ઞાનનારા બ્રાહ્મણોને બોલાવી વિશ્વેદેવા આદિની પૂજા કરીને પિતૃઓનું
 શ્રાદ્ધ કરવું. ॥ ૧૮ ॥ પરમ શ્રદ્ધા રાખી વિધિપૂર્વક શ્રાદ્ધ કર્યા પછી દક્ષિણા, સોનું તથા

શ્રાદ્ધમાચરેત્ ॥ ૧૮ ॥ શ્રદ્ધયાપરયાયુક્તઃશ્રાદ્ધંકુર્યાદ્વિધાનંતઃ ॥ દ
ક્ષિણાંચતતોદદ્યાત્સુવર્ણરજતંતથા ॥ ૧૯ ॥ સુવર્ણશૃંગસહિતાં
રજતશુરભૂષિતાં ॥ રત્નપુચ્છાંવસ્ત્રપુતાંતામ્રપૃષ્ઠાંસવત્સકાં ॥ ૨૦ ॥
પુનર્વિપ્રંસમમ્પર્ચ્યવસ્ત્રાલંકારભૂષણૈઃ ॥ સપ્તધાન્યધુતાંદદ્યાદ્વિષ્ણુર્મેત્રી
યતામિતિ ॥ ૨૧ ॥ આસીમાંતેવિસૃજ્યૈતાન્બ્રાહ્મણાન્નિયતઃશુચિઃ ॥
દીનાંધરુપણાનાંચદાનંદેયંસ્વશક્તિઃ ॥ ૨૨ ॥ ગોમતીગોમયસ્નાનંગોદા
નંગોપિચંદનં ॥ દર્શનંગોપિનાથસ્પગકારાઃપંચદુર્લભાઃ ॥ ૨૩ ॥ તસ્માન્નરે
ણકર્તવ્યંગોદાનંગોમતીતટે ॥ એવંકૃતેદ્વિજશ્રેષ્ઠાઃકૃતકૃત્યોઽમેચ્છરઃ
॥ ૨૪ ॥ યેગતાનરકેષોરેપ્રેતત્વંયેગતાસ્તથા ॥ પૂર્વકર્મવિપાકેનસ્થા
વરત્વંગતાશ્ચયે ॥ ૨૫ ॥ પિતૃપક્ષેચયેકેચિન્માતૃશ્વાપિકુલોદ્ભવાઃ ॥
તેસર્વેતૃપ્તિમાયાંતિગોમતીદર્શનાત્કલૌ ॥ ૨૬ ॥ યઃકરોત્યુદિતંશ્રાદ્ધં
ગોમત્યાંદ્વિજસત્તમાઃ ॥ હયમેધસહસ્રસ્યફલંપ્રાપ્નોત્યસંશયં ॥ ૨૭ ॥
ગંગાસ્નાનેનયત્પુણ્યંપ્રયાગેપરિકીર્તિતં ॥ તત્પુણ્યંસમવાપ્નોતિગોમત્યાં
શ્રાદ્ધકૃન્નરઃ ॥ ૨૮ ॥ વિષ્ણુલોકંહિગચ્છંતિપિતરસ્ત્રિકુલોદ્ભવાઃ ॥

૩૫૦ દેવું. ॥ ૧૯ ॥ સોનાની શીંગડીઓવાળી, રૂપાની ખરીઓવાળી, રત્નના પુંછડાવાળી,
પીઠ ઉપર જેને સુલ નાખી હોય એવી, ત્રાંખાના વાંસાવાળી અને વાછડાંવાળી ॥ ૨૦ ॥
ગાય તૈયાર કરી વસ્ત્ર, અલંકાર અને વસ્ત્રથી ફરીવાર બ્રાહ્મણની પૂજા, કરી 'મને
વિષ્ણુ પ્રસન્ન થાજે' એમ બોલી સાત ધાન્યો સહિત તે ગાયનું દાન કરવું. ॥ ૨૧ ॥
સાવધાનપણું તથા પવિત્રપણું રાખી સીમાડાસુધી એ બ્રાહ્મણને વળાવી આવીને
પછી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે રાંક, આંધળાં અને કૃપણ વગેરેને પણ દેવું. ॥ ૨૨ ॥
ગોમતી, ગોમયથી સ્નાન (છાણથી નાહવું) ગાયનું દાન, ગોપીચંદન અને ગોપી-
ઓના નાથનું દર્શન એ પાંચ ગકારદુર્લભ છે. ॥ ૨૩ ॥ એટલા માટે ગોમતીને કાંઠે મા-
ણસે ગાયનું દાન કરવું જોઈએ. હે ઋષિઓ ! એમ કરવાથી મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય
છે ॥ ૨૪ ॥ જે પિતૃઓ પૂર્વ કર્મોને લીધે ભયંકર નરકમાં પડ્યા હોય, પ્રેતપણું
પામ્યા હોય, સ્થાવરપણું પામ્યા હોય ॥ ૨૫ ॥ પિતાના કુલમાં તથા માતાના કુ-
લમાં જેઓ અવગતીઆ થયા હોય તેઓ સધળા કલિયુગમાં ગોમતીનું દર્શન કર-
વાથી તૃપ્તિ પામે છે. ॥ ૨૬ ॥ હે ઋષિઓ ! જે માણસ ગોમતીમાં વિધિ પ્રમાણે
શ્રાદ્ધ કરે તેને હજાર અધમેધ કર્યાનું ફળ મળે એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૭ ॥
પ્રયાગમાં ગંગાજીમાં નાહાવાથી જે પુણ્ય થયાનું કહ્યું છે તે પુણ્ય ગોમતીમાં શ્રાદ્ધ
કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૮ ॥ શ્રાદ્ધ કરનારના ત્રણ કુલના પિતૃઓ વિષ્ણુ લોક

અનેકજન્મસાહસ્રંપાપંયાતિનસંશયઃ ॥ ૨૯ ॥ વાચાચયત્કૃતં
પાપંકર્મણામનસાતયા ॥ તત્સર્વંવિલયંયાતિગોમતીદર્શનેનહિ ॥ ૩૦ ॥
યોનરઃકાર્તિકસ્નાનંગોમત્યાંકુરુતેદ્વિજાઃ ॥ પ્રસન્નોભગવાંસ્તસ્યલ
ક્ષ્મ્યાસહનસંશયઃ ॥ ૩૧ ॥ પ્રત્યહંદુતઞ્જોત્કારંતર્પયેત્સુસમાહિતઃ ॥
પ્રત્યહંસદ્ધનંદેયંભોજનંચદ્વિજાતયે ॥ ૩૨ ॥ પૂજયેત્કૃષ્ણદેવંચપ્ર
ત્યહંભક્તિતત્પરઃ ॥ સંપૂર્ણેકાર્તિકેમાસેસંપ્રાપ્તેબોધવાસરે ॥ ૩૩ ॥
પંચામૃતેનદેવેશંસ્નાપયેતીર્થવારિણા ॥ શ્રીશ્વંડકુંકુમોન્મિશ્રમૃગના
ભિસમુદ્ભવં ॥ ૩૪ ॥ વિલેપયેચ્છદેવેશંભક્ત્યાદામોદરંહરિ ॥ કુસુમૈ
ર્વારિસંભૂતૈસ્તુલસ્યાકણવીરકૈઃ ॥ ૩૫ ॥ તદ્દેશસંભવૈશ્વાન્યૈઃપૂજયે
દ્રુરુઢધ્વજં ॥ નૈવેદ્યંરુચિરંદદ્યાદ્વિષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ ૩૬ ॥ ગી
તવાદ્યાદિનૃત્યેનતયાપુસ્તકવાચનૈઃ ॥ રાત્રૌજાગરણંકાર્યસ્તોત્રૈ
ર્નાનાવિધૈરપિ ॥ ૩૭ ॥ આહૂયબ્રાહ્મણાન્ભક્ત્યાભોજયેચ્ચસ્વશક્તિ
તઃ ॥ તતોરયસ્થિતંદેવંપૂજયેદ્રુરુઢધ્વજં ॥ ૩૮ ॥ કાર્તિકાંતેચાવિર્મે
દ્રાગોમત્યુદધિસંગમે ॥ સ્નાત્વાપિતૃંશ્વસંતર્પ્યપૂજયેચ્ચજનાર્દનં ॥ ૩૯ ॥

ક્રમાં જય છે અને હજારો તથા લાખો જન્મનું પાપ મટી જાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૯ ॥ વાણીથી, કર્મથી અને મનથી જે જે પાપ કરવામાં આવ્યાં હોય તે સધળાં ગોમતીજનાં દર્શનથી નાશ પામે છે. ॥ ૩૦ ॥ હે કૃષ્ણ ! જે માણસ ગોમતીજમાં કાર્તિક સ્નાન કરે તેને લક્ષ્મીજ સહિત ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૩૧ ॥ સાવધાનપણથી નિત્ય અગ્નિમાં હોમ કરવો, નિત્ય બ્રાહ્મણને ઉત્તમ ધન તથા ભોજન દેવાં ॥ ૩૨ ॥ અને નિત્ય ભક્તિમાં તત્પર રહીને દારકાનાથની પૂજા કરવી. કાર્તિક માસ સંપૂર્ણ થવાના સમયમાં પ્રયોધિની એકાદશીને દિવસે ॥ ૩૩ ॥ પંચામૃતથી તથા તીર્થના જળથી ભગવાનને નવરાવવા. ચંદન અને કેસર કરતૂરીથી ॥ ૩૪ ॥ ભક્તિ પૂર્વક ભગવાનને લેપન કરવું. જળમાં ઉત્પન્ન થયેલાં પુષ્પોથી, તુલસી પત્રોથી, કણ્ણવીરનાં પુષ્પોથી ॥ ૩૫ ॥ અને તે દેશમાં ઉત્પન્ન થતાં બીજાં પણ પુષ્પોથી ભગવાનની પૂજા કરવી. 'વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન થજે.' એમ બોલીને સુંદર નૈવેદ્ય ધરવું. ॥ ૩૬ ॥ ગાયન, વાજંતના નાદ આદિ પુસ્તકોનાં વાચન તથા અનેક પ્રકારનાં સ્તોત્રોના પાઠોથી રાતે જાગરણ કરવું. ॥ ૩૭ ॥ બ્રાહ્મણને બોલાવી ભક્તિથી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જમાડવા. પછી રથમાં બીસજેલ ભગવાનની પૂજા કરવી. ॥ ૩૮ ॥ કાર્તિક માસમાં અને ગોમતી તથા સમુદ્રના સંગમમાં પૂજા કરવી. નાહી પિતૃઓનું તર્પણ કરી પૂજા કરી ॥ ૩૯ ॥ ઉત્તમ

સુવક્ષૈર્નૂષ્ણૈશ્વાપિસમખ્યર્ચ્યરમાપતિ ॥ અનુજ્ઞાપાતુવિપ્રાણાંવ્રતં
સંપૂર્ણતાંવ્રજેત્ ॥ ૪૦ ॥ એવંયેસ્માંતિવિપ્રેદ્રાઃકાર્તિકેરુષ્ણ
સંનિધૌ ॥ સર્વપાપવિનિર્મુક્તાવિષ્ણુલોકંવ્રજંતિતે ॥ ૪૧ ॥
માઘસ્નાનંનરોઽભક્ત્યાગોમત્યાંકુરુતેતુયઃ ॥ તિલાન્હિરણ્યંરજતંદેયં
બ્રાહ્મણસત્તમાઃ ॥ ૪૨ ॥ મોદકાગુડસંમિશ્રાઃપ્રત્યંહદક્ષિણાન્વિ
તાઃ ॥ તિલૈરાજ્યયુતૈર્હોમૈઃકર્તવ્યંપ્રત્યંહનૈઃ ॥ ૪૩ ॥ હોમાર્થંસેવ
યેદ્વઙ્હિનશીતાર્થંકદાચન ॥ ગોમત્યાંસ્નાતિયોઽભક્ત્યામાઘંમાઘવવ
હ્લમં ॥ ૪૪ ॥ સમાતૈરક્તવસ્ત્રાણિકંચુકોષ્ણીષમેવચ ॥ દદ્યાદુપા
નહૌચૈવકુંકુમંચવિશેષતઃ ॥ ૪૫ ॥ કંબલંતૈલપકંચવિષ્ણુર્મેપ્રીય
તામિતિ ॥ સ્વામિકાર્યેમૃતાનાંચસંગ્રામેરિપુસંકુલે ॥ ૪૬ ॥ ગવા
ર્થેબ્રાહ્મણાર્થેચમૃતાનાંયાગતિઃસ્મૃતા ॥ માઘસ્નાનેનસાપ્રોક્તાગોમ
ત્યાંનાત્રસંશયઃ ॥ ૪૭ ॥ સર્વદાનફલંતસ્યસર્વતીર્થફલંતથા ॥
માઘસ્નાયીનરોયાતિવિષ્ણુલોકંસનાતનં ॥ ૪૮ ॥ સર્વાન્ક્રમાન

વસ્ત્ર તથા આભૂષણો ભગવાનને અર્પણ કરવાં. બ્રાહ્મણોના વચનથી એ વ્રત પરિપૂર્ણ થાય છે. ॥ ૪૦ ॥ હૈ ઋષિઓ ! એ પ્રમાણે જોઓ ભગવાનના સમીપમાં કાર્તિક મહીનો નાહાય તેઓ સઘળાં પાપોથી મુક્ત થઈને વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૪૧ ॥ ગોમતીજમાં ભક્તિપૂર્વક માઘ મહીનો પણ એ પ્રમાણેજ નાહાવો અને તલ, સોનું, રૂપું તથા ॥ ૪૨ ॥ ગોળના લાડુઓનું દાન નિત્ય દક્ષિણા સહિત દેવું. ધીમાં ભીજવેલા તલથી નિત્ય હોમ કરવો. ॥ ૪૩ ॥ હોમને વાસ્તે અગ્નિનું સેવન કરવું પણ ટાઢ મટાડવાને વાસ્તે કદી કરવું નહીં. જે માણસ ભગવાનને પ્યારા માઘ મહીનામાં એ પ્રમાણે ભક્તિથી નાહાય તેનું કલ્યાણ થાય છે. ॥ ૪૪ ॥ માઘ મહીનો પુરો થાય ત્યારે રાતાં વસ્ત્ર, ઝુલડી, પાધરીઓ, પગરખા અને વિશેષે કરી કેસરનું દાન કરવું. ॥ ૪૫ ॥ ધાખળા તથા તેલમાં પકાવેલાં અન્નેનું પણ દાન કરવું. એ સઘળું દાનો 'વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન હોજી' એમ બોલીને કરવાં. શત્રુઓથી ધેરાએલી રણભૂમિમાં પોતાના ધણીના કામને વાસ્તે મરણ પામેલાઓને ॥ ૪૬ ॥ ગાયને વાસ્તે મરણ પામેલાઓને તથા બ્રાહ્મણને વાસ્તે મરણ પામેલાઓને જે ગતિ થવાનું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે ગતિ ગોમતીજમાં માઘવટો નાહાવાથી પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૪૭ ॥ એ માણસને સઘળાં દાનો કરવાનું તથા સઘળાં તીર્થો કરવાનું પણ ફળ થાય છે. માઘવટો નાહાનાર માણસ અવિનાશી વૈકુંઠલોકમાં જાય છે. ॥ ૪૮ ॥ માઘ મહીનામાં ભગવાનની પૂજા કરવાથી સઘળા મનોરથ પૂર્ણ થાય છે. ગોમતી

વાપ્નોતિસમમ્યર્ચ્યજનાર્દનં ॥ માધંસમાપયેન્માઘ્યાંગોમત્યુદધિસંમ
મે ॥ ૪૯ ॥ બ્રાહ્મણાનુજ્ઞયાવિપ્રાઃસર્વસંપૂર્ણતાંવ્રજેત્ ॥ પાપિનોપિ
દ્વિજશ્રેષ્ઠાપેસ્નાતાગોમતીજલે ॥ ૫૦ ॥ યજ્વિનાંચગર્તિયાંતિપ્રસાદા
ચ્ચક્રપાણિનઃ ॥ બ્રહ્મરુદ્રપદાદૂર્ધ્વયત્પદંચક્રપાણિનઃ ॥ ૫૧ ॥ સ્ના
નમાત્રેણતત્તોક્તંગોમત્યાંકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ મિત્રદ્રોહેપિયત્પાપંયત્પાપં
બ્રહ્મઘાતિનઃ ॥ ૫૨ ॥ તત્પાપંસમવાપ્નોતિયાત્રાવિઘ્નંકરોતિયઃ ॥
સુરાપાનેચયત્પાપંયત્પાપંગુરુઘાતિનઃ ॥ ૫૩ ॥ બ્રહ્મસ્વહારિણઃપાપં
તથાદેવસ્વહારિણઃસ્નાનમાત્રેણશુદ્ધ્યંતિગોમત્યાંનાત્રસંશયઃ ॥ ૫૪ ॥
ઝીતામયપ્રદાનેનયત્પુણ્યંલભતેનતઃ ॥ તત્સાપ્નોતિનસંદેહોગોમતીનીર
સંગમાત્ ॥ ૫૫ ॥ લભતેપુત્રકામસ્તુપુત્રાનિષ્ટાન્નસંશયઃપ્રાધનકામસ્તુવિ
પુલંલભતેધનમૂર્જિતં ॥ ૫૬ ॥ પ્રાપ્નુયાદીપ્સિતાન્કામાન્ગોમતીનીરસં
ગમાત્ ॥ કૃતકૃત્યોભવદ્વિપ્રાક્રણાન્મુચ્યેતપૈતૃકાત્ ॥ ૫૭ ॥ આવાચાકૃતંમ
નઃકૃતંકર્મણાયદુપાજિતં ॥ તત્સર્વેનશ્યતેપાપંગોમતીનીરસંગમાત્ ૫૮

અને સમુદ્રના સંગમમાં માધ મહિનાની યુનમને દિવસે માધવટો પુરો કરવો. ॥ ૪૯ ॥
હે ઋષિઓ ! બ્રહ્મણીની અનુજ્ઞાથી સધણું વ્રત પરિપૂર્ણ થાય છે. પાપી લોકે પ-
ણ ગોમતીના જળમાં નાહાય તો ॥ ૫૦ ॥ ભગવાનની કૃપાથી યજ્ઞ કરનારાઓની
ગતિ પામે છે. બ્રહ્માના લોકથી અને રુદ્રના લોકથી પણ ઉપર ભગવાનનો લોક છે
તે ॥ ૫૧ ॥ લોકને શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં ગોમતી જ્ઞાન કરવા માત્રથીજ પ્રાપ્ત થાય
છે. મિત્રોનો દ્રોહ કરવામાં તથા બ્રહ્મહત્યા કરવામાં ॥ ૫૨ ॥ જે પાપ છે તે સધણું
પાપ જે માણસ યાત્રામાં વિઘ્ન કરે તેને પ્રાપ્ત થાય છે. સુરાપાન કરવાથી, ગુરૂની હત્યા
કરવાથી ॥ ૫૩ ॥ બ્રાહ્મણના ધનનું હરણ કરવાથી તથા દેવના ધનનું હરણ કરવા
વગેરેથી જે પાપો લાગ્યાં હોય તેઓ સધળાં ગોમતીમાં જ્ઞાન માત્ર કરવાથી નાશ
પામે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૪ ॥ ભય પામેલા પ્રાણીને અભયદાન દેવાથી જે
પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે પુણ્ય ગોમતીનું જળ મળવાથી પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય ન-
થી. ॥ ૫૫ ॥ પુત્રની ઇચ્છાવાળાને જેવા ભ્રેષ્ઠએ તેવા પુત્રો અને ધનની ઇચ્છા
વાળાને ધણું અને ભારે શોભાવાળું ધન પણ મળે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૬ ॥
હે ઋષિઓ ! ગોમતીનું જળ મળવાથી સધળા ધારેલા મનોરથ પુરા થાય છે, કૃતાર્થપ-
ણું પ્રાપ્ત થાય છે અને પિતૃઓનું ઋણ પણ છુટી જાય છે ॥ ૫૭ ॥ વાણીથી, મન-
થી અને ઈર્મથી જે કંઈ પાપ કરવામાં આવ્યું હોય તે સધળું ગોમતીનું જળ મળવા-
થી નાશ પામે છે. ॥ ૫૮ ॥ માણસ ગોમતીમાં જ્ઞાન માત્ર કરવાથી પીળા વસ્ત્ર પે-

પીતાંબરધરોન્મૂત્વાતયાગરુડવાહનઃ ॥ વનમાલીચતુર્વાહુર્દિવ્યગંધાનુ
લેપનઃ ॥ ૫૧ ॥ યાતિવિષ્ણવાલયંવિત્રાઅપુનર્મંવલક્ષણં ॥ ગોમતી
સ્નાનમાત્રેણમાનવોનાત્રસંશયઃ ॥ ૬૦ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

गोमतीमाहात्म्यं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

હેરી, ૩૩૭૭ ઉપર એસી, વનમાળાથી સુશોભીત થઈ, ચાર લુખવાળો થઈ અને
દિવ્ય સંદનના લેપન વાળો થઈ વિષ્ણુનું ૫૬ કે જ્યાં જવાથી પાછો ભવનો ફેરો રે-
હેત્તે નથી તેને પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૯ ॥ ૬૦ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની મહાદેવે કહેલી સંહિતામાં દ્વારકામાહાત્મ્યનો
'ગોમતીમાહાત્મ્ય' એવા નામનો ૬ ઠો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ ततो गच्छेद्द्विजश्रेष्ठारयांगारुख्यं
होदधिं ॥ चक्रांकायत्रपाषाणादृश्यं ते मुक्तिदायकाः ॥ १ ॥ यैः पूजि
तैर्जगन्नाथः कृष्णः सानिध्यतां व्रजेत् ॥ सदाने त्रैरनिमिषैर्वर्धिते च ज
नार्दनः ॥ २ ॥ यत्र साक्षाद्भगवतः सदा दृष्ट्या विलोकितं ॥ तत्तीर्थं
सर्वपापघ्नं च कारुख्यं परमं हरेः ॥ ३ ॥ यस्य प्रसिद्धिः परमात्रैर्लोक्ये
स चराचरे ॥ प्रयागादधिकं तत्र मुक्तिदं ह्यस्थिपातनं ॥ ४ ॥

અધ્યાય ૭ મો.

પ્રલહાદે ૭ કેહે છે—હે ઋષિઓ ! ત્યાંથી સમુદ્રના 'રયાંગ' નામના સ્થલમાં
જવું કે જ્યાં મુક્તિ આપનાર ચક્રના ચિન્હવાળા પાષાણો જોવામાં આવે છે. ॥ ૧ ॥
જે પાષાણોની પૂજા કરવાથી જગતના તથા શ્રીકૃષ્ણનો લોક પ્રાપ્ત થાય છે અને દે-
વ૩૫ પ્રાપ્ત થઈને ભગવાનનાં સર્વદા અવિચળ દર્શન મળે છે. ॥ ૨ ॥ એ ભગવાન-
નું ઉત્તમ ચક્રતીર્થ કે જેના ઉપર સર્વદા ભગવાનની દષ્ટિ પડે છે તે સધળાં પાપોનો
નાશ કરનાર છે. ॥ ૩ ॥ એ તીર્થ સચરાચર ત્રૈલોક્યમાં અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે અને
ત્યાં જેનાં અસ્થિ નાખવામાં આવે તેને પ્રયાગ કરતાં પણ અધિક મુક્તિ મળે છે. ॥
૪ ॥ એ તીર્થમાં ૫૭વાથી છ મહીનાની અંદર ચક્રના ચિન્હવાળાં થએલાં લોકોના

સુરેરપિત્રપૂજ્યંતેયત્રાંગાનિમનીષિણાં ॥ અંકિતાનિહિચક્રેણષળ્મા
 સાન્નાત્રસંશયઃ ॥ ૫ ॥ યદ્દદ્ધામુચ્યતેપાપાત્પ્રસંગેનાપિમાનવઃ ॥
 તત્તીર્થંસર્વતીર્થાનાંપ્રવરંપાવનંતથા ॥ ૬ ॥ તત્રગત્વાદ્વિજશ્રેષ્ઠાઃપ્રક્ષા
 લ્યચરણૌમૃદા ॥ કરૌચાચમ્પચપુનઃપ્રણમેદ્દંડવત્તતઃ ॥ ૭ ॥ પ્રણિ
 પત્યગૃહીત્વાર્થપંચરત્નસમન્વિતં ॥ સપુષ્પાક્ષતગંધંચસફલસ્વર્ણચં
 દનં ॥ ૮ ॥ સાવધાનમનાભૂત્વામંત્રમેનમુદીરયેત્ ॥ પ્રત્યુદ્ગમુખઃસુ
 નિયતઃસંમુખોવામહોદધેઃ ॥ ૯ ॥ ઐનમોવિષ્ણુરૂપાયવિષ્ણુચક્રા
 ઝિધામૃતે ॥ ગૃહાણાર્થમયાદત્તંસર્વકામપ્રદોઞવ ॥ ૧૦ ॥ અગ્નિ
 શ્વતેજશ્વતવાસ્તિદેહેતતોસિવિષ્ણોરમૃતસ્પનાઝિઃ ॥ એતદ્બ્રુવન્પ્રાંજ
 લિઃસત્યવાક્યંતતોવગાહેતપતિનદીનાં ॥ ૧૧ ॥ મૃદમાલમ્બચજલં
 વિપ્રાવિપ્રકરાચ્ચુતં ॥ સંધારયિત્વાશિરસાગોત્રપ્રવરપૂર્વકં ॥ ૧૨ ॥
 તર્પયેત્પિતૃદેવાંશ્વમનુષ્યાંશ્વપયાક્રમં ॥ તર્પયિત્વાહવિર્દ્રવ્યંપ્રોક્ષ
 યેચ્ચસ્વઝાક્તિતઃ ॥ ૧૩ ॥ અશ્વમેધસહસ્રેણસમ્યગિષ્ટેનયત્કલં ॥
 સ્નાનમાત્રેણતત્પ્રોક્તંચક્રતીર્થેનસંશયઃ ॥ ૧૪ ॥

અંગોની દેવતાઓ પણ પૂજા કરે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૫ ॥ કોઈ પ્રસંગને લીધે
 પણ એ તીર્થનું દર્શન થાય તો માણસ પાપોથી મુક્ત થાય છે એટલા માટે એ તીર્થ સધ-
 ણાં તીર્થોમાં શ્રેષ્ઠ છે અને અધિક પવિત્ર છે. ॥ ૬ ॥ હે ઋષિઓ ! ત્યાં જઈ માટીવતે
 પગ તથા હાથ ધોઈ આચ્ચમન લઈને દૂરીવાર દંડવત્ પ્રણામ કરવા. ॥ ૭ ॥ પ્રણામ
 કર્યા પછી પંચરત્ન, પુષ્પ, અક્ષત, ચંદન, ફળ, સુવર્ણ તથા કેસર સહિત અર્ધ હા-
 થમાં લઈ ॥ ૮ ॥ મન સાવધાન રાખી ઉગમણી કેર મુખ રાખી અથવા સમુદ્રને સ-
 ન્મુખ ખેસી જિતેન્દ્રિયપાણું ધરીને નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલવો. ॥ ૯ ॥ “તમે કે જે
 વિષ્ણુનું રૂપ છો અને વિષ્ણુચક્ર એવા નામને ધરનારા છો તેમને પ્રણામ કરું છું. આ
 મારા આપેલા અર્ધને સ્વીકારો અને સધળા મનોરથોને પૂર્ણ કરો. ॥ ૧૦ ॥ તમારા
 દેહમાં અગ્નિ અને તેજ રહેલાં છે અને એ કારણથીજ તમે પ્રોક્ષણ વિષ્ણુની ના-
 ભિરૂ છો.” એ પ્રમાણે સત્ય વચન બોલી હાથ જોડી પછી સમુદ્રમાં જ્ઞાન કરવું.
 ॥ ૧૧ ॥ હે ઋષિઓ ! શરીરે માટી ચોપડી પછી બ્રાહ્મણ હાથથી આપેલા જળને
 માથે ચડાવી ગોત્ર તથા પ્રવરનો ઉચ્ચાર કરીને. ॥ ૧૨ ॥ અનુક્રમ પ્રમાણે દેવ, પિ-
 તૃ અને મનુષ્યોનું તર્પણ કરવું. તર્પણ કર્યા પછી ભક્તિપૂર્વક શ્રાદ્ધના પદાર્થોનું પ્રોક્ષણ
 કરવું. ॥ ૧૩ ॥ મારી રીતે હજાર અશ્વમેધ કરવાથી જે ફળ મળે છે તે ફળ ચક્ર-

પ્રયાગેયત્ફલંત્રોક્તંમાઘ્યામાધવપૂજનં ॥ સ્નાનમાત્રેણતત્રોક્તંચક્ર
 તીર્થેદ્વિજોત્તમાઃ ॥ ૧૫ ॥ કારયેચ્ચતતઃશ્રાદ્ધંપિતૃણાંશ્રદ્ધયાન્વિતઃ॥
 વિશ્વેદેવાન્સુવર્ણેનરજતેનપિતૃન્યજેત ॥ ૧૬ ॥ બ્રાહ્મણાન્ભોજ
 નેનૈવવસ્ત્રાલંકારભૂષણૈઃ ॥ દીનાંધરુપણેભ્યશ્ચદાનંદેયંસ્વશક્તિઃ ॥
 ॥ ૧૭ ॥ ચક્રતીર્થેતીર્થવરેવિશેષેણદ્વિજર્ષભાઃ ॥ રથદાનંપ્રકુર્વાત
 પ્રીણનાર્થેજગત્પતેઃ ॥ ૧૮ ॥ ગંત્રીમનઙ્ગાહયુતાંસર્વાસ્તરવિભૂષિતાં॥
 સોપસ્કરાંચવિપ્રાયવિષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ ૧૯ ॥ સુવિનીતંશીલવં
 તંતયાસોપસ્કરંહયં ॥ ભૂષયિત્વાચવિપ્રાયદદ્યાદ્દક્ષિણયાસહા॥૨૦॥
 એવંકૃતેદ્વિજશ્રેષ્ઠાઃકૃતકૃત્યોભવેન્નરઃ ॥ મુક્તિપ્રદાંતિતસ્યૈવપિતરસ્ત્રિ
 કુલોદ્ભવાઃ ॥ ૨૧ ॥ પ્રેતયોનિગતાયેચયેચકીટવમાગતાઃ ॥ પચ્યં
 તેનરકેયેચમહારૌરવસંજ્ઞકે ॥ ૨૨ ॥ તેસર્વેમુક્તિમાયાંતિચક્રતીર્થ
 પ્રભાવતઃ ॥ શ્રાદ્ધેકૃતેદ્વિજશ્રેષ્ઠાગયાશ્રાદ્ધફલંલભેત ॥ ૨૩ ॥ યાગ
 તિર્માતૃમૃક્તાનાંયજ્ઞિવનાંયાગતિર્ભવેત ॥ ચક્રતીર્થેદ્વિજશ્રેષ્ઠાઃસ્નાત્વા
 તાંલભેતેનરઃ ॥ ૨૪ ॥ શ્રાદ્ધંપ્રશસ્તંવિપ્રેદ્ધાઃસંપ્રાપ્તેચેંદુસંક્ષયે ॥
 તીર્થમાં જ્ઞાન માત્ર કરવાથી મળે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૪ ॥ પ્રયાગમાં માધ
 મહીનાની પુનમને દિવસે વેણીમાધવનું પૂજન કરવાથી જે કૃળ મળે છે તે કૃળ ચક્ર-
 તીર્થમાં નાહવા માત્રથી મળે છે. ॥ ૧૫ ॥ પછી શ્રદ્ધા રાખીને પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ
 કરવું. વિશ્વદેવાને સુવર્ણથી પિતૃઓને રૂપાથી ॥ ૧૬ ॥ અને બ્રાહ્મણોને ભોજન,
 વસ્ત્ર, અલંકાર તથા આભરણોથી પૂજવા. દીન, અંધ તથા કૃપણ લોકોને પણ પોતા-
 ની શક્તિ પ્રમાણે દાન દેવું. ॥ ૧૭ ॥ હે ઋષિઓ ! ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા વાસ્તે
 સર્વ તીર્થોમાં ઉત્તમ ચક્રતીર્થમાં વિશેષ કરી રથનું દાન કરવું. ॥ ૧૮ ॥ 'વિષ્ણુ
 મને પ્રસન્ન હોજે' એમ બોલી બળદવાળી, સઘળાં પ્રકારનાં બીછાનાઓથી શણ-
 ગારેલી અને સઘળા ઉપસ્કરો વાળી ગાડી બ્રાહ્મણને દેવી. ॥ ૧૯ ॥ સારીરીતે કેળ-
 વેલો, ગરીબ અને સઘળા ઉપસ્કરો વાળો ઘોડો શણગારીને બ્રાહ્મણને દેવો અને તે
 ઉપર દક્ષિણા પણ દેવી. ॥ ૨૦ ॥ હે ઋષિઓ ! એમ કરવાથી મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય
 છે અને તેના ત્રણ પેઢીના પિતૃઓ મુક્તિ પામે છે. ॥ ૨૧ ॥ જેઓ પ્રેતયોનીને
 પામ્યા હોય, જેઓ કીડાપણું પામ્યા હોય અને જેઓ રૈરવ નામના નરકમાં પી-
 ડાતા હોય ॥ ૨૨ ॥ તે સઘળા પિતૃઓ ચક્રતીર્થના પ્રભાવથી મુક્તિ પામે છે. હે
 ઋષિઓ ! ચક્રતીર્થમાં શ્રાદ્ધ કરવાથી ગયાશ્રાદ્ધનું કૃળ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૩ ॥ મા-
 તાની અત્યંત સેવા કરવાથી તથા ધણા ધણા યજ્ઞો કરવાથી માણસને જે ગતિ મળે છે

સૂર્યપર્વવિશેષેણકુરુક્ષેત્રફલંસ્મૃતં ॥ ૨૫ ॥ શ્રાદ્ધેસ્નાનેતયાદાનોપિ
તૃણાંતર્પણેકૃતે ॥ પ્રજાસત્યસમંપ્રોક્તંસોમપર્વણ્યસંશયં ॥ ૨૬ ॥
સર્વદાપાવનંવિપ્રાશ્વઋતીર્થનસંશયઃ ॥ યસ્તુશ્રાદ્ધંપ્રકુર્વાતયાત્રાયા
માગતોનરઃ ॥ ૨૭ ॥ ચક્રાંકિતાશ્વતત્રસ્થાઃસંપૂજ્યામાનવૈઃસદા ॥
યૈઃપૂજિતૈસ્તુવિપ્રેંદ્રાવિષ્ણુસાંનિધ્યતાંબ્રજેત્ ॥ ૨૮ ॥વાચાકૃતંમનઃ
કૃતંકર્મણાસમુપાર્જિતં ॥સ્નાનમાત્રેણતત્સર્વંક્ષીયતેનાત્રસંશયઃ ॥૨૯॥

इति श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये चक्रतीर्थमाहात्म्यं

नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

તે ગતિ ચક્રતીર્થમાં નાહાવા માત્રથી મળે છે. ॥ ૨૪ ॥ અમાવાસ્યાને દિવસે એ
તીર્થમાં શ્રાદ્ધ કરવું ઉત્તમ છે. સૂર્ય ગ્રહણની પર્વણી હોય તો કુરુક્ષેત્રના જેવું દુઃખ થાય
છે. ॥ ૨૫ ॥ ચંદ્રગ્રહણને દિવસે એ તીર્થમાં શ્રાદ્ધ, જ્ઞાન, દાન અને પિતૃઓનું ત-
ર્પણ કરવામાં આવે તો પ્રભાસના જેવું દુઃખ થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૬ ॥
યાત્રામાં આવેલો જે માણસ ચક્રતીર્થમાં શ્રાદ્ધ કરે તેને તે તીર્થ સર્વદા પવિત્ર કરે છે
એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૭ ॥ મનુષ્યોએ ત્યાં રહેલા ચક્રાંકિતોનું સર્વદા પૂજન કર-
વું કે જે કરવાથી વિષ્ણુની પાસે રહેવાય છે. ॥ ૨૮ ॥ વાણીથી, મનથી કે ક્રિયાથી
કરવામાં આવેલાં સઘળાં પાપો ચક્રતીર્થમાં નાહાવા માત્રથી મટે છે એમાં
સંશય નથી. ॥ ૨૯ ॥

धतिश्री प्रल्हादज्ये कहेली संहिताइय द्वारका माहात्म्येनो 'चक्रतीर्थ माहात्म्य'
येवा नामनो सातमो अध्याय संपूर्ण.

॥ अष्टमोऽध्यायः ॥

श्रीप्रल्हादउवाच ॥मागच्छध्वंसुरनर्दीकालिर्दीमासरस्वती ॥
यातयत्रद्विजश्रेष्ठागोमत्युदधिसंगमः ॥ १ ॥ प्राप्यंतेहेलयायत्रसर्व
कामानसंशयः ॥ गोमतीजलकल्लोलैःक्रीडतेयत्रसागरः ॥ २ ॥

अध्याय ८ भो.

પ્રલ્હાદજ્યે કહે છે—ગંગામાં, યમુનામાં કે સરસ્વતીમાં નહીં જાઓ પણ હે
પ્રાહ્મણો ! ગોમતી અને સમુદ્રનો જ્યાં સમાગમ છે ત્યાં જાઓ. ॥ ૧ ॥ જે સ્થલ-
માં સમુદ્ર ગોમતીના જળના કલ્લોલોથી ક્રીડા કરે છે તે સ્થલમાં સર્વે મનોરથો અ-
નાયાસથી પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૨ ॥ એ સ્થલમાં સમુદ્રની સાથે મ-

પાપઘ્નંગોમતીનીરંપ્રાપ્યતેયત્રતત્રચ ॥ સાગરેણચસંમિશ્રંમહાપાતક
નાશનં ॥ ૩ ॥ ગોમતીસંગતાયત્રસાગરેણદ્વિજોત્તમાઃ ॥ મુક્તિદ્વારં
ચતત્ત્વોક્તંકલિકાલેનસંશયઃ ॥ ૪ ॥ યત્પુણ્યંસંગમેતૃણાંગંગાયાઃ
સાગરસ્યચ ॥ સંગમેનતદાપ્રોતિગોમત્યાઃસાગરસ્યચ ॥ ૫ ॥ યત્પુ
ણ્યંલભતેસ્નાત્વાસિંધુસાગરસંગમે ॥ગોમત્યુદધિસંયોગેતત્ફલંલભતેન
રઃ ॥ ૬ ॥ વાચાપિમનસાચૈવકર્મણાયદુપાર્જિતં ॥ પાપંપ્રણશ્યતેસ
ર્વગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૭ ॥ નમસ્કૃત્યચતોયેશંગોમર્તીચસર્ગદ્વિરાં ॥
અર્ધદદ્યાદ્વિધાનેનકૃત્વાચકરયોઃકુશાન્ ॥ ૮ ॥ મંત્રેણાનેનવિપ્રેંદ્રા
દદ્યાદર્ધંવિધાનતઃ ॥ બ્રાહ્મણૈઃસહસંગત્યસદાતર્તીર્થવાસિન્નિઃ ॥ ૯ ॥
અત્યાચાર્ધપ્રદાસ્યામિદેવાયપરમાત્મને ॥ ત્રાહિમાંનરકાદ્ઘોરાન્ન
મસ્તેસ્ત્વંબુરૂપિણે ॥ ૧૦ ॥ તીર્થરાજનમસ્તેસ્તુરત્નાકરમહાર્ણવ ॥
ગોમત્યાસહિતોદેવગ્રહાણાર્ધનપોસ્તુતે ॥ ૧૧ ॥ દત્વાર્ધંચશિર્વા
બધ્વાસંસ્મૃત્યજલશાયિનં ॥ કુર્વાત્સ્નાનંપ્રાહ્મુર્ચઃસન્પુનઃપ્રત્યહ્મુર્ચ
સ્તથા ॥ ૧૨ ॥ સ્નાત્વાચપરયાઅત્યાપિતૃન્સંતર્પયેતતઃ ॥

જેહું ગોમતીનું જળ પ્રાપ્ત થાય છે કે જે માહા પાપોને પણ નાશ કરનાર છે. ॥ ૩ ॥
હૈ ઋષિઓ ! જે સ્થલમાં ગોમતી સમુદ્રની સાથે મળેલી છે તે સ્થલ કલિયુગમાં
મુક્તિનું દ્વાર છે એમાં સંશય નથી ॥ ૪ ॥ ગંગા અને સમુદ્રના સમાગમમાં માણસો-
ને જે પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે પુણ્ય ગોમતીના અને સમુદ્રના સમાગમમાં પ્રાપ્ત થાય
છે. ॥ ૫ ॥ સિંધુ નદીના અને સમુદ્રના સમાગમમાં નાહાવાથી માણસને જે પુણ્ય
મળે છે તે પુણ્ય ગોમતીના અને સમુદ્રના સંગમમાં નાહાવાથી મળે છે. ॥ ૬ ॥ વા-
ણીથી, મનથી અને ક્રિયાથી જે કોઈ પાપો કરવામાં આવ્યાં હોય તે સધળાં પાપો ॥
ગોમતીના અને સમુદ્રના સંગમમાં નાશ પામે છે. ॥ ૭ ॥ સમુદ્રને અને નદીઓમાં
ઉત્તમ ગોમતીને પ્રણામ કરી હાથમાં દર્ભ રાખીને વિધિ પૂર્વક અર્ધ દેવો. ॥ ૮ ॥
હૈ ઋષિઓ ! સર્વદા તે તીર્થમાં રહેનાર બ્રાહ્મણોની સાથે મળી વિધિ સહિત નીચે
ઠહેલા મંત્રથી અર્ધ દેવો. ॥ ૯ ॥ “ ભક્તિથી હું પરમાત્મા દેવને અર્ધ આપીશ.
ધોર નરકથી મારી રક્ષા કરજો. તમે કે જે જલ રૂપ છે તેમને પ્રણામ કરું છું. ॥
૧૦ ॥ હૈ તીર્થના રાજા ! હે રત્નાકર ! હે મહાસાગર ! તમને પ્રણામ કરું છું. હૈ
દેવ ! ગોમતીજી સહિત અર્ધને સ્વીકારજો. તમને પ્રણામ હોજો. ” ॥ ૧૧ ॥ એ
મંત્રથી અર્ધ આપી શિખા બાંધી શેષશાયી ભગવાનનું સ્મરણ કરી પ્રથમ ઉગમણી
કેર મોહોડું રાખીને નાહું અને પછી આથમણી કેર મોહોડું રાખીને નાહું. ૧૨

વિશ્વદેવાદિસંપૂજ્યપિતૃણાંશ્રાદ્ધમાચરેત્ ॥ ૧૩ ॥ યથોક્તાંદક્ષિણાંદ
 યાવિષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ વિશેષતઃપ્રદાતવ્યંસુવર્ણંદ્વિજસત્તમાઃ ॥
 ॥ ૧૪ ॥ દંપત્યોર્વાસસીચૈવકંચુકોષ્ણિષમેવચ ॥ લક્ષ્મ્યાસહજ
 ગન્નાયોવિષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ ૧૫ ॥ મહાદાનાનિસર્વાણિગોમત્યુ
 દધિસંગમે ॥ દેયાનિવૈદ્વિજશ્રેષ્ઠાયદીચ્છેષ્ટ્રૂપઆત્મનઃ ॥ ૧૬ ॥
 યસ્તુલપુરુષંદદ્યાદ્ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ સપત્નીપપતિર્ભૂત્વાવિષ્ણુલો
 કેમહીયતે ॥ ૧૭ ॥ આત્માનંતોલયેદ્યસ્તુસ્વર્ણેનરજતેનવા ॥
 વસ્ત્રૈર્વાકુંકુર્વાપિફલૈર્વાપિતયારસૈઃ ॥ ૧૮ ॥ ભુક્ત્વાભોગાન્સુવિ
 પુલાંસ્તથાકામાન્મનોરમાન્ ॥ સંપૂજ્યમાનસ્ત્રિદશૈર્યાતિવિષ્ણવા
 લયંનરઃ ॥ ૧૯ ॥ હિરણ્યગર્ભદાનંતુહસ્ત્યશ્વંયસ્તથૈવચ ॥ ગોમતીસં
 ગમેદદ્યાત્તસ્માદ્ધ્યતરોનહિ ॥ ૨૦ ॥ ભૂમિદાનંચયોદદ્યાદ્ગોમ
 ત્યાઃસાગરસ્યચ ॥ કન્યાદાનંચયોદદ્યાદ્વિદ્યાદાનમયાપિવા ॥ ૨૧ ॥
 ગોમત્યઃસંગમેત્નાત્વાપ્રાપ્નોવ્રહ્મપદંનરઃ ॥ યોદદ્યાત્સ્વર્ણધેનુંહિષ્ટ
 નાહ્યા પછી પરમભક્તિથી પિતૃઓનું તર્પણ કરવું. વિશ્વદેવા આદિની પૂજા
 કરીને પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ કરવું. ॥ ૧૩ ॥ “મને વિષ્ણુ પ્રસન્ન થજો” એમ ખોલીને
 શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે દક્ષિણા દેવી. હે ઋષિઓ ! વિશેષ કરી સુવર્ણ ૩૫ દક્ષિણા દે-
 વીને ધરજો. ॥ ૧૪ ॥ “લક્ષ્મીજી સહિત જગતના નાય વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન હોજો”
 એમ ખોલીને સ્ત્રી પુરુષોને વસ્ત્ર, ઝુલડી અને પાધરી દેવાં. ॥ ૧૫ ॥ હે ઋષિઓ !
 જો પોતાના કલ્યાણનો ઈચ્છા હોય તો ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમમાં સધળાં મો-
 ઠાં દાનો દેવાં. ॥ ૧૬ ॥ જે માણસ ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમમાં તુલાપુરપનું
 દાન કરે તે માણસ સાતે દ્વીપોનો અધિપતિ થઈને અને વિષ્ણુના લોકમાં આનંદ
 કરે છે. ॥ ૧૭ ॥ જે માણસ સોનાથી, રૂપાથી, વસ્ત્રોથી, કેસરથી, કૃષ્ણોથી અથવા ર-
 સોથી પોતાની તુલા કરે ॥ ૧૮ ॥ તે માણસ મોટા વૈભવોને તથા સુદર વિષયોને
 ભોગવી અને દેવતાઓના હાથથી પૂજાનો વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૧૯ ॥ જે
 માણસ ગોમતીના સંગમમાં સોનાથી ભરેલું કોણું તથા હાથી ઘોડા એઓનું દાન કરે
 તેથી વધારે કોઈ પણ ભાગ્યશાળી નથી. ॥ ૨૦ ॥ જે માણસ ગોમતીના અને સ-
 મુદ્રના સંગમમાં ભૂમિદાન, કન્યાદાન અથવા વિદ્યાદાન કરે તેથી વધારે કોઈ પણ
 ભાગ્યશાળી નથી. ॥ ૨૧ ॥ ગોમતીના સમાગમમાં જે નાહાય તેને બ્રહ્માના લોકને
 પ્રાપ્ત થયોજ સમજવો. જે માણસ *સુવર્ણ ધેનુ, ધીની ધેનુ ॥ ૨૨ ॥ અથવા બ્ર-

* સુવર્ણ ધેનુ વગેરે કેવી રીતે યાચ તેના વિધિ દાનચંદ્રિકામાં લખ્યા છે, તે જોઈ લેવો.

ધેનુમથાપિવા ॥ ૨૨ ॥ વ્રહ્માંડદાનમપિવાતસ્યપુણ્યમનંતકં ॥
 તથાલવળધેનુંચનીરધેનુમથાપિવા ॥ ૨૩ ॥ દત્વાયાતિપરંસ્થાનંગો
 મત્યુદધિસંગમે ॥ યુગાદિપુચસર્વેપુગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૨૪ ॥ સ્ના
 ત્વાસંતર્પ્યચપિતૃનક્ષયંલોકમાપ્રુયાત્ ॥ ૨૫ ॥ આષાઢ્યાંચ
 તથામાઘ્યાંકાર્તિક્યાંસંગમેનરઃ ॥ પિતૃણાંતર્પણંશ્રાદ્ધંસ્નાનંપાવક
 પૂજનં ॥ ૨૬ ॥ કુર્ધાન્નૈવતથાદાનંયદીચ્છેદક્ષયંપદં ॥ પિતૃણાં
 ચાક્ષયાતૃર્નિર્ગયાશ્રાદ્ધેનવૈયથા ॥ ૨૭ ॥ શ્રાદ્ધપક્ષેમહાભાગાગોમ
 ત્યુદધિસંગમે ॥ પંચકાસુદ્વિજશ્રેષ્ઠાસ્તથાચૈવાષ્ટકાસુચ ॥ ૨૮ ॥
 વૈધૃત્યાંચવ્યતીપાતેષ્ટાયાયાંકુંજરસ્યચ ॥ પૃથ્યાંચકપિલાઋયાયાં
 તથાહિદ્વાદશીપુચ ॥ ૨૯ ॥ ગોમત્યાઃસંગમેસ્નાત્વાદદ્યાદાનંસ્વશ
 ક્તિતઃ ॥ નિર્મલંલોકમાપ્નોતિયત્રગત્વાનશોચતિ ॥ ૩૦ ॥ શ્રાદ્ધ
 પક્ષેત્વમાવાસ્યાંગોમત્યુદધિસંગમે ॥ હેલયાપ્રાપ્યતેપુણ્યંગોમતીચ
 ક્રતીર્થયોઃ ॥ ૩૧ ॥ તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેનત્વમાવાસ્યાંદ્વિજોત્તમાઃ ॥

હાંડનું દાન આપે તેને અનંત પુણ્ય થાય છે. લૂણની ધેનુ કે તિલની ધેનુ ॥ ૨૩ ॥
 એ સ્થલમાં આપે તો પણ પરમ સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. સઘળી યુગાદિ તિથિઓ-
 માં ગોમતી તથા સમુદ્રના સંગમમાં નાહી ॥ ૨૪ ॥ પિતૃઓનું તર્પણ કરે તો અક્ષય
 લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૫ ॥ જો પરમપદ પામવાની ઇચ્છા હોય તો અસાડ-
 ની, માધની તથા કાર્તિકની પુનમને દિવસે ગોમતીના સંગમમાં જ્ઞાન, પિતૃઓનું
 તર્પણ, શ્રાદ્ધ, અગ્નિનું પૂજન તથા દાન કરવાં. ગયા શ્રાદ્ધથી જેવી પિતૃઓને તૃપ્તિ
 થાય છે તેવી એ સ્થલમાં શ્રાદ્ધ કરવાથી થાય છે. ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ હે ઋષિઓ !
 ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમમાં શ્રાદ્ધ પક્ષમાં, પંચકાશ્રાદ્ધના દિવસોમાં, અષ્ટકા
 શ્રાદ્ધના દિવસોમાં, ॥ ૨૮ ॥ વૈધૃતમાં, વ્યતીપાતમાં, ગજચ્છાયામાં, કપિલા છ-
 ડને દિવસે તથા દ્વાદશીઓમાં પિતૃઓનું પૂજન અવશ્ય કરવું. ॥ ૨૯ ॥ ગોમતીના
 સંગમમાં જ્ઞાન કરી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દાન આપે તો નિર્મલ લોકને પામે છે કે
 જ્યાં ગયા પછી શોક કરવો પડતો નથી. ॥ ૩૦ ॥ ગોમતી અને સમુદ્રનો સમાગમ
 કે જ્યાં ગોમતી અને ચક્રતીર્થ છે તે સ્થલમાં શ્રાદ્ધપક્ષની અમાવાસ્યાને દિવસે શ્રાદ્ધ
 કરવાથી સઘળાં શ્રાદ્ધોનું પુણ્ય અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૧ ॥ એટલા માટે હે
 ઋષિઓ ! શ્રાદ્ધ પક્ષની અમાવાસ્યાને દિવસે ગોમતીના સંગમમાં સર્વ પ્રયત્નથી

* હસ્ત નક્ષત્રના સૂર્ય હોય અને શ્રાદ્ધ પક્ષની તેરસને દિવસે મધ્યા નક્ષત્ર હોય તો તેરસ
 ગજચ્છાયા કેહેવાય છે.

શ્રાદ્ધંવૈપિતૃપક્ષાંતિકાર્યગોમતિસંગમે ॥ ૩૨ ॥ યદ્યપ્યશ્રોત્રિયંશ્રાદ્ધં
 યદ્યપ્યુપહતંભવેત્ ॥ પક્ષશ્રાદ્ધકૃતંપુણ્યંદિનેનૈકેનલભ્યતે ॥ ૩૩ ॥
 શ્રદ્ધાહીનંમંત્રહીનંપાત્રહીનમથાપિવા ॥ દ્રવ્યહીનંકાલહીનંમનસઃ
 સ્વાસ્થ્યવર્જિતં ॥ ૩૪ ॥ શ્રાદ્ધપક્ષેહ્યમાવાસ્યાંગોમત્યુદધિસંગમે ॥
 પરિપૂર્ણંભવેત્સર્વપિતૃણાંતૃપ્તિરક્ષયા ॥ ૩૫ ॥ ગોમતીકમલાચૈવ
 ચંદ્રભાગાતયૈવચ ॥ તિસ્ત્રસ્તાઃસંગતાનદ્યઃપ્રવિષ્ટાવરુણાલયં ॥ ૩૬ ॥
 ગયાપાંપિંડદાનેનપ્રયાગેહ્યસ્થિપાતને ॥ તત્પુણ્યંસમવાપ્નોતિપક્ષાંતે
 શ્રાદ્ધકૃત્તરઃ ॥ ૩૭ ॥ યદીચ્છેત્સર્વતીર્થેષુહેલયાચાભિષેચનં ॥ સ્ના
 નંકુર્વિત્તત્પ્રવાવૈગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૩૮ ॥ પિતૃપક્ષેસમગ્રેતુપિતૃ
 પૂજાકૃતેનયત્ ॥ તેષાંભવતિસંપૂર્ણગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૩૯ ॥ શ્રા
 દ્ધેક્ષતેતુવૈવિપ્રાઃપિતૃપક્ષસ્પૃશ્યૈદ્વિજાઃ ॥ તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેનશ્રાદ્ધંતત્રૈવ
 કારયેત્ ॥ ૪૦ ॥ અપુત્રાચૈવયાનારીસ્નાનંકુર્પાદ્વિધાનતઃ ॥ મૃત
 પુત્રાતયાવિપ્રાઃકાકવંધ્યાચયાભવેત્ ॥ ૪૧ ॥

શ્રાદ્ધ કરવું. ॥ ૩૨ ॥ એ શ્રાદ્ધ વિધાન પ્રાણણી વગર કરવામાં આવ્યું હોય અથવા
 કોઈ દોષથી દૂષિત થઈ ગયું હોય તો પણ એક દિવસથી આખા પખવાડીઆમાં શ્રાદ્ધ
 કરવાનું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૩૩ ॥ શ્રાદ્ધપક્ષની અમાવાસ્યાને દિવસે ગોમતીના અને
 સમુદ્રના સંગમમાં શ્રદ્ધા વગરનું, મંત્ર વગરનું, પાત્ર વગરનું, દ્રવ્ય વગરનું, કાળ વ-
 ગરનું અને મનની સ્વસ્થતા વગરનું શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે તો પણ પરિપૂર્ણ થાય છે
 અને પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે. ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ગોમતી, કમળા અને ચંદ્ર-
 ભાગા એ ત્રણ નદીઓ એ સ્થલમાં સમુદ્રમાં મળી છે ॥ ૩૬ ॥ એટલા માટે ગંગા-
 જીમાં પિંડદાન કરવાથી અને પ્રયાગમાં અસ્થિ નાખવાથી જે પુણ્ય મળે છે તે પુ-
 ણ્ય એ સ્થલમાં અમાવાસ્યાને દિવસે શ્રાદ્ધ કરવાથી મળે છે. ॥ ૩૭ ॥ સઘળાં તી-
 ર્થોમાં જ્ઞાન કરવાનું પુણ્ય અનાયાસથી મેળવવું હોય તો ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમ-
 માં ભક્તિપૂર્વક જ્ઞાન કરવું. ॥ ૩૮ ॥ આ શ્રાદ્ધ પક્ષમાં પિતૃઓનું પૂજન કરવાથી જે
 ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે ફળ શ્રાદ્ધ પક્ષની અમાવાસ્યાને દિવસે ગોમતી અને સમુદ્રના
 સંગમમાં શ્રાદ્ધ કરવાથી સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે એટલા માટે સર્વ પ્રયત્નથી ત્યાં તે
 શ્રાદ્ધ કરવું જોઈએ. ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ પુત્ર વગરની, અથવા જેના પુત્ર મરી જતા
 હોય એવી અથવા જેને એક પુત્ર આવ્યા પછી ખીજું સંતાનજ ન થતું હોય એવી
 સ્ત્રી વિધિ સહિત ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમમાં જ્ઞાન કરે તો સઘળા દોષોથી મુક્ત
 થાય છે, સુખ પામે છે અને ધણા કાલ સુધી જીવે એવાં સંતાન જણે છે. ॥ ૪૧ ॥

દોષૈઃ પ્રમુચ્યતે સર્વૈર્ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ સ્નાત્વા સુખમવાપ્નોતિ પ્રજાં ચ
ચિરજીવિનીં ॥ ૪૨ ॥ યાનિકાનિ ચ દાનાનિ પૃથિવ્યાં સંઘવંતિ હિ ॥ તા
નિ સર્વાણિ દેયાનિ ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૪૩ ॥ સર્વદાચૈર્વાવિષ્ણેન્દ્રાઃ પ્રતિ
પર્વવિશેષતઃ ॥ સ્નાનં કુર્વાતિ નિયતો ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૪૪ ॥ દર્શનાદે
વ પાપસ્ય ક્ષયોઽવતિ વૈ દ્વિજાઃ ॥ પ્રણામે મનસસ્તુષ્ટિર્મુક્તિશ્ચૈવાવગાહને
॥ ૪૫ ॥ શ્રાદ્ધે કૃતે પિતૃણાં તુ તૃપ્તિર્જવતિ શાશ્વતી ॥ દાને મનોરથા
વાપ્તિર્જવેન્નૈવાત્ર સંશયઃ ॥ ૪૬ ॥ કૃતકૃત્યાસ્તુ તે ધન્યાયૈઃ કૃતં પિતૃતર્પણં ॥
શ્રાદ્ધં ચ ઋષિશાર્દૂલા ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૪૭ ॥ પિતૃપક્ષે ચ યેકે ચિ
દ્યે ચ માતૃકુલોદ્ભવાઃ ॥ તથાશ્વશુરપક્ષે તુ ત્યાન્યે મિત્રવાંધવાઃ ॥ ૪૮ ॥
તિર્યમ્બો નિગતાયે ચ યે ચક્રાટ્વમાગતાઃ ॥ પિશાચત્વંગતાયે ચ યે ચ પ્રે
તત્વમાગતાઃ ॥ ૪૯ ॥ સ્નાનમાત્રિણતે સર્વં મુક્તિયાંતિ ન સંશયઃ ॥ કિંપુનઃ
શ્રાદ્ધદાનાદિ ગોમતિસંગમે દ્વિજાઃ ॥ ૫૦ ॥ કૃત્વા મુક્તિમવાપ્નોતિ મા
નવોનાત્ર સંશયઃ ॥ ૫૧ ॥ શ્રવણદ્વાદશીયોગે ગોમત્યુદધિસંગમે ॥
સ્નાનં કૃત્વા તથા શ્રાદ્ધં કૃતકૃત્યોઽવેન્નરઃ ॥ ૫૨ ॥

૪૨ ॥ પૃથિવીમાં જે કોઈ દાન થાય છે તે સધળાં દાનેા ગોમતી અને સમુદ્રના સંગ-
મમાં દેવાં જોઈએ. ॥ ૪૩ ॥ હે ઋષિઓ ! ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમાં સર્વદા
જ્ઞાન કરવું જોઈએ તેમાં પર્વણી આવે ત્યારે તો વિશેષે કરી જિતેન્દ્રિય રહીને જ્ઞાન
કરવું જોઈએ. ॥ ૪૪ ॥ ગોમતીનાં દર્શનથી પાપોના ક્ષય થાય છે, પ્રણામ કરવાથી
મનને સંતોષ થાય છે, નાહાવાથી મુક્તિ મળે છે, શ્રાદ્ધ કરવાથી પિતૃઓને અક્ષય
તૃપ્તિ થાય છે અને દાન કરવાથી સધળા મનોરથો પૂર્ણ થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥
૪૫ ॥ ૪૬ ॥ હે ઉત્તમ ઋષિઓ ! ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમમાં જેઓ પિતૃ ત-
ર્પણ અને શ્રાદ્ધ કરે તેઓને કૃતાર્થ અને ભાગ્યશાળી સમજવા. ॥ ૪૭ ॥ એ શ્રાદ્ધ
કરવામાં આવે તો પિતાના કુલના, મોસાલ પક્ષના, સાસરાના પક્ષના અને બીજા પણ
મિત્ર બાંધવો, મુક્તિ પામે છે. ॥ ૪૮ ॥ પશુપક્ષીની યોનિને પ્રાપ્ત થએલા, કીડાપણું
પામેલા, પિશાચપણું પામેલા અથવા પ્રેતપણું પામેલા પણુ જે પિતૃઓ હોય ॥ ૪૯ ॥
તેઓ ગોમતીના સંગમમાં જ્ઞાન માત્ર કરવાથી મુક્તિ પામે છે ત્યારે શ્રાદ્ધ અને દાન
આદિ કરવાથી મુક્તિ પામે તેમાં શું કહેવું. ॥ ૫૦ ॥ માણસ એ સ્થલમાં ઉપર કહ્યા
પ્રમાણે વિધિ કરે તો મુક્તિ પામે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૧ ॥ જે માણસ શ્રવણ
નક્ષત્ર અને દ્વાદશીના યોગમાં ગોમતી અને સમુદ્રના સમાગમમાં જ્ઞાન અને શ્રાદ્ધ
કરે તે માણસ કૃતાર્થ થાય છે. ॥ ૫૨ ॥ સધળાં તીર્થોને છોડી દઈ ગોમતી અને સમુદ્ર-

સંત્યજ્યસર્વતીર્થાનિગોમત્પુદધિસંગમે ॥ પરમંલોકમાપ્રોતિસમમ્પ
ર્ચ્યચવામનં ॥ ૫૩ ॥ સમ્પક્ષ્માત્વાનરોયસ્તુપૂજયેદ્ગુહધ્વજં ॥
પીતાંબરધરોભૂત્વાદિવ્યાઞ્જરણભૂષિતઃ ॥ ૫૪ ॥ ચતુર્ભુજધરોભૂત્વા
વનમાલાવિભૂષિતઃ ॥ સેવ્યમાનઃસુરસ્ત્રીઞ્જિર્નાગારિકૃતવાહનઃ ॥ ૫૫ ॥
સંસ્તૂયમાનોમુનિઞ્જિર્પાતિવિષ્ણવાલયંનરઃ ॥ ગોમતીસ્નાનમાત્રેણકૃ
તકૃત્યોઞ્જવેન્નરઃ ॥ ૫૬ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
गोमतीश्राद्धमाहात्म्यं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

ના સંગમમાં વામન દ્વાદશીને દિવસે વામનજીની પૂજા કરે તો પરમ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૫૩ ॥ જે માણસ સારી રીતે જ્ઞાન કરી ભગવાનની પૂજા કરે તે માણસ પીળાં વસ્ત્ર વાળો, દિવ્ય આભરણેથી શણગારેલો, ચાર ભુજા વાળો, વનમાળાથી દીપ્તો, દેવાંગનાઓએ સેવાતો અને ગરુડ ઉપર બેસનાર યજ્ઞને વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે અને તે સમયે મુનિઓ તેની સ્તુતિ કરે છે ગોમતીમાં નાહાવા માત્રથીજ મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય છે. ॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥

इति श्री स्कंद पुराणभांणी प्रल्हादज्ज् केहेली संहिता ३५ द्वारकामाहात्म्यनो
' गोमती श्राद्धमाहात्म्य ' नामनो आठमो अध्याय संपूर्ण.

॥ नवमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ ततो गच्छेद्द्विजश्रेष्ठाः सप्तकुंडान्सुवि
श्रुतान् ॥ सर्वपापप्रशमनानृद्धिवृद्धिविवर्धनान् ॥ १ ॥ आराधि
तो यत्र भूकेर्हरिराविर्बभूव ह ॥ संस्तूयमानो मुनिर्जिह्वसहज
त्पातिः ॥ २ ॥ अर्हणांच तदाच कुर्हरये जान्हवीजलैः ॥

અધ્યાય ૯ મો.

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—હે ઋષિઓ ! ત્યાંથી અત્યંત પ્રખ્યાત, સધળાં પાપોને શમાવનારા અને ઋદ્ધિ તથા અભ્યુદયને વધારનારા સાત કુંડોમાં જવું. ॥ ૧ ॥ એ સ્થલમાં સનતકુમાર આદિ મુનિઓએ આરાધના કરવાથી જેની મુનિલોકો સ્તુતિ કરતા હતા એવા ભગવાન લક્ષ્મીજીની સાથે પ્રકટ થયા હતા ॥ ૨ ॥ તે સમયે ભ-

વામપાર્શ્વેસ્થિતાંપદ્મામગ્નિષેતુંસમુદ્યતાઃ ॥ ૩ ॥ સનકાદ્યાબ્રહ્મસુતાઃ
 સપ્તૈતેમાનસાદ્વિજાઃ ॥ પૃથક્પૃથક્પ્રદાન્કૃત્વાસિર્ષિચુઃસાગરોદ્ભવાં
 ॥ ૪ ॥ તતોલક્ષ્મીત્વદાઃપ્રોકાદેવ્યાનામ્નૈવસંજ્ઞિતાઃ ॥ સંપ્રાપ્તેદ્વાપર
 સ્યાંતેદ્વારકાયાંમુનીશ્વરાઃ ॥ ૫ ॥ રુક્મિણીન્હદમિત્યેવકલૌરુયા
 તંભાવિષ્યતિ ॥ ભૃગુણાસેવિતંયસ્માદ્ભૃગુતીર્થમિતિશ્રુતં ॥ ૬ ॥
 તસ્મિન્ગત્વામહાભાગાઃપ્રક્ષાલ્યચરણૌમુદા ॥ આચમ્યચકુશાન્ગૃધ્ર
 પ્રાઙ્મુખોનિયતઃશુચિઃ ॥ ૭ ॥ સંપૂર્ણચાર્ધમાદાયફલપુષ્પાક્ષતા
 દિગ્ધિઃ ॥ રજતંચશિરઃકૃત્વામંત્રમેતમુદીરયેત્ ॥ ૮ ॥ ઇત્યાત્વર્ધ
 પ્રદાસ્યામિન્હદેરૌક્મિણસંજ્ઞકે ॥ સર્વપાપવિનાશાયરુક્મિણ્યાઃ
 પ્રીણનાયચ ॥ ૯ ॥ સ્નાનંકુર્યાત્તતોવિપ્રાઃકૃત્વાશિરસિતારકં ॥
 દેવાન્મનુષ્યાન્સંતર્પ્યપિતૃનયવિશેષતઃ ॥ ૧૦ ॥ શ્રાદ્ધંતતઃપ્રકુર્વી
 તવિપ્રાનાદૂપઞ્જિતઃ ॥ દક્ષિણાંચતતોદદ્યાદ્રજતંરુક્મમેવચ ॥ ૧૧ ॥
 વિશેષતઃપ્રદેયાનિફલાનિરસવંતિચ ॥ દંપત્યોર્ઙ્ગોજનંદદ્યાન્મિષ્ટાન્નેન
 દ્વિજોત્તમાઃ ॥ ૧૨ ॥ વિપ્રપંક્તિપુસંપૂજ્યાસ્ત્રિયશ્ચાન્યાઃસ્વશક્તિઃ ॥

ગંગાનની પૂજ કરીને તેમના ડાબા પડખામાં રહેલાં લક્ષ્મીજીનો ગંગાજળથી અભિ-
 શેક કરવા માટે તેઓ સજ્જ થયા. ॥ ૩ ॥ પછી પ્રજ્ઞાના મનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા
 એ સનક આદિ સાત મુનિઓએ ગંગાજળથી ભરેલા નોખનોખા સાત ધ્રો બનાવી-
 ને તેઓના જળથી લક્ષ્મીજીનો અભિષેક કર્યો ॥ ૪ ॥ એટલા માટે લક્ષ્મીજીનાં
 નામ ઉપરથી એ સાત ધ્રો ‘લક્ષ્મી-હૃદ’ એવા નામથી ઓળખાય છે, હે મોટા મુનિ-
 ઓ ! દ્વાપર યુગના અંતમાં હારકામાં એ સ્થલ ‘રુક્મિણી-હૃદ’ એવા નામથી પ્રખ્યા-
 ત થશે. એ તીર્થનું સેવન ભૃગુઋષિ કરશે તે ઉપરથી ભૃગુતીર્થ પણ કહેવાશે. ॥ ૫ ॥
 ૬ ॥ હે પૂજ્ય ઋષિઓ ! ત્યાં જઈ પ્રેમથી પગ ધોઈ આચમન લઈ હાથમાં દર્ભ લ-
 ઈ, ઉગમણી કેર મોહોડું રાખી સાવધાન અને પવિત્ર થઈ ॥ ૭ ॥ કૂળ, પુષ્પ અને
 અક્ષત આદિ સામગ્રીથી સંપૂર્ણ અર્ધ લઈ ઉપર રૂપામોર મુકીને નીચે પ્રમાણે મંત્ર
 બોલવો. ॥ ૮ ॥ “ સઘળાં પાપોના નાશને વાસ્તે અને રુક્મિણીને પ્રસન્ન કરવા વા-
 સ્તે આ રુક્મિણી નામના ધ્રોમાં ભક્તિ પૂર્વક અર્ધ આપીશ.” ॥ ૯ ॥ હે ઋષિઓ !
 તે પછી માથાપર રૂપું રાખીને તેમાં સ્નાન કરવું. વિશેષે કરી દેવ, મનુષ્ય અને પતૃ-
 ઓનું તર્પણ કરી ॥ ૧૦ ॥ ભક્તિથી પ્રાહ્મણને બોલાવીને શ્રાદ્ધ કરવું તથા રૂપા અ-
 ને સોના રૂપ દક્ષિણા દેવી. ॥ ૧૧ ॥ વિશેષે કરી રસ ભરેલાં કૂળોનું દાન કરવું અને
 મીઠાં અન્નથી સ્ત્રી પુરૂષોને જમાડવાં ॥ ૧૨ ॥ પ્રાહ્મણોની પંક્તિને સારી રીતે પૂજને

કંચુકૈરક્તવસ્ત્રૈશ્વરુક્મિણીપ્રીયતામિતિ ॥ ૧૩ ॥ એવંકૃતેદ્વિજશ્રેષ્ઠાઃ
 કૃતકૃત્યોભવેન્નરઃ ॥ સર્વાન્કામાનવાપ્રોતિવિષ્ણુલોકંચગચ્છતિ
 ॥ ૧૪ ॥ વસતેચસદાગેહેલક્ષ્મીસ્તસ્યનસંશયઃ ॥ પરમંસુખમાપ્રો
 તિલક્ષ્મીસ્તસ્યપ્રસીદતિ ॥ ૧૫ ॥ આરોગ્યંમનસસ્તુષ્ટિર્નર્ચંદ્રેગઃ
 કથંચન ॥ પિતૃણાંચાક્ષયાતૃપ્તિઃપ્રજાભવતિનિર્મલા ॥ ૧૬ ॥ હી
 નસત્વોનચભવેન્નભવેત્પરયાચકઃ ॥ આપોભવતિસર્વત્રયઃસ્નાતો
 રુક્મિણીચ્છદે ॥ ૧૭ ॥ ગમનાગમનંનસ્પાત્સંસારઞ્મળાત્મકં ॥
 દુઃખશોકૌકુતસ્તસ્યયઃસ્નાતોરુક્મિણીચ્છદે ॥ ૧૮ ॥ સર્વપાપવિ
 નિર્મુક્તોમહાભયવિવર્જિતઃસર્વકામસમાયુક્તોયાતિવિષ્ણુપદંનરઃ ૧૯

इति श्रीब्रह्मादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये रुक्मिणीह-

दमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

પછી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કાંચળીઓ તથા રાતાં વસ્ત્રોથી બીજી સ્ત્રીઓની પણ
 પૂજા કરવી અને પૂજા કરતાં ' રુક્મિણી મને પ્રસન્ન થજે ' એમ બોલતું જતું. ॥ ૧૩ ॥
 હૈ ઋષિઓ ! એમ કરવાથી મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય છે, સઘળા મનોરથો ને પ્રાપ્ત થાય છે,
 અને અંતે વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૧૪ ॥ એના ધરમાં લક્ષ્મી સર્વદા વસે છે,
 પરમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને લક્ષ્મી પ્રસન્ન થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૫ ॥
 શરીરમાં આરોગ્ય રહે છે, મનમાં સંતોષ થાય છે, કોઈ રીતનો ઉદ્દેગ થતો નથી. પિતૃ-
 ઓને અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે અને પ્રજા પણ ખાટું ઉતમ થાય છે. ॥ ૧૬ ॥ એ માણસ
 નમાલો કે ખીજતો પાસે માગનારો થતો નથી. રુક્મિણીના ઘોમાં સ્નાન કરનાર માણસ
 સર્વ સ્થલમાં ધનવાન થાય છે. ॥ ૧૭ ॥ અને સંસારમાં ભગવાન રૂપ જવા આવ-
 વાનો ફેરો પણ તેને રહેતો નથી. રુક્મિણીના ઘોમાં જે નાહાય તેને દુઃખ અને
 શોક તો કેમજ હોય. ૧૮ ॥ એ માણસ સઘળાં પાપોથી મુક્ત, માહાભયથી રહિત
 અને સઘળા મનો રથોથી પૂર્ણ થઈને અંતે વિષ્ણુના પદમાં જાય છે. ॥ ૧૯ ॥

धति श्रीब्रह्मादे कहेली संछिता ३५ द्वारकामाहात्म्येनो 'रुक्मिणीहृदमाहात्म्य'
 એવા નામનો નવમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ દશમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ પ્રહ્લાદુવાચ ॥ તતોગછેદ્વિજશ્રેષ્ઠાસ્તીર્થપાપપ્રણાશનં ॥
કુકલાસમિતિરૂપાતંનૃગતીર્થમનુત્તમં ॥ ૧ ॥ નૃગોયત્રમહીપાલઃકુ
કલાસવપુર્વરઃ ॥ કૃષ્ણેનસહસંગત્યસંપ્રાપ્તઃપરમાંગતિ ॥ ૨ ॥

॥ ઋષયઃ ॥ નૃગોનામનૃપઃકોયંકથંકૃષ્ણેનસંગતઃ ॥
કર્મણાકુકલાસત્ત્વંકેનતદ્વદવિસ્તરાત્ ॥ ૩ ॥

॥ શ્રીપ્રહ્લાદુવાચ ॥ નૃગોનામનૃપોવિપ્રાઃસાર્વભૌમોબલાન્વિ
તઃ ॥ બુદ્ધિમાન્ધૃતિમાન્દક્ષઃશ્રીમાન્સર્વગુણાન્વિતઃ ॥ ૪ ॥ અનેક
શતસાહસ્રંભૂમિપાલાશ્વતદ્વશે ॥ હસ્ત્યશ્વરથસંયોધોપત્તિર્નિર્બહુન્નિ
ર્વૃતઃ ॥ ૫ ॥ સૈન્યંચતસ્યનૃપતેઃકોશશ્ચૈવાક્ષયસ્તથા ॥ સનિત્યં
ગુરુમ્નકશ્ચદેવતારાધનેરતઃ ॥ ૬ ॥ મહાદાનાનિવિપ્રેન્દ્રાદદાત્યનુદિ
નંનૃપઃ ॥ શશ્વદ્ગવાંસહસ્રંતુદદાતિનૃપસત્તમઃ ॥ ૭ ॥ પ્રક્ષાલ્યચ
રણૌમક્ત્યાઉપવેશ્યાસનેશુભે ॥ પરિધાયશુભેક્ષૌમેસુગંધેનોપલિપ્ય
ચ ॥ ૮ ॥ પુષ્પમાલ્યૈશ્ચસંપૂજ્યધૂપેનાથસુગંધિના ॥ દદૌદક્ષિણ
અધ્યાય ૧૦ મો.

પ્રહ્લાદઃ કેહે છે—હુ ઋષિઓ! ત્યાંથી કુકલાસ કુંડ નામનું નૃગરાજનું તીર્થ
કે જે પાપોનો નાશ કરનાર અને સર્વોત્તમ છે ત્યાં જવું. ॥ ૧ ॥ એ સ્થલમાં કા-
કીડાના અવતારને પામેલો નૃગરાજ શ્રીકૃષ્ણનો સમાગમ મળવાથી પરમ ગતિ પા-
મ્યો હતો. ॥ ૨ ॥

ઋષિઓ પુછે છે—એ નૃગરાજ કોણ હતો, શ્રીકૃષ્ણની સાથે કેમ મળ્યો હ-
તો અને કાકીડાનો અવતાર કયા કર્મથી આવ્યો હતો તે વિસ્તારથી કહો. ॥ ૩ ॥

પ્રહ્લાદઃ કેહે છે—હુ ઋષિઓ! બુદ્ધિમાન્ ધીરજવાળો, ઉદ્યોગી, લક્ષ્મી-
વાળો, સર્વ શુભવાળો અને મહાખજવાન નૃગ નામનો ચક્રવર્તી રાજ હતો. ॥ ૪ ॥
સાખો રાજાઓ તેના સ્વાધીનમાં હતા અને હાથી, ઘોડા, રથ તથા પ્યાદાઓ પણ
ધણા હતા. એ સેનાથી તે શત્રુઓને હરાવતો હતો. ॥ ૫ ॥ એ રાજનું સૈન્ય અ-
ને ભંડાર અખૂટ હતો. પોતે પણ સર્વદા ગુરુનો ભક્ત અને દેવતાઓનું આરાધન ક-
રવામાં તત્પર હતો. ॥ ૬ ॥ એ રાજ નિત્ય મોટાં દાન આપતો હતો અને નિત્ય
હંજર ગાયોનું દાન કરતો હતો. ॥ ૭ ॥ ભક્તિ પૂર્વક પ્રાણીનાં ચરણ ધોઈ, શુભ
આસન પર બેસાડી, સુંદર રેશમી વસ્ત્રો પહેરાવી, ચંદનથી લેપન કરી, ॥ ૮ ॥ પુ-
ષ્પ, માળા તથા સુગંધી ધૂપથી પૂજા કરીને પ્રત્યેક પ્રાણીને દક્ષિણા સહિત ગાય દેતો

યાસાર્થપ્રતિવિપ્રસતાંતદા ॥ ૧ ॥ તાંબૂલસહિતાંચૈવવિષ્ણુર્મેપ્રીય
 તામિતિ ॥ એવંપ્રદદતસ્તસ્યયજતશ્ચતથામસ્વૈઃ ॥ ૧૦ ॥ યયૌકા
 લોદ્વિજશ્રેષ્ઠાભોગાંશ્વૈવાનુભુંજતઃ ॥ એકદાતુદ્વિજશ્રેષ્ઠંજૈમિનિંશંસિતવ્ર
 તં ॥ ૧૧ ॥ શ્રદ્ધયાતંચનૃપતિઃપ્રતિગ્રહપરાઙ્મુખં ॥ ઉવાચવાક્યંનૃ
 પતિઃકૃતાંજલિપુટઃસ્થિતઃ ॥ ૧૨ ॥ મામુદ્ધરમહાભાગકૃપાંકુરુકૃપા
 નિધે ॥ ગૃહાણગાંમયાદત્તાંદયાંકૃત્વામમોપરિ ॥ ૧૩ ॥ તચ્છૃત્વા
 વચનંતસ્યત્વનિચ્છન્નપિગૌરવાત્ ॥ નૃપંપ્રત્યવ્રવીદ્વિપ્રએવમસ્તિતિલ
 જ્જિતઃ ॥ ૧૪ ॥ અવનિજ્યતતઃપાદૌશિરસાધારયન્નૃપઃ ॥ સુવર્ણ
 શૃંગસહિતાંરૌપ્યસુરવિભૂષિતાં ॥ ૧૫ ॥ રત્નપુચ્છીકાંયદુહંસિતવ
 સ્ત્રાવગુંઠિતાં ॥ સમન્યર્ચ્યસાવિપ્રેન્દ્રાદદૌદક્ષિણયાન્વિતાં ॥ ૧૬ ॥
 તામ્પૃષ્ઠીંતયારત્નવસ્ત્રાલંકારભૂષિતાં ॥ પ્રોશ્વાર્યકુલગોત્રાદિસંક
 લ્પેનયથાવિધિ ॥ ૧૭ ॥ આસીમાંતમનુવ્રજ્યત્કષ્ટોરાજાવભૂવહ ॥
 યુવતીંહંસવર્ણાંચિહંસીનામ્નેતિવિશ્રુતાં ॥ ૧૮ ॥ તાંગૃહ્યસ્વગૃહંપ્રાપ્તો
 દામવદ્દાંસવત્સકાં ॥ સતત્રયવસંભૂરિદદૌબ્રાહ્મણસત્તમઃ ॥ ૧૯ ॥
 હતો. ॥ ૯ ॥ ‘મને વિષ્ણુ પ્રસન્ન થજે’ એમ ખોલીને પાનખીડા સહિત તે ગાય
 આપતો હતો. એ પ્રમાણે ગાયોનાં દાન કરતાં, ઘણા યજ્ઞો કરતાં અને અનેક સુખ
 ભોગવતાં તેને કેટલોક કાલ વ્યતીત થઈ ગયો. એક દિવસે જૈમિનિ નામનો તીવ્ર
 નિયમ વાળો બ્રાહ્મણ કે જે કોઈની પાસેથી દાન નહીં લેતો હતો તેને રાજાએ હા-
 થ જોડી શ્રદ્ધા પૂર્વક કહ્યું કે ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ “હે પૂજ્ય ! હે કૃપાના ભંડા-
 ર ૩૫ ! મારો ઉદ્ધાર કરો, મારાપર કૃપા કરો અને મારા પર દયા કરીને હું જે ગાય
 આપું તે લીઓ. ॥ ૧૩ ॥ એ પ્રમાણે રાજાનાં વચન સાંભળી તે બ્રાહ્મણે પોતાને
 દાન લેવાની ઈચ્છા ન હતી તો પણ લજ્જાને રાજાની મોટાઈને લીધે ગાય લેવાની
 હા પાડી. ॥ ૧૪ ॥ પછી એ બ્રાહ્મણના પગ ઘોઈ ચરણ ધોવાનું જળ માથે ચઢાવી
 તેની સારી રીતે પૂજા કરી તથા કુલ ગોત્રઆદિના ઉચ્ચાર પૂર્વક યથાવિધિ સંકલ્પ
 કરીને સોનાનાં શીંગડાં વાળી, રૂપાની ખરીઓ વાળી, રત્નનાં પુછડાં વાળી, ઘોળી
 ખુલથી ઢાંકેલી, ત્રાંખાના વાંસાવાળી અને રત્ન, વસ્ત્ર તથા અલંકારોથી શણગારેલી
 એક ગાય તે બ્રાહ્મણને દક્ષિણા સહિત એ રાજાએ આપી. ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥
 ૧૭ ॥ એને સીમાડા સુધી વળાવીને રાજા રાજ થયો. બુવાન, હેમ જેવી ઘોળી
 અને ‘હંસી’ એવા નામવાળી તે ગાયને લઈ વાછડા સહિત મોરીથી ખાંધીને તે
 બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર આંચો અને ત્યાં ઘાણું ખડ ખવરાવ્યું. ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ ખ-

સુતૃષ્ઠાંપવસેનૈવમધ્યાન્હેતૃપિતાંતદા ॥ ગૃહીત્વાનિર્યયૌવિપ્રોદામવદ્ધાં
જલાશયં ॥ ૨૦ ॥ માર્ગેગજાશ્વસંવાધેસ્વસ્તાસાચોષ્ટદર્શનાત્ ॥ હસ્તા
દાચ્છિદ્યસોધનુબ્રાહ્મણસ્યયયૌતદા ॥ ૨૧ ॥ વિચિન્વન્સકલામુર્વી
નાપશ્યતાંદ્વિજર્પઃ ॥ સાયયૌવિદ્રુતાધેનુઃસુમહદ્રાજગોધનં ॥ ૨૨ ॥
દ્વિતીયેન્હિપુનર્વિપ્રમાહૂયનૃપસત્તમઃ ॥ સંપૂજ્યવિધિવદ્ભક્ત્યાવસ્ત્રા
લંકારભોજનૈઃ ॥ ૨૩ ॥ વિધિવદ્ભાંદદૌતાંચસનૃપઃસોમશર્મણે ॥
ગૃહીત્વારાજાન્નવનાન્નિર્યયૌસદ્વિજર્પઃ ॥ ૨૪ ॥ આશંસમાનોરાજા
નંધર્મજ્ઞઙિતિવૈદ્વિજઃ ॥ સચવિપ્રૌવિચિન્વાનઃસર્વતોગાંસુદુઃસ્વિતઃ
॥ ૨૫ ॥ દર્શપથિગચ્છંતીપૃષ્ઠતઃસોમશર્મણઃ ॥ મમેયંચાપદ્વ્યત્વંદ
સ્પુવદ્યાસ્યસેકુતઃ ॥ ૨૬ ॥ સતસ્યવચનંશ્રુત્વાવિસ્મયન્દસ્યુકી
ર્તનાત્ ॥ રાજતોહિમપાલઙ્વાગાંનધામિસ્વમંદિરં ॥ ૨૭ ॥ ગોહર્તેતિ
ચમાંકસ્માદ્ભવીષિત્વંદ્વિજર્પઃ ॥

॥ બ્રાહ્મણુવાચ ॥ મયાપિરાજતોલઙ્વામમેયંગૌર્નસંશયઃ
॥ ૨૮ ॥ કથંનયસિવિપ્રત્વંમયિર્જીવતિમંદિરં ॥ મુંચમુંચમમેયંગૌર્મિ
ઠથી ધાઈ રહેતાં મધ્યાન્હે તરશી થઈ ત્યારે તેને મોરીમાં ખાંધી પાણી પાવા સાડ
તે પ્રાહ્મણુ જલાશય ઉપર જવા આલ્યો. ॥ ૨૦ ॥ માર્ગમાં હાથી, ઘોડા અને ઊંટ
આગા હતાં તેઓમાં ઊંટને બ્દેઈ ભડકવાને લીધે તે ગાય એ પ્રાહ્મણુના હાથમાંથી
વછોડાવીને ભાગી ગઈ. ॥ ૨૧ ॥ પ્રાહ્મણે આખી પૃથ્વીમાં તેની શોધ કરી પણ
ક્યાંય પતો ન મળ્યો. ભાગી ગયેલી ગાય તો નૃગરાજના મોટા ધણમાં ભળી ગઈ.
॥ ૨૨ ॥ બીજે દિવસે નૃગરાજએ વળી બીજા સોમશર્મા નામના પ્રાહ્મણુને બો-
લાવી ભક્તિથી વિધિ સહિત વસ્ત્ર, અલંકાર અને ભોજનથી તે પ્રાહ્મણુની પૂજા
કરીને ॥ ૨૩ ॥ વિધિ પ્રમાણે તે ગાય આપી. એ સોમશર્મા પ્રાહ્મણુ ગાય લઈ
'રાજા ધર્મને જાણનાર છે' એવાં વખાણુ કરી રાજદ્વારમાંથી બહાર નીકળ્યો. ॥
૨૪ ॥ ત્યાં ચારે કોર ગાયને શોધ્યા કરતો અને દુઃખ પામેલા પેલા જૈમિનિએ
માર્ગમાં સોમશર્માની પાછળ જતી તે ગાયને દીઠી. બ્દેઈને તે બોલ્યો કે "આ ગાય
મારી છે તે છતાં તું તેનું હરણુ કરીને ચોરની પેઠે ક્યાં જાય છે." ॥ ૨૫ ॥
૨૬ ॥ જૈમિનિનું વચન સાંભળી ચોર કેહેવાથી વિસ્મય પામેલો સોમશર્મા બો-
લ્યો કે "આ ગાય મને રાજાની પાસેથી મળી છે અને હું મારે ઘેર લઈ જાઉં છું
॥ ૨૭ ॥ હું પ્રાહ્મણુમાં ઉત્તમ । તમે મને ગાયનો ચોર શા માટે કહો છો."

જૈમિનિ બોલ્યો કે—મને પણ આ ગાય રાજાની પાસેથી મળેલી છે એમાં

ય્યાત્વંવદસિદ્ધિજ ॥૨૧॥ ગતેદ્દિવૈમયાલબ્ધાવલાન્નેતુંત્વમિચ્છસિ ॥
 મમેયમિતિસંકુદ્ધઃસોમશર્માબ્રવીદ્વચઃ ॥ ૩૦ ॥ પ્રઔવલનૃક્રોધરક્તા
 ક્ષોમમેયમિતિચાપરઃ ॥ વિવદંતૌતથાવિપ્રૌરાજદ્વારમુપાગતૌ ॥ ૩૧ ॥
 કુર્વાણૌકલહંધોરંત્યક્તુકામૌસ્વજીવિતં ॥ સંકુદ્ધૌત્રાહ્મણૌદૃષ્ટ્વાશ
 પંતૌતૌપરસ્પરં ॥ ૩૨ ॥ રાજ્ઞેનિવેદયામાસદ્વાઃસ્થઃપ્રણયપૂર્વકં ॥
 અવજ્ઞાયસવિપ્રૌતૌવિવદંતૌરુપાન્વિતૌ ॥ ૩૩ ॥ કામવ્યાકુલચિ
 ત્તસ્તુવિવેશાંતઃપુરંસ્વકં ॥ એવંવિવદમાનૌતૌત્રિરાત્રંસમુપોષિતૌ ॥ ૩૪ ॥
 અવજ્ઞાતૌચુકુપતૂરાજાનંપ્રતિતાપસાઃ ॥ ઋચતુઃકુપિતૌવાક્ર્યંતમથો
 નૃપર્તિપ્રતિ ॥ ૩૫ ॥ અવમન્યસેસ્માન્યસ્માત્ત્વંનનિર્ગચ્છસિમંદિરાત્ ॥
 શાસ્તાભવાન્પ્રજાનાંહિન્યાપમસ્માન્નવક્ષિહિ ॥ ૩૬ ॥ ઋવિષ્યતિ
 જ્ઞવાંસ્તસ્માત્કલસોનસંશયઃ ॥ એવંશધ્વાતદાવિપ્રાવન્યસ્મેગાંપ્ર
 દાયવૈ ૩૭ ॥ ક્ષુધિતાંસ્વેદસંયુક્તૌસ્વગૃહાન્ગંતુમુદ્યતૌ ॥ પ્રસ્થિતૌ
 તૌનૃગોદ્વારમાગત્યસમુપસ્થિતઃ ॥ ૩૮ ॥

સંશય નથી. ॥ ૨૮ ॥ તો હું જીવતાં છતાં આ ગાયને તું તારે ઘેર કેમ લઈ જાય
 છે. હે બ્રાહ્મણ ! મુકીદે મુકીદે. ‘આ મારી ગાય છે’ એમ તું ખોટું ખોલે છે. ॥
 ૨૯ ॥ ગયે દિવસેજ મને મળી છે અને તું તો ખણ્ણકારથી લઈજવા ઈચ્છે છે.
 એ સાંભળી ક્રોધ પામેલા સોમશર્મા ખોલ્યો કે ॥ ૩૦ ॥ ‘આ ગાય મારી છે.’
 અને ખળતો તથા ક્રોધથી રાતી આંખો વાળો જૈમિનિ ખેલવા લાગ્યો કે “આ ગા
 ય મારી છે.” એમ વિવાદ કરતા એ બે બ્રાહ્મણો નૃગરાજના દરબારમાં આવ્યા.
 ॥ ૩૧ ॥ ભારે કજ્જો કરતા, ખાણ છોડી દેવાને ઈચ્છતા અને ભારે ક્રોધથી એક
 બીજને ગાળો દેતા એ બે બ્રાહ્મણોને જોઈ ॥ ૩૨ ॥ દ્વારપાલે વિનયથી રાજાની
 પાસે તે વાતનું નિવેદન કર્યું. એ સમયે રાજા પોતાનું ચિત્ત કામદેવથી વ્યાકુલ થ-
 એલું હોવાને લીધે, ક્રોધ પામેલા એ બે બ્રાહ્મણોની વાતનો અનાદર કરીને પોતાની
 સ્ત્રીઓની પાસે ગયો. બ્રાહ્મણોને તો વાંધામાં ને વાંધામાં ખેસી રહેતાં ત્રણ રાતના ઉ-
 પવાસ થઈ ગયા. ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ હે ઋષિઓ ! ત્યાં સુધી પણ રાજાએ કંઈ
 ખબર નહીં લેતાં તેઓને રાજા ઉપર કોપ ચડ્યો અને કોપને લીધે તેઓએ રાજાને
 શાપ દીધો કે ॥ ૩૫ ॥ “તું અમારું અપમાન કરે છે અને ધરમાંથી બહાર નીકળ-
 તો નથી. તું પ્રજાઓને શાસન કરનાર છતાં અમોને ન્યાય આપતો નથી ॥ ૩૬ ॥
 એટલા માટે તું કાંકીડો થઈ જશે એમાં સંશય નથી” એ પ્રમાણે શાપ દઈ ત્રીજા
 ક્રોધ બ્રાહ્મણને તે ગાય આપી દઈ ॥ ૩૭ ॥ ભુખ્યા અને ખેદ પામેલા એ બે

દંડવત્રણિપત્યાથકૃતાંજલિરભાપત ॥ અમોઘવચનાયૂયંતત્તથાન
તદન્યથા ॥ ૩૧ ॥ મમોપરિકૃપાંકૃત્વાશાપાંતઉપદિશ્યતાં ॥ તસ્યત
દ્વચનંશ્રુત્વાસાંમશર્માપ્યુવાચહ ॥ ૪૦ ॥ દ્વાપરસ્યયુગસ્યાંતેભગવાન્દે
વકીસુતઃ ॥ વસુદેવગૃહેરાજન્હરિરાવિર્ભવિષ્યતિ ॥ ૪૧ ॥ તસ્યસંસ્પ
ર્શનાદેવપાપમુક્તિર્ભવિષ્યતિ ॥ इत्युक्त्वाતૌતદાવિપ્રૌજગ્મતુઃસ્વાંનિવે
શનં ॥ ૪૨ ॥ તતોજગામધર્માત્માધર્મરાજનિવેશનં ॥ સત્કૃતોધર્મરા
જેનસ્વાગતેનનૃપોત્તમઃ॥૪૩॥પ્રથમંસુકૃતંમુંક્ષ્વઅથવાદુષ્કૃતંવિભો॥

॥ નૃગુવાચ ॥ યદ્યસ્તિદુષ્કૃતંકિંચિત્પ્રથમંપ્રતિપાદય ॥
॥ ૪૪ ॥ અનુજ્ઞાતોયમેનૈવંકૃકલાસોભવત્તદા ॥ તતોવર્ષસહસ્રા
ણિકૃકલાસત્વમન્વભૂત ॥ ૪૫ ॥ એકસ્મિન્નદિવસેવિપ્રાઃસર્વેયદુકુ
મારકાઃ ॥ વનંજગ્મુર્મૃગાન્હંતુંરામકૃષ્ણસમન્વિતાઃ ॥ ૪૬ ॥ ક્રીડિ
ત્વાસુચિરંતત્રવિચિન્વંતોજલાશયં ॥ તૃપાન્વિતાશ્ચમધ્યાન્હેગર્તેનીરં
સુનિર્મલં ॥ સત્વંચસુમહત્તત્રકૃકલાસંચસંસ્થિતં ॥ ૪૭ ॥

પ્રાહ્મણો પોત પોતાને ઘેર જવાને તૈયાર થયા. એઓ ચાલતા થયા તે સમયે નૃગ-
રાજ દ્વારમાં આવી ઉભો રહી ॥ ૩૮ ॥ દંડવત પ્રણામ કરી હાથ જોડીને બોલ્યો કે
“ તમારું વચન ખાત્રી જાય નહીં એટલા માટે તમે જે બોલ્યા છો તે સાચું થશે
॥ ૩૯ ॥ તો પણ હવે મારા પર કૃપા કરીને ‘શાપનો છોડો ક્યારે આવશે તે કહો.’
એ પ્રમાણે રાજનું વચન સાંભળી સોમશર્મા તથા જૈમિનિ એ બન્ને બોલ્યા કે
॥૪૦॥ “દ્વાપર યુગને અંતે વસુદેવને ઘેર દેવકીના પુત્ર ભગવાન પ્રકટ થશે ॥ ૪૧ ॥
તેમનો સ્પર્શ તને મળશે ત્યારે તારો પાપથી છુટકારો થશે ” એ પ્રમાણે કહીને એ
બન્ને પ્રાહ્મણો પોત પોતાને ઘેર ગયા ॥ ૪૨ ॥ પછી નૃગરાજ કાળના યોગથી ધર્મ
રાજના નગરમાં ગયો ત્યાં ધર્મરાજએ સ્વાગતથી સત્કાર કરીને તેને કહ્યું કે ॥૪૩॥
“ હે રાજ ! તમે પ્રથમ પુણ્ય ભોગવશો કે પાપ ભોગવશો ? ” નૃગરાજએ કહ્યું કે
“ જો મારું કંઈ પાપ હોય તો તેનું કૃપા મને પ્રથમ આપો ” ॥ ૪૪ ॥ એ સાંભળી
ધર્મરાજએ સંમતિ આપતાં તે સમયે નૃગરાજ કાંકીડો થઈ ગયો અને હજારો વર્ષો
સુધી તે અવતાર ભોગવ્યો ॥ ૪૫ ॥ હે ઋષિઓ ! એક દિવસે યાદવોના સર્વે બા-
લકો મૃગયા કરવા સાડે શ્રીકૃષ્ણ તથા બલભદ્રની સાથે વનમાં ગયા હતા ॥ ૪૬ ॥
વનમાં ઘણી વાર સુધી કીડા કરીને બપોરે તરસ લાગતાં તેઓ જલાશય શોધવા
લાગ્યો ત્યાં એક ખાડામાં નિર્મલ જલ અને તેમાં પડેલો મોટો કાંકીડો જોવામાં
આવ્યો ॥ ૪૭ ॥ સર્વે બાલકોએ તે કાંકીડાને બાહાર કાઢાડવાનું યત્ન કરીને તેને

ચક્રુશ્વોદ્ધરણેતસ્ય ધનંયદુકુમારકાઃ ॥ આકૃષ્યમાણઃ સતદા ગુરુત્વા
 ન્નચ ચાલહ ॥ ૪૮ ॥ યદા ન શેકુસ્તે સર્વે આચર્યૂરામકૃણ્ણયોઃ ॥ દદર્શતં
 તદાકૃણ્ણો નૃગં મત્વા સ્મયન્નિવ ॥ ૪૯ ॥ ચિક્ષેપવામહસ્તે નલીલથૈ
 વજગત્પતિઃ ॥ સસંસ્પૃષ્ઠો ભગવતા નિર્મુક્તઃ શાપબંધનાત્ ॥ ૫૦ ॥
 ત્યક્ત્વા કલેવરં રાજાદિવ્યદેહમવાપહ ॥ કૃતાંજલિરુવાચેદં મત્સ્યાપ
 રમયાયુતઃ ॥ ૫૧ ॥ નમસ્તે જગદાધારસર્ગસ્થિત્યંતકારિણે ॥ સહ
 સ્રશિરસેતુભ્યં બ્રહ્મણે નંતશક્યે ॥ ૫૨ ॥ એવં સંસ્તુવતસ્તસ્ય ભગવા
 ન્દેવકીસુતઃ ॥ તુષ્ટો હંતે વરં બ્રૂહિયત્તે મનસિ વર્તતે ॥ ૫૩ ॥ યાહિ પુ
 ણ્યકૃતાં લોકાન્દર્શનાત્ સ્પર્શનાચ્છમે ॥ એવમુક્તઃ સદેવેન સંપ્રદૃષ્ટ
 નૂરુહઃ ॥ ૫૪ ॥ ઉવાચ યદિકૃણ્ણો સિ યદિ દેવો વરો મમ ॥ ગર્તો યં
 મમના રૂપાતુરૂપ્યાતિંગચ્છતુકેશવ ॥ ૫૫ ॥ યઃ સ્નાત્વા પરયામત્સ્યાપિ તૃ
 ન્સંતર્પયિષ્યતિ ॥ ત્વત્સાદેન ગોવિંદ વિષ્ણુલોકં સંગચ્છતુ ॥ ૫૬ ॥
 એવં મિવિષ્યતીત્યુક્ત્વા તત્રૈવાંતરર્ધાયત ॥ ૫૭ ॥

એચા માંડ્યો પણ ખડું ભારે હોવાથી તે ચલાયમાન પણ થયો નહી ॥ ૪૮ ॥
 પોતાથી કાંઈ થઈ શક્યું નહી ત્યારે તેઓએ શ્રીકૃષ્ણ તથા ખલભદ્રની પાસે તે
 વાત કરી એ ઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં આવી કાંકીડાને જોયો અને તે નૃગરાજ છે
 એમ જોળખી હસતાં હસતાં બાણે રમત કરતા હોય એમ ॥ ૪૯ ॥ ડાખા હાથથી
 તે કાંકીડાને ઉપાડી બાહાર ફેંકી દીધો. ભગવાનનો સ્પર્શ થતાં શાપના બંધન-
 માંથી છુટેલો ॥ ૫૦ ॥ તે નૃગરાજ કાંકીડાના દેહને ત્યાગ કરી દિવ્ય દેહ પામ્યો.
 પછી નૃગરાજ હાથ જોડી પરમ ભક્તિથી બોલ્યો કે ॥ ૫૧ ॥ “હે જગતના આ-
 ધાર! તમે કે જે સૃષ્ટિ સ્થિતિ તથા પ્રલય કરનાર છો હજારો મસ્તકો વાળા છો,
 પરબ્રહ્મ છો અને અનંત શક્તિવાળા છો તેમને પ્રણામ કરું છું ॥ ૫૨ ॥ એ પ્રમાણે તે રાજા-
 એ સ્તુતિ કરતાં દેવકીના પુત્ર ભગવાને તેને કહ્યું કે “હું તને પ્રસન્ન થયો છું. જે
 તારા મનમાં હોય તે વરદાન માગ. ॥ ૫૩ ॥ મારું દર્શન અને સ્પર્શ તને મળ્યાં
 તેથી તું પુણ્યવાન પુરુષોના લોકોમાં જ.” એ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચન સાંભળી
 જેનાં શ્વાસં ઉભાં થઈ ગયાં એવો તે નૃગરાજ ॥ ૫૪ ॥ બોલ્યો કે “આપ જો
 કૃષ્ણ ભગવાન હો અને મને વરદાન દેવું હોય તો આ બાહો મારા નામથી પ્રખ્યાત
 થાય ॥ ૫૫ ॥ અને જે પુરુષ આ બાહમાં સ્નાન કરી પરમ ભક્તિથી પિતૃઓનું
 તર્પણ કરે તેને આપના લોકની પ્રાપ્તિ આપની કૃપાથી થાય એ વરદાન આપો ॥ ૫૬
 એ વચન સાંભળી (તથાસ્તુ) એમ કહીને ભગવાન ત્યાંજ અંતર્દાન થઈ ગયા. ॥ ૫૭ ॥

સચરાજાવિમાનેનદિવ્યસ્રગતુલેપનઃ ॥ જગમભુવનંવિષ્ણોર્વિબુધૈરનુ
સંસ્તુતઃ ॥ ૫૮ ॥ તદાપ્રભૃતિવિપ્રેંદ્રાસ્તત્રકૂપાનૃગાશ્રયાત્ ॥ વર
પ્રદાનાત્કૃષ્ણસ્યપાવનઃસર્વદેહિનાં ॥ ૫૯ ॥ તત્રગત્વાદ્વિજશ્રેષ્ઠા
અર્ધદયાદ્વિધાનતઃ ॥ ફલપુષ્પાક્ષતૈર્યુક્તંચંદનેનચભૂસુરાઃ ॥ ૬૦ ॥
નમસ્તેવિશ્વરૂપાયવિષ્ણવેપરમાત્મને ॥ અર્ધગૃહાણદેવેશકૂપેસ્મિન્નૃ
ગસંજ્ઞકે ॥ ૬૧ ॥ તત્રશ્રીમંદિરંરમ્યંસૂર્યનારાયણસ્યચ ॥ તદ્દૃ
ષ્ટ્વાસર્વપાપેભ્યોમુચ્યતેનાત્રસંશયઃ ॥ ૬૨ ॥ તતઃસ્નાત્વાદ્વિજશ્રેષ્ઠા
મૃદમાલમ્બપાણિના ॥ સંતર્પયેત્પિતૃન્દેવાન્મનુષ્યાંશ્ચતથાક્રમાત્
॥ ૬૨ ॥ તતઃશ્રાદ્ધંપ્રકુર્વીતપિતૃણાંશ્રદ્ધયાન્વિતઃ ॥ વિપ્રેભ્યોદક્ષિ
ણાંદદ્યાદ્ભોજનંચસ્વશક્તિઃ ॥ ૬૪ ॥ વિશેષતઃપ્રદાતવ્યાસવત્સા
ગૌઃસ્વલંકૃતા ॥ શય્યાંસોપસ્કરાંદદ્યાદ્વિષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ ૬૫ ॥
દીનાંધકૃપણાનાંચસદાતીર્થનિપેવિનાં ॥ દદ્યાદ્ધનંસ્વશક્ત્યાચવિત્ત
શાઠ્યવિવર્જિતઃ ॥ ૬૬ ॥ સ્નાનમાત્રેણવિપ્રેંદ્રાલભેદ્ગોદાનજંફલં ॥
પિતૃણાંશ્રાદ્ધદાનેનનવિયોનિચગચ્છતિ ॥ ૬૭ ॥

પછી દિવ્ય માળાઓ અને દિવ્ય લેપન વાળો અને દેવતાઓ જેની સ્તુ-
તિ કરતા હતા એવો તે નૃગરાજ વિમાનમાં બેસીને વિષ્ણુના લોકમાં ગયો. ॥ ૫૮ ॥
હે ઋષિઓ ! ત્યારથી એ નૃગરાજનો કુવો ભગવાનના વરદાનને લીધે સર્વ પ્રાણિ-
ઓને પવિત્ર કરનાર થયો છે. ॥ ૫૯ ॥ ત્યાં જઈ કૃળ, પુષ્પ, અક્ષત તથા ચંદન
સહિત અર્ધ નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલીને દેવો. ॥ ૬૦ ॥ “તમે કે જે સર્વ રૂપ
વિષ્ણુ પરમાત્મા છે તેમને પ્રણામ કરું છું. હે દેવતાઓના સ્વામી ! આ નૃગરાજના
કુંડમાં અર્ધનું ગ્રહણ કરજો.” ॥ ૬૧ ॥ તે સ્થલમાં એક સૂર્યનારાયણનું રમણીય
મંદિર છે તેનાં દર્શન કરીને સહ્યાં પાપોથી મુક્ત થવાય છે એમાં સંશય નથી.
॥ ૬૨ ॥ હે ઋષિઓ ! ત્યાં હાથ વતે માટી ચોળી નાહીને અનુક્રમે પિતૃ, દેવ
તથા મનુષ્યોનું તર્પણ કરવું ॥ ૬૩ ॥ અને પછી શ્રદ્ધા પૂર્વક પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ ક-
રવું તથા પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શ્રાદ્ધોને દક્ષિણ તથા ભોજન દેવાં. ॥ ૬૪ ॥
વિશેષે શણગારેલી વાછડાં સહિત ગાય અને ઉપસ્કરો સહિત શય્યા ‘મને વિષ્ણુ
પ્રસન્ન થજો’ એમ બોલીને દેવી. ॥ ૬૫ ॥ દીન, અંધ અને કૃપણ લોકો કે જેઓ
સર્વદા તીર્થમાં રહેતા હોય તેઓને પણ ધનનો ખોટો લોભ નહીં રાખતાં શક્તિ-
પ્રમાણે દેવું. ॥ ૬૬ ॥ હે ઋષિઓ ! ત્યાં નાહવા માત્રથી ગોદાનનું કૃળ થાય છે
અને પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ કરવાથી કદી પણ દુષ્ટ અવતાર આવતો નથી. ॥ ૬૭ ॥

કુકલાસેકૃતંશ્રાદ્ધંયૈનવૈતર્પણંકૃતં ॥ સગચ્છેદ્વિષ્ણુલોકેવૈપિતૃભિઃ
સહિતોનરઃ ॥ ૬૮ ॥ તયામનોરથાવાપ્તિર્યાત્રાતુસફલાભવેત્ ॥
સર્વતીર્થફલાવાપ્તિર્જાયતેનાત્રસંશયઃ ॥ ૬૯ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

कुकलासकुंडवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

જે માણસ કુકલાસ કુંડમાં તર્પણ અને શ્રાદ્ધ કરે તે માણસ પોતાના પિતૃઓ સહિત વિ-
ષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૬૮ ॥ તેના મનોરથ પુરા થાય છે, યાત્રા સફલ થાય છે,
અને તેને સઘળાં તીર્થોનું ફળ મળે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૬૯ ॥

इति श्री दपुराणमानी प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

कुकलासकुंड माहात्म्ये' अथा नामनो दशमो अध्याय संपूर्णः.

॥ एकादशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ ततो गच्छेद्द्विजश्रेष्ठास्तीर्थविष्णुप
दाद्भवं ॥ यस्य दर्शनमात्रेण गंगास्नानफलं लभेत् ॥ १ ॥ यस्योत्प
त्तिर्भयापूर्वकं यिता द्विजसत्तमाः ॥ यस्य संस्मरणादेव कीर्तनात्पापना
शनं ॥ २ ॥ हरिणा यासमान्नीतारुक्मिण्यर्थे महात्मना ॥ यस्यागं
डूपमात्रेण हयमेधफलं लभेत् ॥ ३ ॥ विष्णोः पादप्रसूताया वैष्णवीति
च विश्रुता ॥ तत्र गत्वामहाभाग गृहीत्वार्घ्यं विधानतઃ ॥ ૪ ॥ નમસ્યે
ત્વાં ભગવતિ વિષ્ણુપાદતલોદ્ભવે ॥ ગૃહાણાર્ઘ્યમિદં દેવિ ગંગેત્વં હરિણા
સહ ॥ ૫ ॥ इत्युच्चार्य द्विजश्रेष्ठामृदमालभ्य पाणिना ॥ प्राङ्मुखः

अध्याय ११ भो.

પ્રલ્હાદજી કહે છે—હે ઋષિઓ ! ત્યાંથી વિષ્ણુપદોલ્ભવ નામના તીર્થમાં જવું
કે જેનું દર્શન કરવાથીજ ગંગાસ્નાનનું ફળ મળે છે. ॥ ૧ ॥ સ્મરણથી અને નામ લે-
વાથીજ પાપનો નાશ કરનારા એ તીર્થની ઉત્પત્તિ મેં પ્રથમ કહેલી છે. ॥ ૨ ॥ એ ગં-
ગાને રૂકિમણીને વાસ્તે મહાત્મા ભગવાને ત્યાં આણેલાં છે. એનો માત્ર કેાગળો
કરવાથીજ અશ્વમેધનું ફળ મળે છે. ॥ ૩ ॥ વિષ્ણુના ચરણથી ઉત્પન્ન થયેલ છે
માટે તે વૈષ્ણવી પણ કહેવાય છે. ત્યાં જઈ વિધિ સહિત અર્ધ લઈને નીચેનો મંત્ર
“જોલવો. ॥ ૪ ॥ હે ભગવતિ ! હે વિષ્ણુનાં ચરણથી ઉત્પન્ન થયેલાં ! હે ગંગાદેવી !
તમને નમું છું. તમે શ્રીકૃષ્ણની સાથે આ અર્ધનું ગ્રહણ કરો.” ॥ ૫ ॥ એમ જોલી
જોતેદ્રિય રહી હાથથી માટી ચોપડી ઉગમણી કેર મોહોડું રાખી સાવધાનપણથી

સંપતોભૂત્વાસ્નાનંકુર્યાજ્ઞિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૬ ॥ દેવાન્પિતૃન્મનુષ્યાંશ્ચ
તર્પયેદક્ષતૈસ્તિલૈઃ ॥ ઉપહૃત્યોપહારાંશ્વાહૂયચબ્રાહ્મણાંસ્તદા ॥ ૭ ॥
શ્રદ્ધયાપરયાયુક્તઃશ્રાદ્ધંકુર્યાદ્વિચક્ષણઃ ॥ યથોક્તાંદક્ષિણાંદદ્યાત્સુવ
ર્ણરજતંતથા ॥ ૮ ॥ દીનાંધરુપણેભ્યશ્ચદાનંદેયંસ્વશક્તિતઃ ॥ વિ
શેષતઃપ્રદાતવ્યંસુવર્ણંદિજસત્તમાઃ ॥ ૯ ॥ ઉપાનહૌતતોદેયેજલ
કુંભોદ્વિજાતયે ॥ દધ્યોદનંસલવણંશાકંજીરકસંયુતં ॥ ૧૦ ॥ ર
ક્તવસ્ત્રૈકંચુકીઝીરુક્મિર્ણીપરિધાપયેત્ ॥ વિપ્રપત્નીશ્ચવિપ્રાંશ્ચવિ
ષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ ૧૧ ॥ એવંકૃતેદ્વિજશ્રેષ્ઠાઃકૃતકૃત્યોઽન્વેષ્ણરઃ ॥
પિતૃણાંચાક્ષયાતૃર્મિર્ગયાશ્રાદ્ધેનવૈયથા ॥ ૧૨ ॥ વૈષ્ણવંલોકમાયાં
તિપિતરઃસ્વકુલોદ્ભવાઃ ॥ જીવતેસશ્રિયાયુક્તઃપુત્રપૌત્રસમન્વિતઃ ॥
॥ ૧૩ ॥ પ્રીતઃસદાઽન્વેષ્ણસ્યરુક્મિર્ણ્યાસહકેશવઃ ॥ યચ્છતેવાંછિ
તાન્કામાનૈહિકામુષ્મિકાન્પ્રભુઃ ॥ ૧૪ ॥ એતન્માહાત્મ્યમતુલં
વિષ્ણુપાદોદકસ્યચ ॥ યઃશૃણોતિનરોઽત્ક્રયાસર્વપાપૈઃપ્રમુચ્યતે ॥ ૧૫ ॥

इति श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये विष्णुपदमाहात्म्यं

नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

તેમાં સ્નાન કરવું. ॥ ૬ ॥ અક્ષતથી અને તિલથી દેવ, પિતૃ તથા મનુષ્યોનું તર્પણ કરવું. સઘળી સામગ્રી તૈયાર કરી બ્રાહ્મણોને ખોલાવી ॥ ૭ ॥ પરમ શ્રદ્ધાથી સમજી પુરૂષે શ્રાદ્ધ કરવું અને શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે દક્ષિણા દેવી તથા સોનાં રૂપાં દેવાં. ॥ ૮ ॥ દીન, અંધ અને કૃપણ લોકોને પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દેવું. હે ઋષિઓ! એ સ્થલમાં વિશેષે કરી સોનાનું દાન કરવું જોઈએ ॥ ૯ ॥ પગરખાં, પાણીનો કુંભ, દહીભાત અને લૂણ તથા જીરા સહિત શાકનું દાન કરવું. ॥ ૧૦ ॥ રાતાં વસ્ત્ર તથા કાંચળી રૂક્મિણીને પેહેરાવવાં અને ‘મને વિષ્ણુ પ્રસન્ન હોજે’ એમ ખોલીને બ્રાહ્મણીઓને તથા બ્રાહ્મણોને પણ વસ્ત્ર પેહેરાવવાં. ॥ ૧૧ ॥ આમ કરવાથી માણસ કૃતાર્થ થાય છે અને પિતૃઓને ગયા શ્રાદ્ધના જેવી અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે. ॥ ૧૨ ॥ પણ પેહેડીના પિતૃઓ વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે અને પોતે પણ લક્ષ્મીને તથા પુત્ર પૌત્રોને પ્રાપ્ત થઈને આનંદથી જીવે છે. ॥ ૧૩ ॥ એ માણસ ઉપર રૂક્મિણી સહિત ભગવાન સર્વદા પ્રસન્ન રહે છે અને આલોક તથા પરલોકમાં સઘળાં મનવાંછિત સુખ આપે છે. ॥ ૧૪ ॥ આ વિષ્ણુપદોલ્લવ તીર્થના અર્ચિત માહાત્મ્યને જે માણસ ભક્તિથી સાંભળે તે માણસ સઘળાં પાપોથી મુક્ત થાય છે. ૧૫

ઈતિશ્રી પ્રલ્હાદજીએ કહેલી સંહિતામાં દ્વારકામાહાત્મ્યનો ‘વિષ્ણુપદ માહાત્મ્ય’ એવા નામનો અગીયારમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ તતોગચ્છેદ્ગોપચારંગોપીસરઙ્ગિતશ્રુતં ॥
યત્રસ્નાત્વાનરોમત્તપ્યાભેદ્ગોદાનજંફલં ॥ ૧ ॥ યત્રસ્નાતિજગન્નાથો
નમસ્યેદૈવતૈર્વૃતઃ ॥ કોટિદાનંચતત્લોકંદ્વાદશ્યાંદ્વિજસત્તમાઃ ॥ ૨ ॥

॥ ઋષયઋચુઃ ॥ કયંતુતત્રદૈત્યેન્દ્રત્વમવદ્ગોપિસંજ્ઞકં ॥
તીર્થિકથયતત્ત્વેનયત્રયાતિજનાર્દનઃ ॥ ૩ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ હતેકંસેઝોજરાજેઋણેનામિતતેજસા ॥
ઉગ્રસેનેઝિષિકેચમધુપુર્યામહાત્મના ॥ ૪ ॥ ઉદ્ધવંપ્રેષયામાસગોકુલં
ગોકુલપ્રિય ॥ સુહૃદાંપ્રિયકામાર્થગોપગોપીજનસ્યચ ॥ ૫ ॥
સનમસ્કૃત્યગોવિંદંપ્રયયૌનંદગોકુલં ॥ તત્તુલ્યૈનૈવરૂપેણવસ્ત્રાલંકા
રમૂપૈઃ ॥ ૬ ॥ તંદૃષ્ટ્વાદિવસસ્યાંતેગોવિંદાનુચરંપ્રિયં ॥ ઉદ્ધવંપૂ
જયામાસુર્વસ્ત્રમાલ્યાર્હણાદિઙ્ગિઃ ॥ ૭ ॥ તંમુક્તવંતંવિશ્રાંતંયશોદા
પુત્રવત્સલા ॥ નંદશ્ચવાપ્પૂર્ણાક્ષિપપ્રચ્છાનામર્ધહરેઃ ॥ ૮ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો.

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—હે ઋષિઓ ! ત્યાંથી ગોપચાર અને ગોપી તળાવ એવા
નામના તીર્થમાં જવું. ત્યાં ભક્તિપૂર્વક નાહવાથી ગોદાન કર્યાનું ફળ મનુષ્યને
મળે છે. ॥ ૧ ॥ શ્રાવણ મહીનામાં દેવતાઓ સહિત ભગવાન પણ ત્યાં સ્નાન
કરે છે. દ્વાદશીને દિવસે ત્યાં સ્નાન કરવાથી કોટિ દાનનું ફળ મળે છે. ॥ ૨ ॥

ઋષિઓ પુછે છે—હે પ્રલ્હાદજી ! એ ગોપી તળાવ તે સ્થલમાં કેવી રીતે
થયું છે કે જ્યાં નાહવા વાસ્તે ભગવાન જાય છે તે યથાર્થ રીતે કહો. ॥ ૩ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—યાદવોના રાજા કંસને મારી મથુરામાં ઉગ્રસેનનો અભિ-
ષેક કર્યા પછી અપાર શક્તિવાળા મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણે ॥ ૪ ॥ સ્નેહીઓને તથા ગો-
વાળીઆઓને અને ગોપીઓને રાજી કરવા સાડે ગોકુલપર પ્રેમ રાખનારા ઉદ્ધવ-
જીને ગોકુલમાં મોકલ્યા. ॥ ૫ ॥ વસ્ત્ર, અલંકાર અને ભૂષણ આદિથી શ્રીકૃષ્ણ સ-
રખો વેષ ધારનારા ઉદ્ધવજી ભગવાનને પગે લાગીને નંદના ગોકુલમાં ગયા. ॥ ૬ ॥
સાયંકાલે આવેલા તે ભગવાનના પ્યારા અનુચર ઉદ્ધવજીને જોઈ ત્યાંના લોકોએ
વસ્ત્ર, પુષ્પ અને ગંદન આદિથી તેમનો સત્કાર કર્યો. ॥ ૭ ॥ ઉદ્ધવજીએ જમીને
વિશ્રામ લીધો તે સમયે પુત્ર ઉપર પ્રેમવાળાં યશોદાજીએ અને જનાં નેત્રોમાં આંસુ
ભરાઈ આવ્યાં હતાં એવા નંદરાયે ભગવાનનું કુશલ પુછ્યું કે ॥ ૮ ॥ “ મારા પુત્ર

કચ્છિત્સ્તોવૈસુખંપુત્રૌરામકૃષ્ણૌપદૂત્તમૌ ॥ કચ્છિત્સ્મરતિગોવિદો
 વયસ્યાન્ગોપબાલકાન્ ॥ ૧ ॥ કચ્છિદેષ્યતિગોવિદોગોષ્ટસમથુરે
 શ્વરઃ ॥ તારયિષ્યતિનઃપુત્રોગોકુલંરુજિનાર્ણવાત્ ॥ ૧૦ ॥
 હત્યુક્ત્વાબાષ્પપૂર્ણાક્ષૌયશોદાનંદણ્વચ ॥ દીનૌરુરુદતુર્ગાઢંપુત્રસ્રૈ
 હવશંગતૌ ॥ ૧૧ ॥ ઉદ્ભવસ્તૌતતોદૃષ્ટ્વાપ્રાણસંશયમાગતૌ ॥ મધુ
 રૈઃકૃષ્ણસંદેશૈઃસ્નેહયુક્તૈરજીવયત્ ॥ ૧૨ ॥ નમસ્કરોતિભવર્તીભવં
 તંચસહાગ્રજઃ ॥ અનામયંપૃચ્છતોવોદ્વૈચક્ષેમેણતિષ્ઠતઃ ॥ ૧૩ ॥
 ક્ષિપ્રમેષ્યતિદાશાર્હૌરામેણસહિતઃપ્રભુઃ ॥ અત્રાગત્યજગન્નાથોવિધા
 સ્યતિસવોહિતં ॥ ૧૪ ॥ હત્યેવંકૃષ્ણસંદેશૈઃસમાશ્વાસ્યસઉદ્ભવઃ ॥
 સુખંસુષ્વાપશયનેનંદાદ્યૈરભિનંદિતઃ ॥ ૧૫ ॥ ગોપ્યસ્તદારથંદૃષ્ટ્વા
 દ્વારેનંદસ્યવિસ્મિતાઃ ॥ કોયંકોયમિતિપ્રાહુઃકૃષ્ણાગમનશંકયા ॥
 ॥ ૧૬ ॥ ગોપાલરાજસ્યગૃહેરથેનાદિત્યવર્ચસા ॥ સમાગતોમહાબા
 હુઃકૃષ્ણવંષાનુગઃસદા ॥ ૧૭ ॥ પરસ્પરંસમાગત્યસર્વાસ્તાવ્રજયોષિતઃ ॥

યાદવોમાં ઉત્તમ બલભદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ સારીપેઠે છે? શ્રીકૃષ્ણ પોતાના સરખી અ-
 વસ્થાના ગોપ બાલકોને સંભારે છે? ॥ ૮ ॥ મધુરાના ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણ ગોકુલમાં આ-
 વશે? અને અમને તથા ગોકુલને દુઃખરૂપી સમુદ્રમાંથી એ પુત્ર તારશે.” ॥ ૧૦ ॥
 એટલું બોલી આંસુથી ભરાંએલાં નેત્રવાળાં, દીન અને પુત્રના સ્નેહને વશ થએલાં
 નંદ અને યશોદા બાળુજ રોઈપડ્યાં. ॥ ૧૧ ॥ એઓને મરવા તુલ્ય થઈ ગએલાં
 જોઈ ઉદ્ભવજીએ શ્રીકૃષ્ણના સ્નેહ ભરેલા સંદેશા નીચે પ્રમાણે કહીને તેઓની આ-
 શ્વાસના કરી. ॥ ૧૨ ॥ “ બલભદ્ર સહિત શ્રીકૃષ્ણે તમોને પ્રણામ કહ્યા છે, આ-
 રોગ્ય પુછ્યું છે અને એઓ ખત્રે સારી પેઠે છે. ॥ ૧૩ ॥ ભગવાન બલભદ્રની
 સાથે અહીં તુરત આવશે અને આવીને તે જગતના પ્રભુ તમારૂં હિત કરશે.” ॥
 ૧૪ ॥ નંદ આદિ લોકોએ પૂજેલા ઉદ્ભવજી એ પ્રમાણે ભગવાનના સંદેશાઓથી
 આશ્વાસના કરીને મોજથી શયનમાં સુઈરહ્યા. ॥ ૧૫ ॥ સવારે ગોપીઓ નંદના
 દ્વારમાં રથ પડેલા જોઈ વિસ્મય પામીને ‘આ કોણુ આંવ્યો છે આ કોણુ આંવ્યો છે’
 એમ ભગવાન પધારવાની શંકાથી બોલવા લાગી ॥ ૧૬ ॥ ત્યાં જાણવામાં આંવ્યું
 કે “સર્વદા કૃષ્ણના વેષને અનુસરનારા ઉદ્ભવજી સૂર્ય જેવા તેજસ્વી રથમાં બેસીને
 નંદરાયને ઘેર આંવ્યા છે.” ॥ ૧૭ ॥ પછી સ્નેહથી દુઃખ પામેલી સઘળી ગોપીઓએ
 પરસ્પરની સાથે મળી એકાંતમાં તેમને નીચે પ્રમાણે ભગવાનના સમાચાર
 પુછ્યા. ॥ ૧૮ ॥

વિવિક્તેકૃષ્ણસંદેશંપપચ્છુઃસ્નેહકર્ષિતાઃ ॥ ૧૮ ॥

॥ ગોપ્યઋચુઃ ॥ કસ્માત્ત્વમિહસંપ્રાપ્તઃકિતેકાર્યમિહાદ્યવૈ ॥
દસ્યુરુપપ્રતિચ્છન્નોદ્યસ્માન્કિહર્તુમિચ્છસિ ॥ ૧૯ ॥ પૂર્વમેવદ્ધતં
તેનકૃષ્ણેનદ્ધદયાદિકં ॥ પાપયિત્વાધરસુધાંગતોદ્ધત્વામનાંસિનઃ ૨૦

॥ પ્રલ્હાદઉવાચ ॥ इत्येवमुक्त्वातागोप्योमुमुहुःशोकविद्व
लाः ॥ प्रेक्षन्त्यःकृष्णदासंतनिपेतुर्धरणीतले ॥ २१ ॥ उद्धवस्तं
जनंददृष्ट्वाकृष्णस्नेहरताशयं ॥ आश्वासयामासतदावाक्यैःश्रोत्रसु
खावहैः ॥ २२ ॥

॥ उद्धवउवाચ ॥ भगवानपिदाशार्हःकंदर्पशरपीडितः ॥ न
भुंक्तेनस्वपितिचचितयन्वस्त्वहर्निशम् ॥ २३ ॥

॥ प्रल्हादउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यललिताक्रोधमूर्छि
ता ॥ उद्धवंताम्रनयनाप्रोवाचरुदतीतदा ॥ २४ ॥

॥ ललितोवाच ॥ असत्योभिन्नमर्यादःक्रूरःक्रूरजनप्रियः ॥
माकृथाअस्मत्पुरतःकयांतस्याकृतात्मनः ॥ २५ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—તમે આજ અહીં ક્યાંથી આવ્યા છો અને તમારે અહીં શું કામ છે? ચોરી કરનારા કૃષ્ણનું ૩૫ ધરીને તમારે અમને હરી જવાની ધમ્મ છે? ॥ ૧૯ ॥ એ ભગવાને અમારાં હૃદય વગેરે તો પ્રથમથીજ હરી લીધાં છે. અમને અધરામૃત પાઈ અમારાં મનનું હરણ કરીને જતા રહ્યા છે. ॥ ૨૦ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ખોલી શોકથી વિઘ્ન થએલી તે ગોપીઓ ઉદ્ધવજીને જ્ઞેતાં જ્ઞેતાં મૂર્છા પામીને ધરતીપર પડી ગઈ. ॥ ૨૧ ॥ ગોપીઓના અંતઃકરણે એવી રીતે સ્નેહથી કૃષ્ણમાં લાગેલાં જ્ઞેધ ઉદ્ધવજીએ કાનને સુખ આપે એવાં નીચે પ્રમાણે વચનોથી ગોપીઓની આશ્વાસના કરી. ॥ ૨૨ ॥

ઉદ્ધવજી કેહે છે—ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પણ તમારી પેઠેજ કામદેવનાં ખાણેથી પીડાઈ રાત દિવસ તમારું સ્મરણ કર્યા કરે છે તેથી જન્મતા નથી કે મૃત્યુ પામી નથી. ॥ ૨૩ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—ઉદ્ધવજીનું એ વચન સાંભળી ક્રોધથી વ્યાપ્ત થએલી લલિતા નામની ગોપી આંખો રાતી કરી રોતાં રોતાં નીચે પ્રમાણે ખોલી. ॥ ૨૪ ॥

લલિતા કેહે છે—કૃષ્ણ કે જે ખોટા ખોટા, મર્યાદાને તોડનાર, ક્રૂર, ક્રૂર લોકો પર પ્રીતિ ધરનાર અને અંચલ મન વાળા છે તેમની વાત અમારી પાસે કરો માં. ॥ ૨૫ ॥ એ મૂઠ કૃષ્ણ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરીને દ્વારકામાં જતા રહ્યા માટે એ દુઃ

ધિગ્ધિક્ષાપસમાચરોધિગસૌનિષ્ઠરાશયઃ ॥ હિત્વાયત્સ્ત્રીજનનમૂઢો
ગતોદ્વારવર્તીહરિઃ ॥ ૨૬ ॥

॥ શ્યામલોવાચ ॥ કિંતસ્યમંદાગ્યસ્યત્વલ્પપુણ્યસ્યદુ
ર્મતેઃ ॥ માકુરુધ્વંકથાઃસાધ્વ્યઃકથાઃકથયતાપરાઃ ॥ ૨૭ ॥

॥ ધાનીયોવાચ ॥ કેનાયંહિસમાર્નાતોદૂતોદુષ્ટજનસ્યચ ॥
યાતુતેનપથાપાપઃપુનર્નાયાતિયેનચ ॥ ૨૮ ॥

॥ વિશાસ્વોવાચ ॥ નશીલંનકુલંયસ્યજ્ઞાયતેજન્મકર્મચ ॥
હીનસ્યપુરુષાર્થેનતેનસંગોનિરર્થકઃ ॥ ૨૯ ॥ યોનસ્ત્યક્ત્વાસ્ત્રિયઃ
પાપોગતઃસંચિન્નસૌત્તદઃ ॥ કિંનસ્તત્કથયાગોપ્યઃસ્નેહંત્યજત
દુઃસ્વદં ॥ ૩૦ ॥

॥ રાધોવાચ ॥ ભૂતાનાંઘાતનેયસ્યનાસ્તિપાપકર્જનમ્ ॥
તસ્યસ્ત્રીહનનેશંકાસરુપઃક્રાપિનવિદ્યતે ॥ ૩૧ ॥

॥ સેવ્યોવાચ ॥ સત્યંબ્રૂહિમહાભાગકિંકરોતિયદૂત્તમઃ ॥
સંવૃતોનાગરસ્ત્રીઞ્ચિઃકથાંનઃસકરોતિકિં ॥ ૩૨ ॥

રીતિ વાળા અને કઠોર મનવાળા છે. એમને ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે અને ધિક્કાર
છે. ॥ ૨૬ ॥

શ્યામળા કેહે છે—હે ભલી ગોપીઓ ! આપણે કે જેઓ મંદભાગ્યવાળી અ-
ને થોડાં પુણ્ય વાળી છીએ તેઓનું એ દુર્મતિની વાતોમાં શું વળશે. એ વાત છોડી
દીઓ. બીજી વાતો કરો. ॥ ૨૭ ॥

ધાનીયા કેહે છે—એ દુષ્ટ માણસના આ દૂતને અહીં કોણ તેડી આવેલું છે.
હવે આ પાપી પાછા આવે નહીં એવે માર્ગે તેને જવાદો. ॥ ૨૮ ॥

વિશાખા કેહે છે—કૃષ્ણ કે જેનાં કુલ, શીલ, જન્મ કે કર્મ જાણવામાં આવ-
તાં નથી અને જે પુરુષાર્થ રહિત છે તેમની સાથે સ્નેહ રાખવો એ વ્યર્થ છે. ॥ ૨૯ ॥
॥ જે પાપી કૃષ્ણ સ્નેહને તોડી નાખી સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરી જતો રહ્યો તેની વાતો
કરવાનું આપણે શું પ્રયોજન છે. સ્નેહ કે જે દુઃખદાયી છે તેને છોડી દીધો. ॥ ૩૦ ॥

રાધા કેહે છે—હે સખીઓ ! જેને પ્રાણીઓને મારવામાં પણ પાપોનો ભય ન-
થી તેને આવી રીતે સ્ત્રીઓને મારવામાં કેમજ હોય ? હોયજ નહીં. ॥ ૩૧ ॥

સેવ્યા કેહે છે—હે પૂજ્ય ઉદ્ધવજી ! સાચું ખોલો ! ભગવાન શું કરે છે. શે-
હેરની સ્ત્રીઓમાં વીંટાએલા ભગવાન અમારી વાતો કરે છે ? ॥ ૩૨ ॥

॥ પદ્મોવાચ ॥ કદોદ્ધવમહાબાહુર્નાગરીજનવહ્નઃ ॥
સમેષ્યતિચદાશાર્હઃપદ્મપત્રાયતેઽક્ષણઃ ॥ ૩૩ ॥

॥ અદ્વોવાચ ॥ હેકૃષ્ણગોપપ્રવરહાગોપીજનવહ્નઃ ॥ સ
મુદ્ધરમહાબાહોગોપીઃસંસારસાગરાત્ ॥ ૩૪ ॥

॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ ઇતિતાવિવિધૈર્વાક્યૈર્વિલપંત્યોવ્રજાશ્ચિ
યઃ ॥ રુરુદુઃસુસ્વરંદેવ્યઃસ્મરંત્યઃકૃષ્ણચેષ્ટિતં ॥ ૩૫ ॥ તાસાંતદ્વ
દિતંશ્રુત્વાભક્તિચ્છેહસંગતાં ॥ વિસ્મયંપરમંગત્વાસાધુસાધ્વિતિચાબ્ર
વીત્ ॥ ૩૬ ॥

॥ ઉદ્ધવુવાચ ॥ યંનદેવાનચહરોનવ્રહ્માનમહર્ષયઃ ॥ સ્વ
ખાવમનુગચ્છંતિતંગતાવ્રજયોષિતઃ ॥ ૩૭ ॥ સર્વાણાંસફલંજન્મજી
વિતંચસુજીવિતં ॥ કૃષ્ણેપરેવ્યયેયાસાંભક્તિરવ્યભિચારિણી ॥ ૩૮ ॥

॥ ગોપ્યઋચુઃ ॥ સાધુદર્શયગોવિંદંસાધુદર્શયવહ્નઃ ॥ નયા
સ્માન્સાધુતત્રૈવયત્રતિષ્ઠતિસોઽચ્યુતઃ ॥ ૩૯ ॥

॥શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ તાસાંતદ્ભાષિતંશ્રુત્વાતથાનિલયનંવહુ ॥

પદ્મા કેહે છે—હે ઉદ્ધવ ! મોટા હાથવાળા, શેહેરની સ્ત્રીઓપર પ્રેમ રાખનારા
અને કમળ પત્ર સરખાં મોટાં નેત્રવાળા ભગવાન ક્યારે આવશે. ॥ ૩૩ ॥

ભદ્રા કેહે છે—હે કૃષ્ણ ! હે ગોવાળીઆઓમાં ઉત્તમ ! હે ગોપીજનને પ્યારા !
હે વીર ! ગોપીઓને સંસાર રૂપી સમુદ્રમાંથી કાઢાડો. ॥ ૩૪ ॥

પ્રલ્હાદુલ કેહે છે—એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓને સંભારી સંભારી અ-
નેક પ્રકારના વિલાપ કરતી તે ગોપીઓ ઊંચા સ્વરથી રોવા લાગી. ॥ ૩૫ ॥ એ-
ઓનું રોવું સાંભળી અને પ્રેમ ભરેલી ભક્તિ જોઈ પરમ વિસ્મય પામીને ઉદ્ધવજી-
એ ‘વાહ વાહ’ એમ કહી નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૩૬ ॥ દેવતાઓ, સદાશિવ, મો-
ટા ઋષિઓ અને બ્રહ્મા પણ જવા ભક્તિભાવને પામ્યા નથી તેવા ભક્તિભાવને
ગોપીઓ પામેલી છે. ॥ ૩૭ ॥ સઘળી ગોપીઓ કે જોઓને પર અને અવિનાશી
શ્રીકૃષ્ણમાં આવી એકાંત ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તેઓનો જન્મ સદ્ગુણ છે અને જીવંત
પણુ ભાગ્યશાળી છે. ॥ ૩૮ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—હવે અમને ભગવાનને દેખાડો તો ઠીક, પ્યારાને દેખાડો
તો ઠીક, જ્યાં એ ભગવાન રહ્યા છે તે સ્થલમાંજ અમને લઈજાઓ તો ઠીક. ॥ ૩૯ ॥

પ્રલ્હાદુલ કેહે છે—એ પ્રમાણે તેઓનાં ભાષણ અને ઘણા ઘણા વિલાપ
સાંભળી એહથી વિન્હલ થઈ તે ગોપીઓને શ્રીકૃષ્ણની પાસે તેડી જવાની ઉદ્ધવજીએ

બાઢમિત્યેવમિત્યુચેઽદ્ભવઃસ્નેહવિઘ્નહલઃ ॥ ૪૦ ॥ ડદ્ભવેનસ
મંસર્વાસ્તતસ્તાવ્રજયોષિતઃ ॥ અનુજગ્મુર્મુદાયુક્તાઃઠુષ્ણદર્શનલાલ
સાઃ ॥ ૪૧ ॥ ગાયંત્યઃપ્રિયગીતાનિતદ્વાલચરિતાનિચ ॥ જગ્મુઃસહૈ
વશનકૈરુદ્ભવેનવ્રજાંગનાઃ ॥ ૪૨ ॥ યદુપુર્યાસ્તતોદૃષ્ટ્વાડધ્યાનવન
રાજયઃ ॥ અદ્યદેવંપ્રપશ્યામઃઠુષ્ણારુચ્યંનંદનંદનં ॥ ૪૩ ॥ દ્વારાવત્યા
મનુગમાદ્ધ્યાનાલ્લક્ષ્મીપતેસ્તદા ॥ અરોપાત્કિલ્વિપાન્મુક્તાવિધ્વ
સ્તાશેષવંધનાઃ ॥ ૪૪ ॥ સંપ્રાપ્તાસ્તુતતઃસર્વાસ્તીરેમયસરસ્યચ ॥
ડદ્ભવઃપ્રણિપત્યાહગોપિકાઃઠુષ્ણદૈવતઃ ॥ ૪૫ ॥ માતરઃસ્થીયતામ
ત્રઅત્રૈષ્યતિમહાભુજઃ ॥ ઠુષ્ણઃકમલપત્રાક્ષોવિધાસ્યતિસવોહિતં ૪૬

॥ ગોપ્યઠુચુઃ ॥ કસ્યોદ્ભવઇદંચાત્રસરઃસારસશોભિતં ॥
સંપૂર્ણપંકજૈશ્ચિત્રંકલ્હારકુમુદોત્પલૈઃ ॥ ૪૭ ॥

॥ ડદ્ભવડવાચ ॥ મયોનામમહાદૈત્યોમાયાવીલોકવિશ્રુતઃ ॥
ઠુતંતેનસરઃશુભ્રંતસ્યનામ્નાચવિશ્રુતં ॥ ૪૮ ॥

હા પાડી. ॥ ૪૦ ॥ પછી આનંદ પામેલી અને ભગવાનનાં દર્શનની તૃષ્ણાવાળી
તે ગોપીઓ ઉદ્ભવણની સાથે ચાલી. ॥ ૪૧ ॥ ભગવાનનાં ગીતો અને ખાલચ-
રિત્રોનું ગાયન કરતી તે ગોપીઓ ઉદ્ભવણની સાથે ધીરે ધીરે ચાલવા લાગી. ॥
૪૨ ॥ પછી દ્વારકાનાં વનોને અને ખગીઆઓને જોઈ ખોલવા લાગી કે ‘આજ
નંદના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ દેવને આપણે દૃષ્ટીશું.’ ॥ ૪૩ ॥ દ્વારકાના સ્થલમાં આવ-
વાથી, શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનથી સધળાં પાપોમાંથી મુક્ત થએલી અને જેઓનાં સધળાં
ખંધનો ત્રુટી ગયાં હતાં એવી ગોપીઓ ॥ ૪૪ ॥ ચાલતાં ચાલતાં ‘મયસર’ ના-
મના તળાવને કાંઠે આવી. જેઓનું પરમ દેવત કૃષ્ણજ છે એવી તે ગોપીઓને
પ્રણામ કરીને તે સ્થલમાં ઉદ્ભવણએ કહ્યું કે ॥ ૪૫ ॥ માવડીઓ ! તમે હવે અ-
હીંજ રહો. કમળ પત્ર સરખાં નેત્રવાળા શ્રીકૃષ્ણ અહીં પધારશે અને તમારું હિત
કરશે. ॥ ૪૬ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—હે ઉદ્ભવણ ! સારસ પક્ષીઓથી શોભી રહેલું, કમળોથી
ભરપૂર અને કલ્હાર, કુમુદ તથા ઉત્પલ નામનાં પુષ્પોથી વિચિત્ર આ તળાવ
મેનું છે. ॥ ૪૭ ॥

ઉદ્ભવણ કેહે છે—માયાવી અને લોકોમાં પ્રખ્યાત ‘મય’ નામનો એક મો-
ટો દૈત્ય છે તેણે આ સુંદર તળાવ ખનાવ્યું છે અને તેના નામ ઉપરથી ‘મયસર’
કેરુવાય છે. ॥ ૪૮ ॥

॥ ગોપ્યઋચુઃ ॥ શીઘ્રમાનયગોવિદંસાધુદર્શયાચ્યુતં ॥ ન
યનાનંદજનકંતાપત્રયવિનાશનં ॥ ૪૧ ॥

॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ તચ્છુત્વાવચનંતાસાંગોપિકાનાંતદોદ્ધવઃ ॥
દૂતૈઃસમાનયામાસસકૃષ્ણંશીઘ્રયાપિત્તિઃ ॥ ૫૦ ॥ આપાતંનરયાનેનદ્વ
ષ્ટાદેવકિનંદનં ॥ આજમાનંસ્વવપુષાવનમાલાવિભૂષિતં ॥ ૫૧ ॥ જ્વલત્કિ
રાટમુકુટંસ્ફુરન્મકરકુંડલં ॥ શ્રીવત્સાંકંમહાબાહુંપીતકૌશેયવાસસં
॥ ૫૨ ॥ આતપત્રસહસ્રૈસ્તુસંવૃતંવૃષ્ણિપુંગવૈઃ ॥ સંક્રીડદ્વંસમિથુનં
સરઃસારસશોભિતં ॥ ૫૩ ॥ તંદૃષ્ટ્વાચ્યુતમાયાતંલોકકાંતંમનોહરં ॥
પ્રિયંપ્રાણેશ્વરંદૃષ્ટ્વામુહુહુસ્તાવ્રજાંગનાઃ ॥ ૫૪ ॥ નંદનંદનમાધુર્યલી
લાપ્યાક્ષિપ્રચેતસઃ ॥ આનંદસંહવેલીનાનાપશ્યન્નુઘયંતદા ॥ ૫૫ ॥
ચિરાત્સંજ્ઞામવાપુસ્તાવિલમ્બુમુપચક્રમુઃ ॥ હાનાથકાંતહાસ્વામિન્હા
વ્રજેશમનોહર ॥ ૫૬ ॥ સંવૃદ્ધોસિચયૈર્બાલ્પસંક્રીડન્વત્સપાલકૈઃ ॥
તેપિત્વયાપરિત્યક્તાઃકથંદુષ્ટોસિનિર્ઘ્નઃ ॥ ૫૭ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—નેત્રને આનંદ આપનારા અને ત્રણે તાપોનો નાશ કરનારા
ગોવિંદને તુરત તેડાવો અને તુરત દેખાડો તો ઠીક. ॥ ૪૯ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ગોપીઓનું વચન સાંભળી તે સમયે ઉદ્ધવ-
જીએ શીઘ્ર જનારા દૂતો મોકલીને ભગવાનને તુરત તેડાવ્યા. ॥ ૫૦ ॥ દીપતા
શરીરવાળા, વનમાળાથી શોભતા, ચમકતા કિરીટ મુકુટવાળા, અપ્કતાં મંદરાકૃતિ
કુંડળોવાળા, શ્રીવત્સના ચિન્હવાળા, મોટા હાથવાળા, પીળાં રેશમી વસ્ત્રો વાળા,
હજારો છત્રો ધરીને આવતા ઉત્તમ યાદવોથી વીંટાએલા, જગતમાં સર્વથી સુંદર,
મનને હરનાર, પ્રાણનાથ અને પ્યારા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને જેમાં હંસોના જેડાં રમ-
તાં હતાં એવાં અને સારસ પક્ષીઓથી શોભી રહેલાં તળાવ ઉપર પાલખીમાં ખીરા-
જીને પધારતા જેઈ સઘળી ગોપીઓ મોહ પામી. ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥
ભગવાનની મધુરતાથી તથા લીલાઓથી હરાએલાં ચિત્તવાળી અને તે સમયે આનં-
દના પૂરમાં મગ્ન થએલી ગોપીઓને કેટલીકવાર તો ખીજનું અને પોતાના શરીરનું
પણ ભાન રહ્યું નહીં ॥ ૫૫ ॥ ઘણીવારે સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થતાં તેઓ વિલાપ કરવા લાગી
કે“હે નાથ! હે પ્યારા! હે સ્વામી! હે પ્રજ્વલિ! હે મનોહર! ॥ ૫૬ ॥ ખાલ અ-
વસ્થામાં જે ગોવાળીઓની સાથે રમી રમીને મોટા થયા છે તેઓને પણ તમે
છોડી દીધા તો તમે આવા દુષ્ટ અને નિર્દય કેમ છો ॥ ૫૭ ॥ તમારી પાસે ધર્મ નથી,

નતેધર્મોનસૌહાર્દનસઘ્યંસત્યમેવચ ॥ પિતૃમાતૃપરિત્યાગીકથંયાસ્ય
સિસદ્ગતિ ॥ ૫૮ ॥ સ્વામિન્નક્તપરિત્યાગઃસર્વશાસ્ત્રેષુગર્હિતઃ ॥ ત્ય
જતાસ્માન્વનેવીરતત્ત્વનાવોક્ષિતંત્વયા ॥ ૫૯ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ શ્રુત્વાતાસાંવિલપિતંગોપીનાંનંદનંદ
નઃ ॥ અનન્યશરણાઃસર્વાભાવજ્ઞોભગવાન્વિભુઃ ॥ ૬૦ ॥ પ્રેમ્ણાસં
સાત્વયન્સર્વાવ્રજેશસ્તાવ્રજાંગનાઃ ॥ અધ્યાત્માશિક્ષયાગોપીઃપ્રભુસ્તા
અન્વશિક્ષયત્ ॥ ૬૧ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ યત્ત્વતીનાંવિયોગોમેર્નાકંચિદપિચૈ
વહિ ॥ વસામિત્હદયેસર્વભૂતાનાંયદ્વિશેષતઃ ॥ ૬૨ ॥ અહંસર્વસ્ય
પ્રભવોમત્તોદેવાઃસવાસવાઃ ॥ આદિત્યાવસવોરુદ્રાઃસાધ્યાવિશ્વેમરુ
દ્રુણાઃ ॥ ૬૩ ॥ વ્રહ્માવિષ્ણુશ્ચરુદ્રશ્ચસનકાદ્યામહર્ષયઃ ॥ ઇન્દ્રિયા
ણિમનોબુદ્ધિસ્તથાસત્ત્વંરજસ્તમઃ ॥ ૬૪ ॥ કામઃક્રોધશ્ચલોભશ્ચમો
હોહંકારએવચ ॥ એતત્સર્વમરોષેણમત્તોગોપ્યઃપ્રવર્તતે ॥ ૬૫ ॥
સુષુપ્તાવિન્દ્રિયાદીનાંલયેઽજ્ઞાનસ્યસાક્ષ્યહં ॥ કાર્યકારણકર્તાહંવિયો

સ્નેહ નથી, મિત્રતા નથી અને સત્ય પણ નથી, તમે માળાપને પણ છોડી દીધાં છે
તો તમને સદ્રતિ કેમ મળશે ॥ ૫૮ ॥ હે સ્વામી! ભક્તજનને ત્યાગ કરવો એ
સર્વ શાસ્ત્રોમાં નિંદિત છે તો હે વીર! વનમાં અમને રક્ષણાવી જતાં તમે એ વાતનો
કંઈ વિચાર કર્યો નહીં. ॥ ૫૯ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહેછે— જગના અધિપતિ! અને ભાવને બાળનારા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ
એ પ્રમાણે ॥ ૫૯ ॥ ગોપીઓના વિલાપ સાંભળી પોતા વિનાં જોઓનું બીજું પણ કંઈ
પણ શરણ નથી એવી તે ગોપીઓને પ્રેમથી આશ્વાસના કરતાં નીચે પ્રમાણે બ્રહ્મવિ-
દ્યાની રીતથી બોધ દેવા લાગ્યા. ॥ ૬૦ ॥ ૬૧ ॥

ભગવાન કેહેછે— તમાને મારો વિયોગ કદી પણ થયો નથી કારણ કે
હું વિશેષ કરી સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં રહ્યો છું. ॥ ૬૨ ॥ હું સર્વની
ઉત્પત્તિનું કારણ છું. ઈંદ્ર આદિ દેવ, સૂર્ય, વસુઓ, સાધ્યો, વિશ્વદેવા અને પવનના
ગણો મારાથીજ ઉત્પન્ન થયેલા છે ॥ ૬૩ ॥ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, સનક આદિ મોટા ઋ-
ષિઓ, ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, સત્ત્વગુણ, રજ્જગુણ, તમોગુણ ॥ ૬૪ ॥ કામ, ક્રોધ, લોભ,
મોહ, અને અહંકાર એ સઘળું સઘળી રીતે મારાથીજ પ્રવર્તે છે ॥ ૬૫ ॥ હું ગો-
પીઓ! હું કાર્યો તથા કારણોનો કર્તા છું અને સુષુપ્તિમાં ઇન્દ્રિય આદિનો લય થતાં
પણ અજ્ઞાનનો સાક્ષી રહેનાર છું તે એવાં મારાં આત્મ સ્વરૂપથી તમને વિયોગ થવોજ

ગોનઃકથંભવેત્ ॥ ૬૬ ॥ ગજેચમશકેચૈવનાધિકન્યૂનતામમ ॥
કર્મણાજનિતેદેહેકોપ્યાત્માસ્મિનિશ્ચલઃ ॥ ૬૭ ॥ એતજ્ઞાત્વામહા
આગામાકુરુધ્વંમનઃશુચિઃ ॥ સર્વભૂતેષુમાંનિત્યંચિંતયધ્વમકલ્મષાઃ ૬૮

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ તાઃકૃષ્ણવચનંશ્રુત્વાગોપ્યોવિધ્વસ્ત
બંધનાઃ ॥ વિમુક્તસંશયાઃકૃષ્ણદર્શનાનંદસંસ્કૃતાઃ ॥ ૬૯ ॥ ઋચુશ્ચ
ગોપવધ્વસ્તાઃકૃષ્ણદર્શનનિર્મલાઃ ॥ અદ્યનઃસફલંજન્મઅદ્યનઃ
સફલાદૃશઃ ॥ ૭૦ ॥ યત્ત્વામદ્રાક્ષમગોવિંદનાગરીજનવહ્નિમં ॥ પુ
ણ્યહીનાનપર્યંતિકૃષ્ણારુચ્યંપુરુષંપરં ॥ ૭૧ ॥ વાક્યૈર્હેત્વર્યસંયુકૈ
ર્યદિસંબોધિતાસ્ત્વયા ॥ તથાપિમાયાહૃદયાન્નાપૈતિમધુસૂદન ॥ ૭૨ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણુવાચ ॥ દર્શનાદસ્યસરસોવિમુક્તાશિષબંધનાઃ ॥
સ્નાનાચ્છસકલાન્કામાનવાપ્સ્યયત્રજાંગનાઃ ॥ ૭૩ ॥

॥ ગોપ્યઋચુઃ ॥ અત્યદ્ભુતઃપ્રભાવોયંસરસોસ્યુદાહૃતઃ ॥
વિધિંબ્રૂહિજગન્નાથવિસ્તરાદ્વૃષ્ણિનંદન ॥ ૭૪ ॥

કેમ સંભવે. ॥ ૬૬ ॥ હું હાથીમાં અધિક નથી કે મસલામાં ન્યૂન નથી કર્મથી ઉ-
ત્પન્ન થયેલો દેહ નાશ પામતાં પણ હું આત્મસ્વરૂપે અવિચળ રહું છું ॥ ૬૭ ॥
હે ભાગ્યશાળી ગોપીઓ ! તમે આ પ્રમાણે સમજીને મનને શોકમાં નહીં રાખો
હે નિર્દોષ સ્ત્રીઓ ! સધળા પદાર્થોમાં સર્વદા માર્ગે ચિંતન કરો ॥ ૬૮ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચન સાંભળી જોઓનાં બંધ-
ન છુટી ગયાં, સંશયો ટળી ગયાં, દર્શનનો પરમ આનંદ મળ્યો અને તેથી નિર્મલ-
તા પ્રાપ્ત થઈ એવી તે ગોપીઓએ ભગવાનને કહ્યું કે “આજ અમારો જન્મ સ-
ફળ થયો અને વિચારો પણ સફળ થયા ॥ ૬૯ ॥ ૭૦ ॥ કારણ કે હું એવિંદ ! ત-
મે કે જે શેહરની સ્ત્રીઓપર પ્રેમ રાખનારા છો તેમનાં અમને દર્શન થયાં. પુણ્ય
વગરનાં માણસોને શ્રીકૃષ્ણ નામના પરમ પુરુષનું દર્શન મળેજ નહીં. ॥ ૭૧ ॥ હે
નાથ ! કારણેથી અને વિચારેથી ભરેલાં વચનોથી તમે અમોને સમજાવી તો
પણ અમારા હૃદયમાંથી માયા દૂર થતી નથી.” ॥ ૭૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણુ કેહે છે—હે ગોપીઓ ! આ તલાવમાં નાહાવાથી અને દર્શન કરવાથી
તમેને માયાનું અવશેષ મટી જશે તમારી સધળી કામના પૂર્ણ થશે. ॥ ૭૩ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—હે જગતના નાથ ! હે યાદવોને પ્રસન્ન કરનારા ! તમે
આ તલાવનો અત્યંત મહિમા કહ્યો માટે આ તલાવમાં સ્નાન દાન આદિ કરવાનો
જે વિધિ હોય તે વિસ્તારથી કહો. ॥ ૭૪ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણઉવાચ ॥ ઝવર્તીનાંમયાસાર્ધમિહજાતઃસમાગમઃ ॥ તસ્માન્મયાસદાદ્યત્રસ્નાતવ્યંનિયમેનહિ ॥ ૭૫ ॥ યઃસ્નાત્વાપરયાગ્નત્યાપિતૃન્સંતર્પયિષતિ ॥ શ્રાવણસ્યસિતેપક્ષેદ્વાદશ્યાંનિયતઃશુચિઃ ॥ ૭૬ ॥ દત્વાદાનંસ્વશત્યાચમામુદ્દિશ્યતથાપિતૃન્ ॥ લગ્નતેવૈષ્ણવંલોકંપિતૃભિઃપરિવારિતઃ ॥ ૭૭ ॥ ગૃહાંધકૂપેપતિતંમાયાપાશશતૈર્વૃતં ॥ મામુદ્ધરમહીનાયગૃહાણાર્ધનમોસ્તુતે॥૭૮॥ સ્નાત્વાચપરયાગ્નત્યાપિતૃન્સંતર્પ્યભાવતઃ ॥ કુર્યાચ્છ્રાદ્વંચપરયાપિતૃગ્નત્યાસમાન્વિતઃ ॥ ૭૯ ॥ દક્ષિણાંચતતોદદ્યાત્સુવર્ણરુક્મમેવચ ॥ ઉપાનહૌચદાત્યેવિષ્ણુર્મેપ્રીયતામિતિ ॥ ૮૦ ॥ પ્રદાતવ્યંપાપસંચર્કરમધુસંયુતં ॥ નવનીતંધૃતંછત્રંકંવલાજિનમેવચ ॥ ૮૧ ॥ ઝવર્તીભિઃસંયસ્માન્મમજાતઃસમાગમઃ ॥ આગંતવ્યંમયાતસ્માત્સદાદ્યસ્મિઞ્જલાશયે ॥ ૮૨ ॥ યોવૈસ્નાનંત્રકુરુતેસરસ્યસ્મિન્મયાસહ ॥ ગંગાસ્નાનફલંતસ્યવિષ્ણુલોકંસગચ્છતિ॥૮૩॥

શ્રીકૃષ્ણ કેહે છે—તમોને મારી સાથે આ સ્થલમાં સમાગમ થયો એટલા માટે હું હવે સર્વદા નિયમ પૂર્વક અહીં નાહાવા આવીશ. ॥ ૭૫ ॥ જે માણસ શ્રાવણ મહીનાના શુક્લ પક્ષની પારશને દિવસે જિતેન્દ્રિય તથા પવિત્ર રહી પરમ ભક્તિથી આ તલાવમાં પિતૃઓનું તર્પણ કરશે. ॥ ૭૬ ॥ તથા મારો અને પિતૃઓનો ઉદ્દેશ કરી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દાન કરશે તે માણસ પોતાના પિતૃઓસહિત વિષ્ણુના લોકને પ્રાપ્ત થશે. ॥ ૭૭ ॥ “હે પૃથ્વીનાથ ! હું કે જે ઘર રૂપી ઊંડી ખાડમાં પડેલો અને માયાના સૈકડો પારોથી બંધાયેલો છું તેનો ઉદ્ધાર કરો અને આ અર્ધનો સ્વીકાર કરો.” ॥ ૭૮ ॥ એ મંત્ર બોલી અર્ધ દુધ પરમ ભક્તિથી પિતૃઓનું તર્પણ કરીને માણસે પ્રેમ પૂર્વક પિતૃઓની ભક્તિ ધરીને શ્રાદ્ધ કરવું તથા દક્ષિણા દેવી. ॥ ૭૯ ॥ આ સ્થલમાં શ્રાદ્ધ કર્યા પછી ‘વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન હો જે એમ બોલીને સોનું, રૂપું, પગરખાં ॥૮૦॥ સાકર તથા મધ સહિત દુધપાક, માંખણ, ધી, છત્ર, ધાખળા અને મૃગચર્મ એઓનાં દાન કરવાં. ॥ ૮૧ ॥ મને તમારી સાથે આ તળાવમાં સમાગમ થયો એટલા માટે હું નિત્ય આ જલાશયમાં આવીશ. ॥ ૮૨ ॥ જે માણસ મારી સાથે આ તળાવમાં સ્નાન કરશે તે ગંગાજીમાં નાહાનું ફળ પામીને વિષ્ણુના લોકમાં જશે. ॥ ૮૩ ॥ એના ત્રણ પેઢેડીના પિ-

મુક્તિપ્રયાંતિતસ્યૈવપિતરસ્ત્રિકુલોદ્ભવાઃ ॥ પુત્રપૌત્રસમાયુક્તાધનધા
ન્યસમન્વિતાઃ ॥ ૮૪ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्य

मयसरःप्रभावगोमतीश्राद्धमाहात्म्यं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

તુઓ મુક્તિ પામશે. એમાં નાહાવાથી સર્વે લોકો પુત્ર પૌત્રવાળા તથા ધન ધાન્યની
સંપત્તિ વાળા થશે. ॥ ૮૪ ॥

ઈતિ શ્રી સ્કંદ પુરાણમાંની પ્રલહાદે કહેલી સંહિતારૂપ દ્વારકામાહાત્મ્યનો 'મ-
યસરઃ પ્રભાવ ગોપિકા બોધ નામનો પ્કારનો અધ્યાય સંપૂર્ણ. ॥

॥ त्रयोदशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ इति कृष्णवचःश्रुत्वा गोप्यः संलक्ष्मान
साः ॥ तस्मिन्मयसरे स्नात्वा विमुक्ताशेषबंधनाः ॥ १ ॥ कृष्णस्य दर्शने
जाते परमात्मा दसंयुताः ॥ ऊचुश्च वचनं गोप्यो मधुरं माधवं प्रति ॥ २ ॥

॥ गोप्य ऊचुः ॥ धन्यः सदैव प्रवरो मयोपेन कृतं सरः ॥ यस्मि
स्त्वं दैवतैः सार्धं समेष्यसि जगत्पते ॥ ३ ॥ यदि तुष्टोसि भगवन्
नुग्राह्या वरं यदि ॥ अस्माकमपि वाष्पेयकारयत्वं सरोवरं ॥ ४ ॥
कीर्तनान्मृत्युलोके स्मिंस्तव संदर्शनेन च ॥ अहर्निशं तव ध्यानाद्या
स्थामः परमां गतिं ॥ ५ ॥

अध्याय १३ भो.

પ્રલહાદજી કહે છે—એ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચન સાંભળી મનમાં રાજી થ-
એલી અને જ્યોનાં સર્વ બંધનો ટળી ગયાં હતાં એવી ગોપીઓએ તે મયસરમાં
જ્ઞાન કર્યું. ॥ ૧ ॥ પછી ભગવાનનું દર્શન મળવાથી જ્યોને પરમ આનંદ મળ્યો.
એવી ગોપીઓએ ભગવાનનને નીચે પ્રમાણે વચનો કહ્યાં. ॥ ૨ ॥

ગોપીઓ કહે છે—આ તળાવને પનાવનારો તે મયદાનવ ભાગ્યશાળી છે
એમ સમજવું જોઈએ. કારણ કે હું જગતના પતિ ! તેણે કરેલા આ તળાવમાં તમે
દેવતાઓની સાથે પધારશો. ॥ ૩ ॥ હું મહારાજ ! હું યાદવ ! તમે જો પ્રસન્ન થ-
યા હો અને અમારા પર અનુગ્રહ કરવો હાય તો અમારા નામથી પણ એક તળાવ ક-
રાવો. ॥ ૪ ॥ અમે આ મનુષ્ય લોકમાં તમારાં દર્શનથી, તમારાં કીર્તનથી અને
સર્વદા તમારા ધ્યાનથી પરમ ગતિ પામીશું. ॥ ૫ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણુવચ ॥ કરિષ્યેવઃપ્રિયંસાધ્યોયૂયંમમપરિગ્ર
હાઃ ॥ અનુગ્રાહ્યામયાનિત્યંભક્તિગ્રાહ્યોઽસ્મિસર્વદ્રા ॥ ૬ ॥

॥ શ્રીપ્રલહાદવચ ॥ ઇત્યુક્ત્વાભગવાન્શૌરિર્ગોપીનાંહિતકા
મ્યયા ॥ સાંનિવૌસરસસ્તસ્પસરસ્વન્યચ્ચકારહ ॥ ૭ ॥ તદગા
ધંસ્વચ્છજલંનલિનીંદલશોભિતં ॥ કુમુદોત્પલકલ્હારપદ્મિનીસ્વંડ
મંદિતં ॥ ૮ ॥ સેવિતંદ્વિજમુખ્યૈશ્વસિદ્ધવિદ્યાધરૈસ્તથા ॥ સેવિતંયાદ
વસ્ત્રીભિસ્તથાયદુકુમારકૈઃ ॥ ૯ ॥ દિવારાત્રૌસુસંપૂર્ણસર્વજાનપ
દૈર્જનૈઃ ॥ તદ્દદૃષ્ટ્વાજલકલ્હારસુસંપૂર્ણજલાશયં ॥ ૧૦ ॥ હર્ષાદ્ગો
પીજનંકૃષ્ણવચનંતદા ॥ પશ્યધ્વંગોપિકાઃશુભ્રંસરઃસરસમીપ
તઃ ॥ ૧૧ ॥ સ્વચ્છંમિષ્ટજલાપૂર્ણસજ્જનાનાંયયામનઃ ॥ કારણાદ્ધ
વતીનાંચયસ્માત્કૃતમિદંસરઃ ॥ ૧૨ ॥ ધ્રુવતીનાંતયાનામ્નારૂયાત
મેતદ્ભવિષ્યતિ ॥ ગૌર્વાચોવાચકઃશબ્દોભવતીર્મિર્મયાસહ ॥ ૧૩ ॥ ગો
પ્રચારેતિવૈનામરૂયાતિલોકેગમિષ્યતિ ॥

॥ ગોપ્યઠુચુઃ ॥ અનુગ્રાહ્યાપદિવયંઅસ્મદર્થેકૃતંસરઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણુ કેહે છે—હુ ભલી ગોપીઓ ! હું તમારું પ્રિય કરીશ કરણ કે તમે
મારી અંગીકૃત છે. હું સર્વદા ભક્તિથી વશ થાઉં છું માટે હું નિત્ય તમારા પર અ-
નુગ્રહ સંપીશ. ॥ ૬ ॥

પ્રલહાદુ કેહે છે—એ પ્રમાણે કહીને શ્રીકૃષ્ણુ ભગવાને ગોપીઓનું હિત કર-
વા સાફ તે તળાવની પાસે એક ખીલું તળાવ કહ્યું. ॥ ૭ ॥ આગાધ, સ્વચ્છ જળ-
વાળું, કમળપત્રોથી શોભી રહેલું, કુમુદ ઉત્પલ કલ્હાર તથા કમલિનીઓના સમૂહો-
થી શોભતું ॥ ૮ ॥ ઉત્તમ પ્રાક્ષણી, સિદ્ધો તથા વિદ્યાધરોએ સેવેલું, યાદવોની
સ્ત્રીઓ તથા યાદવોના પાત્રકોએ સેવેલું, ॥ ૯ ॥ રાત દિવસ સઘળા દેશી લોકોના
સમાગમવાળું અને જળમાં થએલા કલ્હાર નામનાં પુષ્પોથી પરિપૂર્ણ એ તળાવ
ઉત્પન્ન થતાં તેને ભેદ ॥ ૧૦ ॥ શ્રીકૃષ્ણે તે સમયે હર્ષથી ગોપીઓને કહ્યું કે
“ હુ ગોપીઓ ! આ તળાવની પાસે ખીલું સુંદર તળાવ થયું તે જુવો. ॥ ૧૧ ॥
સજ્જનોનાં મન જેવું સ્વચ્છ અને મીઠા જળથી ભરેલું આ તળાવ તમારે વાસ્તે
કહ્યું છે. ॥ ૧૨ ॥ એટલા માટે તમારા નામથીજ પ્રખ્યાત થશે. ‘ગો’ એવું વા-
ણીનું (વાતનું) નામ છે તો તે વાતચીત મારે અને તમારે આ સ્થલમાં થઈ છે.
॥ ૧૩ ॥ તેથી લોકોમાં આનું ‘ગો પ્રચાર’ એવું નામ પણ કેહેવાશે.”

અન્યત્કિમપિવાર્ણેયપ્રાર્થયામોદદસ્વતત્ ॥ ૧૪ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણઉવાચ ॥ પ્રાર્થતાંયદભિપ્રેતંયદ્દોમનસિવર્તતે ॥
જાત્યાસમાગતાપૂર્વનાસ્ત્યદેયંતતોમમ ॥ ૧૫ ॥

॥ ગોપ્યઋચુઃ ॥ યદિતુષ્ટોસિભગવન્યદિદેયોવરોહિનઃ ॥
તસ્માત્ત્વયાસદાકૃષ્ણનરયાનેનમાધવ ॥ ૧૬ ॥ અત્રાગત્યનજસ્યે
તુસ્માત્ત્વ્યંનિયમેનહિ ॥ યત્રત્વંદેવતાસ્તત્રયજ્ઞાસ્તીર્થાનિકેશવ ॥ ૧૭ ॥
યત્રત્વંતત્રદાનાનિવ્રતાનિનિયમાસ્તથા ॥ ઊંકારશ્વવષટ્કારઃસ્વા
હાકારઃસ્વધાતથા ॥ ૧૮ ॥ ભૂર્ભુવઃસ્વર્મહર્લોકોજનઃસત્યંતપસ્તથા ॥
ત્વન્મયંહિજગત્સર્વસદેવાસુરમાનુષં ॥ ૧૯ ॥ તસ્માત્ત્વયિજગન્નાથ
અત્રસ્માતેજનાર્દને ॥ સ્માતમત્રત્રિભુવનંઽવિષ્યતિનસંશયઃ ॥ ૨૦ ॥
ત્રૈલોક્યપાવનીગંગાતવપાદજલંહિતત્ ॥ લક્ષ્મીર્વક્ષઃસ્થલસ્થાતેમુખે
દેવીસરસ્વતી ॥ ૨૧ ॥ સર્વભૂતમયેનાત્રસ્માત્ત્વ્યંજગદીશ્વર ॥ યદ્
દાસિમનુષ્યાણાંઽભિનાંહિકલૌયુગે ॥ ૨૨ ॥ તદ્વદસ્વમહાવાહો
કૃપાંકૃત્વાજગત્પતે ॥ યાત્રાયમાગતાનાંચયત્ફલંતદ્વદસ્વનઃ ॥ ૨૩ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—તમે અમારે વાસ્તે તળાવ તો કશું પણ ને હજી તમારે
અમારા પર અનુગ્રહ કરવો હોય તો બીજી પણ કાંઈક માગણી કરીએ છીએ તે
આપો. ॥ ૧૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કેહે છે—તમારા મનમાં જે કાંઈ ધાતું હોય તે માગો. તમે ભક્તિથી
આવેલી છો માટે હું ન આપું એવું કાંઈ છેજ નહીં. ॥ ૧૫ ॥

ગોપીઓ કેહે છે—હે મહારાજ ! તમે ને પ્રસન્ન થયા હો અને અમને ૧૨-
દાન દેવું હોય તો આપે શ્રાવણ માસમાં સર્વદા પાત્રખીમાં ખીરાજી ॥ ૧૬ ॥ અહીં
પધારીને નિયમ પૂર્વક જ્ઞાન કરવું. હે કેશવ ! જ્યાં તમારી સ્થિતિ હોય ત્યાં દેવ-
તાઓ, યજ્ઞો, તીર્થો, ॥ ૧૭ ॥ દાનો, વ્રતો, નિયમો, ઓંકાર, વષટ્કાર, સ્વાહા,
સ્વધા ॥ ૧૮ ॥ પૃથ્વી, અંતરિક્ષ, સ્વર્ગ, મહર્લોક, જનલોક, તપોલોક અને સ-
ત્યલોક એઓની સ્થિતિ હોય છે. દેવ, અસુર અને મનુષ્યો સહિત સઘળું જગત
તમારા મયજ છે. ॥ ૧૯ ॥ એટલા માટે હે પ્રભુ ! તમે અહીં સ્નાન કરશો એ-
ટલે સઘળા પ્રજાંડે સ્નાન કશું ગણાશે એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૦ ॥ ત્રૈલોક્યને
પવિત્ર કરનારાં ગંગાજી તમારા પગ ધોવાના જળ રૂપ છે, તમારાં વક્ષઃસ્થલમાં
લક્ષ્મી રહ્યાં છે અને મુખમાં સરસ્વતી રહ્યાં છે. ॥ ૨૧ ॥ હે જગતના ઈશ્વર ! એ
પ્રમાણે આપ કે જે સર્વ પદાર્થો રૂપ છો તેમણે અહીં જ્ઞાન કરવું. હે મહાપ્રાણ !

॥ શ્રીકૃષ્ણઉવાચ ॥ યત્કલંહિમનુષ્યાણાંસ્નાતાનાંગોપિકા
સરે ॥ તચ્છુણુધ્વમસંદિગ્ધંપ્રસન્નેમયિગોપિકાઃ ॥ ૨૪ ॥ સોપસ્ક
રાંસવત્સાંચવસ્ત્રાલંકારભૂષિતાં ॥ યથોક્તદક્ષિણાંદત્વાબ્રાહ્મણાય
કુટુંબિને ॥ ૨૫ ॥ સદાચારાયશુદ્ધાયદરિદ્રનુપકારિણે ॥ ગાંદત્વા
ફલમાપ્નોતિસ્નાનમાત્રેણતત્કલં ॥ ૨૬ ॥ યાવત્પદાનિમનુજઃકૃષ્ણે
નસહગચ્છતિ ॥ કુલાનિદિવિતાવંતિવસંતિહરિમંદિરે ॥ ૨૭ ॥ કૃષ્ણેનસ
હગચ્છંતિગીતવાદિત્રનિઃસ્વનૈઃ ॥ સ્તુવંતોવિવિધૈઃસ્તોત્રૈર્ગોવિદંગોપિ
કાસરે ॥ ૨૮ ॥ નમાનુર્જઠરેતેષાંયાતનવૈમ્ભવેન્નૃણાં ॥ સર્વાન્કા
માનવાપ્નોતિવૈષ્ણવંલોકમાપ્નુયાત્ ॥ ૨૯ ॥ અર્ધદત્વાવિધાનેનસ્ના
નંકુર્યાદ્વિચક્ષણઃ ॥ મંત્રેણાનેનવૈસાધ્યઃશ્રદ્ધયાપરયાયુતઃ ॥ ૩૦ ॥
નમસ્તેગોપરૂપાયવિષ્ણવેપરમાત્મને ॥ ગોપ્રચારેજગન્નાથગૃહાણાર્ધન
મોસ્તુતે ॥ ૩૧ ॥ અર્ધદત્વાવિધાનેનમૃદમાલિપ્યપાણિના ॥ સ્નાયા
ચ્છદ્ધાસમાયુક્તસ્તર્પયોત્પિતૃદેવતાઃ ॥ ૩૨ ॥

હવે બીજું પણ કૃપા કરીને કહો કે “કલિયુગમાં ભજિતી આ સ્થલમાં યાત્રા કર-
વા આવેલા લોકોને તમે શું આપશો.” ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કેહુ છે હુ ગોપીઓ! હું પ્રસન્ન થયો છું માટે ગોપી તળાવમાં નાહ્યાં
મનુષ્યોને અવરથ જે કૃળ પ્રાપ્ત થશે તે સાંભળો. ॥ ૨૪ ॥ ઉપસ્કરો સહિત, વાઘ-
હં સહિત, વસ્ત્રો તથા અલંકારોથી શણુગારેલી ગાય સારા આચારવાળા, શુદ્ધ, દરિદ્ર
અને જોમાંથી સામા ઉપકારની આશા ન હોય એવા કુટુંબી બ્રાહ્મણને શાસ્ત્રોક્ત દ-
ક્ષિણા સહિત આપવાથી જે કૃળ થાય છે તે કૃળ ગોપી તળાવમાં નાહવા માત્રથી
મળશે. ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ જે માણસ મારી સાથે જેટલાં પગલાં ચાલીને આહીં આ-
વશે તેનાં તેટલાં કુલો મારા લોકમાં વસશે. ॥ ૨૭ ॥ અનેક સ્તોત્રોથી મારી સ્તુતિ
કરતા અને ગાયન તથા વાજંતના શબ્દો કરતા જે લોકો મારી સાથે ગોપીતળાવમાં
આવશે ॥ ૨૮ ॥ તે લોકોની માના ઉદરમાં રહેવા સંબંધી નહીં ભોગવત્રી પડે, સ-
સધળા મનોરથો પૂર્ણ થશે અને વિષ્ણુનો લોક મળશે. ॥ ૨૯ ॥ હે ભક્તી ગોપીઓ!
વિલક્ષણ પુરૂષે પરમ શ્રદ્ધા રાખી નીચેનો મંત્ર બોલો અર્ધ દર્ધને વિધિપૂર્વક સ્નાન
કરવું. ॥ ૩૦ ॥ “હે જગત નાથ! તમે કે જે ગોવાળીઆ રૂપે પરમાત્મા વિષ્ણુ
છો તમને ગોપચાર તીર્થમાં અર્ધ આપુઠું. આ અર્ધનો સ્વીકાર કરો. તમને પ્રણામ ક-
રું છું” ॥ ૩૧ ॥ એ પ્રમાણે વિધિ સહિત અર્ધ દર્ધ હાથવતે માટી ચોપડી નાહી-
ને શ્રદ્ધાથી પિતૃ તથા દેવતાઓનું તર્પણ કરવું, ॥ ૩૨ ॥ અને પછી એકાગ્ર ચિત્તે

શ્રાદ્ધંકુર્યાત્તતોમત્ત્યાએકચિત્તઃસમાહિતઃ ॥ યથોક્તંદક્ષિણાંદદ્યા
 ત્સુવર્ણરુક્મમેવચ ॥ ૩૩ ॥ વિશેષતઃપ્રદાતવ્યંતાંબૂલંકજ્જલંતથા ॥
 દુકૂલાનિચદેયાનિતથાકૌસુંભકાનિચ ॥ ૩૪ ॥ દંપત્યોર્વાસસી
 ચૈવભૂષણાનિસ્વશક્તિઃ ॥ ગૌશ્વદેયાદ્વિજાતિભ્યોઽષ્ઠમાશ્વધુરંધરાઃ
 ॥ ૩૫ ॥ દીનાંધનકૃપણેભ્યશ્વદાનંદેયંસ્વશક્તિઃ ॥ એવંકૃત્વાનરઃ
 સમ્પગુત્તમાંગતિમાપ્નુયાત્ ॥ ૩૬ ॥ પ્રયાંતિપરમંલોકંપિતરશ્ચિ
 કુલોદ્ભવાઃ ॥ લભતેપુત્રકામસ્તુપુત્રાંનિષ્ટાન્મનોરમાન્ ॥ ૩૭ ॥
 યંયંકામયતેકામંસ્વર્ગમોક્ષાદિકંનરઃ ॥ તંસર્વસમવાપ્નોતિયઃસ્ના
 તોગોપિકાસરે ॥ ૩૮ ॥ યાવલ્લોકોઽભવિષ્યંતિતાવત્સ્થાસ્યતિ
 વૈસરઃ ॥ યાવત્સરસ્તતઃકીર્તિર્ભવતીનાંભવિષ્યતિ ॥ ૩૯ ॥ યઃશ્રુ
 ણોતિનરોમત્ત્યાનારીચૈવવિશેષતઃ ॥ સર્વાન્કામાનવાપ્નોતિઅંતેમુ
 ક્તિનસંશયઃ ॥ ૪૦ ॥ તસ્યકીર્તિર્મનુષ્યેષુસ્થાસ્યત્યવિચલાસદા ॥ યાવ
 ત્કીર્તિર્મનુષ્યેષુતાવત્સ્વર્ગોનસંશયઃ ॥ ૪૧ ॥ પુણ્યંગોપીસરમિદંજલ
 પૂર્ણસદૈવહિ ॥ અવગાદ્યંમયાગોપ્યોનમસ્યેનિયમેનહિ ॥ ૪૨ ॥

સાવધાનપણથી ભક્તિ પૂર્વક શ્રાદ્ધ કરી શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે દક્ષિણા દેવી તથા
 સોના રૂપાનું દાન કરવું. ॥ ૩૩ ॥ આ સ્થલમાં વિશેષે કરી નાગરવેલનાં પાન,
 કાજળ, કસુંબાં વસ્ત્રો, ॥ ૩૪ ॥ સ્ત્રી પુરૂષોનાં વસ્ત્રો, આભૂષણો, ગાય અને ઘોસ-
 રી ઊપાડનારા બળદો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પ્રાદાણિને દેવા. ॥ ૩૫ ॥ દીન આ-
 ધના અને કૃપણ લોકોને પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દેવું. આ વિધિ સારી રીતે
 કરવાથી માણસને ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થશે, ॥ ૩૬ ॥ તેના ત્રણ કુલના પિતૃઓને
 ઉત્તમ લોક મળશે અને પુત્રની ઈચ્છા હશે તો જેવા જોઈએ તેવા સુંદર પુત્રો
 પણ અવતરશે. ॥ ૩૭ ॥ જે માણસ ગોપી તળાવમાં નાહાશે તે સ્વર્ગ અને મોક્ષ
 આદિ પામવાને જે જે મનોરથ કરશે તે તે મનોરથ સફળ થશે. ॥ ૩૮ ॥ જ્યાં સુધી
 આ જગત રહેશે ત્યાં સુધી આ તળાવ પણ રહેશે અને જ્યાં સુધી આ તળાવ રહેશે ત્યાં
 સુધી તમારી કીર્તિ પણ રહેશે. ॥ ૩૯ ॥ જે પુરૂષ અથવા સ્ત્રી વિશેષે કરી આ આખ્યા-
 નનું અવણ કરશે તેના સઘળા મનોરથ પૂર્ણ થશે અને અને મુક્તિ પણ મળશે એમાં
 સંશય નથી. ॥ ૪૦ ॥ એ માણસની કીર્તિ પણ જગતમાં અવિચળ રહેશે. માણ-
 સોમાં જ્યાં સુધી કીર્તિ હોય ત્યાં સુધી સ્વર્ગ વાસજ છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૪૧ ॥
 હુ ગોપીઓ! આ જળથી ભરેલાં પવિત્ર ગોપી તળાવમાં હું સર્વદા નિયમ પૂર્વક આવણ
 માસમાં સ્નાન કરીશ. ॥ ૪૨ ॥ તમે મને પ્રજ્ઞભાવથી ભજશે અથવા પતિભાવ-

ભવત્યપતિભાવેનબ્રહ્મભાવેનવાપુનઃ ॥ ચિંતયંત્યપરંમાંહિપરાંગતિ
મવાપ્સ્યથ ॥ ૪૩ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ અનુજ્ઞાતાભગવતાતતસ્તાગોપકન્ય
કાઃ ॥ નમસ્કૃત્યચગોવિદંયયુઃસર્વાયથાગતં ॥ ૪૪ ॥ ભગવાનપિ
ગોવિદુદ્ભવેનસમન્વિતઃ ॥ વિસૃજ્યગોપિકાઃકૃષ્ણઃસ્વધામપરમંય
યૌ ॥ ૪૫ ॥ નનુસ્ત્રીણાંવિયોગઃસ્વાત્પુરુષસ્યનર્સશયઃ ॥ પુરુષસ્ય
વિયોગોવૈનતુસ્ત્રીણાંકંથચન ॥ ૪૬ ॥

इति श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये गोप्रचारमाहात्म्यं
नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

થી ભજશે। તે પણ મુક્તિ પામશે। ॥ ૪૩ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—પછી ભગવાને આજ્ઞા કરવાથી તે સધળી ગોપીઓ ભગ-
વાનને પ્રણામ કરી જમ આવી હુતી તેમ પાછી ગઈ. ॥ ૪૪ ॥ ઉદ્ભવજી સહિત
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પણ ગોપીઓને રજા દઈને પોતાના ઉત્તમ સ્થાનકમાં પધાર્યા.
॥ ૪૫ ॥ પુરૂષ સ્ત્રીને ભુક્તી જાય છે તેથી પુરૂષને સ્ત્રીનો વિયોગ થાય છે પણ સ્ત્રી
પુરૂષને ભુક્તીજ નથી માટે સ્ત્રીને પુરૂષનો વિયોગ કદી થતો નથી. ॥ ૪૬ ॥

धतिश्री रुक्मपुराणमानी प्रल्हादज्ये कहेजी संहिता ३५ द्वारका माहात्म्येनो
गोप्रचार माहात्म्य' एवा नामनो तेरमे अद्याय संपूणि.

॥ चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ સંત્યનેકાનિતીર્થાનિચદ્વાશ્વર્યમયા
નિચ ॥ પ્રાંતિકલિયુગેધોરેપ્લાવયામાસસાગરઃ ॥ ૧ ॥ ઉદ્દેશતાં
મયાવિપ્રાઃકીર્ત્યતેશૃણુતાઃસ્વિતાઃ ॥ દ્વારાવત્યામગાત્કૃષ્ણોરુષ્ણિસંચૈઃ
સમારુતઃ ॥ ૨ ॥ સંક્ષેપતોવિપ્રવરાયથાતેષાંચયાક્રિયા ॥ સંદૃત્ય

અધ્યાય ૧૪ મો.

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—દ્વારકામાં બહુજ આશ્ચર્ય આપનારાં અનેક તીર્થો છે
પણ ભયંકર કલિયુગ આવતાં તેઓમાંથી કેટલાંએકને સમુદ્રે ખોળી દીધાં છે. ॥ ૧ ॥
હે ઋષીઓ! એઓમાંથી હું સંક્ષેપે કહું છું. સધળા સાંભળો. યાદુઓનાં કુલોને સાથે

ચમુવોઝારંસાધૂનસંસ્થાપ્યસન્પથં ॥ ૩ ॥ દર્શનાર્થેતદાબ્રહ્માદૈવતૈ
 પરિવારિતઃ ॥ વરુણોયમાવિત્તેશસૂર્યચંદ્રમસસ્તથા ॥ ૪ ॥ સંગત્ય
 સહસ્રઘ્ણેનકાર્યસંસાધ્યચાત્મનઃ ॥ વેધાશ્વક્રેતતસ્તીર્થસ્વનામ્નાકી
 ર્તિતંભુવિ ॥ ૫ ॥ બ્રહ્મકુંડામિતિરૂપ્યાતંસર્વપાપપ્રણાશનં ॥ તત્તીરે
 સ્થાપયમાસસહસ્રકિરણંપ્રભુઃ ॥ ૬ ॥ મૂલંસુરાણાંહિકિલબ્રહ્માલો
 કપિતામહઃ ॥ તેનસંસ્થાપિતંયસ્માન્મૂલસ્થાનમિતિસ્મૃતં ॥ ૭ ॥
 બ્રહ્મતીર્થંતુતદ્દૃષ્ટ્વાચંદ્રશ્વક્રેતતઃપરં ॥ તટાકંચંદ્રનામ્નાવૈસર્વપાપપ્ર
 ણાશનં ॥ ૮ ॥ તંદદ્ધાતેજસાયુક્તંસંદૃષ્ટાઃસુરસતમાઃ ॥ ઋચુસ્તેલો
 કસ્રષ્ટારંશૃણુષ્વવચનાંહિનઃ ॥ ૯ ॥ યોત્રસ્નાનંપ્રકુરુતીપતુન્સંતર્પ
 યિષ્યતિ ॥ પૂજયિષ્યતિદેવેશંમૂલસ્થાનેસુરર્ષભં ॥ ૧૦ ॥ સર્વપાપ
 વિનિર્મુક્તોબ્રહ્મલોકંસગચ્છતિ ॥ જીવતેવ્યાધિનિર્મુક્તોધનધાન્યસ
 મન્વિતઃ ॥ ૧૧ ॥ સપ્તમ્યાંમાઘમાસસ્પશુક્લપક્ષેદ્વિજર્ષભાઃ ॥ યોત્ર
 સ્નાનંપ્રકુરુતેમાનવોમકિસંયુતઃ ॥ ૧૨ ॥

લઈ શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકામાં આવ્યા ॥ ૨ ॥ તે સમયે જે જે તેઓએ કામ કર્યાં તે
 સંક્ષેપથી તમારા જાણવામાં છે. ભગવાન પૃથ્વીનો ભાર ઉતારી રહ્યા અને સાધુઓ-
 ને ધર્મ માર્ગમાં સ્થાપી રહ્યા. ॥ ૩ ॥ તે સમયે દેવતાઓથી વીટાએલા પ્રજા તે-
 મનાં દર્શન કરવા સાડે ત્યાં આવ્યા. વરુણ, યમ, કુબેર, સૂર્ય અને ચંદ્રમા આદિ દેવ
 પ્રજાની સાથે હતા. ॥ ૪ ॥ પ્રજાએ ભગવાનની સાથે મળી પોતાનું કાર્ય સાધીને
 પછી પૃથ્વીમાં પોતાના નામથી પ્રખ્યાત થયેલું એક તીર્થ ત્યાં કર્યું. ॥ ૫ ॥
 સઘળાં પાપોનો નાશ કરનાર એ તીર્થ ‘બ્રહ્મકુંડ’ એવા નામથી પ્રખ્યાત છે. એને
 કાંઈ પ્રજાએ સૂર્યની સ્થાપના પણ કરી છે. ॥ ૬ ॥ લોકોના પિતામહ પ્રજા દેવતાનું મૂળ
 છે માટે તેણે ઠેરાવેલું તીર્થ ‘મૂલસ્થાન’ એવા નામથી પણ ઓળખાય છે. ॥ ૭ ॥
 પ્રજાના તીર્થને જોઈ તે પછી ચંદ્રમાએ સઘળાં પાપોનો નાશ કરનાર એક તળાવ
 કર્યું તે ચંદ્રતીર્થ કહેવાય છે. ॥ ૮ ॥ તેજસ્વી અને લોકોના સજ્જનારા પ્રજાને
 જોઈ રાજ થયેલા સઘળા ઉત્તમ દેવતાઓએ પ્રજાને કહ્યું કે “અમારૂં વચન સાં-
 ભળો” ॥ ૯ ॥ આ મૂલસ્થાનમાં જે માણસ નાહારો, પિતૃઓનું તર્પણ કરશે અને
 દેવતાઓમાં ઉત્તમતા ધરાવનારા આપનું પૂજન કરશે ॥ ૧૦ ॥ તે માણસ સઘળાં
 પાપોથી મુક્ત થઈને બ્રહ્મલોકમાં જશે અને જીવશે ત્યાં સુધી રોગ રહિત અને
 ધન ધાન્યથી સંપન્ન રહેશે.” ॥ ૧૧ ॥ હુ ઋષિઓ! માઘ મહીનાના શુક્લ પક્ષ-
 ની પાંચમને દિવસે જે માણસ ભક્તિ પૂર્વક નાહાય છે અને એ સ્થાનકમાં પ્રજાને

મૂતસ્યાનેચદેવેશંસંસ્ત્રાપ્યપ્રવિલપ્યચ ॥ પૂજયિષ્યતિવસ્ત્રાદ્યૈઃસ્વશ
ત્યાભૂષણૈસ્તથા ॥ ૧૩ ॥ પુષ્પધૂપાદિભિશ્ચેવનૈવેદ્યેનચમાનવઃ ॥
સર્ષપાપવિનિર્મુક્તોબ્રહ્મલોકંસગચ્છતિ ॥ ૧૪ ॥ સાવિત્રીચતતઃપ
શ્યેદ્બ્રહ્મણાસ્થાપિતાવરાં ॥ કૃત્વાચાયતનંદિવ્યંતાંમૂર્તિસંનિવેશ્ય
ચ ॥ ૧૫ ॥ નામચક્રેવિધિસ્તસ્યાઃસ્વયંદેવ્યાઃપિતામહઃ ॥ યઃપશ્ય
તિસ્વયંભક્ત્યાકૃષ્ણંદૃષ્ટ્વાજગત્પતિ ॥ ૧૬ ॥ સર્વાન્કામાનવાપ્રોતિસુ
સ્વીભવતિસર્વદા ॥ આપુરારોગ્યમૈશ્વર્યંપુત્રસંતાનમેવચ ॥ ૧૭ ॥
નદૌર્ભાગ્યંભવેત્તસ્યનદારિદ્ર્યંનમૂર્ધતા ॥ નચવ્યાધિભયંતસ્યયઃપશ્ય
તિવિધિનરઃ ॥ ૧૮ ॥ ગત્વાસંસ્ત્રાપ્યેદેવીંકુંકુમેનકુસુંભકૈઃ ॥ સં
છાદ્યવસ્ત્રૈઃસંપૂજ્યપુષ્પૈર્નાનાવિધૈસ્તથા ॥ ૧૯ ॥ નૈવેદ્યફલતાંબૂલ
ગ્રીવાસૂત્રૈઃપ્રદીપકૈઃ ॥ સંપૂજ્યતોષયેદેવીંયાત્રાચસફલાભવેત્ ॥ ૨૦ ॥
નવૈધર્મ્યંનદૌર્ભાગ્યંનવંધ્યાનમૃતપ્રજા ॥ વિધિદૃષ્ટોમનુષ્યૈર્યૈઃકુલેત
સ્મિન્પ્રજાયતે ॥ ૨૧ ॥ તસ્માત્સર્વાત્મનાવિપ્રાવિધિપશ્યેત્સમાહિ
તઃ ॥ પરિતુષ્ટોભવેત્કૃષ્ણોયાત્રાચસફલાભવેત્ ॥ ૨૨ ॥

નવરાત્રી ચંદન આદિનું લેપન કરી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ભૂષણ તથા વસ્ત્ર આદિ-
થી તથા પુષ્પ ધૂપ આદિ અને નૈવેદ્યથી પૂજા કરશે તે માણસ સઘળાં પાપોથી છુ-
ટીને બ્રહ્મલોકમાં જશે. ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ તે પછી બ્રહ્માએ સ્થાપેલા સા-
વિત્રી દેવીનું દર્શન કરવું. બ્રહ્માએ દિવ્ય મંદિર કરી દેવીની મૂર્તિનું સ્થાપન કરીને
॥ ૧૫ ॥ તેનું નામ પોતેજ પાડેલું છે. જગતના પતિ શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરીને
જે માણસ ભક્તિથી એ દેવીનું દર્શન કરે ॥ ૧૬ ॥ તે માણસ સઘળા મનોરથો-
ને પ્રાપ્ત થાય છે, સર્વદા સુખી રહે છે અને તેનાં આયુષ્ય, આરોગ્ય, ઐશ્વર્ય તથા
પુત્રોની વૃદ્ધિ પણ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥ જે માણસ બ્રહ્માનાં દર્શન કરે તેને દુર્ભાગ્ય
દારિદ્ર કે મૂર્ખપણું રહેતું નથી અને વ્યાધિનો ભય પણ થતો નથી. ॥ ૧૮ ॥
ત્યાં જઈ સાવિત્રી દેવીને નવરાત્રી, કેસર ચડાવી, કસુંબાં વસ્ત્ર પેહેરાવી અનેક પ્રકા-
રનાં પુષ્પોથી, નૈવેદ્યોથી, ફળોથી, તાંબુલથી, કંઠસૂત્રથી અને દીવાઓથી પૂજા કરીને
જે માણસ તેમને રાજી કરશે તેની યાત્રા સફળ થશે. ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥
જે માણસો બ્રહ્માનાં દર્શન કરશે તેઓના કુલમાં વિધવાપણું, દુર્ભાગ્યપણું, વાંઝી-
આપણું કે પ્રજાનું મરણ કદી થશે નહીં. ॥ ૨૧ ॥ એટલા માટે હે ઋષિઓ! સધ-
રીતે જિતેન્દ્રિય રહીને બ્રહ્માનાં દર્શન કરવાં. એમ કરવાથી ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે અને
યાત્રા સફળ થાય છે. ॥ ૨૨ ॥ બ્રહ્માએ સ્થાપેલા તીર્થને તથા સાવિત્રીના મંદિરને

બ્રહ્મણાસ્થાપિતંદૃષ્ટ્વાબ્રહ્માણ્યાયતનંતયા ॥ ઇંદ્રશ્ચક્રેમહાભાગાઃસરઃ
 પરમશોભનં ॥ ૨૩ ॥ સ્યાપયામાસદેવેશોલિંગમપ્રતિમૌજસં ॥ ત
 સ્મિન્સ્નાત્વાચલભતેયસ્માદિંદ્રપદંનરઃ ॥ ૨૪ ॥ તસ્માદિંદ્રપદંનામ
 સુપ્રસિદ્ધંધરાતલે ॥ ઇંદ્રેણસ્થાપિતંલિંગંયસ્માદિરિજયાસહ ॥ ૨૫ ॥
 પ્રસિદ્ધમિંદ્રનામ્નાવૈંદ્રેશ્વરમિતિસ્મૃતં ॥ યસ્યપ્રસિદ્ધિરતુલાઈંદ્રલિંગ
 મિતિદ્વિજાઃ ॥ ૨૬ ॥ યસ્યદર્શનમાત્રેણમુચ્યંતેસર્વપાતકૈઃ ॥ પિ
 તૃણામક્ષયાતૃપ્તિર્જાયતેદ્વિજસત્તમાઃ ॥ ૨૭ ॥ અષ્ટમ્યાંચચતુર્દશાં
 સ્નાત્વાઈંદ્રપદેનરઃ ॥ ઇંદ્રેશ્વરંચસંપૂજ્યયાતિમુક્તિપદંનરઃ ॥ ૨૮ ॥
 વિશેષતસ્તુસંપૂજ્યઽમયાસહશંકરં ॥ રાત્રૌજાગરણંકૃત્વાપરલો
 કમવાપ્નુયાત્ ॥ ૨૯ ॥ બ્રહ્મતીર્થંતુતદૃષ્ટ્વાતથાશકસરંભવઃ ॥
 દર્શયન્વિષ્ણુનાસાર્ધમેકરૂપત્વમાત્મનઃ ॥ ૩૦ ॥ સરશ્ચકાર
 દેવેશોભગવાન્પાર્વતીપતિઃ ॥ સંમૃષ્ટનિર્મલાંભસ્કંનલિનીદલશો
 ભિતં ॥ ૩૧ ॥ તદગાધજલંદૃષ્ટ્વાસ્વયમેવપિનાકધૃક્ ॥ સબ્રહ્મવિ
 ણ્ણુનાસાર્ધસ્નાતસ્તત્રવૃષધ્વજઃ ॥ ૩૨ ॥ તેદેવાસ્તત્સરોદૃષ્ટ્વાબ્રહ્મવિ
 ણ્ણુમુસ્વાસ્તદા ॥ ઋચુઃસર્વેસુસંતૃષ્ટાવીક્ષંતઃપાર્વતીપતિં ॥ ૩૩ ॥
 જ્ઞેઽ ઇંદ્રે પશુ ત્યાં એક અતિ સુંદર તળાવ કશ્યું ॥ ૨૩ ॥ અને ઇંદ્રેશ્વર નામનું
 અપાર શક્તિવાળું શિવલિંગ સ્થાપ્યું. એ તળાવમાં નાહાવાથી માણસને ઇંદ્રનું
 પદ મળે છે. ॥ ૨૪ ॥ એટલા માટે પૃથ્વીમાં તે 'ઈંદ્રપદ' એવા નામથી અત્યંત
 પ્રસિદ્ધ છે. ઇંદ્રે પાર્વતીજની સાથે એ શિવલિંગની સ્થાપના કરી છે માટે તે શિ-
 વલિંગ ॥ ૨૫ ॥ ઇંદ્રના નામ ઉપરથી 'ઈંદ્રેશ્વર' કેહેવાય છે તથા 'ઈંદ્રલિંગ' પણ
 કેહેવાય છે. ॥ ૨૬ ॥ એનાં દર્શન માત્ર કરવાથી સઘળાં પાપો ટળી જાયછે અને
 પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૭ ॥ અષ્ટમીને અને ચતુર્દશીને દિવસે ઇંદ્રપદ-
 માં નાહી ઇંદ્રેશ્વરનું પૂજન કરવામાં આવે તો માણસને મુક્તિ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે
 ॥ ૨૮ ॥ વિશેષે કરી ત્યાં પાર્વતી સહિત શંકરનું પૂજન કરી રાતે જાગરણ કરવા-
 માં આવે તો સર્વોત્તમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૯ ॥ બ્રહ્માએ તથા ઇંદ્રે કરેલાં
 તીર્થોને જ્ઞેઽ પાર્વતીના પતિ મહાદેવજીએ પણ વિષ્ણુની સાથે પોતાની એકરૂપ-
 તા જણાવવાને વાસ્તે ॥ ૩૦ ॥ શુદ્ધ અને નિર્મલ જળવાળું તથા કમળ પત્રોથી
 શોભી રહેલું એક તળાવ ખાનાવ્યું. ॥ ૩૧ ॥ એ અગાધ જળ વાળા તળાવને જ્ઞે-
 ઈ પિનાક ધનુષ્યને ધરનારા સદાશિવે બ્રહ્માની અને વિષ્ણુની સાથે પોતે પણ
 જ્ઞાન કશ્યું. ॥ ૩૨ ॥ એ તળાવને જ્ઞેઽ બહુ રાજી થએલા બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ

યસ્માત્કૃતમિદંદેવાઈશ્વરેણમહત્સરઃ ॥ મહાદેવસરોનામસુપ્રસિદ્ધં
 ભવિષ્યાતિ ॥ ૩૪ ॥ યોત્રસ્નાનંપ્રકુરતેપિતૃણાંતર્પણંતથા ॥ શ્રા
 દ્ધંપિતૃણાંભક્ત્યાચસગચ્છેત્પરમાંગતિ ॥ ૩૫ ॥ સુપ્રસન્નાભવિષ્યંતિ
 સર્વદેવાનસંશયઃ ॥ દર્શનાત્પાપનિર્મુક્તિર્મહાદેવસરસ્યચ ॥ ૩૬ ॥
 મહેશસ્યતતોદૃષ્ટ્વાસરઃપરમશોભનં ॥ ચકારપાર્વતીતત્રસરસ્ત્વપ્રાતિમં
 તથા ॥ ૩૭ ॥ ગૌરીસરઙ્ગિતિરૂપાતંસર્વપાપપ્રણાશનં ॥ તત્રસ્નાત્વાન
 રોભક્ત્યાનદુર્ગતિમવાप्नुયાત્ ॥ ૩૮ ॥ નદૌર્ઘાંગ્યંસ્ત્રિયોવાસ્પનાપ્રજસ્ત્વં
 કદાચનાસ્નાત્વાગૌરીસરેપુણ્યેસર્વાન્કામાનવાપ્નુયાત્ ॥ ૩૯ ॥ વરુણશ્ચ
 તતોદૃષ્ટ્વાપુણ્યાન્યાયતનાનિચાચકારસ્વસરોદિવ્યંવિષ્ણુભક્તિપુરસ્કૃ
 તઃ ॥ ૪૦ ॥ નામ્નાવરુણદેવસ્યતતરૂપાતંભુવિપાપહૃત ॥ પ્રદદ્યાદુદકુંઘ્રાં
 શ્વદધ્વોદનસમાન્વિતાન્ ॥ ૪૧ ॥ ગાશ્વવાસાંસિરન્નાનિવિષ્ણુર્મેપ્રીયતા
 મિતિ ॥ સરોદૃષ્ટ્વાજલેશસ્યસરશ્ચક્રેધનાધિપઃ ॥ ૪૨ ॥ યક્ષાધિપસરો
 નામસુપ્રસિદ્ધંધરાતલે ॥ સ્નાત્વાતત્રનરોભક્ત્યાસંતર્પ્યપિતૃદેવતાઃ ॥ ૪૩ ॥

આદિ સઘળા દેવતાઓએ સદાશિવની સામે જોઈને કહ્યું કે ॥ ૩૩ ॥ “હું દેવતાઓ!
 આ તળાવ મહાદેવે કહ્યું છે એટલા માટે ‘મહાદેવસર’ એવા નામથી પ્રખ્યાત થશે અને આ તળાવમાં જે માણસ ભક્તિ પૂર્વક જ્ઞાન, પિતૃઓનું તર્પણ તથા શ્રાદ્ધ કરશે તેને પરમ ગતિની પ્રાપ્તિ થશે. ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ અને આપણે સઘળા પ્રસન્ન થઈશું એમાં સંશય નથી. મહાદેવસરનાં દર્શન કરવાથીજ પાપો ટળી જશે” ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥

આદિ સઘળા દેવતાઓએ સદાશિવની સામે જોઈને કહ્યું કે ॥ ૩૩ ॥ “હું દેવતાઓ!
 આ તળાવ મહાદેવે કહ્યું છે એટલા માટે ‘મહાદેવસર’ એવા નામથી પ્રખ્યાત થશે અને આ તળાવમાં જે માણસ ભક્તિ પૂર્વક જ્ઞાન, પિતૃઓનું તર્પણ તથા શ્રાદ્ધ કરશે તેને પરમ ગતિની પ્રાપ્તિ થશે. ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ અને આપણે સઘળા પ્રસન્ન થઈશું એમાં સંશય નથી. મહાદેવસરનાં દર્શન કરવાથીજ પાપો ટળી જશે” ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥

સર્વાન્કામાનવાપ્રોતિદયાદ્રઃસંદ્વિજોત્તમે ॥ ૪૪ ॥ વિષ્ણુંવરપ્રદંશ્રુ
 ત્વાતત્રસ્યંબ્રહ્મનંદનાઃ ॥ મંદાકિનીવસિષ્ઠેનસમાનીતાધરાતલે ॥ ૪૫ ॥
 આમરીચ્યાદયઃસર્વેઆજગ્મુઃકૃષ્ણપાલિતાં ॥ દ્વારાવત્યાંચતેદૃષ્ટ્વાગો
 મર્તીસાગરંગમાં ॥ ૪૬ ॥ તીર્થાનિદેવતાનાંતુપુણ્યાન્યાયતનાનિચ ॥
 તીર્થપંચનદંચકુર્બ્રહ્મપુત્રાયશસ્વિનઃ ॥ ૪૭ ॥ પંચનદ્યઃસમાહૂતા
 સ્તત્રાજગ્મુઃસુરાન્વિતાઃ ॥ મરીચયેગોમતીચલક્ષ્મણાચાત્રયેતથા ॥
 ॥ ૪૮ ॥ ચંદ્રભાગાત્વંગિરસેપુલહાયકુશાવતી ॥ પાવનાર્થજાંબ
 વતીયયૌચક્રતવેતદા ॥ ૪૯ ॥ તાસુસ્નાતામહાભાગાબ્રહ્મપુત્રાયશ
 સ્વિનઃ ॥ નામતસ્યતદાચક્રુઃપંચનદેતિવિશ્રુતં ॥ ૫૦ ॥ તસ્માત્પં
 ચનદંતીર્થસર્વપાપપ્રણાશનં ॥ સ્નાતવ્યંતત્રમનુજૈઃસ્વર્ગમોક્ષાર્થભિઃ
 સદા ॥ ૫૧ ॥ તત્રગત્વાસુનિયમોગૃહીત્વાર્ધફલેનહિ ॥ મંત્રેનાનેન
 વૈવિપ્રાદયાદર્ધવિધાનતઃ ॥ ૫૨ ॥ બ્રહ્મપુત્રૈઃસમાનીતાઃપંચૈતાઃસરિ
 તાંવરાઃ ॥ ગૃહ્ણંત્વર્ધભિર્મંદેવ્યઃસર્વપાપપ્રણાંતયે ॥ ૫૩ ॥ સ્નાનંકૃ
 ત્વાતતોદેવાન્પિતૃસંતર્પયેન્નરઃ ॥ શ્રાદ્ધંકુર્યાદ્વિધાનેનશ્રદ્ધયાપરયા
 તથા ઉતમ પ્રાહ્મણુને વસ્ત્ર દીપે તે માણુસના સધળા મનોરથો પૂર્ણ થાય છે. ॥ ૪૪ ॥
 હે રૂપિણો ! ત્યાં રહેલા વિષ્ણુ સર્વને વરદાન આપે છે એમ સાંભળી વસિષ્ઠ મુનિ
 પૃથ્વીપર ગંગા નામની નદીને લાવ્યા છે કે જે તે સ્થલમાં સમુદ્રથી મળેલાં ગોમતી
 કેરુવાયાં છે. શ્રીકૃષ્ણે પાળેલી દ્વારકામાં ગોમતીને જોઈ મરીચિ આદિ સધળા ઋષિ-
 યો ત્યાં આવી. ॥ ૪૬ ॥ મોટી કીર્તિવાળા તે પ્રજ્ઞાના પુત્રોએ ત્યાં તીર્થોને અને
 દેવતાઓનાં પવિત્ર ક્ષેત્રોને જોઈ પોતે પણ 'પંચનદ' નામનું તીર્થ કર્યું. ॥ ૪૭ ॥
 એ સ્થલમાં દેવતાઓ સહિત પાંચ નદીઓને તેઓએ ખોલાવતાં તે નદીઓ ત્યાં
 ગળેલી છે. મરીચિને વાસ્તે ગોમતી, અત્રિને વાસ્તે લક્ષ્મણા, અંગિરાને વાસ્તે ચં-
 દ્રભાગા, પુત્રહને વાસ્તે કુશાવતી અને કૃતુને વાસ્તે જાંબવતી ત્યાં ગઈ. કે જ્યાંથી
 લોકો પવિત્ર થાય છે. ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ કીર્તિવાળા મરીચિ આદિ મહાત્મા ઋ-
 ષિઓએ તે નદીઓમાં નાહી તે સ્થલનું 'પંચનદ' એવું પ્રખ્યાત નામ પાડ્યું છે.
 ॥ ૫૦ ॥ એટલા માટે પંચનદ તીર્થ સધળાં પાપોનો નાશ કરનાર છે. સ્વર્ગ તથા
 મોક્ષની ઇચ્છાવાળાં માણુસોએ તેમાં સર્વદા સ્નાન કરવું જોઈએ. ॥ ૫૧ ॥ સારા
 નિયમો રાખી ત્યાં જઈ કૃણો અર્ધ લઈ નીચેનો મંત્ર ખોલીને તે વિધિ સહિત દે-
 વો. ॥ ૫૨ ॥ "પ્રજ્ઞાના પુત્રોએ આણેલી આ દેવીઓ રૂપ પાંચ નદીઓ મારાં
 સર્વ પાપોને ટાળવા સાડ આ અર્ધને સ્વીકારજો." ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ ત્યાં મનુષ્યો

યુતઃ ॥ ૫૪ ॥ પંચરત્નંતોદેયંસપ્તધાન્યંદ્વિજાતયે ॥ દીનાંધરુપ
 ણાનાંચદાનંદદ્યાત્સ્વશક્તિઃ ॥ ૫૫ ॥ સર્વાન્કામાનવાપ્રોતિવિ
 ણ્ણુલોકંસગચ્છતિ ॥ પુત્રપૌત્રસમાયુક્તઃપરંમુરુમવાપ્નુયાત્ ॥ ૫૬ ॥
 પ્રેતયોનિગતાયેચયેચકીટત્વમાગતાઃ ॥ સર્વેતેમુક્તિમાયાંતિપિતર
 સ્ત્રિકુલોદ્ભવાઃ ॥ ૫૭ ॥ इदमाख्यानकंविप्रायेभृष्वन्तिधरातले ॥
 तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चवृद्धिमायांत्यसंशयं ॥ ५८ ॥ सर्वतीर्थोद्भवं
 पुण्यंपवित्रंपापनाशनं ॥ रोगघ्नमुक्तिदंचैवश्रोतव्यंनिघतंबुधैः॥ ५९ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 पंचनदमाहात्म्यं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

પરમ શ્રદ્ધાથી જ્ઞાન કરી પિતૃઓનું તર્પણ કરવું, વિધિથી શ્રાદ્ધ કરવું ॥ ૫૪ ॥
 અને પછી પ્રહ્લાણે પંચરત્ન તથા સપ્ત ધાન્યોનું દાન દેવું. દીન, આંધળાં તથા કૃ-
 પણ લોકોને પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દેવું. ૫૫ ॥ આ પ્રમાણે કરનાર માણસ
 સઘળા મનોરથોથી પૂર્ણ થાય છે, પુત્ર તથા પૌત્રો સહિત પરમ સુખ પામે છે અને
 અંતે વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૫૬ ॥ ત્રણ કુલમાં થયેલા જે પિતૃઓ પ્રેતપ-
 ણું પામ્યા હોય કે કીડાપણું પામ્યા હોય તેઓ સર્વ મુક્તિ પામે છે. ॥ ૫૭ ॥
 હું ઋષિઓ પૃથ્વીમાં જે પુરુષો આ આખ્યાન સાંભળે તેઓના પુત્રો અને પૌત્રો
 અવશ્ય વૃદ્ધિ પામે છે. ॥ ૫૮ ॥ આ સર્વ તીર્થોની ઉત્પત્તિ રૂપ આખ્યાન કે જે
 પુણ્ય રૂપ છે, પવિત્ર છે, પાપોનો નાશ કરનાર છે, રોગોને હણનાર છે અને મુક્તિ
 આપનાર છે તેને સમજી પુરુષોએ અવશ્ય સાંભળવું જોઈએ. ॥ ૫૯ ॥

હતિશ્રી સ્કંદપુરાણમાં ની પ્રહ્લાદજીએ કહેલી સંહિતારૂપ દ્વારકા માહાત્મ્ય-
 નો 'પંચનદ માહાત્મ્ય' એવા નામનો ચૌદમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ श्रुत्वातमागतंदेवंब्रह्माणंपितरंस्वकं ॥
 सनकाद्यानमस्कर्तुंजग्मुःसर्वेपितामहं ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वालोककर्तारंदंड
 वत्प्रणताःक्षितौ ॥ चिरादृष्ट्वासतनयान्संतृष्टःपरिष्वजे ॥ २ ॥

અધ્યાય ૧૫ મો.

પ્રહ્લાદજી કહે છે — પોતાના પિતા પ્રહ્લાને ત્યાં આવેલા સાંભળી સનક
 આદિ સર્વ ઋષીઓ તેમને નમસ્કાર કરવા સાર ત્યાં ગયા. ॥ ૧ ॥ જયતને કરનારા
 પ્રહ્લાને જોઈ તેઓએ પૃથ્વીપર દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. ધણે દિવસે મળેલા પુત્રોને
 જોઈ પ્રહ્લાએ રાજી થઈને તેઓનું આલિંગન કર્યું. ॥ ૨ ॥ સનકાદિકોએ પ્રહ્લાને

પૃષ્ઠશ્વાનામયંતૈસ્તુપૃષ્ઠાતાન્સમુવાચહ ॥ આરાધિતસ્તુભગવાન્ધન્યા
 યુયંવયંતથા ॥ ૩ ॥ સંસિદ્ધિપરમંયાતાભગવદ્દર્શનેનહિ ॥ નજ્ઞા
 તંપુત્રકાઃસમ્પગજ્ઞાનાદ્વાલબુદ્ધિભિઃ ॥ ૪ ॥ તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન
 પૂજ્યતાંનીલલોહિતઃ ॥ યેનાર્ચિતોમહાદેવસ્તસ્યતુષ્યતિકેશવઃ ॥ ૫ ॥
 યેનસંપૂર્ણતાંયાતિપૂજાવિષ્ણોઃકૃતાસદા ॥ ૬ ॥ તચ્છુત્વાવચનંત
 સ્યબ્રહ્મપુત્રાપયુસ્તદા ॥ ગવાંગોષ્ટંતુતેગત્વાયોગસિદ્ધામહર્ષયઃ ॥ ૭ ॥
 લિંગંસંસ્થાપયામાસુઃશિવભક્તિપુરસ્કૃતાઃ ॥ સંસ્થાપ્યશિવલિંગંચસ્ના
 નાર્થંમુનિસત્તમાઃ ॥ ૮ ॥ કૂર્પંચક્રુસ્તતઃસર્વેઋષયઃશંસિતવ્રતાઃ ॥ ૯ ॥
 દ્વાતમમૃતંપ્રખ્યજલપૂર્ણંસુનિર્મલં ॥ ૧૦ ॥ સંદૃષ્ટાઋષયઃસર્વેસાધુસા
 ધિવિતિચાબ્રુવન્ ॥ સ્થાપિતાંશિવલિંગંતુદૃષ્ટ્વાલોકપિતામહઃ ॥ ૧૦ ॥ ઉવા
 ચવચનંશ્રેષ્ઠપ્રીતઃપુત્રાંશ્વપદ્મભૂઃ ॥

॥ બ્રહ્મોવાચ ॥ ઝવદ્ધિર્યોગસંસિદ્ધૈર્પસ્મા સંસ્થાપિતઃશિવઃ ॥
 તસ્માત્સિદ્ધેશ્વરૈતિસ્ત્યાતિલોકેગમિષ્યતિ ॥ ૧૧ ॥

કુશલ પુછ્યું અને બ્રહ્માએ તેઓને કુશલ પુછ્યું. પછી બ્રહ્માએ તેઓને કહ્યું કે
 “આપણે ભગવાનનું આરાધન કર્યું તેથી અમે તથા તમે ભાગ્યશાલી છીએ
 અને ભગવાનનાં દર્શન મળવાથી ઉત્તમ પુણ્ય પામ્યા છીએ તો પણ હું પુત્રો !
 બુદ્ધિની જડતાને લીધે જે અવરથ બાળ્યું નેદ્યએ તે બાળવાની ભૂલ થઈ છે.
 ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ આમ છે એટલા માટે સર્વ પ્રયત્નથી હવે શંકરનું પૂજન કરો. કારણ
 કે જે પુરૂષ મહાદેવની પૂજા કરે તેના ઉપર ભગવાન પ્રમત્ર થાય છે. ॥ ૫ ॥
 વિષ્ણુની જે પૂજા કરવામાં આવી હોય તે મહાદેવનું પૂજન કરવાથી સંપૂર્ણ થાય
 છે.” ॥ ૬ ॥ એ પ્રમાણે બ્રહ્માનાં વચન સાંભળી યોગથી સિદ્ધ થએલા મોટા ઋ-
 ષીઓ સનકાદિક ગાયોને રેહેવાના ઠેકાણામાં ગયા. ॥ ૭ ॥ અને ત્યાં તેઓએ
 સદાશિવની ભક્તિથી એક શિવલિંગનું સ્થાપન કર્યું. શિવલિંગનું સ્થાપન કર્યા
 પછી એ તીવ્ર નિયમે વાળા ઋષિઓએ નાહાવાને વાસ્તે એક કુવો કર્યો. નિર્મળ
 અને અમૃત સરખા જળથી ભરેલા એ કુવાને નેદ્ય રાજપાથી તેઓ ‘સાંઈ થયું
 સાંઈ થયું’ એમ ખોલવા લાગ્યા. ઉત્તમ શિવલિંગને સ્થાપેલું નેદ્ય ॥ ૮ ॥
 ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ રાજ થએલા બ્રહ્માએ તે પુત્રોને નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

બ્રહ્મા કેહે છે—યોગથી સિદ્ધ થએલા તમ લોકોએ આ શિવલિંગનું સ્થાપન
 કર્યું છે એટલા માટે અ. લિંગ ‘સિદ્ધેશ્વર’ એવા નામથી જગતમાં પ્રખ્યાત થશે ॥ ૧૧ ॥

સમીપેનીલકંઠસ્યકૂપોવૈઋષિભિઃકૃતઃ ॥ ઋષિતીર્થમિતિશ્રુયાતિ
તસ્માદ્લોકેગમિષ્યતિ ॥ ૧૨ ॥

॥ પ્રલ્હાદુવાચ ॥ ઋષિતીર્થેતુવિપ્રેદ્રાદાનેનપિતૃતર્પણાત્ ॥
ઋક્તિતઃસ્નાનમાત્રેણબ્રહ્મલોકમવાપ્નુયાત્ ॥ ૧૩ ॥ અસત્યવાદિનો
યેષપરનિંદાપરાયણાઃ ॥ સ્નાનમાત્રેણશુદ્ધ્યંતિઋષિતીર્થેનસંશયઃ
॥ ૧૪ ॥ વાચિકંમાનસંચૈવકર્મણાસમુપાર્જિતં ॥ સ્નાત્વાવૈઋષિતીર્થેતુ
નશ્યતેનાત્રસંશયઃ ॥ ૧૫ ॥ સ્નાનંપ્રશસ્તંવિષુવેમન્વાદિપુતયૈવચ ॥ ત
યાસર્વયુગાદ્યાસુમાઘસ્યદ્વિજસત્તમાઃ ॥ ૧૬ ॥ શિવરાત્રિવસેદ્યસ્તુલિંગે
સિદ્ધેશસંજ્ઞકે ॥ સ્નાત્વાતીર્થેઋષિકૃતેકિંતસ્યાન્યેનવૈદ્વિજાઃ ॥ ૧૭ ॥
ગત્વાતત્રમહાભાગાગૃહીત્વાફલમુત્તમં ॥ અર્ચદદ્યાદ્વિધાનેનગૃહત્વા
કરયોઃકુશાન્ ॥ ૧૮ ॥ ગૃહ્ણાન્વર્ધમિમંવિપ્રાયોગસિદ્ધામહર્ષયઃ ॥
ઋષિતીર્થેચપાપઘ્નાઃસિદ્ધેશ્વરસમીપતઃ ॥ ૧૯ ॥ દત્વાર્ધમૃદમાલ
ખ્યસ્નાનંકુર્યાદ્વિધાનતઃ ॥ તર્પયેત્પિતૃદેવાંશ્વમનુષ્યાંશ્ચયથાક્રમં ॥ ૨૦ ॥

શિવલિંગના સમીપમાં તમોએ આ જે કુતો કર્યો છે તે ‘ઋષિતીર્થ’ એવા નામથી
જગતમાં પ્રખ્યાત થશે ॥ ૧૨ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—હે ઋષિઓ ! એ ઋષિતીર્થમાં દાન કરવાથી, પિતૃઓનું
તર્પણ કરવાથી અને ભક્તિપૂર્વક સ્નાન માત્ર કરવાથી પણ બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે.
॥ ૧૩ ॥ જે લોકો ખોટા ખોટા અને પરાધ નિંદા કરવામાં તત્પર રહેનારા હોય
તેઓ પણ ઋષિતીર્થમાં સ્નાનમાત્ર કરવાથી પવિત્ર થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૪ ॥
કાયાથી, મનથી કે વચનથી જે પાપ કરવામાં આવેલાં હોય તે સઘળાં ઋષિતીર્થમાં
સ્નાન કરવાથી નાશ પામે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૫ ॥ મેષ તથા તુલા સંક્રાં-
તિને દિવસે, મન્વાદિ તિથિઓમાં, સઘળી યુગાદિ તિથિઓમાં તથા માઘમાસની
શિવરાત્રિમાં જે માણસ ઋષિતીર્થમાં નાહીને સિદ્ધેશ્વર લિંગની પાસે રહે તેને ખીજું
સાધન કરવાની કશી જરૂર નથી. ॥ ૧૬ ॥ ૧૭ ॥ હે ઋષિઓ ! ઉત્તમ કૃષ્ણ
હાથમાં લઈ તથા દર્ભ હાથમાં રાખી નીચેનો મંત્ર બોલીને વિધિ સહિત અર્ધ દેવો.
॥ ૧૮ ॥ “પાપોને હણનારા અને યોગથી સિદ્ધ થએલા મોટા ઋષિઓ સિદ્ધેશ્વ-
રની પાસે ઋષિતીર્થમાં આ અર્ધનું ગ્રહણ કરો” ॥ ૧૯ ॥ એ રીતે અર્ધ દર્ભ હાથ-
વતે માટી ચોપડીને વિધિપૂર્વક નાહાવું અને પિતૃ, દેવ અને મનુષ્યોનું વિધિના ક્રમ
પ્રમાણે તર્પણ કરવું. ॥ ૨૦ ॥ પછી અદ્ધા રાખીને પિતૃઓનું આદ્ધ કરવું અને બ-

તતઃશ્રાદ્ધપ્રકુર્વીતપિતૃણાંશ્રદ્ધયાન્વિતઃ ॥ તયાચદક્ષિણાંદયાદ્વિ
ત્તશાઠ્યવિવાર્જિતઃ ॥ ૨૧ ॥ વિશેષતઃપ્રદેયાનિફલાનિરસવંતિચ ॥
શાલયઃસમધાન્યાનિસક્તવોગુઢમિશ્રિતાઃ ॥ ૨૨ ॥ ગંધમાલ્યાનિતાં
બૂલંવસ્ત્રાણિચતથાપયઃ ॥ ૨૩ ॥ एवंકૃત્વાસમગ્રંચક્રતકૃત્યોભવે
ન્નરઃ ॥ પૂજયિત્વામહાદેવંસિદ્ધેશ્વરમુમાપાતિ ॥ ૨૪ ॥ સફલંજન્મમ
ર્ત્યસ્પર્જીવિતંચસુજીવિતં ॥ યઃસ્નાત્વાઋષિતીર્થેતુપશ્યેત્સિદ્ધેશ્વરં
શિવં ॥ ૨૫ ॥ અપુત્રાઃપુત્રિણઃસ્યુર્વૈપુત્રિણશ્ચાપિપૌત્રિણઃ ॥ નિર્ઘ
નાધનવંતશ્ચસિદ્ધેશ્વરરતાનરઃ ॥ ૨૬ ॥ દુષ્કૃતંયાતિવિલયંસુકૃતં
ચવિવર્ધતે ॥ ભવેન્મનોરથાવાપ્તિઃપ્રણતેસિદ્ધનાયકે ॥ ૨૭ ॥ પિ
તરસ્તસ્યતૃપ્યંતિત્લપ્યંતિચપિતામહાઃ ॥ ઋષિતીર્થેતુસંસ્ત્રાયકર્તુઃ
સિદ્ધેશપૂજનં ॥ ૨૮ ॥ શિવરાત્ર્યાંવિશેષેણપૂજનીયોમહાત્મજિઃ ॥
યંયંકામયતેકામંતંતમાપ્નોતિનિશ્ચિતં ॥ ૨૯ ॥

इति श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये श्रीसिद्धेश्वरऋषि-
तीर्थमाहात्म्यं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

નનો ખોટો લોભ નહી રાખતાં દક્ષિણ દેવી. ॥ ૨૧ ॥ વિશેષે કરી ભરેલાં કૃણો,
ચોખ્ખા, સમ ધાન્ય, ગોળમાં ભેળવેલો સાયવો, ચંદન, પુષ્પ તાંબૂલ, વસ્ત્રો અને દુધ
એઓનું દાન કરવું. ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥ આ પ્રમાણે સધળો વિધિ કરવાથી તથા
સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું પૂજન કરવાથી માણસ કૃતાર્થ થાય છે. ॥ ૨૪ ॥ જે માણસ
ઋષિતીર્થમાં નાહી સિદ્ધેશ્વરનાં દર્શન કરે તેના જન્મ સફલ થાય છે અને જીવન
પણ સફલ થાય છે. ॥ ૨૫ ॥ સિદ્ધેશ્વરની ભક્તિ કરનારા લોકો અપુત્ર હોય તો
પુત્રવાળા થાય છે, પુત્રવાળા હોય તો પૌત્રવાળા થાય છે અને નિર્ઘન હોય તો ધ-
નાઢ્ય થાય છે. ॥ ૨૬ ॥ સિદ્ધેશ્વરને પ્રણામ કરવાથી પાપનો નાશ થાય છે, પુણ્યની
વૃદ્ધિ થાય છે અને મનવાંછિત કૃણની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૭ ॥ ઋષિતીર્થમાં સિ-
દ્ધેશ્વરનું પૂજન કરનારના પિતૃઓ તૃપ્ત થાય છે અને પિતામહો પણ રાજ થાય છે.
॥ ૨૮ ॥ મહાત્માઓએ શિવરાત્રિમાં વિશેષ કરી સિદ્ધેશ્વરનું પૂજન કરવું. એ કર-
વાથી જે જે કૃણની ઇચ્છા હોય તે તે કૃણ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

इति श्री स्कंदपुराणभांनि प्रल्हादएवमे कलेली संहिताइध द्वारकामाहात्म्येनो 'सिद्धे-
श्वर ऋषितीर्थमाहात्म्य' एवेवा नामनो पदमे अध्याय संपूर्णे.

॥ ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલહાદુવાચ ॥ તતોગછેદ્દ્વિજશ્રેષ્ઠાગદાતીર્થમનુત્તમં ॥
તત્રસ્નાત્વાનરઃસમ્યગ્ભોદ્રોદાનજંફલં ॥ ૧ ॥ તર્પયોત્પિતૃદેવાં
શ્વમનુષ્યાંશ્વપથાક્રમં ॥ શ્રાદ્ધંચકારયેત્તત્રપિતૃણાંતૃપ્તિરક્ષયા ॥ ૨ ॥
ગદાતીર્થેતુંદેવેશંવિષ્ણુંવારાહરૂપિણં ॥ સમભ્યર્ચ્યનરોઽભક્ત્યાવિષ્ણુલો
કેમહીયતે ॥ ૩ ॥ નાગતીર્થંતતોગચ્છેત્સરઃપરમશોભનં ॥ તત્રસ્ના
ત્વાનરોઽભક્ત્યાનાગલોકમવાપ્નયાત ॥ ૪ ॥ ઝદ્રાતીર્થંતતોગચ્છેત્તત્સ
રસ્ત્રિભુવનાર્ચિતં ॥ સ્નાનમાત્રેણભક્તેતિલપેનુફલંનરઃ ॥ ૫ ॥
યદાદ્વારાવતીવિપ્રાઃપ્લાવિતાસાગરેણહિ ॥ પુણ્યાનિવ્રહ્મતીર્થાનિચ્છન્ના
નિજલપાંસુભિઃ ॥ ૬ ॥ દૃશ્યાનિકતિચિત્સંતિઅદૃશ્યાન્યપરાણિચ
॥ તાનિસર્વાણિવિષેદ્દ્રાઃકથયામિસમાસતઃ ॥ ૭ ॥ ચંદ્રભાગાંતતો
ગચ્છેત્સર્વપાપપ્રણાશિનીં ॥ તત્રસ્નાત્વાનરોઽભક્ત્યાવાજપેયફલંભેત
॥ ૮ ॥ દેવીચંદ્રાર્ચિતાયત્રયશોદાનંદદાયિની ॥ કુમારિકાંશક્તિહ

અધ્યાય ૧૬ મો.

પ્રલહાદજી કેહે છે—હે ઋષિઓ! તે પછી ઉત્તમ ગદાતીર્થમાં જવું કે જ્યાં
નાહાવાથી માણસને સારી રીતે ગોદાન કરવાનું ફળ મળે છે. ॥ ૧ ॥ ત્યાં શાસ્ત્રના
ક્રમ પ્રમાણે પિતૃ, દેવ તથા મનુષ્યોનું તર્પણ કરવું અને પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ કરવું.
શ્રાદ્ધ કરવાથી પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે. ॥ ૨ ॥ માણસ ગદાતીર્થમાં ભક્તિ-
થી વરાહરૂપ ભગવાનનું પૂજન કરે તો પોતે વિષ્ણુના લોકમાં પૂજાય છે. ॥ ૩ ॥
પછી અત્યંત સુંદર ‘નાગતીર્થ’ નામના તળાવમાં જવું. ભક્તિ પૂર્વક ત્યાં સ્નાન
કરવાથી નાગલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૪ ॥ તે પછી ત્રૈલોક્યમાં વખણાએલા ભ-
દ્રાતીર્થ નામના તળાવમાં જવું ત્યાં નાહાવા માત્રથી તિલ ધેનુનું દાન કરવાનું ફળ
મળે છે. ॥ ૫ ॥ હે ઋષિઓ ! જે સમયે સમુદ્રે દ્વારકાને યોળી છે તે સમયે ધણાં
ધણાં પવિત્ર તીર્થો જળથી અને રેતીથી ઢંકાઈ ગયાં છે. ॥ ૬ ॥ કેટલાંક દેખવામાં
આવે છે અને કેટલાંક અદૃશ્ય પણ છે. હે ઋષિઓ ! એ સધળાંઓ વિષે સંક્ષેપથી
કહું છું. ॥ ૭ ॥ પછી સધળાં પાપોનો નાશ કરનારી ચંદ્રભાગામાં જવું. ત્યાં ભક્તિ
પૂર્વક નાહાવાથી માણસને વાજપેય યજ્ઞ કરવાનું ફળ મળે છે. ॥ ૮ ॥ એ સ્થલમાં
યશોદાને આનંદ દેનારા ‘ચંદ્રાર્ચિતા’ નામનાં દેવી છે. કુમારિકા, શ્રીષ્કૃણ તથા અ-
લભદનાં ખેહેન, હાથમાં સાંગ ધરનારાં, દાસ તરવાર ધરનારાં અને કંસ આદિ દુષ્ટ
લોકોને મારનારાં એ દેવીનું દર્શન કરવું કે જે કરવાથી સધળા મનોરથ સિદ્ધ થાય

સ્તાંસ્વદ્ગલિટકધારિણી ॥ ૧ ॥ કંસાદિદુષ્ટદમનીંસ્વસારંરામઠ્ઠણયોઃ ॥
 પશ્યેદ્યદર્શનેનૈવસર્વાન્કામાનવામ્પ્રયાત ॥ ૧૦ ॥ તતોગચ્છેદ્દ્વિજશ્રેષ્ઠા
 સ્તીર્થમહિષસંજ્ઞકં ॥ યસ્યદર્શનમાત્રેણમુચ્યતેસર્વપાતકૈઃ ॥ ૧૧ ॥
 મુક્તિદ્વારંતતોગચ્છેત્તીર્થપાપપ્રણાશનં ॥ વસિષ્ઠેનસમાનીતામુનિના
 યત્રગોમતી ॥ ૧૨ ॥ ગોમતીનિઃસૃતાયસ્માત્પ્રવિષ્ટાવરુણાલયં ॥
 સ્નાતોઽવતિગંગાયાંયત્રસ્નાત્વાકલૈયુગે ॥ ૧૩ ॥ તત્રસ્નાત્વાનરો
 ઇક્ત્યાઅશ્વમેધફલંલભેત ॥ મૃગુણાહિતપસ્તપ્તંસ્થાપિતાયત્રચાંચિકા
 ॥ ૧૪ ॥ મૃગ્વર્ચિતાતતોદેવપ્રિસિદ્ધાશ્રૂપતેક્ષિતૌ ॥ સંસિદ્ધિ
 પરમાંચાતિયસ્યાઃસંદર્શનેનહિ ॥ ૧૫ ॥ શિવલિંગાન્યનેકાનિયત્રસં
 તિમહીતલે ॥ તતોગચ્છેદ્દ્વિજશ્રેષ્ઠાઃકાલિંદીસરમુત્તમં ॥ ૧૬ ॥
 કાલિંદીસૂર્યતનયાસાપિચક્રેસરોત્તમં ॥ તત્રસ્નાત્વાનરોઇક્ત્યાનદુ
 ર્ગતિમવામ્પ્રયાત ॥ ૧૭ ॥ સાંબતીર્થંતતોગચ્છેત્તીર્થંત્રૈલોક્યવિશ્રુ
 તં ॥ યત્રસ્નાત્વાનરોઇક્ત્યાસર્વપાપૈઃપ્રમુચ્યતે ॥ ૧૮ ॥ લક્ષ્મીનદીં
 તતોગચ્છેત્સમુદ્રમભિગચ્છતીં ॥ યસ્યાદર્શનમાત્રેણમુચ્યતેસર્વપાતકૈઃ
 ॥ ૧૯ ॥ શ્રાદ્ધેઠ્ઠતેતુષિપ્રેદ્રાઃપિતૃણાંમુક્તિમાવહેત ॥ દાનેમનોરથા
 છે. ॥ ૮ ॥ ૧૦ ॥ હે આદિત્યો ! ત્યાંથી 'મહિષ' નામના તીર્થમાં જવું કે જેનું
 દર્શન કરવાથીજ સઘળાં પાપોમાંથી મુક્ત થવાય છે. ॥ ૧૧ ॥ પછી પાપોને ટા-
 ળનારા 'મુક્તિતીર્થ'માં જવું કે જ્યાં વસિષ્ઠ મુનિ ગોમતીને પ્રથમ લાવ્યા હતા.
 ॥ ૧૨ ॥ ગોમતી એ સ્થલમાંથી નીકળીને સમુદ્રમાં પેડાં છે. એમાં નાહવાથી ક-
 લિયુગમાં ગંગાસ્નાન કરવાનું પુણ્ય મળે છે. ॥ ૧૩ ॥ મુક્તિ તીર્થમાં ભક્તિપૂર્વક નાહ-
 વાથી મનુષ્યને અશ્વમેધનું ફળ મળે છે. એ દેકાણે ભૃગુઋષિએ તપ કર્યું હતું અને અં-
 પિકાનું સ્થાપન કર્યું હતું ॥ ૧૪ ॥ તેથી ત્યાં 'ભૃગ્વર્ચિતા' નામના દેવી પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત
 છે કે જેનાં દર્શનથી પરમ સિદ્ધિ મળે છે. ॥ ૧૫ ॥ એ સ્થલમાં પૃથ્વીપર શિવલિંગો પણ
 અનેક છે. હે ઋષિઓ ! ત્યાંથી ઉત્તમ 'કાલિંદીસર' નામના તીર્થમાં જવું કે જે
 ઉત્તમ તળાવ સૂર્યની પુત્રી કાલિંદીએ કર્યું છે એમાં ભક્તિ પૂર્વક નાહવાથી મનુ-
 ષ્યને કદી પણ દુર્ગતિ થતી નથી. ॥ ૧૬ ॥ ૧૭ ॥ ત્યાંથી ત્રૈલોક્યમાં વિખ્યાત
 'સાંબતીર્થ' માં જવું. ત્યાં ભક્તિ પૂર્વક નાહવાથી માણસ સઘળાં પાપોમાંથી છુટે
 છે. ॥ ૧૮ ॥ પછી સમુદ્રમાં મળતી 'લક્ષ્મી' નામની નદીમાં જવું કે જેનું દર્શન
 માત્ર કરવાથી માણસ સઘળાં પાપોથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૧૯ ॥ હે ઋષિઓ ! એમાં
 આદ્ય કરવાથી પિતૃઓને મુક્તિ થાય છે અને દાન કરવાથી મનોરથો પૂર્ણ થાય છે

વાપ્તિર્નવત્યત્રનસંશયઃ ॥ ૨૦ ॥ તતોગચ્છેત્કંબુસરંતીર્થપાપપ્રણાશનં
 ॥ કૃત્વાસ્નાનંચતત્રૈવઅગ્નિષ્ઠોમફલંલભેત ॥ ૨૧ ॥ વજ્રતીર્થત
 તોગચ્છેચ્છૂદ્ધયાપરયાયુતઃ ॥ કૃત્વાશ્રાદ્ધંપિતૃણાંહિઅક્ષયંલોકમશ્નુ
 યાત ॥ ૨૨ ॥ દુર્વાસસાયત્રશપ્તાઃકોપાદ્યદુકુમારકાઃ ॥ તત્રજાલેશ્વ
 સેદેવઃસવભૂવત્પાપાતિઃ ॥ ૨૩ ॥ જાલેશ્વરંતતોદૃષ્ટ્વાસદ્યઃપાપાત્પમુ
 ચ્યતે ॥ સંપૂજયિત્વામત્તપાચરિવલોકમવાપ્નુયાત ॥ ૨૪ ॥
 ચક્રસ્વામિસુતીર્થતુતતોગચ્છેતમાનવઃ ॥ કૃત્વાસ્નાનંપિતૃંસ્તર્પ્યવિ
 ણ્ણુલોકમવાપ્નુયાત ॥ ૨૫ ॥ કુશતીર્થતતોગચ્છેત્સ્નાત્વાસંતર્પયે
 ત્પિતૃન ॥ દાનંદદ્યાદ્યથાશક્તિનિર્મલંલોકમાપ્નુયાત ॥ ૨૬ ॥ પ્ર
 ઘ્નુત્તીર્થતત્રૈવસર્વપાપપ્રણાશનં ॥ કૃત્વાસ્નાનંતથાદાનંવાજપેયફલં
 લભેત ॥ ૨૭ ॥ આજરત્કારુકૃતંતીર્થતત્રૈલોક્યવિશ્રુતં ॥ તત્રસ્નાત્વા
 દ્વિજશ્રેષ્ઠાનદુર્ગાતિમવાપ્નુયાત ॥ ૨૮ ॥ આસીત્સ્વંજનકોનામદૈત્યશ્ચા
 પિવલાન્વિતઃપ્રાતઃસ્વંજનકંતીર્થતસ્પનાન્નાતિવિશ્રુતં ॥ ૨૯ ॥ તત્રસ્ના
 ત્વાચરોયાતિસોમલોકંનસંશયઃ ॥ સંતિતીર્થાન્યનેકાનિસુગુપ્તાનિકલૌ

એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૦ ॥ પછી પાપોને નાશ કરનારા ‘કંબુસર’, નામના તી-
 થમાં જવું. ત્યાં સ્નાન કરવાથી અગ્નિષ્ઠોમ નામનો યજ્ઞ કર્યાનું ફળ મળે છે. ॥ ૨૧ ॥
 ત્યાંથી ‘વજ્ર’ તીર્થમાં જવું. ત્યાં પરમ શ્રદ્ધાથી પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે
 તો અક્ષય લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૨ ॥ જે સ્થળમાં દુર્વાસાએ કોપથી યાદવો-
 ના કુમારોને શાપ દીધો હતો ત્યાં જાલેશ્વર નામના શંકર થયા છે. ॥ ૨૩ ॥
 જાલેશ્વરનું દર્શન કરવામાં આવે તો તુરંતજ પાપથી છુટકારો થાય છે અને
 ભક્તિથી પૂજન કરવામાં આવે તો શિવલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૪ ॥
 પછી ઉત્તમ મનુષ્યે ‘ચક્રસ્વામી’ નામના શ્રેષ્ઠ તીર્થમાં જવું. ત્યાં સ્નાન કરી પિ-
 તૃઓનું તર્પણ કરવાથી વિષ્ણુના લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૫ ॥ ત્યાંથી ‘કુશ’
 તીર્થમાં જઈને નાહવું, પિતૃઓનું તર્પણ કરવું તથા શક્તિ પ્રમાણે દાન દેવું. એમ
 કરવાથી નિર્મલ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૬ ॥ ત્યાંજ સર્વ પાપોને ટાળનાર
 ‘પ્રઘ્ન’ તીર્થ છે. ત્યાં સ્નાન તથા દાન કરવાથી વાજપેય યજ્ઞ કર્યાનું ફળ મળે
 છે. ॥ ૨૭ ॥ ત્યાં જરત્કારુએ કરેલું ત્રૈલોક્યમાં પ્રખ્યાત તીર્થ છે. ત્યાં નાહવાથી
 કદી પણ દુર્ઘટિ પ્રાપ્ત થતી નથી. ॥ ૨૮ ॥ એક મહા બ્રાહ્મણ બ્રહ્મનક નામનો
 દૈત્ય હતો. તેના નામ ઉપરથી પ્રખ્યાત થયેલું ‘બ્રહ્મનક’ નામનું તીર્થ છે.
 ॥ ૨૯ ॥ એમાં નાહવાથી માણસને ચંદ્રલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે એમાં સંશય નથી.

યુગે ॥ ૩૦ ॥ તતોગચ્છેચ્ચવિષેદ્રાસ્તીર્થમાનકદુંદુભે ॥ શૂરતીર્થપરમકંગ
 દાતીર્થમતઃપરં ॥ ૩૧ ॥ ગાવલાણસ્યતીર્થતુઅકૂરસ્યમહાત્મનઃ ॥ વલ
 દેવસ્યતીર્થતુશ્રૂપતાંતસ્યયત્પરં ॥ ૩૨ ॥ અર્જુનસ્યચતીર્થતુસુખ
 દ્રાતીર્થમેવચ ॥ દેવકીતીર્થમાદ્યંતુરોહિણીતીર્થમેવચ ॥ ૩૩ ॥
 ઉદ્ધવસ્યચતીર્થચસારંગાશ્વ્યંતથૈવચ ॥ સત્યભામાકૃતંતીર્થમદ્રાતી
 ર્થમતઃપરં ॥ ૩૪ ॥ જામદગ્ન્યસ્યતીર્થતુરામસ્યચમહાત્મનઃ ॥
 વ્યાસતીર્થતુતત્રૈવશુકતીર્થમતઃપરં ॥ ૩૫ ॥ કર્દમસ્યચતીર્થતુ
 કપિલસ્યમહાત્મનઃ ॥ સોમતીર્થચતત્રૈવરોહિણીતીર્થમેવચ ॥ ૩૬ ॥
 એતાન્યુત્તમતીર્થાનિસંક્ષેપાત્કથિતાનિચ ॥ સર્વપાપહરાણીહમો
 ક્ષદાનિનસંશયઃ ॥ ૩૭ ॥ ઉચ્છિન્નાનિદ્વિજવરાસ્તીર્થાનિકલિસં
 ક્રમે ॥ પ્લાવિતાનિસમુદ્રેણપાંસુનાદ્યુદકેનચ ॥ ૩૮ ॥ એતન્મયા
 ચકથિતંસંક્ષેપાત્તીર્થવિસ્તરં ॥ આત્મપ્રજ્ઞાનુસારેણકિમન્યચ્છ્રોતુ
 મિચ્છય ॥ ૩૯ ॥ શૃણુયાત્પરયામૃત્ત્યાતીર્થયાત્રામિમાંદ્વિજાઃ ॥ સર્વ
 પાપવિનિર્મુક્તોવિષ્ણુલોકંસગચ્છતિ ॥ ૪૦ ॥ શ્રુત્વાતીર્થસ્યમાહાત્મ્યં
 પશ્ચાદ્ગચ્છંતિયેદ્વિજાઃ ॥ પુર્ણયાત્રાફલંતેષાંદદાતિદેવકીસુતઃ ॥ ૪૧ ॥
 કલિયુગમાં ગુપ્ત થઈ ગયેલાં ખીન્ન પણ અનેક તીર્થો ત્યાં છે. હે ઋષિઓ ! પછી
 વસુદેવના તીર્થમાં, ઉત્તમ શૂર તીર્થમાં, ગદાતીર્થમાં, ગાવલાણ તીર્થમાં, મહાત્મા
 અકૂરના તીર્થમાં, બળદેવના તીર્થમાં, અર્જુનના તીર્થમાં, સુભદ્રાના તીર્થમાં, દેવ-
 કીના તીર્થમાં, રોહિણીના તીર્થમાં, ઉદ્ધવના તીર્થમાં, સારંગ તીર્થમાં, સત્ય ભા
 માએ કરેલા તીર્થમાં, ભદ્રાએ કરેલા તીર્થમાં, મહાત્મા પરશુરામના તીર્થમાં, વ્યાસ-
 ના તીર્થમાં, શુકદેવના તીર્થમાં, કર્દમ ઋષિના તીર્થમાં, મહાત્મા કપિલ દેવના
 તીર્થમાં, ચંદ્રના તીર્થમાં અને રોહિણીના તીર્થમાં અનુક્રમે જવું. ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥
 ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ આ ઉત્તમ તીર્થો મેં તમોને સંક્ષેપથી કહ્યાં છે.
 એ સઘળાં તીર્થો સર્વ પાપોને ટાળનાર છે અને મોક્ષ આપનાર છે એમાં સંશય
 નથી. ॥ ૩૭ ॥ હે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો ! કલિયુગ પ્રાપ્ત થતાં સમુદ્રે દ્વારકાને જોળી
 દેવાને લીધે રેતીથી અને પાણીથી તીર્થો ઉચ્છિન્ન થઈ ગયાં છે ॥ ૩૮ ॥ મારી
 બુદ્ધિ પોહાયવા પ્રમાણે સંક્ષેપથી મેં આ તીર્થોનું પ્રકરણ તમારી પાસે કર્યું. હવે
 ખીલું શું સાંભળવા ઇચ્છો છો. ॥ ૩૯ ॥ હે ઋષિઓ ! જે માણસ પરમ ભક્તિ-
 થી આ તીર્થયાત્રાનું પ્રકરણ સાંભળે તે માણસ સઘળાં પાપોથી છુટીને વિશ્વલોકો
 કમાં જાય છે. ॥ ૪૦ ॥ હે ઋષિઓ ! જે માણસો તીર્થોનાં માહાત્મ્યો સાંભળીને

યઃશૃણોતિનરોભક્ત્યામાહાત્મ્યંતીર્થસંજ્ઞકં ॥ સર્વતીર્થફલાવાપ્તિર્નિવ
ત્યત્રનસંશયઃ ॥ ૪૨ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
तीर्थयात्राकथननाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

પછી યાત્રા કરવા જાય તેઓને ભગવાન તીર્થ યાત્રાનું સંપૂર્ણ કૃપા આપે છે. ॥ ૪૧ ॥
જે માણસ ભક્તિથી આ તીર્થના માહાત્મ્યને સાંભળે તે માણસને સધળા તીર્થનાં
કૃપાની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમાં સંશય નથી. ॥ ૪૨ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની પ્રહ્લાદે કહેલી સંહિતામાં દ્વારકામાહાત્મ્યનો
તીર્થયાત્રાકથન એવા નામનો ૧૬ મો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ कृताजिपेकस्तीर्थेषु यथावद्वत्तदक्षि
णः ॥ पूजयेच्च ततो देवं कृष्णारूपं पुरुषं परं ॥ १ ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥ पूजाविधिं च कृष्णस्य यथावद्वैत्यसत्तम ॥ क
थयस्व महाबाहो आनुपूर्व्या तस्मा सतः ॥ २ ॥ द्वारपालश्च कस्तत्र पू
र्वतः पृष्ठतश्च कः ॥ सापुरी सर्वतो दैत्य तिष्ठते केन पालिता ॥ ३ ॥
तत्सर्वं श्रोतुकामानां पूजनस्य च यो विधिः ॥ कथयस्व विधिज्ञो सिकु
ण्णैकचरणप्रियः ॥ ४ ॥

अध्याय १७ मो.

પ્રહ્લાદજી કહે છે—તીર્થોમાં સ્નાન કરી વિધિ પ્રમાણે દક્ષિણા આપીને તે
પછી પરમ પુરૂષ શ્રીદ્વારકાનાથજીની પૂજા કરવી. ॥ ૧ ॥

ઋષિઓ પુછે છે—હે દેવોમાં ઉત્તમ ! હું મહાબાહુ ! દ્વારકાનાથજીની પૂ-
જા કરવાનો યથાર્થ વિધિ અનુક્રમથી સંક્ષેપમાં કહો. ॥ ૨ ॥ ત્યાં આગળ અને પા
છલ દ્વારપાલ કોણ કોણ છે અને સધળી પાસ કોના રક્ષણ તળે એ દ્વારકાપુરી રહેલી
છે. ॥ ૩ ॥ પૂજનનો વિધિ તથા ઉપર કહેલું સધળું અમે સાંભળવા ઇચ્છીએ છીએ
અને તમે શ્રીકૃષ્ણના ચરણમાંજ પ્રેમ રાખનાર તથા વિધિ જાણનાર છો માટે
કહો. ॥ ૪ ॥

જ્વાલામુખોથરક્તાક્ષઃસ્મશાનનિલયઃકથઃ ॥ માંસાદોરુધિરાહારઃ
 કૃષ્ણઃકૃષ્ણજટાધરઃ ॥ ૧૫ ॥ ત્રાસનોભંજનશ્વૈવઆગ્રેય્યાંદિશિસંસ્થિ
 તાઃ ॥ દિશંરક્ષંતિયેનદ્વાદક્ષિણાંશૃણુતાથમે ॥ ૧૬ ॥ દંડપાણિર્મહાના
 દઃપાશહસ્તઃસુલોચનઃ ॥ અનિવર્તકોમારણશ્વતથાદુંદુભિનિસ્વનઃ ॥
 ॥ ૧૭ ॥ રવરસ્વનોમેધનાદસ્તથામૌનપ્રિયઃસદા ॥ મહ્લિકાક્ષશ્ચ
 તેષાંપ્રણેતાદ્વારપાલકઃ ॥ ૧૮ ॥ દક્ષિણદ્વારરક્ષાર્થંદુંદુભિશ્ચાવિનાયકઃ ॥
 મહિષારુખ્યશ્ચવૈસૂર્યોભૂપણશ્વતથેશ્વરઃ ॥ ૧૯ ॥ ચંડિકાચતથાદેવી
 ઊર્ધ્વબાહુશ્ચરાક્ષસઃ ॥ પદ્મશ્ચક્ષેત્રપાલશ્ચનાગશ્ચાશ્વતરસ્તથા ॥ ૨૦ ॥
 ચિત્રાંગદશ્ચગંધર્વઊર્વશીચવરાપ્સરાઃ ॥ ગોરજોદાનવશ્ચૈવશાલશ્ચાપિ
 મહાદ્રુમઃ ॥ ૨૧ ॥ સનાતનઋષિશ્રેષ્ઠઅગસ્ત્યશ્ચમહાતપાઃ ॥ એતે
 યામ્યદિશોદ્વારંરક્ષંતિસુતમાહિતાઃ ॥ ૨૨ ॥ ગીતકૃત્તર્તકોનગ્નઃ
 કંબલીરુદનપ્રિયઃ ॥ હસનોનેત્રભંગશ્ચભૂવિકારોવિજૃંભકઃ ॥ ૨૩ ॥
 મુશલીસૂર્યકસ્તેષાનેતાદેષ્ટાતથાપ્રભુઃ ॥ રક્ષંતિનૈર્ઋતીમાશાંપશ્ચિમાં
 શૃણુતાપરાં ॥ ૨૪ ॥ સ્વસ્તિકઃશંખમૂર્ધાચપદ્મવાસાઃશુભાનનઃ ॥
 પાશહસ્તઃશૂલહસ્તઃકપાદેકલોચનઃ ॥ ૨૫ ॥

સાન નિલય, કથ, માંસાદ, રુધિરાહાર, કૃષ્ણ, કૃષ્ણજટાધર, ત્રાસન અને ભંજન
 એઓ અગ્નિપ્રણાના દ્વારપાલ છે. હવે એઓ સજ્જ રહીને દક્ષિણ દિશાના દ્વારનું
 રક્ષણ કરે છે તેઓનાં નામ સાંભળો. ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ દંડપાણિ, મહાનાદ,
 પાશહસ્ત, સુલોચન, અનિવર્તક, મારણ, દુંદુભિનિસ્વન, ખરસ્વન, મેધનાદ
 અને મૌનપ્રિય, એઓ દક્ષિણ દિશામાં રહેલા છે. એ સઘળાઓનો ઉપરિ મહ્લિ-
 કાક્ષ છે. ॥ ૧૭ ॥ ૧૮ ॥ દુંદુભિ નામના ગણપતિ, મહિષ નામના સૂર્ય ભૂપણ
 નામના સદાશિવ, ચંડિકા દેવી, ઊર્ધ્વબાહુ નામનો રાક્ષસ, પદ્મ નામનો ક્ષેત્રપાલ,
 અશ્વતર નાગ, ચિત્રાંગદ ગંધર્વ, ઊર્વશી અપ્સરા, ગોરજ નામનો દાનવ, શાલ ના-
 મનું મોટું ઝાડ, સનાતન ઋષિ અને અગસ્ત્ય એઓ પણ સાવધાનપણાથી દક્ષિ-
 ણદ્વારમાં રહીને તે દ્વારની રક્ષા કરે છે. ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ ગીતકૃત,
 તર્તક, નગ્ન, કંબલી, રુદનપ્રિય, હસન, નેત્રભંગ, ભૂવિકાર, વિજંભક મુસલી અને
 સૂર્યક એટલા નૈર્ઋત પ્રણામાં રક્ષણ કરે છે. એઓનો ઉપરી તથા આજ્ઞા કરનાર
 સૂર્યક છે. હવે પશ્ચિમ દિશાના દ્વારપાલો કહુંછું તે સાંભળો. ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥
 સ્વસ્તિક, શંખમૂર્ધા, પદ્મવાસા શુભાનન, પાશહસ્ત, શૂલ હસ્ત, એકપાદ, એક લો-

સ્થૂલજંઘઃસ્થૂલશિરાઃસુમુખસ્વવશેસ્થિતાઃ ॥ એતેશસ્ત્રોઘતકરાવા
 રુપ્યાંદિશિપાલકાઃ ॥ ૨૬ ॥ પાશ્ચિમાયાંદિશિતથાપુષ્પદંતોવિના
 યકઃ ॥ ઊર્ધ્વરાશિશ્વવૈસૂર્યઃશિવઃસત્રાજિતેશ્વરઃ ॥ ૨૭ ॥ તુંબુરુર્ના
 મગંધર્વોઘૃતાચીચવરાપ્સરાઃ॥ મહોદરશ્વનાગેન્દ્રોરાક્ષસશ્વઘટોત્કચઃ॥
 ॥૨૮॥દૈત્યઃપંચજનોનામઋષિઃકશ્યપએવચ ॥ દેવીકપાલિનીનામઅ
 શ્વસ્યશ્વમહાદ્રુમઃ॥૨૯॥કપિલઃક્ષેત્રપાલશ્વપ્રતીચ્યાઃપાલકાદિશઃ ॥
 નમસ્કાર્યાસ્તિથાપૂજ્યાવાયવ્યાંશ્રૂપતાંદિશિ ॥ ૩૦ ॥ ઝંજનોભૈરવ
 શ્વૈવકલિકોથઘટોદરઃ ॥ ઋક્કોમદનઃપિંગોરુરુઃસર્વભુજોઘૃણી ॥
 ॥ ૩૧ ॥ સુપાર્શ્વઃપ્રભુરેતેષાંસંનદ્વાઃપાલયન્દિશં ॥ ઉદીચ્યાંદિશિવિ
 પ્રેદ્રાઃશ્યામલશ્વગણાધિપઃ ॥ ૩૨ ॥ મત્તકોથવિરૂપાક્ષોગોલકઃસ્વેદ
 સંક્રુતઃ ॥ મુક્તકચ્છઃકંબુકશ્વજંબુકોથાપરાજિતઃ॥ ૩૩ ॥ ઉન્મત્તઃ
 પ્રભુરેતેષાંઉદીર્ચાંપાલયન્દિશં ॥ મૂલસ્થાનંચવૈસૂર્યઈન્દ્રેશશ્વમહેશ્વરઃ ॥
 ॥ ૩૪ ॥ દેવીકંઠેશ્વરીનામક્ષેત્રપાલશ્વસ્વંજનઃ ॥

અન, સ્થૂલ જંઘ, સ્થૂલશિરા અને સુમુખ એઓ નિરંતર હાથમાં શસ્ત્રો રાખીને પ-
 શ્ચિમ દિશામાં રક્ષણ કરે છે. એઓમાં ઉપરી સુમુખ છે. ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ પુષ્પ-
 દંત નામના ગણપતિ, ઉર્ધ્વરાશિ નામના સૂર્ય, સત્રાજિતેશ્વર નામના સદાશિવ,
 તુંબુરુ ગંધર્વ, ઘૃતાચી અપ્સરા, મહોદર નાગ, ઘટોત્કચ રાક્ષસ, પંચજન દૈત્ય, ક-
 શ્યપ ઋષિ, કપાલિની નામના દેવી, પીપળાનું મોટું આડ, અને કપિલ નામનો
 ક્ષેત્રપાલ એઓ પણ પશ્ચિમ દિશામાં રહીને તે દિશાનું પાલન કરે છે માટે તેઓ-
 ની પૂજા કરવી તથા પ્રણામ કરવાં. હવે વાયુપુણાના દિગ્પાલો કહું છું તે સાંભળો.
 ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ ભંજન, ભૈરવ, કલિક, ઘટોદર, ભક્ષક, મદન,
 પિંગ, ૩૩, સર્વભુજ, ઘૃણી, અને સુપાર્શ્વ એઓ વાયુપુણાનું પાલન કરે છે. એઓમાં
 ઉપરી સુપાર્શ્વ છે અને તે સજ્જ રહે છે. હે ઋષિઓ ! હવે ઉત્તર દિશાના પાલકો-
 નાં નામ આપું છું. શ્યામલ નામના ગણપતિ, મત્તક, વિરૂપાક્ષ, ગોલક, સ્વેદ સં-
 ક્રુત, મુક્તકચ્છ, કંબુક, જંબુક અપરાજિત અને ઉન્મત્ત એટલા ઉત્તર દિશાના પાલક
 છે. એઓનો ઉપરી ઉન્મત્ત છે. મૂલ સ્થાન નામના સૂર્ય, ઈન્દ્રેશ્વર નામના મહાદે-
 વ, કંઠેશ્વરી નામના દેવી, પંચજન નામનો ક્ષેત્રપાલ, વાસુકિ નામનો નાગ, કૂર્મપૃષ્ઠ
 નામનો દાનવ, સંનક નામના ઋષિ, ગોલક નામનો રાક્ષસ, નારદ નામનો ગંધર્વ,
 ઉર્વશી અપ્સરા અને પીપળનું મોટું આડ એઓ ઉત્તર દિશાનું પાલન કરે છે માટે
 તેઓની પ્રયત્ન પૂર્વક પૂજા કરવી. ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥

વાસુકિર્નાગરાજશ્ચકૂર્મપૃષ્ઠશ્ચદાનવઃ ॥ ૩૫ ॥ સનકશ્ચક્રપિશ્રેષ્ઠો
 ગોલકોરાક્ષસસ્તથા ॥ નારદોનામગંધર્વોરંભાચૈવવરાપ્સરાઃ ॥ ૩૬ ॥
 એતેપૂજ્યાઃપ્રયત્નેનશ્લક્ષોનામમહાદ્રુમઃ ॥ યક્ષેશસેવિતાશાયમેતેપુ
 ળ્યાઃપ્રયત્નતઃ ॥ ૩૭ ॥ ऐशान्यांदिशि विप्रेन्द्राः किंकिणीकोमहाबलः ॥
 दर्दुरोभैरवरवोदुर्मुखोमेघनिस्वनः ॥ ૩૮ ॥ કરાલોવિકટોમૂકોબ
 લિખ્તોબલિપ્રિયઃ ॥ માંસપ્રિયવશાશ્ચૈતેऐशान्यांदिशिपालकाः ॥
 ॥ ૩૯ ॥ એતેષાંક્ષેત્રપાલાનાંસેશ્વરાણાંદ્વિજોત્તમા ॥ નેતાપ્રમુશ્ચસ્વા
 મીચજયંતઃપાલકસ્તથા ॥ ૪૦ ॥ નિગૃહ્ણાત્યનુગૃહ્ણાતિરક્ષિતાપુર
 વાસિનાં ॥ જયંતાદેશમાદાયવિદુષ્ટાન્યાતયંતિચ ॥ ૪૧ ॥ નાગસ્થિ
 તઃપ્રતિદિનંજયંતઃપાલકઃસદા ॥ નાગરાજૈઃપરિવૃતઃપૂજનીયઃપ્રયત્ન
 તઃ ॥ ૪૨ ॥ સહસ્રશીર્ષસ્તન્નૈવશેષનાગઃપ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ અનંતોવાસુ
 કિશ્ચૈવતક્ષકઃપદ્મઐવચ ॥ ૪૩ ॥ શંખઃકંબલકશ્ચૈવનાગશ્ચાશ્ચ
 તરસ્તયા ॥ તતઃસંસ્ત્રાપ્યદેવેશંજયંતંરસિણાંવરં ॥ ૪૪ ॥ ગંધધૂ
 પોપહારૈશ્ચપુષ્પંવસ્ત્રાદિભૂષણૈઃ ॥ તતોગચ્છેદ્દ્વિજશ્રેષ્ઠાઃ કૃષ્ણંદેવકિ
 નંદનં ॥ ૪૫ ॥ સંપૂજ્યઃપ્રથમંદુષ્ટોગણેશોરુક્મિસંજ્ઞકઃ ॥ ૪૬ ॥
 ॥ ૩૬ ॥ હે ઋષિઓ ! હવે ઈશાનપ્રાણના પાલકોનાં નામ કહું છું તે સાંભળો.
 કિંકિણીક, મહાબલ, દર્દુર, ભૈરવ, દુર્મુખ, મેઘનિસ્વન, કરાલ, વિકટ, મૂક, બલિ-
 ભક્ત, બલિપ્રિય, અને માંસપ્રિય એઓ ઈશાન પ્રાણમાં પાલન કરે છે. એઓમાં
 ઉપરી માંસપ્રિય છે. ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ઈદ્રનો પુત્ર જયંત એ સઘળા ઉપ-
 રીઓ સહિત દિક્પાલોનો અધિપતિ છે, આજ્ઞા કરનાર છે, ઉપરિ છે અને પાલક
 છે. ॥ ૪૦ ॥ પુરમાં રહેનારા એ લોકોને શિક્ષા કરવામાં, અનુગ્રહ કરવામાં અને ર-
 ક્ષણ કરવામાં જયંત મુખત્યાર છે. એઓ જયંતની આજ્ઞા લઈને દુષ્ટ લોકોને મારે
 છે. મોટા મોટા હાથીઓથી વીટાએલો અને હાથી ઉપર બેઠેલો જયંત સર્વદા એ
 લોકોનું પાલન કરે છે માટે ઘણા પ્રયત્નથી તેનું પૂજન કરવું જોઈએ. ॥ ૪૨ ॥
 હજાર માથાં વાળા શેષનાગ, વાસુકિ, તક્ષક, પદ્મ, શંખ કંબલક અને અધતર એ
 મોટા મોટા નાગો પણ તેના તાબામાં રહેલા છે એટલા માટે દેવતાઓના સ્વામી
 અને રક્ષા કરનારાઓમાં ઉત્તમ જયંતને નવરાત્રી ચંદન, ધૂપ, નૈવેદ્ય, પુષ્પ, વસ્ત્ર,
 આદિ અને ભૂષણોથી તેની પૂજા કરીને પછી દેવકીના પુત્ર હારકાનાથજીની પાસે
 જવું. ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥ ૪૫ ॥ ત્યાં પ્રથમ રૂકમી નામના મોટા અને દુષ્ટ પાર્શ્વની
 પૂજા કરવી. ॥ ૪૬ ॥

॥ ઋષયઋચુઃ ॥ કષ્ણરુક્મીદૈત્યેન્દ્રયોદુષ્ટોગણતાંગતઃ ॥
સાક્ષાન્નગવતોદ્વારિપત્યહંપૂજ્યતેનરૈઃ ॥ ૪૭ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ કૃષ્ણાયરુક્મિર્ણીદાતુંયદારાજ્ઞાકૃતઃ
ક્ષણઃ ॥ તદ્દેષાત્કોધસંયુકોરુક્મીચૈદ્યમમન્યત ॥ ૪૮ ॥ યદાજ
હારાગવાન્રુક્મિર્ણીમાંબિકાલપાત્ ॥ નહત્વાવિનિવર્તિષ્યેતમહંયા
દવંરણે ॥ ૪૯ ॥ એવમુક્ત્વાતુસંનદ્ધોયુદ્ધાયપરિધાવિતઃ ॥ સંયુધ્ય
માનઃકૃષ્ણેનગ્નમાનોહૃતૈર્જસઃ ॥ ૫૦ ॥ રામેણબંધનાન્મુક્તોમરણા
યમર્તિદધે ॥ રુક્મિર્ણીઞ્ચાતરંદૃષ્ટ્વામરણેકૃતનિશ્ચયં ॥ ૫૧ ॥ ઉવા
ચકૃષ્ણંવૈદર્શીઞ્ચાતરંદ્યાનયસ્વમે ॥ તતસ્તસ્યિકામાર્થમનુમાન્યજ
નાર્દનઃ ॥ ૫૨ ॥ ચકારપાર્ષદાંમધ્યેપ્રવરાંવિઘ્નનાશનં ॥ એતસ્મા
ત્કારણાદ્વિપ્રાઃપ્રથમંપૂજ્યતેસદા ॥ ૫૩ ॥ ગંધધૂપાક્ષતૈર્વસ્ત્રૈર્મોદકૈઃ
પરિતર્પયેત્ ॥ તસ્મિન્સ્તુષ્ટેજગન્નાયસ્તુષ્ટોઽવતિનાન્યથા ॥ ૫૪ ॥
इति श्री स्कं. पु. प्र. सं. द्वा. देवयानायां परिवारकथनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ ૧૭ ॥

ઋષિઓ પુછે છે—હે પ્રલ્હાદજી ! એ રુક્મી કોણ છે કે જે દુષ્ટ છતાં પાર્ષદ-
પાતું પામેલો છે અને સાક્ષાત્ ભગવાનના દ્વારમાં નિત્ય પૂજ્ય છે. ॥ ૪૭ ॥

પ્રલ્હાદજી કહે છે—જ્યારે ભીષ્મક રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને રુક્મિણી દેવાની તૈયારી કરી ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ઉપરના દ્વેષને લીધે રુક્મીએ શિશુપાલની સાથે રુક્મિણીનું સગપણ કર્યું. ॥ ૪૮ ॥ એમ થયા છતાં જ્યારે અંબાજીના મંદિરની પાસેથી ભગવાને રુક્મિણીનું હરણ કર્યું ત્યારે ‘એ યાદવને માર્યા વિના હું પાછો વળીશ નહીં’ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી યુદ્ધને વાસ્તે તૈયાર થઈને રુક્મી ભગવાનની પછવાડે દોડ્યો અને પહોંચી જઈને યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. યુદ્ધ કરતાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તેનું સામર્થ્ય તથા અભિમાન તોડી નાખીને તેને પાંધી લીધો. ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ પછી ખલભદ્રે તેને બંધનમાંથી છોડાવતાં તેણે મરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાના ભાઈ રુક્મીને મરવા તૈયાર થયેલો જોઈ રુક્મિણીએ ભગવાનને કહ્યું કે ‘તમે મારા ભાઈને તોડી આવો.’ પછી ભગવાને રુક્મિણીને સાડું લગાડવા સાડું રુક્મીને માન આપી તેને પાર્ષદોમાં ઉત્તમ અને વિઘ્નોનો નાશ કરનાર કરાવ્યો. હે ઋષિઓ ! એ કારણને લીધે રુક્મીની સર્વદા પ્રથમ પૂજા થાય છે. ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ અંદન, પુષ્પ, અક્ષત, વસ્ત્રો તથા લાડવાઓથી એને તૃપ્ત કરવો. એ તૃપ્ત થાય તોજ ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે. તે વિના તૃપ્ત થતા નથી. ॥ ૫૪ ॥

ઈતિ શ્રી સ્કંદ પુરાણમાંની પ્રલ્હાદે કહેલી સંહિતા૩૫ હારકામાહાત્મ્યનો ‘દે-
વ યાત્રામાં પરિવાર કથન’ નામનો સતરમો અધ્યાય સંપૂર્ણ. ॥

॥ અષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥

શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ સંપૂજ્યગણનાયંતંતંરુક્મિણંરુક્મભૂષિ
તં ॥ દુર્વાસસંચક્રુષ્ણંચબલમદ્રંચમોદકેકૈઃ ॥ ૧ ॥ યજત્યેકોમહાયજ્ઞૈઃ
સમાપ્તવરદાક્ષણૈઃ ॥ એકઃપશ્યતિગોર્વિદંક્રુષ્ણંતુલ્યફલૌહિતૌ ॥ ૨ ॥
ગોમૂહિરણ્યદાનાનિદદ્યાદેકોદિનેદિને ॥ એકઃપશ્યતિગોર્વિદંક્રુષ્ણંતુલ્ય
ફલૌહિતૌ ॥ ૩ ॥ જાનહવ્યાદિસુતીર્થેષુસ્નાયાદેકઃસમાહિતઃ ॥ એકઃ
પશ્યતિદેવેશંક્રુષ્ણંતુલ્યફલૌહિતૌ ॥ ૪ ॥ પ્રાણાયામાદિસંયુક્તોઽધ્યા
નજ્ઞાનપરાયણઃ ॥ એકઃપશ્યતિદેવેશંક્રુષ્ણંતુલ્યફલૌહિતૌ ॥ ૫ ॥
વાપીકૂપતટાકાદિકરોત્યેકોદિનેદિને ॥ એકઃપશ્યતિદેવેશંક્રુષ્ણંતુલ્ય
ફલૌહિતૌ ॥ ૬ ॥ ત્રિભિર્વિક્રમણૈર્યેનવિક્રાંતંભુવનત્રયં ॥ ત્રિવિક્રમં
ચતંદૃષ્ટ્વામુચ્યતેપાતકત્રયાત્ ॥ ૭ ॥

॥ ઋષયઋચુઃ ॥ કથંત્રૈવિક્રમીમૂર્તિરાગતેયંધરાતલે ॥ ક
લાન્યાસાચ્ચક્રુષ્ણત્વંકદાયંપ્રાપ્તવાનિતિ ॥ ૮ ॥ દૈત્યેંદ્રસંશયોસ્માકં

અધ્યાય ૧૮ મો.

મહાહાત્મ્ય કેહે છે—સુવર્ણથી શોભતા એ મોટા પાર્ષદ રૂમીની પૂજા કરીને તે
પછી દુર્વાસાની, શ્રીકૃષ્ણની તથા બલભદ્રની લાડવાઓથી પૂજા કરવી. ॥ ૧ ॥ એક
જણ પરિપૂર્ણ ઉત્તમ દક્ષિણાવાળા મોટા યજ્ઞ કરે અને એક જણ ભગવાનનાં દર્શણ
કરે તો એ બન્નેને સરખું કૃણ મળે છે. ॥ ૨ ॥ એક જણ દિવસે દિવસે આય, પૃ-
થ્વી અને સુવર્ણનાં દાન કરે અને એક જણ ભગવાનનાં દર્શન કરે તો તે બન્નેને
સરખું કૃણ મળે છે. ॥ ૩ ॥ એક જણ સાવધાનપણથી ગંગા આદિ ઉત્તમ તીર્થો-
માં સ્નાન કરે અને એક જણ ભગવાનનાં દર્શન કરે તો તે બન્નેને સરખું કૃણ થાય
છે. ॥ ૪ ॥ એક જણ પ્રાણાયામાદિક કરીને જ્ઞાન તથા ધ્યાનમાં તત્પર રહે અને
એક જણ ભગવાનનાં દર્શન કરે તો તે બન્નેને સરખું કૃણ થાય છે. ॥ ૫ ॥ એક
જણ દિવસે દિવસે વાવ, કુચ તથા તળાવ આદિ કરાવે અને એક જણ દેવતાઓના
સ્વામી ભગવાનનાં દર્શન કરે તો તે બન્નેને સરખું કૃણ થાય છે. ॥ ૬ ॥ ત્રણ પગ-
લાંઓથી જણે ત્રૈલોક્યને ભરી લીધું હતું એવા ત્રીકમળનું દર્શન કરવાથી ત્રણે પ્ર-
કારનાં પાપ ટળે છે. ॥ ૭ ॥

ઋષિઓ પુછે છે—એ ત્રિવિક્રમની મૂર્તિ પૃથ્વીમાં શી રીતે આવી છે અને
તેમાં શ્રીકૃષ્ણને અંશ આવવાથી તેને શ્રીકૃષ્ણપણું ક્યારે મળ્યું છે. ॥ ૮ ॥ હે

છેતુમર્હસ્યશેષતઃ ॥ દુર્વાસસશ્વકૃષ્ણસ્યસંભવંકથયસ્વનઃ ॥ ૧ ॥

॥ શ્રાપ્રત્હાદુવાચ ॥ તચ્છૂયતાંદ્વિજશ્રેષ્ઠાયથામૂર્તિસ્ત્રિવિક્રમી ॥ દુર્વાસસાસમાયુક્તાસંભૂતાધરણીતલાત્ ॥ ૧૦ ॥ પૂર્વકૃતયુગાંતેવૈબલિનાતુપુરંદરઃ ॥ નિર્જિત્યચ્યાવિતઃસ્થાનાત્તદર્થમધુસૂદનઃ ॥ ૧૧ ॥ કશ્યપાદ્વામનોજજ્ઞેતતોમૂચ્ચત્રિવિક્રમઃ ॥ ત્રિભિક્રમૈરિમાંહ્લોકાનાક્રમ્યમધુહાહરિઃ ॥ ૧૨ ॥ બલિચકારભગવાન્પાતાલતલવાસિનં ॥ ઋક્ષ્યાત્વનન્યયાકૃષ્ણઃપૂજયાર્પરિતોષિતઃ ॥ ૧૩ ॥ સ્વયંચૈવાવસત્તત્રઋક્ષ્યાંક્રીતિવસ્વયં ॥ અનુગ્રહાયભગવાન્દ્વારપાલોબભૂવહ ॥ ૧૪ ॥ દુર્વાસાશ્વાપિભગવાન્ત્રેયોમુનિસત્તમઃ ॥ અટન્તુર્વ્યાહિમોક્ષાર્થંમુક્તિક્ષેત્રમર્ચિતયત્ ॥ ૧૫ ॥ એવંચિંતયતસ્તસ્યજ્ઞાનદૃષ્ટ્યામહામુનેઃ ॥ ગોમત્યાઃસંગમેવિપ્રાશ્વક્રતીર્થચમુક્તિદં ॥ ૧૬ ॥ એવંસન્નિશ્ચયંકૃત્વાગમનાયમર્તિદધે ॥ સોતીત્યનગરગ્રામાનુદ્યાનાનિવનાનિચ ॥ ૧૭ ॥ આનર્તવિષયંપ્રાપ્યદૈત્યભૂમિવિવેશહ ॥ નસ્વાધ્યાયવષટ્કારાંવેદધ્વનિવિવર્જિતાં ॥ ૧૮ ॥

પ્રહ્લાદૃજ ! આ અમોને સંશય છે તે આપે સંપૂર્ણ રીતે કાપવો જોઈએ. દુર્વાસાનો અંને શ્રીકૃષ્ણનો સમાગમ થવાનું કારણ અમને કહો. ॥ ૯ ॥

પ્રહ્લાદૃજ કેહે છે—હે ઋષિઓ ! જે રીતે દુર્વાસા સહિત ત્રિવિક્રમની મૂર્તિ પાતાલમાંથી ત્યાં પ્રકટ થયેલ છે તે કહું છું. સાંભળો. ॥ ૧૦ ॥ પૂર્વ સત્યયુગને અંતે ખલિરાજને ઈંદ્રને જીતી લઈને સ્થાનથી બ્રષ્ટ કર્યો હતો તે વાસ્તે ભગવાન કશ્યપ ઋષિને ઘેર વામનજી રૂપે અવતર્યા હતા અને તે પાછળથી ‘ત્રિવિક્રમ’ કેહેવાયા હતા. એ ભગવાને ત્રણ પગલાંથી આ લોકોને ભરી લઈ ખલિરાજને પાતાલમાં રાખ્યો. ખલિરાજને અનન્ય ભક્તિથી અને પૂજથી ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા તેથી ખલિરાજપર અનુગ્રહ કરવાને વાસ્તે પોતે પાતાલમાં રહ્યા અને ભક્તિથી જાણી શક્યા હોય તેમ દ્વારપાલ થયા. ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ એક દિવસે અત્રિના પુત્ર સર્વ મુનિઓમાં ઉત્તમ દુર્વાસા મુનિ પૃથ્વીમાં કુરતાં મોક્ષની ઈચ્છાથી મુક્તિક્ષેત્રનો વિચાર કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૫ ॥ વિચાર કરતાં કરતાં જ્ઞાનદષ્ટિથી તેમને નિશ્ચય થયો કે “ગોમતીનો સંગમ અને ચક્રતીર્થ મુક્તિ આપનાર છે.” ॥ ૧૬ ॥ એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તેમણે ત્યાં જવાનું મન કર્યું. પછી નગર, ગામડાં, ખગીચાઓ તથા વનોનું ઉલ્લંઘન કરી ॥ ૧૭ ॥ ઓખા દેશમાં આવીને દૈત્યોની ભૂમિમાં પેઠા કે જે ભૂમિ સ્વાધ્યાય, વષટ્કાર અને વેદના શ-

કુરોનદૈત્યરાજેનસેવિતાંચતથૈવચ ॥ વહુમ્લેચ્છૈઃસમાકીર્ણામધર્મોપા
ર્જનેરતૈઃ ॥ ૧૯ ॥ ઇતિહૃત્વાસનિયમંયયૌશીઘ્રગતિસ્તદા ॥ સ્નાત્વા
શીઘ્રંપ્રયાસ્યામિદૈત્યભૂમિંવિહાયચ ॥ ૨૦ ॥ પ્રત્યાસન્નમિતિજ્ઞાત્વા
ચક્રતીર્થતદાદ્વિજઃ॥ સ્નાત્વાચસંગમેપુણ્યેભોક્ષ્યેહંચકૃતાન્હિકઃ॥ ૨૧ ॥
ઇત્યેવંચિતયન્માર્ગેશીઘ્રમેવજગામસઃ ॥ દૃષ્ટ્વાચસંગમંપુણ્યંગોમત્યાઃ
સાગરસ્યચ ॥ ૨૨ ॥ નિધાયવાસસીતત્રમૃદમાલમ્બપાણિના ॥ શિ
સ્વાંબધ્વાચનિયતઃકૃત્વાચકરયોઃકુશાન્ ॥ ૨૩ ॥ યદાસ્નાસ્યતિવિ
પ્રોસૌદૃષ્ટોદૈત્યૈર્દુરાત્મભિઃ ॥ બ્રુવંતઃકોયમિત્યેવંહંન્યતાંહંન્યતામિતિ ॥
॥ ૨૪ ॥ ઇતિબ્રુવંતોજઘ્નુસ્તેજાનુભિર્મુષ્ટિભિસ્તથા ॥ બ્રાહ્મણોહંનહં
તવ્યોદુર્બલાસ્તપસાયુતઃ ॥ ૨૫ ॥ ઉપોષિતોહંદૈત્યેંદ્રાઃકથંપ્રહરથેહ
માં ॥ દુર્વાસાહંનહંતવ્યઃપ્રજ્ઞાનાદાગતોસ્મ્યહં ॥ ૨૬ ॥ ત્રાતત્રાતે
તિજ્ઞાપંતંશ્રુત્વાતેવબ્રહ્મતાડયન્ ॥ તંદૃષ્ટ્વાહંન્યમાનંતુબ્રાહ્મણંતૈર્દુરા
ત્મભિઃ ॥ ૨૭ ॥ નિવારયમાસચતાન્કરુર્નામમહાસુરઃ ॥ જગૃહસ્ત

પ્રથમી રહિત હતી. ॥ ૧૮ ॥ કુશ નામનો દૈત્યોનો રાજા તેમાં રાજ્ય કરતો હતો.
અધર્મની વૃદ્ધિ કરવાવાળા ધણા ધણા મ્લેચ્છ લોકો ત્યાં રહેતા હતા. ॥ ૧૯ ॥
પછી ચક્રતીર્થને હુકું આપ્યું જાણી “ પવિત્ર સંગમમાં સ્નાન કરી આન્હિક (સં-
ધ્યાદિક) કર્યા પછી હું જમીશ અને નાહ્યા પછી તુરંતજ આ દૈત્ય લોકોની
ભૂમિને છોડીને જતો રહીશ.” એવો નિયમ ધરીને તે દુર્વાસા મુનિ ઉતાવળી આ-
લથી આલવા લાગ્યા. ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥ માર્ગમાં દઢ વિચાર ગોઠવતા ગોઠવતા
ત્યાં તુરંત પોહોચ્યા. ગોમતીનો અને સમુદ્રનો પવિત્ર સંગમ જોઈ કાંઠે લુગડાં
ઉતારી હાથવતે માટી ચોળી શિખા ખાંધી હાથમાં દર્ભ રાખીને સાવધાનપણથી
નાહાવા ગયા તેટલામાં દુરાત્મા દૈત્યોએ તેમને દીઠા. ‘ આ કોણ છે કોણ છે
મારો મારો ’ એમ ખોલતા તે દૈત્યો ગોઠણથી અને મુઠીઓથી દુર્વાસાને મારવા
લાગ્યા. “ હું પ્રાહ્મણ છું માટે મને મારવો નહીં જોઈએ. હું દુષ્કર્મો છું, તપસ્વી
છું, અને ભુખ્યો છું. હે મોટા દૈત્યો ! તમે મને શા માટે માર મારો છો. હું દુર્વા-
સા છું અને ભૂલથી આવ્યો છું માટે મને મારવો જોઈતો નથી. અરે ! કોઈ ખચા-
વો રે ખચાવો.” એ પ્રમાણે દુર્વાસા ચીસો દેવા લાગ્યા અને તે ચીસો સાંભ-
ળતાં છતાં પણ દૈત્યો તેમને મારવા લાગ્યા. એ દુરાત્માઓને પ્રાહ્મણને માર માર-
તા જોઈ રૂઝ નામના એક મોટા દૈત્યે તેઓને અટકાવ્યા તો પણ તેઓએ દુર્વા-
સાનાં લુગડાં લઈ લીધાં તથા તેમના હાથમાં જે દર્ભો હતા તેઓને પાણીમાં ફેંકી

સ્યવસ્ત્રાણિકુશાંશ્વચિક્ષિપુર્જલે ॥ ૨૮ ॥ ચકર્ષુશ્વરણૌગૃહ્ણશપંતો
 દુષ્ટતેજસઃ ॥ તદાનિર્વિષયંચક્રુઃસીમાંતેઋચિરેતદા ॥ ૨૯ ॥ અ
 ત્રાગતોયદિપુનર્હનિષ્યામોનસંશયઃ ॥ રેરેવિપ્રદુરાચારનૃપાન્નોહ્ય
 તેકથં ॥ ૩૦ ॥ અસ્માત્સ્વામીનવેતિત્વાંમુક્તસ્તસ્માદસંશયં ॥ આ
 નર્તવિષયાંતેવૈદૃષ્ટાતત્રજલાશયં ॥ ૩૧ ॥ પ્રાણસંયમમાપન્નસ્તત્રચિં
 તાપરોઽવત્ ॥ શપ્સ્યેહંપદિદૈતેયાંસ્તપસોભેવ્યયોઽવેત્ ॥ ૩૨ ॥
 અથવાનિયમઋષ્ટઃસંત્યક્ષ્યેહંકલેવરં ॥ પ્રહાસ્યોહંઽભવિષ્યામિસર્વેષાં
 વૈતપસ્વિનાં ॥ ૩૩ ॥ સુસ્વંચમમકઃકુર્યાત્કોમેદાસ્યતિજીવિતં ॥
 ચક્રતીર્થેચકઃસ્નાનંકારયિષ્યતિમામિહ ॥ ૩૪ ॥ કોવાદૈત્યગણા
 નેતાન્શક્તોજેતુમહામૃધે ॥ તંવિનાપુંડરીકાક્ષંઽક્તાનામભયપ્રદં ॥ ૩૫ ॥
 બ્રહ્માદીનાંચનેતારંશરણાગતવત્સલં ॥ ચક્રહસ્તંવિનામેદ્યકોન્યઃશર
 ણદોઽવેત્ ॥ ૩૬ ॥ રાક્ષસાનાંચદૈત્યાનાંમુનીનામૂર્ધ્વરેતસાં ॥ રા
 જર્ષીણાંચસર્વેષાંશરણ્યોઽક્તવત્સલઃ ॥ શરણંતંપ્રયાસ્યામિનાન્યથા

દીધા અને તે ઉપરાંત પગ ઝાલીને તેમને ધરતીપર ધસડ્યા. પછી એ દુષ્ટ લોકેએ
 ગાળો દેતાં દેતાં દુર્વાસાને દેશપાર કરી સીમાડાના છેડામાં કહ્યું કે ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥
 ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ “જો અહીં ફરીવાર અવીશ
 તો તને મારીજ નાખશું. હું દુષ્ટ આચારવાળા ! બ્રાહ્મણ ! તેં રાજની આજ્ઞાનું કેમ
 ઉલ્લંઘન કર્યું. હજી અમારા સ્વામી કુશરાજને ખબર પડી નથી તેથીજ તને છોડી
 દઈએ છીએ.” એમ કહીને દેત્યો ગયા. પછી આખા દેશના છેડા ઉપર એક
 જલાશય હતો તેને જોઈ કાંઈક ધારણા પ્રાપ્ત થતાં દુર્વાસા વિચાર કરવા લાગ્યા
 કે “હું જો દેત્યોને શાપ દઈશ તો મારા તપમાંથી આંધું થશે અથવા આ પ્રમાણે
 ધારેલા નિયમથી ભ્રષ્ટ થવાના સંતાપને લીધે શરીર છોડી દઈશ તો સઘળા
 તપસ્વી લોકે મારી હાંસી કરશે. ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ હવે મને કોણ
 સુખ કરે, કોણ જીવિતદાન આપે અને કોણ આ ચક્રતીર્થમાં નવરાવે. ભક્તાને
 અભય દેનારા ભગવાન વિના આ દેત્યોને યુદ્ધમાં જીતવાને ખીજે કોણ સમર્થ
 છે. કોઈ નથી. ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ચક્રધારી ભગવાન કે જે બ્રહ્માદિકના પણ
 અધિપતિ છે અને શરણાગત લોકોપર પ્રેમ રાખનાર છે તેવિના આજ મને કોણ
 આશ્રય દેશે. સઘળા રાક્ષસો, દેત્યો, મુનિઓ, બ્રહ્મચારીઓ અને રાજર્ષિઓને
 આશ્રય આપનારા અને ભક્તવત્સલ તો ભગવાનજ છે માટે હું તેમનેજ શરણે
 જઈ. એ વિના ખીજે કોઈ યોગ્ય આશ્રય નથી.” ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ એ પ્રમાણે

શરણંભવેત્ ॥ ૩૭ ॥ इतिसंचित्यध्यात्वाचज्ञात्वापातालसंस्थितं ॥
 आत्रेयोविष्णुशरणंजगामधरणीतलं ॥ ૩૮ ॥ उपवासकशોदीनो
 भूतलंप्रविवेशह ॥ सदैत्पराजभवन्नंगंधर्वाप्सरसेवितं ॥ ૩૯ ॥ प्र
 त्यूषेब्रह्मघोषेणप्रौढशंखरवेणच ॥ शोभितंविष्णुभक्तैश्चकयायाःक
 थनेनच ॥ ૪૦ ॥ नरोगोनमनःपीडानदुःखंनभयंकचित् ॥ नमोहो
 नचमात्सर्यनलोभःशोकएवच ॥ ૪૧ ॥ अजगामरणंचैवस्थानेऽस्मां
 भिःसुसेविते ॥ शोभितंसुरमुख्येनविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ ૪૨ ॥ दुर्वा
 साःप्रविवेशायप्रदृष्टेनांतरात्मना ॥ दुर्वाससमथायातंदृष्ट्वादैत्यपति
 स्तदा ॥ ૪૩ ॥ प्रत्युत्थायार्हयांचक्रेआसनेसंन्यवेशयत् ॥ मधुपर्क
 चगंगंचैवदत्तार्धपार्श्वतःस्थितः ॥ ૪૪ ॥ पप्रच्छप्रणतस्तत्रतत्रागम
 नकारणं ॥ स्वागतंतेमुनिश्रेष्ठसफलंमद्यजीवितं ॥ ૪૫ ॥ अद्यनः
 सफलालक्ष्मीरद्यनःसफलंकुलं ॥ अद्यनःसफलोधर्मस्त्वयिप्राप्तेगृहं
 गुरौ ॥ ૪૬ ॥ संसारभ्रमणार्तस्यपरिश्रान्तस्यदेहिनः ॥ भवंतिहि
 द्विधाब्रह्मन्नवलंबनयष्टयः॥ ૪૭ ॥ कथयस्वप्रसादेनतवागमनकारणं ॥
 વિચાર કરી જ્ઞાનદષ્ટિથી ભગવાનને પાતાલમાં રહેલા બીણી દુર્વાસામુનિ ત્રિવિક્રમ
 ભગવાનના નિવાસરૂપ પાતાલમાં ગયા. ॥ ૩૮ ॥ ઉપવાસથી દુર્બલ થયેલા અને
 રાંક થઈ ગયેલા દુર્વાસા મુનિ પાતાલમાં આવ્યા ત્યાં બળિરાજનો દરબાર બેવામાં
 આવ્યો. એ દરબારમાં ગંધર્વો અને અપ્સરાઓ આમ તેમ ફરતાં હતાં, પ્રાતઃ-
 કાલમાં વેદધોષથી અને શંખોના પ્રૌઢ શબ્દોથી આનંદ બમી રહ્યા હતા અને
 વિષ્ણુના ભક્ત લોકો કથાનો આનંદ લેતા હતા. ॥ ૪૦ ॥ હે મુનિઓ ! અમ
 લોકોએ સેવેલાં આ સ્થાનમાં રોગ, મનનો તાપ, દુઃખ, ભય, મોહ, અદેખાઈ,
 લોભ, શોક, જરા કે મરણ કદી પ્રાપ્ત થતાં નથી. દેવતાઓમાં મુખ્ય વિષ્ણુ ભ-
 ગવાને શોભાવેલા એ દરબારમાં આનંદ ભરેલાં અંતઃકરણથી દુર્વાસા પેઠા. દુર્વા-
 સાને આવતા બેઈ બલિરાજએ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥ સામા ઉઠી ઉભા
 થઈને તેમની પૂજા કરી, આસનપર બેસાડ્યા અને મધુપર્ક, ગાય તથા અર્ધનું
 પ્રદાન કર્યું. પછી બલિરાજએ પડખે ઉભા રહી ॥ ૪૪ ॥ પ્રણામ કરીને તેમને
 આવવાના કારણ વિષે પુછ્યું કે “હે મુનિઓમાં ઉત્તમ ! તમે પધાર્યા. આજ માં
 છવ્વું સફલ થયું. ॥ ૪૫ ॥ આપ કે જે ગુરુ છો તે અમારે ઘેર પધાર્યા તર્યા
 આજ અમારી લક્ષ્મી, અમારું કુલ અને અમારો ધર્મ સફલ થયેલ છે. ॥ ૪૬ ॥
 હે મહારાજ ! સંસારમાં ભમવાથી પીડાયેલા અને થાકેલા પ્રાણીને આપ જેવા

અનેનૈવપ્રકારેણતોષિતોમુનિસત્તમઃ ॥ ૪૮ ॥ સુરવોપવિષ્ટઃસઙ્ગ
 વિસ્તત્રાપર્યવિવિક્રમં ॥ દૈત્યેંદ્રદ્વારદેશેતુતિષ્ઠંતમક્રુતોમયં ॥ ૪૯ ॥ તં
 દૃષ્ટ્વાદેવદેવેશંશ્રીવત્સાંકંચતુર્ભુજં ॥ અરોદીદ્વૈઙ્ગવિવરસ્ત્રાહિત્રાહીત્યભા
 ષત ॥ ૫૦ ॥ સંસારમયમીતાનાંદુઃસ્વિતાનાંજનાર્દન ॥ શત્રુભિઃ
 પરિભૂતાનાંશરણંત્વંદયાનિધે ॥ ૫૧ ॥ મમદુઃસ્વામિતત્તસ્યશત્રુભિઃ
 કર્ષિતસ્યચ ॥ પરિભૂતસ્યદીનસ્યશુભયાપીડિતસ્યચ ॥ ૫૨ ॥ અ
 પૂર્ણનિયમસ્યાથક્લેશિતસ્યચદાનવૈઃ ॥ બ્રહ્મણ્યદેવવિપ્રસ્યશરણંમ
 વકેશવ ॥ ૫૩ ॥ इत्युक्त्वादर्शयामासशरीरंदैत्यताडितं ॥ તંબ્રા
 હ્મણાપમાનંચદૃષ્ટ્વાચુક્રોધમાગ્રવઃ ॥ ૫૪ ॥

॥ શ્રીત્રિવિક્રમઽવાચ ॥ કેનાપમાનિતોબ્રહ્મન્નિયમઃકેનસ્વ
 ડિતઃ ॥ કથયસ્વમહાઝાગમયિવૈગોપરિસ્થિતે ॥ ૫૫ ॥

॥ શ્રીદુર્વાસાઽવાચ ॥ મુક્તિતીર્થમહંજ્ઞાત્વાજ્ઞાનેનમધુસૂદન ॥
 ચક્રતીર્થગતઃસ્નાતુંયાત્રાયાંહર્ષસંયુતઃ ॥ ૫૬ ॥ અઠતસ્નાનૅવાહંદ
 મહાત્માઓ ટેકા લેવાની લાકડી રૂપ થાય છે. ॥ ૪૭ ॥ કૃપા કરીને જે આપને
 પધારવાનું કારણ હોય તે કહો.” આત્રા પ્રકારથી ખલિરાજનએ રાજી કરેલા દુર્વાસા
 ॥ ૪૮ ॥ ત્યાં સુખથી બેઠા તે સમયમાં ખલિરાજના દ્વારના મટશમાં નિર્ભય
 રીતે ઉભેલા ત્રિવિક્રમ ભગવાન તેમના જ્ઞેવામાં આવ્યા. ॥ ૪૯ ॥ સર્વ દેવતા-
 ઓના સ્વામી, શ્રીવત્સના ચિન્હવાળા અને ચાર ભુજવાળા તે ભગવાનને જોઈ
 દુર્વાસા રોઈ પડ્યા અને બોલ્યા કે “રક્ષા કરો રક્ષા કરો. ॥ ૫૦ ॥ હે વિષ્ણુ !
 હે દયાના ભંડાર રૂપ ! સંસારના ભયથી બીનેલા, દુઃખીઆ અને શત્રુઓએ પરાભવ
 પમાડેલા લોકોને આશ્રય રૂપ તમે છો. ॥ ૫૧ ॥ હે કેશવ ! હે બ્રહ્મણ્યદેવ હું
 કે જે દુઃખથી તપી રહેલ, શત્રુઓએ મુંઝાવેલ, પરાભવ કરેલ, રોક ભુખથી પીડા-
 એલ, અપૂર્ણ નિયમવાળો અને દાનવોએ સંતાપેલો બ્રાહ્મણ હું તેના રક્ષક થાઓ.”
 ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ એ પ્રમાણે બોલીને દુર્વાસાએ જેના ઉપર દૈત્યોના માર
 પડ્યા હતા એકું પોતાનું શરીર બ્રાહ્મણોને દેખાડ્યું. એ જોઈ બ્રાહ્મણનું અપ-
 માન થયેલું જાણી ક્રોધ પામેલા ભગવાન નીચે પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ૫૪ ॥

ત્રિવિક્રમ કેહે છે—હે મહારાજ ! હે પૂજ્ય ! હું કે જે રક્ષણ કરનાર છું તે
 જીવતાં છતાં તમારું કોણે અપમાન કર્યું, અને કોણે નિયમ તોડ્યો તે કહો. ॥ ૫૫ ॥

દુર્વાસા કેહે છે—હે પ્રભુ ! હું ચક્રતીર્થને જ્ઞાનદષ્ટિથી મુક્તિનું સ્થાન જાણી યા-
 ત્રા કરવાનો આનંદ ધરી ત્યાં નાહાવા ગયો હતો. ॥ ૫૬ ॥ હું હજી નાહ્યો નહતો

દ્યોદૈત્યૈર્દુરાત્મજિઃ ॥ ગલેગૃહીતોદુષ્ટૈસ્તુમુષ્ટિભિસ્તાઢિતસ્તથા ॥ ૫૭ ॥
 બલાદૃઢીત્વાવાસાંસિપ્રૌક્તસ્તૈર્નિર્ઘૃનૈરહં ॥ હનિષ્યામોયદિપુનરાગતો
 સિનસંશયઃ ॥ ૫૮ ॥ સ્નાત્વાહંચક્રતીર્થેતુકરિષ્યેભોજનંવિજ્ઞો ॥
 તસ્માત્સ્નાપયગોવિંદનિયમંસફલંકુરુ ॥ ૫૯ ॥ તવપ્રસાદાત્સ્નાત્વા
 ચમુક્ત્વાચપ્રીતમાનસઃપ્રતિજ્ઞાંસફલીકૃત્વાવિચરિષ્યેમહીમિમાંસ ॥ ૬૦ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

दुर्वासउपाख्यानं नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

ત્યાજ દુરાત્મા દૈત્યોની દષ્ટિ મારા પર પડતાં તે દુષ્ટલોકેએ મને પકડ્યો
 અને મુઠિએથી માર્યો. ॥ ૫૭ ॥ એ નિર્ઘન લોકેએ ખસાત્કારથી મારાં વસ્ત્ર લઈ
 લેઈને મને કહ્યું કે “જે તું ક્રીવાર અહીં આવ્યો છે તો તને અવશ્ય મારવા
 વિના મુકશું નહીં.” હે પ્રભુ ! ચક્રતીર્થમાં નાહ્યા પછી ભોજન કરવાનો મેં નિય-
 મ લીધો છે માટે મને ચક્રતીર્થમાં નવરાત્રે અને મારો નિયમ સફળ કરો. ॥ ૫૮ ॥
 ॥ ૫૯ ॥ હું આપની કૃપાથી નાહી, જમી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરી મનમાં રાજ થઈને
 આ પૃથ્વીમાં ફરીશ. ॥ ૬૦ ॥

धतिश्री स्कंदपुराणमानी प्रलहादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

‘दुर्वास उपाख्यान’ नामनो अष्टारभो अत्याय संपूर्ण.

॥ एकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ तच्छ्रुत्वादेवदेवेशश्चित्तयित्वापुनःपुनः॥

उवाचवचनंतत्रदुर्वाससमकल्मषं ॥ १ ॥

श्रीत्रिविक्रमउवाच ॥ पराधीनोस्मि विप्रेन्द्रभक्त्या क्रीतोस्मि
 नान्यथा ॥ बलेरादेशकारी च दैत्येन्द्रवशगो ह्यहं ॥ ૨ ॥ તસ્માત્સાર્થય

અધ્યાય ૧૯ મો.

પ્રલહાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે દુર્વાસાનાં વચન સાંભળી વારંવાર વિચાર
 કરીને ત્રિવિક્રમ ભગવાને એ નિષ્પાપ દુર્વાસા મુનિને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧ ॥

ત્રિવિક્રમ કેહે છે—હે પ્રાણીઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હું ભક્તિને લીધે ખરીદાએલો હોવા-
 થી પરાધીન છું એમાં સંશય નથી. હું ખલિરાજને વશ છું તેથી તેમની આજ્ઞા
 હોય તોજ મારાથી ત્યાં આવી શકાય ॥ ૨ ॥ એટલા માટે દૈત્યોના રાજ વિશેચન-

વિપ્રેદ્રદૈત્યવૈરોચનિંબલિં।તસ્યાદેશાત્કરિષ્યામિયદમીઘંતવાધુના ।૩।

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ॥તચ્છુત્વાવચનંવિપ્રોર્બલિંપ્રોવાચસત્વરં॥

યજ્ઞિવનાંત્વંવરિષ્ઠશ્વદાતૃણાંચમતોધિકઃ ॥ ૪ ॥ અક્તાનાંત્વંપરોઽ

ક્તઃશ્રેષ્ઠાનાંસર્વતોધિકઃ॥ યેનત્વયાનેરંદ્રેણવિષ્ણુર્દેવોવશીકૃતઃ॥ ૫ ॥

વિપ્રઞાતિકરસ્ત્વંવૈશૂરશ્ચૈવદયાપરઃ ॥ દૈત્યાનામુત્તમસ્ત્વેવકૃતઞ્જિ

ર્જનાર્દને ॥ ૬ ॥ કૃપાપરશ્વદીનેષુદયાંકુરુમમોપરિ ॥ પ્રેપયસ્વમહા

ભાગદેવંદૈત્યવિનિગ્રહે ॥ ૭ ॥ સંપૂર્ણનિયમસ્તાતત્ત્વત્પસાદાદ્ભવામ્ય

હં ॥ તચ્છુત્વાવચનંદેત્યોનાતિત્દષ્ટમનાસ્તદા ॥ ૮ ॥ દુર્વાસસમુવા

ચૈનંનૈતદેવમવિષ્યતિ ॥ કોનુમોદયતેવિપ્રસર્પઞ્જક્ષણમાત્મનઃ ॥ ૯ ॥

કોહિદીપયતેવન્નિહસ્વદેહેદેહિનાંવર ॥ કોઞ્જક્ષયેદ્વિધંધોરંકશ્ચિદ્યાદા

ત્મનઃશિરઃ ॥ ૧૦ ॥ કસ્તરેત્સાગરંબધ્વાગ્રીવાયાંદારુણાંશિલાં ॥ કોગ

ચ્છેતિંસહવદનંકોતુંઘ્યાર્તિંસહકેસરાન્ ॥ ૧૧ ॥ કોનિધીદેચ્ચધારાયાંસ્વઙ્

સ્યાકોશમાસ્વતઃ ॥ સર્વસ્વંમેપ્રદાસ્યામિનપ્રદાસ્યામિવામનં ॥ ૧૨ ॥

ના પુત્ર ખલિરાજની પાસે મારી માગણી કરે એમની આજ્ઞા લઈને જે કાંઈ હમ-

ણાં તમારો મનોરથ છે તેને પૂર્ણ કરીશ. ॥ ૩ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચન સાંભળી દુર્વાસાએ તુરત

ખલિરાજને કહ્યું કે “તમે યજ્ઞ કરનારાઓમાં ઉત્તમ છો, દાતાઓમાં પણ શ્રેષ્ઠ છો.

॥ ૪ ॥ ભક્તમાં ઉત્તમ ભક્ત છો અને સઘળા શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ છો. કારણ કે તમે

વિષ્ણુ ભગવાનને વશ કર્યા છે. ॥ ૫ ॥ તમે બ્રાહ્મણોના ભક્ત છો, શૂર છો, દ-

યાળુ છો, દૈત્યોમાં ઉત્તમ છો અને ભગવાનની ભક્તિ કરનાર છો. ॥ ૬ ॥ તમે

દીન જનો ઉપર દયા કરનાર છો મારા ઉપર કૃપા કરીને દૈત્યોને શિક્ષા કરવા સાફ

ભગવાનને મોકલો. ॥ ૭ ॥ હે રાજા ! તમે કૃપા કરો તો મારો નિયમ સંપૂર્ણ થાય.”

એ પ્રમાણે દુર્વાસાનાં વચન સાંભળી મનમાં કચવાએલા ખલિરાજએ તે સમયે

॥ ૮ ॥ દુર્વાસાને કહ્યું કે “તમે કહ્યું તે પ્રમાણે થશે નહીં. હું બ્રાહ્મણ ! પોતાને

કોઈ સર્પ કરડાવે તે વાતને કોણ સ્વીકારે ? ॥ ૯ ॥ પોતાના શરીરમાં અગ્નિને

કોણ સળગાવે ? ભયંકર ઝેરને કોણ ખાય ? પોતાના માથાને કોણ કાપી નાખે ? ॥

૧૦ ॥ ગળામાં મોટી છીપર ખાંધીને સમુદ્રને કોણ તરે ? સિંહના મોઢાડામાં કોણ

પેસે ? સિંહની કેશવાળીને કોણ છોટી લિયે ? ॥ ૧૧ ॥ અને મીયાનમાંથી નીક-

ળીને ચળકતી તરવારની ધારા પર કોણ ખેસે ? હું માફ કરવું સર્વસ્વ આપી દ્વંદ્વ પણ

વામનજીને આપીશ નહીં. ॥ ૧૨ ॥ તીક્ષ્ણ તરવારથી માથું કપાઈ જાય એ સાફ

વરંહિશિરસશ્લેદસ્તીક્ષ્ણેનાપિવરાસિના ॥ નનેત્રદયિતાત્કૃષ્ણાદૂરીભવ
નમત્રમે ॥ ૧૩ ॥ બહુદુઃખેનસંલબ્ધંનપ્રદાસ્યામિતંકચિત્ ॥ એવં
માવદવિપ્રર્ષેનૈતત્કર્તુહિશક્તુમઃ ॥ ૧૪ ॥ અન્યત્પ્રાર્થયવિપ્રેદ્રયત્તેમ
નસિવર્તતે ॥ તદ્વાસ્યામિનસંદેહોયદ્યપિસ્થાત્સુદુર્લભં ॥ ૧૫ ॥

॥ શ્રીદુર્વાસાઁવાચ ॥ નાતિલુબ્ધંહિમાંવિદ્વિકિમન્યત્પ્રાર્થ
યામિતે ॥ રક્ષમેજીવિતંદૈત્યપ્રેષયસ્વજનાર્દનઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ બલિરુવાચ ॥ જાનાસિત્વંયથાવિપ્રહિરણ્યાક્ષંનિપાતિતં ॥
મૂત્વાયજ્ઞવરાહસ્તુજહારોર્વીંચલાદિવ ॥ ૧૭ ॥ યથાચદૈત્યપ્રવરમવ
ધ્યંદૈત્યદાનવૈઃ ॥ નૃસિંહરૂપેણમમહતવાન્નપિતામહં ॥ ૧૮ ॥ પ્રથમંવા
મનોમૂત્વાઅયાચતપદત્રયં ॥ પુનસ્ત્રિવિક્રમોમૂત્વાભુવનાનિજહા
રમે ॥ ૧૯ ॥ મધાપુણ્યવશાદ્વિષ્ણુર્પદિપ્રાપ્તઃકથંચન ॥ નાહંમોક્ષ્યે
જગન્નાથંમાયાવામનકંપ્રભું ॥ ૨૦ ॥

॥ શ્રીદુર્વાસાઁવાચ ॥ નાહંમોક્ષ્યેવિનાસ્ત્રાનાદ્ગોમત્યુદાધિસં
યમે ॥ યદિનપ્રેષયસિતંતતસ્ત્યક્ષ્યેકલેવરં ॥ ૨૧ ॥

માનું છું પણ નેત્રને પ્યારા શ્રીકૃષ્ણથી દૂર થવાને સાડું માનતો નથી. ॥ ૧૩ ॥
વામનજી કે જે મને ધણા દુઃખથી મળ્યા છે તેમને હું કદી આપીશ નહીં. હે ઋ-
ષિ ! તમે એ પ્રમાણે હવે બોલશો નહીં. અમારાથી એ કામ ખતી શકશે નહીં.
॥ ૧૪ ॥ હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ! જે તમારા મનમાં આવે તે ખીલું માગી લીઓ.
ખીલું માગશો તે દુર્લભ હશે તોપણ હું આપીશ એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૫ ॥

દુર્વાસા કેહે છે—મને અતિલોભો સમજવો નહીં. હું તમારી પાસેથી ખીલું
શું માગું. હે દૈત્ય ! મારા જીવિતની રક્ષા કરો અને ભગવાનને મોકલો. ॥ ૧૬ ॥

બલિરાજા કેહે છે—હે બ્રાહ્મણ ! તમારા જાણવામાં છે કે ભગવાને વરાહનો
અવતાર ધરી હિરણ્યાક્ષને મારી ખલાત્કારથી પૃથ્વીનું હરણ કર્યું હતું. ॥ ૧૭ ॥
અને દૈત્ય કે દાનવોથી મારી શકાય નહીં એવા મારા પરદાદા હિરણ્ય-કાશિપુને
નૃસિંહરૂપ ધરીને માર્યો હતો. ॥ ૧૮ ॥ એ ભગવાને પ્રથમ વામનરૂપ લઈ મારી
પાસેથી ત્રણ પગલાં ધરતી માગી અને પછી વિરાટરૂપ ધરીને માડું સઘળું રાજ્ય લઈ
લીધું. ॥ ૧૯ ॥ એ ભગવાન કેઈ મોઠા પુણ્યના યોગથી માંડ માંડ મારા હાથમાં
આવ્યા છે તો એ માયાથી વામન થએલા જગતના નાથને હું કદી છોડીશ નહીં. ૨૦

દુર્વાસા કેહે છે—ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમમાં નાહ્યા વિના મારે જમવું
નથી. તમે જે ભગવાનને નહીં મોકલો તો હું માડું શરીર છોડી દઈશ. ॥ ૨૧ ॥

॥ બલિરુવાચ ॥ યદ્ભાવ્યંતદ્ભવત્વદ્યયજ્ઞાનાસિતથાકુરુ ॥
બ્રહ્મરુદ્રેન્દ્રનમિતંનાહંત્યક્ષ્યેહિતત્પદં ॥ ૨૨ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ તથાવિવાદમાનૌતુદૃષ્ટ્વાસજગદીશ્વ
રઃ ॥ બ્રહ્મણ્યદેવઃકૃપયાબ્રાહ્મણંતમુવાચહ ॥ ૨૩ ॥

શ્રીત્રિવિક્રમુવાચ ॥ સ્વસ્યોભવદ્વિજશ્રેષ્ઠસ્ત્રાપયિષ્યેનસંશ
યઃ ॥ હત્વાદૈત્યગણાન્સર્વાન્ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૨૪ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ શ્રુત્વાભમવતોવાક્યંબ્રાહ્મણસ્યચદૈ
ત્યરાટ્ ॥ દૃઢંજગ્રાહચરણૌપતિત્વાપાદયોસ્તથા ॥ ૨૫ ॥

બલિરુવાચ ॥ ત્રાહિત્રાહિજગન્નાથદીનનાથદયાનિધે ॥ કથં
માંત્યક્ષ્યસેકૃષ્ણપતોસિસુખદાયકઃ ॥ ૨૬ ॥ વૃથાતેવચનંકૃત્વાક
થંયાસ્પસિમાધવ ॥ ૨૭ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ તતઃસવૃદ્ધિમગમત્પાદૌદત્વાબલેઃપ્રભુઃ ॥
શંખચક્રગદાપાણિઃસહદુર્વાસસાયયૌ ॥ ૨૮ ॥ પ્રસ્થિતૌતૌતદાદૃ
ષ્ટ્વાદુર્વાસસજનાર્દનૌ ॥ અનંતશ્ચાગ્રતસ્તસ્યજગામમુશલાયુધઃ ॥ ૨૯ ॥

ખલિરાન્ન કેહે છે—આજ જે થવાનું હોય તે થાય અને તમે જાણો તે કરો
પણ ભગવાનનાં ચરણ કે જેને પ્રભા, ૩૬ અને ઈંદ્ર પણ નમે છે તેઓને હું છો-
ડવાનો નથી. ॥ ૨૨ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે ખલિરાન્નને અને દુર્વાસાને વિવાદ કરતા જોઈ
ભગવાને કૃપાથી દુર્વાસાને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૨૩ ॥

ભગવાન કેહે છે—હે પ્રાક્ષણોમાં ઉત્તમ ! તમે નિશ્ચિત રહો. હું સધળા દૈ-
ત્યોને મારીને તમને ગોમતીના અને સમુદ્રના સંગમમાં નવરાવીશ એમાં
સંશય નથી. ॥ ૨૪ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—પ્રાક્ષણની અને ભગવાનની વાત સાંભળી ખલિરાન્નએ
ભગવાનના પગમાં પડીને તે પગને દઢરીતે પકડ્યા અને નીચે પ્રમાણે કહ્યું ॥ ૨૫ ॥

ખલિરાન્ન કેહે છે—હે જગતના નાથ ! હે દીનના નાથ ! હે દયાના ભંડાર ૩૫ !
મારું રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો. તમે મને સુખ આપવા બંધાએલા છો તે છતાં મારે ત્યાગ
કેમ કરશો. ॥ ૨૬ ॥ હે પ્રભુ ! તમારા વચનને વૃથા કરીને તમે કેમ જશો. ॥ ૨૭ ॥

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—પછી ભગવાન પોતાની ચરણપાદુકા ખલિરાન્નને
આપી મોટું ૩૫ ધરી હાથમાં શંખ ચક્ર તથા ગદા ધરીને દુર્વાસાની સાથે ચાલતા
થયા. ॥ ૨૮ ॥ દુર્વાસાને અને ભગવાનને ચાલતા થયા જોઈ શેષનાગ પણ

મુસલીચાગ્રતસ્તેષાં તતો વિષ્ણુસ્ત્રિવિક્રમઃ ॥ તયોરન્વગમદ્વિપ્રો
 દુર્વાસાભૂતલાઢ્ઢિઃ ॥ ૩૦ ॥ મિત્ત્વારસાતલં સર્વે સમુત્તસ્થુસ્વ
 રાન્વિતાઃ ॥ આ વિર્ભૂવુસ્તત્રૈવગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૩૧ ॥ સંન
 દ્વૌદૃઢધન્વા નૌસંકર્ષણજનાર્દનૌ ॥ ઊચતુસ્તૌ તદા વિપ્રંકુરુસ્માનં નિજે
 યા ॥ ૩૨ ॥ તયોસ્તુ વચનં શ્રુત્વા સ્માનં ચક્રેત્વરાન્વિતઃ ॥ સ્માત્વાચા
 વશ્યકં કર્મ કર્તુમારગતદ્વિજઃ ॥ ૩૩ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 दुर्वासो बलिप्रियादोनाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

હાથમાં મુસલ ધરીને તેઓની આગળ ચાલ્યા. ॥ ૨૯ ॥ પ્રથમ શેષનાગ, તેની
 પછવાડે ત્રિવિક્રમ ભગવાન અને તેમની પછવાડે દુર્વાસા મુનિ એવી રીતે અનુ-
 ક્રમથી પાતાલને ભેદીને ઉતાવળથી સર્વે પૃથ્વી બાહાર નીકળ્યા અને ગોમતી
 તથા સમુદ્રના સંગમના સ્થાનમાંજ પ્રકટ થયા. ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ સજ્જ થએલા
 અને દૃઢ ધનુષવાળા શેષનાગ તથા ત્રિવિક્રમ ભગવાન એઓએ તે સમયે દુર્વાસાને
 કહ્યું કે “તમે તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે સ્નાન કરો.” ॥ ૩૨ ॥ એઓનું વચન
 સાંભળી દુર્વાસાએ સ્નાન કર્યું. ઉતાવળથી સ્નાન કરીને પછી પોતાનું નિત્ય કર્મ
 કરવાનો આરંભ કર્યો. ॥ ૩૩ ॥

ઈति श्रीस्कंदपुराणमानी प्रल्हादे कलेभ्ये संहितायां द्वारकामाहात्म्येनो
 'दुर्वासो बलिप्रियादो' એવા નામનો ૧૯ મો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ વિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ श्रीप्रल्हाद उवाच ॥ ब्रह्मघोषध्वनिं श्रुत्वा दानवो दुर्मुखस्त
 दा ॥ क्रोधसंरक्तनयनो दुर्वाससमयाब्रवीत् ॥ १ ॥ हन्यमानस्त्वमस्मा
 भिर्यदिमुक्तोसि वै द्विज ॥ कस्मात्पुनः समायातो मरणाघचमंदधी ॥ २ ॥

अध्याय २० मो.

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—વેદનું ઉચ્ચારણ થવાનો શબ્દ સાંભળી તે સમયે ક્રોધ-
 થી રાતી આંખોવાળા દુર્મુખ નામના દાનવે દુર્વાસાને કહ્યું કે ॥ ૧ ॥ “હે પ્રાહ્મ-
 ણ ! તને મારી નાખતાં અમે કેને છોડી દીધો છે તે છતાં તું મૂર્ખપણથી મરવાને

ઇત્યુક્ત્વામુષ્ટિનાહંતુંતદાધાવતદાનવઃ ॥ તંદૃષ્ટ્વાદાનવંવિષ્ણુર્બ્રાહ્મણહંતું
 મુદ્યતં ॥ ૩ ॥ અતિક્રુદ્ધોજગન્નાથોદુર્મુખસ્યપરંતપઃ ॥ ચક્રેણ
 ક્ષુરધારેણશિરશ્ચિच्छેદલીલયા ॥ ૪ ॥ દુર્મુખંનિહતંદૃષ્ટ્વાદાનવોદુઃસહ
 સ્તદા ॥ પ્રાક્રોશદુઃ્વૈર્દિતિજાન્શીઘમાગમ્યતામિતિ ॥ ૫ ॥ શ્રુત્વા
 દૈત્યગણાઃસર્વેદુર્મુખંનિહતંતદા ॥ દુર્વાસસંપુનસ્તત્રપરિત્રાતંચવિષ્ણુઃ
 ના ॥ ૬ ॥ કૂર્મપૃષ્ઠોગોલકશ્વક્રોધનોવેદદૂષકઃ ॥ યજ્ઞઘ્નો
 યતિહંતાચધર્માતકસ્તપસ્વિહા ॥ ૭ ॥ અન્યેચવહવોદૈત્યાવિવિધા
 યુધપાણયઃ ॥ ક્રોધસંરક્તનયનાઃશપંતોબ્રાહ્મણંતદા ॥ ૮ ॥ પરિક્ષિ
 પ્યતમાત્રેયંવિષ્ણુંસંકર્ષણંતદા ॥ તોમરૈર્મિદિપાલૈશ્વમુશલૈશ્વમુશું
 ડિખિઃ ॥ ૯ ॥ શસ્ત્રૈર્નાનાવિધૈશ્વાપિયુધુઃક્રોધમૂર્છિતાઃ ॥ દાનવૈઃ
 સંવૃતોવિષ્ણુઃસમંતાદ્ઘોરદર્શનૈઃ ॥ ૧૦ ॥ સંકર્ષણશ્વશુશુભ્રેમેચંદ્રાદિ
 ત્યૌઘનૈરિવ ॥ ચાપૌજગૃહતુર્દિવ્યૌશરાન્વરુષતુર્બહૂન્ ॥ ૧૧ ॥ તેમા
 ગ્ગણગણાદૈત્યાઃસ્તયોર્મુક્તાનિજાગ્રિરે ॥ તેહન્યમાનાઃસમરોવિષ્ણુનાવિ
 દ્રુતાદિશઃ ॥ ૧૨ ॥ દાનવાન્વિદ્રુતાન્દૃષ્ટ્વાવિષ્ણુનાવિહતાંસ્તથા ॥
 વાસ્તે પાછો કેમ આવ્યો.” ॥ ૨ ॥ એમ કહી એ દાનવ દુર્વાસાને મુઠી મારવા
 દેડ્યો. બ્રાહ્મણને મારી નાખવા તૈયાર થયેલા એ દાનવને જોઈ બહુજ ક્રોધ પા-
 મેલા ત્રિવિક્રમ ભગવાને લીલા માત્રમાં સજ્યા જેવી ધારાવાળા ચક્રથી તે દુર્મુખનું
 માથું કાપી નાખ્યું. ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ દુર્મુખને મારેલો જોઈ દુઃસહ નામને દાનવ
 તે સમયે ‘તુરત આવી પોહોયો’ એમ ઊંચા દૈત્યોને હાકલ કરી. ॥ ૫ ॥ દુર્મુ-
 ખનું મરણ થયાની અને વિષ્ણુએ દુર્વાસાનું રક્ષણ કર્યાની વાત સાંભળી ક્રોધથી
 રાતી આંખોવાળા કૂર્મપૃષ્ઠ, ગોલક, ક્રોધન, વેદદૂષક, યજ્ઞઘ્ન, યતિહંતા, ધર્માતક અને
 તપસ્વિહા અને ખીન્ન પણ ધણા દૈત્યો હાથમાં નોખ નોખાં હથીઆરો લઈ દુર્વા-
 સાને ગાળો દેતા દેતા આવી પોહોંચ્યા. ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ વિષ્ણુને, સંકર્ષણ
 (શેષનાગ) ને તથા દુર્વાસાને ઘેરી લઈ ક્રોધથી વ્યાપ્ત થયેલા એ દૈત્યો તોમર,
 મિંદિપાલ, મુસલો, ભુશંડિઓ અને ખીન્ન પણ અનેક શસ્ત્રોથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.
 ભયંકર રૂપવાળા દાનવોથી આરેકેર ઘેરાયેલા વિષ્ણુ અને સંકર્ષણ જાણે વાદળાં-
 ઓથી વીટાયેલા સૂર્ય અને ચંદ્ર હોય તેમ શોભવા લાગ્યા. પછી એ બે જણાએ
 દિવ્ય ધનુષ લઈ ધણાં ધણાં બાણોની વૃષ્ટિ કરવા માંડી અને તે બાણો દૈત્યોને
 કાપવા લાગ્યાં. યુદ્ધમાં વિષ્ણુએ મારવા માંડેલા દૈત્યો આરેકેર ભાગવા લાગ્યા.
 ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ વિષ્ણુએ મારેલા અને ભગાવેલા દૈત્યોને જોઈ

ગોલકઃકૂર્મપૃષ્ઠશ્વમાઙ્ગૈઃકૃત્વાનિવર્તિતૌ ॥ ૧૩ ॥ સંકર્ષણંતુપાતિત
 મુષ્ટિનામૂર્ધિતાડિતં ॥ દૃષ્ટ્વાચુકોપમગવાંસ્તિષ્ઠતિષ્ઠેતિચાબ્રવીત્ ॥ ૧૪ ॥
 સંગૃહ્યમુશલંવીરોજઘાનસમરેરિપું ॥ મુશલેનાહતોમૂર્ધિગોલકોવિકલં
 દ્વિયઃ ॥ ૧૫ ॥ સંભિન્નાસ્થિમસ્તકશ્વપપાતચમમારચ ॥ ગોલકં
 પતિતંદૃષ્ટ્વાજહર્ષબ્રાહ્મણસ્તદા ॥ ૧૬ ॥ કૂર્મપૃષ્ઠંચમગવાન્વિષ્ણુર્હ
 તુંમનોદધે ॥ નારાચેનસુતીક્ષ્ણેનજઘાનહૃદયેરિપું ॥ ૧૭ ॥ સાવિ
 ણ્ણુવાળાભિહતસ્યકશસ્ત્રપલાપિતઃ ॥ તસ્મિન્પ્રગ્નેતિબલેકૂર્મપૃષ્ઠે
 ચદાનવે ॥ ૧૮ ॥ અમજ્યતવલંસર્વવિદ્રુતંતુદિશોદશ ॥ તત્સમગ્રંબલં
 સર્વનિહતંગોલકંતથા ॥ ૧૯ ॥ દ્વારસ્થઃકથયમાસદૈત્યરાજેકુશેત
 દા ॥ ગોલકંનિહતંશ્રુત્વાદૈત્યાનન્યાંશ્વદૈત્યરાટ્ ॥ ૨૦ ॥ યોદ્ધુમાજ્ઞા
 પયમાસતંનદ્વંસબલસ્વકં ॥ આજ્ઞાંકુશસ્યતેલબ્ધ્વાનિર્યયુઃક્રાધેમૂર્છિ
 તા ॥ ૨૧ ॥ અયુતેદ્વેરથાનાંતુનાગાનામયુતંતયા ॥ દશાયુતાનિચાશ્વાનાં
 મહામુખ્યપરિગ્રહાઃ ॥ ૨૨ ॥ વકશ્ચનિર્યયૌદૈત્યોબહુસૈન્યસમન્વિતઃ ॥
 તથાદીર્ઘનરવોદૈત્યઃપ્રઘોષશ્ચમહાબલઃ ॥ ૨૩ ॥ ઊર્ધ્વબાહુર્વકશિ

ગોલક અને કૂર્મપૃષ્ઠ નામના બે દાનવો ‘ખીઓ માં’ એમ બોલીને તેઓને પાછા
 વાળી આવ્યા. ॥ ૧૩ ॥ માથામાં એક દૈત્યની મુઠી વાગતાં સંકર્ષણને પડી ગયેલા
 બેઠા વિષ્ણુને ભારે ક્રોધ ચડ્યો અને તેથી તેમણે ‘હભો રહુ હભો રહુ’ એમ હાકલ
 કરી. ॥ ૧૪ ॥ પછી વિષ્ણુએ મુસલ લઈને તેથી ગોલક નામના દૈત્યને પ્રહાર દીધો. મા-
 થામાં મુસલ વાગવાથી જની ખોપરી તુટી ગઈ એવો ગોલક વિઠ્ઠલ થઈને પડ્યો
 અને પડતાંજ મરી ગયો. ગોલકને મરણ પામેલો બેઠા દુર્વાસા રાજ થયા. ॥ ૧૫ ॥
 ॥ ૧૬ ॥ પછી વિષ્ણુએ કૂર્મપૃષ્ઠને મારવાનું મન કરીને એક તીક્ષ્ણ ખાણ તેની
 છાતીમાં માચું. ॥ ૧૭ ॥ વિષ્ણુનું ખાણ વાગતાં કૂર્મપૃષ્ઠ હુથીઆર છોડીને ભાગી
 ગયો. મહાખળવાન કૂર્મપૃષ્ઠ ભાગી જતાં સઘળાં સૈન્યમાં ભંગાણ પડ્યું અને તે
 સૈન્ય દશે દિશાઓમાં ભાગવા લાગ્યું. ગોલકને તથા ખીજ દૈત્યોને પણ મારેલા
 સાંભળી દૈત્યોના રાજા કુશે તૈયાર થયેલા પોતાના સૈન્યને યુદ્ધ કરવાની આજ્ઞા
 કરી અને તે આજ્ઞા મળતાં ક્રોધથી વ્યાપ્ત થયેલા દૈત્યો યુદ્ધ કરવા નીકળ્યા.
 ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥ વીરા હજાર રથો, દશ હજાર હાથીઓ અને
 મોટા મોટા સ્વાશેવાળા એક લાખ ઘોડા નીકળ્યા. ॥ ૨૨ ॥ ધણાં સૈન્ય સહિત
 ખઘસુર પણ નીકળ્યો. એવીજ રીતે મહાખળવાન દીર્ઘનખ, પ્રધોષ, ઉર્ધ્વબાહુ,
 વકશિરા, કંચુક, શતોદ્રુક, પ્રભ્રમ, યજ્ઞહા, રૂરુ, ધુધુરક, ચતુરર્ધવાળા સુનામા

રા:કંબુકશ્વશતોલ્મુક: ॥ બ્રહ્મઘોયજ્ઞહાદૈત્યોરુરુર્ધુરુરુરુસ્તથા ૨ ૪
 સુનામાચવસુશ્વૈર્ભોત્રિણૌબુદ્ધિસત્તમૌ ॥ સેનાપાતશ્વોગ્રદંષ્ટસ્તસ્ય
 આતામહાહનુ: ॥ ૨ ૫ ॥ એતેચાન્યેચબહ્વોદૈત્યા:ક્રોધસમાન્વિતા:॥
 મહતારથધોષેણનિર્યધુર્યુદ્ધકાંક્ષિણ: ॥ ૨ ૬ ॥ સ્નાત:શુક્તંબરધર:
 શુક્લમાલાવિભૂષિત: ॥ કુશ:શંભુંમહાદેવંભવાનીપતિમવ્યયં ॥ ૨ ૭ ॥
 અર્ચયામાસભૂતેશંપરમેણસમાધિના ॥ પંચામૃતેનસંસ્નાપ્યતથાગંધૈર્વિ
 લિપ્યચ ॥ ૨ ૮ ॥ અર્ચયામાસદૈત્યેંદ્રોહ્યનકકુસુમોંકરૈ: ॥ ગી
 તવાદિત્રશબ્દૈશ્વતથામંગલવાચકૈ: ॥ ૨ ૯ ॥ પૂજયિત્વામહાદેવંબ્રા
 હ્મણાન્સ્વસ્તિવાચ્યચ ॥ ભૂષયિત્વાભૂષણૈશ્વમણિવજ્રદિભૂષિતૈ: ॥ ૩ ૦ ॥
 મુકુટેનાર્કવર્ણેનજ્વલદ્વાસ્કરરોચિષા ॥ આજમાનોદૈત્યરાજોહારેણા
 તીવશોભિત: ॥ ૩ ૧ ॥ સંનય્યચમહાબાહુ:સારથિસમુદૈક્ષત ॥ સુના
 માનંવસુંચૈવમંત્રિણૌવાક્યમબ્રવીત્ ॥ ૩ ૨ ॥ કશ્ચાપંસમરેહંતિકિ
 મર્થજ્ઞાયતામિતિ ॥ તસ્યતદ્વચનંશ્રુત્વારુરુર્વચનમબ્રવીત્ ॥ ૩ ૩ ॥
 ગતેન્હિબ્રાહ્મણ:સ્નાતુંગોમત્યા:સંગમેકિલ ॥ આગત:પ્રતિષિદ્ધશ્વદૈત્યે

તથા વસુ નામના બે મંત્રીઓ, ઉગ્રદંષ્ટ નામનો સેનાપતિ અને તેનો ભાઈ મહાહનુ
 યેઓ તથા ખીન્ન પણ ધણા દૈત્યો ક્રોધથી વ્યાપ્ત થઈ યુદ્ધ કરવા સાર નીકળ્યા
 અને તેઓના રથોના ભારે શબ્દો થવા લાગ્યા. ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥
 કુશ દૈત્યે નાહી ઘોળાં વસ્ત્ર પેહેરી ઘોળી માળાઓના શણગાર ધરી પરમ એકા-
 ગ્રપણથી પાર્વતીના પતિ ભૂતનાથ સદાશિવનું પૂજન કરવા માંડ્યું. પંચામૃતથી ન-
 વરાવી તથા સુગંધી ચંદનોનું લેપન કરી ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ અનેક પુષ્પોના સ-
 મૂહોથી મહાદેવની પૂજા કરી. ગાયનથી, વાજાંત્રોના શબ્દોથી તથા મંગલ પાઠોથી
 મહાદેવની પૂજા કરી બ્રાહ્મણોની પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવી પોતે મણિ અને
 હીરાઓથી દીપતાં આભૂષણોથી શણગાર ધર્યો. ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ સૂર્ય સમાન
 વર્ણવાળા તથા પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન તેજવાળા મુકુટથી દીપી રહેલા અને હારથી
 અત્યંત શોભતા એ દૈત્યોના રાજા મહાવીર કુરો સજ્જ થઈને સારથિની સામે
 બેઠું અને સુનામા તથા વસુ નામના બે મંત્રીઓને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું. “યુદ્ધમાં
 દૈત્યોને જે મારે છે તે કોણ છે અને શા માટે મારે છે તે નક્કી કરો.” રાજાનું વચન
 સાંભળી ૩૩ બોલ્યો કે “હે દૈત્યોના ઈશ્વર ! હે રાજા ! ગઈ કાલે એક બ્રાહ્મણ
 ગોમતીના સંગમમાં નાહાવા આવ્યો હતો તેને અટકાવી અમેએ પાછો કાઢાડતાં

શ્વરમહીપતે ॥ ૩૪ ॥ તેનાવિષ્ણુઃસમાનીતઃસંકર્ષણસમન્વિતઃ ॥
સોસ્માન્હંતિમહારાજબ્રહ્મણ્યોજગદીશ્વરઃ ॥ ૩૫ ॥

॥ સુનામોવાચ ॥ સ્નાત્વાગચ્છતુવિપ્રોસૌવાસુદેવસમન્વિતઃ ॥
રાજન્વથાવિગ્રહેણકિકાર્યકથયસ્વનઃ ॥ ૩૬ ॥

॥શ્રીપ્રલહાદુવાચ॥તસ્યતદ્વચનંશ્રુત્વાકુશઃક્રોધસમન્વિતઃ॥
કથંગોલકહંતારંનહનિષ્પામિકેશવં ॥ ૩૭ ॥ એતાવદુક્ત્વાસકુંદ્વો
યયૌદૈત્યપતિસ્તદા ॥ તતોવાદિત્રશબ્દૈશ્વમેરીશંશ્વસમન્વિતૈઃ॥૩૮॥
દર્શતત્રદેવેશંસહસ્રશિરસંપ્રભું ॥ તથાવિષ્ણુચક્રપાણિદુર્વાસસમક
લ્મષં ॥ ૩૯ ॥ ईश्वरांशंचतंदृष्ट्वा न हंतव्यो यमीश्वरः ॥ विष्णुमुद्दि
श्यतान्सर्वान्प्रेरयामास दानवान् ॥ ૪૦ ॥

॥ કુશુવાચ ॥ નમોક્તઙ્યઃપ્રયત્નેનધારણીયઃસંવંધુહા ॥
યસ્યાગ્રતોરણેકૃષ્ણોગમિષ્યતિવિલોકિતઃ ॥ ૪૧ ॥ તંદુષ્ટંઘાતયિ
ષ્યેહંયઃકૃષ્ણધારણેક્ષ્મઃ ॥ આતાવાસ્તુસુતોવાસ્તુહન્મિત્વાજ્ઞાવિલં
ઘનાત્ ॥ ૪૨ ॥ કૃષ્ણસ્યવિમુર્ખોયોહિનંમેઆતાસુહૃત્સર્વા ॥ વા

તે પ્રાહ્મણુ સંકર્ષણુ સહિત વિષ્ણુને તેડી આવ્યો છે. તે વિષ્ણુ પ્રાહ્મણુ ઉપર પ્રેમ
રાખનાર હોવાથી આપણને મારે છે.” ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥
સુનામા કેહે છે—હે રાજા ! એ પ્રાહ્મણુ વિષ્ણુ સહિત નાહીને ભલે
જાય. જવા દીઓ. આપણે વૃથા કળયો કરીને શું કરવું છે. કહો. ॥ ૩૬ ॥

પ્રલહાદજી કેહે છે—સુનામાનું વચન સાંભળી કુશ ક્રોધ કરીને ખોલ્યો કે
વિષ્ણુ કે જેણે ગોલકને માર્યો તેને હું કેમ નહીં મારું.” ॥ ૩૭ ॥ એટલું ખોલી
ક્રોધ પામેલો તે દૈત્યોનો રાજા ભેરી અને શંખ આદિ વાજાંઓનાં શબ્દ કરાવીને
યુદ્ધ કરવા ગયો. ॥ ૩૮ ॥ ત્યાં શેષનાગ, ચક્રને ધરનારા વિષ્ણુ અને દુર્વાસા મુનિ
તેના જોવામાં આવ્યા. ॥ ૩૯ ॥ દુર્વાસાને સદાશિવના અંશરૂપ જાણી ‘આ તો
શિવરૂપ છે માટે નહીં મારવો’ એમ નિશ્ચય કરી તેણે વિષ્ણુની સાથે યુદ્ધ કરવાને
નીચે પ્રમાણે દૈત્યોને આજ્ઞા કરી. ॥ ૪૦ ॥

કુશ કેહે છે—ગોલકને મારનાર એ વિષ્ણુને ક્રોધએ છોડવો નહીં પણ પ્રય-
ત્નથી પકડી લેવો. રણમાં નજરે પડેલો વિષ્ણુ જેની આગળથી જતો રહેશે એટલે
જે દૈત્ય કૃષ્ણને નહીં પકડે તે મારો ભાઈ કે દીકરો હશે તો પણ તેના ઉપર મારી
આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનો અપરાધ મુકીને તે દુષ્ટને મારી નાખીશ. ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥
જે કૃષ્ણથી વિમુખ રહે તેને હું મારો ભાઈ, સંબંધી કે મિત્ર માનુંજ નહીં. જે એ

સુદેવં વિમુંચેદ્યઃ સવધ્યઃ પાપકુન્મયા ॥ ૪૩ ॥ કૃષ્ણસ્ય ગ્રહણં વેત્તિધ્રુ
વશ્વોત્તાનપાદજઃ ॥ સદૂરો વિચતે ચાલઃ પાતાલે ચ લિરેવ ચ ॥ ૪૪ ॥
કિંચિદ્વિભીષણો વેત્તિ પ્રલ્હાદઃ સમ્યગેવ ચ ॥ સ્વપૌરુષેણ ગોવિંદંધાર
યિષ્યે સવાંધવં ॥ ૪૫ ॥ ઈશ્વરસ્ય પ્રસાદે ન તસ્યા હંધારણે ક્ષમઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ ઇત્યુક્ત્વા બહુભિર્નાગૈરયૈર્જલદનિસ્વનૈઃ ॥
॥ ૪૬ ॥ અશ્વૈર્મહાજવૈશ્વૈવપરિવગ્ને સમંતતઃ ॥ તતોયુદ્ધં સમગ્રમવદ્દે
વયોર્દાનવૈઃ સહ ॥ ૪૭ ॥ આચ્છાદિતૌ દદૃશાતે ધોરૈર્દૈત્યગ્નૈરણોતતો ગૃ
હીત્વા મુશલં હલં ચ લવાન્હલી ॥ ૪૮ ॥ જધાનદૈત્યપ્રવરાન્કલાં તક
યમોપમાન ॥ ૪૯ ॥ તેહન્યમાનાદૈતેયાબલેન ચ લશાલિના ॥ સર્વતો વિદુ
તાઘ્રાઃ કુશમેવ તદાયયુઃ ॥ ૫૦ ॥ વકશ્ચ પક્ષ્વકોપશ્ચ બહ્વઘ્નો વેદદૂષકઃ ॥
મહામુખઃ સ્વં જનકો રાહુર્વકાશિરાસ્તય ॥ ૫૧ ॥ એતે ચાન્યે ચ બહવઃ પ્રવરા
દાનવોત્તમાઃ ॥ ક્રોધસંસ્કનયના વિભિદુસ્તે જનાર્દનં ॥ ૫૨ ॥ તતઃ કો
પસમાવિઘ્નૈર્સંકર્ષણજનાર્દનૌ ॥ ચક્રલાંગલપાતે ન જન્નતુર્દાનવોત્તમા
ન્ ॥ ૫૩ ॥ ચક્રેણ ચ શિરઃ કાયાઃ સ્વિચ્છેદાશુભકસ્ય ચ ॥ ચૂર્ણયામા
વિષ્ણુને છાડી દેશે તે પાપીને મારે મારવોજ પડશે. ॥ ૪૩ ॥ વિષ્ણુને પકડવાની
વાતમાં ઉતાનપાદને દીકરો ધ્રુવ ખરાખર સમજે છે પણ તે ખાલક તો ધણે
છેટે છે. ॥ ૪૪ ॥ ખલિરાજ અને પ્રલ્હાદ પણ એ વાતમાં ખરાખર પોહોચેલ છે
પણ તેઓ પાતાલમાં રહે છે. વિભીષણ તો એ વાતમાં થોડુંક જાણે છે માટે હું
પોતેજ મારાં પરાક્રમથી એ વિષ્ણુને તેના આંધવો સહિત પકડી લઈશ. ॥ ૪૫ ॥
મહાદેવજીની કૃપાથી વિષ્ણુને પકડવામાં હું સમર્થ છું.

પ્રલ્હાદજી કેહે છે—એટલાં વચન ખોલી તેણે ધણા હાથીઓથી, મેઘ
સરખા શબ્દવાળા રથોથી અને ભારે વેગવાળા ધોરાઓથી વિષ્ણુને અને સંકર્ષણને
ચારેપાસ ઘેરી લીધા. પછી વિષ્ણુ તથા સંકર્ષણને દૈત્યોની સાર્થે યુદ્ધ થવા લાગ્યું.
॥ ૪૫ ॥ ૪૬ ॥ ૪૭ ॥ એઓ રણમાં ભયંકર દૈત્યોએ ઢાંકી દીધેલા જોવામાં
આવ્યા. પછી ખલવાન સંકર્ષણ હાથમાં હલ મુસલ લઈ ॥ ૪૮ ॥ કાલ અંતક અને
યમ જેવા મોટા મોટા દૈત્યોને મારવા લાગ્યા. ॥ ૪૯ ॥ ભારે ખળવાલા ખલભદ્રે
(સંકર્ષણે) મારવા માંડેલા તે દૈત્યો ચારે કોરથી ભાગી દોડીને કુશની પાસે ગયા. ॥ ૫૦ ॥
સૈન્યમાં ભંગાણુ પડતાં પણ બક, યક્ષકોપ, પ્રહમ, વેદદૂષક, મહામુખ, ખંજનક,
રાહુ અને વકશિરા ॥ ૫૧ ॥ એઓ તથા બીજા પણ ધણા ધણા મોટા દૈત્યો
ક્રોધથી આંખો લાલ કરીને વિષ્ણુને પ્રહાર દેવા લાગ્યા. ॥ ૫૨ ॥ એ જોઈ કોપ

સમુશલીયતિહંતારમેવચ ॥ ૫૪ ॥ રાહુંજઘાનચક્રેણતથાન્યાન્મુશ
લેનચ ॥ તેહતાહન્યમાનાશ્વમગ્નાજગ્મુર્દિશોદશ ॥ ૫૫ ॥ કુશઃસ્વ
વાહિનીંદૃષ્ટ્વાવિદ્ધુતાંનિહતાંતથા ॥ ક્રોધસંસ્કનયનોપાહિયાર્હાતિસાર
થિ ॥ ૫૬ ॥ સતયોરંતિકંગત્વાનામવિશ્રાવ્યચાત્મનઃ ॥ ઉવાચક
સ્ત્વંદૈતેયાન્મમહંસિગદાધર ॥ ૫૭ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણઉવાચ ॥ યસ્માદ્વિમુક્તિદંપુણ્યંગોમત્યુદધિસંગ
મે ॥ રુદ્ધંદુરાત્માભિઃપાપૈસ્તસ્માત્તેનિહતામયા ॥ ૫૮ ॥ દાનવાનાંક્ષ
યકરમાગતંવિદ્ધિદૈત્યજ ॥ સહસ્વૈકંમમશરંસ્થિરોભૂત્વામહાહવે ॥ ૫૯ ॥

॥ કુશઉવાચ ॥ માંનજાનાસિચાત્રસ્થંકથંજીવન્પ્રયાસ્ય
સિ ॥ યુધ્યસ્વત્વંસ્થિરોભૂત્વાતતસ્ત્યક્ષ્યસિજીવિતં ॥ ૬૦ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ ઇત્યુક્ત્વાપંચવિંશત્યાતાડયામાસકેશ
વં ॥ અનંતંચાષ્ટાભિર્વાળૈર્હૃત્વાત્રેયાંનિરૈક્ષત ॥ ૬૧ ॥ ઈશ્વરાંશંચતંદ
ષ્ટાપ્રોચેયાહીતિમાચિરં ॥ કુશંહરિઃસમાહૂયતિષ્ઠતિષ્ઠેતિચાબ્રવીત ॥

પામેલા બલભદ્ર અને વિષ્ણુ ચક્ર તથા હાલના પ્રહારથી ઉત્તમ ઉત્તમ દૈત્યોને મારવા
લાગ્યા. ॥ ૫૩ ॥ વિષ્ણુએ ચક્રથી તુરત બકનું માયું કાપી નાખ્યું અને બલભદ્રે
મુસલથી યતિહંતાનો ભુકો કરી નાખ્યો. ॥ ૫૪ ॥ રાહુને ચક્રથી માર્યો અને બીજા-
ઓને મુસલથી માર્યા. કેટલા એક તો મરિ ગયા પણ જ્યો માર ખાતા હતા તેઓ
હારીને દશે દિશાઓમાં ભાગી ગયા. ॥ ૫૫ ॥ પોતાની સેનાને મારેલી અને ભા-
ગેલી જોઈ ક્રોધથી રાતાં નેત્રવાળા કુશે સારથિને કહ્યું કે “ રથને યુદ્ધ ભૂમિમાં પો-
હોઆડ પોહોઆડ ” ॥ ૫૬ ॥ ૫છી કુશે શત્રુઓની પાસે જઈ પોતાનું નામ
પ્રખ્યાત કરીને પુછ્યું કે “ હું ગદાને ધરનારા ! તું કોણ છે અને દૈત્યોને શામાટે
મારે છે. ॥ ૫૭ ॥

ભગવાન કહે છે—આ ગોમતી અને સમુદ્રના મુક્તિ આપનારા પવિત્ર સમા-
ગમ સ્થાને દુરાત્મા પાપીઓએ રોકેલું છે એટલા માટે એઓને મેં માર્યા છે. ॥૫૮॥
હું દૈત્ય અને દાનવોને ક્ષય કરવા આવેલો સમજવો. તું હવે સ્થિર થઈને રણમાં મારા
એક પાણુને સહન કરજે. ॥ ૫૯ ॥

કુશ કહે છે—હું અહીં રહું છું તેને તું નથી જાણતો કે શું ? તું જીવતો કેમ
જશે. તું પણ સ્થિર થઈને યુદ્ધ કર એટલે હમણાજ તું જીવિતથી ભ્રષ્ટ થશે. ॥૬૦॥

પ્રલ્હાદજી કહે છે—એમ બોલી કુશે વિષ્ણુને પચીસ અને બલભદ્રને આઠ
પાણુ મારીને દુર્વાસાની સામે જોયું. ॥ ૬૧ ॥ દુર્વાસાને મહાદેવના અંશરૂપ જાણીને

॥ ૬૨ ॥ વિવ્યાધસપ્તભિર્વાણૈઃપુનશ્ચવહુભિસ્તથા ॥ કુશોપિચજગ
ન્નાયંસંકુદ્ધોદશભિઃશૈરઃ ॥ ૬૩ ॥ વિવ્યાધહૃદયેવિપ્રાલીલયાપ્રહસ
ન્નિવ ॥ દૈત્યરાજંત્રિભિર્વાણૈર્જઘાનમધુસૂદનઃ ॥ ૬૪ ॥ બાણેનૈકેન
ચકુશસ્તાડયામાસકેશવં ॥ સવાણૈર્મિન્નસર્વાંગઃશાર્ઙ્ગમાદાયસત્વરઃ ॥
॥ ૬૫ ॥ દૈત્યસ્પઘાતયામાસચતુર્મિશ્ચતુરોહયાન્ ॥ સારથેસ્તુશિરઃકા
યાદર્ધચંદ્રેણચિચ્છિદે ॥ ૬૬ ॥ ધનુશ્ચૈકેનચિચ્છેદધ્વજમેકેનપત્રિ
ણા ॥ સચ્છિન્નધન્વાવિરયોહતાશ્વોહતસારથિઃ ॥ ૬૭ ॥ પ્રગૃહ્યવામભાગે
તુડવાચવચનંતદા ॥ યદિત્વાંઘાતયિષ્યામિકીર્તિર્મેઅતુલાભવેત્ ॥
॥ ૬૮ ॥ ઘાતિતોહંત્વયાવીરયાસ્વામિપરમાંગતિ ॥ તિષ્ઠતિષ્ઠહરે
વિષ્ણોશરણંમેસદાશિવઃ ॥ ૬૯ ॥ ધાવંતમતિસંકુદ્ધંસ્વદ્ગુપ્તાર્ણિનિરી
ક્ષ્યસઃ ॥ ચક્રેણશિતધારેણશિરશ્ચિચ્છેદલીલયા ॥ ૭૦ ॥ તંછિન્નશિરસં
ભૂમૌપતિતંવીક્ષ્યદાનવં ॥ અયોવાહરથેનાજૌદૈત્યઃસ્વંજનકસ્તથા ૭૧
અપયાતેકુરોદૈત્યેવિષ્ણુઃસંકર્પણસ્તદા ॥ દુર્વાસસાચસહિતાઃસંન્ય
વર્તંતહર્ષિતાઃ ॥ ૭૨ ॥ શિવાલયેતુનિક્ષિપ્યકુશંતત્રતુદાનવાઃ ॥

કહ્યું કે “તું અહીંથી તુરંત જતો રહે જતો રહે” પછી વિષ્ણુએ કુશને પોતા પાસે ખેલાવી
‘ઉભો રહેજે ઉભો રહેજે’ એમ કહી ॥ ૬૨ ॥ તેને પ્રથમ સાત ખાણીથી અને
પછી ઘણાં ખાણીથી વીંધી નાખ્યો. ક્રોધ પામેલો કુશ પણ જાણે હસતો હોય તેમ
લીલા માત્રમાં દશ ખાણીથી ભગવાનનો છાતીને વીંધી નાખી. ભગવાને કુશને ત્રણ
ખાણુ માર્યાં. ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥ અને કુશે ભગવાનને એક ખાણુ માર્યું. ખાણીથી સઘળા
અંગોમાં વીંધાએલા વિષ્ણુએ તુરંત શાર્ઙ્ગ ધનુષ લઈને ચાર ખાણીથી તેના ચારે ધોડા મારી
નાખ્યા, અર્ધચંદ્રાકૃતિ ખાણીથી તેના સારથિનું માથું ધડ ઉપરથી ઉડાવી દીધું ॥ ૬૫ ॥
॥ ૬૬ ॥ એક ખાણીથી ધનુષ છેદી નાખ્યું અને એક ખાણીથી ધ્વજ કાપી નાખી.
એ પ્રમાણે ધનુષ, રથ, ધોડા અને સારથિથી રહિત થએલો કુશ વિષ્ણુને ડાબે પડખે
આવીને ખોલ્યો કે “હું જો તને મારીશ તો મારી અતુલ કીર્તિ થશે અને તારા
હાથથી મારીશ તો મને પરમગતિની પ્રાપ્તિ થશે. હે વિણુ ! ઉભો રહે. સદાશિવ મારા
ધણી છે. ॥ ૬૭ ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥ એમ ખોલી ભારે ક્રોધથી તરવાર લઈ એ શત્રુને
ખેતાની સામે દોડ્યો આવતો જોઈ વિણુએ સન્નિહી ધારવાળા ચક્રથી અનાયાસે
તેનું માથું કાપી નાખ્યું. ॥ ૭૦ ॥ કુશને માથું કપાઈ પડતાં પડેલો જોઈ ખંજનક
દૈત્ય તેની લોથને રથમાં નાખીને યુદ્ધભૂમિમાંથી લઈ ગયો. ॥ ૭૧ ॥ કુશની લોથ
બચા પછી વિષ્ણુ અને બલભદ્ર દુર્વાસાની સાથે રાજી થઈને પાછા જવાની તૈયારી

સ્નાનગંધાર્ચનેર્ધૂપૈર્ગીતવાદ્યૈરતોષયન્ ॥ ૭૩ ॥ અવાપ્યર્જાવિતંસઘઃ
 પ્રસાદાચ્છંકરસ્યચ ॥ ઉત્થિતઃસતદદૈત્યોબ્રુવન્શિવશિવેતિચા ॥ ૭૪ ॥
 તંપુનર્જાવિતંદૃષ્ટ્વાદૈત્યંદેત્યગણેશ્વરં ॥ ઉવાચસુમનાવાક્યંવર્ધસ્વસુચિ
 રંવિમ્બો ॥ ૭૫ ॥ સ્નાપયિત્વાપદિપુનર્બ્રાહ્મણોવિનિવર્ત્તતે ॥ યથેષ્ટંગચ્છ
 તુતદાકિંચિદ્યાવિગ્રહેણતે ॥ ૭૬ ॥ તસ્યતદ્વચનંશ્રુત્વાકુઝોવચનમ
 બ્રૂવાત ॥ ગચ્છપ્રેષ્યતૌપ્રાપૌવિપ્રત્રાણકરાવુભૌ ॥ ૭૭ ॥ ॥ સચ
 રાજ્ઞાસમાદિષ્ટઃસુમનામૃનિસત્તમાઃ ॥ ઉવાચવિષ્ણુમાગત્યનમસ્કૃત્ય
 હૃતાયુધં ॥ ૭૮ ॥ કુશનપ્રેષિતશ્વાસ્મિતવપાર્શ્વજનાર્દન ॥ કિંત
 વાપરુતંનાથયેનદૈત્યાઙ્ગિજઘાંસસિ ॥ ૭૯ ॥ દુર્વાસસંસ્નાપયિત્વા
 ગચ્છમુક્તોસિમાનદ ॥ અમરત્વંમહાદેવાત્પ્રાપ્તંવિદ્ધિકુશેનાહિ ॥ ૮૦ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણઉવાચ ॥ મુક્તિર્તીર્થમિદંરુદ્ધંભવાદ્ધિઃપાપકર્મભિઃ ॥
 તસ્માદ્વનિવ્યેસર્વાન્હિદાનવાન્નાત્રસંશયઃ ॥ ૮૧ ॥ યસ્માત્સંતા
 પિતોદૈત્યૈર્દુર્વાસામમવહ્નઃ ॥

કરવા લાગ્યા. ॥ ૭૨ ॥ દૈત્યોએ તો કુશને શિવાલયમાં નાખી સ્નાન, ચંદન,
 અર્ચન, ધૂપ, ગાયન અને વાજંત્રોથી સદાશિવને પ્રસન્ન કર્યા. ॥ ૭૩ ॥ શંકરની
 કૃપાથી કુશ જીવતો થયો અને (શિવ શિવ) એમ ખોલતો ખોલતો ઉઠ્યો. ॥ ૭૪ ॥
 એ દૈત્યોના રાજા કુશને જીવતો થયેલો જોઈ સુમના નામના મંત્રીએ તેને કહ્યું
 કે “હે રાજા ! તમારો ઉદય થાયો ॥ ૭૫ ॥ વિષ્ણુ જે પ્રાણીને નવરાત્રીને પાછો
 જતો હોય તો ભલે જાય. પછી આપણે કહ્યો કરવાનું શું પ્રયોજન છે.” ॥ ૭૬ ॥
 સુમનાનું વચન સાંભળી કુશ ખોલ્યો કે “જા પ્રાણીનું રક્ષણ કરવા આવેલા એ જે
 દુષ્ટોને પાછો જવાનું કેહે.” ॥ ૭૭ ॥ હે ઋષિઓ ! રાજાએ આજ્ઞા કરતાં સુમના-
 એ રણભૂમિમાં આવી વિષ્ણુને તથા ખલભદ્રને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે ॥ ૭૮ ॥
 “હે વિષ્ણુ ! હું કુશના મોક્ષવાર્થી તમારી પાસે આવ્યો છું. હે સ્વામી ! તમારું શું
 હું કહ્યું છે કે જેથી તમે દૈત્યોને મારી નાખવા ઇચ્છો છો, ॥ ૭૯ ॥ હે વિષ્ણુ !
 અમે તમને છોડી દઈએ છીએ. દુર્વાસાને નવરાત્રીને જતા રહો. કુશે તો મહાદેવજીની
 કૃપાથી અમરપણું મેળવ્યું છે.” ॥ ૮૦ ॥

ભગવાન કેહે છે— નીચ કર્મ કરનારા તમ લોકોએ આ મુક્તિ આપનારા
 તીર્થને શેકેલું છે એટલા માટે હું સધળા દાનવોને મારીશ એમાં સંશય નથી. ॥
 ૮૧ ॥ મારા પ્યારા દુર્વાસાને દૈત્યોએ સંતાપ્યા છે માટે દૈત્યોનો નાશ મારે
 કરવોજ જોઈએ.

॥શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ ભગવદ્વચનંશ્રુત્વાસુમનાવાક્યમબ્રવીત
॥ ૮૨ ॥ દુર્વાસસંતુસંસ્તાપ્યભગવન્ગચ્છમાચિરં ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ સવાહનપરિત્રાણાઃસપુત્રજ્ઞાતિબાંધવાઃ ॥
પુણ્યતીર્થમિદંત્યક્ત્વાપ્રવિશધ્વંધરાતલં ૮૩ ॥ સુમનાસ્તદ્વચઃશ્રુત્વાક્રો
ધસંરક્તલોચનઃ ॥ યુધ્ધધ્વમિતિતંચોક્ત્વાનૈતદેવંઞવિષ્પતિઃ ૮૪ ॥ કુશા
યકયયામાસપદુક્તંશાર્ફધન્વના ॥ કુશસ્તદ્વચનંશ્રુત્વામંત્રિણાસમુદીરિ
તં ॥ ૮૫ ॥ રથમારુહ્યવેગેનયયૌયોદ્ધુમરિંદમઃ ॥ સંસ્મૃત્યમનસાદેવંશંકરં
વૃષભધ્વજં ॥ ૮૬ ॥ તતઃપ્રવરુતેયુદ્ધંસુમહત્તોમહર્ષણં ॥ અપ્વેષાંદાનવા
નાંચકેશવસ્યકુશસ્યચ ॥ ૮૭ ॥ યજ્ઞઘોગદયાગુર્ચ્યાસંકર્ષણમતાડયત્ ॥
સંકર્ષણહતઃશીઘ્રંમુશલેનપપાતહ ॥ ૮૮ ॥ બલદેવોપિતત્રાશુગૃહીત્વા
મુશલંકરે ॥ ઘાતયામાસતત્સૈન્યંકૃષ્ણવાક્યપ્રચોદિતઃ ॥ ૮૯ ॥ ગ
જાભિન્નાઃસહારોહારથાશ્વૂર્ણીકૃતાસ્તથા ॥ વિશીર્યમાણાબ્રહ્વોમુસ્વા
ચ્છોગિતમુદ્ગમન્ ॥ ૯૦ ॥ ભુજાશ્વપતિતારેજુઃપંચાસ્યાઙ્વપન્નગાઃ ॥
હલાહતાશ્વૂર્ણિતાંગાદૈત્યારોષેણમર્દિતાઃ ॥ ૯૧ ॥ ગજંગૃહીત્વાવેગેન

પ્રલહાદઃ કેહે છે—એ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચન સાંભળી સુમના બોલ્યો
કે “ દુર્વાસાને નવરાત્રીને તમે હવે તુરત જતા રહો.” ॥ ૮૨ ॥ ભગવાન બોલ્યા
કે “ તમ લોકો આ પવિત્ર તીર્થને છોડી દઈ વાહન, પરિવાર, પુત્ર, જ્ઞાતિ તથા પાં-
ધવો સહિત પાતાળમાં જતા રહો તો હું તમલોકોને છોડી દઉં ” ॥ ૮૩ ॥ વિષ્ણુ-
નું વચન સાંભળી ક્રોધથી રાત્રી આંખોવાળો સુમના બોલ્યો કે “ ના. ના. એમ
કદી થવાનું નથી. ભલે યુદ્ધ કરો.” ॥ ૮૪ ॥ પછી સુમનાએ કુશની પાસે જઈ
તેને, વિષ્ણુએ કહેલી સઘળી વાત સંભળાવી. મંત્રિનું વચન સાંભળી ॥ ૮૫ ॥
શત્રુઓને ત્રાસ આપનારો કુશ વેગથી રથમાં બેસી મનમાં સાક્ષાત સદાશિવનું
સ્મરણ કરી યુદ્ધ કરવા ગયો. ॥ ૮૬ ॥ ત્યાં બીજા દાનવો સહિત કુશને અને ભગ-
વાનને રવાણાં ઉભાં કરે એવું ભારે યુદ્ધ થવા લાગ્યું. ॥ ૮૭ ॥ યજ્ઞે ભારે ગદા-
થી બલભદ્રને પ્રહાર દેતાં બલભદ્રે તુરત તેને મુસલ માથું એટલે તે તુરત પડીગયો.
॥ ૮૮ ॥ ભગવાને પ્રેરણા કરવાથી વળી પણ બલભદ્રે હાથમાં મુસલ લઈને તુરતજ
તે સૈન્યને તોડી નાખ્યું. ॥ ૮૯ ॥ માહાવતો સહિત હાથીઓ ભેદાઈ ગયા, રથોનો
ભુકો થઈ ગયો, ત્રુટી ગયેલાં અંગોવાળા ધણા દૈત્યો માહોડાંમાંથી લોહી નાખવા
લાગ્યા, ॥ ૯૦ ॥ ધરતી પર પડેલા કેટલાએક હાથો પાંચ પાંચ મોહોડાં વાળા સ-
ર્પોની પેઠે શોભવા લાગ્યા, અંગોનો ભુકો થઈ જવાથી ઘોડાઓ મરી ગયા અને કો-

ચિક્ષેપપ્રતિકુંજરં ॥ રયાંસ્તુરંગમૈઃસાર્ધીનિરાસ્યદ્રથિખિઃસહ ॥ ૧૨
 ગજંરથંહયંચાપિગૃહીત્વાલીલયાકરે ॥ ભૂમૌચિક્ષેપરૂષતોનિષ્પિપેષત
 દાપરાન્ ॥ ૧૩ ॥ કંબુકંચજઘાનાશુભ્રમેણભગવાન્હરિઃ ॥ તક્ષકો
 દશભિર્વાણૈઃપૃથ્વ્યાંચવિનિપાતિતઃ ॥ ૧૪ ॥ એતેચાન્યેચવહ્વોઘા
 તિતાઃકેશવેનહિ ॥ દાનવાન્નિહતાન્દૃષ્ટ્વાકુશઃપરમકોપનઃ ॥ ૧૫ ॥
 જઘાનયુધિસંરબ્ધઃપરમાસ્ત્રેણકેશવં ॥ ભગવાન્ક્રોધસંયુક્તશ્ચક્રેણાપા
 તયચ્છિરઃ ॥ ૧૬ ॥ તંછિન્નશિરસંભૂમૌપતિતંવીક્ષ્યકેશવઃ ॥ ચિચ્છેદવા
 હુપાદાંશ્વરંડશાસ્તિલરાસ્તથા ॥ ૧૭ ॥ સ્વંડશોઘાતિતંદૃષ્ટ્વાકેશવેન
 કુશંતદા ॥ સંગૃહ્યતેપુનર્દૈત્યાનિન્યુઃસર્વેશિવાલયં ॥ ૧૮ ॥ પ્રસાદા
 ચ્છૂલિનઃસદ્યોર્જીવિતંપ્રાપ્યદાનવઃ ॥ ઉત્થિતઃસહસાકુદ્ધઃકવિષ્ણુ
 રિતિચબ્રુવન્ ॥ ૧૯ ॥ ગદામુદ્યમ્પદૈત્યેન્દ્રોદર્શયંસ્તાંજનાર્દનં ॥ ઉ
 વાચવચનંકુદ્ધસ્તિષ્ઠતિષ્ઠતિવૈપુનઃ ॥ ૧૦૦ ॥ ત્વયામમહતાવિષ્ણો
 જ્ઞાતયઃસુહૃદસ્તથા ॥ હનિષ્યેત્વાંમહાવાહોપૂર્વપુણ્યેનકેશવ ॥ ૧૦૧ ॥

ધને લીધે હુંદો થઈ ગયો. ॥ ૯૧ ॥ ખલભદ્ર એક હાથીને ઉપાડીને ખીજ હાથી
 પર ફેંકવા લાગ્યા, રથમાં ખેસનાર અને ઘોડાઓ સહિત રથોને ઉડાડવા લાગ્યા. ॥
 ૯૨ ॥ ક્રોધથી જાણે રમતા હોય તેમ તેમણે હાથીને, ઘોડાને અને રથને હાથમાં
 ઉપાડી ધરતી પર ફેંકવા માંડ્યા અને ખીજઓનો લોટ કરી નાખ્યો. ॥ ૯૩ ॥
 વિષ્ણુએ ફેરવી ફેરવીને તુરત કંચુકને મારી નાખ્યો અને દશ ખાણેથી તક્ષકને પણ
 ધરતી પર પાડી દીધો. ॥ ૯૪ ॥ એઓને અને ખીજ પણ ધણા ધણા દૈત્યોને
 વિષ્ણુએ મારી નાખ્યા. દૈત્યોને મારી નાખેલા જોઈ બહુજ કોપ પામેલા કુરો ॥
 ૯૫ ॥ યુદ્ધમાં વેગથી ભગવાન ઉપર ભારે અસ્ત્ર નાખ્યું તેટલી વારમાં ભગવાને
 કોપ કરીને ચક્રવતે તેનું માથું કાપી નાખ્યું. ॥ ૯૬ ॥ તે દૈત્યને માથું કપાઈ પડ-
 તાં ધરતી પર પડેલો જોઈ વિષ્ણુએ તેના હાથ પગના પણ તલ તલ જેવડા ટુકડા
 કરી નાખ્યા. ॥ ૯૭ ॥ એ પ્રમાણે ભગવાને કુશને ટુકડે ટુકડા કરી કાપી નાખેલો
 જોઈ સધળા દૈત્યો તે ટુકડાને ઉપાડીને શિવાલયમાં લઈ ગયા. ॥ ૯૮ ॥ ત્યાં સદા-
 શિવની કૃપાથી કુશ દૈત્ય તુરત જીવતો થઈ ક્રોધથી ‘વિષ્ણુ ક્યાં છે’ એમ ખોલતો
 સહસા ઉભો થયો. ॥ ૯૯ ॥ એ દૈત્યોનો રાજા રણભૂમિમાં આવી ગદા ઉગામી,
 તે ગદા ભગવાનને દેખાડતાં ક્રોધથી ‘ઉભો રહેજે ઉભો રહેજે’ એમ કહીને વચન
 ખોલ્યો કે ॥ ૧૦૦ ॥ “હું વિષ્ણુ! હું વીર! તેં મારા જ્ઞાતિઓને અને સંબંધી-
 ઓને મારી નાખ્યા માટે હું હવે પૂર્વના પ્રણયના યોગથી તારી સામે આવીને તને

અહંપુવારણગતઃપુરાણપુરુષોભવાન્ ॥ કથંસ્થાસ્પસિયુદ્ધેવૈસમત્વં
 નૈવદૃશ્યતે ॥ ૧૦૨ ॥ અનયાગદયામિન્નઃક્રગભિષ્યસિમાધવ ॥
 પલાયિતસ્યભવતઃસ્થાનંવૈદ્ધિસતાંમનઃ ॥ ૧૦૩ ॥ તમુદ્યતગદંદૃષ્ટ્વા
 નિહતંજીવિતંપુનઃ ॥ દુર્વાસસમથોવાચકથંનશ્ચિયતેકુશઃ ॥ ૧૦૪ ॥
 મયાઽસઠ્ઠિચ્છિરશ્ચિન્નંસ્વંડશસ્તિલશઃકૃતઃ ॥ જીવત્યસૌપુનઃક્રસ્મા
 ત્કારણંકથયસ્વમે ॥ ૧૦૫ ॥ ઇત્યુક્તશ્ચિતયામાસજ્ઞાનેનઋષિસત્ત
 મઃ ॥ જ્ઞાત્વાતત્કારણંસર્વમુવાચમધુસૂદનં ॥ ૧૦૬ ॥ મહાદે
 વેનનુષ્ટેનકુશોયમમરઃકૃતઃ ॥ સ્વંડશોપિકૃતસ્તસ્માન્નચપ્રાણૈર્વિયુ
 જ્યતે ॥ ૧૦૭ ॥ તચ્છૃત્વાવિસ્મયાવિષ્ટોહંતવ્યોયંકથંમયા ॥
 ઉપાયંચકરિષ્યામિયેનાયંનભવેદિતિ ॥ ૧૦૮ ॥ તતઃસજીવિતંપ્રા
 પ્તઃપ્રસાદાચ્છંકરસ્યચ ॥ ચર્મસ્વદ્ગમયાદાયતિષ્ઠતિષ્ઠેતિચાબ્રવીત્ ॥
 ॥ ૧૦૯ ॥ તમાયાંતંતદાદૃષ્ટ્વાકુશંશિવપરિગ્રહં ॥ જઘાનગદયાગુ
 વ્યૈજગતામીશ્વરઃકુશં ॥ ૧૧૦ ॥ મિન્નમૂર્ધાચન્પપતત્કેશવેનામિ

માઈ છું. ॥ ૧૦૧ ॥ યુદ્ધ કરવા આવેલો હું ભુવાન હું અને તું તો પુરાણ પુરુષ
 છે. તું અને હું સરખા નથી માટે તું યુદ્ધમાં શી રીતે ઉભી રાકીશ. ॥ ૧૦૨ ॥ હે
 માધવ ! તું આ ગદાથી ભેદાધને ભાગીશ ત્યારે ક્યાં જઈ રાકીશ. હું બાણુંછું કે તું
 ભાગીને સત્પુરુષોનું મન કે જે તાંડે સ્થાનક છે ત્યાંજ જશે. ॥ ૧૦૩ ॥ જેણે
 ગદા ઉગામી છે એવા અને મુલા પછી જીવતા થએલા એ દૈત્યને ભેદ વિષયુએ
 દુર્વામાને કહ્યું કે “કુશ કેમ મરતો નથી. વારે ધડીએ મેં એનું માથું કાપી ના-
 ખ્યું અને તલ તલ જેવડા ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા તો પણ એ પાછો જીવતો થયો
 તેનું કારણ કહો.” ॥ ૧૦૪ ॥ આ પ્રમાણે ભગવાને પુછતાં દુર્વાસાએ ધ્યાન ધસ્યું
 અને જ્ઞાન શક્તિથી સઘળું કારણ બાણીને ભગવાનને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧૦૫ ॥
 “ મહાદેવે પ્રસન્ન થઈને આ કુશને અમર કરેલો છે એટલા માટે ટુકડે ટુકડા કરી
 નાખ્યા છતાં પણ મરતો નથી.” ॥ ૧૦૬ ॥ એ સાંભળી વિસ્મયમાં પડેલા વિષયુ-
 એ વિચાર કર્યો કે “હવે મારે આને શીરીતે મારવો. હવે એનો ઉપાય કરીશ કે
 જેથી આ પાછો ઉઠશેજ નહી.” ॥ ૧૦૭ ॥ પછી શંકરની કૃપાથી જીવતા થએલા
 એ કુશ દૈત્યે હાથમાં ઢાલ તરવાર લઈને વિષયુને ‘ઉભો રહેજે ઉભો રહેજે’ એ-
 મ હાકલ કરી. ॥ ૧૦૮ ॥ કુશ કે જે સદાશિવનો અંગીકૃત ભક્ત હતો તેને આ-
 વતો ભેદ જગતના ઈશ્વર વિષયુએ તેના માથામાં ભારે ગદા મારી. ॥ ૧૧૦ ॥
 વિષયુની ગદાના પ્રહારથી માથું ભેદાઈ જતાં તે દૈત્ય ધરતી પર પડી ગયો. એ દે-

તાઢિતઃ ॥ ભૂમૌનિપાતિતંવેગાત્પરિગૃહ્યકુશંહરિઃ ॥ ૧૧૧ ॥ ગર્તેનિ
ક્ષિપ્યતદ્ગર્તપૂરયામાસત્રૈપુનઃ ॥ લિંગંસંસ્થાપયામાસતસ્યોપરિજના
ર્દનઃ ॥ ૧૧૨ ॥ સલબ્ધસંજ્ઞોદનુજઃશિવલિંગમપશ્યત ॥ આત્મોપરિ
સ્થિતંદેવંતદાચિંતાપરોઽભવત્ ॥ ૧૧૩ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

कुशवधो नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥

ત્ય ધરતી પર પડ્યો કે તુરતજ તેને ઉપાડી લઈ ॥ ૧૧૧ ॥ ખાડમાં નાખીને વિ-
ષ્ણુએ તે ખાડને ખુરી દીધી અને તેની ઉપર શિવલિંગને સ્થાપી દીધું. ॥ ૧૧૨ ॥
જ્યારે પછી સંજ્ઞા આવી ત્યારે પોતા ઉપર રહેલું શિવલિંગ જ્ઞેવામાં આવતાં કુશદે-
વ્ય વિચારમાં પડી ગયો. ॥ ૧૧૩ ॥

इति श्री स्कंदपुराणमां नी प्रल्हाद० अ० क० लेखी संहितायां द्वारकामाहात्म्ये

‘कुशवध’ नाम्नो वींशमे अध्याय संपूर्ण.

॥ एकविंशतितमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ शिवलिंगमलंघ्यंहिबुद्धिपूर्वहतोद्यहं ॥
उवाचकृष्णंदनुजश्छलितोहंतव्यानघ ॥ १ ॥

॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ परितुष्टोऽस्मिदैत्यैर्द्रशौर्येणशिवसंश्रया
त् ॥ वरंवरयजद्वંतेयदिच्छसिमहामते ॥ २ ॥

अध्याय ૨૧ મા.

પ્રલ્હાદજી કહે છે—“અહો ! વિષ્ણુએ મને ખાડ ખુદ્ધિ પોહાયાડીને માર્યો.
મારાથી શિવલિંગનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે નહીં” એમ વિચારીને કુશો વિષ્ણુને કહ્યું
કે “ હે વિષ્ણુ ! તમે મને ડગી લીધો છે. ” ॥ ૧ ॥

વિષ્ણુ કહે છે—હે દૈત્યોના રાજા ! તારી શૂરતા ઉપરથી અને સદાશિવની
ભક્તિ ઉપરથી હું પ્રસન્ન થયો છું. હે મોટી ખુદ્ધિવાળા ! તારું કલ્યાણ થશે તારે જે
ધૃત્તિ હોય તે વરદાન માગ. ॥ ૨ ॥

॥ કુશઃપ્રવાચ ॥ યથાપૂજ્યોમહાદેવોમમત્વંચતથાહરે ॥ એ
 કેવચદ્વયોર્મૂર્તિસ્તસ્માત્ત્વાંવરયામ્યહં ॥ ૩ ॥ શિવલિંગંત્વયાનાથ
 સ્થાપિતંયન્મમોપરિ ॥ મમનામ્નાતદ્ભવતુકુશોઽઈતિવિશ્રુતં ॥ ૪ ॥ અ
 નુગ્રાહ્યોપદ્યહંતેમમકીર્તિર્નવવિયં ॥ એવંભવિષ્યતીત્યુક્તસ્તત્રૈવાવ
 સ્થિતોઽસુરઃ ॥ ૫ ॥ તતોન્પાન્દાનવાન્સર્વાન્પ્રેષયામાસમાધવઃ ॥ ર
 સાતલંગતાઃકેચિક્કેચિદ્વિષ્ણુંસમાશ્રિતાઃ ॥ ૬ ॥ અનંતઃસંસ્થિત
 સ્તત્રવિષ્ણુશ્ચતદનંતરં ॥ કુશાયચવરંતત્રદદૌસદ્ધર્મસિદ્ધયે ॥ ૭ ॥
 યાત્રાયામાગતાલોકાઃપૂજયિષ્યંતિત્વાંયદિ ॥ તદાયાત્રાપરીપૂર્ણાઞ્
 વિષ્યતિનસંશયઃ ॥ ૮ ॥ અનંતઃસંસ્થિતસ્તત્રવિષ્ણુશ્ચતદનંતરં ॥
 જ્ઞાત્વાવિમુક્તિદંતીર્થંદુર્વાસામુનિસત્તમઃ ॥ ૯ ॥ ગોમતીચક્રતીર્થંચ
 ભગવાંશ્ચાત્રવિક્રમઃ ॥ તેનેદંમુક્તિદંમત્વાદુર્વાસાસ્તત્રસંસ્થિતઃ ॥
 ॥ ૧૦ ॥ એવંત્રિવિક્રમસ્વામીતદાપ્રભૃતિસંસ્થિતઃ ॥ કલૌપુનઃક
 લાન્યાસાત્કૃષ્ણત્વમગમત્સભુઃ ॥ ૧૧ ॥ વિશેષાત્કલદઃપ્રોકઃપૂજિતો
 મધુમાધવે ॥ મધુમાધવયોર્ગત્વાદ્વારવત્યાંનરોત્તમઃ ॥ ૧૨ ॥

કુશ કેહે છે—મારે મહાદેવ પૂજ્ય છે તેવાજ તમે પણ પૂજ્ય છો. ખત્રેનું
 સ્વરૂપ એકજ છે એટલા માટે તમારી પાસે મારું છું કે ॥ ૩ ॥ “હે નાથ ! તમે
 મારા ઉપર જે શિવલિંગ સ્થાપ્યું છે તે મારાં નામ ઉપરથી (કુશોશ્વર) એ નામે પ્ર-
 ખ્યાત થાય. ॥ ૪ ॥ તમારે મારાપર અનુગ્રહ કરવો હોય તો એ વિષે મારી કીર્તિ
 થવી જોઈએ.” એ વચન સાંભળી વિષ્ણુએ (તથાસ્તુ) એમ કહેતાં તે દૈત્ય
 ત્યાંજ રહ્યા. ॥ ૫ ॥ પછી વિષ્ણુએ ખીજ દૈત્યોને નોખ નોખાં સ્થાનકોમાં મોકલી
 દીધા. કેટલાએક પાતાલમાં ગયા અને કેટલાએક તો વિષ્ણુનો આશ્રય કરીનેજ
 રહ્યા. ॥ ૬ ॥ તે સ્થલમાં શેષનાગ રહ્યા અને પછી વિષ્ણુ પણ રહ્યા. પછી ઉત્તમ
 ધર્મની સિદ્ધિને વાસ્તે વિષ્ણુએ કુશ દૈત્યને વરદાન દીધું કે ॥ ૭ ॥ “યાત્રા કરવા
 આવેલા લોકો તારી પૂજા કરશે તોજ તેઓની યાત્રા પરિપૂર્ણ થશે એમાં સંશય
 નથી.” ॥ ૮ ॥ શેષનાગ અને ત્રિવિક્રમ ભગવાન એ તીર્થમાં રહેતાં એ તીર્થને
 મુક્તિદાયક જાણીને મુનિઓમાં ઉત્તમ દુર્વાસા પણ ત્યાં રહ્યા. ॥ ૯ ॥ ગોમતી ચક્ર-
 તીર્થ અને ત્રિવિક્રમ ભગવાન એ ત્રણે સ્થલમાં હોવાને લીધે તે તીર્થને મુક્તિદાયક
 માનીને દુર્વાસા ત્યાં રહી ગયા. ॥ ૧૦ ॥ હે ઋષિઓ ! એ પ્રમાણે ત્યારથી ત્રિવિક્રમ
 ભગવાન ત્યાં રહ્યા હતા તે કલિયુગમાં પાછી કૃષ્ણ પેતામાં કળા નાંખવાથી કૃષ્ણ-
 પાણું પામ્યા છે. ॥ ૧૧ ॥ ચૈત્ર વૈશાખમાં પૂજા કરવાથી એ શ્રીકૃષ્ણ વિશેષ ફળ

પૂજયેત્કૃષ્ણદેવંચસ્ત્રાપયિત્વાવિલિપ્યચ ॥ ગંધૈશ્વવાસસાચ્છાદ્યધૂપ
પુષ્પૈરનેકથા ॥ ૧૩ ॥ નૈવૈદ્યૈર્ભૂષણૈશ્ચૈવતાંબૂલેનફલેનચ ॥ આરા
ત્તિકથેનસંપૂજ્યદંડવસ્ત્રાણિપત્યચ ॥ ૧૪ ॥ ઘૃતેનદીપકંકુર્પાદ્રાત્રૌ
જાગરણંતથા ॥ કુર્પાચ્ચગીતવાદિત્રૈસ્તયાપુસ્તકવાચનૈઃ ॥ ૧૫ ॥
કૃત્વાજાગરણંરાત્રૌસર્વાન્કામાનવામુયાત્ ॥ પિતૃણાંચાક્ષયાતૃપ્તિઃ
સફલાઃસ્યુર્મનોરથાઃ ॥ ૧૬ ॥ પ્રબોધવાસેરપ્રાપ્તિકાર્તિકેદ્વિજસત્તમાઃ॥
સંપૂજ્યકૃષ્ણદેવેશંપરાંગતિમવામુયાત્ ॥ ૧૭ ॥ તથાનમસ્યેસંપૂજ્ય
પવિત્રારોપણેનચ ॥ સર્વાન્કામાનવામ્પ્રોતિવિષ્ણુલોકંસગચ્છતિ ॥
॥ ૧૮ ॥ યુગાદિષુચસંપૂજ્યત્વયનેદક્ષિણોત્તરે ॥ આષાઢજ્યેષ્ઠમાસ
સ્યપૌષાદેર્દ્વાદશીપુચ ॥ ૧૯ ॥ કલૌકૃષ્ણંપૂજયિત્વાગોમત્યુદધિસંગમે॥
વિમલંલોકમામ્પ્રોતિયત્રગત્વાનશોચતિ ॥ ૨૦ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

कुशविष्णुसंवादोनाम एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

આપે છે એટલા માટે તે બે મહીનાઓમાં દ્વારકામાં જઈને ઉત્તમ મનુષ્યે ॥ ૧૨ ॥
નવરાત્રી, સુગંધી ચંદનનાં લેપન કરી વસ્ત્ર ઓઢાડીને અનેક પ્રકારના ધૂપોથી તથા
પુષ્પોથી શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરવી. ॥ ૧૩ ॥ નૈવૈદ્યોથી, અભરણોથી, તાંબૂલથી,
ફળથી અને આરતીથી પૂજા કરી દંડવત્ પ્રણામ કરીને ॥ ૧૪ ॥ ધીનો દીવો કરવો
તથા રાતે ગીત, વાજંત તથા પુસ્તકોનાં વાચન ઇત્યાદિ ઉત્સવ કરતાં જાગરણ
કરવું. ॥ ૧૫ ॥ રાતે જાગરણ કરવાથી સઘળાં વાંછિત ફળ મળે છે, પિતૃઓને અ-
ક્ષય તૃપ્તિ થાય છે અને મનોરથો સફલ થાય છે. ॥ ૧૬ ॥ હે ઋષિઓ! કાર્તિક
માસમાં પ્રબોધિનીને દિવસે દેવતાઓના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરવાથી પરમ
ચતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥ તેમજ ભાદરવા મહીનાનાં પવિત્રાં ચડાવીને
ભગવાનની પૂજા કરવામાં આવે તેથી વિષ્ણુના લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૧૮ ॥
યુગાદિ તિથિઓમાં, દક્ષિણાયન તથા ઉત્તરાયણ બેસવાના દિવસોમાં, આષાઢ, જ્યેષ્ઠ
તથા પૌષ આદિ મહીનાઓની દ્વાદશીઓમાં જો કલિયુગમાં ગોમતીના તથા સમુ-
દ્રના સંગમમાં શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરવામાં આવે તો એવા નિર્મલ લોકની પ્રાપ્તિ થાય
છે કે જ્યાં ગયા પછી કદી પણ શોક કરવો પડતો નથી. ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥

ઈતિ શ્રી સ્કંદ પુરાણમાંની પ્રલ્હાદજીએ કહેલી સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો

‘કુશ વિષ્ણુસંવાદ’ એવા નામનો એકવિંશો અધ્યાય સંપૂર્ણ. ॥

॥ દ્વાવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રત્હાદુવાચ ॥ શૃણુઘ્વંદ્વિજશાર્દૂલાયથાવત્કથયામ્ય
 હં ॥ સ્નાપયિત્વાજગન્નાયંલિગ્ધગંધૈર્વિલિપ્યચ ॥ ૧ ॥ પૂજયિત્વા
 તુલસ્યાચમૂષયિત્વાચમૂષણૈઃ ॥ નૈવેદ્યેનચસંતર્પ્યતથાનોરાજનાદિ
 ભિઃ ॥ ૨ ॥ દુર્વાસસંતથાપૂજ્યપુંડરીકાક્ષમેવચ ॥ ગણેશંવૈનતેયંચ
 સ્વશક્ત્યાપૂજ્યમાનવઃ ॥ ૩ ॥ દદ્યાદ્દાનંયથાચોક્તંવિત્તશાઠ્યવિવ
 ર્જિતઃ ॥ દીનાંધરૂપનાર્દીશ્વતર્પયેચ્ચસમાહિતઃ ॥ ૪ ॥ રુક્મિણાંચિ
 તતોગચ્છેદ્વિદર્શનયાંનરઃ ॥ તાવન્મૃતપ્રજાનારીદુર્ભગાદુઃખસંયુતા ॥
 ॥ ૫ ॥ અત્ત્યાનપશ્યતેયાવત્કલૌકુણપ્રિયાંનરઃ ॥ તાવદ્દરિદ્રેદુઃસ્વીચ
 શ્રવતેપરયાચકઃ ॥ ૬ ॥ પીડયંતિગ્રહાસ્તાવદ્વ્યાધયોભિશ્રવંતિચ ॥
 અત્ત્યાનપશ્યતેયાવત્કલૌકુણપ્રિયાંનરઃ ॥ ૭ ॥ તાવત્સર્વમયંપુંસાં
 ગૃહભંગશ્ચમૂર્ચતા ॥ અત્ત્યાનપશ્યતેયાવત્કલૌકુણપ્રિયાંનરઃ ॥ ૮ ॥
 સંપૂજ્યકૃણાંવિધિવત્તતોગચ્છેચ્ચરુક્મિણીં ॥ સ્નાપયેદ્ધિદુઘ્નેનમધુ

અધ્યાય ૨૨ મો.

મહાદેવ કેહે છે—હે ઋષિઓ ! સાંભળો હું યથાર્થ કહું છું. ભગવાનને
 નવરાત્રી ધાટાં ચંદ્રનોતું લેપન કરી ॥ ૧ ॥ તુલસી ચડાવી, આભરણથી શાણગારી
 અને નૈવેદ્યથી તૃપ્ત કરીને આરતી ઉતારવા આદિનો વિધિ કરવો. ॥ ૨ ॥ એવીજ
 રીતે દુર્વાસાનો, ખડદેવજીની, ગણપતિની અને ગરુડજીની પોતાની શક્તિ પ્રમાણે
 પૂજા કરી ॥ ૩ ॥ ધનનો ખોટો લોભ નહીં રાખતાં વિધિ પ્રમાણે દાન કરવાં અને
 પછી શંક, આંધળા તથા કંગાલ લોકોને પણ એકાગ્ર ચિત્ત રાખીને રાજી કરવા.
 ॥ ૪ ॥ પછી ભીષ્મક રાજની પુત્રી રૂક્મિણીની પાસે જવું. કલિયુગમાં સ્ત્રીએ જ્યાં
 સુધી ભક્તિ પૂર્વક રૂક્મિણીનાં દર્શન ન કર્યાં હોય ત્યાં સુધીજ સ્ત્રી અભાગણી, દુ-
 ખ વાળી અને જેનાં છોકરાં મરી જાય એવી રહે છે. તેમજ પુરુષ પણ જ્યાં સુધી
 કલિયુગમાં રૂક્મિણીનાં દર્શન ન કરે ત્યાં સુધીજ દરિદ્ર, દુઃખી અને ખીજની પાસે
 યાચના કરનાર રહે છે. ગ્રહો અને વ્યાધિઓ પણ ત્યાં સુધીજ પીડે છે. ॥ ૫ ॥
 ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ કલિયુગમાં ભક્તિથી રૂક્મિણીનાં દર્શન ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધીજ
 પુરુષોને સઘળા ભય, ધરભંગ અને મૂર્ખપણું રહે છે. ॥ ૮ ॥ વિધિ સહિત ભગવા-
 નની પૂજા કરીને પછી રૂક્મિણીની પાસે જવું. તેમને દહીં દુધથી, મધથી, સાકરથી,
 ઘીથી, વિવિધ પ્રકારનાં ચંદ્રનોથી, શેણડીના રસથી અને તીર્થના જળથી જ્ઞાન

શંકરયાતથા ॥ ૯ ॥ ઘૃતેનવિવિધૈર્ગધૈસ્તથાચેક્ષુરસેનચ ॥ તીર્થોદ
કેનસંસ્નાપ્યસર્વાન્કામાનવામ્પ્રયાત ॥ ૧૦ ॥ એવંયઃસ્નાપયેદ્દેવીં
ક્રિમર્ણીકૃષ્ણવહ્ન્યાં ॥ નતસ્પદુર્લભંકિંચિદિહલોકેપરત્રચ ॥ ૧૧ ॥
શ્રીચંડકુંકમેનૈવતથામૃગમદેનચ ॥ વિલંપયેદપુત્રત્વમધનત્વંનપ
શ્યતિ ॥ ૧૨ ॥ સદામોગીચઞ્જવતિરુપવાઙ્જનપૂજિતઃ ॥ પૂજયે
ન્માલતીપુષ્પૈઃશતપત્રૈઃસુગંધિभिઃ ॥ ૧૩ ॥ કર્વૈર્મહિકામિસ્તુલ
સ્યારાજચંપકૈઃ ॥ કમલૈર્વારિસંભૂતૈઃકેતકીમિશ્વપાટલૈઃ ॥ ૧૪ ॥
ધૂપેનાગરુણાચૈવધૂપયેદ્ગુલેનચ ॥ વસ્ત્રૈસ્તુકોમલૈઃશુભ્રૈર્નાનાદેશ
સમુદ્રવૈઃ ॥ ૧૫ ॥ ઞ્જપ્ત્યાસંછાદ્યવૈદર્ભીંક્રિમર્ણીકૃષ્ણવહ્ન્યાં ॥ ભૂષ
ણૈર્ભૂષયેદ્દેવીંમણિરત્નવિભૂષિતૈઃ ॥ ૧૬ ॥ તસ્મિન્કુલેનાસુચંડ્યાન્ના
પુત્રોનાધનસ્તથા ॥ પતિતોનવિકર્મસ્થઃકિતવોનીચસેવકઃ ॥ ૧૭ ॥
સંપૂજ્યાજગતાંમાતારુક્રિમણીમાનવૈઃકલૌ ॥ નૈવૈધૈર્મહ્યઞ્જયૈશ્વદે
વીમપ્રીયતામિતિ ॥ ૧૮ ॥ તાંત્રૂલંચસર્કર્પૂરંભાવેનાવિનિવેદયેત્ ॥
ગૃહીત્વાચફલંશુભ્રંઅક્ષતૈશ્ચસમન્વિતં ॥ ૧૯ ॥

કરાવવામાં આવે તો સધળા મનોરથો પૂર્ણ થાય છે. ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ભગવાનને પ્યા-
રાં રૂમિણી દેવીને જે માણસ એવી રીતે નવરાત્રે તેને આ લોકમાં કે પરલોકમાં
કશું દુર્લભ રહેતું નથી. ॥ ૧૧ ॥ ચંદન, કેસર અને કસ્તૂરીથી રૂમિણીને લેપન
કરવામાં આવે તો પોતાને અપુત્રપણું તથા નિર્ધનપણું કદી પણ જોવું પડતું નથી.
॥ ૧૨ ॥ લેપન કરવાથી માણસ સર્વદા વૈભવોવાળો, રૂપાળો અને લોકોમાં પ્રતિ-
ષ્ઠિત થાય છે. માલતીનાં પુષ્પોથી, સુગંધી કમળોથી, કણ્ઠવીરનાં પુષ્પોથી, મહિકા-
નાં પુષ્પોથી, તુલસી પત્રોથી, રાજ અંપકનાં પુષ્પોથી, જળમાં થએલાં કમળોથી,
કેતકીથી, પાડલાનાં પુષ્પોથી, ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ પૂજા કરીને અગર તથા ગુલાબના
ધૂપ કરવા. પછી અનેક દેશોમાં ઉત્પન્ન થએલાં કોમલ અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો ભક્તિ
પૂર્વક ઓઢાડી ભણિ અને રત્નોથી જડેલાં આભરણોથી ભગવાનનાં પત્ની રૂમિ-
ણીને શણગારવાં. ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ એ પ્રમાણે કરે તેના કુટુંબમાં કોઈ પણ દુષ્ટી,
પુત્રરહિત, નિર્ધન, પતિત, અવળાં કામ કરનાર, જુગારી કે નીચની સેવા કરનાર
થતું નથી. ॥ ૧૭ ॥ ‘મને રૂમિણી દેવી પ્રસન્ન થજે’ એમ બોલીને કલિયુગમાં
મનુષ્યોએ નૈવેદ્યોથી તથા ભક્ષ્ય ભોજ્યોથી તે જગદંબાની પૂજા કરવી. ॥ ૧૮ ॥
ભક્તિપૂર્વક કપુર સહિત પાન પીડીનું નિવેદન કરવું. હે ઋષિઓ! અક્ષત સહિત
સુંદર દૂધ લઈને વિધિ પૂર્વક નીચેના મંત્રથી તેમને અર્ધ દેવા. “હે શ્રીકૃષ્ણને પ્યા-

મંત્રેણાનેનવૈવિપ્રાઅર્ધદયાદ્વિધાનતઃ ॥ કૃષ્ણપ્રિયેનમસ્તુભ્યંવિદર્શા
ધિપનંદનિ ॥ ૨૦ ॥ સર્વકામપ્રદેવિગૃહાણાર્ધનમોસ્તુતે ॥ આરા
ર્તિકંતતઃકુર્યાડ્ઽવલંતંભાવનાન્વિતઃ ॥ ૨૧ ॥ નીરાજનંપ્રકર્તવ્યં
કર્પૂરેણવિશેષતઃ ॥ શંખેઠ્ઠત્વાતુપાનીયંઆમયેદ્ભાવસંયુતઃ ॥ ૨૨ ॥
આમયિત્વાચશિરસાધારણીયંવિશુદ્ધયે ॥ દંડવત્પણમેદ્ભૂમૌનમઃકૃષ્ણ
પ્રિયેતિચ ॥ ૨૩ ॥ વિપ્રપત્નીશ્ચવિપ્રાંશ્ચપૂજયેદ્વિતશક્તિતઃ ॥ શ્રી
વાસૂત્રકસિંદૂરૈર્વાસોમિઃકંચૃકૈસ્તથા ॥ ૨૪ ॥ સુગંધૈઃકુસુમૈરર્ચ્ય
કુંકુમેનવિલિપ્યચ ॥ કૌસુંભકૈઃકજ્જલેનતાંબૂલેનચતોષયેત્ ॥ ૨૫ ॥
મધ્યૈર્મોઽયૈર્મોદકૈશ્ચઙ્ગુભિર્મધુસર્પિઃ ॥ પ્રીતોઽવતુદેવેશોઽર્કમિ
ળ્યાસહકેશવઃ ॥ ૨૬ ॥ વિશેષતઃફલાનીહદાતવ્યાનિદ્વિજોત્તમાઃ ॥
ઉન્મતકંતતોદેવંદ્વારપાલંપ્રપૂજયેત્ ॥ ૨૭ ॥ સ્નાપયિત્વાસુગંધેનકું
કુમેનવિલિપ્યચ ॥ ધૂપેનધૂપયિત્વાતુપુષ્પમાલ્યૈઃપ્રપૂજયેત્ ॥ ૨૮ ॥
નૈવેદ્યૈર્મધ્યમોઽયૈશ્ચમાંસેનસુરપાતથા ॥ પ્રભૂતવલિભિશ્ચૈવપિષ્ટેનવિ
વિધેનચ ॥ ૨૯ ॥ યોગિનીનાંચતુર્ષઃપિષ્ટેતસ્મિન્પ્રપૂજયેત્ ॥

રાં ! હે ભીષ્મક રાજની પુત્રી ! તમને પ્રણામ કરું છું. હે સધળા મનોરથોને પૂર્ણ-
કરનારાં દેવી ! આ અર્ધનો અંગીકાર કરો. તમને મારા પ્રણામ હોજે ” પછી પરિ-
પૂર્ણ ભાવ રાખીને ભારે પ્રકાશ વાળી આરતી કરવી. ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥
એ આરતી વિશેષે કરી કપુરની કરવી. શંખમાં પાણી ભરીને ભક્તિથી તે શંખને
ફેરવવો. ॥ ૨૨ ॥ ફેરવીને તે પાણી પોતાની શુદ્ધિને વાસ્તે પોતાને માથે ચડાવવું.
‘ હે શ્રીકૃષ્ણનાં પત્ની ! તમને નમસ્કાર કરું છું ’ એમ ખોડીને પૃથ્વીપર દંડવત પ્ર-
ણામ કરવો. ॥ ૨૩ ॥ પોતાનાં ધન અને સામર્થ્ય પ્રમાણે પ્રાક્ષણોની પૂજા કરવી
॥ ૨૪ ॥ સુગંધી પુષ્પોથી પૂજા કરી કેસરનું લેપન કરી કસુંબા વસ્ત્રોથી, કાજળથી
તથા પાન ખીડીઓથી પ્રાક્ષણોની સ્ત્રીઓને રાજી કરવી. ॥ ૨૫ ॥ “ રૂક્મિણી
સહિત ભગવાન પ્રસન્ન થયે ” એમ ખોડીને ભક્ત્ય, ભોજ્ય, લાડવા, શેલડી, મધ
અને ધીથી પ્રાક્ષણોને અને તેઓની સ્ત્રીઓને પ્રસન્ન કરવાં. ॥ ૨૬ ॥ હે ઋષિઓ !
એ સ્થલમાં વિશેષે કરી ફળોનું દાન કરવું. પછી ઉન્મતક નામનો દેવ કે જે દ્વારપા-
લ છે તેની પૂજા કરવી. ॥ ૨૭ ॥ નવરાવી, સુગંધી કેસરી ચંદનનું લેપન કરી ધૂપ
કરીને કુલથી તથા માળાઓથી તેની પૂજા કરવી. ॥ ૨૮ ॥ ભક્ત્ય, ભોજન આદિ
નૈવેદ્યોથી, માંસથી, મદિરાથી, ઘણાં પ્રકારનાં બળિદાનોથી અને અનેક પ્રકારના લો-
ટોથી ॥ ૨૯ ॥ તે પીઠમાં ચોસઠ જોગીણીઓની, હરસઠ માતાની અને સુધળા

અર્ચયેદ્ધરસિદ્ધિચક્ષેત્રપાલાંશ્વસર્વશઃ ॥ ૩૦ ॥ વિરુપસ્વામિર્નીતત્રત
 થાવૈસત્રમાતરઃ ॥ અષ્ટમૂર્તિસ્થિતાંપદ્માંપીઠેતસ્મિન્પૂજયેત ॥ ૩૧
 રુક્મિણીસત્યભામાંચદેર્વાજાંબવર્તીતથા ॥ મિત્રવિદાંચકાલિંદીપ્ત
 દ્વાંનાગ્નજિતીંતથા ॥ ૩૨ ॥ સંપૂજ્યલક્ષ્મણાંતત્રવૈષ્ણવીઃકૃષ્ણવલ્લ
 ભાઃ ॥ એતાઃસંપૂજ્યવિધિવત્સંતર્પ્યમધુપાયસેઃ ॥ ૩૩ ॥ ગીતવાદિ
 ત્રયોધૈશ્વદીપૈર્જાગરણેનચ ॥ સર્વાન્કામાનાવાપ્રોતિયાત્રાહિસફલા
 ભવેત ॥ ૩૪ ॥ પુત્રપૌત્રસમાયુક્તોધનધાન્યસમાન્વિતઃ ॥ સર્વાન્કા
 માનાવાપ્રોતિતસ્યવિષ્ણુઃપ્રસીદતિ ॥ ૩૫ ॥ જીવતેવ્યાધિર્નિર્મુક્તઃ
 દ્વિવૃદ્ધિસમાન્વિતઃ ॥ કિંતસ્યબહુભિર્દાનૈર્કિંત્રતૈર્નિયમૈસ્તથા ॥ ૩૬ ॥
 યેનદૃષ્ટાજગન્માતારુક્મિણીકૃષ્ણવલ્લભા ॥ કિંયજ્ઞૈર્બહુજિસ્તસ્યસં
 પૂર્ણવરદક્ષિણૈઃ ॥ ૩૭ ॥ યેનદૃષ્ટાજગન્માતારુક્મિણીકૃષ્ણવલ્લભા ॥
 તેનદત્તંહૃતંતેનજપ્તેનસનાતનં ॥ ૩૮ ॥ યેનદૃષ્ટાજગન્માતારુક્મિ
 ણીકૃષ્ણવલ્લભા ॥ હેલપાતેનસંપ્રાપ્તાઃસિદ્ધયોઽષ્ટૈર્નસંશયઃ ॥ ૩૯ ॥
 ગત્વાદ્વારવર્તીયેનદૃષ્ટાકેરાવલ્લભા ॥ સફલંજીવિતંતસ્યતથામુક્તિ

ક્ષેત્રપાલોની પૂજા કરવી. ॥ ૩૦ ॥ એ પીઠમાં વિરૂપસ્વામિની, સાત માતૃગણ અને
 આઠ મૂર્તિઓથી રહેલાં લક્ષ્મીની પણ પૂજા કરવી. ॥ ૩૧ ॥ રુક્મિણી,
 સત્યભામા, જાંબવતી, મિત્રવિદા, કાલિંદી, ભદ્રા, નાગ્નજિતી ॥ ૩૨ ॥ અને લ-
 ક્ષ્મણા એ શ્રીકૃષ્ણની પદરાણીઓની પૂજા કરવી. વિધિ સહિત પૂજા કરવાથી મધ
 સહિત દુધપાકેવતે તૃપ્ત કરવાથી, ૩૩ ॥ ગાયનો કરવાથી, વાજંત્રોના શબ્દો કર-
 વાથી, દીવાઓ કરવાથી, અને રાતે જાગરણ કરવાથી સધળા મનોરથો
 પૂર્ણ થાય છે અને યાત્રા સફળ થાય છે. ॥ ૩૪ ॥ એ પ્રમાણે કરનાર
 માણસ દીકરાઓ તથા પોતરાવાળો થાય છે, ધન ધાન્યની સંપાત્તિ વાળો
 થાય છે. સધળાં વાંછિત ફળોને પામે છે, વિષ્ણુની કૃપાનું પાત્ર થાય છે. ॥ ૩૫ ॥
 વ્યાધિ રહિત જીવે છે અને સમૃદ્ધિનો વધારો થાય છે. એ માણસને પછી ધણું દાનો
 પ્રતો અને નિયમોનું કાંઈ પ્રયોજન રહેતું નથી. ॥ ૩૬ ॥ જેણે શ્રીકૃષ્ણનાં પ્યારાં
 જગદંબા રુક્મિણીનું દર્શન કર્યું તેને પછી પુરે પુરી ઉત્તમ દક્ષિણાઓ વાળા ધણા
 યજ્ઞો કરવાનું શું પ્રયોજન છે. ॥ ૩૭ ॥ જેણે શ્રીકૃષ્ણના પત્ની જગદંબા રુક્મિણીનું
 દર્શન કર્યું તેણે જ દાન કર્યાં, હોમ કર્યો અને પ્રાચીન મંત્રોનો જપ કર્યો એમ
 સમજવું. ॥ ૩૮ ॥ શ્રીકૃષ્ણનાં પત્ની જગદંબા રુક્મિણીને જેણે નિરખ્યાં તેને અના-
 થાસે આઠે સિદ્ધિઓ મળી જ ચુકી એમાં સંશય નથી. ॥ ૩૯ ॥ દ્વારકામાં જઈને

પદંલભેત ॥ ૪૦ ॥ કલૌકૃષ્ણપુરંગિત્વાદૃષ્ટામાધવવલ્લભાં ॥ દેવરા
 ઝ્યેનર્કિતસ્પતયામુક્તિપદેનચ ॥ ૪૧ ॥ નદૃષ્ટાયૈર્જગન્માતાશ્ચિમ્મણીકૃ
 ણવલ્લભાં ॥ તેષાં સર્વથાકાર્યમિહલોકેપરત્રચ ॥ ૪૨ ॥ તસ્માત્સર્વપ્રય
 ત્તેનદ્રષ્ટવ્યાકૃષ્ણવલ્લભાં ॥ વિશેષતઃ પૂજનીયાનવરાત્રેસદાશ્વિને ॥ ૪૩ ॥
 નવમ્યાંચનરાયસ્તૂપૂજયેદ્ધરિવલ્લભાં ॥ સ્નાનગંધાદિગિશ્વૈવપ્રભાતેવ
 લિગિસ્તથા ॥ ૪૪ ॥ ગીતવાદિત્રયોષૈશ્વદીપૈર્જાગરણેનચ ॥ તોષ
 યેદ્દ્વીષ્મકસ્મુતાં સર્વાન્કામાનવામુયાત ॥ ૪૫ ॥ તથાદીપોત્સર્વદિને
 ચતુર્દશ્યાંસમાહિતઃ ॥ પૂજયિત્વાયથાકામમીપ્સતંલભતેફલમ્ ॥
 ॥ ૪૬ ॥ માઘેમાસેસિતાષ્ટમ્યાંકંદર્પજનનાતુયૈઃ ॥ પૂજિતાગંધપુ
 ષ્પાઢ્યૈરુપહારૈરનેકધા ॥ ૪૭ ॥ સફલંજીવિતંતેષાંસફલાશ્ચમનો
 રથાઃ ॥ દ્વાદશ્યાંચૈત્રમાસેતુકૃષ્ણેનસહસ્રશ્ચિમર્ણી ॥ ૪૮ ॥ યેપશ્યં
 તિસર્તીદેવીશ્ચિમર્ણીમધુમાધવે ॥ કૃષ્ણેનસહગચ્છંતિતેધન્યામાનવા
 મુવિ ॥ ૪૯ ॥ પુત્રપૌત્રસમાયુક્તાધનધાન્યસમન્વિતાઃ ॥ જીવંતેવ્યા
 ધિર્નિર્મુક્તાઃપદંગચ્છંત્યનામયં ॥ ૫૦ ॥

જેણે રૂઝિમણીનું દર્શન કર્યું તેનું જીવિત સફળ થાય છે અને અંતે મોક્ષપદ મળે છે.
 ॥ ૪૦ ॥ કલિયુગમાં દ્વારકામાં જઈ રૂઝિમણીનું દર્શન કરે તેને દેવતાઓનું રાજ્ય
 તથા મોક્ષપદ પણ તુરંચ છે. ॥ ૪૧ ॥ શ્રીકૃષ્ણનાં પત્ની જગદંબા રૂઝિમણીનું જે દ-
 ર્શન ન કરે તેનાં આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સઘળાં કાર્યો નિષ્ફળ થાય છે. ॥ ૪૨ ॥
 એટલા માટે સઘળા પ્રકારના પ્રયત્નથી રૂઝિમણીનું દર્શન કરવું અને આશ્વિન માસના
 નવરાત્રમાં વિશેષે કરી પૂજા કરવી. ॥ ૪૩ ॥ જે માણસ નવમીને દિવસે સ્નાન તથા
 ચંદન આદિથી તથા ઘણું ઘણું બળિદાનોથી રૂઝિમણીની પૂજા કરે. ॥ ૪૪ ॥ અને
 ગાયનોથી, વાજંત્રના શબ્દોથી, દીવાઓથી તથા જાગરણથી પ્રસન્ન કરે તેના સઘળા
 મનોરથો પરિપૂર્ણ થાય છે. ॥ ૪૫ ॥ તેમજ દીવાળીના દિવસેમાં કાળી ચઉદશને
 દિવસે મનમાનતી રીતે પૂજા કરે તો ધારેલું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૬ ॥ માઘશુદ્ધિ
 અષ્ટમીને દિવસે જેઓ ચંદન પુષ્પ સહિત અનેક પ્રકારનાં નૈવેદ્યોથી રૂઝિમણીની
 પૂજા કરે ॥ ૪૭ ॥ તેઓનું જીવંતું અને કામના સફળ થાય છે. જેઓ ચૈત્રમાં
 તથા વૈશાખમાં દ્વાદશીને દિવસે સતી રૂઝિમણી દેવીનાં દર્શન કરે તેઓ વૈકુંઠમાં
 શ્રીકૃષ્ણની સાથે ફરે છે અને તેઓનેજ પૃથ્વીમાં ભાગ્યશાળી સમજવા. ॥ ૪૮ ॥
 ॥ ૪૯ ॥ એ પુરૂષો પુત્ર પૌત્રોવાળા થાય છે, ધન ધાન્યની સંપત્તિ પામે છે, વ્યાધી
 રહિત જીવે છે અને અંતે અવિનાશી પદને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૫૦ ॥ જેઓ જેઠ

જ્યેષ્ઠાષ્ટમ્યાંનરૈર્યેસ્તુપૂજિતાઋણવલ્લભા ॥ તેષાંમનોરથાવામિર્ભવતે
 નાત્રસંશયઃ ॥ ૫૧ ॥ તથાભાદ્રપદેમાસિતત્રપૂજાઋતાચયૈઃ ॥ સ
 વર્વપાપાવિનિર્મુક્ત્યાંતિવિષ્ણુપદંનરાઃ ॥ ૫૨ ॥ કાર્તિકેશુક્રદ્વાદ
 શ્યાંઋક્મિર્ણીઋણસંયુતાં ॥ યેપશ્યંતિનરાસ્તેષાંનમ્યંવિદ્યતેક્વચિત્ ॥
 ॥ ૫૩ ॥ એવંસંપૂજયેદ્યસ્તુઋક્મિર્ણીઋણસંયુતાં ॥ સફલંજીવિ
 તંતસ્યચાક્ષયાપુત્રસંતતિઃ ॥ ૫૪ ॥ સ્નાયાચ્ચસર્વતીર્થેષુદાનંશત્પા
 દદાતિયઃ ॥ તસ્યપુણ્યફલંચૈવસંપૂર્ણંભવતિદ્વિજાઃ ॥ ૫૫ ॥ પુષ્ક
 લંધનધાન્યંસ્પાન્નપશ્યેચ્ચદરિદ્રતાં ॥ એવંયોઋક્મિર્ણીપશ્યેત્પૂજયે
 ત્ઋણમેવચ ॥ ૫૬ ॥ દ્વારવત્યામેવસદાકલૌઋણસ્યસંસ્થિતિઃ ॥
 દ્વારાવર્તીવિનાવિપ્રામુક્તિર્નપ્રાપ્યતેકદા ॥ ૫૭ ॥ પુરાણસંહિતામેતાં
 ઋતવાન્બલિબંધનઃ ॥ દદૌસતુપ્રસાદેનપ્રલહાદાયમહાત્મને ॥ ૫૮ ॥
 ઋષિભ્યઃકથયમાસસપૃષ્ઠોદૈત્યસત્તમઃ ॥ શૃણુયાંચ્ચનરોમત્તયાયઃ

માસની અષ્ટમીને દિવસે રૂક્મિણીની પૂજા કરે તેઓના મનોરથો પૂર્ણ થાય છે
 એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૧ ॥ જેઓ ભાદ્રપદ માહિનામાં ત્યાં રૂક્મિણીની પૂજા
 કરે તેઓ સઘળાં પાપોથી મુક્ત થઈને વિષ્ણુના પદને પામે છે. ॥ ૫૨ ॥ જે મા-
 ણસો કાર્તિક શુદ્ધ દ્વાદશીને દિવસે કૃષ્ણસહિત રૂક્મિણીનાં દર્શન કરે તેઓને
 કોઈ સ્થલમાં પણ ભય પ્રાપ્ત થતો નથી. ॥ ૫૩ ॥ એ પ્રમાણે જે માણસ શ્રીકૃષ્ણ
 રૂક્મિણીનું પૂજન કરે તેનું જીવંત સફળ થાય છે અને પુત્રોની સંતતિ અક્ષય થાય
 છે. ॥ ૫૪ ॥ જે માણસ રૂક્મિણીની અને ભગવાનની એ પ્રમાણે પૂજા કરે તેને
 સઘળાં તીર્થોમાં નાહીને શક્તિ પ્રમાણે દાન કરવાનું સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે, ધન ધા-
 ન્ય પુષ્કલ થાય છે અને કદી દારિદ્ર આવતું નથી. ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥ કલિયુગમાં
 સર્વદા ભગવાનની સ્થિતિ દ્વારકામાંજ છે એટલા માટે દ્વારકાવિના કદી મુક્તિ મળતી
 નથી. ॥ ૫૭ ॥ આ દ્વારકામાહાત્મ્ય પ્રથમ વામનજીએ રચ્યું હતું અને રચીને
 મહાત્મા પ્રલહાદજીને આપ્યું હતું. ॥ ૫૮ ॥ એ પ્રલહાદજીએ ઋષિઓનાં પુછવાથી
 તેઓની પાસે કહ્યું છે. જે માણસ ભક્તિ ભાવ રાખી આ માહાત્મ્યનું અવળું કરે

પઠેદ્ભાવસંયુતઃ ॥ ૫૧ ॥ સર્વાન્કામાનવાપ્રોતિવિષ્ણુલોકંચગચ્છ
તિ ॥ સર્વપાપવિનિર્મુક્તસ્તત્રલોકેમહીયતે ॥ ૬૦ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
रुक्मिणीपूजनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥

અથવા પાઠ કરે તે સધળા મનોરથોને પ્રાપ્ત થાય છે, વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે
અને સધળાં પાપોથી મુક્ત થએલો હોવાને લીધે તે લોકમાં પણ પૂજાય છે. ૫૮॥૬૦

ઇતિશ્રી સ્કંદપુરાણમાની પ્રલ્હાદજીએ કહેલી સંહિતા ૩૫ દ્વારકા માહાત્મ્યનો
૩૨મિણો પૂજન નામનો બાવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीमार्कंडेय उवाच ॥ द्वारकायास्तुमाहात्म्यमिन्द्रद्युम्नानि
बोधमे ॥ कलौनिवसतेयत्रकेशवोरुक्मिणीपतिः ॥ १ ॥ कलौरुष्ण
स्यमाहात्म्यंशृण्वंतितचपठंतितच ॥ नतेपांजायतेवासोयमलोकेक
दाचन ॥ २ ॥ नित्यंरुष्णकथायस्यप्राणादपिगરીयसी ॥ नत
स्यदुर्लભંકિंचિदिहलोकेपरत्रच ॥ ३ ॥ मन्वंतरसहस्रैस्तुकाश्यां
वैयत्फलंस्मृतं ॥ तत्फलंद्वारकायांस्यादसतांपंचभिर्दिनैः ॥ ४ ॥

અધ્યાય ૨૩ મો.

માર્કંડેય^૧ કહે છે—હે ઇન્દ્રદ્યુમ્ન રાજા ! દ્વારકા કે જેમાં કલિયુગમાં ૩૨મિણીના
પતિ ભગવાન્ વસે છે. તેનું માહાત્મ્ય મારી પાસેથી સાંભળો. ॥ ૧ ॥ જેઓ કલિ-
યુગમાં શ્રીકૃષ્ણના માહાત્મ્યને સાંભળે અને પાઠ કરે તેઓના યમપુરીમાં કદી પણ
વાસ થતો નથી. ॥ ૨ ॥ જેને નિત્ય ભગવાનની કથા પ્રાણ કરતાં પણ વાહાલી
હોય તેને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કાંઈ પણ દુર્લભ રહેતું નથી. ॥ ૩ ॥ કાશી-
માં હજારો મન્વંતર સુધી રહેવાથી જેટલું ફળ થાય છે તેટલું ફળ દ્વારકામાં પાંચ દિ-

૧ અહીં પ્રલ્હાદજીનો અને રુક્મિણીનો સંવાદ પુરો થઇને માર્કંડેયનો અને ઇન્દ્રદ્યુમ્ન રા-
જાનો સંવાદ આવે છે તેથી જણાય છે કે આ બાગ સ્કંદપુરાણના બીજા બાગમાંથી લીધો છે.

દ્વારકાયાંકલૈયસ્તુનિવસેત્પંચરાત્રકં ॥ યતીનાંગતિમાપ્રોતિપ્રાહૈ
 વંપ્રજાપતિઃ ॥ ૧ ॥ દ્વારકાંગ્ચ્છમાનસ્તુપ્રત્યહંનરનાયક ॥ ફલં
 પ્રાપ્નોતિમનુજઃકુરુક્ષેત્રસમુદ્રવં ॥ ૬ ॥ સોમગ્રહશતેનાપિયત્ફલંસો
 મનાયકે ॥ દૃષ્ટેતત્ફલમાપ્રોતિદ્વારવત્યાંદિનેદિને ॥ ૭ ॥ પુષ્કરે
 કાર્તિકીંસ્નાત્વાયત્ફલંવર્ષકોટિભિઃ ॥ તત્ફલંદ્વારકાંગત્વાદિનેનૈકેન
 જાયતે ॥ ૮ ॥ અવંત્યાંયત્ફલંપ્રોક્તમન્વંતરશતૈર્નૃપ ॥ તત્ફલંદ્વાર
 કાવાસેપ્રત્યહંજાયતેનૃણાં ॥ ૯ ॥ દ્વારકાયાંચયૈદૃષ્ટોમુરારિર્મુક્તવ
 ત્સલઃ ॥ અસંખ્યાતંફલંતેષાંવ્રતલક્ષશતોદ્રવં ॥ ૧૦ ॥ યેષાંકલૌ
 ગ્રહેદ્ભૂપધન્યાસ્તેષાંમનોરથાઃ ॥ કૃષ્ણસ્થદર્શનંનિત્યંદ્વારકાગમનેસતિઃ
 ॥ ૧૧ ॥ ધન્યાસ્તેકૃતકૃત્યાસ્તેઋયાતાસોલોકપાવનાઃ ॥ દૃષ્ટંમુખંમુરા
 રેયૈઃપાપકોટિપ્રણાશનં ॥ ૧૨ ॥ એકામપિદ્વાદર્શીવૈયઃકરોતિનરોત્ત
 મઃ ॥ કૃષ્ણસ્થસંનિઘ્રૌભૂયોદ્વારકાયાંફલંશૃણુ ॥ ૧૩ ॥ યત્ફલંવ્ર
 તસંયુકૈર્વાસરૈઃકૃષ્ણસંજ્ઞકૈઃ ॥ શતૈર્દશભિરાપ્રોતિદ્વારકાયાંદિનૈક
 ત' ॥ ૧૪ ॥ હીરસ્નાનંકારયંતિયેનરાઃકૃષ્ણમૂર્ધનિ ॥ શતાશ્વમેધજં

વંસ રેહેવાથી થાય છે. ॥ ૪ ॥ જે માણસ કલિયુગમાં દ્વારકામાં પાંચ દિવસ રહે તેને
 સંન્યાસીઓની ગતિ પ્રાપ્ત થાયછે એમ પ્રભાએ કહ્યું છે. ॥ ૫ ॥ હે રાજા ! દ્વારકાની
 યાત્રા કરવા જતા માણસને પ્રત્યેક દિવસે કુરુક્ષેત્રની યાત્રાનું ફળ મળેછે. ॥ ૬ ॥ સો
 ચંદ્ર ગ્રહણોમાં સોમનાથનું દર્શન કરવાથી જે ફળ મળે છે તે ફળ દ્વારકામાં દિવસે
 દિવસે મળે છે. ॥ ૭ ॥ કરોડો વર્ષ સુધી પુષ્કરણમાં કાર્તિક શુદ્ધ ૬૫ ને દિવસે ના-
 હાવાથી જે ફળ મળેછે તે ફળ દ્વારકામાં એક દિવસે મળેછે. ॥ ૮ ॥ હે રાજા ! ઉજ્જૈણમાં
 સો મન્વંતર સુધી જે માણસોને જે ફળ થાયછે તે ફળ દ્વારકામાં રેહેવાથી દિવસે દિવસે
 થાય છે. ॥ ૯ ॥ જેઓ દ્વારકામાં ભક્ત વત્સલ ભગવાનનાં દર્શન કરે તેઓને સૈકડો
 અને લાખો વ્રત કરવાનું અસંખ્યાત ફળ પ્રાપ્ત થાયછે. ॥ ૧૦ ॥ જેઓને કલિયુગ-
 માં નિત્ય ભગવાનનું દર્શન કરવાનું અને દ્વારકાની યાત્રા કરવાનું મન થાય તેઓના
 મનોરથો સફળ થાય છે. ॥ ૧૧ ॥ કરોડો પાપોનો નાશ કરનારા ભગવાનના મુખનું
 દર્શન થાય તેઓ ભાગ્યશાળી છે, કૃતાર્થ છે, પ્રખ્યાત થાય છે અને લોકોને પવિત્ર
 કરનારા થાય છે એમ સમજવું. ॥ ૧૨ ॥ જે ઉત્તમ માણસ દ્વારકામાં ભગવાનની
 પાસે એક અગીયારસ પણ કરે તેને જે ફળ થાય છે તે સાંભળો ॥ ૧૩ ॥ એક
 હજાર એકાદશીઓનાં વ્રત કરવાથી જે ફળ થાય છે તે ફળ દ્વારકામાં એક અગીયા-
 રસ કરવાથી થાય છે. ॥ ૧૪ ॥ જે માણસો દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણને દુધથી નવરાવે તે-

પુણ્યંબિંદુનૈકેનતત્સ્મૃતં ॥ ૧૫ ॥ ક્ષીરાદ્દશગુણંદધ્માધૃતંચૈવદશોત્તરં ॥
 ઘૃતાદ્દશગુણંક્ષૌદ્રંકંબુનાચદશોત્તરં ॥ ૧૬ ॥ પુષ્પોદકંદર્મોદકંવર્ધ
 તેચદશોત્તરં ॥ મંત્રોદકંચંદ્રોદંસ્નાપયેદ્વૈસ્વશક્તિઃ ॥ ૧૭ ॥ ફલં
 પ્રાપ્નોતિયત્પ્રોક્તંનિષ્કામોમુક્તિમેવચ ॥ રસદ્દશોરસાલસ્યશતવાજિ
 મરૈઃસમઃ ॥ ૧૮ ॥ ફલંપ્રાપ્નોતિયત્પ્રોક્તંનિષ્કામોમુક્તિમાપ્નુયાત્ ॥
 કૃષ્ણંસ્નાનાર્દ્રગાત્રંતુવસ્ત્રેણપરિમાર્જતિ ॥ ૧૯ ॥ તસ્યલક્ષાર્જિતસ્યા
 પિત્તવેત્પાપસ્યનાશનં ॥ સ્નાપયિત્વાજગન્નાથંપુષ્પમાલાધિરોપણં ॥
 ॥ ૨૦ ॥ કુરુતેપ્રતિપુષ્પંતુસ્વર્ણનિષ્કાયુતંફલં ॥ સ્નાનકાલેતુકૃષ્ણ
 સ્યચાગરુદ્દહતેગ્રતઃ ॥ પ્રવિષ્ટોનાસિકાંગંધઃપાપંજન્માયુતંદહેત્ ॥ ૨૧ ॥
 સ્નાનકાલેતુદેવસ્યશંખાદીનાંતુવાદનં ॥ કુરુતેબ્રહ્મલોકેતુનિવાસો
 બ્રહ્મવાસરં ॥ ૨૨ ॥ ફલમેતન્મહીપાલગાયતાંપરિકીર્તિતં ॥ ગજે
 દ્રમોક્ષણેનાપિસ્તવરાજેનવાપુનઃ ॥ ૨૩ ॥ સ્તવૈર્મુનિકૃતૈરન્યૈઃપઠિતૈ

ઓને દુધના એક એક બિંદુથી સૌ અશ્વમેધ કરવાનું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૧૫ ॥ દુધ
 કરતાં દહીંથી નવરાવવાનું દશગણું ફળ છે, દહીં કરતાં ધીથી નવરાવવાનું દશગણું
 ફળ છે, ધી કરતાં મધથી નવરાવવાનું દશગણું ફળ છે અને મધ કરતાં શંખવર્તે
 નવરાવવાનું દશગણું ફળ છે. ॥ ૧૬ ॥ પુષ્પનું જળ, દર્ભનું જળ, મંત્રેનું જળ અને
 સુગંધી જળ એઓથી નવરાવવામાં એક એકથી દશગણું ફળ વધે છે માટે પોતાની
 શક્તિ વિચારીને એઓથી સ્નાન કરાવવું. ॥ ૧૭ ॥ સ્નાન કરાવનાર જે સકામ
 હોય તો તેને કહ્યા પ્રમાણે ફળ મળે છે અને નિષ્કામ હોય તો મુક્તિ મળે છે. શેલ-
 ડીના કે આંખાના રસથી સ્નાન કરાવવામાં આવે તો સૌ અશ્વમેધ કર્યા જેટલું ફળ
 મળે છે. ॥ ૧૮ ॥ સકામ હોય તો કહેલું ફળ મળે છે અને નિષ્કામ હોય તો મુક્તિ
 મળે છે. નવરાવ્યા પછી ભીનાં થએલાં ભગવાનનાં સ્વરૂપને જે માણસ વસ્ત્રથી લુવે
 ॥ ૧૯ ॥ તે માણસના લાભ જન્મોના પાપનો પણ નાશ થાય છે. ભગવાનને ન-
 વરાવી કુલની માળા પેહેરાવે તો ॥ ૨૦ ॥ પ્રત્યેક ફળે સોનાના દશ હજાર નિષ્ક
 અર્પણ કર્યાનું ફળ થાય છે. સ્નાન કરવાના સમયમાં ભગવાનની આગળ કરવામાં
 આવેલા અગરના ધૂપનો ગંધ નાસિકામાં પ્રવેશ કરે તો તેથી દશ હજાર જન્મોનાં
 પાપો ખળી જાય છે. ॥ ૨૧ ॥ જે માણસ સ્નાન કરવાના સમયમાં ભગવાનની
 આગળ શંખ આદિ વગાડે તેનો પ્રજ્ઞલોકમાં પ્રજ્ઞાના એક દિવસ સુધી નિવાસ
 થાય છે. ॥ ૨૨ ॥ હે રાજા ! ભગવાનની આગળ ગાયન કરનારાઓને પણ એજ
 ફળ થાય છે. ગર્જેદ્ર મોક્ષને, સ્તવરાજને ॥ ૨૩ ॥ અથવા ઋષિઓએ કરેલાં

શ્વનરાધિપ ॥ એવમારાધિતઃકૃષ્ણઃસર્વાન્કામાન્પ્રયચ્છતિ ॥ ૨૪ ॥
 કિંપુનર્વેદપઠનસ્નાનકાલેકરોતિયઃ ॥ તસ્યસંજાયતેજ્ઞાનંમુક્તિદંસર્વ
 કામદં ॥ ૨૫ ॥ સ્નાનકાલેતુસંપ્રાપ્તેકૃષ્ણસ્યાગ્રેતુકીર્તનં ॥ ગાયે
 ન્મધુરયાવાચાકીર્તિતંવિમલાત્મભિઃ ॥ ૨૬ ॥ સ્નાનકાલેતુકૃષ્ણસ્ય
 જયશબ્દંકરોતિયઃ ॥ કરતાડનસંયુક્તંસપ્તસ્વરસમન્વિતં ॥ ઉન્મત્ત
 ચેષ્ટાંકુર્વાણોહસઙ્ગલ્પન્નિજેચ્છયા ॥ ૨૭ ॥ ત્યક્તસ્તેનધરાયાં
 ચયોનિયંત્રસ્યનિર્ગમઃ ॥ નોત્તાનશાયીઽભવતિમાતુરંકેનરેશ્વર ॥ ૨૮ ॥
 ત્યક્તંતેનરેણૈવપાતકંપૂર્વસંચિતં ॥ ગુણાન્વદતિકૃષ્ણસ્યજિહ્વા
 મધુરાક્ષરં ॥ ૨૯ ॥ ચંદનાગુરુમિશ્રેણકુંકુમેનસુગંધિના ॥ વિલે
 પયતિયઃકૃષ્ણંકર્પૂરેણમૃગોત્થયા ॥ ૩૦ ॥ કલ્પાંતંભુવનોવિષ્ણોર્વ
 સતેપિતૃભિઃસહ ॥ પ્રત્યેકંચંદનાદીનામિદ્રદ્યુમ્નનચાન્યથા ॥ ૩૧ ॥
 નાનાદેશસમુદ્ભૂતૈર્નૃત્તવસ્ત્રૈઃસમર્ચને ॥ ધૂપયિત્વાસુગંધેનપ્રણિપત્યસ
 મર્પયેત્ ॥ ૩૨ ॥ મન્વંતરસહસ્રાણિવસંતિતુહેરર્ગૃહે ॥ સ્વશત્ક્ર્માદે

ખીજાં સ્તોત્રોનો પાઠ કરવાથી પણ એ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે આરાધેલા
 શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન સધળા મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે. ॥ ૨૪ ॥ ત્યારે જે માણસ નવ-
 રાવવાના સમયમાં વેદનો પાઠ કરે તેને ઉત્તમ ફળ થાય તેમાં તો શું કેહેવું. વેદનો
 પાઠ કરનારને મુક્તિ આપનાર અને સધળા મનોરથોને પૂર્ણ કરનાર જ્ઞાન ઉત્પન્ન
 થાય છે. ॥ ૨૫ ॥ શ્રી કૃષ્ણને નવરાવવાનો સમય થાય ત્યારે નિર્મળ મનવાળા
 પુરુષોએ કરેલાં કીર્તનો મધુરવાણીથી તેમની પાસે ગાવાં એમ કરવાથી ઉત્તમ ફળ
 મળે છે. ॥ ૨૬ ॥ શ્રીકૃષ્ણને નવરાવવાના સમયમાં ‘જય જય’ શબ્દ કરે, તાળીઓ
 પાડે, સાત સ્વરવાણું ગાયન કરે, અને ઘેલાની પેઠે એટા કરીને પોતાની ઈચ્છા
 પ્રમાણે હસે અને ખેલે ॥ ૨૭ ॥ તેને પૃથ્વીમાં ફરીવાર ગર્ભવાસ થતો
 નથી અને માના ખોળામાં અતું સુવું પડતું નથી. ॥ ૨૮ ॥ જે માણસ
 જીભથી મધુર અક્ષરે શ્રીકૃષ્ણના ગુણોનું વર્ણન કરે તે માણસે પૂર્વ જન્મોમાં
 કરેલાં પાપોનો ત્યાગ કર્યો એમ સમજવું. ॥ ૨૯ ॥ જે માણસ ચંદન
 અને અગરથી મેળવેલાં સુગંધી કેસરથી, કપુરથી અને કસ્તૂરીથી શ્રીકૃષ્ણને લેપન
 કરે તેનો ચંદન આદિ એક એક પદાર્થને બદલે એક એક કલ્પ સુધી પિતૃઓ સ-
 હિત વિષ્ણુના લોકમાં વાસ થાય છે. હે ઈદ્રદ્યુમ્ન રાજા ! આ વિષયમાં કશો સંદેહ
 નથી. ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ અનેક દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલાં નવાં વસ્ત્રોથી પૂજન કરવું
 હોય તો તે વસ્ત્રોને સુગંધી પદાર્થોનો ધૂપ દહને પછે અર્પણ કરવા. ॥ ૩૨ ॥ જે-

વદેવેશંભૂષણૈર્ભૂષયંતિયે ॥ ૩૩ ॥ હેમજૈરત્નજૈશ્ચૈવમાણિજૈશ્વસુશો
 ખનૈઃ ॥ તેષાંફલંમહારાજનિઃસીમપરિકીર્તિતં ॥ ૩૪ ॥ જાનંતિમુ
 નયોનૈવવર્જયિત્વારમાપતિં ॥ યેઽર્ચયંતિજગન્નાથંઋષ્ણંકલિમલા
 પદં ॥ ૩૫ ॥ કેતકીતુલસીપત્રૈઃપુષ્પૈર્માલતિસંઘૈઃ ॥ તત્કાલ
 સંઘૈશ્ચાન્યૈઃકુસુમૈર્ભૂરિભિર્નૃપ ॥ ૩૬ ॥ એકસ્માન્નૃપશાર્દૂલદિના
 નાંશતપંચકં ॥ યત્કુર્વંતિનરાઃપૂજાંપુણ્યંઘવતિનાન્યથા ॥ ૩૭ ॥
 ક્રીડંતિદેવતાલોકેમન્વંતરશતાનિચ ॥ યઃપુનસ્તુલસીપત્રૈઃકોમલૈર્ભ
 જરીયુતૈઃ ॥ ૩૮ ॥ પૂજયેત્સૂત્રવદ્દૈશ્વઋણારણ્યંજગતઃપતિં ॥ યાગ
 તિર્યોગયુક્તાનાંયાગતિર્યક્ત્રશાલિનાં ॥ ૩૯ ॥ યાગતિર્દાનશીલાનાંયા
 ગતિસ્તીર્થસેવિનાં ॥ યાગતિર્માતૃમૃત્તનાંદ્વાદશીવેઘવર્જિનાં ॥ ૪૦
 કુર્વતાંજાગરંવિષ્ણોર્નૃત્યતાંગાયતાંફલં ॥ વૈષ્ણવાનાંતુમૃત્તનાંય
 ત્ફલંવેદવાદિનાં ॥ ૪૧ ॥ પઠતાંવૈષ્ણવંશાસ્ત્રંવૈષ્ણવાનાંચયચ્છતાં ॥
 તત્ફલંસમદ્યામ્નોતિગતિતાંચનૃપોત્તમ ॥ ૪૨ ॥ ફલમેતન્મહીપાલ

ઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આભરણોથી શ્રીકૃષ્ણને શણગારે તેઓ હજારો મન્વંતર
 સુધી વૈકુંઠમાં ભગવાનના મંદિરમાં વસે છે. ॥ ૩૩ ॥ રત્નો અને મણિઓથી જડે-
 લાં સુંદર સોનાનાં આભરણોથી જેઓ ભગવાનને શણગારે તેઓને જે અપાર
 ફળ થાય છે. ॥ ૩૪ ॥ તેને એક ભગવાનજ ન્તરે છે. ખીન્ન મુનિઓ પણ
 જાણતા નથી. હે રાજા ! કલિયુગના મેકને હણનારા જગદીશ્વર શ્રીકૃષ્ણને જેઓ
 ॥ ૩૫ ॥ કેતકી, તુલસી પત્ર, માલતીનાં ફૂલ અને તે તે ઋતુઓમાં થતાં ખીન્ન
 પણ ઘણાં પુષ્પોથી પૂજે છે ॥ ૩૬ ॥ તેઓને એક એક યુગ્મથી પાંચસો દિવસ
 સુધી પૂજ કર્યાનું ફળ થાય છે. જેઓ ભગવાનનો પૂજ કરે તેઓને એ પ્રમાણે
 ફળ થાય છે તેમાં સંશય નથી. ॥ ૩૭ ॥ એ લોકો સેકડો મન્વંતર સુધી દેવલોકમાં
 ક્રીડા કરે છે. જે માણસ દોરામાં પાંચેલાં માંજરો સહિત કોમળ તુલસી પત્રોથી
 ॥ ૩૮ ॥ જગતના પતિ શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરે તેને, જે ગતિ યોગીઓને થાય છે,
 જે ગતિ યજ્ઞ કરનારાઓને થાય છે, ॥ ૩૯ ॥ જે ગતિ દાન કરનારાઓને થાય
 છે, જે ગતિ તીર્થાનું સેવન કરનારાઓને થાય છે, જે ગતિ માતાની ભક્તિ કર-
 નારાઓને થાય છે, જે ગતિ દશર્મીના વેધ વગરની એકાદશી કરનારાઓને થાય
 છે, ॥ ૪૦ ॥ જે ફળ વિષ્ણુના મંદિરમાં જાગરણ નાચ તથા ગાયન કરનારા વૈ-
 શ્ણવ ભક્તોને થાય છે, જે ફળ વેદના અભ્યાસીઓને થાય છે, ॥ ૪૧ ॥ અને જે
 ફળ વૈષ્ણવ શાસ્ત્રોને ભણનારા વૈષ્ણવોને તે તે શાસ્ત્રોનું દાન આપનારાઓને થાય

યચ્છતેભગવાનહરિઃ યથાવિષ્ણોઃપ્રિયાલક્ષ્મીસ્તુલસીચતતોધિકા ૪૩
 દ્વારકાયાંસમુત્પન્નાંધારયેત્કૈશવેપદે ॥ સંનિધૌવસતેવિષ્ણોઃકલ્પાંત
 ક્ષીરસાગરે ॥ ૪૪ ॥ એવંકૃત્વાતુકૃષ્ણસ્વયઃકરોતિપ્રદક્ષિણાંપઠન્ના
 મસહસ્રંતુમુશ્વનમ્કિસંયુતઃ ॥ ૪૫ ॥ પૃથ્વીપ્રદક્ષિણાપુણ્યંલભતે
 સપદેપદે ॥ કુર્યાન્મૂર્ધ્નામસ્કારમશ્વમેધાયુતૈઃસમં ॥ ૪૬ ॥ કૃષ્ણં
 સંતોષયેદ્યસ્તુસુગીતૈર્મધુરસ્વરૈઃ ॥ સામવેદફલંતસ્યજાયતેનાત્રસંશ
 યઃ ॥ ૪૭ ॥ યોનૃત્યાતિપ્રદદ્યાત્માકૃષ્ણાગ્રેતુપુનઃપુનઃ ॥ સનિર્દહતિ
 પાપાનિમન્વંતરકૃતાન્યપિ ॥ ૪૮ ॥ કૃષ્ણાગ્રતોમહામત્તયાકુર્યાત્પુ
 સ્તકવાચનં ॥ પ્રન્યક્ષરંલોકેતુપુણ્યંકપિલારાતદાનજં ॥ ૪૯ ॥ ઋ
 ગ્યજુઃસામગીર્ઞિર્વાકૃષ્ણસંતોષયંતિયે ॥ કલ્પાંતંબ્રહ્મલોકેવૈનિવસં
 તિદ્વિજોત્તમાઃ ॥ ૫૦ ॥ યોગશાસ્ત્રાણિવેદાદીન્યોગિનઃકૃષ્ણસંનિ
 ધૌ ॥ પઠતિરવિવિધંતુમિચ્છાયાંતિપદંહરિઃ ॥ ૫૧ ॥ શીતાનામસહ
 સ્રંતુસ્તવરાજોદ્યતુસ્મૃતિઃ ॥ ગજેન્દ્રમોક્ષણંચાપિકૃષ્ણસ્પાતીવવહ્ન

છે તે ગતિ અને તે કૃષ્ણ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૨ ॥ હે હૃદયુગ્મ રાજા ! શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એવાં કૃષ્ણ આપે છે. વિષ્ણુને લક્ષ્મીજીના કરતાં પણ તુલસી ઉપર વધારે પ્રેમ છે. ॥ ૪૩ ॥ અને તેમાં પણ દ્વારકામાં ઉત્પન્ન થયેલી તુલસી અધિક પ્રિય છે એટલા માટે જે માણસ દ્વારકાની તુલસી ભગવાનનાં ચરણમાં ચડાવે તે માણસ એક કલ્પ સુધી ક્ષીરસાગરમાં ભગવાનની પાસે વસે છે. ॥ ૪૪ ॥ એ પ્રમાણે કર્યા પછી જે માણસ ભક્તિપૂર્વક મોહારાથી વિષ્ણુસહસ્ત્રનામનો પાઠ કરતાં ભગવાનને પ્રદક્ષિણા કરે ॥ ૪૫ ॥ તે માણસને પગલે પગલે પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કર્યાનું પુણ્ય મળે છે. પછી માથાવતે ભગવાનને પ્રણામ કરવો કે જેનું કૃષ્ણ અનેક હજાર અશ્વમેધો કર્યા જેટલું થાય છે. ॥ ૪૬ ॥ મધુર સ્વરો વાળાં ગાયનોથી જે માણસ ભગવાનને રાજી કરે તેને સામવેદનો પાઠ કર્યાનું કૃષ્ણ થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૪૭ ॥ જે માણસ રાજીપાથી ભગવાનની પાસે વારંવાર નાચે તે માણસ આખા મન્વંતરમાં કરેલાં પાપોનો નાશ કરે છે. ॥ ૪૮ ॥ જે માણસ ભગવાનની પાસે ભક્તિથી પુસ્તક વાંચે તેને એક એક અક્ષરે સો કપિલા ગાયોનું દાન દીધા જેટલું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૪૯ ॥ જે પ્રાહ્મણો ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદના મંત્રોથી ભગવાનને પ્રસન્ન કરે તેઓ એક કલ્પ સુધી બ્રહ્મલોકમાં વસે છે. ॥ ૫૦ ॥ જે યોગીઓ ભગવાનની પાસે યોગશાસ્ત્રો અને વેદ આદિનો પાઠ કરે તેઓ સૂર્યના બિંબને ભેદિને ભગવાનના પદને પામે છે. ॥ ૫૧ ॥ ભગવદ્રીતા, વિષ્ણુસહસ્ત્રનામ,

મં ॥ ૫૨ ॥ શ્રીમદ્ભાગવતંશાસ્ત્રંપઠતેઋણસંનિધૌ ॥ કુલકોટિશતૈ
 ર્યુક્તઃક્રીડતેયોગિભિઃસહ ॥ ૫૩ ॥ યઃપઠેન્નિગમોપેતંભારતંવ્યાસ
 પ્રાપિતં ॥ નિર્વિકારત્વમાપ્નોતિકેવલંમુક્તિભાજનં ॥ ૫૪ ॥ દ્વાદશ્યા
 વાસરેપ્રાપ્તેદ્ધેવંકુર્વતિયેનરાઃ ॥ વસતાંદ્વારકાવાસેલભંતેસર્વદાફલં ॥
 ॥ ૫૫ ॥ ગીતકૈઃશતસાહસ્રંપુણ્યંભવતિજાગરે ॥ કોટિસહસ્રગુણિ
 તંપુણ્યંભવતિભૂમિપ ॥ ૫૬ ॥ ગર્ભવાસંનપશ્યંતિદ્વારકામાશ્રિતાન
 રાઃ ॥ ગોમતીનીરપૂતાનાંકૃષ્ણવઙ્ક્રાવલોકિનાં ॥ ૫૭ ॥ દર્શ
 નાત્પાતકંયાતિતેષાંવર્ષશતાર્જિતં ॥ ધન્યાસ્તેમાનવાલોકેગોમ
 ત્યુદધિવારિણા ॥ ૫૮ ॥ તર્પયંતિપિતૃન્દેવાન્ગત્વાદ્વારવતીંકલૌ ॥
 ગંગાદ્વારેપ્રયાગેચગંગાયાંકુરુજાંગલે ॥ પુષ્કરેચપ્રભાસેચશ્રીસ્થલેશુક્લ
 તીર્થકે ॥ ૫૯ ॥ સ્નાનેનપિંડદાનેનપિતૃણાંતર્પણેનચ ॥ તૃપ્તિર્નવ
 તિભૂપાલગોમતીનીરદર્શનાત્ ॥ ૬૦ ॥ યોજનૈર્બહુભિસ્તિષ્ઠન્ગોમતી
 તિચપ્રાપ્તે ॥ ચાંદ્રાપણસહસ્રસ્યફલમાપ્નોતિમાનવઃ ॥ ૬૧ ॥

સ્તવરાજ, અનુસ્મૃતિ અને ગર્જદ્ર મોક્ષ એઓ ભગવાનને ખાહુજ પ્યારાં છે. ॥ ૫૨ ॥
 જે માણસ ભગવાનની પાસે શ્રીમદ્ભાગવતનો પાઠ કરે તેઓ સૈકડો કરોડ પૂર્વજોની
 સાથે યોગીઓના લોકમાં ક્રીડા કરે છે. ॥ ૫૩ ॥ જે માણસ વ્યાસે રચેલું મહાભારત
 કે જે વેદના અર્થથી ભરેલું છે તેનો ભગવાનની પાસે પાઠ કરે તે માણસ નિર્વિકાર
 થઈને કેવલ્ય મુક્તિ પામે છે. ॥ ૫૪ ॥ જે માણસો એકદશિને દિવસે ઉપર કહ્યા
 પ્રમાણે કરે તેઓને સર્વદા દ્વારકાવાસ કર્યાનું ફળ થાય છે. ॥ ૫૫ ॥ હે રાજા !
 ગાયનો કરવાથી લાભગણું પુણ્ય થાય છે અને જાગરણ કરવાથી કરોડ હજાર
 ગણું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૫૬ ॥ દ્વારકાનો આશ્રય કરનારા લોકો ગર્ભવાસને દેખ-
 તાજ નથી. ગોમતીના જળથી પવિત્ર થએલા અને શ્રીકૃષ્ણના મુખનું દર્શન કર-
 નારા ॥ ૫૭ ॥ દ્વારકા વાસીઓનું દર્શન કરવાથી સૈકડો વર્ષોનાં પાપ નાશ પામે
 છે. લોકમાં જે મનુષ્યો કલિયુગમાં દ્વારકામાં જઈ ગોમતી અને સમુદ્રના સંગમના
 જળથી પિતૃ અને દેવતાઓનું તર્પણ કરે તેઓને ભાગ્યશાળી સમજવા. હરિદ્વારમાં,
 પ્રયાગમાં, ગંગાજ્યામાં, કુરુક્ષેત્રમાં, પુષ્કરજ્યામાં, પ્રભાસમાં અને શુક તીર્થમાં સ્નાનથી,
 તર્પણ કરવાથી અને તર્પણ કરવાથી પિતૃઓને જે તૃપ્તિ થાય છે તે તૃપ્તિ ગોમતીના
 જળનું દર્શન કરવાથી થાય છે. ॥ ૫૮ ॥ ॥ ૫૯ ॥ ૬૦ ॥ ઘણાં યોજન દૂર રહે-
 તાં છતાં પણ જે માણસ ગોમતીનું નામ લીધે તેને હજાર ચાંદ્રાપણ કર્યાનું ફળ

ધન્યાદ્વારવતીલોકેવહતેયત્રગોમતી ॥ સ્વયંભૂસ્તિષ્ઠતેયત્રસર્વદેવગ
 ણાન્વિતઃ ॥ ૬૨ ॥ નસ્રાતાગોમતીનીરેકલૌપાપેનમોહિતાઃ ॥ ઞ
 વિષ્ણુતિકયંતેષાંપાપબંધસ્યસંક્ષયઃ ॥ ૬૩ ॥ નિર્મિતાસ્વર્ગનિઃશ્રે
 ણીકલૌકઞ્ણેનગોમતી ॥ મનસઃપ્રીતિજનનંજંતૂનાંનરસત્તમ ॥ ૬૪ ॥
 નેદૃશંસ્વર્ગસોપાનંદૃશ્યતેપૃથિવીતલે ॥ સુસ્વદંધ્યાયિનાંપુંસાંસ્નાનમા
 ત્રેણમોક્ષદં ॥ ૬૫ ॥ ગોમતીનીરસંવૃત્તોયત્રગર્જતિસાગરઃ ॥ તત્રગ
 ચ્છનરબ્યાઘયત્રતિષ્ઠતિમાધવઃ ॥ ૬૬ ॥ યત્રચક્રાંકિતાઃશૈલાગોમ
 ત્યુદધિનિઃસૃતાઃ ॥ યચ્છંતિપૂજિતામોક્ષંતાંપુરીંકોનસેવતે ॥ ૬૭ ॥
 અપ્રધૃષ્ટ્યાપુરીલોકેદૈત્યદાનવરક્ષસાં ॥ શરણંદેવતાદીનાંતાંપુરીંકો
 નસેવતે ॥ ૬૮ ॥ યત્રચક્રાંકિતામૃત્સ્નાતિષ્ઠતેનિર્મલાનૃપ ॥ કલૌ
 પાપવિનાશાયતાંપુરીંકોનસેવતે ॥ ૬૯ ॥ યાસ્મૃતાકલિકાલેતુપુ
 ણ્યપાતકસંક્ષયં ॥ કૃત્વાયચ્છતિનિર્વાણંતાંપુરીંકોનસેવતે ॥ ૭૦ ॥

થાય છે. ॥ ૬૧ ॥ દ્વારકાપુરી કે જ્યાં ગોમતી વેહુ છે અને સધળા દેવતાઓ સહિત
 ભગવાન રહે છે તે સર્વ પુરીઓ કરતાં ઉત્તમ છે. ॥ ૬૨ ॥ જ્યાં કલિયુગમાં પાપથી
 મોહ પામીને ગોમતીના જળમાં નાહાતા નથી તેઓનાં પાપોરૂપી બંધનોનો ક્ષય
 કેમ થશે? ॥ ૬૩ ॥ કલિયુગમાં ભગવાને ગોમતીને સ્વર્ગની નીસરણીરૂપ કહેલ છે.
 હું ઈર્ષદ્યુમ્ન રાજા ! સધળા જીવોના મનને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર ગોમતીના જળ જેવું
 આખી પૃથ્વીમાં ખીન્નું સ્વર્ગનું પગથીઊં નથી. ॥ ૬૪ ॥ ૬૫ ॥ હું રાજા ! જ્યાં
 ગોમતીના જળથી મળેલો સમુદ્ર ગાજે છે અને જ્યાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ રહે છે ત્યાં
 જાઓ. ॥ ૬૬ ॥ દ્વારકાપુરી કે જ્યાં ગોમતીના સંગમમાંથી નીકળેલા ચક્રાંકિત
 પાષાણો પણ પૂજન કરવાથી મોક્ષ આપે છે તે પુરીને કોણ ન સેવે ? ॥ ૬૭ ॥ જે
 પુરી લોકમાં દૈત્યો, દાનવો કે રાક્ષસોથી દુખાવી શકાય એવી નથી અને દેવ આ-
 દિના આશ્રયરૂપ છે તેને કોણ ન સેવે ? ॥ ૬૮ ॥ જ્યાં કલિયુગમાં ચક્રના ચિન્હ-
 વાળી નિર્મળ માટી પણ પાપોનો નાશ કરે છે તે પુરીને કોણ ન સેવે. ॥ ૬૯ ॥
 જે પુરી કલિકાલમાં સ્મરણ કરવાથી પણ પુણ્ય તથા પાપોનો નાશ કરીને મુક્તિપદ
 આપે છે તેને કોણ ન સેવે ? ॥ ૭૦ ॥ સક્તજન ઉપર પ્રેમ ધરાવનારા શ્રીકૃષ્ણ

ત્યજતેષાંકલૌનૈવકૃષ્ણોમ્નક્તજનપ્રિયઃ ॥ કર્મણામનસાવાચાતાં
પુરીંકોનસેવતે ॥ ૭૧ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे मार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये विष्णुपूजनादि
फलकथनोनाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

જને કલિયુગમાં છોડતાજ નથી તે પુરીને કર્મથી, મનથી અને વાણીથી કોણ ન
સેવે ? જ ભાગ્ય રહિત હોય તેજ ન સેવે. ॥ ૭૧ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની માર્કંડેયે કહેછે સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો
'વિષ્ણુ પૂજનાદિ ફળ કથન' એવા નામનો ૨૩ મો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीमार्कंडेयउवाच ॥ शृणुराजेंद्रवक्ष्यामिकथां पापप्रणा
शिनीं ॥ श्रुत्वायांमुच्यतेजंतुर्दुःखसंसारबंधनात् ॥ १ ॥ अवंतिवि
षयेपूर्वब्राह्मणोवेदपारगः ॥ चंद्रशर्मेतिविख्यातःशिवभक्तःसदानृप ॥
॥ २ ॥ कर्मणामनसावाचानान्वंध्यायेद्विनाशिवं ॥ शैवाद्वता
हृतंचान्पन्नकरोतिकदानृप ॥ ३ ॥ नोपवासंहरिदिनेकरोतिसच
ब्राह्मणः ॥ विनाचतुर्दशींराजञ्छिवभक्तिपरायणः ॥ ४ ॥ यत्रय
त्रशिवक्षेत्रंयत्रतीर्थतुशांकरं ॥ तत्रगच्छतिराजेंद्रवैष्णवंनैवगच्छ

अध्याय २४ भा.

માર્કંડેય કહે છે—હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! પાપોનો નાશ કરનારો અને જ
સાંભળવાથી જીવ દુઃખરૂપ સંસારના બંધનમાંથી છુટે એવી કથા કહું છું સાંભળો.
॥ ૧ ॥ પૂર્વે માળવા દેશમાં વેદના પારને પામેલો અને સર્વદા શિવની ભક્તિ કરનારો
'ચંદ્રશર્મા' નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો. ॥ ૨ ॥ એ બ્રાહ્મણ સદાશિવ વિના કર્મથી,
મનથી કે વચનથી ખીજ કોઈ દેવનું ધ્યાન નહીં કરતો હતો અને સદાશિવનાં વ્રત
વિના ખીજાં વ્રત પણ કદી નહીં કરતો હતો. ॥ ૩ ॥ શિવની ભક્તિમાંજ પ્રેમવાળો
એ બ્રાહ્મણ શિવરાત્રિ વિના એકાદશિને દિવસે ઉપવાસ નહીં કરતો હતો. ॥ ૪ ॥
જ્યાં જ્યાં શિવનું ક્ષેત્ર કે શિવનું તીર્થ હોય ત્યાંજ જતો હતો. વિષ્ણુના ક્ષેત્રમાં કે

તિ ॥ ૫ ॥ પ્રતિવર્ષચક્રુરુતેસોમનાથસ્યદર્શનં ॥ નજહાતિવિશેષેણ
સોમપર્વનરેશ્વર ॥ ૬ ॥ એવંપ્રકુર્વતસ્તસ્યનવવર્ષાણિસપ્તતિઃ ॥ ગ
તાનિતત્રરાજેન્દ્રશિવભક્તિરતસ્યહ ॥ ૭ ॥ કદાચિત્સોમપર્વેતુગતોઽસૌ
શિવનાયકં ॥ નાનાદેશાન્મહીપાલાસ્ત્વસંરખ્યાતાશ્ચમાનવાઃ ॥ ગતાઃ
કૃષ્ણપુરીંસર્વેદૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંપ્રભું ॥ ૮ ॥ આહૂતસ્તૈશ્ચંદ્રશર્માનગતો
દ્વારકાંપુરીં ॥ વૈશાખેદ્વાદશીશુક્લાદુર્લભાકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ૯ ॥ સંબો
ધિતોપિસ્વજનૈર્નગતોદ્વારકાંદ્વિજઃ ॥ શિવક્ષેત્રાત્પરંતીર્થનાહંમન્યેજ
ગત્રયે ॥ ૧૦ ॥ નાન્યોદેવોમયાજ્ઞાતર્દેશ્વરાદેવનાથકાત્ ॥ વિનાન્યે
ચંદ્રશર્માણંગતાદ્વારવર્તીદ્વિજાઃ ॥ ૧૧ ॥ અયાસ્મિન્દિવસેરાજન્ગચ્છ
તઃસ્વગૃહંપ્રતિ ॥ ચક્રુસ્તેદર્શનંસ્વપ્નેચંદ્રશર્માપિતામહાઃ ॥ ૧૨ ॥ પ્રેત
રૂપાન્મહાકાયાન્સુત્ક્રમાન્બહુભાષિણઃ ॥ દૃષ્ટ્વાસ્વપ્નેમહારૌદ્રાન્મીતો
સૌબ્રાહ્મણોનિશિ ॥ ૧૩ ॥

॥ ચંદ્રશર્મોવાચ ॥ કેયૂર્ધંવિકૃતાકારાજંતૂનાંભયદાય
કાઃ ॥ પૃથ્વીસમુદ્રવાજીવાસ્તેદૃષ્ટાનશ્રુતામયા ॥ ૧૪ ॥

તીર્થમાં નહીજ જતો હતો. ॥ ૫ ॥ પ્રતિ વર્ષે સોમનાથનું દર્શન કરતો હતો અને
વિશેષે કરી ચંદ્રગ્રહણમાં તો તે દર્શનને કદી છોડતો નહી. ॥ ૬ ॥ શિવની ભક્તિ-
માં લાગેલા એ પ્રાહ્મણને એમ કરતાં ઓગણાએશી વર્ષ નીકળી ગયાં. ॥ ૭ ॥ કોઈ
ચંદ્રગ્રહણ પ્રાપ્ત થતાં એ ચંદ્રશર્મા સોમનાથનાં દર્શન કરવા પ્રભાસમાં ગયો હતો. તે
સમયે પ્રભાસમાં આવેલા અનેક દેશોના રાજાઓ તથા અસંખ્યાત માણસો સોમ-
નાથનાં દર્શન કરીને પછી દ્વારકામાં જવા તૈયાર થયાં. ॥ ૮ ॥ એ લોકોએ ચંદ્રશર્માને
દ્વારકામાં આવવાને વાસ્તે ખોલાવ્યો પણ તે તેઓની સાથે ત્યાં ગયો નહી. “વૈશાખ
માસમાં શુક્લપક્ષની એકાદશી શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં દુર્લભ છે” એમ સ્વર્ગનોએ
તેને સમજાવ્યો પણ તે ત્યાં જવાનું મન નહી કરતાં ખોડ્યો કે ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥
“સદાશિવ વિના ખીજ કોઈ દેવને હું ઓળખતોજ નથી.” એ વચન સાંભળી
તેને છોડીને ખીજ પ્રાહ્મણો દ્વારકામાં ગયા. ॥ ૧૧ ॥ હે ઈંદ્રધુમ્રરાજ ! પછી તેજ-
દિવસે ચંદ્રશર્મા પોતાને ઘેર જવા ચાલ્યો ત્યાં સ્વપ્નમાં તેના પ્રેત થયેલા પાપ દાદા
ઓએ તેને દૃષ્ટાવ દીધો. ॥ ૧૨ ॥ મોટી કાયાવાળા, મુખથી દુખળા થયેલા, ધણું
ખોલતા અને મહા ભયંકર રૂપવાળા એ પ્રેતોને સ્વપ્નમાં જોઈ એ પ્રાહ્મણ રાતમાં
ખડુજ ખીનો. ॥ ૧૩ ॥

ચંદ્રશર્મા કેહે છે—પ્રાણીઓને ત્રાસ આપનારા અને વિકરાલ આકારવાળા

॥ પ્રેતાઝ્ઞુઃ ॥ માઝયંકુરુવિપ્રેદ્રતવપૂર્વપિતામહાઃ ॥ આયા
તાસ્ત્વત્સમીપેતુમહાદુઃસ્વેનપીઢિતાઃ ॥ ૧૫ ॥

॥ ચંદ્રશર્મોવાચ ॥ ઇષ્ટંદત્તંતપસ્તપ્તંભવદ્ધિર્મત્પિતામહૈઃ ॥
પ્રેતત્વંકારણંતત્કિંઞવતાંવિસ્મયોમમ ॥ ૧૬ ॥

॥ પ્રેતાઝ્ઞુઃ ॥ શૃણુપુત્રપ્રવક્ષ્યામઃપ્રેતયોનેસ્તુકારણં ॥ વા
સરંવાસુદેવસ્યસદાવિદ્ધંકૃતંપુરા ॥ ૧૭ ॥ પ્રેતત્વંતેનસંપ્રાપ્તંઅસ્મા
કંશૃણુપુત્રક ॥ વિશેષેણકૃતંરાત્રૌસંવિદ્ધંજાગરંહરેઃ ॥ પુનસ્ત્વંચવિશે
ષેણશિવભક્તિબલાન્વિતઃ ॥ ૧૮ ॥ નકૃતાકેશવેઞ્ઞક્તિર્નકૃતંવાસરં
હરેઃ ॥ પતનંનરકેઘોરેઞ્ઞવિષ્યતિનસંશયઃ ॥ ત્વયાસહનસંદેહોયાવ
દ્ઘ્ન્યાંડસંઘ્નવં ॥ ૧૯ ॥

॥ ચંદ્રશર્મોવાચ ॥ સંતોષિતોમહાદેવોઞ્ઞત્ત્યાત્રિપુરનાશનઃ ॥
પ્રદાસ્યતિગાર્તિવોયંપ્રેતત્વનાશાયિષ્યાતિ ॥ ૨૦ ॥

॥ પ્રેતાઝ્ઞુઃ ॥ હરિઞ્ઞક્તિવિહીનાનાંદ્વાદશીવ્રતમુજ્ઞતાં ॥ ૨૧ ॥
નનાશયંતિપ્રેતત્વંપૂજિતાઃશંકરાદયઃ ॥ પ્રાયશ્ચિત્તંવિનાપુત્રદ્વાદશીવે
તમે ॥ કોણ છે ? પૃથ્વીમાં તો તમારા જેવા કોઈ જીવ મેં દીઠા કે સાંભળ્યા નથી. ૧૪
પ્રેતો કેહે છે—હે બ્રાહ્મણ ! તું બી માં. અમે તારા પૂર્વજને છીએ તે ભારે દુઃખથી
ખીડાઈને તારી પાસે આવ્યા છીએ. ॥ ૧૫ ॥

ચંદ્રશર્મા કેહે છે—તમે કે જોએ મારા પૂર્વજને છે તેઓએ યજ્ઞો, દાનો, તથા
તપ કર્યા હતાં તે તમોને પ્રેતપણું પ્રાપ્ત થયું છે તેનું કારણ શું. તમોને જોઈને
મને વિસ્મય થાય છે. ॥ ૧૬ ॥

પ્રેતો કેહે છે—હે પુત્ર ! અમોને પ્રેતની યોનિ પ્રાપ્ત થયાનું કારણ કહીએ છી-
એ તે સાંભળ. અમોએ સર્વદા એકાદશી દશમીના વેધવાળી કરી છે. ॥ ૧૭ ॥
તથી અમને પ્રેતપણું પ્રાપ્ત થયું છે. અમોએ એકાદશીની રાતે જાગરણ પણ દશ-
મીના વેધવાળે દિવસેજ કર્યું છે. વળી તું પણ વિશેષે કરી શિવભક્તિનુંજ બળ રાખે
છે ॥ ૧૮ ॥ અને કદી પણ વિષ્ણુની ભક્તિ કે એકાદશી કરતો નથી તથી તું અને અમે
હજી પણ બ્રહ્માંડનો પ્રલય થતાં સુધી ઘોર નરકમાં પડશું એમાં સંદેહનથી. ॥ ૧૯ ॥

ચંદ્રશર્મા કેહે છે—મેં ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનારા સદાશિવને ભક્તિથી પ્રસન્ન
કર્યા છે માટે એ દેવ તમોને સન્નતિ આપશે અને પ્રેતપણું મટાડી દશે. ॥ ૨૦ ॥

પ્રેતો કેહે છે—વિષ્ણુની ભક્તિથી રહિત રહેનારા અને એકાદશીના વ્રતને
છોડી દેનારા ॥ ૨૧ ॥ લોકોના પ્રેતપણાને શંકર આદિ દેવતાઓ તેઓનું પૂજન

ધજંકૃતં ॥ ૨૨ ॥ પાપંનગચ્છતેનૂનંપ્રેતત્વંનૈવગચ્છતિ ॥ પ્રાયશ્ચિ
ત્તીસદાજંતુઃપૂજ્યમાનેપિશંકરે ॥ ૨૩ ॥ વિનાકેશવપૂજાંતુપાપંભવતિ
ગોવધં ॥ પ્રાયશ્ચિત્તંતતઃપુત્રદ્વાદશીવેધજંકૃતં ॥ ૨૪ ॥ પાપંનગચ્છતે
નૂનંવિનાકેશવપૂજયા ॥ પ્રથમંકેશવેપૂજાપશ્ચાદ્દેવેમહેશ્વરે ॥ ૨૫ ॥
પૂજનીયાસ્તતોક્ત્યાયાશ્વાન્યાઃસંતિદેવતાઃ ॥ મૂલાચ્છાસ્વાઃપ્રશા
સ્વાશ્ચભવંતિવહુશઃસુત ॥ ૨૬ ॥ વાસુદેવાત્સમુદ્ભૂતંજગદેતચ્ચરાચ
રં ॥ તસ્માન્મૂલંપરિત્યજ્યશાસ્વાંનૈવાર્ચયેદ્ધુધઃ ॥ ૨૭ ॥ તદ્દિનંયેપ્ર
કુર્વતિસમ્પદૈવજ્ઞશોધિતં ॥ સશલ્યંતેનસંદેહઃપ્રેતત્વંયાંતિપુત્રક ॥
॥ ૨૮ ॥ નપૂજારક્ષતેશૈવીમાસ્કરીનપિતામહી ॥ પ્રેતત્વાદ્યેચકુર્વ
તિસશલ્યંવાસરંહરેઃ ॥ ૨૯ ॥ એકાદશીદિનેયસ્તુદશમીવેધસંયુતે ॥
વ્રતંકરોતિમનુજસ્તસ્પપાપમનંતકં ॥ ૩૦ ॥ વૈશાખેતુતૃતીયાંવૈપૂ
ર્વવિદ્વાંકરોતિયઃ ॥ હવ્યંદેવાનગૃહ્ણંતિકવ્યંચપિતરસ્તથા ॥ ૩૧ ॥
યત્રદેવાનગૃહ્ણંતિકથંતંત્રપિતામહાઃ ॥ તસ્માત્તૃતીયાનોકાર્યાપૂર્વવિદ્વાઃ

કર્યા છતાં પણ મટાડતા નથી. હે પુત્ર ! દશમીના વેધવાળી એકાદશી કર્યાનું પાપ
॥ ૨૨ ॥ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા વિના મટતું નથી અને તેથી થયેલું પ્રેતપણું પણ જતું
નથી. શંકરનું પૂજન કરતાં છતાં પણ જે વિષ્ણુનું પૂજન કરવામાં ન આવે તો જીવ
પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી થાય છે. ૨૩ ॥ વિષ્ણુનું પૂજન કર્યા વિના ગાયનો વધ
કર્યા જેટલો દોષ લાગે છે માટે હે પુત્ર ! પ્રાયશ્ચિત્ત અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. વેધવાળી
એકાદશી કર્યાનું પાપ ॥ ૨૪ ॥ વિષ્ણુની પૂજા કર્યા વિના ટળતું નથી. પ્રથમ
વિષ્ણુની, તે પછી સદાશિવની ॥ ૨૫ ॥ અને તે પછી ભક્તિ પૂર્વક ખીજત દેવતા-
ઓની પૂજા કરવી જોઈએ. હે પુત્ર ! ઘણી ઘણી શાખાઓ અને ઉપશાખાઓ મૂળ-
માંથી ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૨૬ ॥ તેમ આ સચરાચર જગત વિષ્ણુમાંથી ઉત્પન્ન
થયું છે માટે વિષ્ણુ સર્વનું મૂળ છે. સમન્નુએ મૂળને છોડીને શાખાની પૂજા નજ ક-
રવી જોઈએ. ॥ ૨૭ ॥ સારી રીતે જોશીઓ પાસે જેવરાવિને જોયો દશમીના
વેધવાળી એકાદશી કરે છે તેઓ પ્રેતપણું પામે છે એમાં સંદેહ નથી. ॥ ૨૮ ॥
જોયો દશમીના વેધવાળી એકાદશી કરે છે તેઓને પ્રેતપણુમાંથી શિવની, સૂર્યની
કે બ્રહ્માની પૂજા પણ ખયાવતી નથી. ॥ ૨૯ ॥ જે માણસ દશમીના વેધવાળી
એકાદશીને દિવસે વ્રત કરે છે તેને અનંત પાપ લાગે છે. ॥ ૩૦ ॥ જે માણસ
વૈશાખ મહીનામાં ખીજના વેધવાળી ત્રીજનું વ્રત કરે તેના હવ્યને દેવતાઓ લેતા
નથી અને કવ્યને પિતૃઓ પણ લેતા નથી. ॥ ૩૧ ॥ જ્યાં દેવતાઓ હવ્યને લીએ

ધૈરિહ ॥ ૩૨ ॥ કુરુતેપદિમોહાદ્વાપ્રેતત્વંશાશ્વતંસુત ॥ નાપયાતિ
 કૃતૈઃપુણ્યૈર્બહુભિર્સ્તીર્થસેવનૈઃ ॥ ૩૩ ॥ દર્શચપૂર્ણમાસીંચપિત્રોઃસાં
 વત્સરંદિનં ॥ પૂર્વવિદ્ધમકુર્વાણોનરકંપ્રતિપદ્યતે ॥ ૩૪ ॥ દર્શશ્વપુ
 ર્ણમાસીચસાગ્નિકૈઃપૂર્વસંયુતે ॥ કર્તવ્યેનાગ્નિહીનૈસ્તુમનુરાહપ્રજાપતિઃ
 ॥ ૩૫ ॥ ક્ષયાહેતુપુનઃપ્રોક્તાતત્કાલવ્યાપિનીતિથિઃ ॥ શ્રાદ્ધંતત્ર
 પ્રકર્તવ્યંઘ્રાસવદ્દીનકારણં ॥ ૩૬ ॥ ઇતિઃપ્રકારૈઃપ્રેતત્વંભવતિપ્રા
 ણિનાંભુવિ ॥ નિરીક્ષ્યધર્મશાસ્ત્રાણિકાર્યૈર્વૈહિતમાત્મનઃ ॥ ૩૭ ॥
 યથોક્તમનુનાપુત્રવેદાંતેભાષ્યકારકૈઃ ॥ તત્પ્રમાણંચકર્તવ્યંપ્રેતત્વંભ
 વતેઽન્યથા ॥ ૩૮ ॥ પ્રણમ્યસોમનાથંતુયાત્રાંકૃત્વાનગચ્છતિ ॥
 કૃષ્ણસ્યદર્શનાર્યાયતસ્યકિંલભતેફલમ્ ॥ ૩૯ ॥ કથ્યતેપરમા
 મૂર્તિર્હેરેરીશ્વરસંજ્ઞિતા ॥ વિભેદોનૈવકર્તવ્યોપયાશંભુસ્તથાહરિઃ ॥
 ॥૪૦॥ કૃષ્ણસ્યસોમનાથસ્યનાંતરંદૃશ્યતેક્વચિત્ ॥ યાત્રાશ્રીસોમનાથ
 સ્યસંપૂર્ણાકૃષ્ણદર્શનાત્ ॥ ૪૧ ॥ તસ્માદ્ભયતઃપુત્રગંતવ્યંનાત્રસંશ

નહી ત્યાં પિતૃઓ કંચને તો કેમજ લીએ. એટલા માટે સમજીએએ પીજના
 વેધવાળી ત્રીજ કરવી નહી. ॥ ૩૨ ॥ જો ભુલથી કરવામાં આવે તો પ્રેતપાણું એકું
 અવિચળ થઈ પડે છે કે તે ધણાં પુણ્યો કરવાથી કે ધણાં તીર્થોનાં સેવન કરવાથી
 પણ મટતું નથી. ॥ ૩૩ ॥ “ અમાવાસ્યા, પુનમ અને માતાપિતાની સંવત્સરીનો
 દિવસ એટલાં તો પૂર્વતિથિના વેધવાળાંજ કરવાં. જો ન કરે તો નરકમાં પડે છે ”
 ॥૩૪॥ આ વિષયમાં મનુ એમ કહે છે કે અગ્નિહોત્રી લોકોએ અમાવાસ્યા અને પુનમ
 પૂર્વતિથિના વેધવાળાં કરવાં પણ અગ્નિહોત્ર વગરના લોકોએ નહીં કરવાં. ॥ ૩૫ ॥
 સંવત્સરીના દિવસમાં તો એમ છે. સંવત્સરીની તિથિ જે દિવસે આજના સમયાં અ-
 વતી હોય તે દિવસે આજ કરવું એમાં વૃદ્ધિગામિની કે ક્ષયગામિની તિથિ જોવાનું
 ધંધ કરણુ નથી. ॥ ૩૬ ॥ આવા આવા પ્રકારેનું ઉલ્લંઘન કરવાથી જગતમાં મનુ-
 ષ્યોને પ્રેતપાણું પ્રાપ્ત થાય છે માટે ધર્મશાસ્ત્રો જોઈને જે પોતાનું હિત જણાય તે
 કરવું. ॥ ૩૭ ॥ હે પુત્ર ! મનુએ અને વેદાંતમાં ભાષ્યકારોએ જે કહ્યું છે તેને પ્રમા-
 ણ માનવું જોઈએ. નહીંતર પ્રેતપાણું પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૮ ॥ સોમનાથને પ્રણામ
 કરી યાત્રા કરીને શ્રીકૃષ્ણના દર્શનને જે જાય નહીં તેને સોમનાથના દર્શનનું ફળ
 મળે કે નજ મળે. ॥ ૩૯ ॥ શિવલિંગ પણ વિષ્ણુનીજ મૂર્તિ છે એમ કહેવાય
 છે એટલા માટે શિવમાં અને વિષ્ણુમાં ભેદબુદ્ધિ નહીં રાખવી જમ શિવ છે તેમજ
 વિષ્ણુ છે. ॥ ૪૦ ॥ શ્રીકૃષ્ણને અને સોમનાથને પરસ્પર ધંધ પણ ભેદ નથી.

યઃ ॥ દૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંદેવંગંતવ્યંદ્વારકાંપ્રતિ ॥ ૪૨ ॥ પ્રભાસેસોમ
નાયસ્યલિંગમધ્યેવ્યવસ્થિતઃ ॥ સ્વયંતિષ્ઠતિપુણ્યાત્મામોગંગૃહ્ણાતિકે
શવઃ ॥ ૪૩ ॥ દૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંદેવંદ્વારકાંનૈવગચ્છસિ ॥ પતનંનરકેયો
રેખવિતાપિતૃભિઃસહ ॥ ૪૪ ॥ વિશેષેણત્વયાવત્સનકૃતંદ્વાદશીવ્રતં ॥
વ્રતંકૃતંયદસ્માભિસ્તત્કૃતંવેધસંયુતં ॥ ૪૫ ॥ નિર્ગમોયમલોકાચ્ચ
તદસ્માકંનદૃશ્યતે ॥ ૪૬ ॥

॥ ચંદ્રશર્માવાચ ॥ યદિતાતામયાજ્ઞાનાન્નકૃતંદ્વાદશીવ્રતં ॥
કસ્માત્કૃતંસરાલ્પંતુમવાદ્ધિદ્વાદશીવ્રતં ॥ ૪૭ ॥

॥ પ્રેતાઋચુઃ ॥ કુવિપ્રૈસ્તુકુદૈવજ્ઞૈઃપ્રાપિતાઃપ્રેતતાંવયં ॥ અ
ન્નંચૈવતથાતોયંપરિત્યજ્યમ્મમામહે ॥ ૪૮ ॥ અક્ષિતંવાંતમન્યદ્યન્નપુ
નર્જાયતેક્ષિતૌ ॥ તીર્થસેવીનરોયસ્તુસર્વાકિલ્બિષનાશનઃ ॥ ૪૯ ॥
તત્રધ્રિપેતદદ્યેતસતીર્થફલમાગ્મવેત્ ॥ સેવિતેऽપિસદાતીર્થેઅન્ય
ત્રધ્રિયતેયદિ ॥ ૫૦ ॥ શુભેદેશેકુલેધીમાન્સમવેદેદવિત્તમઃ ॥ ૬૦

શ્રીસોમનાથની યાત્રા શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરવાથીજ પરિપૂર્ણ થાય છે. ॥ ૪૧ ॥ એ-
ટલા માટે હે પુત્ર ! ખત્રે સ્થલમાં જવું એમાં કાંઈ મંશાય રાખવો નહીં. સોમના-
થનાં દર્શન કરીને પછી દ્વારકામાં જવું. ॥ ૪૨ ॥ પ્રભાસમાં સોમનાથના લિંગની
અંદર મહા પવિત્ર વિષ્ણુ રહેલા છે અને તેજ સધળા ભોગનું ગ્રહણ કરે છે. ॥ ૪૩ ॥
સોમનાથનાં દર્શન કરીને તું દ્વારકામાં જતો નથી એટલા માટે અમલોકો સહિત
તારે ધેર નરકમાં પડવું પડશે. ॥ ૪૪ ॥ હે પુત્ર ! તે તો એકાદશીનું વ્રત કર્યુંજ
નથી અને અમેએ જે કર્યું છે તે વેધ સહિત કર્યું છે ॥ ૪૫ ॥ એટલા માટે ય-
મલોકમાંથી અમારો છુટકારો થાય એવું જોવામાં આવતું નથી. ॥ ૪૬ ॥

ચંદ્રશર્મા કેહે છે—હે પૂર્વજે ! મેં તો ભુલથી એકાદશીનું વ્રતજ નથી કર્યું
પણ તમેએ તે વ્રત વેધવાળું શામાટે કર્યું. ॥ ૪૭ ॥

પ્રેતા કેહે છે—દુષ્ટ પ્રાણીઓએ અને દુષ્ટ જોશીઓએ ભમાવીને અમેને પ્રેત-
યોનિમાં નાખ્યા છે માટે અત્ર તથા જળ નહીં મળતાં અમે ભટક્યા કરીએ છીએ.
॥ ૪૮ ॥ જે કર્યું હોય તેજ ભોગવડું પડે. ખાધું હોય એક અને ઓઢીએ ખીજું
એ ખનેજ નહીં. તેમ કરીએ પાપ અને ભોગવીએ સુખ સંભવેજ નહીં. જેનાં
સધળાં પાપોનો નાશ થાય છે એવો તીર્થનું સેવન કરનાર માણસ ॥ ૪૯ ॥ જે
તીર્થમાંજ મરે અને ત્યાંજ ખળે તો તેને તીર્થનું સંપૂર્ણ ફળ મળે છે. તીર્થનું સેવન
કર્યા છતાં પણ જે ખીજ સ્થલમાં મરે તો તે માણસ સારા દેશમાં અને સારા

ત્વાનિરશનંરાજન્પુનર્જીવિતિયઃપુમાન્ ॥ ૫૧ ॥ બ્રાહ્મણાન્સસમાદ્ય
 સર્વસ્વંતત્પરિત્યજત્ ॥ ચાંદ્રાયણંચરેત્કચ્છ્રમનુજ્ઞાતોદ્વિજૈર્નરઃ ॥
 ॥ ૫૨ ॥ અનૃતંનચદંભિત્વંસર્વતોધર્મમાચરેત્ ॥ તીર્થેગત્વાપિયઃ
 કોપિપુનરાયાતિસ્વેગૃહે ॥ ૫૩ ॥ અનુજ્ઞાતશ્ચતૈર્વિપ્રૈઃપ્રાયશ્ચિત્તમ
 થાચરેત્ ॥ દદ્યાત્સ્વર્ણસ્યદાનાનિગોમહીગજવાજિનઃ ॥ ૫૪ ॥ તી
 ર્થપ્રતિલભેદ્યસ્તુમૃત્યુકાલંસભાગ્યવાન્ ॥ ગૃહાત્સપાતિયસ્તીર્થમરણે
 સમુપાસ્યિતે ॥ ૫૫ ॥ પદેપદેતુગોદાનંકીર્તિતંમુનિભિઃસ્વયં ॥ ગૃહે
 પુનઃકૃતંપાપંતીર્થસ્થાનૈર્વિશુદ્ધયતે ॥ ૫૬ ॥ તત્રદાનાનિદત્તાનિત્વક્ષ
 યાનિભવંતિચ ॥ કુહ્લેતત્રપાપંચેદ્રજ્જલેપસમંભવેત્ ॥ ૫૭ ॥
 આતુરેસતિદાતવ્યંનિર્ધનૈરપિમાનવૈઃ ॥ દાનવંતંનરંદૃષ્ટ્વાસ્થાનાચ્ચલ
 તિસૂર્યજઃ ॥ ૫૮ ॥ પિતૃદેશેનયૈઃપુત્રૈઃકૃતંવિપ્રકરાર્પિતં ॥ આત્મા
 સ્વઃસફલસ્તેનકૃતૅવનસંશયઃ ॥ ૫૯ ॥ પિતુઃશતગુણંપુણ્યંસહસ્રં

કુલમાં અવતરે છે અને મહા વિદ્વાન થાય છે. પ્રથમ અત્રના ત્યાગનો સંકલ્પ કરી
 પછી જે માણસ અત્ર ખાધને જીવતો રહુ તેણે બ્રાહ્મણોને ખોલાવીને સર્વસ્વ આપી
 દેવું જોઈએ અને તે ઉપરાંત બ્રાહ્મણોના કેહેવા પ્રમાણે ચાંદ્રાયણ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું
 જોઈએ. ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ તીર્થમાં ખોટું ખોલવું નહી, કેઈ જાતનો ઢોંગ
 કરવો નહી. કેવળ સઘળી રીતે ધર્મજ કરવો જોઈએ. કેઈ માણસ દેહ પાડવા
 સાડ તીર્થમાં જઈને પાછો પોતાને ઘેર આવે તો તેણે તીર્થવાસી બ્રાહ્મણોના કેહેવા
 પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ અને તે ઉપરાંત સુવર્ણ, ગાય, પૃથ્વી, હાથી અને
 ઘોડાનાં દાન કરવાં જોઈએ. ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ જેને તીર્થમાં મૃત્યુનો સમય પ્રાપ્ત
 થાય તેનેજ ભાગ્યશાળી સમજવો. જે માણસ મરણને હુકમું આવ્યું જાણી તીર્થ
 યાત્રા કરવા જાય ॥ ૫૫ ॥ તેને પગલે પગલે જોદાન કર્યાનું કૃણ થાય છે એમ
 મુનિઓએ કહ્યું છે. ઘરમાં જે પાપ કરવામાં આવ્યાં હોય તે પાપો તીર્થસ્નાન
 કરવાથી મટે છે. ॥ ૫૬ ॥ તીર્થમાં જે દાન દેવામાં આવે તે અક્ષય થાય છે અને
 તીર્થમાં જે પાપ કરવામાં આવે તે વજ્રલેપ જેવું દટ થાય છે. ॥ ૫૭ ॥ આતુર
 દરા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે નિર્દુન માણસોએ પણ દાન કરવાં જોઈએ. દાન કરનારા
 માણસને જોઈને યમરાજ પણ પોતાના આસન પરથી ચલાયમાન થાય છે. ॥ ૫૮ ॥
 જે પુત્રો પિતૃઓના ઉપદેશથી બ્રાહ્મણોના હાથમાં દાન આપે તેઓએ પોતાના દેહને
 સદ્ગુણ કર્યોજ એમાં સંશય નથી. ॥ ૫૯ ॥ પિતાને વાસ્તે દાન દેવા કરતાં મા-
 તાને વાસ્તે દાન દેવાનું પુણ્ય હજારગણું થાય છે, ખેનને વાસ્તે દાન દેવાનું લા-

માતુરુચ્ચતે ॥ જાગિન્યૈશતસાહસ્રંસોદર્યેદત્તમક્ષયં ॥ ૬૦ ॥ યદિલોખા
 ન્યપચ્છંતિકાલેદ્યાતુરસંજ્ઞકે ॥ મૃતાઃશોચંતિતેસર્વેકદર્યાઃપ્રાણિનઃ
 કલૌ ॥ ૬૧ ॥ અતિક્લેશેનલબ્ધસ્યપ્રકૃત્યાચંચલસ્યચ ॥ ગતિરેકા
 હિવિત્તસ્યદાનમન્યાવિપત્તયઃ ॥ ૬૨ ॥ મૃત્યુઃશરીરગોપ્તારંવસુરક્ષંવસું
 ધરા ॥ દુશ્ચારિણિવિહસતિસ્વપતિંપુત્રવત્સલં ॥ ૬૩ ॥ ઉદારોધા
 મીકઃસૌમ્યઃપ્રાપ્યાપિવિપુલંધનં ॥ તૃણવન્મન્યતેયસ્માદાત્મનોજાયતે
 શુભં ॥ ૬૪ ॥ દત્તંજમંદુતંતત્તમસ્માભિર્વિફલીકૃતં ॥ સંપ્રાપ્તાઃપ્રેત
 યાંનિત્વંસશલ્યાદ્દ્વાદશીવ્રતાત્ ॥ ૬૫ ॥ સશલ્યંયેપકુર્વંતિવાસરંકેશવ
 પ્રિયં ॥ તેષાંપિતામહાઃસ્વર્ગાત્પ્રેતત્વંયાંતિપુત્રક ॥ ૬૬ ॥

॥ ચંદ્રશર્મોવાચ ॥ પ્રેતત્વંનાશમાયાતિકથંબ્રૂતપિતામહાઃ ॥
 કર્મણકેનરીઘંતુયચ્છાહંપ્રકરોમિતત્ ॥ ૬૭ ॥

॥ પ્રેતાઠ્ઠુઃ ॥ માગયાયાંમાપ્રયાગેપુષ્કરેકુરુજાંગલે ॥ મા
 યોધ્યાયાંચનાર્વત્યાંમથુરાયાંનચાર્વુદે ॥ ૬૮ ॥ નચાન્યતીર્થલક્ષેષુ

લાખમણું પુણ્ય ગાય છે અને સહોદર ભાઈને વાસ્તે દાન દેવાનું અક્ષય પુણ્ય થાય
 છે. ॥ ૬૦ ॥ જેઓ કલિયુગમાં લોભને લીધે આતુરપણાના સમયમાં પણ દાન
 કરતા નથી તે કદર પ્રાણીઓ મુવા પછી પસ્ટાય છે. ॥ ૬૧ ॥ અત્યંત દુઃખથી
 મળેલા અને સ્વભાવથીજ ચંચલતા વાળા ધનની (દેહ) એજ ઉત્તમ વ્યવસ્થા છે.
 બાકી સઘળી વેતરણા વિપત્તિ રૂપ છે. ॥ ૬૨ ॥ જેમ પુત્રને લાડ કરતા પતિને
 જોઈ વ્યભિચરિણી સ્ત્રી હુસે છે તેમ શરીરનું રક્ષણ કરનારાને જોઈ મૃત્યુ હુસે છે
 અને ધનનું રક્ષણ કરનારાને જોઈ પૃથ્વી હુસે છે. ॥ ૬૩ ॥ ધર્માત્મા અને ભલો
 પ્રકૃતિવાળો ઉદાર માણસ ધણું ધન મળ્યા છતાં પણ તે ધનને તરણા જેવું માને છે
 કે જેમ માનવાથી પોતાનું હિત થાય છે. ॥ ૬૪ ॥ અમારાં તો દાન, જપ, હોમ
 અને તપ વ્યર્થ થયાં છે. કારણ કે દશમના વેધવાળી અગીયારસનું વ્રત કરવાથી
 પ્રેતપણું પામ્યા છીએ. ॥ ૬૫ ॥ હે પુત્ર ! દશમીના વેધવાળી એકદશી કરે તે-
 ઓના પિતૃઓ સ્વર્ગમાં હોય તો પણ ત્યાંથી ભ્રષ્ટ થઈને પ્રેતપણું પામે છે. ॥ ૬૬ ॥
 ચંદ્રશર્મા કેહે છે—હે પૂર્વજો ! તમારું પ્રેતપણું કયું સત્કર્મ કરવાથી ટળશે તે
 શીઘ્ર કહો એટલે હું તે સત્કર્મ કહું. ॥ ૬૭ ॥

પ્રેતા કેહે છે—એક ગોમતી વિના ગયામાં, પ્રયાગમાં, પુષ્કરમાં, કુરક્ષેત્રમાં,
 અયોધ્યામાં, ઉજ્જીનમાં, મથુરામાં, આબુમાં, કે બીજાં એવાં લાખો તીર્થમાં પણ અમારું
 પ્રેતપણું મટે એમ નથી. કલિયુગમાં જેવું ગોમતીનું જળ પ્રેતપણાને ટાળનાર છે

વર્જયિત્વાપિગોમતીં ॥ ગંગાસરસ્વતીચિત્રોનાર્બુદંસરયૂદ્ધવં ॥૬૧॥
 યાદશંગોમતીનીરંકલૌપ્રેતત્વનાશનં ॥ પ્રેતત્વનાશમાયાતિપિતૃણાં
 ચકલૌયુગે ॥ ૭૦ ॥ પ્રેતત્વવર્જિતાયેતુગોમતીનીરદાનતઃ ॥ પિંડ
 દાનંવિનાતેષાંમુક્તિર્ભવતિશાશ્વતી ॥ ૭૧ ॥ દૃષ્ટેઠ્ઠણમુલ્લેપુત્રદશમી
 વેધસંઘવં ॥ પાપંપ્રણાશમઘ્યેતિપુનર્નકરુતેયદિ ॥ ૭૨ ॥ ગોમતી
 નીરસંપર્કાઠ્ઠણવક્રવિલોકનાત્ ॥ વિલયંયાંતિપાપાનિકોટિજન્મ
 કૃતાનિચ ॥ ૭૩ ॥ વૃથાસંન્યાસિનાંપુણ્યંવૃથાચવનવાસિનાં ॥ શુ
 દ્ધારુપેવાસરેવિષ્ણોર્નકૃતંકેશવાર્ચનં ॥ ૭૪ ॥ યત્ત્વયાસર્વતીર્થેષુ
 ગત્વાપુણ્યમુપાર્જિતં ॥ તદ્વચર્થસકલંજાતંવિનાકેશવવાસરં ॥૭૫॥
 ત્વંતુઠ્ઠણમુલ્લેપપૂર્ણચંદ્રસમપ્રભં ॥ ઠ્ઠણસ્યદ્વારકાંગત્વાયથાસ્મા
 કંગતિર્ભવેત્ ॥ ૭૬ ॥ નિષ્ફલંતવસંજાતંસુકૃતંયદુપાર્જિતં ॥ ન
 કૃતંવાસરંવિષ્ણોર્નકૃતંકેશવાર્ચનં ॥ ૭૭ ॥ વિનાકેશવપૂજાંતુશંક
 રોયત્ત્વયાર્ચિતઃ ॥ તત્પુણ્યંવિફલંજાતંપ્રેતયોનિંગામિષ્યસિ ॥ ૭૮॥
 સંપૂર્ણંતવપુણ્યંચદ્વારકાનાથદર્શનાત્ ॥ ઞાવિષ્યતિનસંદેહોગોમત્યુ
 દધિસંગમે ॥ ૭૯ ॥ દૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંદેવંઠ્ઠણંયદિનપશ્યતિ ॥ યાત્રા
 તેવાં ગંગા, સરસ્વતી, ચિત્રકૂટ, આયુ કે સરયૂ પ્રેતપણાને ટાળનાર નથી. કલિયુગમાં
 ગોમતીનું જળ દેવાથી પિતૃઓનું પ્રેતપણું મટે છે અને જે પિતૃઓ પ્રેત ન થયા
 હોય તેઓને પિંડદાન વિના પણ શાશ્વતી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥
 ॥ ૭૦ ॥ ૭૧ ॥ હે પુત્ર ! દશમિના વેધથી લાગેલું પાપ શ્રીકૃષ્ણના મુખનું દર્શન
 કરવાથીજ નાશ પામે છે. પણ પાછું તે પાપ ન કરવામાં આવે તો. ॥ ૭૨ ॥ ગો-
 મતીના જળના સંપર્કથી અને શ્રીકૃષ્ણના મુખના દર્શનથી કરોડો જન્મોનાં પાપો
 નાશ પામે છે. ॥ ૭૩ ॥ વેધ વગરની એકાદશીને દિવસે જો ભગવાનનું પૂજન ન
 કરવામાં આવે તો સંન્યાસીઓનું અને વાનપ્રસ્થ લોકોનું પુણ્ય પણ વૃથા થાય છે.
 ॥ ૭૪ ॥ હે પુત્ર ! સઘળાં તીર્થોમાં જઈને તે જે પુણ્ય મેળવ્યું હતું તે સઘળું
 શ્રીકૃષ્ણના પૂજન વિના વ્યર્થ થયું છે. ॥ ૭૫ ॥ તું હવે શ્રીકૃષ્ણની દ્વારકામાં જઈને
 પુનઃપ્રભા ચંદ્ર સરખાં શ્રીકૃષ્ણનાં મુખારવિંદનું દર્શન કરય કે જેથી અમોને સદ્ગતિ
 થાય. ॥ ૭૬ ॥ તે એકાદશી નથી કરી અને ભગવાનનું પૂજન નથી કર્યું તેથી,
 ખીજું જે કંઈ તે પુણ્ય કર્યું છે તે નિષ્ફળ થયું છે. ॥ ૭૭ ॥ તે શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન
 કર્યા વિના સદાશિવનું પૂજન કર્યું છે માટે તે પુણ્યપણ વ્યર્થ થતાંતને પ્રેતની યોનિ
 પ્રાપ્ત થશે. ॥ ૭૮ ॥ તું ગોમતીના સમુદ્રના સ્થલમાં દ્વારકાનાથજીનું દર્શન કરીશ

નૈષ્કલ્યમાયાતિવદત્યેવંશિવઃસ્વયં ॥ ૮૦ ॥ યૈઃકૃતંકૃષ્ણદેવસ્ય
 દર્શનંતેવિકલ્મષાઃ ॥ એકામૂર્તિર્દ્વિધાનામમમકૃષ્ણસ્યનાંતરં ॥ ૮૧ ॥
 દૃષ્ટ્વામાંદ્યારકાંગત્વાકર્તવ્યંકૃષ્ણદર્શનં ॥ દૃષ્ટ્વાકૃષ્ણંચમાંપશ્યેદ્યાત્રા
 તીવમહાફલા ॥ ૮૨ ॥ કૃષ્ણદર્શનપૂતાસ્માયોમાંપશ્યતિમાનવઃ ॥
 નતસ્યપુનરાવૃત્તિર્મલોકાચ્ચવૈષ્ણવાત્ ॥ ૮૩ ॥ इत्याहदेवदेवेशःस्व
 यंसोमपतिःपुरा ॥ વિપ્રાણાંશ્રુતમસ્માભિર્વદતાંપુષ્કરેષ્વપિ ॥ ૮૪ ॥
 તસ્માદ્યાત્રાપૂરણાર્યંક્રિયતાંકૃષ્ણદર્શનં ॥ અન્યથાયાસ્યસેયોર્નિપૈશા
 ચીનાત્રસંશયઃ ॥ ૮૫ ॥ કૃતાપરાધોપિયદાકુરુતેકૃષ્ણદર્શનં ॥
 મુચ્યતેનાત્રસંદેહઃપાપૈઃપૂર્વકૃતૈર્નરઃ ॥ ૮૬ ॥ પૂજિતેદેવદેવેશોકૃષ્ણે
 દેવકિનંદને ॥ પૂજિતાદેવતાઃસર્વાબ્રહ્મરુદ્રભગાદિકાઃ ॥ ૮૭ ॥
 કૃષ્ણપૂજાંવિનાચાન્યેરુદ્રાદ્યાસ્ત્રિદિવૌકસઃ ॥ પૂજિતાનૈવતુષ્પં
 તિતયૈવપ્રપિતામહાઃ ॥ ૮૮ ॥ તસ્માદ્દ્વારવર્તીંગત્વાકુરુકૃષ્ણસ્યદ

તો જે પુણ્યો વ્યર્થ થયાં છે તે સઘળાં પુરી રીતે સફળ થશે. ॥ ૭૯ ॥ સોમના-
 થનું દર્શન કર્યા પછી શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન ન કરવામાં આવે તો યાત્રા નિષ્ફળ થાય છે
 એમ સદાશિવ પોતે દેહે છે. ॥ ૮૦ ॥ “જેઓ શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરે તેઓ પાપ
 રહિત થાય છે. અમારી મૂર્તિઓ નોખનોખી છે પણ મારા અને શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂ-
 પમાં કંઈ અંતર નથી. ॥ ૮૧ ॥ માંદે દર્શન કર્યા પછી દ્વારકામાં જઈને શ્રીકૃ-
 ણનું દર્શન કરે અથવા શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરીને પછી માંદે દર્શન કરે તો યાત્રા
 બાહુજ ઉતમ ફળ દેનારી થાય છે. ॥ ૮૨ ॥ કૃષ્ણનું દર્શન કરીને પવિત્ર થએલો
 જે માણસ માંદે દર્શન કરે છે તેને મારા લોકમાંથી અને વિષ્ણુના લોકમાંથી પાછું
 ફરવું પડતું નથી.” ॥ ૮૩ ॥ એમ સર્વ દેવતાઓના સ્વામી સોમનાથે પૂર્વે કહ્યું
 છે. આ વાત અમોએ પુષ્કરજીમાં વાતો કરતાં બ્રાહ્મણોની પાસેથી સાંભળી છે.
 ॥ ૮૪ ॥ એટલા માટે પ્રભાસની યાત્રાને પૂર્ણ કરવા વાસ્તે તું શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન
 કરચ નહીં તો પિશાચની યોનિ પામીશ એમાં સંશય નથી. ॥ ૮૫ ॥ પાપ
 કરેલા છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરે તો તે સમયેજ પૂર્વે કરેલાં પાપોમાંથી મુક્ત
 થાય છે એમાં સંદેહ નથી. ॥ ૮૬ ॥ દેવતાઓના સ્વામી દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃ-
 ણની પૂજા કરવાથી બ્રહ્મા, રૂદ્ર અને સૂર્ય આદિ સઘળા દેવની પૂજા વધી જાય છે.
 ॥ ૮૭ ॥ રૂદ્ર આદિ દેવતાઓની પૂજા કરવામાં આવે તો પણ તેઓ તથા પિતૃઓ
 શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કર્યા વિના પ્રસન્ન થતા નથી. ॥ ૮૮ ॥ એટલા માટે તું દ્વાર-
 કામાં જઈને શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરચ કે નથી અમો પ્રેતયોનિમાંથી છુટીને પરમ અતિ

શનં ॥ પ્રેતયોનિવિનિર્મુક્તાયાસ્થામઃપરમાંગતિ ॥ ૮૯ ॥ ગોમતી
 નીરઘૌતાનિયસ્યાંગાનિકલૈયુગે ॥ નપુનર્જઠરાવાસૈલઋતેભુવિમાન
 વઃ ॥ ૯૦ ॥ તાઢિતંપાણિપદ્મેનગોમતીનીરમાદરાત્ ॥ નરાણાંપાપ
 લિપ્તાનાંગતિયચ્છતિવૈષ્ણવી ॥ ૯૧ ॥ તાઢિતાપાદયુગ્મેનગોમતીની
 રવિપ્રુષઃ ॥ અગતીનાંપ્રકુર્વંતિગતિવૈબહ્વાવાસરં ॥ ૯૨ ॥ યઃપુનઃકુ
 રુતેશ્રાદ્ધગોમત્યુદધિસંગમે ॥ પિતૃણાંજાયતેતૃપ્તિર્વાવદ્વદ્વાંડસંહવાં ॥
 ॥ ૯૩ ॥ સસાગરાયાંગંગાયાંસર્વતીર્થેપુયત્કલં ॥ વાસરૈકેણતત્પ્રો
 કરાજધાન્યાંહરેઃફલં ॥ યત્કલત્રિદરૌઃસર્વૈઃપૂજિતૈઃશંકરાદિભિઃ ॥
 ॥ ૯૪ ॥ તત્કલંલઋતેસર્વદ્વારકાયાંદિનેદિને ॥ તીર્થકોટિસહસ્રે
 ષુકૃતેશ્રાદ્ધેતુયત્કલં ॥ ૯૫ ॥ પિતૃણાંતત્કલંપ્રોકંગોમતીનીરતર્પણા
 ત્ ॥ યતિભ્યોઝોજનંયસ્તુયચ્છતેકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ૯૬ ॥ સિવ્યેસિ
 વ્યેભવેત્પ્રીતિઃપિતૃણાંયુગસંજ્ઞિતા ॥ પિતૃણાંપરમાપ્રીતિઃપિંડદાના
 યુગેયુગે ॥ ૯૭ ॥ કૌપીનાચ્છાદનંછત્રંપાદુકાંચકમુંડલું ॥ દત્વાસં
 ન્યાસિનાંયાતિસપ્તકલ્પાનિતત્પદં ॥ ૯૮ ॥ ધન્યાસ્તેમાનવાસ્તત્ર

પામીએ. ॥ ૮૯ ॥ કલિયુગમાં જેનાં અંગે ગોમતીના જળથી ધોવાયલા હોય તે
 માણસને કુરોવાર ગર્ભવાસ પ્રાપ્ત થતો નથી. ॥ ૯૦ ॥ ગોમતીના જળમાં પ્રેમથી
 હાથ પછાડવામાં આવે તો પણ તે જળ પાપથી ઘેરાયેલાં માણસોને વિપ્લુસીકની
 પ્રાપ્તિ આપે છે. ॥ ૯૧ ॥ જે પગથી ગોમતીના જળના છાંટા ઉડાડ્યા હોય તો
 પણ અવગતીઆ પૂર્વજોને બ્રહ્માના એક દિવસ સુધી સક્રિય પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૯૨ ॥
 ગોમતીના અને સમુદ્રના સંગમમાં શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે તો બ્રહ્માંડનો પ્રલય થતાં
 સુધી પિતૃઓને તૃપ્તિ થાય છે. ॥ ૯૩ ॥ ગંગા તથા સાગરના સંગમમાં અને ખી-
 નાં પણ સ્થળો તીર્થોમાં જે કુળ થાય છે તે કુળ દ્વારકામાં એક દિવસ રહ્યાથી
 થાય છે. શંકર આદિ સર્વ દેવતાઓનું પૂજન કર્યાથી જે કુળ થાય છે તે કુળ
 દ્વારકામાં પ્રત્યેક દિવસે સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે. હજારો અને કરોડો તીર્થોમાં શ્રાદ્ધ
 કરવાથી પિતૃઓને જે કુળ થાય છે. ॥ ૯૪ ॥ ૯૫ ॥ તે કુળ ગોમતીના જળથી
 તર્પણ કરવાથી થાય છે. શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં સંન્યાસીઓને જમાડવામાં આવે
 તો ॥ ૯૬ ॥ અત્રની એક એક કણીએ પિતૃઓને એક એક યુગ સુધીની તૃપ્તિ
 થાય છે. ગોમતીમાં પિંડદાન કરવામાં આવે તો પિતૃઓને સર્વદા તૃપ્તિ રહે છે. ૯૭
 જે માણસ સંન્યાસીઓને કૌપીન, છત્ર, ચાંપડી અને કમંડલુ આપે તેનો સાત કલ્પ
 સુધી વૈકુંઠમાં વાસ થાય છે. ॥ ૯૮ ॥ જે ચાંડાળ આદિ માણસો પણ દ્વારકામાં

વસંતિશ્વપચાદયઃ ॥ દ્વારકાયાંગતિયાંતિવસંતેયત્રયોગિનઃ ॥ ૧૧ ॥
 ત્રિકાલંયેપ્રપશ્યંતિમુલંકૃષ્ણસ્યસુંદરં ॥ નતેષાંપુનરાવૃત્તઃકલ્પકો
 ટિશતૈરપિ ॥ ૧૦૦ ॥ નારીયાવિધવાભૂત્વાકુરુતેદ્વારકાશ્રયં ॥ ક
 લ્પાયુતસહસ્રંતુમોદતોદિવદેવવત્ ॥ ૧૦૧ ॥ પુત્રેણાપીર્હકિકાર્ય
 નગતોદ્વારકાંયદિ ॥ નારીપુત્રશતાદેકાધન્યાકૃષ્ણપુરીંવસેત્ ॥
 ॥ ૧૦૨ ॥ કૃષ્ણંકૃષ્ણપુરીંગત્વાયોર્ચયેત્તુલસીદલૈઃ ॥ પ્રાપ્તજન્મફ
 લંતેનતારિતાઃપ્રપિતામહાઃ ॥ ૧૦૩ ॥ તુલસીદલમાલાંયઃકૃષ્ણોત્તી
 ર્ણાગલેવહેત્ ॥ પત્રેપત્રેશ્વમેધસ્પફલંપ્રાપ્નોતિમાનવઃ ॥ ૧૦૪ ॥ તુ
 લસીકાષ્ઠસંભૂતાંયઃસ્રજંવહતેસદા ॥ ફલંયચ્છતિદૈત્યારિઃપ્રત્યહંદ્વા
 રકોદ્ભવં ॥ ૧૦૫ ॥ પ્રાયશ્ચિત્તંનતસ્પાસ્તિનાશૌચંતસ્યવિગ્રહે ॥
 સદાપ્રીતમનાસ્તસ્યકૃષ્ણોદિવકિનંદનઃ ॥ ૧૦૬ ॥ વહતેયોનરોમાલાં
 સધન્યોધરણીતલે ॥ તુલસીકાષ્ઠસંભૂતાંયોમૂર્ધિધારયેત્સ્રજં ॥
 ॥ ૧૦૭ ॥ સપવિત્રતરોલોકેનદ્યતેયમર્કિકરૈઃ ॥ તુલસીકાષ્ઠજાંમા

રહેતા હોય તેઓને ભાગ્યશાળી સમજવા. કારણ કે જ્યાં યોગીઓ જાય છે તે
 લોકને તેઓ પામે છે. ॥ ૯૯ ॥ જેઓ ત્રણ સમયમાં શ્રીકૃષ્ણના સુંદર મુખનું
 દર્શન કરે તેઓને સૈકડો અને કરોડો કલ્પો વીતતાં પણ ઉત્તમ લોકમાંથી પાછું
 ફરવું પડતું નથી. ॥ ૧૦૦ ॥ જે સ્ત્રી વિધવા થયા પછી દ્વારકામાં નિવાસ કરે તે
 સ્ત્રી લાખો કલ્પ સુધી વૈકુંઠમાં દેવની પેઠે આનંદ ભોગવે છે. ॥ ૧૦૧ ॥ જે
 દીકરો દ્વારકામાં ન જાય તો તે દીકરાને પણ શું કરવો. સ્ત્રી જે દ્વારકામાં નિવાસ
 કરે તો તે એકજ સો પુત્રો કરતાં પણ ઉત્તમ છે. ॥ ૧૦૨ ॥ જે માણસ દ્વાર-
 કામાં જઈને તુલસીપત્રોથી શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરે તેને આખા જન્મનું કૃણ મળી
 ચુકું અને તેણે પૂર્વજને તાર્યા એમ સમજવું. ॥ ૧૦૩ ॥ જે માણસ શ્રીકૃષ્ણના
 અંગમાંથી ઉતરેલી તુલસીપત્રની માળાને પોતાના ગળામાં પેહેરે તેને પ્રત્યેક પાનડે
 અધમેધનું કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૦૪ ॥ જે માણસ સર્વદા તુલસીનાં કાષ્ઠમાંથી
 થએલી માળાને ધરી રાખે તેને ભગવાન દિવસે દિવસે દ્વારકાનું કૃણ આપે છે. ૧૦૫
 તુલસીની કંઠી પેહેરી રાખનાર ઉપર દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ સર્વદા પ્રસન્ન રહે છે
 તેને કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડતું નથી અને તેના દેહમાં કોઈ જાતની અપવિત્રતા
 રહેતી નથી. ॥ ૧૦૬ ॥ તુલસીની કંઠીનું ધારણ કરનાર માણસ પૃથ્વીમાં ભાગ્ય-
 શાળી છે જે માણસ તુલસીના કાષ્ઠમાંથી થએલી માળાને માથાપર ધરે ॥ ૧૦૭ ॥ તે
 માણસ બહુજ પવિત્ર થાય છે અને યમદૂતો તેની સામું પણ જોતા નથી. જે માણ-

લાંકંઠસ્થાંયોવહેન્નરઃ ॥ ૧૦૮ ॥ પિતરસ્તસ્યમુચ્યંતેપ્રેતયોનિગ
 તાઅપિ ॥ તુલસીકાષ્ઠસંભૂતાશિરસોબહુભૂષણં ॥ ૧૦૯ ॥
 ઋવતેયસ્યમત્યસ્યંદેહતસ્યસદાહરિઃ ॥ તુલસીકાષ્ઠમાલાગ્નિર્ભૂષિતઃ
 પુણ્યમાચરેત્ ॥ ૧૧૦ ॥ પિતૃણાંદેવતાનાંચરુતંકોટિગુણંકલૌ ॥
 તુલસીકાષ્ઠમાલાંતુપ્રેતરાજસ્યદૂતકાઃ ॥ ૧૧૧ ॥ દૃષ્ટ્વાનશ્યંતિદૂરે
 ણતૂલંવાતાહતંયથા ॥ તુલસ્યાસ્તુદલંગેહેયસ્યશુષ્કમથાર્દ્રકં ॥
 ॥ ૧૧૨ ॥ ઋવતેતદ્દૃહેનૈવપાપસંક્રમણંસુત ॥ તુલસીકાષ્ઠમાલાગ્નિ
 ભૂષિતોઋમતેયાદિ ॥ ૧૧૩ ॥ દુઃસ્વપ્નંદુનિર્મિત્તંચનઅયંશાત્રવંકચિ
 ત્ ॥ તુલસીદલમાલાગ્નિર્ભૂષિતઃપુણ્યમાચરેત્ ॥ ૧૧૪ ॥ પિતૃણાં
 દેવતાનાંચરુતંકોટિગુણંઋવેત્ ॥ કાષ્ઠંવાયદિવાપત્રંતુલસ્યાધાર્યેન્ન
 રઃ ॥ ૧૧૫ ॥ સદાતસ્યવસેદ્દેહેમાધવોઋવચ્ચંડનઃ ॥ જિતંતેનાજિ
 તંતેનાજિતંતેનેતિનિશ્ચિતં ॥ ૧૧૬ ॥ તુલસીકાનનંપસ્યગૃહેતિષ્ઠતિ
 સર્વદા ॥ તદ્દૃહેશ્રીપતિઃસાર્ધંવસતેવાસવાદિગ્નિઃ ॥ ૧૧૭ ॥ શ્રુતંપુ
 રાણસિદ્ધાંતિકથિતંબ્રહ્મવાદિગ્નિઃ ॥ તસ્માન્માલાત્વયાધાર્યાતુલસી
 સ તુલસીના કાષ્ઠોમાંથી કરેલી માળાને કંઠમાં પેહેરી રાખે ॥ ૧૦૮ ॥ તેના પિતૃઓ
 પ્રેતયોનિમાં ગયા હોય તો પણ મુક્ત થાય છે. જેણે તુલસીના કાષ્ઠોમાંથી થયેલી
 માળાઓને માથાના તથા હાથના શણગાર રૂપ કરેલ હોય ॥ ૧૦૯ ॥ તે માણસના
 શરીરમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સર્વદા વસે છે. તુલસીના કાષ્ઠની માળાઓને શણગાર
 ધરીને જે પુણ્ય કરે તો ॥ ૧૧૦ ॥ પિતૃઓને વાસ્તે અને દેવતાઓને વાસ્તે તે
 પુણ્ય કરોડગણું થાય છે. તુલસીના કાષ્ઠની માળાને જોઈ યમના દૂતો ॥ ૧૧૧ ॥
 વાશુથી ઉડેલા રૂની પેઠે દૂર નાસી જાય છે. જેના ધરમાં સુકું અથવા લોહું તુલસી
 પત્ર હોય ॥ ૧૧૨ ॥ તેના ધરમાં પાપનો પ્રવેશ થતોજ નથી. તુલસીના કાષ્ઠની
 માળાઓનો શણગાર ધરીને જે માણસ ફરતો હોય તો ॥ ૧૧૩ ॥ તેને દુષ્ટ સ્વપ્ન-
 નો દુષ્ટ શુકનનો કે શત્રૂનો કદી ભય થતો નથી. તુલસી પત્રોની માળાઓ પેહેરીને
 જે પુણ્ય કરે તો ॥ ૧૧૪ ॥ પિતૃઓને વાસ્તે અને દેવતાઓને વાસ્તે તે પુણ્ય
 કરોડગણું થાય છે. જે માણસ તુલસીના કાષ્ઠને અથવા પત્રને ધરી રાખે ॥ ૧૧૫ ॥
 તેના ધરમાં સંસારથી છાડાવનારા શ્રીકૃષ્ણ સર્વદા વસે છે. જે માણસ સંસારમાં
 જીત્યો, જીત્યો અને જીત્યો અવશ્ય સમજવું. ॥ ૧૧૬ ॥ જેના ધરમાં તુલસીનું વન
 સર્વદા રહેલું હોય તેના ધરમાં ઇદ્રિ આદિ દેવતાઓ સહિત સાક્ષાત્ ભગવાન વસે છે.
 ॥ ૧૧૭ ॥ તુલસીની માળા ધારણ કરવાનું પુરાણોના સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે અને

કેશવપ્રિયા ॥ ૧૧૮ ॥ તાપત્રયંશરીરાણાંતયાધિવ્યાધિમેવચ ॥
 દુઃસ્વપ્નંદુર્નિર્મિત્તંચનાશયેતુલસીસદા ॥ ૧૧૯ ॥ તુલસીમસ્તકેકંઠે
 નયરંતિજઙાનરાઃ ॥ નરકાન્નિવર્તતેદગ્ધાઃકોપાગ્નિનાયતઃ ॥ ૧૨૦ ॥
 અતસ્સ્વંતત્રગત્વાસ્મદર્થસદ્વિધિમાચર ॥ આસ્તેકલિયુગેપુત્રદ્વારકા
 મુક્તિદાયિની ॥ ૧૨૧ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥

વેદના અભ્યાસી પ્રાક્ષણો પણ કેહે છે માટે તારે સર્વદા ભગવાનને પ્યારી તુલસીનું
 ધારણ કરવું ॥ ૧૧૮ ॥ શરીરના ત્રણે તાપને, મનની પીડાને, રોગોને, દુષ્ટ સ્વપ્નને
 તથા દુષ્ટ શકનને તુલસી સર્વદા ટાળી નાખે છે. ॥ ૧૧૯ ॥ જે મૂર્ખ માણસો મા-
 થામાં અને ગળામાં તુલસીને ધરતા નથી તેઓ ભગવાનના કોપ રૂપી અગ્નિથી બ-
 ણી ગએલા હોવાને લીધે નરકમાંથી કદી નીકળતા નથી. ॥ ૧૨૦ ॥ હે પુત્ર ! આ
 પ્રમાણે એટલા માટે તું દ્વારકામાં જઈને અમારે વાસ્તે ઉત્તમ વિધિ કરચ. કલિયુગમાં
 દ્વારકાપુરીજ મુક્તિ દેનારી છે. ॥ ૧૨૧ ॥

ઇતિશ્રી સ્કંદપુરાણમાની માર્કંડેયે કહેલી સંહિતા રૂપ દ્વારકા માહાત્મ્યનો 'તુલ-
 સ્યાદિ મહિમા' નામનો ચોવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ पंचविंशतितमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीमार्कंडेयउवाच ॥ पितृणां प्रेतरूपाणां श्रुत्वा क्यं महीं
 पते ॥ चंद्रशर्मा मुनिश्रेष्ठो द्वारकां मुक्तिर्दाययौ ॥ १ ॥ रुक्मिणीस
 हितः कृष्णो यत्र तिष्ठति सर्वदा ॥ सर्वाणि यत्र तीर्थानि यत्र शांता द्विजो
 तमाः ॥ २ ॥ तिष्ठति क्रतवो यत्र तिष्ठति यत्र देवताः ॥ ऋषयो यत्र
 अध्याय २५ मो.

માર્કંડેય કેહે છે—હે રાજા ! એ પ્રમાણે પ્રેત થએલા પૂર્વજોનાં વચન સાંભળી
 પ્રાક્ષણોમાં ઉત્તમ ચંદ્રશર્મા મુક્તિ દેનારી દ્વારકાપુરીમાં ગયો, ॥ ૧ ॥ કે જે દ્વારકા-
 પુરીમાં રૂઝિભણી સહિત શ્રીકૃષ્ણ, સઘળાં તીર્થો, શાંતિવાળા પ્રાક્ષણો, યજ્ઞો, દેવતા-
 ઓ, ઋષિઓ અને પરિપૂર્ણ રીતે યોગ બળુનારા મુનિઓ રહે છે. ॥ ૨ ॥ ૩ ॥

તિષ્ઠતિમુનયોયોગવિત્તમાઃ ॥ ૩ ॥ યાપુરીસિદ્ધગંધર્વૈઃસેવ્યતોર્કિનરૈ
 નૈરૈઃ ॥ અપ્સરોર્મિર્મનોજ્ઞાભિદ્વારિકાસર્વકામદા ॥ ૪ ॥ સ્વર્ગારોહ
 ણનિઃશ્રેણીવહતેયત્રગોમતી ॥ સાપુરીમોક્ષદાલોકેપ્રસિદ્ધાપાપહારિ
 ણી ॥ ૫ ॥ યસ્યાઃસીમાંપ્રવિષ્ટસ્યબ્રહ્મહત્યાદિપાતકં ॥ નશ્યતેદર્શ
 નાદેવતાંપુરીંકોનસેવતે ॥ ૬ ॥ ગોમતીસહિતોનિત્યંકીડતેયત્રસા
 ગરઃ ॥ ચંદ્રશર્માગતસ્તત્રયત્રતિષ્ઠતિમાધવઃ ॥ ૭ ॥ દૃષ્ટ્વાદ્વારાવર્તીં
 પુણ્યાંમુદંપ્રાપ્તોદ્વિજોત્તમઃ ॥ નત્વાકૃષ્ણપુરીંચૈવગોમતીંચૈવસાગરં ॥૮॥
 મન્યતેધન્યમાત્માનંજીવિતંયૌવનંધનં ॥ દૃષ્ટ્વાકૃષ્ણપુરીંરમ્યાંકૃષ્ણસ્ય
 મુખપકજં ॥ ૯ ॥ ધન્યોહંકૃતકૃત્યોહંસૌભાગ્યોહંધરાતલે ॥ દૃષ્ટં
 કૃષ્ણમુખંપુણ્યંરુક્મિર્ણાદ્વારકાપુરી ॥ ૧૦ ॥ તીર્થકોટિસહસ્રૈસ્તુ
 સેવિતૈર્કિંપ્રયોજનં ॥ પૂર્વપુણ્યપ્રસંગેનપ્રાપ્તાદ્વારવતીમયા ॥ ૧૧ ॥
 શુક્લેવૈશાખમાસેતુસંપ્રાપ્તામધુસૂદની ॥ બુધવારેણસંયુક્તાનયઙ્ગૈર્વ્રત
 કોટિભિઃ ॥ ૧૨ ॥ દ્વાદશીત્રિસ્પૃશાનામપાપકોટિક્ષયાવહા ॥

સિદ્ધ, ગંધર્વ, કિતર, મનુષ્યો, તથા સુંદર અપ્સરાઓએ સેવેલી અને સધળા મનોર-
 થોને પૂરનારી એ દ્વારકાપુરી જગતમાં પાપ હરનારી અને મોક્ષ દેનારી કેહેવાય છે
 કે જ્યાં સ્વર્ગે ચડવાની નીસરણી રૂપ ગોમતી વહે છે. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ દ્વારકાપુરી
 કે જેના સીમાડામાં પેસતાં દર્શન માત્રથીજ બ્રહ્મહત્યા આદિ સધળાં પાપોનો નાશ
 થાય છે તેને કોણ ન સેવે ? ॥ ૬ ॥ જ્યાં સમુદ્ર ગોમતીની સાથે નિત્ય કીડા કરે છે
 અને શ્રીકૃષ્ણ સર્વદા રહે છે તે દ્વારકાપુરીમાં ચંદ્રશર્મા ગયો. ॥૭॥ પવિત્ર દ્વારકાપુરીને
 જોઈ રાજી થએલો ચંદ્રશર્મા દ્વારકાને, ગોમતીને તથા સમુદ્રને પ્રણામ કરી પોતાના
 દેહને, જીવિતને, યૌવનને અને ધનને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો. રમણીય દ્વારકાપુરીને
 જોઈ તથા શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનાં દર્શન કરી મનમાં ખોલવા લાગ્યો કે ॥ ૮ ॥ ૯ ॥
 “ મને પવિત્ર શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનાં, રુક્મિણીનાં અને દ્વારકાપુરીનાં દર્શન થયાં
 તેથી પૃથ્વીમાં છું ધન્ય છું, કૃતાર્થ છું અને ભાગ્યાશાળી છું. ॥ ૧૦ ॥ હવે હજારો
 અને કરોડો તીર્થો કરવાનું કરું પ્રયોજન નથી. મારાં પૂર્વજન્મનાં પુણ્યોના પ્રસંગથી
 મને દ્વારકાની પ્રાપ્તિ થઈ. ॥ ૧૧ ॥ આ વૈશાખ મહીનાના શુક્લ પક્ષની બુધવારના
 યોગવાળી મધુસૂદની એકાદશી હાય આવી ! કે જે યજ્ઞોથી અને કરોડો વ્રતોથી
 પણ હાય આવે નહી. ॥ ૧૨ ॥ આ એકાદશી, દ્વાદશી અને ત્રયોદશીને સ્પર્શ
 કરનારો ત્રિસ્પૃશા નામનો દિવસ કરોડો પાપોનો ક્ષય કરનાર છે. વૈશાખમાસમાં

ધન્યાઃ સર્વે મનુષ્યાસ્તે વૈશાર્વે મધુસૂદની ॥ ૧૩ ॥ સંપ્રાપ્તાત્રિસ્પૃશાયૈ
સ્તુનવેદૈર્તીર્થસેવનૈઃ ॥ પ્રાપ્યતેયત્ફલં નૈવ દ્વારકાયાસ્તુ સેવનાત ॥ ૧૪ ॥
પ્રાપ્યતે બહુપુણ્યૈર્વૈરાજધાનીહરેરિયં ॥ એવમુક્ત્વા દ્વિજશ્રેષ્ઠો ગોમતી
તટમાશ્રિતઃ ॥ ૧૫ ॥ ઉપસ્પૃશ્યયથાન્યાયં શાસ્ત્રદૃષ્ટેન કર્મણા ॥
કૃત્વાસ્નાનં યથોક્તં ચ સંતર્પ્ય પિતૃદેવતાઃ ॥ ૧૬ ॥ ચક્રતીર્થાત્સમાદાય
શિલાશ્વચ્ચાંકિતાઃ શુભાઃ ॥ પૂજિતાઃ પુરુષસૂક્તેન યયોક્તવિધિના નૃપ
॥ ૧૭ ॥ શિવપૂજાકૃતાપશ્ચાત્પિતૃણાં સ્મરતાવચઃ ॥ દત્વાપિંડો
દકં સમ્યક્પિતૃણાં તૃપ્તિદાયકં ॥ ૧૮ ॥ કૃતં તે ન વિધાનેન ક્ષીરાદિ
સ્નપનં નૃપ ॥ ત્રિલેપનં ચ વસ્ત્રાદિપૂજાધૂપશ્ચ દીપકઃ ॥ ૧૯ ॥ નૈવે
દ્યાનિ મનોજ્ઞાનિકંદમૂલફલાનિ ચ ॥ તાંબૂલં ચ સર્કપૂરં કૃત્વાનીરાજ
નાદિકં ॥ ૨૦ ॥ પ્રદક્ષિણાનમસ્કારં સ્તુતિપૂર્વે પુનઃ પુનઃ ॥ ક્ષમાપ
યિત્વા દેવેશં ચક્રે જાગરણં તતઃ ॥ ૨૧ ॥ યામત્રયે વ્યર્તીતે તુ ચંદ્રશ
ર્મા ઉવાચ હ ॥

જેઓને ત્રિસ્પૃશા મધુસૂદની હાથ આવે તે સધળા મનુષ્યોને લાગ્યશાળી સમ-
જવાં જોઈએ. વેદોનું અધ્યયન કરવાથી અને તીર્થોનું સેવન કરવાથી જે ફળ
ન મળે તે ફળ દ્વારકાનું સેવન કરવાથી મળે છે. આ શ્રીકૃષ્ણની રાજધાની ધણાં
પુણ્યોથીજ મળે છે. ”એમ ખોલીને એ ચંદ્રશર્મા ગોમતીને કિનારે ગયો. ૧૩।૧૪।૧૫
ત્યાં જઈ શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિપ્રમાણે આચમન લઈ નાહી પિતૃ તથા દેવતાઓનું તર્પણ
કરી ॥ ૧૬ ॥ ચક્રતીર્થમાંથી ચક્રનાં ચિન્હવાળી શુભ શિલાઓ લઈને વિધિ પ્રમાણે
તેણે પુરુષ સૂક્તના મંત્રોથી તેઓની પૂજા કરી. ॥ ૧૭ ॥ પછી શિવપૂજન કરી
પૂર્વજોનું વચન સંભારી સારી રીતે પિતૃઓને તૃપ્તિ આપે એવું પિંડદાન કરીને તેણે
વિધિપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણને દુધ આદિથી નવરાખ્યા, ચંદનનું લેપન કર્યું, વસ્ત્ર આદિથી
પૂજા કરી, ધૂપ કર્યો, દીવા કર્યા, કંદ મૂલ ફળ તથા ખીજાં પણ સુંદર નૈવેદ્યો
ધર્યાં, કપુર સહિત પાનખીડી ધરી, આરતી ઉતારી, પ્રદક્ષિણા કરી, વારંવાર સ્તુતિ
સહિત પ્રણામ કર્યા અને અપરાધની ક્ષમા માગીને રાતે જાગરણ કર્યું. રાતના
ત્રણ પોહાર બ્યતીત થતાં ચંદ્રશર્માએ નીચે પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણને વિજ્ઞાપિ કરી.

૧ ઉદય અમરે કાંઈક ઐકાદશી હાય, તે પછી દ્વાદશી પ્રરી હાય અને છેલ્લે તેજ
રાતમાં ત્રયોદશીનો ચોરોડ ભાગ આવતો હાય તે દિવસ ત્રિસ્પૃશા કહેવાય છે. ઐકાદશી ઉપ-
શંત દ્વાદશીનો ક્ષય આવે ત્યારે આવો રાગ બને છે.

॥ ચંદ્રશર્મોવાચ ॥ આતુરસ્પચદીનસ્પશૃણુકૃષ્ણવચોમમ ॥
 ॥ ૨૨ ॥ સંસારાર્ણવમગ્નાનાંત્વમેકઃશરણંનૃણાં ॥ ત્વત્પાદાંબુજઞ
 ક્તાનાંદુઃસ્વનાઘવતામપિ ॥ ૨૩ ॥ કિંપુનઃપાપહીનાનાંદ્વાદર્શોજુષ
 તામપિ ॥ દશમીવેધજંપાપંત્વાદિનેમમપૂર્વજૈઃ ॥ ૨૪ ॥ યત્કૃતંનાશ
 માયાતુત્વલસાદેનમાઘવ ॥ સંવિદ્દેત્વાદિનેદેવયત્કૃતોજાગરઃપ્રજો ॥
 ॥ ૨૫ ॥ તત્પાપંવિલયંયાતુલવણાનિયથાંઞસિ ॥ સંવિદ્ધંવાસરંય
 સ્માત્કૃતંમમપિતામહૈઃ ॥ ૨૬ ॥ પ્રેતત્વંતેનસંપ્રાપ્તામહાદુઃસ્વપ્રદાય
 કં ॥ યથાપ્રેતત્વનિર્મુક્તામમપૂર્વાપિતામહાઃ ॥ ૨૭ ॥ મુક્તિપ્રયાંતિ
 દેવેશતથાકુરુજગત્પતે ॥ પુનરેવયદુશ્રેષ્ઠપ્રસાદંકર્તુમર્હસિ ॥ ૨૮ ॥
 અવિદ્યામોહિતેનાપિનકૃતંતવપૂજનં ॥ પાપિષ્ઠેનમયાનાથશિવઞ્કિત્તિઃ
 સમાશ્રિતા ॥ ૨૯ ॥ તવઞ્કિત્તિઃકૃતાનૈવનકૃતંહરિવાસરં ॥ નદૃષ્ટાદ્વા
 રકાકૃષ્ણનસ્નાતોગોમતીજલે ॥ ૩૦ ॥ નદૃષ્ટંપાદપદ્મંચત્વરીયમોક્ષદા
 યકં ॥ નકૃતાદ્વારકાયાત્રાદૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંપ્રભું ॥ ૩૧ ॥ વિફલંસુકૃતં

ચંદ્રશર્મા કેહે છે—હૈ શ્રીકૃષ્ણ ! હું કે જે આતુર અને રાંક છું તેની વિજ્ઞાપ્તિ
 સાંભળો. ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં હુબેલાં
 માણસોનો ઉદ્ધાર કરનાર તમે એકજ છો. તમારાં ચરણારવિન્દનું ભજન કરનારાઓ
 પાપી હોય તો પણ તેઓને દુઃખ થતું નથી ॥ ૨૩ ॥ ત્યારે પાપથી રહિત અને
 એકાદશીનું સેવન કરનારાઓને દુઃખ કેમજ હોવું જોઈએ. હૈ શ્રીકૃષ્ણ ! એકા-
 શીને દિવસે મારા પૂર્વજોએ દશમીના વેધ સંબંધી જે પાપ કસ્યું છે તેનો આપની
 કૃપાથી નાશ થવો જોઈએ. હૈ પ્રભુ ! દશમીના વેધવાળી એકાદશીની રાતમાં એઓએ
 જે ભગવણ કસ્યું છે તે સંબંધી પાપોનો પણ, જેમ જળમાં લુણનો લય થાય છે તે-
 મ લય થવો જોઈએ. મારા પૂર્વજોએ વેધવાળી એકાદશી કરી છે તેથી તેઓ મહા
 દુઃખદાયી પ્રેતપણું પામેલા છે તો હવે દેવતાઓના સ્વામી ! હૈ જગતના પતિ ! હૈ
 યાદવોમાં ઉત્તમ ! જે રીતે એઓ પ્રેતપણાથી છુટીને મુક્તિ પામે તે કરો. વળી પણ
 આપે કૃપા કરવી જોઈએ. હું કે જે પાપી છું તેણે અવિદ્યાના મોહને લીધે તમારું
 પૂજન નહીં કરી કરતાં શિવનીજ ભક્તિ કરી છે, ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥
 ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ તમારી ભક્તિ કરીજ નથી, એકાદશી કરી નથી, દ્વારકાનાં દર્શન
 કર્યાં નથી, ગોમતીના જળમાં ઝાન કસ્યું નથી. ॥ ૩૦ ॥ આપના મોક્ષદાયી ચર-
 ણારવિન્દનું દર્શન કસ્યું નથી, અને સોમનાથનું દર્શન કર્યા પછી દ્વારકાની યાત્રા
 કરી નથી, ॥ ૩૧ ॥ એ કારણથી મારું કરેલું સઘળું પુણ્ય નિષ્ફલ થયાનું મારા

જાતંયન્મયાસમુપાર્જીતં ॥ મત્યૂર્વૈશ્વસમાख्याતંસર્વમેતન્મહૈશ્વર ॥
 ॥ ૩૨ ॥ તત્પુણ્યંમાવ્યાયાતુપ્રસાદાત્તવકેશવ ॥ સાપરાધાસ્તુયે
 કેચિન્ચિશુપાલાદયસ્તથા ॥ ત્વત્કરેણહતાઃકોપાન્મુક્તિપ્રાપ્તાસ્તવા
 દ્ધુતાં ॥ ૩૩ ॥ વૈરેણયંનૃપતયઃશિશુપાલપૌંદ્રશાલ્વાદયોગતિવિલા
 સવિલોકનાદ્યૈઃ ॥ ધ્યાયંતઆકૃતધિયઃશયનાસનાદૌત્વત્સામ્યમાપુ
 રનુરક્તધિયાંપુનઃકિં ॥ ૩૪ ॥ અદ્યપ્રમૃતિકર્ત્તવ્યંયન્મયાકૃષ્ણત
 ચ્છૃણુ ॥ એકાદશ્યાંનમોક્તવ્યંકર્ત્તવ્યંજાગરંનિશિ ॥ ૩૫ ॥ સદામ
 ત્ત્યાપ્રકર્ત્તવ્યંપ્રત્યહંતવપૂજનં ॥ પલાર્ધેનાપિવિદ્વંસ્યાન્મોક્તવ્યંવાં
 સરંતવ ॥ ૩૬ ॥ ત્વત્પ્રિયેયંમયાકાર્યાદ્દ્વાદર્શાવ્રતસંયુતા ॥ મક્તિર્મા
 ગવતીકાર્યાપ્રાણૈરપિધનૈરપિ ॥ ૩૭ ॥ નિત્યંનામસહસ્રંતુપઠનીયં
 તવપ્રિયં ॥ પૂજનંતુલસીપત્રૈઃકર્ત્તવ્યંતવનિત્યશઃ ॥ ૩૮ ॥ તુલસી
 મંજરીજાતામાલાધાર્યાધનુત્તયે ॥ પૂજાતુરાતપત્રૈસ્તુમયાકાર્યાસદૈવ
 હિ ॥ ૩૯ ॥ તુલસીકાષ્ઠસંભૂતામાલાધાર્યાસદામયા ॥ તુલસીકા
 ષ્ઠસંભૂતચંદનેનવિલેપનં ॥ ૪૦ ॥ કાર્ષ્ણ્યામિતવાંગેહંગુણાનાંતવકી

પૂર્વજ્ઞે કહું છે તો હવે તે સઘળું પુણ્ય વૃથા ન જાય તેમ કરે. શિશુપાલ આદિ
 જે કોઈ લોકો તમારા અપરાધી હતા તેઓ પણ તમે કોપ કરીને પોતાના હાથથી
 મારવાને લીધે તમારા અર્જુન સ્વરૂપને પામી ગયા છે. ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ શિશુપાલ
 મિથ્યા વાસુદેવ અને શાલ્વ આદિ રાજાઓ સુવા ખેસવા આદિના સમયમાં પણ વૈર-
 ભાવથી તમારું ચિંતન કરતા હતા તેથી તમારાં ગતિ, વિલાસ અને કટાક્ષ આદિમાં
 તેઓની ખુદ્દિ લાગી જતાં તેઓ પણ મુક્તિ પામ્યા છે ત્યારે તમારામાં શ્રેષ્ઠ રાખના-
 રઓને મુક્તિ થવી જોઈએ તેમાં તો શું જ કહેવું. ॥ ૩૪ ॥ હે શ્રીકૃષ્ણ ! આજથી
 માંડી જે મારે કરવાનું છે તે સાંભળો. હું એકાદશિને દિવસે જમીરા નહીં, રાતે
 જાગરણ કરીશ, ॥ ૩૫ ॥ સર્વદા ભક્તિથી તમારું પૂજન કરીશ, જે એકાદશીમાં
 એક ફૂલ માત્ર પણ દશમીને વેધ હશે તો તે છોડી દઈશ, ॥ ૩૬ ॥ શુદ્ધ એકા-
 દશી કે જે વ્રત કરવાને યોગ્ય હોવાથી તમને પ્યારી છે તેજ કરીશ, માણુ તથા
 ધનને જતાં મેલતાં પણ વેળુવોની સેવા કરીશ ॥ ૩૭ ॥ વિષ્ણુ સહસ્રનામ કે જે
 તમને પ્રિય છે તેનો નિત્ય પાઠ કરીશ, તુલસીપત્રોથી તમારું પૂજન નિત્ય કરીશ. ૩૮
 પાપોને મટાડવાને વાસ્તે તુલસીનાં માંજરોની માળાને તમારા અંગમાં ધરાવીશ, સ-
 ર્વદા કમળપત્રોથી તમારું પૂજન કરીશ, ॥ ૩૯ ॥ તુલસીના કાષ્ઠમાંથી થએલી મા-
 લાને હું સર્વદા ધરી રાખીશ, તુલસીના કાષ્ઠમાંથી ધસીને કરેલા ચંદનનું આપના

ત્તનં ॥ દ્વારકાયાં પ્રકર્ત્તવ્યં પ્રત્યબ્દગમનં મયા ॥ ૪૧ ॥ ત્વત્કયાશ્ર
વણં કાર્યનિત્યં પુસ્તકવાચનં ॥ નિત્યં પાદોદકમૂર્ધ્નમયાધાર્યતુઞ્જિ
તઃ ॥ ૪૨ ॥ નૈવેદ્યભક્ષણં ચૈવ કરિષ્યામિયતઃ ॥ નિર્માલ્યં શિર
સાધાર્યત્વદીયં સાદરં મયા ॥ ૪૩ ॥ તથા તથા પ્રકર્ત્તવ્યં તવ તુષ્ટિઃ પ્ર
જાયતે ॥ સત્યમેતન્મયા કૃષ્ણતવાગ્રે કીર્તિતં પ્રભો ॥ ૪૪ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ॥ સાધુસાધુમહાભાગચંદ્રશર્મન્દ્વિજોત્તમ ॥
તુષ્ટોઽહં તવ ભક્ત્યૈવ વાંછિતં તેઽભિવિષ્યતિ ॥ ૪૫ ॥ તવોક્તૈર્નિયમૈર્વત્સસં
તુષ્ટોઽહં દ્વિજોત્તમ ॥ આગમિષ્યંતિ મહોક્તે ત્વયા સહ પિતામહાઃ ॥ ૪૬ ॥
પશ્ય પ્રેતત્વનિર્મુક્તાઃ પિતરો મત્સાદતઃ ॥ આકાશે ગરુડારુઢાસ્તવ પૂ
ર્વપિતામહાઃ ॥ ૪૭ ॥

॥ પિતામહાઠ્ઠુઃ ॥ ત્વત્સાદેન સત્પુત્રમુક્તિપ્રાપ્તાનસંશયઃ ॥
પ્રેતયોનિવિનિર્મુક્ત્યા સ્યામઃ પરમાંગતિઃ ॥ ૪૮ ॥ ગોમતીનીરદાનેન
પિંડદાનેન પુત્રક ॥ પ્રેતયોનિવિનિર્મુક્તાઃ કૃષ્ણવક્ત્રાલોકનાત્ ॥ ૪૯ ॥

અંગમાં લેપન કરીશ. ॥ ૪૦ ॥ તમારા ગુણોનું કીર્તન કરીશ, વર્ષે વર્ષે દ્વારકામાં
આવીશ, ॥ ૪૧ ॥ નિત્ય તમારી કથા સાંભળીશ, વૈષ્ણવ માર્ગનાં પુસ્તકો વાંચીશ,
આપનાં ચરણ ધોવાનાં જળને ભક્તિભાવથી માથે ચડાવીશ, ॥ ૪૨ ॥ નિયમ
પૂર્વક તમારાં નૈવેદ્યનું ભક્ષણ કરીશ, તમારાં નિર્માલ્યને પ્રેમપૂર્વક મારે માથે ધરીશ,
॥ ૪૩ ॥ અને જે રીતે આપ પ્રસન્ન થશે તે પ્રમાણે જ કરીશ. હે શ્રીકૃષ્ણ ! આપની
પાસે એ પ્રમાણે કરવાની હું સત્ય પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. ॥ ૪૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કેહેછે—હે ભાગ્યશાળી ! હે પ્રાણીઓમાં ઉત્તમ ચંદ્રશર્મા ! વાહવાહ.
હું તારી ભક્તિ જોઈને પ્રસન્ન થયો છું. તે જે ધાસ્તું છે તે થશે ॥ ૪૫ ॥ હે પુત્ર ! તારા
કહેલા નિયમેથી હું રાજ થયો છું તારા પૂર્વજે મારા લોકમાં આવશે અને તું પણ એ
તે મારી પાસે આવીશ. ॥ ૪૬ ॥ જો જો મારી કૃપાને લીધે પ્રેતપણામાંથી છુટેલા
તારા પૂર્વજે આકાશ માર્ગે ગરુડપર ચડીને અહીં ચાલ્યા આવેછે. એટલી વારમાં
ચંદ્રશર્માના પિતૃઓ ત્યાં આવી પોહાચ્યા.) ॥ ૪૭ ॥

પિતૃઓ કેહેછે. હે સુપુત્ર ! અમે તારી કૃપાથી મુક્તિ પામ્યા છીએ એમાં
સંશય નથી. પ્રેત યોનિમાંથી છુટેલા અમે પરમગતિ પામશું. ॥ ૪૮ ॥ હે પુત્ર !
તેં અમેને ગોમતીનું જળ દીધું પિંડદાન કર્યું તથા શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનું દર્શન
કર્યું તેથી અમે પ્રેતપણામાંથી છુટા છીએ. ॥ ૪૯ ॥ મનુષ્ય લોકમાં જન્મોના દીકરા,

યેધન્યામાનુષેલોકેપુત્રપૌત્રપૌત્રકાઃ ॥ દૃષ્ટ્વાશ્રીસોમનાથંયેપશ્યંતિ
 દ્વારકાપતિ ॥ ૫૦ ॥ લક્ષ્મીનાથંવિલોકયૈવસોમનાથંતથાપુનઃ ॥
 ધન્યાસ્તેમાનવાલોકેસપત્નીકાવિશેષતઃ ॥ ૫૧ ॥ ધન્યાપિવિધવાનારીઠ
 ણયાત્રાંકરોતિયા ॥ વિનાધ્યાનંચલોકેસ્મિન્કુલાનાંતારયેચ્છતં ૫૨
 ચાંડાલોઽપિકરોત્યેવંયોયાત્રાંહારિશંકરી ॥ સયાતિપરમાર્મુર્તિપિતૃ
 'જઃ'પરિવારિતઃ ॥ ૫૩ ॥ યઃપુનસ્તીર્થસંન્યાસંકૃત્વાતિષ્ઠતિતત્રવૈ ॥
 વિષ્ણુલોકેગતિસ્તસ્યકલ્પકોટિશતાન્યપિ ॥ ૫૪ ॥ વંચિતસ્તેન
 સ્વસ્યાત્માદૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંબ્રહ્મ ॥ દૃષ્ટ્વંકૃણમુર્ધનૈવનસ્ત્રાતોગોમતીજલે
 ॥ ૫૫ ॥ કિંજલૈર્વહુભિઃપુણ્યૈસ્તીર્થૈઃકોટિસમુદ્રવૈઃ ॥ દૃષ્ટ્વાસોમે
 શ્વરંયસ્તુદ્વારકાંનૈવગચ્છતિ ॥ ૫૬ ॥ ધિક્કુર્વૈતિસુતંતંતુપિતરો
 દિવિસંસ્થિતાઃ ॥ દૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંદેવંકૃણંદૃષ્ટ્વાપુનઃશિવં ॥ ૫૭ ॥
 સૌપર્ણેકથિતંપુણ્યંયાત્રાશતસમુદ્રવં ॥ દૃષ્ટ્વાસોમેશ્વરંદેવંકૃણં
 નૈવપ્રપશ્યતિ ॥ ૫૮ ॥ મોહાદ્વયર્થગતંતસ્યસર્વસાંસારિકંફલં ॥
 અગત્વાયઃપ્રજ્ઞાસંતુકૃણંપશ્યતિવૈનરઃ ॥ ૫૯ ॥ પ્રજ્ઞાસક્ષેત્રસંજ્ઞંતુફ
 પોતરા અને પરપોતરાઓ સોમનાથનાં દર્શન કરીને દ્વારકાનાથજીનાં દર્શન કરે છે તે-
 ઓ ભાગ્યશાળી છે. ॥ ૫૦ ॥ તેમજ જેઓ દ્વારકાનાથજીનાં દર્શન કરીને કૂરી
 સોમનાથનાં દર્શન કરે છે તેઓની સ્ત્રીઓ પણ વિશેષે કરી જગતમાં ભાગ્યશાળી છે.
 ॥ ૫૧ ॥ જે વિધવા સ્ત્રી પણ દ્વારકાની યાત્રા કરે તે ધ્યાનાદિક કર્યા વિના પણ
 આ લોકમાં સો પેહુડીઓને તારે છે. ॥ ૫૨ ॥

જે આંડાલ પણ એ પ્રભાણે વિષ્ણુની અને શિવની યાત્રા કરે તો તે પણ
 પોતાના પૂર્વજ્ઞે સહિત પરમ મુક્તિ પામે છે. ॥ ૫૩ ॥ જે માણસ તીર્થસંન્યાસ
 કરીને દ્વારકામાં રહે તેને સૈકડો કરોડ કલ્પો વીતતાં પણ વિષ્ણુના લોકમાંથી બ્રહ્મ
 થવું પડતું નથી ॥ ૫૪ ॥ જે માણસ ગોમતીમાં સ્નાન કરે તેને ખીબં કરોડો તી-
 ર્થોનું અને ધણાં ધણાં પવિત્ર જગોનું શું પ્રયોજન છે. જે પુત્ર સોમેશ્વરનાં દર્શન ક-
 રીને દ્વારકામાં નજાળ ॥ ૫૬ ॥ તે પુત્રને સ્વર્ગમાં રહેલા તેના પિતૃઓ બિઝારે છે.
 પ્રથમ સોમનાથનાં પછી શ્રીકૃષ્ણનાં અને વળી પાછાં સોમનાથનાં દર્શન કરે તેને
 ॥ ૫૭ ॥ સો યાત્રાનું પુણ્ય થાય એમ ગરૂડપુરાણમાં કહ્યું છે. જે માણસ સોમનાથ-
 નાં દર્શન કરીને શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન ન કરે ॥ ૫૮ ॥ તેનું સધળું સંસાર સંબંધી ફળ
 જીલને લીધે વ્યર્થ ગયું એમ સમજવું. જે માણસ પ્રભાસમાં ગયા વિના શ્રીકૃષ્ણનાં
 દર્શન કરે છે તેને દ્વારકામાં આવવાના યત્નથીજ પ્રભાસના ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. સ-

લમાપ્રોતિયત્નતઃ ॥ તસ્માત્સર્વાણિતીર્થાનિસર્વેવેદાસ્તથામરવાઃ ૬૦
 સર્વાણિતંત્રશાસ્ત્રાણિપુરાણાનિચક્રત્લશઃ ॥ દ્વારકાયાંસમાયાંતિત્રિ
 કાલંકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ૬૧ ॥ તીર્થેષ્વનેકેષુસુતસામર્થ્યગમનેનહિ ॥
 ફલંસમસ્તતીર્થાનાંદૃષ્ટ્વાદ્વારાવર્તીલભેત ॥ ૬૨ ॥ હતેકંસેજરાસંધે
 નરકેચનિપાતિતે ॥ ઉત્તારિતેભુવોભારેકૃષ્ણોદેવકિનંદનઃ ॥ ૬૩ ॥
 ઉવાસદ્વારકાંરમ્યાંસંનિધૌસાગરસ્યચ ॥ સ્થિતઃપ્રીતમનાઃકૃષ્ણઃસર્વે
 પાંસુખમાવહન્ ॥ ૬૪ ॥ બ્રહ્માશિવશ્ચસૂર્યશ્ચવાસવાદ્યાદિવૌકસઃ॥
 ઋષયોવિપ્રમુખ્યાશ્ચપાતાલાત્પન્નગેશ્વરાઃ ॥ ૬૫ ॥ નદ્યોનદાશ્ચરૌ
 લાશ્ચવનાન્યુપવનાનિચ ॥ પુરગ્રામાઅરણ્યાનિસાગરાશ્ચસરાંસિચ ॥
 ॥ ૬૬ ॥ યક્ષાશ્ચગણગંધર્વાઃસિદ્ધાવિદ્યાધરાસ્તથા ॥ રંભાદ્યપ્સરસ
 શ્ચૈવપ્રત્હાદાદ્યાદિતેઃસુતાઃ ॥ ૬૭ ॥ ધનદોમુનયઃસિદ્ધાઃસનકાદ્યા
 શ્ચયોગિનઃ ॥ ગ્રહાઋક્ષાણિયોગશ્ચધ્રુવઃપરમવૈષ્ણવઃ ॥ ૬૮ ॥ ય
 ત્કિંચિત્ત્રિપુલોકેષુતિષ્ઠતેસ્થાણુજંગમં ॥ શ્રીકૃષ્ણસંનિધૌનિત્યાંતિ
 ષ્ઠતેપ્રત્યહંસદા ॥ ૬૯ ॥ નત્યજંતિપુરોરમ્યાંદ્વારકાંકૃષ્ણપાલિતાં ॥
 તીર્થેતીર્થેફલંપ્રોક્તંશાસ્ત્રકારૈઃપૃથક્પૃથક્ ॥ ૭૦ ॥

ધર્મા તીર્થો, સધળા યક્ષો, સધળા વેદો, ॥ ૬૦ ॥ સધળા તંત્રો, સધળા શાસ્ત્રો અને
 સધળા પુરાણો ત્રણે કાળમાં દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવેછે. ॥ ૬૧ ॥ હે પુત્ર !
 અનેક તીર્થોમાં જવાનું સામર્થ્ય ન હોય તો પણ દ્વારકાનાં દર્શન કરવાથી સધળાં
 તીર્થોનું ફળ મળેછે. ॥ ૬૨ ॥ કંસને જરાસંધને અને નરકાસુરઆદિને મારી પૃથ્વી-
 નો ભાર ઉતાર્યા પછી દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ ॥ ૬૩ ॥ સમુદ્રની પાસે રમણીય
 દ્વારકા પુરીમાંજ રહ્યાછે. પ્રસન્ન થએલાં શ્રીકૃષ્ણ સર્વને સુખ દેવા સારૂ દ્વારકામાં ર-
 હ્યાછે તેથી ॥ ૬૪ ॥ બ્રહ્મા, શિવ, સૂર્ય, ઇંદ્ર આદિ દેવતાઓ, ઋષિઓ, ઉત્તમ બ્રા-
 હ્મણો, પાતાલના મોટા મોટા નાગ, ॥ ૬૫ ॥ નદીઓ, નદો, પર્વતો, વનો ઉપવનો,
 નગરીઓ, ગામો, અરણ્યો, સમુદ્રો, સરોવરો, ॥ ૬૬ ॥ યક્ષો, ગંધર્વોના ગણો,
 સિદ્ધ, વિદ્યાધરો, રંભા આદિ અપ્સરાઓ, પ્રત્હાદ આદિ દેવો, ॥ ૬૭ ॥ કુબેરજી
 મુનિઓ, સનક આદિ સિદ્ધ યોગીઓ, ગ્રહો, નક્ષત્રો, યોગો મહાવૈષ્ણવ ધ્રુવ ॥ ૬૮
 ॥ અને બીજું પણ ત્રણે લોકોમાં જે કાંઈ સ્થાવર જંમ છે તે સર્વદા શ્રીકૃષ્ણની
 પાસે દ્વારકામાં રહેછે ॥ ૬૯ ॥ શ્રીકૃષ્ણ પાળેલી દ્વારકાપુરીને એઓ કદી પણ છોડતાં
 નથી. પ્રત્યેક તીર્થોનાં જે નોખાં નોખાં ફળો શાસ્ત્રકારોએ કહેલાં છે ॥ ૭૦ ॥ તે

સર્વતીર્થફલાવાપ્તિયચ્છતેકૃષ્ણસેવિતા ॥ સાત્વયાસેવિતાપુત્રસાં
 પ્રતંકૃષ્ણદર્શનાત્ ॥ ૭૧ ॥ પિશાચયોનિર્નિર્મુક્તાયાસ્યામઃપરમાં
 ગતિં ॥ દ્વાદશીવેધજંપાપંદ્વારકાયાઃપ્રભાવતઃ ॥ ૭૨ ॥ નષ્ટંપુત્રનસં
 દેહઃસંપ્રાપ્તંપરમંપદં ॥ દ્વાદશીલોપસંભૂતંયત્ત્વયાપાપમર્જિતં ॥ ૭૩ ॥
 કૃષ્ણસ્યદર્શનેક્ષીણંમાજઘ્નાદ્વાદશીવતં ॥ રક્ષણીયંપ્રયત્નેનવેધોદશ
 મીસંભવઃ ॥ ૭૪ ॥ નોચેત્પુત્રનસંદેહઃપ્રેતયોનિમવાપ્સ્યસિ ॥ ત્રૈ
 લોક્યસંભવંપાપંતેપાંભવતિનિશ્ચિતં ॥ ૭૫ ॥ સશલ્યંયઃપ્રકુરુતે
 વાસરંકૃષ્ણસંમતં ॥ પ્રાયશ્ચિત્તંનતસ્યાસ્તિસશલ્યંવાસરંહરેઃ ॥ ૭૬ ॥
 યેકુર્વતિનતેપાંતિમન્વંતરશતૈર્દિવિ ॥ પ્રેતત્વંસુસ્થિરંતેપાંદુઃસહાય
 મયાતનાઃ ॥ ૭૭ ॥ તસ્માત્પુત્રનકર્ત્તવ્યંસશલ્યંદ્વાદશીવ્રતં ॥
 કારયંતિચયેત્વજ્ઞાઃકૂટયુક્તાશ્ચૈતુકાઃ ॥ ૭૮ ॥ પ્રેતયોનિંપ્ર
 યાસ્યાંતિપિતૃભિઃસહભ્રાતૃભિઃ ॥ દ્વાદશીદશમીવિદ્વાધનસંતાનનાશિ
 ની ॥ ૭૯ ॥ ધ્વંસિનીપુણ્યપુંજાનાંકૃષ્ણભક્તિપ્રણાશિની ॥

સધળાં કુળો શ્રીકૃષ્ણે સેવેલી દ્વારકાપુરી એકલીજ આપેછે. હે પુત્ર ! એ પુરીનું તે
 સેવન કર્યું અને ભગવાનનું દર્શન કર્યું તેથી ॥ ૭૧ ॥ અમે પ્રેતયોનિમાંથી છુટી-
 ને પરમ ગતિમાં જઈએછીએ. દશમીના વેધવાળી એકાદશી કર્યાનું પાપ દ્વારકાના
 પ્રભાવથી ॥ ૭૨ ॥ નાશ પામી ગયું અને અમાને પરમ પદ મળ્યું એમાં કશો સંદેહ
 નથી. એકાદશીનો લોપ કરવાથી તને જે પાપ લાગ્યું હતું તે પણ ॥ ૭૩ ॥ શ્રીકૃ-
 ણ્ણનાં દર્શનથી ક્ષીણ થઈગયું. હે પુત્ર ! હવે કદી પણ એકાદશીનું વ્રત છોડીશમાં
 અને તેમાં દશમીનો વેધ ન આવવા દેવાની ખરાબર સંભાળ રાખજે. ॥ ૭૪ ॥
 નહીતર તને પ્રેતનો અવતાર આવશે. એમાં સંદેહ નથી. જેઓ વેધવાળી એકા-
 દશીનું વ્રત કરે છે તેઓને આખા ત્રૈલોક્યનું પાપ લાગે છે એ નિશ્ચય છે. ॥ ૭૫ ॥
 જે માણસ દશમીના વેધવાળી એકાદશી કરે છે તેના પાપના નિવારણને વાસ્તે
 કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી. જેઓ દશમીના વેધવાળી એકાદશી કરે છે તેઓ સૈકડો
 મન્વંતર વીતતાં પણ સ્વર્ગમાં જતા નથી. એ લોકોને પ્રેતપણું અવિચળ રહે છે
 અને સહન કરી શકાય નહીં એવી યમપુરીની વેદનાઓ ભોગવવી પડે છે.
 ॥ ૭૬ ॥ ૭૭ ॥ એટલા માટે હે પુત્ર ! દશમીના વેધવાળું એકાદશીનું વ્રત કર-
 ુંજ નહીં. જેઓ મૂર્ખ, કપટી અને નાસ્તિક લોકો વેધવાળું વ્રત કરાવે છે તેઓ
 પૂર્વજ્ઞેની અને ભાઈઓની સાથે પ્રેતની યોનિ પામે છે. દશમીના વેધવાળી એકા-
 દશી ધન તથા સંતાનનો નાશ કરે છે, ॥ ૭૭ ॥ ૭૮ ॥ ૭૯ ॥ પ્રુણ્યોના

સ્વસ્તિતેઽસ્તુગમિષ્યામઃપ્રસાદાદ્ભુક્તિમળીપતેઃ ॥ ૮૦ ॥ પ્રાપ્તંવિ
ષ્ણુપદંપુત્રઅપુનર્ભવસંજ્ઞકં ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ ચંદ્રશર્મન્પ્રસન્નોહંતવશત્ત્યાદિજોત્ત
મ ॥ ૮૧ ॥ શૈવંભાવંપરિત્યજ્યવૈષ્ણવંભાવમાશ્રિતઃ ॥ નવસપ્તતિ
વર્ષાણિનઠ્ઠતંવાસરંમમ ॥ ૮૨ ॥ સંપૂર્ણમત્પ્રસાદેનતવજાતંનસંશ
યઃ ॥ એકેનૈવોપવાસેનત્રિઃસ્પૃશાસંભવેનહિ ॥ ૮૩ ॥ દ્વારકાયાઃ
પ્રભાવેણમન્મુર્ખાલોકનેનચ ॥ અવિદ્યામોહિતેનૈવશિવશક્ત્યામમાર્ચનં
॥ ૮૪ ॥ નકૃતંમત્પ્રસાદેનસંપૂર્ણતદ્ભવિષ્યાતિ ॥ વૈશાખેઘૈરહંદૃષ્ટોદ્વાર
કાયાંહિજોત્તમ ॥ ૮૫ ॥ ત્રિસ્પૃશાવાસરેચૈવવંજુલીવાસરેથવા ॥
ઉન્મીલનીદિનેપ્રાત્તેદ્યયવાપક્ષવર્ધિનિ ॥ ૮૬ ॥ નતેષામપરાધોસ્તિય
દ્યપિબ્રાહ્મણોહતઃ ॥ જન્મપ્રભૃતિપુણ્યસ્પદ્યકૃતસ્યાપિભૂસુર ॥ ૮૭ ॥
મત્પુરીદર્શનેનાપિફલભાગીભવેન્નરઃ ॥ દૃષ્ટ્વાસમસ્તતીર્યાનિમત્પુરીપ
શ્યતેનહિ ॥ ૮૮ ॥ વૃથાપરિશ્રમસ્તસ્યનવૈતત્કલમાપ્નુયાત્ ॥ માહા

સમૂહને પણ તોડી નાખે છે અને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિનો વિનાશ કરે છે. હવે તાં
ભણું થયે. અમો જઈએ છીએ. શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી અમોને ॥ ૮૦ ॥ જ્યાંથી
પાછું સંસારમાં આવવું પડતું નથી એવું વિષ્ણુનું પદ મળ્યું છે. (એમ કહીને
ચંદ્રશર્માના પિતૃઓ વૈકુંઠમાં ગયા.)

શ્રીકૃષ્ણ કેહે છે—હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ચંદ્રશર્મા ! તારી ભક્તિથી હું પ્રસન્ન
થયો છું. ॥ ૮૧ ॥ તું શૈવપાત્રું છોડી દઈને વૈષ્ણવપાત્રું પામ્યો તેથી તાં કહ્યાણ
થશે. તેં ઓગણાંએશી વર્ષ સુધી એકાદશી કરી ન હતી પણ ॥ ૮૨ ॥
આ ત્રિસ્પૃશાનો એક ઉપવાસ કર્યો તેથી મારી કૃપા પ્રાપ્ત થતાં જે કાંઈ તાં
અધુરું રહ્યું હતું તે સંપૂર્ણ થયું છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૮૩ ॥ દ્વારકાના અને
મારા મુખના દર્શનના પ્રભાવને લીધે તાં સઘણું સંપૂર્ણ થયું છે. તે અવિદ્યાના
મોહને લીધે કેવલ શિવનીજ ભક્તિ કરતાં માં પૂજન કર્યું નથી. ॥ ૮૪ ॥
તો એ પૂજનની ખામી પણ મારી કૃપાથી મટી જશે. હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ! જે
માણસો વૈશાખ માસમાં ત્રિસ્પૃશા, વંજુલી, ઉન્મીલની અને પક્ષવર્દ્ધની એકાદ-
શીઓનાં લક્ષણ આ ગ્રંથના સાડત્રીશમાં અધ્યાયમાં કેહેવાશે. વંજુલી, ઉન્મીલની
જે પક્ષવર્દ્ધની એકાદશીને દિવસે માં દર્શન કરે તે માણસોએ બ્રહ્મહત્યા કરી
હોય તોપણ તેઓનો અપરાધ રહેતો નથી. હે બ્રાહ્મણ ! જન્મથી માંડીને કાંઈ
પણ પ્રુણ્ય ન કર્યું હોય તોપણ ॥ ૮૫ ॥ ૮૬ ॥ ૮૭ ॥ મારી દ્વારકાપુરીનું

ત્મ્યંદ્વારકાયાસ્તુમદ્દિનેવાપિપર્વણિ ॥ ૮૧ ॥ શૃણ્વન્યોમત્પુરીંપુણ્યાં
 લભતેમત્સાદતઃ ॥ કલૌકાશીચમયુરાઅવંતીચદ્વિજોત્તમ ॥ ૧૦
 અપોધ્યાવતથામાયાકાંચીચૈવચમત્પુરી ॥ શાલિગ્રામંશંભલંચબદરીચ
 તતોગયા ॥ ૧૧ ॥ કુરુક્ષેત્રંમૃગુક્ષેત્રંપુષ્કરંશુક્લસંજ્ઞકં ॥ પ્રયાગશ્ચ
 પ્રભાસંચક્ષેત્રંવૈહાટકેશ્વરં ॥ ૧૨ ॥ ગંગાદયશ્ચસરિતોભૂતલેસંતિનિ
 ર્મલાઃ ॥ નૈમિષંસૌકરંચૈવગંગાસાગરસંગમઃ ॥ ૧૩ ॥ સૈંધવંચાર્બુદા
 ર્ણ્યંચસર્વાણ્યાયતનાનિચ ॥ તીર્થાનિત્રિષ્લોકેષુદ્વિજવર્યમમાજ્ઞયા ॥
 ॥ ૧૪ ॥ તિષ્ઠંતિગોમતીતીરેદ્વારકાયાંકલૌયુગે ॥ હિમાલયાદ્યાઃશૈલે
 દ્વાદ્વારકાયાંકલૌયુગે ॥ ૧૫ ॥ વસંતિત્રિષ્લોકેષુનાસ્તિદ્વારાવતીસ
 મા ॥ વ્યાપ્તંપાર્શ્વંડિગ્નિઃસર્વવર્જયિત્વાતુમત્પુરીં ॥ ૧૬ ॥ નતેકલિવશં
 યાંતિદ્વારકાયાંવસંતિયે ॥ વર્ષેશતતમેપ્રાપ્તેમત્પુર્યામમદર્શને ॥ ૧૭ ॥
 સંન્યાસગ્રહણેમૃત્યુર્મત્પ્રસાદાદ્ભવિષ્યતિ ॥ ત્રિસ્પૃશાવાસરેપ્રાપ્તેવૈશારવે
 શુક્લપક્ષતઃ ॥ ૧૮ ॥ સંયોગેબુધવારસ્યાદિવાભૂમૌમમાગ્રતઃ ॥ દશ
 મદ્વારમાસાદ્યતવપ્રાણસ્યનિર્ગમઃ ॥ ૧૯ ॥ અવિષ્યતિનસંદેહોમત્પ

દર્શન કરવાથી સધળાં પુણ્યોનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. સધળાં તીર્થોમાં ફરીને જે
 મારી દ્વારકાપુરીનું દર્શન ન કરે તો ॥ ૮૮ ॥ તેનો સધળો પરિશ્રમ વૃથા જાય છે
 એટલે ખીલ યાત્રાઓનું કંઈ પણ ફળ થતું નથી. જે પુરુષ એકાદશીને દિવસે
 અથવા ખીજ કોઈ મારા ઉત્સવને દિવસે દ્વારકાનું માહાત્મ્ય ॥ ૮૯ ॥ સાંભળે
 તેને મારી કૃપાથી રમણીય દ્વારકાપુરીની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ !
 કાશી, મથુરા, ઉજ્જૈન, ॥ ૯૦ ॥ અયોધ્યા, હરિદ્વાર, કાંચી પુરી, શાલિગ્રામ ક્ષેત્ર,
 સંભલગ્રામ, બદરિકાગ્રમ, ॥ ૯૧ ॥ કુરુક્ષેત્ર, ભરૂચ, પુષ્કર, શુક્લતીર્થ, પ્રયાગ,
 પ્રભાસ, હાટકેશ્વર ક્ષેત્ર, ॥ ૯૨ ॥ પૃથ્વી ઉપરની ગંગા આદિ નિર્મળ નદીઓ,
 નૈમિષારણ્ય, સૂકર ક્ષેત્ર, ગંગા તથા સાગરનો સમાગમ, ॥ ૯૩ ॥ સૈંધવારણ્ય,
 અર્બુદારણ્ય અને ત્રૈલોક્યની અંદરનાં સધળાં ક્ષેત્રો તથા સધળાં તીર્થો મારી આ-
 જ્ઞાથી ॥ ૯૪ ॥ કલિયુગમાં દ્વારકામાં ગોમતીને કંઠે રહે છે. હિમાલય આદિ
 પર્વતો પણ કલિયુગમાં દ્વારકામાં વસે છે ॥ ૯૫ ॥ તેથી ત્રૈલોક્યમાં દ્વારકા જેવું
 કંઈ પણ ક્ષેત્ર નથી. સધળું જગત પાખંડીઓથી વ્યાપ્ત છે પણ મારી દ્વારકાપુરી
 જોએથી વ્યાપ્ત નથી. ॥ ૯૬ ॥ જેઓ દ્વારકામાં વસે છે તેઓ કલિયુગને વરય
 થતા નથી. સોમું વર્ષ પ્રાપ્ત થતાં તું મારી પુરીમાં સંન્યાસ લઈ મારી કૃપાથી મારું
 દર્શન કરતાં મરણ પામશે. વૈશાખ મહીનાના શુક્લ પક્ષમાં ત્રિસ્પૃશા એકાદશી

सादेनभूसुर ॥ स्वस्थानंगच्छविप्रेन्द्रसर्वाङ्कामानवाप्स्यसि ॥ १०० ॥
मद्भक्तानांयुगांतेपिविनाशोनोपपद्यते ॥ मद्भक्तिवहतांपुंसामिहलो
केपरत्रच ॥ १०१ ॥ नाशुभंविद्यतेकिञ्चित्कुलकोटिर्व्रजेद्दिव ॥
अन्यदेवप्रपन्नानांगमागमपरिश्रमः ॥ १०२ ॥ बहुक्लेशकरंदुःखंजायते
चपुनःपुनः ॥ मद्भक्तिभाविनांलोकेगमागमपरिश्रमः ॥ १०३ ॥ जा
यतेनैवमर्त्यानांमद्दिनोपासनावतां ॥ पुण्यंसुसंचितंयातिकल्पकोटि
शतार्जितं ॥ १०४ ॥ सशल्यंयेप्रकुर्वतिमुक्तिदंममवासरं ॥ इत्युक्त्वा
भगवान्विष्णुस्तत्रतूष्णींबभूवह ॥ १०५ ॥

॥ मार्કंडेयउवाच ॥ तोषितःपरयाभक्त्यादेवकीनंदनोह
रिः ॥ चंद्रशर्मापितृष्टात्मारुष्णस्पाराधनंप्रति ॥ १०६ ॥ स्थानंप्रा
प्तोयत्नवांश्चद्वादशीव्रततत्परः ॥ ततोवर्षशतेपूर्णेगत्वाद्दारवतीद्विजग
॥ १०७ ॥ प्राणान्कृष्णोपदेशेनत्यक्त्वामोक्षजगामह ॥ दृष्ट्वासर्वज
अने लुधवारने દિવસે (રાતે નહી) ॥ ૯૭ ॥ ૯૮ ॥ ૯૯ ॥ પૃથ્વી ઉપર મારી
આગળ તારૂં મરણ થશે અને મરવાના સમયમાં તારાં પ્રાણ મારી કૃપાથી પ્રજ્ઞાને
ભેદીને નિકળી જશે ॥ ૯૯ ॥ એમાં સંદેહ નથી. હે પ્રાણાણુ ! હવે તું તારા
દેશમાં જા. તારા સઘળા મનોરથ પૂરા થશે. ॥ ૧૦૦ ॥ પ્રલય કાલમાં પણ મારા
ભક્તોનો વિનાશ થતો નથી. મારી ભક્તિ કરનારા પુરોષોને આ લોકમાં તથા પર-
લોકમાં પણ ॥ ૧૦૧ ॥ કાંઈ અશુભ રહેતું નથી અને તેઓની કરોડ પેઢીઓ
સ્વર્ગમાં જાય છે. ખીજા દેવની ભક્તિ કરનારાઓને સંસારમાં જવા આવવાનો
પરિશ્રમ અને ॥ ૧૦૨ ॥ ભારે ક્લેશ આપે એવાં દુઃખો વારંવાર થાય છે પણ
મારી ભક્તિ કરનારાં અને શુદ્ધ એકાદશીની ઉપાસના કરનારાં માણસોને સંસાર-
માં જવા આવવાનો પરિશ્રમ કે કાંઈ પણ દુઃખ થતાં નથી. જેઓ મુક્તિ દેનારી
એકાદશીનું વ્રત દશમના વેધવાણું કરે છે તેઓએ સૈકડો કરોડ કલ્પોમાં કરેલું પુણ્ય
દૃઢ છતાં પણ નાશ પામે છે. ॥ ૧૦૩ ॥ ૧૦૪ ॥ ૧૦૫ ॥

માકંડેય કેહુ છે—ચંદ્રશર્માએ પરમ ભક્તિથી પ્રસન્ન કરેલા દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે સ્થલમાં એટલા વચન બોલીને ખંધ રહ્યા. ભગવાનનું આરાધન કરવામાં યતન પૂર્વક ભારે હિતસાહુ ધરાવતો ચંદ્રશર્મા પણ પોતાને ઘેર ગયો અને શુદ્ધ એકાદશીનાં વ્રત કરવામાં તત્પર રહેવા લાગ્યો. પછી સો વર્ષ પુરાં થતાં તે પાછો દ્વારકામાં જઈ ॥ ૧૦૭ ॥ ભગવાનની પાસેથી ઉપદેશ લઈ પ્રાણુનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ પામ્યો. એ સમયે જ ને ત્યાંના લોકોએ પણ ભક્તિથી માયાં નમાવી દેવકીના પુત્ર

નૈસ્તત્રજ્ઞત્યાનમિતકંધરૈઃ ॥ ૧૦૮ ॥ નમસ્કૃતસ્મૃતોધ્યાતઃસંસ્તુ
 તોગીતનર્તનૈઃ ॥ તોષિતઃપરયાજ્ઞત્યાદેવકીન્દનોહરિઃ ॥ ૧૦૯ ॥
 ચંદ્રશર્માપિત્ત્વદ્વાત્માપ્રણમ્યચમુહુર્મુહુઃ ॥ સ્તોત્રૈઃસંતોષિતાયેનસહસ્રા
 રૂપ્યાદિભિર્ત્ત્વદિ ॥ ૧૧૦ ॥ સુધામપ્રાપવિપ્રર્ષિઃકૃષ્ણસ્યારાધેન
 હિ ॥ શતવર્ષસ્થિતોયોહિદ્વાદશીવ્રિતતત્પરઃ ॥ ૧૧૧ ॥ પુનરેવપ્રવ
 રૂપ્યામિયત્તેમનાસિરોચતે ॥ શૃણ્વંશ્ચૈવપઠંશ્વાપિમાહાત્મ્યંદ્વારકાઞ્જવં ॥
 ૧૧૨ ॥ સર્વફલમવાપ્નોતિકૃષ્ણેનકથિતંચયત્ ॥ ઇન્દ્રદ્યુમ્નતવા
 રૂપ્યાતંમાહાત્મ્યંદ્વારકાઞ્જવં ॥ ૧૧૩ ॥ વિસ્તારયાતિલોકેર્સિમહિ
 રિવિતંયસ્યવેશ્મનિ ॥ પ્રાપ્નોતિપ્રત્યહંપુણ્યંદ્વારકાકૃષ્ણસંઞવં ॥ ૧૧૪ ॥

ઇતિ શ્રીસ્કંદપુરાણે માર્કંડેયપ્રોક્તસંહિતાયાં શ્રીદ્વારકામાહાત્મ્યે ચંદ્રશર્મા-

પાઠપાત્રં નામ પંચવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૧ ॥

ભગવાનને પ્રણામ કર્યા, તેમનું સ્મરણ કર્યું, ધ્યાન કર્યું, સ્તુતિ કરી અને પરમ-
 ભક્તિથી ગાયન તથા નૃત્ય કરીને પ્રસન્ન કર્યા. ॥ ૧૦૮ ॥ ૧૦૯ ॥ જેણે પરમ
 હર્ષથી વારંવાર પ્રણામ કરી સહસ્રનામ આદિ સ્તોત્રોથી ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા
 એવો અને સો વર્ષ સુધી એકાદશીના વ્રતમાં તત્પર રહેલો ચંદ્રશર્મા પ્રાક્ષણ ભગ-
 વાનના આરાધનને લીધે વૈકુંઠલોકમાં ગયો. ॥ ૧૧૦ ॥ ૧૧૧ ॥ હે ઇન્દ્રદ્યુમ્ન
 રાજા ! હવે જે વિષય તમારા મનમાં ગમતો હોય તે પુછો એટલે તે વિષે કહું.
 આ દ્વારકાના માહાત્મ્યને જે માણસ સાંભળે અથવા પાઠ કરે તેને ભગવાનના
 કહ્યા પ્રમાણે દ્વારકા સંપંધી સધળું ફળ મળે છે. મેં તમારી પાસે કહેલા આ
 દ્વારકામાહાત્મ્યને જે માણસ લોકમાં ફેલાવશે અથવા આ માહાત્મ્ય જેના ધરમાં
 લખેલું હશે તેને પ્રત્યેક દિવસે દ્વારકા તથા શ્રીકૃષ્ણના દર્શનનું પુણ્ય મળશે.
 ॥ ૧૧૨ ॥ ૧૧૩ ॥ ૧૧૪ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની માર્કંડેયે કહેલી સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો
 ચંદ્રશર્માપ્રાખ્યાન એવા નામનો ૨૫ મો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ ષડ્વિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ ઇંદ્રદ્યુમ્નઃપ્રવાચ ॥ કથયસ્વદ્વિજશ્રેષ્ઠપરંકૌતૂહલંમમ ॥ પુ
ણ્યંપવિત્રંપાપઘ્નંતીર્થતુવદવિસ્તરાત્ ॥ ૧ ॥

॥ શ્રીમાર્કંડેયપ્રવાચ ॥ મથુરાદ્વારકાપોધ્યાકલિકાલેપુરી
ત્રયં ॥ ધર્માર્થકામદાભૂપમોક્ષદાહરિવલ્લભાઃ ॥ ૨ ॥ મથુરાયાંતુકા
લિંદીગોમતીઠ્ઠણસંનિધૌ ॥ અપોધ્યાયાંતુસરયૂર્મુક્તિદાસેવિતાતુ
યા ॥ ૩ ॥ અપોધ્યાયાંરામચંદ્રઠ્ઠણંતુદ્વારકાંતયા ॥ કેશવંમથુ
રાયાંતુસ્મૃત્વામુક્તિમવાપ્નુયાત્ ॥ ૪ ॥ ધન્યાસામથુરાયત્રસાક્ષાજ્ઞા
તોહરિઃસ્વયમ્ ॥ દ્વારકાસફલાલોકેક્રીડિતંયત્રવિષ્ણુના ॥ ૫ ॥ ધ
ન્યાનામપિસાધન્યાશ્ચપોધ્યાસર્વકામદા ॥ યાસ્વધંરામદેવેનપાલિતા
ધર્મવુદ્ધિના ॥ ૬ ॥ યદ્દદાતિફલંકાશીસેવિનાંકલ્પસેવિતા ॥ ક
લૌદદાતિમથુરાવાસરૈકેનતત્ફલમ્ ॥ ૭ ॥ પ્રભાસેચકુરુક્ષેત્રેયત્ફલં
શતવત્સરૈઃ ॥ વસતાંનિમિષાર્ધેનઅપોધ્યાયાંતુતદ્ભવેત્ ॥ ૮ ॥

અધ્યાય ૨૬ મો.

ઈંદ્રદ્યુમ્ન પુછે છે—હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ! મને તીર્થનું માહાત્મ્ય સાંભળવાનો
ખાહુ ઉત્સાહ છે માટે પાપને હણનાર, પવિત્ર, અને પુણ્ય આપનાર તીર્થ વિષે વિ-
સ્તારથી કહો. ॥ ૧ ॥

માર્કંડેય કહે છે—હે રાજા ! કલિકાલમાં મથુરા, દ્વારકા અને અપોધ્યા એ ત્રણ
પુરીઓ ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષને દેનારી છે અને ભગવાનને પ્યારી છે. ॥ ૨ ॥
મથુરામાં યમુના, દ્વારકામાં ગોમતી અને અપોધ્યામાં સરયૂ એ ત્રણ નદીઓ સેવન
કરવાથી મુક્તિ આપનાર છે. ॥ ૩ ॥ અપોધ્યામાં રામચંદ્રનું, દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણનું
અને મથુરામાં કેશવનું સ્મરણ કરવાથી મુક્તિ મળે છે. ॥ ૪ ॥ જેમાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃ-
ષ્ણનો જન્મ થયો છે તે મથુરા નગરી ઉત્તમ છે. જેમાં સાક્ષાત્ ભગવાને ક્રીડા કરી
છે એવી દ્વારકાપુરી પણ ઉત્તમ છે. ॥ ૫ ॥ સઘળી ઈશ્વરોને પૂર્ણ કરનારી અ-
પોધ્યા નગરી કે જેનું મહાધર્માત્મા રામચંદ્રજીએ પાલન કર્યું હતું તે તો ઉત્તમમાં
પણ ઉત્તમ છે. ॥ ૬ ॥ કલ્પ પથંત સેવેલી કાશી સેવન કરનારાઓને જે ફળ આપે
છે તે ફળ મથુરાનગરીનું કલિયુગમાં એક દિવસ સેવન કરવાથી થાય છે. ॥ ૭ ॥ પ્ર-
ભાસમાં અને કુરુ ક્ષેત્રમાં સો વર્ષ સુધી રહેવાથી જે ફળ થાય છે તે ફળ અપોધ્યામાં
અરધા નિમેષ માત્ર રહેવાથી થાય છે. ॥ ૮ ॥ અપોધ્યામાં રામનું, મથુરામાં કેશ-

અયોધ્યાધિપતિરામમથુરાયાંચકેશવં ॥ દ્વારકાવાસિનંકૃષ્ણંકીર્તયે
 જ્ઞાતિદુર્લભં ॥ ૧ ॥ કીર્તનેનાપિમથુરાસ્મરણાદ્વારકાપુરી ॥ અ
 યોધ્યાગમનેનાપિત્રિભિઃશુદ્ધંપદંબ્રજેત્ ॥ ૧૦ ॥ શ્રુત્વામિલિખિતાદૃ
 ષ્ટાઅયોધ્યામથુરાપુરી ॥ પાપંહરતિકલ્પોત્થંદ્વારકાચતૃતીયકા ॥
 ॥ ૧૧ ॥ દ્વારકાંયેસ્મરિષ્યંતિતેષાંકોટિગુણંફલં ॥ મનસાચિંતયે
 દ્યોવૈકલૌદારાવર્તીપુરી ॥ ૧૨ ॥ કપિલાયુતપુણ્યંચલત્તેહેલયાનરઃ॥
 અશ્વમેધસહસ્રંતુરાજસૂયશતંકલૌ ॥ ૧૩ ॥ પદેપદેચલત્તેગચ્છ
 ન્દારાવર્તીનરઃ॥સફલંજીવિતંતેષાંકલૌનૃપવરોત્તમા ॥ ૧૪ ॥ યેષાંનસ્સ્વલ
 તેચિત્તંદ્વારકાપથિગચ્છતાં॥ગોપીચંદનમુદ્રાંતુકૃત્વાઞ્મમાતિભૂતલે ॥ ૧૫
 સોઽપિદેશોભવેત્યૂતઃકિંપુનર્યત્રસંસ્થિતઃ ॥ ગોપીચંદનમાહાત્મ્યંશૃણુ
 મત્તઃપુનઃપુનઃ ॥ ૧૬ ॥ ગૃહેયસ્યસદાતિષ્ઠદ્ગોપીચંદનમૃત્તિકા ॥ દ્વા
 રકાતિષ્ઠેતત્રકૃષ્ણેનસહિતાકલૌ ॥ ૧૭ ॥ કૃતઘ્નોવાથગોઘ્નોવાહે
 તુકઃસર્વપાપકૃત્ ॥ ગોપીચંદનસંપર્કાત્પૂતોભવાતિતત્ક્ષણાત્ ॥ ૧૮ ॥
 ગોપીચંદનચંદંતુયોદદાતિહિવૈષ્ણવે ॥ કુલમેકોત્તરંતેનભવતેતારિતં

વનું અને દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણનું કીર્તન કરવું કે જે અત્યંત દુર્લભ છે. ॥ ૯ ॥ મથુરા
 પોતાનું નામ લેવાથી, દ્વારકા સ્મરણ માત્રથી અને અયોધ્યા ત્યાં જવાથી પવિત્ર
 કરે છે. એઓનાં નામ ગ્રહણ, સ્મરણ અને ગમનથી શુદ્ધ થએલો પુરુષ પરમ પદ
 પામે છે. ॥ ૧૦ ॥ અયોધ્યા, મથુરા અને દ્વારકા એ ત્રણે પુરીએ અવણથી, આ-
 ણખવાથી અને દર્શન કરવાથી એક કદપ સુધીનાં પાપોને મટાડે છે. ॥ ૧૧ ॥ જે-
 ઓ દ્વારકાનું સ્મરણ કરે તેઓને કરોડગણું પુણ્ય થાય છે. જે માણસ કલિયુગમાં
 દ્વારકાનું સ્મરણ કરે ॥ ૧૩ ॥ તેને દશ હજાર કપિલા ગાયોનાં દાન કરવાનું ફળ
 અનાયાસે મળે છે. જે માણસ દ્વારકાં જતો હોય તેને પગલે પગલે હજાર અશ્વમે-
 ધનું અને સો રાજસૂયનું ફળ મળે છે. હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! દ્વારકાના માર્ગમાં
 જતાં જેઓનું ચિત્ત ધર્મબ્રહ્મ ન થાય તેઓનું જીવંતું સફલ થાય છે. ગોપીચંદનની
 છાપોવાળો માણસ જે દેશની ધરતીમાં ફરે તે દેશ પવિત્ર થાય છે ત્યારે તે માણસ
 જ્યાં રહેતો હોય તે દેશ પવિત્ર થાય તેમાં શું કેહેવું. હે રાજા ! મારી પાસેથી વારં-
 વાર ગોપીચંદનનું માહાત્મ્ય સાંભળો. ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ જેના
 ધરમાં ગોપીચંદનની માટી રેહેલી હોય તેના ધરમાં કલિયુગમાં શ્રીકૃષ્ણ સહિત દ્વાર-
 કા રહે છે. ॥ ૧૭ ॥ કૃતઘ્ન, ગોહત્યા કરનાર, નાસ્તિક કે સઘણાં પાપો કરનાર
 જમે તેવા હોય તે પણ ગોપીચંદનના સ્પર્શથી તુરત પવિત્ર થઈ જાય છે. ॥ ૧૮ ॥

નૃપ ॥ ૧૧ ॥ દ્વારકાસંઘવાભૂપતુલસીયસ્યમંદિરે ॥ તસ્માદ્વૈવસ્વ
તોનિત્યંવિભેતિસર્હકિકરૈઃ ॥ ૨૦ ॥ પંગવસ્તેનસંદેહોજન્માંધેનસ
માજનાઃ ॥ દૃષ્ટંકૃષ્ણમુર્ધ્વનૈવગત્વાદ્વારાવતીપુરીં ॥ ૨૧ ॥ અનશનેન
યત્પુણ્યંપ્રયાગેત્યજતસ્તનું ॥ દ્વાદશ્યાંનિમિષાર્ધેનતત્ફલંકૃષ્ણસંનિધૌ
॥ ૨૨ ॥ સૂર્યગ્રહેગવાંકોટિદત્વાયત્ફલમાપ્નુયાત ॥ તત્ફલંકાલિ
કાલેતુદ્વારાવત્યાંદિનેદિને ॥ ૨૩ ॥ ખારકોટિસુવર્ણસ્યગ્રહણેચંદ્ર
સૂર્યયોઃ ॥ દત્વાયત્ફલમાપ્નોતિતત્ફલંકૃષ્ણદર્શને ॥ ૨૪ ॥ દોલાસં
સ્થંતુપેકૃષ્ણપંશ્યંતિમધુમાધવે ॥ તેષાંપુત્રાશ્વપૌત્રાશ્વમાતામહપિતા
મહાઃ ॥ ૨૫ ॥ ક્રીડંતિવિષ્ણુનાસાર્ધયાવદ્ભ્રાંડસંપ્લવં ॥ કૃષ્ણસ્યસંનિ
ધૌનિત્યંવાસરાદ્વાદશીસમાઃ ॥ ૨૬ ॥ કલૌદ્વારાવતીસેવ્યાજ્ઞાત્વાપુ
ણ્યાધિકાંનૈરઃ ॥ ષટ્પુર્યઃસુલભારાજન્દુર્લભાદ્વારકાકલૌ ॥ ૨૭ ॥
સ્મરણાત્કીર્તનાદ્યસ્યામુક્તિર્ભવતિવૈનૃણાં ॥ સફલંજીવિતંતસ્યસફ
લંતસ્યચેષ્ટિતં ॥ ૨૮ ॥ સફલાખારતીતસ્યકૃષ્ણકૃષ્ણેતિવાક્તિયઃ ॥

જે માણસ વૈષ્ણવને ગોપીચંદનને કટકે આપે તે માણસની એકસોને એક પેહ-
ડીઓ તરી નીચ છે. ॥ ૧૮ ॥ હે રાજા ! દ્વારકામાં ઉત્પત્ત થયેલી તુલસી જેના
ધરમાં હોય તે માણસથી પોતાના કંકરો સહિત યમરાજ સર્વદા ખીંચે છે. ॥ ૨૦ ॥
જેઓએ દ્વારકાપુરીમાં જઈને શ્રીકૃષ્ણનું મુખ ન જોયું તેઓને જન્માંધ જેવા અને
હુલાજ સમજવા. ॥ ૨૧ ॥ પ્રયાગમાં અત્ર છોડી દઈને દેહને ત્યાગ કરનારને જે
ફળ થાય તે ફળ શ્રીકૃષ્ણની પાસે એકાદશી કરવાથી અરધાનિમેષમાં થાય છે.
॥ ૨૨ ॥ સૂર્ય ગ્રહણમાં કરોડ ગાયો દેવાથી જે ફળ થાય તે ફળ કલિયુગમાં
દ્વારકામાં દિવસે દિવસે થાય છે. ॥ ૨૩ ॥ ચંદ્ર તથા સૂર્યના ગ્રહણમાં કરોડ ભાર
સોનાનું દાન કરવાથી જે ફળ થાય તે ફળ શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરવાથી થાય છે.
॥ ૨૪ ॥ જેઓ ચૈત્ર વૈશાખમાં હડિંગે ખીરાજેલા શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરે તેઓના
પુત્રો, પૌત્રો, નાહનાઓ અને દાદાઓ બ્રહ્માંડનો પ્રલય થતાં સુધી વિષ્ણુની સાથે
ક્રીડા કરે છે. શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં સધળા દિવસે એકાદશી જેવાજ છે. ॥ ૨૫ ॥
॥ ૨૬ ॥ કલિયુગમાં લોકોએ દ્વારકાને અધિક પવિત્ર જાણીને તેનુંજ સેવન કરવું
જોઈએ. કલિયુગમાં ખીજ છ પુરીઓ સુલભ છે પણ દ્વારકાં દુર્લભ છે. ॥ ૨૭ ॥
દ્વારકાના સ્મરણથી અને કીર્તનથી પણ માણસોને મુક્તિ મળે છે. જે માણસ
'કૃષ્ણ ! કૃષ્ણ !' એમ ખોલે તેનું જીવિત સફળ છે, ક્રિયા સફળ છે અને વાણી
પણ સફળ છે એમ સમજવું. માણસોનું જે કાંઈ શુભ પાપ હોય તેને ગોમતી મટાડે

ગોપ્યંયત્પાતકંપુંસાંગોમતીતદ્વયપોહતિ ॥ ૨૧ ॥ સ્મરણાત્કીર્તના
 દ્વાપિકિંપુનઃપ્લવનેક્રુતે ॥ રુક્મિણીસહિતંદેવશંખોદ્ધારેતુશંખિનં ॥
 ॥ ૩૦ ॥ પિંડારકેચતુર્બાહુંદૃષ્ટ્વાન્યૈઃકિંકરિષ્યતિ ॥ દ્વાદશ્યામુપવા
 સેનદ્વાદશ્યાંપારણેનચ ॥ ૩૧ ॥ પ્રાપ્યતેહેલયામૂપતદ્વિષ્ણોઃપરમં
 પદં ॥ ગૃહેપિવસતાંતીર્થગૃહેપિવસતાંતપઃ ॥ ૩૨ ॥ ગૃહેપિવસતાં
 મોક્ષોવંજુલીસમુપોષણાત્ ॥ વંજુલીદ્વારકાગંગાગયાગોવિંદકીર્તનં ॥
 ॥ ૩૩ ॥ ગોમતીગોકુલંગીતાદુર્લભંગોપિચંદનં ॥ એતદ્દૃષ્ટ્વાતિયોઞ
 ત્પાકૃત્વામનસિકેશવં ॥ ૩૪ ॥ અશ્વમેધસહસ્રસ્યફલંપ્રાપ્નોતિમા
 નવઃ ॥ પઠિષ્યંતિનરાનિત્યંયેવૈશ્રોષ્યંતિઞ્કિતઃ ॥ ૩૫ ॥ સર્વકો
 ટિગુણજ્ઞેયમિત્યાહુઃકવયોનૃપ ॥ કૃષ્ણજાગરણેદાનંયત્સ્વલ્પમપિદી
 યતે ॥ ૩૬ ॥ માનકૂટંતુલાકૂટંકન્યાનૃતંગવાનૃતં ॥ તત્સર્વંવિલયં
 યાતિ૯કાદશ્યાંતુજાગરે ॥ ૩૭ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

तीर्थफलमार्गदर्शनो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

છે. ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ સ્મરણથી અને કીર્તનથી પણ ગોમતી પાપને મટાડે ત્યારે
 નાહાવાથી મટાડે તેમાં શું કહેવું. દ્વારકામાં રુક્મિણી સહિત શ્રીકૃષ્ણનું, શંખોદ્ધાર-
 માં (પેટમાં) શંખ નારાયણનું અને પિંડારમાં ચતુર્ભુજ ભગવાનનું દર્શન કરવામાં
 આવે તો પછી બીજાં પુણ્યો કરવાનું કરું પ્રયોજન નથી, જેમાં પારશમાં ઉપવાસ
 અને પારસમાંજ પારણું થાય છે એવી વંજુલી એકાદશી દ્વારકામાં કરવાથી અના-
 થાસે વિષ્ણુનું પરમપદ મળે છે. વંજુલીને ઉપવાસ કરનારાઓને ધરમાં રહેતાં છતાં
 પણ તીર્થનું ફળ, તપનું ફળ અને મોક્ષ મળે છે. “ વંજુલી, દ્વારકા, ગંગા, ગયા,
 ગોવિંદનું નામ, ગોમતી, ગોકુલ, ગીતા અને ગોપીચંદન એઓ દુર્લભ છે ” એવું
 વાઘ્ય જે માણસ મનમાં ભક્તિથી ભગવાનનું સ્મરણ કરીને ખોસે તેને હજાર અ-
 શ્વમેધ કરવાનું ફળ થાય છે. હે રાજા ! જે માણસો ભક્તિથી એ વાક્યને ખોલ્યા
 કરે અને સાંભળ્યા કરે તે માણસો જે કાંઈ પુણ્ય કરે તે કરોડગણું થાય છે એમ
 વિદ્વાનો કહે છે. શ્રીકૃષ્ણની પાસે જાગરણ કરીને જે કાંઈ થોડુંક પણ દાન કરવામાં
 આવે તે એ વાઘ્યથી કરોડગણું થાય છે. ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥
 ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ ધાન્ય આદિનું માપ ભરતા જે કપટ કચું હોય, ત્રાજવામાં જો-
 ખતાં જે કપટ કચું હોય, કન્યાને વાસ્તે જે ખોટું ખોલાયું હોય કે ગાયને વાસ્તે

જે ખોટું ખોલાયું હોય તે સંબંધી સધળાં પાપો એકાદશીનું જાગરણ કરવાથી નાશ પામે છે. ॥ ૩૭ ॥

ઇતિ શ્રી સ્કંદપુરાણમાંની પ્રહ્લાદજીએ કહેલી સંહિતા૩૫ હારકામાહુત્તમનો
તીર્થ કૃતમાર્ગદર્શન નામનો છવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ સપ્તવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીમાર્કંડેયુવાચ ॥ પ્રહ્લાદં સર્વધર્મજ્ઞં વેદશાસ્ત્રાર્થપારંગં ॥
સર્વશાસ્ત્રાર્થતત્ત્વજ્ઞાઃ પ્રશ્નં ચક્રુર્ધયામતિ ॥ ૧ ॥

॥ ઋષયઃ ॥ વિના જ્ઞાનાદ્વિનાધ્યાનાદ્વિનાચેન્દ્રિયનિગ્રહા
ત્ત ॥ અનાયાસે નયે ન તત્પ્રાપ્તે પરમં પદં ॥ ૨ ॥ ધર્મદનુજશાર્દૂલબ્રૂ
હિ સર્વમશેષતઃ ॥

॥ શ્રીપ્રહ્લાદુવાચ ॥ શ્રુયતામગ્નિધાસ્યામિગુહ્યાદુદ્યતરં મહત્ ॥
॥ ૩ ॥ યસ્ય સંસ્મરણાદેવ સર્વપાપક્ષયો ભવેત્ ॥ અષ્ટાદશપુરાણાનાં
સારાત્સારતરં ચયત્ ॥ ૪ ॥ તદહં કથયિષ્યામિ ભુક્તિમુક્તિફલપદં ॥
સુખાસીનં મહાદેવં જગતઃ કારણેશ્વરં ॥ ૫ ॥ પ્રપચ્છષ્ણમુરવોમત્ત્યાસ
ર્વલોકહિતોદયતઃ ॥

અધ્યાય ૨૭ મો.

માર્કંડેય કહે છે—સધળાં શાસ્ત્રોના અર્થોના તત્ત્વને જાણનારા ઋષિઓએ
સર્વ ધર્મોને જાણનારા અને વેદ તથા શાસ્ત્રોના અર્થોનો પાર પામેલા પ્રહ્લાદને
પોતાની બુદ્ધિને અનુસરીને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું હતું. ॥ ૧ ॥

ઋષિઓ પુછે છે—હે દૈત્યોમાં ઉત્તમ ! જ્ઞાનવિના, ધ્યાનવિના, અને ઈ-
ન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યાવિના પણ જે ધર્મ કરવાથી અનાયાસે વિષ્ણુના પરમ પદની
પ્રાપ્તિ થાય તે ધર્મ સંપૂર્ણ રીતે અમારી પાસે કહો.

પ્રહ્લાદજી કહે છે—સાંભળો જે તત્ત્વ ગ્રુપ કરતાં પણ ગ્રુપ અને સર્વથી
ઉત્તમ છે તે કહું છું. ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ જેના સ્મરણથી સધળાં પાપોનો ક્ષય થાય છે,
જે અઢારે પુરાણોના સારમાં પણ સાર રૂપ છે અને જેથી ભુક્તિ તથા મુક્તિ મળે
છે એવું તત્ત્વ તમારી પ્રાપ્તિ કહું છું. જગતનાં કારણોના પણ કારણ રૂપ મહાદેવ
આનંદથી ખીરાજ્યા હતા તે સમયે સર્વ લોકોના હિતના ઉદ્દોગમાં લાભેલા ક-
તિકેય સ્વામીએ ભક્તિથી નીચે પ્રમાણે તેમને પુછ્યું.

॥ સ્કંદુવાચ ॥ જગવન્સર્વલોકાનાંદુઃખસાગરખેષજં ॥૬॥
કથયસ્વપ્રસાદેનસુસ્વોપાયંવિમુક્તયે ॥

॥ ईश्वरउवाच ॥ चतुर्विधंतुयत्पापंकोटिजन्मार्जितंकलौ ॥
॥ ७ ॥ जागरेवैष्णवंशास्त्रंवाचयित्वाव्यपोहति ॥ वैष्णवस्यचशास्त्र
स्ययोवक्ताजागरेहरेः ॥ ८ ॥ व्यासंतंहिविजानीयान्नारकीत्वन्यथा
वेत् ॥ हरिजागरणेयस्यननिद्राजायतेगुह ॥ ९ ॥ मद्भक्तस्यविशेषे
णनृत्यतोगायतश्चवै॥प्रयच्छामिपरंज्ञानंमोक्षंविष्णुःप्रयच्छति॥ १० ॥
तस्माज्जागरणंकार्यमद्भक्तेनविजानता ॥ जागरंयेतुकुर्वतिगायंतिह
रिवासरे ॥ ११ ॥ अग्निष्टोमादियज्ञानंराजसूयादिकर्मणां ॥ वापी
कूपतटाकानानिभिषार्धेनतत्फलं ॥ १२ ॥ जागरेपश्यतांविष्णोर्मुखंरा
त्रौमुहुर्मुहुः॥येषांदृश्यंतिरोमाणिरात्रौभक्तिमतांनृणां॥ १३ ॥कुलानि
दिवितावंतिवसंतिहरिसंनिधौ॥गीतशास्त्रविनोदैर्यद्वादशीजागरान्वि
ता॥ १४ ॥ इष्टंपूर्तचसकलंतैःकृतंनान्नसंशयः ॥ दयिताममभक्ताश्च

કાર્તિકેય પુછે છે. હે મહારાજ ! સર્વ લોકોના દુઃખ રૂપી સમુદ્રના ઔષધ
રૂપ, ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ ૬ ॥ મુક્તિદાયક અને સેહેજ થઈ શકે એવા જે ઉપાય હોય
તે કૃપા કરીને કહો.

મહાદેવ કહે છે—હે કાર્તિકેય ! જે માણસ કલિયુગમાં જગરણના સમયમાં
વિષ્ણુ સંપંથી શાસ્ત્ર વાંચે તે માણસ કરોડો જન્મમાં કરેલાં ચારે પ્રકારનાં પાપોને
મટાડે છે. વિષ્ણુ સંપંથી જગરણના સમયમાં વિષ્ણુ સંપંથી ગ્રંથોને વાંચનાર જે
બ્રાહ્મણ હોય તેને સાક્ષાત્ વ્યાસ રૂપ સમજવો જોઈએ. નહીતર નરકમાં પડવું પડે
છે. વિશેષે કરી મારો ભક્ત છતાં જે માણસને ભગવાનના જગરણમાં નાચતાં
અને ગાયન કરતાં ઊંધ આવે નહી તેને હું ઉત્તમ જ્ઞાન આપું છું અને વિષ્ણુ મોક્ષ
આપે છે. ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ એટલા માટે મારા સમજી ભક્તે ભગવાનના
મંદિરમાં જગરણ કરવું જોઈએ. જેઓ એકાદશી સંપંથી જગરણ કરે છે અને
જગરણ કરતાં ગાય છે તેઓને અગ્નિષ્ઠામ તથા રાજસૂય આદિ યજ્ઞોનું અને વાવ
કુવા તથા તળાવ કરાવવાનું પુણ્ય પલક માત્રમાં મળે છે. ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ રાત્રે
જગરણમાં શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદને વારંવાર નીરખતાં જે ભક્તોનાં રૂવાડાં ઉભાં
થઈ જાય ॥ ૧૩ ॥ તેઓની રૂવાડાં જટલી પેહડીઓ વૈકુંઠમાં ભગવાનની પાસે
વસે છે. જેઓએ ગાયન અને શાસ્ત્રોના વિનોદથી એકાદશીનું જગરણ કર્યું તે-
ઓએ યજ્ઞ અને જલાશય આદિ સારી રીતે કર્યાં એમ અવશ્ય સમજવું. હે

વિષ્ણુમક્તાઃષડાનન ॥ ૧૬ ॥ સંપ્રાપ્યવાસરંવિષ્ણોર્ધેષાંજાગરણં
તં ॥ વ્યર્થગતંચતત્પુણ્યંતેષાંજન્મશતોદ્ભવં ॥ ૧૬ ॥ પુત્રોવાપુત્રપુ
ત્રોવાદૌહિત્રોદુહિતાપિવા ॥ કરિષ્યંતિકુલેઽસ્માકંકલૌજાગરણંહરેઃ॥
॥ ૧૭ ॥ પ્રાપ્સ્યામોન્યાસિનાંપુણ્યંનિત્યમાશ્રમવાસિનાં ॥ તાઢ્યમા
નાઃપ્રજલ્પંતિપિતરોયમર્કિકરાત્ ॥ ૧૮ ॥ મુક્તિર્મવિષ્યત્યસ્માકંન
રકાજાગરેહરેઃ ॥ તસ્માજાગરણંકાર્યંપિતૃણાંહિતમિચ્છતા ॥ ૧૯ ॥
તસ્યપુણ્યંપ્રવક્ષ્યામિમહાભાગવતસ્યચ ॥ તિલપ્રસ્થસહસ્રંતુસહિરણ્યંત્રિ
જાતયે ॥ ૨૦ ॥ દત્વાયત્ફલમાપ્નોતિજાગરેહરિવાસરે ॥ હેમખાર
સહસ્રંતુવત્સરંકપિલાયુતં ॥ ૨૧ ॥ તત્ફલંસમવાપ્નોતિજાગરેહરિ
વાસરે ॥ પ્રીતિકરોતિદેવેશેદ્વાદશ્યાંજાગરેસ્થિતઃ ॥ ૨૨ ॥ શૃણુપુણ્યં
સમાસેનપદ્મીતંબ્રહ્મણામમ ॥ ત્રિઃસપ્તઋત્વોધરણીંત્રિગુણીઋત્યષ્ણુ
મુખ ॥ ૨૩ ॥ દત્વાયત્ફલમાપ્નોતિતત્ફલંપ્રાપ્તુયાન્નરઃ ॥ ગવાંશતસ

કાર્તિકેય ! જે મારા ભક્તોને અથવા વૈષ્ણવોને એકાદશીનું જાગરણ થાય તેઓ
મને પ્યારા લાગે છે. ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ જેઓને એકાદશીનો દિવસ જાગરણ
વિના જાય તેઓનું સૈકડો જન્મોનું પુણ્ય વ્યર્થ જાય છે. ॥ ૧૬ ॥ માણસોના
પૂર્વજ્ઞને યમદૂતો જ્યારે માર મારતા હોય ત્યારે તેઓ યમદૂતોને કેહુ છે કે “ અ-
મારા કુલમાં અમારો દીકરો, પોતરો, દોહિત્રો અથવા દીકરી પણ કલિયુગમાં ભગ-
વાનનું જાગરણ કરશે એટલે અમે નિરંતર આશ્રમોમાં રહેનારા સંન્યાસી લોકોના
પુણ્યને પ્રાપ્ત થશું અને એ જાગરણના પ્રભાવથી અમારો નરકમાંથી છુટકારો થશે. ”
આમ છે એટલા માટે પિતૃઓનું હિત ધૃષ્ટનારાએ જાગરણ કરવું જ ન્દધ્યે. ॥ ૧૭ ॥
॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ જાગરણ કરનારા મહા વૈષ્ણવને જે પુણ્ય થાય છે તે વિષે કહું કું-
સાંભળો. બ્રાહ્મણને સુવર્ણ સહિત હજાર પ્રસ્થ તિલ આપવાથી જે ફળ થાય તે ફળ એ-
કાદશીનું જાગરણ કરવાથી થાય છે. એક વર્ષ સુધી કપિલા ગાયસહિત હજાર ભાર
સોનાનું દાન કરનારને જે ફળ થાય તે ફળ એકાદશીનું જાગરણ કરવાથી થાય છે.
એકાદશીનું જાગરણ કરનાર માણસ ભગવાનને પ્રસન્ન કરે છે. ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥
॥ ૨૨ ॥ હે કાર્તિકેય ! મારી પાસે જે પ્રજ્ઞાએ કહ્યું છે તે સંક્ષેપે કહુંકું સાંભળો.
ત્રેસઠવાર સઘળી પૃથ્વીનું દાન કરવાથી જે ફળ થાય તે ફળ એકાદશીનું જાગરણ
કરવાથી થાય છે. જે જાગરણમાં માણસ સ્તોત્રોના પાઠથી ભગવાનને પ્રસન્ન કરે
તેને એક વર્ષ સુધી લાખ ગાયોનું દાન કરવાનું ફળ થાય છે. વેદોક્ત મંત્રોથી

હસ્તેણવત્સરેણાપિયત્ફલં ॥ ૨૪ ॥ તત્ફલંપ્રાપ્ત્યાન્મર્ત્યઃસ્તોત્રૈર્યસ્તો
 ષયેદ્ધરિં ॥ વેદૈર્દશગુણાપ્રીતિર્યામેનૈકેનજાગરે ॥ ૨૫ ॥ એવંફલા
 મુસારેણકર્તવ્યંજાગરંહરેઃ ॥ યઃપુનઃપઠતેરાત્રૌગીતાંમામસહસ્રકં ॥
 ॥ ૨૬ ॥ પુણ્યંભાગવતંચૈવપુરાણંહરિસંજ્ઞકં ॥ કલૌનામસહ
 સ્ત્રેણગીતાપાઠેનપુત્રક ॥ ૨૭ ॥ પુણ્યંસહસ્રગુણિતંતથાભાગ
 વતેનચ ॥ દીપંપ્રજ્વાલયેદ્રાત્રૌઘસ્તુવૈહરિજાગરે ॥ ૨૮ ॥ નચા
 સ્તંગચ્છતેતસ્યપુણ્યંકલ્પશતૈરપિ ॥ મંજરીસહિતૈઃપત્રૈસ્તુલસી
 સંઘવૈર્હરિં ॥ ૨૯ ॥ જાગરેપૂજયેદ્ભક્ત્યાનાસ્તિતસ્યપુનર્ભવઃ ॥ સ્ના
 નંવિલેપનંપૂજાંધૂપંદીપંતુસંસ્તવં ॥ ૩૦ ॥ ॥ નૈવેદ્યંતુસતાંબૂલંજાગ
 રેદત્તમક્ષયં ॥ જાગરેવાસુદેવસ્યસર્વદેવાઃસવાસવાઃ ॥ ૩૧ ॥ દેહ
 માશ્રિત્યતિષ્ઠંતિયેપ્રકુર્વંતિજાગરં ॥ જાગરેવાસુદેવસ્યમહાભારતકીર્ત
 નં ॥ ૩૨ ॥ યેકુર્વંતિગતિયાંતિયત્રસંન્યાસિનોજનાઃ ॥ ચરિતંરામ

ભગવાનની સ્તુતિ કરે તો તેથી દશગણી ભગવાનની પ્રીતિ થાય છે. એકાદશીની
 રાતે એક પોહોર ભગવાથી આટલું ફળ થાય છે. ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ આ
 પ્રમાણે ફળના વધારા ઉપર ધ્યાન રાખીને એકાદશીનું જાગરણ કરવું. રાતે ભગવ-
 દ્રીતાનો, વિષ્ણુ સહસ્ર નામનો, પવિત્ર ભાગવત પુરાણનો અને હરિવંશનો પાઠ
 કરવો. હે પુત્ર ! કલિયુગમાં વિષ્ણુ સહસ્ર નામનો, ભગવદ્રીતાનો અને ભાગવતનો
 પાઠ કરવાથી હજારગણું પુણ્ય થાય છે. જે માણસ ભગવાનના જાગરણમાં રાતે
 દીવો બાળે ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ તેનું પુણ્ય સૈકડો કલ્પ વીતતાં પણ પુરતું
 નથી. જે માણસ જાગરણમાં માંજર સહિત તુલસીપત્રોથી ભક્તિ પૂર્વક ભગવાનની
 પૂજા કરે તેને ફરીવાર ભવનો ફેરો રહેતો નથી. જાગરણમાં સ્નાન, લેપન, પૂજા,
 ધૂપ, દીપ, સ્તુતિ કે તાંબૂલ સહિત નૈવેદ્ય જે કંઈ ભગવાનને અર્પણ કરવામાં આવે
 તે અક્ષય થાય છે. જેઓ જાગરણ કરતા હોય તેઓના દેહમાં તે સમયે ઈદ્ર આદિ
 સધળા દેવતાઓ રહે છે. ભગવાનના જાગરણમાં જેઓ મહાભારતની વાતો કરે
 અથવા કથા કરે તેઓ સંન્યાસી લોકોની ગતિને પામે છે. જેઓ વિષ્ણુના જાગ-
 રણમાં સમચંદ્રણના ચરિત્રનો અને રાવણના વધની કથાનો પાઠ કરે તેઓ યોગી-
 ઓની ગતિને પામે છે. જેઓએ એકાદશીનું જાગરણ કર્યું તેઓ ચારે વેદનું અ-
 ધ્યયન કરી ચુક્યા, અશ્વમેધ આદિ યજ્ઞો કરી ચુક્યા અને સધળાં નાહી ચુક્યા
 એમ સમજવું. જેઓએ એકાદશીનું જાગરણ કર્યું તેઓએ દશ હજાર ઘોડાઓનું
 તથા હજાર ઉત્તમ હાથીઓનું ઘન કર્યું અને મોટા મોટા લાખ યજ્ઞો કર્યા એમ

દેવસ્યમેવધંરાવણસ્યચ ॥ ૩૩ ॥ પઠંતિજાગરેવિષ્ણોર્યાતિયોગાવિ
દોયતઃ ॥ અધીતાશ્વતુરોવેદાઙ્ગાશ્વાશ્વમસ્વાદયઃ ॥ ૩૪ ॥ સ્નાતં
તીર્થેષુસર્વેષુયૈઃકૃતંજાગરંહરેઃ ॥ હયાનામયુતંદત્તંસહસ્રંવરવારણં ॥
૩૫ ॥ લક્ષંવરમસ્વાનાંચયૈઃકૃતંજાગરંહરેઃ ॥ અષ્ટાદશપુરાણૈસ્તુપઠિ
તૈર્યત્કલંભેત ॥ ૩૬ ॥ તત્કલંશતસાહસ્રંકૃતેજાગરણેહરેઃ ॥ દુર્ગ્મિ
ક્ષેચાન્નદાતૃણાંપુસાંભવતિયત્કલં ॥ ૩૭ ॥ તત્કલંચાધિકંપ્રોક્તંકુ
ર્વતાંજાગરંહરેઃ ॥ ૩૮ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
एकादशीजागरणफलं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

સમજાવું. અઢારે પુરાણોનો પાઠ કરવાથી જે ફળ થાય ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥
॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ તે ફળ એકાદશીનું જાગરણ કરવાથી
લાભગણું થાય છે. દુર્ભક્ષમાં અન્નદાન કરવાથી જે ફળ થાય છે તેથી વધારે ફળ
એકાદશીનું જાગરણ કરવાથી થાય છે. (એમ મહાદેવે માર્કંડેય સ્વામીને કહ્યું હતું.)
॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥

ઈતિ શ્રી સ્કંદ પુરાણમાંની માર્કંડેય કહેલી સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો
'એકાદશીજાગરણફલ' એવા નામનો સત્તાવિંશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ. ॥

॥ અષ્ટાવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીમાર્કંડેયઉવાચ ॥ કૃત્વાજાગરણંવિષ્ણોર્અર્થથાન્યાયંનરે
શ્વર ॥ પિતૃણાંયચ્છતેપુણ્યંતસ્યર્કિકુરુતેગયા ॥ ૧ ॥ મુક્તોવાયદિ
વાઽમુક્તઃક્ષીવોનાર્યથવાનરઃ ॥ હરિજાગરણેનૈવસર્વતીર્થહવીભવેત્ ॥
॥ ૨ ॥ શ્વપચોજાગરંકૃત્વાપરંનિર્વાણમાબ્રજેત્ ॥ બ્રહ્મહત્યાસુરાપા

અધ્યાય ૨૮ મો.

માર્કંડેય કહે છે—હું ઈંદ્રવૃક્ષ રાજા ! યથાયોગ્ય રીતે એકાદશીનું જાગરણ
કરીને જે માણસ તે પુણ્ય પિતૃઓને આપે તેને ગયા શ્રાદ્ધ કરવાનું કંઈ પ્રયોજન
નથી. ॥ ૧ ॥ સ્ત્રી, નપુંસક અથવા પુરૂષ જે કંઈ જમીને કે ઉપવાસ કરીને એ-
કાદશીનું જાગરણ કરે તેને સધળાં તીર્થોમાં નાહ્યાનું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૨ ॥ આં-

નંસ્તેયંગુર્વેગનાગમઃ ॥ ૩ ॥ નાનાવિધાનિપાપાનિનશ્યંતિજાગરેકૃતે ॥
 યૈઃકૃતોજાગરોરાજન્યૈશ્વસમ્યજ્ઞિરીક્ષિતઃ ॥ ૪ ॥ ગોષ્ઠ્યાંસમાગતં
 યૈસ્તુતેષાંપાપંકૃતોભવેત્ ॥ માતૃપૂજાગયાશ્રાદ્ધંસુતીર્થમરણંતથા ॥
 ॥ ૫ ॥ જાગરશ્ચનૃણાંરાજન્સમાનિકવયોવિદુઃ ॥ કન્યાદાનંગયા
 શ્રાદ્ધમશ્વત્યારોપણંતથા ॥ ૬ ॥ જાગરશ્ચનૃણાંરાજન્સમાનિકવયો
 વિદુઃ ॥ કૃત્વાકાંચનપૂર્ણાંચવસુધાંવસુધાધિપઃ ॥ ૭ ॥ દત્વાયત્ફલ
 માપ્રોતિતત્ફલંહરિજાગરો ॥ રવેર્વિભમિમંભિત્ત્વાસંપ્રાપ્તેહરિવાસરે ॥ ૮ ॥
 સયાતિપરમંસ્થાનંજાગરંયેનવૈકૃતં ॥ મેરુમંદરમાત્રાશ્ચકૃત્વાપાપસ્ય
 રાશયઃ ॥ ૯ ॥ હરિજાગરણેનૈવવ્યપોહંતિનસંશયઃ ॥ રાજ્યંસ્વર્ગંતથા
 મોક્ષંપચ્છાન્યદ્વાયતાંનૃણાં ॥ ૧૦ ॥ દદાતિભગવાંસ્તુષ્ટઃસુગીતૈર્જાગરે
 સ્થિતઃ ॥ જાગરેણાપિપાપાનાંશ્વપચાનાંમહીપતે ॥ ૧૧ ॥ તત્ફલં
 કવિભિઃપ્રોક્તંકિંપુનઃસ્તુતિવાદિનાં ॥ ધ્યાનધ્યેયવિહીનસ્યસંગીતસ્યચ
 ભૂપતે ॥ ૧૨ ॥ કર્મભ્રષ્ટસ્યકથિતોમોક્ષસ્તુહરિજાગરે ॥ જાગરેવ

ડાલ પણ એકાદશીનું જાગરણ કરે તો પરમ મોક્ષ પામે છે. બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન,
 સુવર્ણની ચોરી અને સાવકી માનો સંગ એવાં અનેક પ્રકારનાં પાપો જાગરણ ક-
 રવાથી નાશ પામે છે. હે રાજા ! જ્યો જાગરણ કરે અને સારી રીતે પ્રભુને ની-
 રખે ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ તથા મંડલીનો સમાગમ કરે તેને પાપનો ભય કેમજ રહે.
 માણસોને માતાની પૂજા, ગયા શ્રાદ્ધ, ઉત્તમ તીર્થમાં મરણ અને એકાદશીનું જાગ-
 રણ એવો સરખાં કૃણ આપનારાં છે એમ વિદ્વાનો કહે છે. હે રાજા ! કન્યાદાન,
 ગયાશ્રાદ્ધ, પીપળો વાવવો અને જાગરણ કરવું એવો સરખાં કૃણ આપનારાં છે
 એમ વિદ્વાનોએ કહ્યું છે. રાજા પૃથ્વીને સોનાથી ભરપૂર કરી બ્રાહ્મણને આપે તેને
 જોઈકું કૃણ થાય તેટલું એકાદશીનું જાગરણ કરવાથી કૃણ થાય છે. એકાદશીનું
 જાગરણ કરનાર માણસ સૂર્યના બિંબને ભેદીને પરમધામમાં જાય છે. મેરુ અને
 મંદરાચલ જેવડા પાપના સમૂહ કર્યા હોય તોપણ તે પાપો એકાદશીનું જાગરણ
 કરવાથી મટે છે એમાં સંશય નથી. જાગરણમાં ઉત્તમ ગાયનોથી પ્રસન્ન કરેલા ભ-
 ગવાન ગાયન કરનારાં માણસોને સ્વર્ગ, મોક્ષ તથા ખીજાં સુખો પણ આપે છે.
 હે રાજા ! પાપી ચાંડાલ લોકોને પણ જાગરણ કરવાથી ॥ ૫ ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ ૮ ॥
 ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ કૃણ થાય છે ત્યારે સ્તુતિ કરનારાઓને કૃણ થાય તેમાં
 શું કહેવું. એકાદશીમાં ધ્યાન અને ધ્યેયનો વિચાર કર્યાવિના અને કર્મથી ભ્રષ્ટ છતાં
 પણ જે ગાયન કરે તેને પણ મોક્ષ થાય છે એમ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. જાગરણ કર-

તેમાનસ્યશ્વપચસ્યગતિર્ઞવેત્ ॥ ૧૩ ॥ કિંપુનર્વર્ણજાતીનાંવૈષ્ણવા
નાંમહીપતે ॥ યસ્યાથજાગેરેનિદ્રાનાપાતિનૃપપુંગવ ॥ ૧૪ ॥ નતૈન
જનનીપાતિસ્વેદર્ગર્થસ્યધારણાત્ ॥ તસ્માજ્જાગરણંકાર્યમાતુર્જઠરવર્જ
નં ॥ ૧૫ ॥ યસ્તુજાગરણંરાત્રૌકૃષ્ણમ્કિસમન્વિતઃ ॥ નિમિષેનિ
મિષેરાજન્નશ્વમેધફલંલભેત્ ॥ ૧૬ ॥ યાનિકાનિચપાપાનિબ્રહ્મહ
ત્યાસમાનિચ ॥ કૃષ્ણજાગરણેતાનિક્ષયંયાંતિનસંશયઃ ॥ ૧૭ ॥
નસમંકવિમ્નિઃપ્રોક્તમધિકંકૃષ્ણજાગરાત્ ॥ સૂર્યશક્રાદયોદેવાબ્રહ્મ
રુદ્રાદયોગણાઃ ॥ ૧૮ ॥ નિત્યમેવસમાયાંતિજાગેરકૃષ્ણવહ્ન્યમે ॥
ગંગાસરસ્વતીરેવાયમુનાચશત્ત્વદા ॥ ૧૯ ॥ ચંદ્રભાગવિતસ્તાચ
નદ્યસ્તાપીચતત્રવૈ ॥ સરાંસિચત્ત્વદાશ્ચૈવસમુદ્રાઃકૃષ્ણજાગેરે ॥ ૨૦ ॥
एकादश्यांनृपश्चेष्टगच्छंतिहरिजागरे ॥ स्पृहणीयास्तुतेवत्सयेनराः
कृष्णजागरे ॥ ૨૧ ॥ નૃત્યંગીતંપ્રકુર્વંતિવીણાવાદ્યંતથૈવચ ॥ શા
ઠયૈર્વાપ્પથવામ્તપ્યાગુચિર્વાપ્પગુચિર્ઞવેત્ ॥ ૨૨ ॥ કૃત્વાજાગરણં
વિષ્ણોર્મુચ્યતેપાપકોટિમ્નિઃ ॥ યાવત્પદાનિસ્વગૃહાત્કેશવાયતનંપ્રતિ ॥

નારા આંડાલને પણ સરતિ થાય છે ॥ ૧૩ ॥ ત્યારે શુદ્ધ વર્ણ અને શુદ્ધ જાતિવાળા
વૈષ્ણવોને સરતિ થાય તેમાં શું કેહેવું. હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! જેને જાગરણમાં
નિદ્રા ન આવે ॥ ૧૪ ॥ તે માણસને ગર્ભવાસ થતોજ નથી એટલે તેથી કોઈ
મા મુંઝાતી નથી. એટલા માટે જેથી માના ઉદરમાં આવવુંજ પડતું નથી. એવું
જાગરણ અવશ્ય કરવું જોઈએ. ॥ ૧૫ ॥ જે માણસ રાતે ભગવાનની ભક્તિ
રાખીને જાગરણ કરે તેને એક એક નિમેષે અશ્વમેધનું ફળ થાય છે. ॥ ૧૬ ॥
જે કોઈ એ બ્રહ્મહત્યા જેવા પાપો કર્યાં હોય તેઓ પણ એકાદશીનું જાગરણ કરવાથી
નાશ પામે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૭ ॥ ખીનું કોઈ પણ એકાદશીના જાગ-
રણની પરાખર નથી અને તેથી અધિક પણ નથી એમ વિદ્વાનોએ કહ્યું છે.
સૂર્ય, ઈંદ્ર, બ્રહ્મા, અને રૂદ્ર આદિ દેવતાઓના સમૂહો ॥ ૧૮ ॥ ભગવાનને પ્યારા
જાગરણમાં સર્વદા આવે છે. ગંગા, સરસ્વતી, રેવા, યમુના, શતદ્રુદા, ॥ ૧૯ ॥
ચંદ્રભાગા, વિતસ્તા અને તાપી એ નદીઓ, સરોવરો, નદો અને સમુદ્રો શ્રીકૃષ્ણ
સંબંધી ॥ ૨૦ ॥ એકાદશીનું જાગરણ થતું હોય ત્યાં અવશ્ય જાય છે. હે રાજા !
જેઓ ભગવાનના જાગરણમાં ॥ ૨૧ ॥ નાચ, ગાયન અને વીણા નાદ કરે તેઓ
સર્વ પ્રાણીઓએ ઈચ્છવા યોગ્ય થાય છે. ભક્તિ હોય, શઠપાણું હોય, પવિત્રતા
હોય અથવા અપવિત્રતા હોય તોપણ ॥ ૨૨ ॥ ભગવાનનું જાગરણ કરવાથી કરો-

॥ ૨૩ ॥ અશ્વમેધસમાનિસ્યુર્જાગરાર્થપ્રયચ્છતઃ ॥ પાદયોઃપાંશુ
 ક્ષણિકાધરણ્યાંનિપતંતિયાઃ ॥ ૨૪ ॥ તાવદ્વર્ષસહસ્રાણિજાગરીવ
 સતેદિવિ ॥ તસ્માદ્દ્રુહાત્પ્રગંતવ્યંજાગરેમાધવસ્યચ ॥ ૨૫ ॥ કલૌ
 મલવિનાશાયસર્વાસુદ્વાદશીષુચ ॥ યાવંત્પિચપાપાનિનિર્મિતંજાગરં
 હરેઃ ॥ ૨૬ ॥ નિર્દહેન્મેરુતુલ્યાનિયુગકોટિકૃતાન્યપિ ॥ વિનાદાનૈ
 વિનાતીર્યૈર્વિનાયજ્ઞૈર્વિનાવ્રતૈઃ ॥ ૨૭ ॥ દ્વાદશીજાગરોપેતાકૃતાક
 ત્મષનાશના ॥ એકૈનૈવોપવાસેનવિષ્ણુલોકંવ્રજંતિતે ॥ ૨૮ ॥ યત્ર
 જાગવતંશાસ્ત્રંયત્રજાગરણંહરેઃ ॥ શાલગ્રામશિલાયત્રતત્રાઽગચ્છેદ્ધરિઃ
 સ્વયં ॥ ૨૯ ॥ સંપ્રાપ્તેવાસરેવિષ્ણોર્યેનકુર્વંતિજાગરં ॥ મજ્જંતિનર
 કેધોરેનરાનાસ્ત્યત્રસંશયઃ ॥ ૩૦ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कण्डेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

जागरणमहिमानाम अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

ડો. પાપોમાંથી મુક્ત થાય છે. પોતાના ધરમાંથી જાગરણ કરવાને વાસ્તે ભગવાનના મંદિરમાં જતાં જેટલાં પગલાં મુકવામાં આવે તેટલા અશ્વમેધ કરવાનું પ્રણય થાય છે. જેટલી રજની કણીઓ પગમાં ચોટીને ધરતીપર પડે તેટલાં હજાર વર્ષો સુધી, જાગરણ કરનારને વૈકુંઠવાસ થાય છે માટે પાપોનો નાશ કરવા સાડ કલિયુગમાં પ્રત્યેક એકાદશીએ પોતાના ધરમાંથી ભગવાનના મંદિરમાં જાગરણ કરવા જવું. કરવામાં આવેલું એકાદશીનું જાગરણ મેરૂ પર્વત જેવડાં અને કરોડો યુગોમાં કરેલાં પણ જે કોઈ પાપો હોય તેઓને ખાળી નાખે છે. ખીજાં દાન, તીર્થ, યજ્ઞ કે વ્રતો કર્યાવિના પણ જાગરણ સહિત એકાદશી કરવામાં આવે તો તેથી પાપોનો નાશ થઈ જાય છે. પાપી લોકો પણ એકાદશીના એક ઉપવાસથીજ વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ જ્યાં ભાગવત પુરાણ હોય, જ્યાં ભગવાનનું જાગરણ થતું હોય અને જ્યાં શાલિગ્રામની શિલા હોય ત્યાં ભગવાન પોતે આવે છે. ॥ ૨૯ ॥ જે લોકો એકાદશીનું જાગરણ કરતા નથી તેઓ ધોર નરકમાં ખૂડે છે એમાં શંકા નથી. ॥ ૩૦ ॥

धतिश्री स्कंदपुराणमानी मार्कंडेये कहेली संहिता ३५ द्वारका माहात्म्येनो 'जग-

१५ महिमा' એવા નામનો અઠાવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ એકોનત્રિશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ અથાન્યચ્ચપ્રવક્ષ્યામિગુહ્યાદુહ્યતરંત
થા ॥ દ્વારકાયાઃપરંપુણ્યંમાહાત્મ્યંદ્યુત્તમોત્તમં ॥ ૧ ॥ ઇતિહાસંપુરા
વૃત્તંકથયિષ્યેમનોરમં ॥ તીર્થક્ષેત્રાદિદેવાનામૃષીણાંસંશયાપહં ॥૨ ॥
સૌભાગ્યમતુલંદૃષ્ટ્વાસિંહરાશિગતેગુરૌ ॥ ગોદાવર્યામુનિશ્રેષ્ઠોનારદોભગ
વત્સિયઃ ॥ ૩ ॥ ગૌતમસ્યાપ્યભિમતંત્રૈલોક્યસંભવાનિવૈ ॥ તીર્થા
નિસરિતઃસર્વાવિસ્મયંપરમંગતાઃ ॥૪ ॥ તત્રકાશીકુરુક્ષેત્રમયોધ્યામ
થુરાપુરીમાયાકાંચીહ્યવંતિશ્ચઅરણ્યાન્યાશ્રમૈઃસહ ॥ ૫ ॥ હરિક્ષેત્રંગયા
ચૈવક્ષેત્રંચપુરુષોત્તમં ॥ પ્રભાસાદાનિપુણ્યાનિમુક્તિક્ષેત્રાણ્યશેષતઃ ॥
॥ ૬ ॥ જાન્હવીયમુનારેવાતથાપુણ્યાસરસ્વતી ॥ સરયૂર્ગંડકીતા
પીપયોળીસરિતાંવરા ॥ ૭ ॥ કૃષ્ણાભીમરથીપુણ્યાકાવેર્યાદ્યાઃસરિ
દ્વારાઃ ॥ સ્વર્ગેમર્ત્યેચપાતાલેવર્તમાનાઃસતીર્થકાઃ ॥ ૮ ॥ સ્થિતાગોદા
વરીતીરેસિંહરાશિગતેગુરૌ ॥ દૃષ્ટ્વાચપુષ્કરાદાનિસપ્તસિંધુસરાંસિચ ॥
॥ ૯ ॥ મેર્વાદિપર્વતાઃપુણ્યાદર્શનાત્પાપનાશનાઃ ॥ તીર્થરાજપ્રયાગં

અધ્યાય ૨૯ મો.

માર્કંડેય કહે છે—હવે દ્વારકાનું છાના કરતાં પણ વધારે છાનું અને ઉત્તમ પર-
મ પવિત્ર ખીજું પણ માહાત્મ્ય કહું છું. ॥ ૧ ॥ તીર્થ, ક્ષેત્રાદિક, દેવતાઓ અને
ઋષિઓમાં ન્યૂનાધિક પણાનો સંશય જોયો મટી જાય એવો અને મનને ગમે એવો
એક પ્રાચીન ઇતિહાસ કહું છું. ॥ ૨ ॥ જૂહસ્પતિ સિંહરાશિમાં હતા ત્યારે ગૌતમ
મુનિને પ્યારા ગોદાવરીના અતુલ મહિમાને જોઈ ભગવાનને પ્યારા સર્વ મુનિઓમાં
ઉત્તમ નારદજી, ત્રૈલોક્યની અંદરનાં સઘળાં તીર્થો અને સઘળી નદીઓ ભારે વિસ્મ-
ય પામ્યાં હતાં. ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ કાશી, કુરુક્ષેત્ર, અયોધ્યા, મથુરા, હરિદ્વાર, કાંચી,
ઉજ્જૈન, અરણ્યો, આશ્રમો, ॥ ૫ ॥ હરિક્ષેત્ર, ગયા, પુરુષોત્તમક્ષેત્ર, પ્રભાસ આદિ-
પવિત્ર ક્ષેત્રો, સઘળાં મુક્તિ ક્ષેત્રો, ॥ ૬ ॥ ગંગા, યમુના, રેવા, સરસ્વતી, સરયૂ, ગંડ-
કી, તાપી, પયોળી ॥ ૭ ॥ કૃષ્ણા, ભીમરથી અને કાવેરી આદિ મર્ત્યલોકની ઉત્ત-
મ નદીઓ, તેમજ સ્વર્ગલોકની તથા પાતાલ લોકની ઉત્તમ નદીઓ પણ એ સર્વ
પોત પોતાનાં તીર્થો સહિત જે સમયે જૂહસ્પતિ સિંહરાશિમાં હતા તે સમયે ગોદા-
વરીને કાંઠે રહ્યાં હતાં. એ જોઈ પુષ્કર આદિ સરોવરો, સપ્તસિંધુનાં સરોવરો, દર્શન
માત્રથી પાપનો નાશ કરનારા મેરૂ આદિ પવિત્ર પર્વતો, સર્વ તીર્થો સહિત તીર્થ

ચસર્વતીર્થસમન્વિતમ્ ॥ ૧૦ ॥ વેદોપવેદાઃશાસ્ત્રાણિપુરાણાનિચ
સર્વશઃ ॥ સિદ્ધામુનિગણાઃસર્વેદેવર્ષિપિતૃદેવતાઃ ॥ ૧૧ ॥ ઇન્દ્રાદયઃ
સુરશ્રેષ્ઠાઃસિંહસ્યેચબૃહસ્પતૌ ॥ સ્થિતાગોદાવરીતીરેવર્ષમેકપ્રહર્ષિતાઃ ॥
॥ ૧૨ ॥ યાનિકાનિચપુણ્યાનિતીર્થક્ષેત્રાણિસંતિવૈ ॥ ત્રૈલોક્યેતા
નિસર્વાણિગૌતમ્યાંવીક્ષ્યવિસ્મિતઃ ॥ ૧૩ ॥ દેવર્ષિનારદસ્તત્રમુનિ
ભિઃસહિતોઽવસત્ ॥ સિંહેયાતેતુસર્વાણિસ્વસ્થાનેગમનાયવૈ ॥ ૧૪ ॥
આમંચ્યગૌતમીંદેવીંસ્થિતાનિપુરતસ્તદા ॥ સર્વેષાંશૃણ્વતાંપ્રાહગૌત
મીર્વિન્નમાનસા ॥ ૧૫ ॥ તપ્પાદુર્જનસંસર્ગાન્નારદંદેવપૂજિતં ॥ ૧૬ ॥

॥ ગૌતમ્યુવાચ ॥ પશ્યૈતાનિસુતીર્થાનિગંગાદ્યાઃસરિતોઽમલાઃ ॥
સાગરાગિરયઃપુણ્યાગયાત્રિતયમેવચ ॥ ૧૭ ॥ ક્ષેત્રાણિમોક્ષદાનીહ
ત્રૈલોક્યેયાનિનારદ ॥ દેવાશ્વપિતરઃસિદ્ધાઋષયોઽન્નવાદાદયઃ ॥ ૧૮ ॥
તીર્થરાજઃપ્રયાગશ્ચસર્વતીર્થસમન્વિતઃ ॥ એતેષામેવસર્વેષાંમત્સંસર્ગા
ન્મહામુને ॥ ૧૯ ॥ વિશુદ્ધાનાંપ્રકાશેનરાજતેભુવનત્રયં ॥ પુણ્યપ્રકા
શદીપ્તાનાંમુદિતાનામહર્નિશં ॥ ૨૦ ॥ સૌભાગ્યમધુનાપ્રાપ્તમત્સંસર્ગે
ણનારદ ॥ પ્રયાંત્યેતાનિસર્વાણિસ્વસ્થાનાનિપ્રહર્ષતઃ ॥ ૨૧ ॥

રાજ પ્રયાગ, વેદ, ઉપવેદ, શાસ્ત્રો, સધળાં પુરાણો, સિદ્ધ લોકો, સર્વે મુનિઓ, દેવતાઓ, ઋષિઓ, પિતૃઓ અને ઈંદ્ર આદિ ઉત્તમ દેવતાઓ એઓ પણ સિંહના બૃહસ્પતિનાં સમયમાં એકવર્ષ સુધી ગોદાવરીને કાઠે આનંદથી રહ્યાં હતાં. ॥ ૮ ॥ ૯ ॥ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ ત્રૈલોક્યમાં જે કોઈ પવિત્ર તીર્થો અને પવિત્ર ક્ષેત્રો છે તે સધળાંઓને ગોદાવરીમાં આવેલાં જોઈ વિસ્મય પામેલા ॥ ૧૩ ॥ નારદજી પણ મુનિઓ સહિત ત્યાં રહ્યા હતા. સિંહરાશિ ગયાપછી સધળાં તીર્થો અને ક્ષેત્રો પોતા પોતાને ઠેકાણે જવા સાડ ગોદાવરીની રજ લઈને તેની આગળ ઉભાં હતાં તે સમયે કેટલાંએક પાપીઓના સંસર્ગથી મનમાં ખેદ પામેલાં ગોદાવરી દેવીએ સધળાંઓ સાંભળતાં દેવતાઓના ઋષિ નારદજીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥

ગોદાવરી કેહે છે—જુવો આ ઉત્તમ તીર્થો, ગંગા આદિ ઉત્તમ નદીઓ, સમુદ્રો, પવિત્ર પર્વતો, ત્રણે ગયાઓ, ત્રૈલોક્યની અંદરનાં મુક્તિદાયક ક્ષેત્રો, દેવતાઓ, પિતૃઓ, સિદ્ધલોકો, આપ આદિ ઋષિઓ અને સધળાં તીર્થો સહિત તીર્થોના રાજ પ્રયાગ એઓ સધળાં મારા સંસર્ગથી પવિત્ર થયાં છે, નિરંતર રાજી રહ્યાં છે, પવિત્ર પ્રકાશથી દીપે છે અને એઓના પ્રકાશથી ત્રૈલોક્ય દીપી રહ્યું છે. ॥ ૧૭ ॥ ૧૮ ॥ ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ હે મોટા મુનિ નારદજી ! મારા સંસર્ગથી એઓ સર્વે મહાસૈન

અધુનાહંપરિશ્રાંતાદશ્યમાનાશ્ચર્હર્નિશં ॥ દુર્જનાનાંચસંસર્ગાદ્ઘ્રશંપાપા
ન્વિતાપ્રભો ॥ ૨૨ ॥ એતાનિમત્સસાદેનપુણ્યાનિમુદિતાનિચ ॥ કયા
મિશ્રમશાંત્યર્થદુઃસ્વિતાર્કિકરોમ્યહં ॥ ૨૩ ॥ ક્ષેત્રરાજાધિરાજંચ
સર્વતીર્થોત્તમોત્તમં ॥ સર્વોત્તમોત્તમંદેવકથ્યતાંમેસુસ્વાવહં ॥ ૨૪ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ ગોદાવર્યાવચઃશ્રુત્વાભગવાન્નારદોઽબ્રવી
ત્ ॥ ક્ષણંધ્યાત્વાસુદુઃસ્વાર્તઃપ્રાપ્તસંશયમાનસઃ ॥ ૨૫ ॥ કથંવૈગૌત
મીશ્વેષાવિપળ્ળાદૃશ્યતેધુના ॥ દૃષ્ટ્વાપ્રસન્નવદનાસ્વતેજોભિઃસમ
ન્વિતા ॥ ૨૬ ॥

॥ નારદુવાચ ॥ અહોશ્ચત્યદ્ધુતંચેતદ્ગૌતમ્યાવ્યસનંમહત્ ॥
દૃશ્યતાંઋષયોદેવાસ્તીર્થક્ષેત્રસરિદ્ધરાઃ ॥ ૨૭ ॥ સુપુણ્યાતિશયોઽ
સ્યાઅસ્માકંસમમૂદ્ધુતં ॥ તસ્માપાપાતિશમનંકથંસ્યાદિતિ
ચિંત્યતાં ॥ ૨૮ ॥

ભાગ્ય મેળવી રાજ્ય થઈને હમણાં પોતપોતાને ઠેકાણે જાય છે. ॥ ૨૧ ॥ પણ હ-
મણાં હું દુર્જનોનાં પાપ ધોઈને થાકી રહી છું, દુર્જનોના સંસર્ગથી બહુજ પાપવાળી
થઈ છું અને તેથી રાતદિવસ બળ્યા કરું છું. ॥ ૨૨ ॥ આ સઘળાં તો મારી કૃપા-
થી પવિત્ર થયાં છે અને રાજ્ય થયાં છે પણ હું દુઃખ પામી છું તો હવે મારે
પાપોની શાંતિ કરવા વાસ્તે કયાં જવું ? અને શું કરવું ? ॥ ૨૩ ॥ હે નારદજી ! મને
જેથી સુખ ઉપજે એવું જે કંઈ સર્વ તીર્થોમાં શિરોમણિ, ક્ષેત્રોનું ચક્રવર્તી અને સર્વ
પદાર્થોમાં અતિ ઉત્તમ હોય તેનું નામ આપો એટલે હું ત્યાં જઈશ. ॥ ૨૪ ॥

માર્કંડેય કહે છે—એ પ્રમાણે ગોદાવરીનું વચન સાંભળી નારદજીના મનમાં
દુઃખ ઉત્પન્ન થયું અને સંશય થયો કે (આથી ઉત્તમ કયું ક્ષેત્ર હશે.) ॥ ૨૫ ॥
“આ ગોદાવરી કે જે પ્રથમ પ્રસન્ન દેખાતાં હતાં, તેજસ્વી દેખાતાં હતાં અને હર્ષ
ભરેલાં મુખવાળાં દેખાતાં હતાં તે હમણાં આ પ્રમાણે એક પામેલાં દેખાય છે તો હવે
આનું શું કરવું.” એમ કાણુમાત્ર વિચાર કરીને નારદજીએ સઘળા ઋષિઓ આ-
દિને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું. ॥ ૨૬ ॥

નારદજી પુછે છે—હે ઋષિઓ ! હે દેવતાઓ ! હે તીર્થો ! હે ઉત્તમ ક્ષેત્રો !
હે ઉત્તમ નદીઓ ! જુઓ. આ ગોદાવરીને અત્યંત અભુત અને ભારે દુઃખ આગ્યું છે.
॥ ૨૭ ॥ જેથી આપણનાં ઉત્તમ પુણ્યનો તુરત ભારે વધારો થયો એવાં આ ગોદા-
વરીને દુર્જનોના સંસર્ગથી જે પાપ લાગેલાં છે તેઓની અત્યંત શાંતિ કેમ થાય તે
વિષે વિચાર કરો. ॥ ૨૮ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ તદાચિંતયતાંતિષાંમુનિર્ધારિતતત્ત્વકઃ॥
 ગૌતમોભગવાંસ્તત્રસમાયાતોમુનીશ્વરઃ ॥ ૨૧ ॥ દૃષ્ટ્વાતમૃષયોદેવાય
 યોચિતમપૂજયન્ ॥ જાન્હવીયમુનાપુણ્યાનર્મદાચસરસ્વતી ॥૩૦॥
 વારાણસાકુરુક્ષેત્રપ્રમુશ્વાન્યાશ્રમૈઃસહ ॥ પ્રયાગાર્દાનિતીર્થાન્નિર્હર્ષ
 શોકયુતાનિચ ॥ ૩૧ ॥ યુગપત્તાનિસર્વાણિસંપૂજ્યમુનિમબ્રુવન્ ॥
 ઋષિદેવતીર્થક્ષેત્રાણ્યૂચુઃ॥ત્વત્પ્રસાદેનનોજાતાસમ્યક્શુદ્ધિર્મ
 હામુને॥૩૨॥યદાનીતાત્વયાગંગાગૌતમીભૂતલંશુભં ॥ કૃતાર્થામાનવા
 જાતાઃસર્વપાપવિવર્જિતાઃ ॥ ૩૩ ॥ કિંતુદુર્જનસંપર્કાત્સંતપ્તાગૌતમી
 ભૂશં ॥ કથંપાપૈર્વિનિર્મુક્તાપરમાનંદસંકુતા ॥ ૩૪ ॥ સુપ્રજાજાય
 તેદેવીતદ્ગૌતમવિચિંત્યતાં ॥

॥ ગૌતમુવાચ ॥ સર્વેષાંક્ષેત્રતીર્થાનાંમહાશુભવિનાશિની ॥
 ॥ ૩૫ ॥ ગૌતમીયંમહાભાગાઅસ્પાસ્તાપઃકશામ્યાતિ ॥ નાસ્તિલો
 કત્રયેતીર્થસ્નાતુંસિહગતેગુરૌ ॥ ૩૬ ॥ યદ્વૈનાયાતિગૌતમ્યાંક્ષેત્રં
 ચાતિવિશુદ્ધયે ॥ કાશીપ્રયાગમુખ્યાનિરાજંતેયત્પ્રસાદતઃ ॥ ૩૭ ॥

માર્કંડેય કેહે છે—નારદજીનું વચન સાંભળી સધળાંઓ વિચાર કરતાં હતાં તેટલી વારમાં આત્મતત્ત્વના સંપૂર્ણ નિશ્ચયવાળા ગહાત્મા ગૌતમમુનિ ત્યાં આવ્યા. ॥ ૨૯ ॥ એમને જોઈ ઋષિઓએ, દેવતાઓએ, ગંગાએ, યમુનાએ, નર્મદાએ, સરસ્વતીએ, ॥ ૩૦ ॥ કાશીએ, કુરુક્ષેત્ર આદિ ક્ષેત્રોએ, આશ્રમોએ અને પ્રયાગ આદિ તીર્થોએ તેમની યથાયોગ્ય પૂજા કરી. હર્ષ તથા શોકથી વ્યાપ્ત થયેલાં એ સધળાંઓએ સામઠું પૂજન કરીને ગૌતમમુનિને નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

ઋષિ, દેવ, તીર્થ તથા ક્ષેત્રો કેહે છે—હું મોટા મુનિ ! આ સર્વોત્તમ ગોદાવરીને તમેજ પૃથ્વીપર લાવ્યા છે તેથી અમારી સારી રીતે શુદ્ધિ તમારી દૃષ્ટાથીજ થઈ છે એમ સમજીએ છીએ. ગોદાવરીના સમાગમથી માણસો સધળાં પાપોથી રહિત અને કૃતાર્થ થયાં છે. ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ પરંતુ દુર્જનોના સંસર્ગથી ગોદાવરી ખડુજ દુઃખ પામે છે તે હવે એ ગોદાવરી પાપોથી મુક્ત થઈ પરમ આનંદવાળાં અને ઉત્તમ કાતિવાળાં શી રીતે થાય તે વિષે વિચાર કરો.

ગૌતમ કેહે છે—સધળાં ક્ષેત્રોનાં અને તીર્થોનાં સધળાં પાપોનો વિનાશ ગોદાવરીથીજ થયો છે તે હવે આ ગોદાવરીનો પરિતાપ ક્યાં મટશે એ કાંઈ મને સૂજતું નથી. ત્રણે લોકમાં એવું કોઈ તીર્થ કે ક્ષેત્ર નથી કે જે સિંહરાશિના ખૂદસ્પતિના સમયમાં પોતાની શુદ્ધિને વાસ્તે ગોદાવરીમાં નાહાવા નહીં આવતું હોય.

દુષ્ટસંપર્કસંતાપોગોદાવર્યાવ્રજેત્કથં ॥ વદંતુમનયઃસર્વેક્ષેત્રતીર્થ
સમાશ્રિતાઃ ॥ ૩૮ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ इत्युक्तामुनयःसर्वेनोचुःकिंचिद्विमोहि
ताः ॥ तत्रोपायंसविज्ञायगौतमीगौतमोऽब्रवीत् ॥ ૩૯ ॥

॥ ગૌતમુવાચ ॥ આનીતાસિમયાદેવિતપસારાધ્યશંકરં ॥
અતોહંશંકરંદેવંપ્રક્ષ્યામ્પેનમુપાયકં ॥ ૪૦ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ तदाभून्महदाश्चर्यशृण्वतांशांतिकार
कं ॥ जनयत्परमानंदं सर्वेषांमूढचेतसां ॥ ૪૧ ॥ ધ્યાયમાનેમહાદે
વેગૌતમેનમહાત્મના ॥ અકસ્માદભવદ્વાર્ણીહર્ષયંતીજગત્તદા ॥ ૪૨ ॥
નાદયંતીદિશઃસર્વાઆબ્રહ્મભુવનાત્તદા ॥ અરૂપલક્ષણાકારાશમયંતી
વિષાદકં ॥ ૪૩ ॥

॥ दिव्यवाण्युवाच ॥ अहोवतमहाश्चर्यसर्वेषांशुभदेशुभे ॥
विद्यमानेमहाक्षेत्रेमग्रादुःखार्णवेषुवाः ॥ ૪૪ ॥ અહોમૂઢાવિનષ્ટાવૈ
હે સધળા પૂજ્ય મુનિઓ ! કાશી અને પ્રયાગ આદિ તીર્થો પણ જેની કૃપાથી
પાપમુક્ત થયાં છે તે ગોદાવરીને દુર્જનના સંસર્ગથી લાગેલા પાપનો પરિતાપ શી
રીતે મટે તે તમોજ કહો. કારણ કે તમો પણ તીર્થોમાં અને ક્ષેત્રોમાં રહેનારા છો.
॥ ૪૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥

માર્કંડેય કહે છે—આ પ્રમાણે ગૌતમમુનિનાં વચન સાંભળી મુંઝાઈ ગયેલા
મુનિઓ કાંઈ પણ ખોટ્યા નહીં ત્યારે ગૌતમમુનિએ પોતેજ ઉપાય શોધવાની ગોઠ-
વણ કરીને ગોદાવરીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૩૯ ॥

ગૌતમ કહે છે—હે ગોદાવરી દેવી ! હું તમને શંકરનું તપથી આરાધન કરીને
લાવ્યો છું માટે હું તમારે પરિતાપ મટવાનો ઉપાય પણ શંકરનેજ પુછીશ. ॥ ૪૦ ॥

માર્કંડેય કહે છે—એમ કહી મહાત્મા ગૌતમમુનિ શંકરનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા
ત્યાં સાંભળનારાઓને શાંતિ આપે એવું અને મુંઝાઈ ગયેલા સર્વે લોકોને પરમ
આનંદ ઉપજાવે એવું એક મોટું આશ્ચર્ય થયું. એ આશ્ચર્ય એ થયું કે પ્રભલોક સુધી
સધળી દિશાઓને ગન્ધવતી, જગતને રાજ કરતી, ૩૫ લક્ષણ કે આકાર વગરની અને
સધળાઓના ખેદને મટાડનારી નીચે પ્રમાણે આકાશવાણી થઈ. ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥

આકાશવાણી કહે છે—અહો !! આ મોટું આશ્ચર્ય છે કે સધળાઓને
પુત્ર દેનાર અને અતિ પવિત્ર એક મોટું ક્ષેત્ર વિદ્યમાન છતાં પણ તમો વિ-
દ્વાન લોકો દુઃખરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબી ગયા છો. ॥ ૪૪ ॥ જ્યારે તમારા જેવા ન-

મર્જંત્યજ્ઞાનસાગરે ॥ ઋષયોઽપિનજાનંતિસર્વાશુભવિનાશનં ॥ ૪૫ ॥
 અહોહેગૌતમાશ્વર્યમૃષયોનારદાદયઃ ॥ શૃણ્વંતુક્ષેત્રતીર્થાનિકૃપયા
 સંવદામ્યહં ॥ ૪૬ ॥ પશ્ચિમસ્યસમુદ્રસ્યતીરમાશ્રિત્યવર્તતે ॥ અ
 સ્યાસ્તુદિશિવાયઘ્યાંદ્વારકાક્ષેત્રમુત્તમં ॥ ૪૭ ॥ યત્રાસ્તેગોમતીપુ
 ણ્યાસાગરેણસમન્વિતા ॥ પશ્ચિમાભિમુખોયત્રમહાવિષ્ણુઃસદાસ્થિ
 તઃ ॥ ૪૮ ॥ તત્સર્વપાપરાશીનામુગ્રાણામપિસર્વદા ॥ દાહસ્થાનં
 સમારૂપાતર્મિધનાનાંયથાનલઃ ॥ ૪૯ ॥ તદ્ગમ્યતાંમહાભાગાગૌ
 તમ્પાપાપદાહકં ॥ ગોદાવરીપુરસ્કલ્યક્ષેત્રતીર્થસમન્વિતાં ॥ ૫૦ ॥
 પ્રાપ્યદ્વારાવર્તીપુણ્યાંમત્પ્રસાદાદ્વિજોત્તમાઃ ॥ પ્રભાવોદ્વારકાયાવઃસ
 ત્યમાવિર્ભવિષ્યતિ ॥ ૫૧ ॥

॥ માર્કંડેયુવવાચ ॥ इत्युक्तवोपरतेदेवसेर्वेतेहर्षमानसाः॥श्रु
 त्वासर्वोत्तमंतर्थिजगृहुर्हरिनामच ॥ ५२ ॥ जितंभोजितमस्माभि
 र्धन्यधन्यतमावयं ॥ तदासर्वाणितीर्थानिक्षेत्राणिसाकमाश्रमैः ॥
 ॥ ५३ ॥ वाराणसीप्रयागादिसरांसिसिंधवोनगाः ॥ गयाचदेवखा
 पित्र्यो पण्डु सधणां पापोना नाश करनारां ये क्षेत्रे न्नाश्रुता नथी त्यारे पीयारा
 भूढ लोके तो दुभी तथा अने अज्ञानरूपी समुद्रમાં ખૂણ્યાજ એમાં સંશય નહી. ॥ ૪૫ ॥
 હે ગૌતમ ! હે નારદ આદિ ઋષિઓ ! હું હવે કૃપાથી તમોને આશ્ચર્ય આપે એવું
 એક ક્ષેત્ર બતાવું છું તે સાંભળો. ॥ ૪૬ ॥ પશ્ચિમ સમુદ્રને કાંઠે અને આ ક્ષેત્રથી
 વાયુ ખુણામાં દ્વારકા નામનું ઉત્તમ ક્ષેત્ર છે કે જ્યાં પવિત્ર ગોમતી નદી સમુદ્રની
 સાથે મળીને વેહે છે અને મહાવિષ્ણુ પશ્ચિમ દિશામાં મુખ રાખીને સર્વદા રહ્યા છે.
 ॥ ૪૭ ॥ ૪૮ ॥ જેમ અગ્નિ સધળાં કાષ્ઠોને બાળે છે તેમ એ ક્ષેત્ર સધળાં ઉગ્ર
 પાપોના સમૂહોને પણ બાળનાર છે. પાપોને બાળવાનું સ્થાનક એ છે એટલા માટે
 હે ઋષિઓ ! તમે ગોદાવરીને આગળ કરી સધળાં ક્ષેત્રો અને તીર્થો સહિત ત્યાં
 જાઓ. ગોદાવરીનાં પાપ એ સ્થલમાં બળશે. હે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો ! મારી કૃપાથી તમે
 દ્વારકામાં જશો તે સમયે દ્વારકાનો પ્રભાવ પ્રત્યક્ષ રીતે તમારા જીવામાં આવશે એમાં
 સંશય નથી. ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥

માર્કંડેય કેહે છે—એટલું ખોલીને આકાશનાણી ખંધ પડતાં તે સર્વે મુનિ લો-
 કે ઉત્તમ તીર્થની વાત સાંભળીને રાજી થયા, ભગવાનનાં નામ લેવા લાગ્યા.
 ॥ ૫૨ ॥ તથા “આપણે જીત્યા, જીત્યા, આપણે આજ ભારે ભાગ્યશાળી થયા”.
 એમ ખોલવા લાગ્યા. તે સમયે સધળાં તીર્થો, ક્ષેત્રો, આશ્રમો, ॥ ૫૩ ॥ કાશી,

તાનિપિતરોદેવમાનવાઃ ॥ ૫૪ ॥ શ્રુત્વાપ્રમુદિતાવાચંપ્રોચુર્જયજયે
તિવૈ ॥ અહોસર્વોત્તમંતીર્થક્ષેત્રંસર્વોત્તમોત્તમં ॥ ૫૫ ॥ દેવદેવોત્તમંદે
વંકૃષ્ણંક્લેશવિનાશનં ॥ દ્રષ્ટુકામાસ્તદાસર્વેપ્રોચુરન્યોન્યમાદૃતાઃ ॥ ૫૬ ॥

॥ ઋષિદેવતીર્થાન્યુચુઃ ॥ કદાદ્રક્ષ્યામહેપુણ્યાંદ્વારકાંકૃષ્ણ
પાલિતાં ॥ શ્રીકૃષ્ણંદેવદેવંચમક્તક્લેશવિનાશકં ॥ ૫૭ ॥ કદાતુ
ગોમતીસ્નાનમસ્માકંસંભવિષ્યતિ ॥ ચક્રતીર્થેકદાસ્તાત્વાકૃષ્ણદેવ
સ્યમંદિરં ॥ ૫૮ ॥ દ્રક્ષ્યામઃસુમહાપુણ્યંમુક્તિદ્વારમપાર્વતં ॥ યસ્મા
દ્ભવતિસર્વેષાંજન્મસાફલ્યમદ્ભુતં ॥ ૫૯ ॥ દુર્લભોદ્વારકાવાસોદુર્લ
ભંકૃષ્ણદર્શનં ॥ દુર્લભંગોમતીસ્નાનંરુક્મિણીદર્શનંતથા ॥ ૬૦ ॥
મેરુમંદરતુલ્યાવૈપુણ્યપુંજાઃકૃતાયાદિ ॥ તર્હિસ્યાદેવદેવસ્યકૃષ્ણસ્ય
દર્શનંહિનઃ ॥ દ્વારકાદર્શનંપુણ્યંકદાસ્માકંભવિષ્યતિ ॥ ૬૧ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कण्डेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
भाकाशवाण्युद्भवो नाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

પ્રયાગ આદિ, સરોવરો, સમુદ્રો, પર્વતો, ગયા, સ્વાભાવિક જલાશયો, પિતૃઓ,
દેવતાઓ અને મનુષ્યો એ સાંભળીને 'જય જય' એવા શબ્દો કરવા લાગ્યાં.
સર્વોત્તમ તીર્થ અને સર્વોત્તમ ક્ષેત્ર રૂપ દ્વારકાનાં તથા ક્લેશને મટાડનારા દેવાધિદેવ
શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી તે સર્વે પ્રેમ ભરેલી રીતે તે સમયે એક બીજને
નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં. ॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥

ઋષિ, દેવ તથા તીર્થો કહે છે—શ્રીકૃષ્ણે પાળેલી પવિત્ર દ્વારકાને અને ભ-
ક્તોના ક્લેશોને ટાળનારા દેવાધિદેવ શ્રીકૃષ્ણને ક્યારે દેખશું. ॥ ૫૭ ॥ આપણને
ગોમતીસ્નાન ક્યારે મળશે અને ચક્રતીર્થમાં નાહી મહાપવિત્ર તથા મુક્તિના ખુદ્ધા
દ્વારરૂપ શ્રીકૃષ્ણના મંદિરને ક્યારે દેખશું કે જેથી સધળાંઓના જન્મની અલૌકિક
સફળતા થાય. ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥ દ્વારકામાં નિવાસ દુર્લભ છે, શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન
દુર્લભ છે, ગોમતીમાં સ્નાન દુર્લભ છે અને રુક્મિણીનું દર્શન દુર્લભ છે. ॥ ૬૦ ॥
મેરુ તથા મંદરાચળ જેવડા પુણ્યોના ઢગલા કરતા હશે તોજ આપણને દેવાધિદેવ
શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન પ્રાપ્ત થશે. હવે આપણને દ્વારકાનું પવિત્ર દર્શન ક્યારે મળે. ॥ ૬૧ ॥

ઈति श्रीस्कंदपुराणमानी मार्कण्डेये कहेली संहिताइय द्वाारकामाहात्म्येनो

भाकाशवाण्युद्भवो एवा नामनो २९ भो अध्याय संपूर्ण.

॥ ત્રિશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ માર્કંડેયઽવાચ ॥ તદાતેષાંસુતીર્થાનાંક્ષેત્રાણામભવન્મુ
દઃ ॥ ગંતુંદ્વારાવર્તીપુણ્યાંસર્વેષામપિસર્વશઃ ॥ ૧ ॥ ઋષીણાંપિતૃદેવા
નાંતીર્થાનામપિચોદ્યમં ॥ દ્વારકાગમનેદૃષ્ટ્વાત્થૈનારદગૌતમૌ ॥ ૨ ॥
મહોત્સવોમહાંસ્તત્રભવિષ્યતિમનોહરઃ ॥ તીર્થાનાંકૃણ્યાત્રાયાંગંત
વ્યમિત્યવોચતુઃ ॥ ૩ ॥ અયતેઋષયોદેવાઃસર્વતીર્થસમન્વિતાઃ ॥
ગૌતમીતાંપુરસ્કૃત્યયયુર્દ્વારાવર્તીમુદા ॥ ૪ ॥ તદાતીર્થાનિસર્વાણિક્ષે
ત્રાણ્યન્યાનિકૃત્ત્વશઃ ॥ દ્વારકાગમનારંભેસાનંદાઋષયઃસુરાઃ ॥ ૫ ॥
શ્રદ્ધપાપરયામૃત્ત્યાકૃણ્ણદર્શનલાલસાઃ ॥ વીણાવાદિત્રાનરતંનારદંપ
થિતેઽબ્રુવન્ ॥ ૬ ॥

॥ ક્ષેત્રતીર્થદેવર્ષયઋચુઃ ॥ પૃચ્છામહેઽધુનાત્વાંવૈયોગિનાંપ
રમંગુરં ॥ દ્વારકાયાસ્તુયાત્રાયાઃકોવિધિઃસપ્રકીર્ત્યતાં ॥ ૭ ॥

॥ શ્રીનારદઽવાચ ॥ કૃતામ્યંગસ્તુપૂર્વેદ્યુઃસંપૂજ્યશ્રદ્ધયાહારિં ॥

અધ્યાય ૩૦ મો.

માર્કંડેય કેહે છે—તે સમયે એ સધળાં તીર્થોને પવિત્ર દ્વારકા ક્ષેત્રમાં જવાને
સધળી રીતે આનંદ ઉત્પન્ન થયો. ॥ ૧ ॥ ઋષિઓને, પિતૃઓને, દેવતાઓને તથા
તીર્થોને દ્વારકાની યાત્રા કરવામાં સજ્જ થએલાં જોઈ નારદજી અને ગૌતમમુનિ
બોલ્યા કે “દ્વારકાની યાત્રામાં ભારે મનોહર ઉત્સવ અને મેલાવડો થશે માટે
આપણે ત્યાં અવશ્ય જવું. ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ પછી ઋષિઓ, દેવતાઓ અને સધળાં
તીર્થો ગોદાવરીને આગળ કરીને પ્રેમથી દ્વારકાની યાત્રા કરવા ચાલ્યા ॥ ૪ ॥ તે
સમયે સધળાં ખીન્ન તીર્થો, ક્ષેત્રો, ઋષિઓ અને દેવતાઓ પણ દ્વારકા જવાના
આનંદથી ભરપૂર થયાં. ॥ ૫ ॥ ભગવાનના દર્શનની ઉત્કંઠાવાળાં તે સધળાંઓએ
વીણા બજાવવામાં રચિવાળા નારદજીને માર્ગમાં શ્રદ્ધાથી અને પરમભક્તિથી નીચે
પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૬ ॥

ક્ષેત્ર, તીર્થ, દેવ અને ઋષિઓ કેહે છે—હું નારદજી ! તમે કે જે યોગીઓ-
ના પરમ ગુરુ છો તેમને હમણાં દ્વારકાની યાત્રા કરવાનો વિધિ પુછીએ છીએ. શો
વિધિ છે તે કહો. ॥ ૭ ॥

નારદજી કેહે છે—પેહેલે દિવસે તેલનો અભ્યંગ કરી શ્રદ્ધાથી ભગવાનની
પૂજા કરીને પ્રસન્નતાથી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વૈષ્ણવ પ્રાક્ષણની પૂજા કરવી.

પૂજયેદૈવવાન્વિપ્રાન્સ્વશક્ત્યાસંપ્રહર્ષિતઃ ॥ ૮ ॥ અનુજ્ઞાતોમહા
 વિષ્ણોઃપ્રસાદમુપભુજ્યવૈ ॥ શયીતભુવિસુપ્રીતોદ્વારકાંકૃષ્ણમાનસઃ ॥
 ॥ ૯ ॥ શ્વોભૂતેતુશુચિઃસ્નાતઃસંપૂજ્યજગદીશ્વરં ॥ પ્રદક્ષિણંનમસ્કૃ
 ત્યમહાવિષ્ણોરનુજ્ઞયા ॥ ૧૦ ॥ સંપ્રચ્છદ્યકુલરુદ્ધાંશ્વબ્રાહ્મણાન્વૈષ્ણવા
 ન્પ્રિપ્યાન્ ॥ પ્રતોષ્યગંધતાંબૂલૈઃકુર્યાત્તત્રમહોત્સવં ॥ ૧૧ ॥ તતસ્તુ
 તદનુજ્ઞાતોગીતવાદિત્રસંસ્તવૈઃ ॥ યાત્રારંભંપ્રકુર્વાતદ્વારકાયાંપ્રહર્ષિ
 તઃ ॥ ૧૨ ॥ દ્વારકાંગચ્છમાનશ્વશાંતોદાંતઃશુચિઃસદા ॥ બ્રહ્મચર્ય
 મધઃશય્યાંકુર્વીતનિયતેંદ્રિયઃ ॥ ૧૩ ॥ વેદાંશ્ચૈવપુરાણાનિપઠન્ગી
 તાંતથૈવચ ॥ ગીતવાદ્યપ્રયોષેણનૃત્યમાનઃપ્રહર્ષિતઃ ॥ ૧૪ ॥ પાદસં
 વાહનંકાર્યક્ત્તાનાંચશ્રમાપહં ॥ પાનીયંમુખવાસંચદ્વારકાંપ્રતિગચ્છ
 તાં ॥ ૧૫ ॥ અન્નપાનાદિકંસર્વંવિભવેસતિમાનવૈઃ ॥ અપિસ્વલ્પં
 સ્વશક્ત્યાવૈકૃતંકોટિગુણંભવેત્ ॥ ૧૬ ॥ પથિકૃષ્ણસ્યયોમક્ત્યાગ્રા
 સમેકંપ્રયચ્છતિ ॥ સદ્વીપાતેનદત્તાભૂઃપુણ્યસ્પાંતોનવિદ્યતે ॥ ૧૭ ॥
 કિંપુનર્દ્વારકાક્ષેત્રેશ્રીકૃષ્ણસ્યસમીપતઃ ॥ એકૈકસ્મિન્કલૌસિકથેન
 ॥ ૮ ॥ મહાવિષ્ણુની આજ્ઞાથી તેમનો પ્રસાદ જમી રાજ્ય થઈ વિષ્ણુમાં મન રા-
 ખીને દ્વારકામાં ધરતીપર સુધં રહેલું. ॥ ૯ ॥ પ્રાતઃકાલ થાય ત્યારે સ્નાન કરી
 પવિત્ર થઈ ભગવાનની પૂજા કરી તેમની અનુજ્ઞા લઈને પ્રદક્ષિણા તથા નમસ્કાર
 કરવા. ૧૦ ॥ પછી કુસના વૃષ્ઠ પુરષોને પુછી બ્રાહ્મણોને તથા પ્રિય વૈષ્ણવોને
 ચંદન અને પાનખીડી આદિથી પ્રસન્ન કરીને ત્યાં મહોત્સવ કરવો. ॥ ૧૧ ॥ ગાય-
 ન, વાજંત્રના નાદ તથા સ્તુતીઓ કરી બ્રાહ્મણોની તથા વૈષ્ણવોની આજ્ઞા લઈને
 આનંદથી યાત્રાનો આરંભ કરવો. ॥ ૧૨ ॥ દ્વારકાના માર્ગમાં જતાં સદા શાંત,
 સાવધાન, પવિત્ર તથા જિતેન્દ્રિય રહીને બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ધરતીપર સુધું, ॥ ૧૩ ॥
 વેદ પુરાણ તથા ગીતાજ્ઞાના પાઠ કરવા, ગાયન તથા વાજંત્રના શબ્દ સાંભળી રાજ્ય
 થવું તથા આનંદયુક્ત રહેવું. ॥ ૧૪ ॥ દ્વારકામાં જતા ભક્ત લોકોનો પરિશ્રમ મ-
 ઠાડવા સારૂ તેઓના પગ ચાંપવા, પાણી દેવું તથા મુખવાસ દેવો. ॥ ૧૫ ॥ જો
 શક્તિ હોય તો અન્નપાન આદિ સધળું દેવું. પેતાની શક્તિના અનુસારથી એમાંનું
 થોડુંક કરવામાં આવે તોપણ તે કરોડ ગણું થાય છે. ॥ ૧૬ ॥ દ્વારકાના માર્ગમાં
 ભક્તિથી જ માણસ એક કોળીઓ પણ આપે તેને દ્વીપો સહિત પૃથ્વી આપ્યાનું
 પુણ્ય થાય છે કે જેનો કદી ક્ષયજ થતો નથી, ॥ ૧૭ ॥ ત્યારે દ્વારકાક્ષેત્રમાં શ્રી
 કૃષ્ણના સમીપમાં અન્ન આપ્યાનું પુણ્ય થવા વિષે તો શુંજ કેહેવું. કલિયુગમાં અ-

રાજસૂયાયુતંફલં ॥ ૧૮ ॥ ગયાશ્રાદ્ધસહસ્રાણિકૃતાનિશતસંખ્ય
યા ॥ અન્નદાનંકૃતંયૈસ્તુદ્વારકાપથિમાનવૈઃ ॥ ૧૯ ॥ ઔષધંચાન્નપા
ત્રીયંપાદુકેયાનકંબલાન્ ॥ વાસાંસિતોયપાત્રાણિવિત્તંચવિજ્ઞવેસતિ ॥
॥ ૨૦ ॥ વર્જયેચ્છકટંવિદ્વાન્વ્યાલાપંચમૈથુનં ॥ પરંનિદાંનિષિદ્ધા
નિયાનિશાસ્ત્રૈર્વદંતિહિ ॥ ૨૧ ॥ પરાન્નંપરપાકંચસતિવિત્તેત્યજે
દ્વયઃ ॥ નદોષોઽસતિવિત્તેચતાવન્માત્રપરિગ્રહે ॥ ૨૨ ॥ શ્રોતવ્યા
સન્કથાવિષ્ણોર્નામસંકીર્તનંમુદા ॥ જપ્તવ્યંવૈદિકંજાપ્યંવિષ્ણોઃસં
પ્રીતિંહતવે ॥ ૨૩ ॥ ઉત્સવોઽત્રપ્રકર્તવ્યઃસાનંદૈર્ઘ્વિજસત્તમાઃ ॥ યત
ધ્વંતત્સ્યજ્ઞેનવિષ્ણોઃપ્રીત્યૈમમાપિચ ॥ ૨૪ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ એવંતેનારદેનોક્તામુનયોહૃષ્ટમાનસાઃ ॥
ચક્રુસ્તેસહિતાઃસર્વેકૃષ્ણદેવસ્યસત્પથિ ॥ ૨૫ ॥ કેપ્યશૃષ્ણવન્મહા
વિષ્ણોઃસન્કથાલોકવિશ્રુતાઃ ॥ યાસાંસંશ્રવણાદેવજગવાન્વિશતેહ
દિ ॥ ૨૬ ॥ અપરેવાસુદેવસ્યચરિતાનિસુમંગલાઃ ॥ વદંતિપરયાજ

ત્રની એક એક કણીએ દશ હજાર રાજસૂય કર્યાનું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૧૮ ॥ જો-
ઓએ દ્વારકાના માર્ગમાં અન્નદાન કર્યું તેઓએ સોવાર હજારો ગયાશ્રાદ્ધ કર્યાં
એમ સમજવું. ॥ ૧૯ ॥ શક્તિ હોય તો ઔષધ, અન્ન, પાણી, વાહન, ધાખળા,
વસ્ત્રો જલનાં પાત્રો અને ધન એઓનાં પણ દાન કરવાં. ॥ ૨૦ ॥ ગાડાપર બેસતું
નહી, વૃથા બોલતું નહી, મૈથુન કરતું નહી, પરાઈ નિંદા કરવી નહી અને ખીન્ન
પણ જે જે વાનાં શાસ્ત્રોમાં નિષિદ્ધ છે તે કરવાં નહી. ॥ ૨૧ ॥ પોતાની પાસે ધન
હોય તો સમજીએ પરાયું અન્ન જમવું નહી અને પરાઈ રસોઈમાં પણ જમવું નહી.
જે ધન ન હોય તો જેટલું અવશ્ય જોઈએ તેટલું લેવામાં દોષ નથી. ॥ ૨૨ ॥
વિષ્ણુને પ્રસન્ન કરવા વાસ્તે તેમની ઉત્તમ કથા સાંભળવી, પ્રેમથી નામ લેવાં અને
વેદોક્ત મંત્રોનો જપ કરવો. ॥ ૨૩ ॥ હે ઉત્તમ પ્રાહ્મણો ! માર્ગમાં આનંદ ભરેલો
ઉત્સવ કરવો જોઈએ માટે વિષ્ણુને પ્રસન્ન કરવા સાડ તે કરવાનું યત્ન કરો. એમ
કરવાથી હું રાજ થઈશ. ॥ ૨૪ ॥

માર્કંડેય કહે છે—એ પ્રમાણે નારદજીનાં વચન સાંભળી સધળા લોકોએ
ભેળા થઈ દ્વારકાના માર્ગમાં પ્રેમ પૂર્વક ઉત્સવ કર્યો. ॥ ૨૫ ॥ કેટલાએક, ભગ-
વાનની પ્રખ્યાત કથાઓ સાંભળવા લાગ્યા કે જેઓના અવળથીજ ભગવાન હૃદ-
યમાં આવે છે. ॥ ૨૬ ॥ કેટલાએક પવિત્ર લોકો પરમભક્તિથી ભગવાનનાં ચરિ-
ત્રોની વાતો કરવા લાગ્યા અને તેથી તેઓનાં નેત્રોમાં આંસુ આવવા લાગ્યાં તથા

ત્યાસાનંદાઃસાશ્વલોચનાઃ ॥ ૨૭ ॥ અન્યેસ્મરંતિદેવેશમનાદિનિ
 ધનંહરિં ॥ કેચિજ્જપંતિમુનયઃસ્તોત્રાદીર્નિમુદાન્વિતાઃ ॥ ૨૮ ॥ વૈ
 દિકાનિપુરાણાનિવૈષ્ણવાનિસુસંપતાઃ ॥ કેચિત્તુશતનામાનિજપંતિ
 મુનયઃપથિ ॥ ૨૯ ॥ અન્યેસહસ્રનામાનિલક્ષનામાન્યથાપરે ॥ પ
 શ્યંતિરુચિરાણિસ્મવિષ્ણોરૂપાણિતેઽધુના ॥ ૩૦ ॥ તતશ્ચતુર્ભુજંવિ
 ણ્ણશંસચક્રગદાંકિતં ॥ ઉત્સવૈશ્વવ્રજંત્યન્યેપતાકાદિવિભૂષિતાઃ ॥
 ॥ ૩૧ ॥ ગીતવાદિત્રયોષેણકરતાલસ્વનેનચ ॥ ગાયંત્યેકેનદંત્યેકેવા
 દિત્રાણિપરેમુદા ॥ ૩૨ ॥ વાદપંતિમહાત્માનઃકૃતાલાપાશ્ચકેચન ॥
 કેચિત્તેષુમહાપુણ્યાનૃત્યંતિક્રમયોમુદા ॥ ૩૩ ॥ નારદાનુગતાઃસર્વે
 વાસુદેવપરાયણાઃ ॥ સર્વેગર્જંતિયુગપન્મિલિતાહરિનામાભિઃ ॥ ૩૪ ॥
 પરમાનંદનિર્મળાઅન્યોન્યંપ્રશંસિરે ॥ વિષ્ણુક્રીડાનયેસક્તાજનાવૈ
 ણ્ણવવહ્ન્યાઃ ॥ ૩૫ ॥ તથૈવજાન્હવીપુણ્યાયમુનાચસરસ્વતી ॥ રે
 વાદ્યાઃસરિતઃસર્વાઃપ્રચક્રુર્ગીતનર્તનં ॥ ૩૬ ॥ પ્રયાગાદીનિતરિયાંનિ

ભારે આનંદ થયો. ॥ ૨૭ ॥ કેટલાએક લોકો આદિ અંત વગરના દેવાદિદેવ શ્રી
 કૃષ્ણનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. કેટલાએક મુનિઓ પ્રીતિથી સ્તોત્ર આદિનો જપ
 કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૮ ॥ કેટલાએક મુનિઓ જિતેન્દ્રિયપણાથી વૈદિક સૂક્તોનો તથા
 પુરાણોનો પાઠ કરવા લાગ્યા. કેટલાએક માર્ગમાં શત નામોનો જપ કરવા લાગ્યા.
 ॥ ૨૯ ॥ કેટલાએક સહસ્ર નામોનો અને કેટલાએક લક્ષ નામોનો પાઠ કરવા
 લાગ્યા. તેઓને એ સમયે ભગવાનનાં સુંદર સ્વરૂપોનાં દર્શન થવા લાગ્યાં. ॥ ૩૦ ॥
 શંખ, ચક્ર તથા ગદાને ધરનારા ચાર ભુજવાળા વિષ્ણુનાં દર્શન કરી ઉત્સવથી
 નાચવા લાગ્યા અને કેટલાએક પતાકા આદિ હાથમાં લઈને ચાલવા લાગ્યા.
 ॥ ૩૧ ॥ ગાયનોનો, વાજંત્રોનો અને હાથની તાળીઓનો શબ્દ વ્યાપી રહ્યો.
 કેટલાએક ગાવા લાગ્યા, કેટલાએક નાદ કરવા લાગ્યા અને કેટલાએક પ્રેમથી વાજં
 વગાડવા લાગ્યા. ॥ ૩૨ ॥ કેટલાએક મહાત્માઓ આલાપ કરવા લાગ્યા અને
 તેઓમાં કેટલાએક પવિત્ર ઋષિઓ પ્રેમથી નાચવા લાગ્યા. ॥ ૩૩ ॥ નારદજીને
 અનુસરેલા અને ભગવાનના ભજનમાં તત્પર થયેલા સર્વે લોકો મળીને ભગવા
 નનાં નામોની ગર્જના કરવા લાગ્યા, ॥ ૩૪ ॥ પરમ આનંદમાં મગ્ન થઈને એક-
 બીજાનાં વખાણ કરવા લાગ્યા અને વૈષ્ણવોને પ્યારા લાગે એવા કેટલાએક તો
 વિષ્ણુની ક્રીડાઓના પતાવા કરવા લાગ્યા. ॥ ૩૫ ॥ એવી રીતેજ ગંગા, યમુના,
 સરસ્વતી અને રૈવા આદિ સદૃશી નદીઓ ગાયન અને નાચ કરવા લાગી. ॥ ૩૬ ॥

સાગરાઃપર્વતોત્તમાઃ ॥ વારાણસીકુરુક્ષેત્રંપુળ્યાન્યાયતનાનિચ ॥ ૩૭ ॥
 ત્રૈલોક્યેયાનિતીર્થાનિક્ષેત્રાણિદેવનાયકાઃ ॥ ચકુર્ગીતંચનૃત્યંચદ્વારકા
 યાશ્વસત્પથિ ॥ ૩૮ ॥ મુદિતાનાંચસર્વેષાંદ્વારકાપથિગચ્છતાં ॥ પુ
 ણ્યંસ્યાદશ્વમેધાનાંતત્પદેરેણુસંખ્યયા ॥ ૩૯ ॥ એકૈકસ્મિન્પદેદત્તે
 દ્વારકાપથિનૃત્યતાં ॥ એવંવૈક્લવતાંતેષાંમુનીનાંતીર્થકૈઃસહ ॥ ૪૦ ॥
 નારદોમુનયઃસર્વેતીર્થક્ષેત્રાદિસંયુતાઃ ॥ શ્રીમત્કૃષ્ણાલયંદૂરાદદશુઃ
 સૂર્યસંનિર્મિતં ॥ ૪૧ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 तीर्थयात्रापथिकमकथनं नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥

પ્રયાગ આદિ તીર્થો, સમુદ્રો, ઉત્તમ પર્વતો, કાશી, કુરુક્ષેત્ર, ખીજાં પણ
 ત્રૈલોક્યમાં જે પવિત્ર ક્ષેત્રો અને આશ્રમો છે તેઓ અને મોટા દેવતાઓ પણ દ્વાર-
 કાના માર્ગમાં ગાયન અને નાચ કરવા લાગ્યાં. ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ દ્વારકાના મા-
 ગમાં જે કોઈ જતા હોય તે સઘળાઓને પગલે પગલે પગમાં ચોટતી રજની ક-
 ણીઓ જોડતા અશ્વમેધો કરવાનું પુણ્ય થાય છે અને એ માર્ગમાં નાચનારાઓને
 પણ એક એક પગલે ચોટતું પુણ્ય થાય છે તથા તે મુનિઓ અને તીર્થો એમ
 કરવા લાગ્યાં. ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ નારદજીએ, સર્વે મુનિઓએ અને તીર્થ ક્ષેત્ર આદિ
 સઘળાઓએ જતાં જતાં દૂરથી સૂર્ય જેવું શ્રી દ્વારકાનાથજીનું મંદિર દીઠું. ॥ ૪૧ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणभांनि प्रह्लादज्ये कहेली संहिताइय द्वारकामाहुत्भ्यनो
 'तीर्थयात्रापथिकमकथन' नामनो त्रीशमो अध्याय संपूर्ण.

॥ एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीमार्कंडेयउवाच ॥ दिव्यंस्वप्रज्ञयाध्वांतमंतर्बहिर्विना
 शयत् ॥ जनयत्परमानंदंअक्तानामअयंकरं ॥ १ ॥ पताकाभिर्ध्व

अध्याय ૩૧ મો.

માર્કંડેય કેહે છે—પોતાની કાંતિથી અંદર તથા બાહરના અંધારાને મટાડનારાં,
 પરમ આનંદને ઉત્પન્ન કરતાં, ભક્તોને અભય આપનારાં, ધ્વજમાં રહેલી પતાકા-

જસ્યાભિદ્વારકાજયવર્ધનં ॥ દિવ્યપુણ્યપ્રકાશેનરાજતેગિરિરાઢિવ ॥
 ॥ ૨ ॥ દૃષ્ટ્વાલયંમહાવિષ્ણોસ્તદાયુધવિભૂષિતં ॥ વિહાયપાદુકાંચ્છ
 ત્રંદંડવત્પતિતામુવિ ॥ ૩ ॥ ભુવિસંલુંઠતાંતેષાંતીર્થાનામદ્રુતંમહત્ ॥
 અન્નવદ્રાજશાર્દૂલક્ષેત્રાદીનાંચસર્વશઃ ॥ ૪ ॥ વારાણસીકુરુક્ષેત્રંપ્ર
 યાગંજાન્હવીશુભા ॥ યમુનાનર્મદાપુણ્યાપુણ્યાપ્રાચીસરસ્વતી ॥ ૫ ॥
 ગોદાવરીગયાસ્તિસ્ત્રઃશાલગ્રામાદયસ્તથા ॥ પયોષ્ણીતપતીપુણ્યા
 કાવેર્યાદ્યાઃસુપુણ્યદાઃ ॥ ૬ ॥ પુષ્કરાદ્યાનિતીર્થાનિસાગરાઃપર્વતો
 ત્તમાઃ ॥ અયોધ્યાદિપુરઃષટ્ચશ્રીરંગાશ્ચપંતયૈવચ ॥ ૭ ॥ પુરુષો
 ત્તમંપ્રજાસંચઅરણ્યાન્યાશ્રમાઃશુભાઃ ॥ ત્રૈલોક્યેવર્તમાનાનિસર્વતી
 ર્થાનિકૃત્સ્ત્રશઃ ॥ ૮ ॥ દૂરાદેવસંનિરીક્ષ્યહસંતસ્તેપરસ્પરં ॥ દૃષ્ટ્વા
 કૃષ્ણાલયંપુણ્યંમુહુર્મુહુઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ ૯ ॥ શ્રદ્ધાભક્તિપ્રકર્ષેણલુંઠંતિ
 સ્મપુનઃપુનઃ ॥ આનંદાશ્રુપ્રમુંચતઃપ્રેમ્ણાગદ્ગદધ્યાગિરા ॥ ૧૦ ॥ પ્ર
 શસંતિસ્મતીર્થાનિકૃતિનારદગૌતમૌ ॥ જાન્હવીગૌતમીગંગાસાગરાઃ
 પર્વતાદયઃ ॥ ૧૧ ॥ અથસંસ્તુવતાંતેષામન્યોન્યંમુદિતાત્મનાં ॥ વી
 ક્ષ્યવત્ક્રાણિસર્વેષાંહર્ષિતોનારદોઽબ્રવીત્ ॥ ૧૨ ॥

એથી દ્વારકાના ઉત્કર્ષને વધારનારાં, દિવ્ય તથા પવિત્ર પ્રકાશથી મોટા પાહાડની પેઠે
 શોભતાં અને ભગવાનનાં આયુધોથી શણગારેલાં એ મહાવિષ્ણુનાં દિવ્ય મંદિરને
 જોઈ સર્વેલોકો પાદુકા તથા છત્રોને છોડી દઈને ધરતીપર દંડની પેઠે પડ્યા. ॥ ૧ ॥
 ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! એ સઘળાં તીર્થ અને ક્ષેત્ર આદિ ધરતીપર
 લોટવા લાગતાં ભારે અબ્દુત દેખાવ થયો. ॥ ૪ ॥ કાશી, કુરુક્ષેત્ર, પ્રયાગ, ગંગા,
 યમુના, નર્મદા, પ્રાચી સરસ્વતી, ॥ ૫ ॥ ગોદાવરી, ત્રણિ ગયા, શાલગ્રામ આદિ
 ક્ષેત્રો, પયોષ્ણી, તપતી, કાવેરી, આદિ નદીઓ, ॥ ૬ ॥ પુષ્કર આદિ તીર્થો, સમુ-
 દ્રો, ઉત્તમ ઉત્તમ પર્વતો, અયોધ્યા આદિ છ પુરીઓ, શ્રીરંગક્ષેત્ર, ॥ ૭ ॥ પુરુષો-
 ત્તમક્ષેત્ર, પ્રભાસ, અરણ્યો, શુભ આશ્રમો અને ત્રૈલોક્યમાં જે જે કોઈ પવિત્ર તી-
 ર્થ છે ॥ ૮ ॥ તેઓ સઘળાં દૂરથીજ ભગવાનનાં મંદિરને જોઈ પરસ્પર હસવાં લા-
 ગ્યાં અને તે પવિત્ર દર્શનથી વારંવાર રાજી થવા લાગ્યાં. ॥ ૯ ॥ અદ્ધા તથા ભક્તિ-
 ના વધારાથી વારંવાર લોટતાં અને આનંદનાં આંસુ ખેરતાં તે ગંગા, ગોદાવરી, સમુદ્રો
 અને પર્વત આદિ તીર્થો મહાભાગ્યશાળી નારદજીને અને ગૌતમ મુનિને વખાણવા
 લાગ્યાં. ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ એક બીજાનાં પણ વખાણ કરતાં અને રાજી થએલાં એ
 સર્વે તીર્થોનાં મોહોરાં જોઈ નારદજી આનંદથી નીચે પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ૧૨ ॥

॥ નારદુવાચ ॥ પંક્તયઃપુણ્યપુંજાનાંક્રતવોહિસદક્ષિણાઃ॥
 સજ્જન્મનાંસહસ્રૈસ્તુયદ્દૃષ્ટકૃષ્ણમંદિરં ॥ ૧૩ ॥ દર્શનંકૃષ્ણદેવસ્યદ્વાર
 કાગમનેમતિઃ ॥ દૃઢભક્તિર્મહાવિષ્ણોર્નાત્પસ્યતપસઃફલં ॥ ૧૪ ॥ યુ
 ધંસર્વાણિતીર્થાનિક્ષેત્રાણિયાનિકૃત્સ્ત્રશઃ ॥ ધન્યાન્યત્રતુર્કિવાચ્યંદૃષ્ટા
 કૃષ્ણપુરીયતઃ ॥ ૧૫ ॥ ધન્યેયંગૌતમીંગંગાગૌતમોઽયંમહાતપાઃ ॥ સં
 પ્રાપ્તંફલમસ્માભિર્યુષ્માભિઃસર્વતીર્થકાઃ ॥ ૧૬ ॥ પશ્યપશ્યમહાભાગે
 ગોદાવર્યથજાનહવિ ॥ શોભતેઽસૌમહાપુણ્યાદ્વારકાકૃષ્ણપાલિતા ॥
 ॥ ૧૭ ॥ હમાંપશ્યંતુતીર્થાનિયૂયંસર્વાઃસરિદ્ધરાઃ ॥ પશ્યપશ્યમહાભા
 ગેવારાણસિસુશોભને ॥ ૧૮ ॥ કુરુક્ષેત્રાદિક્ષેત્રાણિપશ્યંતુકૃષ્ણવહ્ન
 ઝાં ॥ મહાપુણ્યપ્રકાશેનરાજતેજ્ઞાનશાલિની ॥ ૧૯ ॥ નેદ્રશીમથુરા
 કાશીમાયાયોધ્યાવિરાજતે ॥ ઇંદ્રપ્રસ્થંગયાક્ષેત્રંપ્રભાસાદીનિકૃત્સ્ત્ર
 શઃ ॥ ૨૦ ॥ સૂર્યોપરાગકાલેઽપિકુરુક્ષેત્રંનરાજતે ॥ યથેયંશોભતે
 ધન્યાપુણ્યાદ્વારાવતીભુવિ ॥ ૨૧ ॥ અન્યેષાંસર્વતીર્થાનાંમાહાત્મ્યંકા
 લતોભુવિ ॥ દ્વારકેયંમહાપુણ્યાક્ષેત્રતીર્થોત્તમોત્તમા ॥ ૨૨ ॥

નારદજી કેહે છે—આપણને ભગવાનનાં મંદિરનું દર્શન થયું તેથી જણાય છે
 કે આપણે હજારો ઉત્તમ જન્મોમાં પુણ્યોના અનેક સમૂહો અને દક્ષિણાઓથી ભર-
 પૂર અનેક યજ્ઞો કર્યા હશે. ॥ ૧૩ ॥ શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન, દ્વારકામાં જવાનો વિચાર
 અને શ્રીકૃષ્ણની દૃઢ ભક્તિ એ ત્રણવાનાં થોડાં તપનું ફળ નથી. ॥ ૧૪ ॥ તમો
 સધળાં તીર્થો અને સધળાં ક્ષેત્રો ભાગ્યશાળી છો એમાં શું કેહેવું. કારણ કે દ્વારકા-
 પુરીનું દર્શન થયું. ॥ ૧૫ ॥ હે સર્વ તીર્થો ! આ ગોદાવરીને અને મુનિરાજ ગૌત-
 મને મહાભાગ્યશાળી ગણવાં જોઈએ કેમ કે એઓની કૃપાથી અમને તથા તમને
 આ ફળની પ્રાપ્તિ થઈ. ॥ ૧૬ ॥ હે પૂજ્ય ગોદાવરી ! હે ગંગા ! જીવો જીવો. આ
 શ્રીકૃષ્ણે પાળેલી મહાપવિત્ર દ્વારકા શોભે છે. ॥ ૧૭ ॥ હે તીર્થો ! હે સધળી ઉત્તમ
 નદીઓ ! આ દ્વારકાને જીવો. હે સુંદર કાશીપુરી ! હે કુરુક્ષેત્ર આદિ ક્ષેત્રો ! આ ભ-
 ગવાનને પ્યારી દ્વારકા પુરીને જીવો. જ્ઞાનથી ભરેલી આ પુરી મહાપવિત્ર પ્રકાશથી
 શોભી રહી છે. ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ મથુરા, કાશી, હરિદ્વાર, અયોધ્યા, ઈંદ્રપ્રસ્થ,
 ગયાક્ષેત્ર અને પ્રભાસ આદિ બીજાં તીર્થો આ દ્વારકા જેવાં શોભતાં નથી. ॥૨૦॥
 પૃથિવીમાં પૂજ્ય અને પવિત્ર આ દ્વારકાપુરી જેવી શોભે છે તેણે સૂર્યગ્રહણના સમ-
 યમાં પણ કુરુક્ષેત્ર શોભતું નથી. ॥ ૨૧ ॥ પૃથ્વીમાં બીજાં તીર્થોનું માહાત્મ્ય કાલની
 ગતિથી ઓછું થઈ જાય છે પણ આ મહાપવિત્ર અને સધળાં તીર્થો તથા ક્ષેત્રોમાં

દ્વારકેયંસુરશ્રેષ્ઠાવિભાતિભુવનત્રયે॥ગોમતીસ્વર્ગકુંભશ્ચકૃષ્ણદેવઃસુદર્શનં ॥ ૨૩ ॥ પુણ્યધ્વજપતાકાભિર્મુક્તિર્યત્રપ્રકાશતે ॥ સ્વર્ગાદપ્યધિકાભૂમિર્યત્સંબંધાદિરાજતે ॥ ૨૪ ॥ સેયંદ્વારાવતીધન્યાશોભતેદિવ્યતેજસા ॥ ભૂવૈકુંઠમિતિપ્રોક્તંત્રૈલોક્યેઽપ્રતિમંધ્રુવં ॥૨૫॥ ગ્રહનક્ષત્રતારાણાંયથાસૂર્યઃપ્રકાશતે ॥

॥ માર્કંડેયઉવાચ ॥ યયૌસતાનિતીર્યાનિપુરસ્કૃત્યચગૌતર્મી ॥ ૨૬ ॥ સમાયાતાસ્તત્રપૂર્વમૃષયોદેવતાગણાઃ ॥ માહાત્મ્યંદ્વારકાયાસ્તુદ્દષ્ટાચકૃષ્ણવહ્ન્યાં ॥ ૨૭ ॥ વિહાયગૌતર્મીતત્રપ્રજગ્મુરગ્રતોઽગ્રતઃ ॥ પ્રત્દષ્ટાગૌતર્મીતેનઋષિભિસ્ત્વરિતાયયૌ ॥ ૨૮ ॥ ગતિવાદ્યૈઃસુનૃત્યૈશ્વપતાકાભિઃસમંતતઃ ॥ શ્રુત્વાસંગર્જિતંતેષાંમુદાચહરિનામભિઃ ॥ ૨૯ ॥ પ્રત્દષ્ટોનારદસ્તત્રવ્યૂહાંશ્ચક્રેમનૌરમાન્ ॥ સતીર્થાન્યગ્રતઃકૃત્વામધ્યેકૃત્વાતુશોભનં ॥ ૩૦ ॥ પ્રયાગંતીર્થરાજંચપ્રત્દષ્ટંક્ષેત્રદર્શનાત્ ॥તતઃપશ્ચાત્સરિત્સ્યાનંચકારઋષિસત્તમઃ॥૩૧॥

ઉત્તમ દ્વારકાપુરીનું માહાત્મ્ય કદી ઓછું થતું નથી. ॥ ૨૨ ॥ હે ઉત્તમ દેવતા ! ત્રૈલોક્યમાં આ દ્વારકા, ગોમતી, મંદિર ઉપરનો સ્વર્ગકુંભ એવા નામનો કલશ, શ્રીકૃષ્ણ અને સુદર્શન એક બહુજ શોભે છે. ॥ ૨૩ ॥ આ પુરીમાં પવિત્ર ધ્વજ અને પતાકાઓથી મુક્તિનોજ પ્રકાશ થઈ રહ્યો છે અને આ પુરીના સંબંધથી પૃથ્વી સ્વર્ગ કરતાં પણ વધારે શોભા પામી છે. ॥ ૨૪ ॥ આ પૂજ્ય દ્વારકાપુરી કે જે ત્રૈલોક્યમાં સર્વોત્તમ ભૂવૈકુંઠ કેહેવાય છે તે દિવ્ય તેજથી કેવી શોભી રહે છે. ॥ ૨૫ ॥ ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ કરતાં જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ આધિક છે તેમ તીર્થક્ષેત્રોમાં દ્વારકાનો પ્રકાશ આધિક છે.

માર્કંડેય કેહે છે—એ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં નારદજી તીર્થોને સાથે લઈ ગોદાવરીને આગળ કરીને ત્યાં પોહ્યા. ॥ ૨૬ ॥ ત્યાં પ્રથમથી આવી પોહ્યેલા કેટલાએક ઋષિઓ અને દેવતાઓ દ્વારકાને તથા તેની મોટાઈને જોઈ ॥ ૨૭ ॥ ગોદાવરીને પાછળ મુકી દૂધને આગળ આગળ વધવા લાગ્યા, અને પ્રસન્ન થયેલાં ગોદાવરી પણ આનંદથી ઋષિઓની સાથે ઉતાવળાં ચાલવાં લાગ્યાં. ॥ ૨૮ ॥ આરે ઠેર ગાયનોથી, વાળાંઓથી, નૃત્યોથી, પતાકાઓથી અને પ્રેમ પૂર્વક ભગવાનનાં નામોની ગર્જનાઓથી ॥ ૨૯ ॥ રાજી થયેલા નારદજીએ સગવડને વાસ્તે સર્વેના નોખનોખા સુંદર બૂહ ગોઠવ્યા. તીર્થોને અગળ કરી તેઓના મધ્યમાં તીર્થોના

જાનહવીગૌતમીરેવાયમુનાપ્રાક્સરસ્વતી ॥ સરયુર્મંડકાતાપીપયો
 ણીચમહાનદી ॥ ૩૨ ॥ સ્વર્ગેમર્ત્યેચપાતાલેવર્તમાનાઃસરિદ્ધ
 રાઃ ॥ કૃષ્ણાભીમરથીતુંગાકાવેરીચાઘનાશિની ॥ ૩૩ ॥ વ્રજં
 તિયુગપત્સર્વાઃપશ્યંત્યોદ્વારકાંપુરીં ॥ વારાણસીકુરુક્ષેત્રમુખ્યાન્ય
 ન્યાનિકૃત્સ્ત્રશઃ ॥ ૩૪ ॥ વ્રજંતિદર્શયંત્યેવઅન્યોન્યંદ્વારકાંપુરીં ॥
 તતસ્તુસાગરાઃસપ્તસર્વેસ્તીર્યૈઃસમન્વિતાઃ ॥ ૩૫ ॥ તતઃપશ્ચાદરણ્યા
 ન્યાશ્રમાઃપુણ્યતમાઅપિ ॥ તતસ્તુપર્વતાઃસર્વેનૃત્યંતશ્ચપ્રહર્ષિતાઃ ॥
 ૩૬ ॥ વ્રજંતિદર્શયંતસ્તેઅન્યોઽન્યંદ્વારકાશ્રિયં ॥ તતશ્ચક્રષ
 યોદેવાઃસમંતાદ્દૃષ્ટમાનસાઃ ॥ ૩૭ ॥ ગાયંત્યોનૃત્યમાનાશ્વગર્જતો
 હરિનામભિઃ ॥ પ્રાપ્તાઃશ્રીગોમતીતીરંસર્વવ્યૂહસમન્વિતાઃ ॥ ૩૮ ॥ દ
 ષ્ઠાતાંગોમતીદેવીતેચસર્વેપ્રહર્ષિતાઃ ॥ દૃષ્ટ્વામહત્ત્વંગોમત્યાઃપ્રત્દષ્ટોનાર
 દોઽબ્રવીત્ ॥ ૩૯ ॥

॥ નારદુવાચ ॥ હેમાગીરથિહેરેવેયમુનેશ્વરુગૌતમિ ॥ સેયં

રાજન પ્રયાગને રાખ્યો કે જોના મનમાં દ્વારકાના દર્શનથી આનંદ વ્યાપી રહ્યો હતો.
 તે પછી નદીઓને ગોઠવી દીધી. ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ ગંગા, ગોદાવરી, રેવા, યમુના,
 પ્રાચી, સરસ્વતી, સરયુ, ગંડકી, તાપી, પયોણી, મહાનદી, ॥ ૩૨ ॥ કૃષ્ણા, ભી-
 મરથી, તુંગા, અને કાવેરી આદિ સ્વર્ગલોક મર્ત્યલોક તથા પાતાલની પાપોનો નાશ
 કરનારી સઘળી ઉત્તમ નદીઓ દ્વારકાપુરીને જોતી જોતી એકી હારે ચાલવા લાગી.
 કાશી અને કુરુક્ષેત્ર આદિ ખીન્ન સઘળાં ક્ષેત્રો એક ખીજને દ્વારકાપુરી દેખાડતાં દેખાડતાં
 નદીઓની પાછળ ચાલવા લાગ્યાં. તે પછી સઘળાં તીર્થો સહિત સાત સમુદ્રોને નાર-
 દજીએ ગોઠવ્યા. ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ તે પછી અરણ્યોને અને પવિત્ર આશ્ર-
 મોને ગોઠવ્યા અને તે પછી પર્વતોને ગોઠવ્યા. એઓ સઘળાં આનંદથી નાચતાં
 નાચતાં અને એકખીજને દ્વારકાની શોભા દેખાડતાં દેખાડતાં ચાલવા લાગ્યાં. પર્વ-
 તોની પાછળ મનમાં રાજી થતા ઋષિઓ અને દેવતાઓ નારદજીના ગોઠવવાથી
 ચારે કોર ચાલવા લાગ્યા. ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ એ પ્રમાણે વ્યૂહમાં ગોઠવાએલા સર્વ
 લોકો ગાયન કરતા, નાચતા અને ભગવાનનાં નામોની ગર્જના કરતા કરતા ગોમ-
 તીને કાંઠે પોહાવ્યા અને ગોમતીદેવીને જોઈ રાજી થયા. ગોમતીના મહિમાને જોઈ
 ખડ્ગ પ્રસન્ન થએલા નારદજી નીચે પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥

નારદજી કેહે છે—હે ગંગા ! હે રેવા ! હે યમુના ! હે ગોદાવરી ! સાંભળો.

શ્રીગોમતીદેવીવિશ્વયાતાબુવનત્રયે ॥ ૪૦ ॥ યસ્યાઃસકૃજ્જલેશ્વાનં
વર્ધતેબ્રહ્મવિદ્યાયા ॥ બ્રહ્મજ્ઞાનસમાચેયંસર્વતીર્થોત્તમોત્તમા ॥ ૪૧ ॥
બ્રહ્મજ્ઞાનેનમુચ્યંતેપ્રયાગેમરણેનવા ॥ સ્નાનમાત્રેણસર્વેપિગોમત્યાંપૂર્વ
જૈઃસહ ॥ ૪૨ ॥ મહિમાનંતુગોમત્યાવદનૈર્યુગસંસ્થયા ॥ વક્તુનશ
ક્યતેસત્યમનંતત્વાત્સરિદ્ધરાઃ ॥ ૪૩ ॥

॥માર્કેડેયઉવાચ॥ નિશમ્યસર્વતીર્થાનિમાહાત્મ્યામિદમદ્ભુતં ॥
ગોમત્યાંશ્રદ્ધયાસ્નાત્વાઉત્સવૈરગ્રતોઘયુઃ ॥ ૪૪ ॥ તતઃક્ષેત્રાણિતી
ર્થાનિસારિતઃસાગરાદયઃ ॥ દદૃશુર્દ્વારકાંરમ્યામાગતાદ્વારમંડલે ॥ ૪૫ ॥
સ્થિતાંસિંહાસનેદિવ્યેમણિકાંચનભૂષિતે ॥ સુંદરાંશુક્રવર્ણાંચિચંદ્રાદિ
ત્યસમપ્રભાં ॥ ૪૬ ॥ દિવ્યવસ્ત્રાંસુગંધાદ્યાંરત્નાભરણભૂષિતાં ॥ કિ
રીટકુંડલૈર્દિવ્યૈઃશોભિતાંકંકણાદિજિઃ ॥ ૪૭ ॥ વરદાભયહસ્તાંચશં
સ્વચક્રગદાયુધાં ॥ શ્વેતાતપત્રશોભાદ્યાંચામરવ્યજનાદિજિઃ ॥ ૪૮ ॥
અત્યાસંસેવિતાંતીર્થપ્રવરૈઃસર્વતોદિશં ॥ સંસ્તવૈઃસ્તૂયમાનાંવૈગીતવા

આ ગોમતી દેવી ત્રેલોક્યમાં વિખ્યાત છે. આના જળમાં એકવાર નાહાવામાં આવે
તોપણ તે નાહાણું બ્રહ્મવિદ્યા કરતાં પણ અધિક સુખદાયી થાય છે. આ ગોમતી
બ્રહ્મજ્ઞાન સમાન છે અને સઘળાં તીર્થોમાં અત્યંત ઉત્તમ છે. ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ બ્રહ્મજ્ઞાનથી
અથવા પ્રયાગમાં મરવાથી એકનેજ મુક્તિ થાય છે પણ ગોમતીમાં તો સ્નાન માત્ર
કરવાથી સઘળા લોકો પોતપોતાના પૂર્વજ્ઞે સહિત મુક્ત થઈ જાય છે. ॥ ૪૨ ॥
હે ઉત્તમ નદીઓ ! ગોમતીનો મહિમા અનંત છે તેથી ચાર મોહાડાં કરીએ તોપણ
તેનું પુરું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી એ હું સત્ય કહું છું. ॥ ૪૩ ॥

માર્કેડેય કેહે છે—સઘળાં તીર્થો એ ગોમતીનો અબ્દુત મહિમા સાંભળી શ્ર-
દ્ધાથી ગોમતીમાં નાહીને ઉત્સવ કરતાં કરતાં આગળ આદ્યાં. ॥ ૪૪ ॥ પછી
દ્વાર મંડલમાં આવતાં ક્ષેત્રોએ, તીર્થોએ, નદીઓએ અને સમુદ્ર આદિએ રમણીય
દ્વારકાં (અધિષ્ઠાતા દેવી) ને દીઠાં. ॥ ૪૫ ॥ મણિ અને સુવર્ણથી શોભતા દિવ્ય
સિંહાસન પર ખીરાજીલાં, રૂપાણાં, ચેત વર્ણવાળાં, ચંદ્ર તથા સૂર્ય સરખી દીપ્તિવાળાં,
॥ ૪૬ ॥ દિવ્ય વસ્ત્રોવાળાં, સુગંધોથી ભરપૂર, રત્નનાં આભરણોવાળાં, દિવ્ય કિરી-
ટ કુંડલ અને કંકણ આદિથી શોભતાં, ॥ ૪૭ ॥ હાથમાં વર તથા અભયને ધર-
નારાં, શંખ ચક્ર તથા ગદા રૂપ આયુધોવાળાં, ઘોળાં છત્ર ચામર તથા પંખાઓ
લઈને ચારેકેર ઉભેલાં સઘળાં તીર્થોએ સેવેલાં, સ્તોત્રોથી સ્તુતિ કરાતાં અને ગાયન

આદિહર્ષિતાં ॥ ૪૧ ॥ મહાસિંહાસનસ્થાંતુદ્ધાદ્વારાવતીપુરીં ॥ પ્રણેમુ
યુંગપત્સર્વેસર્વાણિચસુખાક્તિતઃ ॥ ૫૦ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कण्डेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
ऋषिक्षेत्रादीनां द्वारकादशनफलं नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

તથા વાળંત્ર આદિથી પ્રસન્ન થતાં એ દ્વારકાને જોઈ ભક્તિપૂર્વક યાત્રા કરવા આવેલાં
તીર્થ આદિ સધળાઓએ તેમને પ્રણામ કર્યા. ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥

ઇતિશ્રી સ્કંદપુરાણમાની માર્કંડેય કહેલી સંહિતા ૩૫ દ્વારકા માહાત્મ્યનો 'ઋષિ-
ક્ષેત્રાદિનાં દ્વારકાદર્શન' એવા નામનો એકત્રીશમો અધ્યાયસંપૂર્ણ.

॥ દ્વાત્રિશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ માર્કંડેયઉવાચ ॥ નારદસ્ત્વગ્રતોગત્વાપ્રણમ્યાયહરિપ્રિયાં ॥
ઉવાચલલિતાંવાચંહર્ષયન્દ્વારકાંપુરીં ॥ ૧ ॥

॥ નારદઉવાચ ॥ પશ્યપશ્યમહાભાગેસર્વેપ્રાપ્તાઃસુશોભને ॥
તીર્થક્ષેત્રાદિદેવાશ્ચઋષયશ્ચતપોધનાઃ ॥ ૨ ॥ પશ્યેમંપુરતઃકૃત્વાપ્ર
યાગંતીર્થકૈઃસહ ॥ દ્વારેકતવપાદાગ્રેતુંઠંતિશ્રદ્ધયાદ્ભુતં ॥ ૩ ॥ इमा
निपुष्कराण्येवनमंतिश्रद्धयाशुभे ॥ इयंचगौतमीपुण्यासर्वतीर्थसम
न्विता ॥ ४ ॥ सिंहस्थितेगुरौभद्रेसंप्राप्तासौभगमहत् ॥ किंतुदुर्जन
संसर्गाद्दग्धापापाग्निनातदा ॥ ५ ॥ શ્રુત્વાકાશેમહાશબ્દસંપ્રાપ્તિયં

अध्याय ३२ मो.

માર્કંડેય કહે છે—નારદજીએ તો ભગવાનને પ્યારાં દ્વારકાજીની પાસે જઈ
પ્રણામ કરી તેમને પ્રસન્ન કરે એવાં નીચે પ્રમાણે સુંદર વચ્ચનો કહ્યો. ॥ ૧ ॥

નારદજી કહે છે—હૈ પૂજ્ય અને સુંદર દ્વારકાંજી ! તીર્થો, ક્ષેત્રાદિક, દેવતાઓ
અને તપસ્વી ઋષિયો એઓ સર્વે તમારી પાસે આવ્યાં છે તે જુવો. ॥ ૨ ॥ જુઓ
તીર્થો સહિત પ્રયાગને અગ્રણી કરીને એ સધળાઓ તમારાં ચરણની પાસે અદ્વાધી
અર્હુત નાચ કરે છે. ॥ ૩ ॥ હૈ સુંદરી ! જુવો. આ ત્રણે પુષ્કરે અદ્વાધી તમને
નમ્રે છે. આ પવિત્ર ગોદાવરી કે જે સિંહના પૃથ્વસ્પતિના સમયમાં ભારે સૌભાગ્ય

તવાંતિકં ॥ નમસ્કરોતિદેવિત્વાંદ્વારકેગૌતમીશુભા ॥ ૬ ॥ કજ્જલા
 ચલસંકાશાદુષ્ટસંપર્કદોષતઃ ॥ તવમાર્ગેઽભવચ્છુભ્રાશરચ્ચદ્રંસમપ્રભા ॥
 ॥ ૭ ॥ પશ્યપશ્યમહાભાગેદ્યંભાગીરથીશુભે ॥ નમસ્કરોતિતેષાદૌ
 સંત્દષ્યતિપુનઃપુનઃ ॥ ૮ ॥ પશ્યેમાંનર્મદાંપુણ્યાંપ્રણતાંતવપાદયોઃ ॥ યમુ
 નાચંદ્રભાગેયંદ્યંપ્રાચીસરસ્વતી ॥ ૯ ॥ સરયૂર્ગંડકીક્ષિપ્રાગોમતીપૂ
 ર્વવાહિની ॥ શોણસિંધૂનદાવેતૌઅન્યાશ્વસરિતાંવરાઃ ॥ ૧૦ ॥ પ
 શ્યપશ્યમહાભાગેલુંઠંત્યેતાઃપુનઃપુનઃ ॥ પયોષ્ણીતપતીપુણ્યેનમતસ્તે
 પદાંબુજં ॥ ૧૧ ॥ કૃષ્ણાભીમરથીપુણ્યાકાવેર્યાધ્યાઃસરિદ્વરાઃ ॥ સી
 તાચક્ષુર્નદીમદ્રાનમંત્યેતાઃપદાંબુજં ॥ ૧૨ ॥ દ્વારકેતેમહાપુણ્યેસપ્ત
 દ્વીપોદ્ભવાઃપુરા ॥ મંદાકિનીતયાપુણ્યાભોગવતીસરિદ્વરા ॥ ૧૩ ॥ ત્રૈ
 લોક્યેવર્તમાનાનિસર્વતીર્થાનિતાનિવૈ ॥ નમંતિચરણાંભોજંક્ષેત્રતીર્થ
 વેરેશ્વાર ॥ ૧૪ ॥ પશ્યાશ્ચર્યમિદંમદ્રેવારાણસીવિમુક્તિદા ॥ સુખ
 ત્પાતેપદાંભોજંશિરસાધાર્યવર્તતે ॥ ૧૫ ॥ કુરુક્ષેત્રંમહાપુણ્યંનમ

પામી હતી તેમ દુર્જનોના સંસર્ગ થવાને લીધે પાપરૂપી અગ્નિથી પણ તપી ગઈ
 હતી તે આકાશવાણી સાંભળી સર્વતીર્થો સહિત તમારી પાસે આવીને તમને પ્રણામ
 કરે છે. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ ૬ ॥ દુષ્ટ પુરુષોના સંસર્ગનો દોષ લાગવાથી ગોદાવરી કાળ-
 ણના પાહાડ જેવી થઈ ગઈ હતી પણ તમારા માર્ગમાં આલી ત્યારથી પાછી શર-
 દ્ધતુના ચંદ્ર જેવી ધોળી થઈ છે. ॥ ૭ ॥ જુવો જુવો. આ ગંગા તમારા ચરણમાં
 નમે છે અને વારંવાર રાજ થાય છે. ॥ ૮ ॥ જુવો જુવો. આ પવિત્ર નર્મદા તમારા
 ચરણમાં નમે છે. આ યમુના, ચંદ્રભાગા, પ્રાચી સરસ્વતી, સરયૂ, ગંડકી, ક્ષિપ્રા,
 પૂર્વવાહિની ગોમતી, શોણ તથા સિંધુ નામના બે નદ અને બીજી પણ ઉત્તમ ન-
 દીઓ તમારા ચરણમાં વારંવાર લોટે છે. આ પવિત્ર પયોષ્ણી અને તપતી તમારા
 ચરણમાં નમે છે. ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ આ કૃષ્ણા, ભીમરથી, કાવેરી, સીતા,
 અક્ષુ, અને ભદ્રા આદિ ઉત્તમ નદીઓ તમારા ચરણમાં નમે છે. ॥ ૧૨ ॥ હે
 મહાપવિત્ર દ્વારકાજી ! આ સાતે દ્વીપની નદીઓ તમને પ્રણામ કરે છે. હે ઉત્તમ
 ક્ષેત્રોનાં અને તીર્થોનાં ઈશ્વરી ! આ પવિત્ર નદીઓમાં ઉત્તમ મંદાકિની, ભોગવતી
 અને ત્રૈલોક્યની અંદરનાં સઘળાં તીર્થો તમારા ચરણમાં પ્રણામ કરે છે. ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥
 હે સુંદરી ! આ આશ્ચર્ય જુવો કે મુક્તિ આપનારી કાશીપુરી પ્રેમભક્તિથી તમારા
 ચરણ કમળને પોતાને માથે ધરી રહી છે. ॥ ૧૫ ॥ હે દ્વારકાજી ! આ મહાપવિત્ર
 કુરુક્ષેત્ર આનંદથી તમને પ્રણામ કરે છે. આ મથુરાપુરી તમારા ચરણમાં નમી રહી છે

તિત્વાંપ્રહર્ષિતં ॥ દ્વારકેમયુરાંપશ્યપ્રણતાંતવપાદયોઃ ॥ ૧૬ ॥
 અયોધ્યાવંતિકામાયાતેનમંતિપદાંબુજં ॥ ગયાંકાંચીવિશાલાચવિર
 જાલુંઠિતિક્ષિતૌ ॥ ૧૭ ॥ શાલગ્રામંમહાક્ષેત્રંનમતેતવપાદયોઃ ॥
 પશ્યારણ્યાનિસર્વાણિનૈમિષંપ્રણતંપુરઃ ॥ ૧૮ ॥ રેણુકંશૂકરંચૈવદં
 ઢકારણ્યમર્બુદં ॥ નારાયણસરઃપશ્યહારકેપ્રણતંતથા ॥ ૧૯ ॥ પ
 શ્યૈતાન્પ્રણતાન્સર્વાન્પર્વતાંસ્તવપાદયોઃ ॥ અયંમેરુઃશૈલવરઃપ્રભાસં
 ક્ષેત્રમુત્તમં ॥ ૨૦ ॥ ઞાર્ગવાદીનિચાન્યાનિસર્વક્ષેત્રાણિસુંદરીં ॥
 હારકેપ્રણમંતિત્વાંઞત્યાસ્થાયપુનઃપુનઃ ॥ ૨૧ ॥ પશ્યેમાન્સાગરા
 ન્સપ્તપતિતાંસ્તવપાદયોઃ ॥ અયંમેરુશ્ચકૈલાસમંદરાદ્યાઃસહસ્રશઃ ॥
 ૨૨ ॥ હિમાદ્રિર્વિંધ્યશૈલશ્ચશ્રીશૈલાદ્યાઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ ઞત્યાનમં
 તિતેપાદૌદેવિસર્વોત્તમોત્તમે ॥ ૨૩ ॥ દેવઋષિગણાઃસર્વેનમંતિત્વાં
 પુનઃપુનઃ ॥ ગીતવાદ્યપ્રયોષૈશ્વનૃત્યમાનાઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ ૨૪ ॥ દ્વારકે
 પશ્યચૈતાનિપ્રયાગાદીનિકૃત્ત્વશઃ ॥ વારાણસીકુરુક્ષેત્રપ્રમુખાનિસરિ
 દ્વરાઃ ॥ ૨૫ ॥ ગંગાદ્યાઃસાગરાઃશૈલાનૃત્યંતિપુરતસ્તવ ॥ ઋષિદેવગણાઃ

તેને જીવો ॥ ૧૬ ॥ આ અયોધ્યા, ઉજ્જૈણ અને હરિદ્વાર તમારા ચરણ કમળને
 પ્રણામ કરે છે. આ ગયા, કાંચી, વિશાલા અને વિરજા તમારી પાસે ધરતીપર લોટે છે.
 ॥ ૧૭ ॥ આ શાલગ્રામનું મોટું ક્ષેત્ર તમારા ચરણમાં નમે છે. આ સધળાં ચર-
 ણોને અને તેઓમાં પ્રથમથી નમેલાં નૈમિષારણ્યને જીવો. ॥ ૧૮ ॥ આ રેણુક,
 શૂકર, દંડકારણ્ય, અર્બુદારણ્ય અને નારાયણ સર નમી રહ્યાં છે તેઓને જીવો. ॥ ૧૯ ॥
 આ સધળા પર્વતો તમારા ચરણમાં નમ્યા છે તેઓ ઉપર દૃષ્ટિ કરો. આ સર્વ પર્વ-
 તોમાં ઉત્તમ મેરૂ પર્વત છે. આ મહા ઉત્તમ પ્રભાસ ક્ષેત્ર છે. ॥ ૨૦ ॥ હે દ્વારકાજી !
 આ ભરૂચ આદિ સધળાં ક્ષેત્રો ભક્તિને લીધે વારંવાર ધરતીપર પડીને તમને પ્રણામ
 કરે છે. ॥ ૨૧ ॥ આ સાત સમુદ્રો તમારા ચરણમાં પડ્યા છે તેઓ ઉપર દૃષ્ટિ
 કરો. હે દેવી ! હે સર્વોત્તમ ! આ મેરૂ, કૈલાસ, મંદર, હિમાલય, વિંધ્યાચળ અને
 શ્રીશૈલ આદિ હજારો પર્વતો પ્રેમથી આનંદ પૂર્વક તમારા ચરણમાં નમે છે. ॥ ૨૨ ॥
 ॥ ૨૩ ॥ આ ગાયન અને વાજાંત્રોના શબ્દોથી રાજ્ય થઈને નાચતા સધળા દેવ-
 તાઓ અને ઋષિઓ વારંવાર તમને પ્રણામ કરે છે. ॥ ૨૪ ॥ હે દ્વારકાજી ! જીવો.
 આ પ્રયાગ અને કુરુક્ષેત્ર આદિ સધળાં તીર્થો, કાશી, ગંગા આદિ ઉત્તમ નદીઓ,
 સમુદ્રો અને પર્વતો તમારી આગળ નાચે છે. આ સર્વ ઋષિઓ અને દેવતાઓ

સર્વેર્ગર્જીતિહરિનામજિઃ ॥ ૨૬ ॥ ધન્યાન્યેતાનિચૈતેચકિંશામ્યં ધ્યૈ
તેશુજે ॥ નૃત્યંતિદ્વારકાંપ્રાપ્યપરમાનંદસંપ્તુતાઃ ॥ ૨૭ ॥ ધન્યાઃપુ
ણ્યતમાસ્તેવૈનમસ્યાસ્ત્રિદિવૌકસાં ॥ ૨૮ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ इत्येवंवदतस्तस्यद्वारकादृष्टमानसा ॥
॥ २९ ॥ नृत्यतोमुदितान्वीक्ष्यसर्वेषांमानमाददौ ॥ तीर्थादिपर्वता
नांचसंलापालिंगनादिभिः ॥ ३० ॥ उवाचललितांवाचंगौतमींस्पृ
श्यपाणिनां ॥ भागीरथीप्रयागादीन्क्षेत्रादीनयसर्वशः ॥ ३१ ॥ ह्य
रकामधुरालापैःसर्वानानंदयत्तदा ॥ अथाश्चर्यमभूत्तत्रसर्वानंदविव
र्धनं ॥ ३२ ॥ प्रावर्तततदाप्रौढगीतवाद्यादयःस्वनाः ॥ गर्जनानिसु
पुण्यानिहरिशब्दैःपृथक्पृथक् ॥ ३३ ॥ अदृश्यंततदासर्वेब्रह्माद्या
देवनायकाः॥महेशःस्वगणैःसाकंभवान्यासमदृश्यत ॥ ३४ ॥ इंद्रश्च
त्रिदशैःसाकंयक्षगधर्वकिंनरैः॥मरुद्भिर्लोकपालैश्चलोकैःसर्वैःप्रहर्षितः
॥ ३५ ॥ भृगवाद्याःसनकाद्याश्चनृत्यमानाःप्रहर्षिताः ॥ ब्रह्माणंचपुरस्कृ

તમારી પાસે ભગવાનનાં નામોની ગર્જના કરે છે. ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ હે સુંદરી !
આ લોકો તમારી પાસે આવીને પરમ આનંદથી નાચે છે માટે ભાગ્યશાળી છે.
એઓના ભાગ્યનું શું વર્ણન કરવું. ॥ ૨૭ ॥ જ્યો તમારી સેવા કરે છે તેઓ
અત્યંત પવિત્ર છે, ભાગ્યશાળી છે અને દેવતાઓએ પણ નમવા યોગ્ય છે. ॥ ૨૮ ॥

માર્કંડેય કહે છે-નારદજી એ પ્રમાણે જોલતાં દ્વારકાજીએ એ તીર્થ તથા
પર્વત આદિ લોકોને નાચતાં અને રાજી થએલાં જોઈ પોતે પણ મનમાં રાજી થઈને
ભાષણ તથા આલિંગન આદિથી સર્વેને માન આપ્યું. ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ ગોદાવરીનો
હાથ આલીને તેની સાથે સુંદર વાતચીત કરી અને ખીજાં પણ ગંગા તથા પ્રયાગ
આદિ સઘળાં તીર્થક્ષેત્રોને મધુર ભાષણોથી રાજી કર્યાં. એ સમયમાં સઘળાંઓના
આનંદને વધારે એવું આશ્ચર્ય થયું. ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ એ આશ્ચર્ય એ થયું કે ગાયન
અને વાજંત આદિના પ્રૌઢ શબ્દો થવા લાગ્યા તથા ભગવાનનાં નામોની નોખ
નોખી પવિત્ર ગર્જનાઓ થવા લાગી. ॥ ૩૩ ॥ એ સમયે તુરંતજી બ્રહ્મા આદિ
મોટા મોટા દેવો, પાર્ષદો તથા પાર્વતી સહિત મહાદેવજી, દેવતાઓ સહિત ઈંદ્ર,
યક્ષો, ગંધર્વો, કિતરો, વાયુગણ, લોકપાલો અને સઘળા લોકો, એઓએ પ્રેમથી ત્યાં
દેખાવ દીધો. ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ભૃગુ તથા સનક આદિ મહા મુનિઓ પણ પ્રેમથી
નાચતા નાચતા ત્યાં આવ્યા. બ્રહ્મા અગ્રણી થવાને લીધે સ્વર્ગના રહેવાશી દેવતા-

ત્યસ્વર્ગસ્યાદેવનાયકાઃ ॥ ૩૬ ॥ ઋચુસ્તેદ્વારકાંદૃષ્ટ્વાબ્રહ્મેશાનાદયસ્ત
દા ॥ હર્ષવિવ્હલિતાત્માનોવીક્ષ્યાન્યોન્યંચવિસ્મિતાઃ ॥ ૩૭ ॥

॥ દેવાઋચુઃ ॥ ધન્યેયંદ્વારકાદેવીવહતેયત્રગોમતી ॥ યત્રા
સ્તેભગવાન્કૃષ્ણઃસેયંપુण्याવિરાજતે ॥ ૩૮ ॥ એતદ્વૈચક્રતીર્થચય
ચ્છિલાશ્ચકચિન્હિતા ॥ મુક્તિદાઃપાપિનાંલોકેમ્લેચ્છદેશેઽપિપૂજિ
તાઃ ॥ ૩૯ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ બ્રહ્માદીનાગતાન્દૃષ્ટ્વાવિસ્મિતાનારદા
દયઃ ॥ ક્ષેત્રાણિતીર્થમુખ્યાનિવિસ્મિતાનિસરિદ્વારાઃ ॥ ૪૦ ॥ પ્રણે
મ્યુગપત્સર્વેસર્વાઃસર્વાણિસર્વશઃ ॥ દૃષ્ટ્વાદેવગણાઃસર્વેદ્વારકાંપ્રવવંદિ
રે ॥ ૪૧ ॥ ગીતવાદ્યાદિનિર્ઘોષૈર્નૃત્યમાનાઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ દૃષ્ટ્વાબ્રહ્મ
મહેશાનૌદ્વારકાપ્રીતમાનસૌ ॥ ૪૨ ॥ ત્યક્ત્વાસિંહાસનંરમ્યંદંડ
વત્પતિતામુવિ ॥ બ્રહ્મેશાનૌતતોદૃષ્ટ્વાદ્વારકામખ્યવંદતાં ॥ ૪૩ ॥
ભવાનીચતતોદૃષ્ટ્વાદ્વારકામભિવંદિતાં ॥ તીર્થક્ષેત્રાદિદેવૈશ્વપૂજિતાં
કૃષ્ણવહ્ન્યાં ॥ ૪૪ ॥ નનામશુદ્ધયામત્ત્યાદ્વારકાયાઃપદાંબુજે ॥
ઓ ત્યાં આઠ્યા. ॥ ૩૬ ॥ હર્ષથી વિવ્હલ થએલા અને એક બીજાને જોઈ વિસ્મ-
ય પામેલા પ્રજ્ઞા અને મહાદેવજી આદિ દેવતાઓ તે સમયે દ્વારકાજીવિષે નીચે પ્ર-
માણે બોલ્યા. ॥ ૩૭ ॥ દેવતાઓ બોલે છે—જ્યાં ગોમતી વહે છે અને શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાન રહ્યા છે એવાં આ ભાગ્યસાક્ષી અને પવિત્ર દ્વારકાદેવી ખીરાજે છે. ॥ ૩૮ ॥
આ ચક્રતીર્થ છે કે જેની ચક્રના ચિન્હવાળી શિલાઓ લોકમાં પાપીઓને પણ મુ-
ક્તિ આપે છે અને મ્લેચ્છોના દેશમાં પણ પૂજાય છે. ॥ ૩૯ ॥

માર્કંડેય કહે છે—નારદ આદિ ઋષિઓ, સર્વે ક્ષેત્રો, ઉત્તમ તીર્થો અને નદીઓ
પ્રજ્ઞાદિકને આવેલા જોઈ વિસ્મય પામ્યાં અને તેઓને ચારે કોરથી એકજ સમયે
પ્રણામ કરવા લાગ્યાં. એઓને જોઈ રાજા થયેલા પ્રજ્ઞાદિક પણ દ્વારકાજીને પ્રણામ
કરવા લાગ્યા તથા ગાયન અને વાજંત્રોના શબ્દોથી નાચવા લાગ્યા. પ્રજ્ઞાને અને
મહાદેવને પોતાની પાસે પ્રેમથી આવેલા જોઈ દ્વારકાજીએ પોતાનું રમણીય સિંહા-
સન છોડી દઈ પૃથ્વીપર પડીને તેઓને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. દ્વારકાજી પ્રજ્ઞાને
અને મહાદેવને પગે લાગ્યાં અને પ્રજ્ઞા તથા મહાદેવ એ જોઈને વળી દ્વારકાજીને
પગે લાગ્યા. ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ તીર્થ, ક્ષેત્ર અને દેવ આદિ સઘળાઓએ
વંદેલાં તથા પૂજેલાં એ શ્રીકૃષ્ણને પ્યારાં દ્વારકાજીને જોઈ પાર્વતીએ પણ શુદ્ધ ભ-
ક્તિથી તેમના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા. તે સમયે રાજા થયેલા પ્રજ્ઞાએ તથા મહા-

ઊચતુસ્તૌતદાદેવૌદ્વારકાંપ્રતિહર્ષિતૌ ॥ ૪૫ ॥ શ્રેષ્ઠાત્વમંબત્રૈલોક્યે
 સર્વેષાંપાપનાશકૃત્ ॥ યતસ્ત્વાંનત્યજેત્સાક્ષાદ્ભગવાન્વિષ્ણુરવ્યયઃ
 ॥ ૪૬ ॥ અથોદર્શયદેવેશંકૃષ્ણકંસવિનાશનં ॥ યદ્દર્શનાન્મહાસિદ્ધિઃ
 સર્વેષાંનોભવિષ્યતિ ॥ ૪૭ ॥ શ્રુત્વોવાચતદાદેવાન્દ્વારકાહર્ષવિબ્હ
 ત્લા ॥ દૃશ્યતાંદૃશ્યતાંદેવાઃસોયંવૈદ્વારકેશ્વરઃ ॥ ૪૮ ॥ યસ્યસંદર્શનં
 પ્રાપ્યસદ્યોમુક્તિર્ભવેદિતિ ॥ તદાદેવગણાઃસર્વેક્ષેત્રતીર્થાદિસંયુતાઃ ॥
 ॥ ૪૯ ॥ પશ્ચિમાભિમુખંદૃષ્ટ્વાકૃષ્ણકેશવિનાશનં ॥ પ્રણેમ્યુગપત્સ
 વૈનૃત્યમાનાઃસમંતતઃ ॥ ૫૦ ॥ બ્રહ્માભવોભવાનીચસેંદ્રાદેવગણામુ
 દા ॥ દૃષ્ટ્વાકૃષ્ણપ્રણેમુસ્તેભક્ત્યોત્થાપપુનઃપુનઃ ॥ ૫૧ ॥ પ્ર
 યાગાદીનિતીર્થાનિગંગાદ્યાઃસરિતોઽમલાઃ ॥ વારાણસીકુરુક્ષેત્રમુ
 રુયાન્યન્યાનિકૃત્સ્ત્રશઃ ॥ ૫૨ ॥ સાગરાઃપર્વતાઃપુण्याઅરण्या
 ન્યાશ્રમૈઃસહ ॥ ઋષયોયક્ષગંધર્વાઃશુકાદ્યાઃસનકાદયઃ ॥ ૫૩ ॥
 તથૈવાન્યેચતેસર્વેભક્ત્યાપરમયામુદા ॥ વીક્ષ્યવક્રંપ્રણેમુસ્તેકૃષ્ણકૃષ્ણે
 તિવાદિનઃ ॥ ૫૪ ॥ તદાતેષાંચસર્વેષાંસંસિદ્ધિઃકૃષ્ણદર્શનાત્ ॥ સ્ના

દેવજીએ દ્વારકાજીને કહ્યું કે “હે માતાજી ! તમે ત્રૈલોક્યમાં શ્રેષ્ઠ છો અને સઘળાં-
 યોનાં પાપોનો નાશ કરનારાં છો. કારણ કે અવિનાશી સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાન
 કદી પણ તમારો ત્યાગ કરતા નથી. ॥૪૩॥૪૪॥૪૫॥૪૬॥ હવે અમાને કંસનો
 નાશ કરનારા દેવાધિ દેવ શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરાવો કે જ્યાં સઘળા અમલોકોને મહા-
 સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.” ॥ ૪૭ ॥ એ સાંભળી હર્ષથી વિબ્હલ થએલાં દ્વારકાજીએ તે
 સમયે દેવતાઓને કહ્યું કે “હે દેવતાઓ ! દર્શન કરો દર્શન કરો. શ્રીહારકાનાથજી
 આ રહ્યા. એમના દર્શનથી મુક્તિ તુરત પ્રાપ્ત થાય છે.” પછી તીર્થ તથા ક્ષેત્ર
 આદિ સહિત સઘળા દેવતાઓને સઘળા ડલેશોનો નાશ કરનારા પશ્ચિમાભિમુખ
 ખીરાજેલા શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થતાં તેઓ સઘળા એકજ સમયે પગે લાગ્યા અને
 આરે કોર નાચવા લાગ્યા. ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ બ્રહ્મા, મહાદેવ, પાર્વતી અને
 ઇંદ્ર આદિ દેવતાઓના ગણો શ્રીકૃષ્ણને જોઈ ભક્તિને લીધે વારંવાર ઉઠી ઉઠીને
 પ્રણામ કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૧ ॥ પ્રયાગ આદિ તીર્થો, ગંગા આદિ નિર્મળ નદીઓ,
 કાશી, કુરુક્ષેત્ર આદિ ખીન્ન પણ સઘળાં ક્ષેત્રો, ॥ ૫૨ ॥ સમુદ્રો, પવિત્ર પર્વતો,
 અરણ્યો, આશ્રમો, ઋષિઓ, યક્ષો, ગંધર્વો, શુકાદિક, સનકાદિક ॥ ૫૩ ॥ અને
 ખીન્ન પણ સર્વ લોકો પરમ ભક્તિથી અને પ્રેમથી શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનાં દર્શન
 કરી ‘કૃષ્ણ કૃષ્ણ’ એમ ખેલતાં પગે લાગ્યાં. ॥ ૫૪ ॥ એ સમયે તે સઘળાઓને

ત્વાતુગોમતીનીરેચકર્તીર્યોવિશેષતઃ ॥ ૫૫ ॥ દૃષ્ટ્વાશ્રીકૃષ્ણવદનંપર
માનંદસંહુતાઃ ॥ મુંચંતઃપ્રેમબાષ્પીધાનાત્માનંનવિદુઃપરં ॥ ૫૬ ॥
અથદિવ્યોપહારૈશ્ચશ્રદ્ધાઞ્જિત્તિસમન્વિતઃ ॥ કમલાસનઃસંલ્લેષઃશ્રીકૃ
ષ્ણંસમપૂજયત્ ॥ ૫૭ ॥ સ્વર્ધેનુપયસાસ્ત્રાપ્યદિવ્યૈશ્વામૃતપંચકૈઃ ॥
ત્રૈલોક્યસંઘવૈસ્તીર્થૈર્બહ્યાપ્રાપ્તમનોરથઃ ॥ ૫૮ ॥ ઋવશ્વાયઋવાની
ચપૂજયામાસઞ્જિતઃ ॥ ઇંદ્રોદેવગણાઃસર્વેયોગિનઃસનકાદયઃ॥ ૫૯ ॥
ઋષયોનારદાદ્યાશ્ચગંગાદ્યાશ્ચસરિદ્વરાઃપ્રયાગાદીનિર્તીર્થાનિસાગરાઃપ
ર્વતોત્તમાઃ॥ ૬૦ ॥ ક્ષેત્રાણિક્ષેત્રમુખ્યાનિકાશીમુખ્યાશ્ચમુક્તિદાઃઅર
ણ્યાન્યાશ્રમાઃસર્વેશ્રીકૃષ્ણંસમપૂજયન્ ॥ ૬૧ ॥ શ્રદ્ધયાપરયાઞ્જત્યાસર્વે
કૃષ્ણંપૃથક્પૃથક્ ॥ અમૂલ્યૈર્દિવ્યવસ્ત્રૈશ્ચદિવ્યગંધાનુલેપનૈઃ ॥ ૬૨ ॥
સુદિવ્યાઞ્જરણૈર્ઞ્જત્યામહારત્નવિનિર્મિતૈઃ ॥ દિવ્યમાલ્યૈરનેકૈશ્ચચંદ
નાદિસુવસ્તુભિઃ ॥ ૬૩ ॥ પ્રિયયાશ્રીતુલસ્યાવૈશ્રીકૃષ્ણંસમપૂજયન્ ॥
સ્તોત્રપાઠૈશ્ચદિવ્યૈશ્ચવેદોક્તમંત્રજૈઃશુભૈઃ ॥ ૬૪ ॥ વિવિધૈઃસ્તોત્રપા
ઠૈશ્ચસંસ્તુતૈર્વિવિધૈરપિ ॥ સ્વીયમત્યનુસારેણતુષ્ટુવસ્તુપુનઃપુનઃ॥ ૬૫ ॥

શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી કૃતાર્થપણું પ્રાપ્ત થયું. ગોમતીના જળમાં તથા વિશેષેકરી ચક્રતી-
ર્થમાં નાહી શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનાં દર્શન કરી પરમ આનંદમાં મગ્ન થએલાં અને
જેઓને પ્રેમનાં આસુના પ્રવાહ આલ્યા જતા હતા એવાં એ સધળાઓને ખીજતું કે
શરીરનું પણ ભાન નહીં રહ્યું. ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥ ૫૭ ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥ પ્રસન્ન થએલા પ્રભાએ
શ્રદ્ધાથી અને ભક્તિથી સધળા દિવ્ય ઉપહારો વડે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી. ॥ ૫૭ ॥
કામધેનુના દુધથી દિવ્ય પંચામૃતથી તથા ત્રૈલોક્યની અંદરનાં સધળાં તીર્થોનાં જ-
ળોથી શ્રીકૃષ્ણને નવરાવવાથી પ્રહ્લાના સધળા મનોરથ સંપૂર્ણ થયા. ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥
શંકર, પાર્વતી, ઈંદ્ર, સર્વ દેવતાઓ, યોગીઓ, સનકાદિક, નારદ આદિ ઋષિઓ, ગંગા
આદિ ઉત્તમ નદીઓ, પ્રયાગઆદિ તીર્થો, સમુદ્રો, પર્વતો, ક્ષેત્રો, ઉત્તમ ક્ષેત્રો કાશી આદિ
ભોક્ષપુરીઓ, અરણ્યો અને આશ્રમો એઓએ પણ શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી. ॥ ૫૯ ॥
॥ ૬૦ ॥ ૬૧ ॥ એઓએ શ્રદ્ધા તથા ભક્તિપૂર્વક અમૂલ્ય દિવ્ય વસ્ત્રોથી, દિવ્ય અંદનોનાં
લેપનથી, મોટાં રત્નોથી જડેલાં દિવ્ય આભરણોથી, દિવ્ય પુષ્પોથી, અંદન આદિ
દિવ્ય વસ્તુઓથી અને પ્યારી તુલસીથી શ્રીકૃષ્ણની જુદી જુદી પૂજા કરીને પોતા-
પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનાં વૈદિક, સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત સ્તોત્રોના પાઠોથી
વારંવાર સ્તુતિ કરી. ॥ ૬૨ ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥ ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, તામ્ર, અનેક પ્રકારનાં
વિષ્ણુ સંબંધી સ્તોત્ર, આમર તથા પંખા આદિથી ભક્તિ પૂર્વક ક્લેશોનો વિનાશ કરનાર

ધૂપેર્દાપૈશ્વનૈવેદ્યૈસ્તાંબુલૈર્વિવિધૈરપિ ॥ સંસ્તવૈર્વૈષ્ણવૈર્મત્યાચામરચ્ચ
જિનાદિભિઃ ॥ ૬૬ ॥ સંપૂજ્યૈવંમહાવિષ્ણુંકૃષ્ણંક્લેશવિનાશનં ॥ પ્ર
ત્લ્લઘાનનૃતુઃસર્વેગીતવાદ્યપ્રહર્ષિતાઃ ॥ ૬૭ ॥ બ્રહ્માયબ્રહ્મપુત્રાશ્વત
તશ્ચેદ્રશ્વભક્તિઃ ॥ બ્રહ્માદીન્નૃત્યતઃપ્રેક્ષ્યભગવાન્કમલેક્ષણઃ ॥ ૬૮ ॥
વારયામાસહસ્તેનપ્રીતઃપ્રાહસુરાન્પ્રભુઃ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ ઓઓબ્રહ્મન્મહેશાનહેમવાનિસુરેશ્વરિ ॥
॥ ૬૯ ॥ ક્ષેત્રાણિસર્વર્તાર્યાનિનારદસનકાદયઃ ॥ પ્રીતોઽહંચૈવસર્વે
ષાંવરંચુતનિર્જરાઃ ॥ ૭૦ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ તદાભિષિલતાંલબ્ધ્વાસર્વાન્કામાનવાપ્ય
ચ ॥ મત્ત્વાપરમયાયુક્તાઃકૃષ્ણંપ્રોચુઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ ૭૧ ॥

॥ શ્રીમહેશ્વરબ્રહ્માદયઋચુઃ ॥ પ્રાપ્તઃકામવરોઽસ્માભિર્ભવતઃકૃપ
યાવિમો ॥ પ્રેમ્ણાતવપદાંભોજમક્તિરસ્ત્વનપાયિની ॥ ૭૨ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ અથબ્રહ્મમહેશાનૌસર્વેષાંશૃણ્વતામિ
દં ॥ શ્રદ્ધયાપરયાત્લઘૌદ્વારકાંપ્રત્યવોચતાં ॥ ૭૩ ॥ ત્વંદેવિસર્વર્તી

મહાવિષ્ણુ શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરી પ્રસન્ન થએલાં અને ગાયન તથા વાદ્યથી રાજ
થએલાં એ સધળાંઓ નાચવા લાગ્યાં. ॥ ૬૫ ॥ ૬૬ ॥ પ્રજ્ઞા, પ્રજ્ઞાના પુત્રો
અને ઈદ્ર એઓએ પણ ભક્તિ પૂર્વક નૃત્ય આદિ કર્યાં. શ્રીકૃષ્ણે બ્રહ્માદિકને નાચતા
જોઈ, ॥ ૬૭ ॥ હાથની સંજ્ઞાથી નાચતા અટકાવી રાજ થઈને તે દેવતાઓએ નીચે
પ્રમાણે કહ્યું.

ભગવાન કેહે છે—હે પ્રજ્ઞા ! હે સદાશિવ ! હે દેવતાઓનાં ઈશ્વરી પાર્વતી !
॥ ૬૮ ॥ હે ક્ષેત્રો ! હે સધળાં તીર્થો ! હે નારદજી ! હે સનકાદિક ! હે દેવતાઓ
વરદાન માગો. હું પ્રસન્ન થયો છું. ॥ ૬૯ ॥

માર્કંડેય કેહે છે—જેઓને મનમાંછિત પ્રાપ્ત થયું તથા જેઓના સધળા મનો-
રથો પૂર્ણ થયા એવા એ સધળાંઓએ પરમ ભક્તિથી આનંદ પૂર્વક શ્રીકૃષ્ણને નીચે
પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૭૦ ॥

સદાશિવ અને પ્રજ્ઞા આદિ કેહે છે—હે પ્રભુ ! આપની કૃપાથી અમને વાંછિ-
ત ફળ મળ્યાં છે. હવે એટલુંજ માગીએ છીએ કે અમોને તમારા ચરણારવિંદમાં
ઠેઈ ઠાળે ટળે નહીં એવી પ્રેમભક્તિ હોજે. ॥ ૭૧ ॥

માર્કંડેય કેહે છે—પછી રાજ થએલા પ્રજ્ઞાએ અને સદાશિવે સધળા લોકો
સાંભળતાં પરમશ્રદ્ધાથી હારકાળને કહ્યું કે ॥ ૭૨ ॥ “ હે દેવી ! જેમ પર્વતોમાં

ર્થાનાંક્ષેત્રાણામુત્તમોત્તમા ॥ પર્વતાનાંયથામેરુઃસિંધૂનાંસાગરોયથા ॥
 ॥ ૭૪ ॥ પ્રકાશાનાંયથાવહ્નિર્જ્યોતિષાંસોમએવચ ॥ એષાંપ્રકાશક
 તૃણાંયથાસૂર્યઃપ્રકાશતે ॥ ૭૫ ॥ યથાચસર્વદેવાનાંમહાવિષ્ણુરયં
 મહાન્ ॥ તથૈવક્ષેત્રતીર્થાનાંસર્વેષામુત્તમોત્તમા ॥ ૭૬ ॥ ભવતીસ
 વર્વદાપુણ્યાસૂર્યવદ્રાજતેભુવિ ॥ પૂજ્યાવૈસર્વદેવાનાંતીર્થાદીનાંતથૈવ
 ચ ॥ ૭૭ ॥

॥ માર્કંડેયઉવાચ ॥ ઇત્યુક્ત્વાસર્વતીર્થાનાંક્ષેત્રાદીનાંચસત્ત
 મ ॥ આધિપત્યેસુરેશાનૌદ્વારકામભિર્ષિચતુઃ ॥ ૭૮ ॥ ચક્રુર્મહાભિ
 શેકંતુદ્વારકાયાઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ વાદયંતોવિચિત્રાણિવાદિત્રાણિમહોત્સ
 વે ॥ ૭૯ ॥ દિવ્યૈઃપંચામૃતૈસ્તોયૈઃસર્વતીર્થસમુદ્ભવૈઃ ॥ પુણ્યૈશ્ચાકા
 શાંગાયાદિગ્ગજાનાંકરોદ્ધૃતૈઃ ॥ ૮૦ ॥ પૂજાંચચક્રિરેપુષ્પૈશ્ચંદનાદિસ
 નુદ્ભવૈઃ ॥ અયાસીન્મહદાશ્ચર્યંબ્રહ્માદીનાંમુદાવહં ॥ ૮૧ ॥ તદાયાતામ
 હાદિવ્યાઃપુરુષાઃપાર્ષદાહરેઃ ॥ વિશ્વક્ષેનસુનંદાદ્યાજયંતઃપુષ્પવર્ષિણઃ ॥
 ૮૨ ॥ ગીતવાદિત્રયોપેણનૃત્યમાનાઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ કિરિટૈઃકુંડલૈર્હારૈર્વૈજયં

મેરુ ઉત્તમ છે અને જ્વલાશયોમાં સમુદ્ર ઉત્તમ છે તેમ તમે સર્વ તીર્થોમાં અને સર્વ
 ક્ષેત્રોમાં ઉત્તમ છો. ॥ ૭૪ ॥ જેમ પ્રકાશોમાં અગ્નિ, તારાગણોમાં ચંદ્ર અને પ્રકાશ
 કરનારાઓમાં સૂર્ય ઉત્તમ છે તેમ તમે સર્વ તીર્થોમાં ઉત્તમ છો. ॥ ૭૫ ॥ જેમ સર્વ
 દેવતાઓમાં આ શ્રીકૃષ્ણ ઉત્તમ છે તેમ સધળાં ક્ષેત્રોમાં અને તીર્થોમાં તમે સર્વોપરિ
 છો. ॥ ૭૬ ॥ મહાપવિત્રપણા વાળા તમે પૃથ્વીમાં સૂર્યની પેઠે શોભો છો અને સર્વ
 દેવતાઓએ તથા તીર્થ આદિએ પૂજવા યોગ્ય છો. ” ॥ ૭૭ ॥

માર્કંડેય કહે છે—એ પ્રમાણે કહી બ્રહ્માએ તથા સદાશિવે દ્વારકાંજીને સર્વ તીર્થોના
 તથા સર્વ ક્ષેત્ર આદિના અધિપતિપણાનો અભિષેક કર્યો. ॥ ૭૮ ॥ મોટા હર્ષથી
 એ મહોત્સવમાં વિચિત્ર વાજાઓ વાગતાં દિવ્ય પંચામૃતોથી, સધળાં તીર્થોનાં જ-
 જોથી, અને દિશાઓના હાથીઓની સુંદોથી ઉપડાવેલાં આકાશ ગંગાનાં પવિત્ર
 જજોથી મોટો અભિષેક કરીને પુષ્પોથી તથા ચંદનઆદિના પદાર્થોથી સધળાઓએ
 દ્વારકાંજીની પૂજા કરી તે સમયે બ્રહ્માદિકને આનંદ આપે એવું મોટું આશ્ચર્ય થયું.
 ॥ ૭૯ ॥ ૮૦ ॥ ૮૧ ॥ એ આશ્ચર્ય આ પ્રમાણે થયું કે તે સમયે વિષ્ણુક્ષેન,
 જયંત અને સુનંદ આદિ ભગવાનના દિવ્ય પાર્ષદો પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરતા ત્યાં આંચ્યા.
 ॥ ૮૨ ॥ સધળા પાર્ષદો ગીત તથા વાજાઓના શબ્દોથી નાચતા હતા, રાજી થતા
 હતા, કિરિટો કુંડલો હારો તથા વૈજયંતી માળાઓથી શણગારેલા હતા, શ્યામ હતા.

ત્યાવિમૂષિતાઃ ॥૮૩॥ શ્યામાશ્વતુર્મુજાઃપીતૈર્વસ્ત્રૈર્માલ્યૈર્વિમૂષિતાઃ ॥
 તેઽપિતાનપિસંદૃષ્ટ્વાપ્રહર્ષાગતસંભ્રમાઃ ॥ ૮૪ ॥ વવંદિરેતતોઽન્યોન્યં
 પ્રહૃષ્ટાલિંગનાદિભિઃ ॥ ઋષયોઽન્યેઽથદેવાશ્વપ્રણેમુર્વિષ્ણુપાર્ષદાન્ ॥
 ॥ ૮૫ ॥ ક્ષેત્રાણિસર્વતીર્થાનિશ્રદ્ધયાતાન્વવંદિરે ॥ અથતેસમુપા
 ગમ્યદ્વારકાંવિષ્ણુપાર્ષદાઃ ॥ ૮૬ ॥ નત્વાથદ્વારકાનાથંશ્રીમત્કૃષ્ણં
 વવંદિરે ॥ સંપૂજ્યકુસુમૈર્દિવ્યૈસ્તુલસ્પાતદ્વનોત્થયા ॥ ૮૭ ॥ તદુ
 ત્પન્નૈઃફલૈર્દિવ્યૈર્ધૂપનીરાજનૈઃપ્રભું ॥ વિવિધાન્નૈશ્વતાંબૂલૈર્નત્વાકૃષ્ણમ
 તોષયન્ ॥ ૮૮ ॥ શ્રીકૃષ્ણાનુગતાઃસર્વેદ્વારકાયાઃપ્રહર્ષિતાઃ ॥ પૂ
 જાંતેમહતીંચકુર્નિઃશ્રેયસવનાદિભિઃ ॥ ૮૯ ॥ એવંસંપૂજિતાતૈસ્તુ
 બ્રહ્મેશાનાદિભિઃસુરૈઃ॥ઋષિભિઃક્ષેત્રતીર્થૈશ્ચદ્વારકાકૃષ્ણપાર્ષદૈઃ॥૯૦॥
 મહાસિંહાસનસ્યાસારરાજહરિવહ્ન્યા ॥ નૈવેદ્યૈર્વિવિધૈર્દિવ્યૈસ્તાંબૂલૈઃ
 સમપૂજયત્ ॥ ૯૧ ॥ ક્ષેત્રતીર્થાદિરાજાનાંમહારાજીત્વમીશ્વરી ॥
 ઇતિસર્વેવદંતસ્તેદ્વારકાંસંવવંદિરે ॥ ૯૨ ॥ બ્રહ્મામહેશ્વરોદેવાઋષ

આર આર ભુજાઓવાળા હતા, અને પીળાં વસ્ત્રોથી તથા પુષ્પોથી શોભતા હતા. પ્રહ્લાદિકને જોવાથી આનંદ પામેલા અને તેથી સંભ્રમમાં પડેલા એ પાર્ષદોએ આ-
 લિંગન આદિથી પ્રહ્લાદિકનું અભિનંદન કર્યું અને પ્રહ્લાદિકોએ તેઓનું અભિનંદન
 કર્યું. ઋષિઓએ અને બીજા દેવતાઓએ ભગવાનના પાર્ષદોને પ્રણામ કર્યા. ૮૩
 ॥ ૮૪ ॥ ૮૫ ॥ સર્થ ક્ષેત્રોએ અને તીર્થોએ પણ અદ્વાયી તેઓને પ્રણામ કર્યા
 પછી પાર્ષદોએ દ્વારકાજીની પાસે આવી નમસ્કાર કરીને તે પછી શ્રીદ્વારકાનાથજીને
 પ્રણામ કર્યા તેઓએ દિવ્ય પુષ્પોથી, દ્વારકાના વનમાં ઉત્પન્ન થયેલી તુલસીથી,
 દ્વારકામાં થયેલા દિવ્ય ફળોથી, ધૂપોથી, આરતીઓથી, અનેક પ્રકારનાં અન્નોથી
 અને તાંબૂલોથી ભગવાનની પૂજા કરી પ્રણામ કરીને પ્રસન્ન કર્યા. ॥ ૮૬ ॥ ૮૭ ॥
 ॥ ૮૮ ॥ રાજ થયેલા સઘળા શ્રીકૃષ્ણના પાર્ષદોએ નૈશ્વેયસ નામના વનમાં ઉ-
 ત્પન્ન થયેલા પુષ્પ આદિથી દ્વારકાજીની પણ મોટી પૂજા કરી. ॥ ૮૯ ॥ પ્રહ્લા
 તથા સદાશિવ આદિ દેવતાઓએ, ઋષિઓએ, તીર્થોએ, અને ભગવાનનાં પાર્ષદોએ
 એ પ્રમાણે પૂજેલાં. ॥ ૯૦ ॥ તે ભગવાનને પ્યારાં દ્વારકાજી મોટા સિંહાસનપર
 શોભવા લાગ્યાં. પછી દ્વારકાજીએ અનેક પ્રકારનાં દિવ્ય ભોજનોથી અને તાંબૂ-
 લોથી તે સઘળાઓનો સત્કાર કર્યો. ॥ ૯૧ ॥ “મોટાં મોટાં ક્ષેત્રોનાં અને તી-
 ર્થોનાં પણ તમે ઈશ્વરી અને ચક્રવર્તી છો” એમ ખોલતા પ્રહ્લા, સદાશિવ, દેવતાઓ
 ઋષિઓ અને ભગવાનના પાર્ષદોએ દ્વારકાજીને નમસ્કાર કર્યા તે સમયમાં દેવતાઈ

યોવિષ્ણુપાર્ષદાઃ ॥ એતસ્મિન્નંતરેભૂપદેવદુંદુભિનિસ્વનાઃ ॥ ૧૩ ॥
 અશ્રૂયંતમહાશબ્દાદ્યમવન્પુષ્પવૃષ્ટયઃ ॥ અયાસ્મિન્મહદાશ્ચર્યશૃણુષ્વ
 નૃપસત્તમ ॥ ૧૪ ॥ કુરુક્ષેત્રં પ્રયાગશ્ચ સહ્યદક્ષિણપાર્શ્વયોઃ ॥ સ્થિત્વા જ
 ગૃહતુર્દિવ્યેશ્વેત પ્રભેમનોરમે ॥ ૧૫ ॥ દ્વારકાયાસ્તદાશુભ્રેચામરવ્યજને
 શુભે ॥ અયોધ્યામથુરામક્ત્યાવારાણસીજયસ્વનૈઃ ॥ ૧૬ ॥ તીર્થાનિસરિ
 તઃ સર્વાદ્વારકાયામુખાંબુજં ॥ પશ્યંતઃ પરમાનંદં લેભિરેદેવમાનવાઃ ॥ ૧૭ ॥
 અથાહુઃ પાર્ષદાવિષ્ણોર્ધન્યાન્વેતાનિ સર્વશઃ ॥ યૈર્દૈષ્ટાદ્વારકાપુણ્યાસર્વ
 લોકૈકમંડના ॥ ૧૮ ॥ નવેદૈર્નચયજ્ઞૈશ્ચ તપોયોગસમાધિભિઃ ॥ દ્વાર
 કાગમનેપુંસાં માતિઃ સ્યાત્કૃપયાહરે ॥ ૧૯ ॥ વેદયજ્ઞતપોયોગૈઃ સમ્પ
 ગારાધિતો હરિઃ ॥ પ્રસાદં કુરુતે તર્હિ દ્વારકાગમને માતિઃ ॥ ૧૦૦ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

द्वारकाभिषेको नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

દુંદુભિઓના ભારે શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા અને કુલની વૃષ્ટિઓ પડવા લાગી. હે
 રાજાઓમાં ઉત્તમ ! એ સમયમાં એક ભારે આશ્ચર્યકારી દેખાવ થયો તે સાંભળો.
 ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ કુરુક્ષેત્ર તથા પ્રયાગ એઓએ ડાબે તથા જમણે પડખે
 ઉભીને દ્વારકાજીને ઘોળી કાંતિવાળા મનોહર દિવ્ય ચમર ઢોળવા માંડ્યા. ॥ ૧૬ ॥
 અયોધ્યા, મથુરા, કાશી અને ખીનં પણ તીર્થો તથા નદીઓ તે સમયે ‘જય જય’
 એવા શબ્દો પોકારવા લાગ્યાં. દેવ અને મનુષ્યોને દ્વારકાજીનું મુખ જોવાથી પરમ
 આનંદ પ્રાપ્ત થયો. ॥ ૧૭ ॥ ૧૮ ॥ આ સમયે ભગવાનના પાર્ષદો બોલ્યા કે
 “જેઓએ સર્વ ભુવનોના મુખ્ય શાશુગારૂપ આ દ્વારકાજીનાં દર્શન કર્યાં એઓને
 સધળી રીતે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ॥ ૧૯ ॥ પુરૂષોને દ્વારકામાં જવાનો કિ-
 આર વેદ ભણવાથી, યજ્ઞ કરવાથી, તપ કરવાથી કે યોગ સંખંધી સમાધિ કરવાથી
 ઉત્પન્ન થતો નથી પણ ભગવાનની કૃપાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૨૦ ॥ વેદ, યજ્ઞ,
 તપ અને યોગથી સારી રીતે આરાધેલા ભગવાન જે કૃપા કરે તોજ દ્વારકામાં જ-
 વાની શુદ્ધિ આવે છે.” ॥ ૧૦૦ ॥

इति श्री स्कंदपुराणभांनि मार्कंडेय कलेक्षी संहिताय प्र द्वाकाभाहात्म्ये

‘द्वारकाभिषेक’ नामनो पन्नीशमो अध्याय संपूर्णः ॥

॥ ત્રયસિંશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીમાર્કંડેયુવાચ ॥ શ્રુત્વાબ્રહ્મમહેશાનૌસ્તુર્તિતાંવૈષ્ણુપાર્ષદીં ॥ દ્વારકાયાસ્તુમાહાત્મ્યંતદ્વર્ણયિતુમાહતુઃ ॥ ૧ ॥

॥ બ્રહ્મમહેશ્વરાવૂચતુઃ ॥ ઓઓઃક્ષેત્રાણિતીર્થાનિસરિતઃસાગરાદયઃ ॥ દ્વારકાસેવનીયાવૈસ્થીયતાંયદિવોરુચિઃ ॥ ૨ ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ મહેશવચનંશ્રુત્વાસર્વેષામુત્સવોઽભવત્ ॥ આવાસંચક્રિરેસર્વેક્ષેત્રતીર્થાદિદેવતાઃ ॥ ૩ ॥ આગીરથીપ્રયાગશ્ચયમુનાચસરસ્વતી ॥ સરયૂર્ગંડકીપુણ્યાગોમતીપૂર્વવાહિની ॥ ૪ ॥ અન્યાશ્ચસરિતઃસર્વાઃસિંધુશોણૌનદૌતથા ॥ સ્થિતાઉત્તરાદિગ્ભાગેતીર્થૈઃપંચાશકોટિभिઃ ॥ ૫ ॥ તથામંદાકિનીપુણ્યાનદીઆગીરથીચયા ॥ મહાનદીનર્મદાચક્ષિપ્રાગ્રાચીસરસ્વતી ॥ ૬ ॥ જક્ષુર્મદ્રાતયાસીતાનદ્યોઽન્યાઃપાપનાશિનીઃ ॥ વર્તંતેપૂર્વદિગ્ભાગેતીર્થૈશ્ચષષ્ટિકોટિभिઃ ॥ ૭ ॥ પયોણીતપતીરુષ્ણાભીમાગોદાવરીતથા ॥ કાવેરીપ્રમુખાઃપુણ્યાઅન્યા

અધ્યાય ૩૩ મો.

માર્કંડેય કહે છે—પ્રભા તથા મહાદેવ વિષ્ણુના પાર્ષદોએ કહેલાં દ્વારકાનાં વખાણુ સાંભળી પોતે પણ દ્વારકાના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરવા માટે નીચે પ્રમાણે બોલ્યા, ॥ ૧ ॥

પ્રભા તથા મહાદેવ કહે છે—હું ક્ષેત્રો ! હું તીર્થો ! હું નદીઓ ! હું સમુદ્ર આદિ લોકો ! દ્વારકાનું સેવન કરવું યોગ્ય છે એટલા માટે જો તમારી ઇચ્છા હોય તો અહીં રહો. ॥ ૨ ॥

માર્કંડેય કહે છે—એ પ્રમાણે પ્રભાનું તથા મહાદેવનું વચન સાંભળી ક્ષેત્ર, તીર્થ આદિ અને દેવતાઓ એ સઘળાંઓને ત્યાં રહેવાનો ઉત્સવ થયો અને તે ઉપરથી સઘળાંઓએ ત્યાં નિવાસ કર્યો. ॥ ૩ ॥ ગંગા, પ્રયાગ, યમના, સરસ્વતી, સરયૂ, ગંડકી પૂર્વ વાહિની ગોમતી, ખીજ પણ સઘળી નદીઓ અને સિંધુ તથા શોણ નામના બે નદીઓએ પંચાશ કરોડ તીર્થોની સાથે ઉત્તર દિશામાં રહ્યાં. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ મંદાકિની, આગીરથી, મહાનદી, નર્મદા, ક્ષિપ્રા, માચી સરસ્વતી, અક્ષુ, ભદ્રા, સીતા અને ખીજ પણ પાપોનો નાશ કરનારી નદીઓ એઓએ સાઠ કરોડ તીર્થોની સાથે પૂર્વદિશામાં નિવાસ કર્યો. ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ પયોણી, તપતી, કૃષ્ણા-ભીમા, ગોદાવરી અને કાવેરી આદિ નદીઓ તથા ખીજ પણ પાપોનો નાશ કરનારી નદી-

શ્વૈવાયનાશિનીઃ ॥ ૮ ॥ સ્વતીર્થસહિતામત્તપાનવનવતિકોટિભિઃ ॥
 સ્થિતાદક્ષિણદિગ્ભાગેદ્વારકાસેવનોત્સુકાઃ ॥ ૯ ॥ ક્રીડંતિગોમતીની
 રેતીરેચકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ સપ્તાદ્વિપેષુયાઃસંતિતથાન્યાવૈસરિદ્વરાઃ ॥
 ॥ ૧૦ ॥ સાગરાશ્વતથાસપ્પાશ્વિમાર્યાદિશિસ્થિતાઃ ॥ ક્રીડંતિચ
 ક્રતીર્થેવૈતીર્થેશ્વશતકોટિભિઃ ॥ ૧૧ ॥ પશ્યંતિચમુહુઃકૃષ્ણપશ્વિમા
 જિમુસ્વંસદા ॥ વિદિશાસુચસર્વાસુતીર્થસંખ્યાનવિદ્યતે ॥ ૧૨ ॥ પુ
 શ્કરાદીનિતીર્થાનિવિશાલંબદરીગયા ॥ શતૈકકોટિભિસ્તીર્થૈર્ગોમત્યુ
 દધિસંગમે ॥ ૧૩ ॥ વારાણસીચણેશાન્યાંઅવંતીપૂર્વદિક્સ્થિતા ॥
 આગ્રેય્યાંદિશિકાંચીચદક્ષિણેમથુરાસ્થિતા ॥ ૧૪ ॥ નૈર્ઋત્યાં
 ચતથામાયાઅયોધ્યાપાશ્વિમોસ્થિતા ॥ વાયવ્યાંચકુરુક્ષેત્રંહરિક્ષેત્રં
 તથોત્તરે ॥ ૧૫ ॥ શિવક્ષેત્રાણિણેશાન્યાંઐંદ્ર્યાંચપુરુષોત્તમં ॥
 આગ્રેય્યાંચમૃગુક્ષેત્રંપ્રભાસંદક્ષિણોસ્થિતં ॥ ૧૬ ॥ શ્રીરંગં
 નૈર્ઋતેભાગેલોહદંડંતુપાશ્વમે ॥ નારસિંહીચવાયવ્યેકૌંકામુરવ
 મયોત્તરે ॥ ૧૭ ॥ કામાખ્યારેણુકાદીનિશાક્તેયાનિચકૃત્સરાઃ ॥

ઓ ઓઓએ ॥૮॥ દ્વારકાના સેવનમાં ઉત્સાહ ધરી ભક્તિપૂર્વક પોતાનાં નવાણુ કરોડ
 તીર્થાની સાથે દક્ષિણ દિશામાં નિવાસ કર્યો. ॥૯॥ ઓઓ ગોમતીના જળમાં, કાંઠા-
 ઓમાં તથા શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં ક્રીડા કરવા લાગ્યાં. સાતે દ્વીપોમાં ખીણ જે ઉત્તમ
 નદીઓ છે તેઓએ તથા સાતે સમુદ્રોએ પશ્ચિમ દિશામાં નિવાસ કર્યો. ઓઓ સો
 કરોડ તીર્થાની સાથે ચક્રતીર્થમાં ક્રીડા કરવા લાગ્યાં અને પશ્ચિમાભિમુખ ખીરા-
 જેલા શ્રીકૃષ્ણનું સર્વદા દર્શન કરવા લાગ્યાં. સઘળા ખુણાઓમાં રહેલાં તીર્થાની
 તો સંખ્યાજ થઈ શકતી નથી ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ પુષ્કર આદિ ક્ષેત્રો, વિ-
 શાલ, બદરિકાશ્રમ અને ગયા ઓઓ એક કરોડ અને એકસો તીર્થાની સાથે ગો-
 મતીના અને સમુદ્રના સંગમમાં ક્રીડા કરવા લાગ્યાં. ॥ ૧૩ ॥ ઇશાન ખુણામાં
 કાશીએ, પૂર્વદિશામાં ઉજ્જૈણ, અગ્નિ ખુણામાં કાંચીએ, દક્ષિણ દિશામાં મથુરાએ,
 નૈઋત ખુણામાં હરિદ્વારે, પશ્ચિમ દિશામાં અયોધ્યાએ, વાયુ ખુણામાં કુરુક્ષેત્રે અને
 ઉત્તર દિશામાં હરિક્ષેત્રે નિવાસ કર્યો. ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ઇશાન ખુણામાં શિવનાં
 ક્ષેત્રોએ, પૂર્વદિશામાં પુરુષોત્તમ ક્ષેત્રે, (જગન્નાથ ક્ષેત્રે) અગ્નિ ખુણામાં ભરૂએ, દક્ષિણ
 દિશામાં પ્રભાસે. ॥ ૧૬ ॥ નૈર્ઋત ખુણામાં શ્રીરંગ ક્ષેત્રે, પશ્ચિમ દિશામાં લોહદંડે
 વાયુ ખુણામાં નરસિંહી ક્ષેત્રે અને ઉત્તર દિશામાં કૌંકામુખ ક્ષેત્રે નિવાસ કર્યો. ૧૭
 હે રાજા ! કામાખ્યા અને રેણુકા આદિ જે ક્ષેત્રો જગદંબાનાં કેહેવાય છે તે સઘળા-

ક્ષેત્રાણ્યુત્તરતઃસંતિરુક્મિખ્યાઃસંનિધૌનૃપ ॥ ૧૮ ॥ ધૈનુકંનૈમિ
 ષારણ્યંદંડકંસૈવવંતથા ॥ દશાર્ણમર્બુદંચૈવનરનારાયણાશ્રમઃ॥ ૧૯ ॥
 યથાદિશંવસંતિસ્મદ્ધારકાયાઃસમંતતઃ ॥ મેર્વાદિપર્વતાઃસૌમ્યાદ્ધાર
 કાસેવનોત્સુકાઃ ॥ ૨૦ ॥ કૈલાસાદ્યાશ્વએશાન્યાંપૂર્વસ્પાંહિહિમા
 લયઃ ॥ શ્રીશૈલાદ્યાશ્વઆગ્રેષ્ટ્યાંવિધ્યાદ્ધિપ્રમુરવાસ્તથા ॥ ૨૧ ॥
 દક્ષિણેરામગિર્યાદ્યામહેન્દ્રઋષભાદયઃ ॥ અન્યેચપુણ્યશૈલાશ્વદ્ધારકાસે
 વનોત્સુકાઃ ॥ ૨૨ ॥ પશ્યંતઃકૃણ્ણવક્રાજ્ઞંપરમાનંદનિર્વૃતાઃ ॥ રરા
 જદ્ધારકાચંદ્રોપથાદિવિગ્રહાદિભિઃ ॥ ૨૩ ॥ પ્રથમાવરણંતાવદ્ભ્રમે
 શસનકાદિભિઃ ॥ પ્રજેશ્વરૈર્દ્વિતીયંતુતૃતીયંદેવનાયકૈઃ ॥ ૨૪ ॥
 ચતુર્થશ્રુતિસંઘાનાંગંગાદીનાંચપંચમં ॥ ષષ્ઠમાવરણંતીર્થેપ્રયાગપુષ્ક
 રાદિભિઃ ॥ ૨૫ ॥ કાશ્યાદ્યાઃસપ્તમંપ્રોક્તંવિશાલંવિરજંગયા ॥ અ
 ષ્ટમંક્ષેત્રમુખ્યાદ્યૈર્નવમાવરણંતથા ॥ ૨૬ ॥ અરણ્યૈરાશ્રમાદ્યૈશ્વસા
 ગરૈશ્વભવેનૃપ ॥ દશમાવરણંપ્રોક્તંમેર્વાદિપર્વતોત્તમૈઃ ॥ ૨૭ ॥

ઓએ ઉત્તર દિશામાં રૂકિમણીની પાસે નિવાસ કર્યો. ॥ ૧૮ ॥ ધૈનુક, નૈમિષા-
 રણ્ય, દંડકારણ્ય, સૈંધવારણ્ય, દશાર્ણારણ્ય, અર્બુદારણ્ય અને નરનારાયણાશ્રમ
 એઓએ દ્વારકાની આરે પાસ પોતપોતાની દિશાઓમાં નિવાસ કર્યો. દ્વારકાનું
 સેવન કરવામાં ઉત્સાહવાળા ઉત્તમ મેરૂ આદિ પર્વતો અને કૈલાસ આદિ પર્વતો
 એઓએ ઈશાન ખુણામાં નિવાસ કર્યો. હિમાલયે પૂર્વદિશામાં, શ્રીશૈલ આદિ
 પર્વતો તથા વિંધ્ય આદિ પર્વતોએ અગ્નિ ખુણામાં, રામગિરિ મહેન્દ્ર તથા ઋષભ
 આદિ પર્વતોએ દક્ષિણ દિશામાં અને ખીબ્લ પર્વતોએ પશ્ચિમ દિશામાં દ્વારકાનું સેવન
 કરવા સારૂ નિવાસ કર્યો. ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ પશ્ચિમ દિશામાં રહેલા
 પર્વતો શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનાં દર્શન નિરંતર મળવાથી પરમ આનંદ માનવા લાગ્યા.
 જ્ઞમ આકાશમાં ચંદ્રગ્રહ આદિથી શોભે છે તેમ પૃથ્વીમાં દ્વારકા એ તીર્થોથી શોભવા
 લાગી. ॥ ૨૩ ॥ બ્રહ્મા, મહાદેવ અને સનકાદિકથી દ્વારકાનું પેહેલું આવરણ છે,
 પ્રભાવતિઓથી ખીબ્લું આવરણ છે, મોટા દેવતાઓથી ત્રીજું આવરણ પૂજન છે. ૨૪
 શ્રુતિઓના સમૂહ તથા ગંગા આદિ નદીઓથી પાંચમું આવરણ છે, પ્રયાગ તથા
 પુષ્કર આદિ તીર્થોથી છઠું આવરણ છે. ॥ ૨૫ ॥ કાશીઆદિ વિશાલ વિસ્ત્ર
 તથા ગયાથી સાતમું આવરણ છે, ઉત્તમ ઉત્તમ ક્ષેત્રોથી આઠમું આવરણ છે, અ-
 રણ્યો આશ્રમો તથા સમુદ્રોથી નવમું આવરણ છે અને મેરૂ આદિ ઉત્તમ પર્વતોથી
 દશમું આવરણ છે. ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ એ પ્રમાણે પવિત્ર દ્વારકા મોટા સિંહાસનપર

एवंसाद्वारकापुण्यामहासिंहासनेस्थिता ॥ आवरणैःशुभैःपुण्यैर्दश
 भिर्बहिरावृता ॥ २८ ॥ समद्वीपैःसमुद्रैश्चमेरुवैकांचनोयथा ॥ ए
 तैरावरणैर्युक्तायेस्मरंतितेद्वारकां ॥ २९ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तायांति
 विष्णोःपरंपद्मं॥एवंब्रह्मादयोदेवाऋषयःसनकादयः॥ ३० ॥द्वारकायां
 स्थिताःसर्वेरुष्णसेवनतत्पराः॥श्रद्धयापरयाभक्त्याकन्याराशिस्थिते
 गुरौ॥ ३१ ॥तदंतेद्वारकांनत्वादृष्ट्वातांतदनुज्ञया॥स्वस्थानानिययुःस्वां
 शैःशंसंतोद्वारकाश्रियं ॥ ३२ ॥ गच्छंतस्तेनमंतिस्मव्यथिताद्वारकां
 पुनः ॥ श्रीरुष्णंद्वारकानाथंरुक्मिणींश्रद्धयायुताः ॥ ३३ ॥ गोम
 तंचक्रतीर्थवैगोमत्पुदधिसंगमं ॥ स्वांशैश्चप्रययुस्तानिगंगाद्याश्चैव
 कृत्स्नशः ॥ ३४ ॥ पुनश्चैतानिसर्वाणिकन्याराशिस्थितेगुरौ ॥ आ
 यांतिद्वारकांद्रष्टुंब्रह्माद्याश्चैवहर्षिताः ॥ ३५ ॥ एवमद्भुतमाहात्म्या
 द्वारकावैनृपोत्तम ॥ सर्वेषांक्षेत्रतीर्थानांमहापापविदाहिका ॥ ३६ ॥
 वर्णानामाश्रमाणांचपतितानांचसर्वशः ॥ द्वारकागमनेपुण्यंकिंपुन

ખીરાજેલ છે અને ખાહારના ભાગોમાં પવિત્ર દશ આવરણોથી વીટાયેલ છે. ૨૮
 જેમ સાત સમુદ્રોથી અને સાત દ્વીપોથી સોનાનો મેરુપર્વત વીટાયેલ છે તેમ દ્વારકા-
 એ આવરણોથી વીટાયેલ છે. જેઓ એ દશ આવરણોથી વીટાયેલી દ્વારકાપુરોનું
 સર્વદા સ્મરણ કરે તેઓ ॥ ૨૯ ॥ સઘળાં પાપોમાંથી મુક્ત થઈને વિષ્ણુના પરમ
 પદમાં જાય છે એ પ્રમાણે બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓ અને સનકાદિક ઋષિઓ પણ ૩૦
 શ્રીકૃષ્ણના સેવનમાં તત્પર થઈને દ્વારકામાં રહ્યા. જ્યાંસુધી બૃહસ્પતિ કન્યારાશિમાં
 હતા ત્યાંસુધી પરમ શ્રદ્ધાથી અને ભક્તિથી દ્વારકામાં નિવાસ કરીને અંતે દ્વારકાનાં
 દર્શન કરી તથા પ્રણામ કરી દ્વારકાની આજ્ઞા લઈને ત્યાંની શોભાને વખાણતાં વખા-
 ãણતાં પોતપોતાના અંશોથી સઘળાં પોતપોતાને ઠેકાણે ગયાં. ॥૩૧॥૩૨॥ જતાં
 જતાં પણ દ્વારકાના વિહારથી પીડાઈને દ્વારકાને, દ્વારકાના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણને, ૩-
 ઝિમણીને, ગોમતીને, ચક્રતીર્થને અને ગોમતી તથા સમુદ્રના સંગમને શ્રદ્ધાથી વારં-
 વાર પ્રણામ કર્યા. સઘળાં ક્ષેત્ર આદિ અને ગંગા આદિ સઘળી નદીઓ એઓ
 પોતપોતાના અંશોથી તે સમયે ગયાં પણ જ્યારે બૃહસ્પતિ કન્યા રાશિમાં આવે છે
 ત્યારે દ્વારકાનાં દર્શન કરવા સાડ પાછાં આવે છે અને બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓ પણ
 તે સમયે આવે છે. ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! એ પ્રમાણે
 દ્વારકા કે જેણે સઘળાં ક્ષેત્રોનાં અને તીર્થોનાં પણ મોટાં પાપોને ખાળી નાખ્યાં
 તેનો મહિમા અબ્દુત છે. ॥ ૩૬ ॥ સઘળા વર્ણો, આશ્રમો અને પતિત લોકોને પણ

દ્વારકાસ્થિતૌ ॥ ૩૭ ॥ મહાપાપહરંપ્રોક્તમહાપુણ્યવિવર્ધનં ॥ અ
ત્યુગ્રપાપરાશીનાંદાહસ્યાનંપ્રકીર્તિતં ॥ ૩૮ ॥ દ્વારકાગમનંભૂપાકિં
પુનર્દ્વારકાસ્થિતિઃ ॥ વિશેષેણતુવિપ્રેદ્રાઃકન્યારાશિસ્થિતેગુરૌ ॥ ૩૯ ॥
બ્રહ્માદયોપિદૃશ્યંતેયત્રતીર્થાદિસંયુતાઃ ॥ તન્માહાત્મ્યંમહદ્લોકેવકું
કેનાત્રશક્યતે ॥ ૪૦ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कण्डेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
तीर्थयात्रापथिकमकथनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

દ્વારકામાં જવા માનથી પુણ્ય થાય છે ત્યારે દ્વારકામાં નિવાસ કરવાથી પુણ્ય થાય
તેમાં શું કેહેવું. ॥ ૩૭ ॥ હે રાજા ! દ્વારકામાં જવું એ મોટાં પાપોને હરનાર છે,
મોટાં પુણ્યોને વધારનાર છે અને અત્યંત ઉચ્ચ પાપોના સમૂહોને પણ ખાળનાર છે
ત્યારે દ્વારકામાં નિવાસ અને તેમાં પણ બૃહસ્પતિ કન્યા રાશિમાં હોય તે સમયે ત્યાં
જવું કે ત્યાં નિવાસ કર્યો હોય તેમાં શું કેહેવું. ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ દ્વારકા કે જ્યાં
તીર્થ આદિ સહિત બ્રહ્માદિકનાં પણ દર્શન થાય છે તેનો અપાર મહિમા આ લોકમાં
કોણથી પુરેપુરો કહી શકાય ? કોઈ પણ કહી શકે એમ નથી. ॥ ૪૦ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાંની માર્કંડેયે કહેલી સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો 'સર્વ-
તીર્થનિવાસ' એવા નામનો તેત્રીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ प्रतिवर्षं प्रकुर्वति द्वारकागमनं नराः ॥
तेषां पादरजःस्पृष्टादिविषां त्येव पापिनः ॥ १ ॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यं
मानृतं मम भाषितं ॥ कृष्णं दृष्ट्वा पुनः सर्वे पुनंति पापिनो जनाः ॥ २ ॥
गोमती नीरपूतानां कृष्णवक्त्रावलोकितानां ॥ दर्शनात्पातकं तेषां याति

અધ્યાય ૩૪ મો.

માર્કંડેય કહે છે—જે માણસો પ્રત્યેક વર્ષે દ્વારકામાં જાય છે તેઓના ચરણની
રજનો સ્પર્શ મળે તો પાપી લોકોને પણ અવશ્ય સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૧ ॥
હું સાચું કહું છું, સાચું કહું છું અને વળી સાચું કહું છું કે શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કર-
નારાં માણસો ખીબા પાપીઓને પવિત્ર કરે છે. આ માટે બોલવું બોલું નથી કે

જન્મશતાર્જિતં ॥ ૩ ॥ इतिहासंचपूर्वोक्तंश्रूयतानृपपुंगव ॥ दि
लीपापवसिष्ठेनपरमाश्चर्यवर्धनं ॥ ४ ॥ काश्यास्तुवज्रलेपोहिनक
चित्सव्यपोह्यते ॥ प्रयागादपिश्रुत्वाहिदिलीपोवाक्यमब्रवीत् ॥ ५॥

॥ दिलीपउवाच ॥ वज्रलेपस्तुकाश्यावैसुघोरोयत्रनश्यति॥
नप्ररोहन्तिपापानियस्मिन्क्षेत्रेद्विजोत्तम ॥ ६ ॥ क्षेत्रंतत्कथ्यतांपुण्यं
त्रैलोक्येयदिवर्तते ॥

॥ वसिष्ठउवाच ॥ शृणुराजन्महापुण्यमाख्यानंपापनाशनं॥
॥ ७ ॥ वाराणस्यांयतिःकश्चिद्विदंडीमोक्षधर्मवित् ॥ जपन्नुवासभा
वेनगायत्रींचसमाहितः ॥ ८ ॥ तत्रकाचित्समायातायुवतीगजगा
मिनी ॥ तीरेसंस्थाप्यवासांसिगंगायांश्रमशांतये ॥ ९ ॥ नग्रांતાंક્રી
ડર્તીવીક્ષ્યયતિર્મदनપૂરિતઃ ॥ દૈવાદ્વિભ્રંશિતોમાર્ગાત્સ્વૈરિણ્યાપાંગમો
હિતઃ ॥ ૧૦ ॥ મનસાકામયામાસસાપિતંતરુણંપતિં ॥ તયોશ્ચસં
ગતિસ્તત્રસંજાતાપાપકર્મણોઃ ॥ ૧૧ ॥ તયાવિમોહિતઃસઘસ્તામેવા
ગોમતીના જળથી પવિત્ર થએલાં અને શ્રીકૃષ્ણના મુખનું દર્શન કરનારાં માણસોનું
દર્શન મળે તો પણ સૈકડો જન્મોમાં કરેલું પાપ નાશ પામે છે. ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ હે
રાજાઓમાં ઉત્તમ ! પૂર્વે વસિષ્ઠમુનિએ દિલીપ રાજાની પાસે કહેલો એક ભારે આ-
શ્ચર્ય આપે એવો ઇતિહાસ કહ્યું છે તે સાંભળો. ॥ ૪ ॥ “કાશીમાં પાપ કરવાથી
જે વજ્રલેપ થયો હોય તે પ્રયાગમાં કે ખીજે પણ કોઈ ઠેકાણે ટળતો નથી” એમ
સાંભળવામાં આવતાં દિલીપ રાજાએ વસિષ્ઠને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું હતું. ॥ ૫ ॥

દિલીપ પુછે છે—હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ! કાશીમાં થએલો મહાભયંકર વજ્ર-
લેપ જે ક્ષેત્રમાં નાશ પામે અને કરવામાં આવેલાં પાપો પાછાં ઉગેજ નહીં એવું
કોઈ પવિત્ર ક્ષેત્ર ત્રૈલોક્યમાં હોય તો કહો.

વસિષ્ઠ કહે છે—હે રાજા ! પાપોને નાશ કરનાર એક પવિત્ર આખ્યાન કહ્યું
છું તે સાંભળો. ॥ ૭ ॥ મોક્ષ સંબંધી ધર્મોને જાણનાર અને જિતેન્દ્રિયપણથી ગા-
યત્રીનો જપ કર્યા કરતો એક ત્રિદંડી સંન્યાસી કાશીમાં રહેતો હતો. ॥ ૮ ॥ ત્યાં
ઘેઘક હાથીના જેવી ચાલવાળી જીવાન સ્ત્રી આવી અને તે ગંગાજીને કાંઠે લુગડાં
ઉતારીને પરિશ્રમ મટાડવા સાડે જળમાં નાહવા પેઠી. ॥ ૯ ॥ એ નગ્ન સ્ત્રીને
કીડા કરતી જોઈ કામદેવથી ઘેરાયેલો અને તે છીનાળની નેત્રની અણીઓથી મોહ
પામેલો એ સંન્યાસી દૈવગતિને લીધે પોતાના માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ થયો. ॥ ૧૦ ॥ એ
જીવાન સંન્યાસીને જોઈ તે સ્ત્રીને પણ તેના ઉપર કામના થઈ. પછી પાપ કર્મના

નુસસારસઃ ॥ તત્પ્રીત્યૈયાચયામાસન્યાયતોઽન્યાયતોધનં ॥ ૧૨ ॥
 વારાણસ્યાંહિનત્યકશ્ચાંડાલસ્યપ્રતિગ્રહઃ ॥ સ્નાનહીનોઽશુચિઃપાપોરા
 ત્રૌચૌર્યેણવર્તતે ॥ ૧૩ ॥ કસ્મિન્કાલેદુરાચારોમાંસાર્થીતુવનંગતઃ ॥
 દદર્શમદાંતત્રમાતર્ગીમદિરેક્ષણાં ॥ ૧૪ ॥ તસ્યાઃપ્રથમતારુણ્યંદ
 ષ્ઠાપૂર્ણેનપાપ્મના ॥ વનેઽપિનિર્જનેતસ્મિન્માતર્ગીસંગદૂષિતઃ ॥ ૧૫ ॥
 તપાસહાન્નપાનાદિકૃતવાન્પાપમોહિતઃ ॥ અશ્ચાતિસુરયાપકંગોમાં
 સંપાપલંપટઃ ॥ ૧૬ ॥ તદ્દૃઢેનિધનંપ્રાપ્તઃપાપાત્માસર્વઞ્જકઃ ॥ વા
 રાણસીપ્રભાવેણનપ્રાપ્તોનરકંતદા ॥ ૧૭ ॥ કિંતુતત્રકૃતંપાપંવજ્ર
 લેપંસુદારુણં ॥ શૂદ્રીસંસર્ગપાપેનજાતોઽસૌકૂરયોનિષુ ॥ ૧૮ ॥ રુકો
 વ્યાઘોરંગઃશ્વાચશૃગાલઃશૂકરોઽભવત્ ॥ અતીવયાતનાંપ્રાપ્તઃશર્મલેશંન
 વિંદતિ ॥ ૧૯ ॥ એવંજન્મસહસ્રૈસ્તુનાંતઃપાપસ્યકર્મણઃ ॥ માતં
 સંબંધથી તેઓનો ત્યાં સમાગમ થયો. ॥ ૧૧ ॥ એ સ્ત્રીએ મોહ પામેલો એ સં-
 ન્યાસી ત્યારથી તેનેજ અનુસર્યો અને તેને રાજી કરવા સાડ લોકોની પાસેથી
 ન્યાય અન્યાયનો વિચાર નહી કરતાં ધન માગી લાવવા લાગ્યો. ॥ ૧૨ ॥ કાશીમાં
 ચાંડાલની પાસેથી પણ પ્રતિગ્રહ લેવો તેણે છોડ્યો નહી. નાહ્યા વગર રહેતો અને
 અપવિત્ર રહેતો એ પાપી સંન્યાસી રાતે ચોરીઓ પણ કરવા લાગ્યો. ॥ ૧૩ ॥
 કોઈ દિવસે એ દુરાચારવાળો સંન્યાસી માંસ લેવાને વાસ્તે વનમાં ગયો ત્યાં એક નખ-
 રાણી આંખ્યોવાળી ચાંડાલી તેના જોવામાં આવી. ॥ ૧૪ ॥ તેની કુટતી બુવાની જોઈ
 પુરાં પાપના યોગથી એ સંન્યાસી તે નિર્જન વનમાં પણ તેનો સંગ કરીને વટલ્યો. ૧૫
 અને ત્યારથી પાપમાં મોહ પામીને તેની સાથે ખાવા પીવા આદિનો વ્યવહાર પણ
 કરવા લાગ્યો. પાપમાં લંપટ થયેલો એ સંન્યાસી ગાયના માંસને મદિરામાં પકા-
 વીને ખાવા લાગ્યો. ॥ ૧૬ ॥ એ પ્રમાણે સર્વ ભક્ષી થયેલો એ પાપી સંન્યાસી
 કેટલેક દિવસે તે ચાંડાલીના ઘરમાંજ મરણ પામ્યો. એ સંન્યાસી કાશીના પ્રભા-
 વને લીધે નરકમાં તો ન પડ્યો ॥ ૧૭ ॥ પણ કાશીમાં કરેલા પાપનો મહા દાણ
 વજ્રલેપ લાગવાને લીધે પ્રથમ શૂદ્રિનો સંસર્ગ કરવાનું કૃણ ભોગવવા કૂર યોનિઓમાં
 અવતરવા લાગ્યો. ॥ ૧૮ ॥ પેહલા જન્મમાં નાહાર થયો, બીજા જન્મમાં વાધ થયો,
 ત્રીજા જન્મમાં સર્પ થયો, ચોથા જન્મમાં કુતરો થયો, પાંચમા જન્મમાં શીયાળ
 થયો અને છઠા જન્મમાં સૂર થયો. એ પ્રમાણે બહુજ દુઃખ પામવા લાગ્યો. કોઈ
 જન્મમાં જરા પણ તેને સુખ પ્રાપ્ત થયું નહી. ॥ ૧૯ ॥ એ પ્રમાણે હજારો જન્મથી
 પણ તેના પાપનો છેડો આવે એમ ન હતું અને વળી ચાંડાલીના સંગનું પાપ તો

ગીસંગતઃપાપંનમશ્વેતયુગાયુતૈઃ ॥ ૨૦ ॥ તતોઽસૌસમમેજાતઃશશકોઽ
 ષ્મજન્મનિ ॥ તતોસૌરાક્ષસોજાતઃપાપાત્માધર્મમક્ષકઃ ॥ ૨૧ ॥
 પ્રાણિનોઽક્ષયન્સર્વાન્સંપ્રાપ્તોવિંધ્યપર્વતં ॥ અસ્માદનંતરંઆવ્યંક
 કલાશત્વમદ્ભુતં ॥ ૨૨ ॥ શૂદ્રીસંગજપાપેનઞ્ઞાર્યાંચક્રમિયોનિર્જાં ॥
 અનંતદુઃસ્વદાંધોરાંપુનઃપુનરવાપસઃ ॥ ૨૩ ॥ માતંગીસંગપાપાનાંફ
 લંઘ્યતિજુગપ્સિતં ॥ યુગાયુતસહસ્રૈસ્તુઞ્જોક્ષ્યમાણંસુદારુણં ॥ ૨૪ ॥
 અથાશ્ચર્યમભૂતત્રદિલીપશ્રૂયતાંમહત્ ॥ અલૌકિકંચાવિંધ્યાદ્રૌસર્વે
 ષાંવિસ્મયાવહં ॥ ૨૫ ॥ દૃષ્ટ્વાદ્વારાવર્તીકશ્ચિત્કૃષ્ણવક્ત્રંસુશોભ
 નં ॥ ગોમતીનીરપૂતસ્તુવિંધ્યંપ્રાપ્તઃસપાંથકઃ ॥ ૨૬ ॥ તસ્યદર્શનમા
 ત્રેણવજ્રલેપઃસુદારુણઃ ॥ વારાણસીસમુદ્ભૂતોઽસ્મસાદભવત્ક્ષણાન્ત
 ॥ ૨૭ ॥ જન્મકોટિશતેનાપિદુઃસ્વભોગોભવેદ્યતઃ ॥ સપાપપર્વતો
 દગ્ધઃકૃષ્ણપાંથકદર્શનાત્ ॥ ૨૮ ॥ દગ્ધેઽથકૂરભાવેનઘનૈર્મુક્તોયથા
 શશી ॥ રેજેપુણ્યપ્રકાશેનકૃષ્ણપાંથકદર્શનાત્ ॥ ૨૯ ॥ નત્વાથ

લાજો યુગથી પણ ન મટે એવું પાછળ ભોગવતું રહ્યું હતું. ॥ ૨૦ ॥ પછી સાતમા
 અવતારમાં સસલો થયો અને આઠમા અવતારમાં ધર્મનો નાશ કરનાર દુષ્ટ રાક્ષસ
 થયો. ॥ ૨૧ ॥ સઘળાં પ્રાણીઓનું ભક્ષણ કરનારો એ રાક્ષસ વિંધ્યાચલમાં અને
 તે પછી તેને અર્જુન કાંકીડાનો અવતાર આવવાનો હતો. ॥ ૨૨ ॥ શૂદ્રનો સંસર્ગ
 કરવાના પાપને લીધે વારંવાર તેને મહા દુઃખદાયી અને ભયંકર પશુ જાતિની સ્ત્રી
 મળતી હતી. ॥ ૨૩ ॥ ચાંડાલીનો સંગ કરવા સંબંધી પાપોનું માહા નીચ અને
 દાણુ ફળ તો તેને લાજો યુગ સુધી ભોગવવાનું પછવાડે રહ્યું હતું. ॥ ૨૪ ॥ હે
 દિલીપરાજ ! ત્યાં વિંધ્યાચલમાં સઘળાંઓને વિસ્મય આપે એવું અલૌકિક આશ્ચર્ય
 થયું તે સાંભળો. ॥ ૨૫ ॥ દ્વારકાની યાત્રા કરી શ્રીકૃષ્ણના સુંદર મુખનું દર્શન કરી
 જોમતીના જળથી પવિત્ર થયેલો કેઈ વટેમાર્ગુ માણસ વિંધ્યાચળમાં આવી
 નીકળ્યો. ॥ ૨૬ ॥ એ વટેમાર્ગુનું દર્શન થતાંજ પેલા રાક્ષસને કાશીમાંથી લાગેલો
 મહા દાણુ વજ્રલેપ કાણમાત્રમાં ભસ્મ થઈ ગયો. ॥ ૨૭ ॥ જે પાપને લીધે સૈ-
 કડો કરોડ જન્મે સુધી દુઃખ ભોગવાનાં હતાં તે પાપરૂપી પર્વત દ્વારકાથી આવેલા
 વટેમાર્ગુના દર્શનથી ખળી ગયો. ॥ ૨૮ ॥ દ્વારકાના વટેમાર્ગુના દર્શનથી પાપ
 જતાં જેમ વાદળાંથી મુક્ત થયેલા ચંદ્રમા શેભે તેમ કૂરપણામાંથી મુક્ત થયેલો તે
 પ્રાણી પુણ્યના પ્રકાશથી શેભવા લાગ્યો. ॥ ૨૯ ॥ પછી વિસ્મય પામીને તેણે
 પેલા વટેમાર્ગુને કહ્યું કે “અહો ! તમારાં દર્શનથી માંડે ભયંકર કૂરપણું ટળી યશું

વિસ્મિતઃપ્રાહઅહોમેતવદર્શનાત્ ॥ ગતોઘોરતમોભાવઃપ્રાપ્તાસંસિ
દ્ધિરુત્તમા ॥ ૩૦ ॥ તતોઽભિમુખમખ્યેત્યદ્વારકાપાંચકંમુદા ॥
નનામશ્રદ્ધયાભૂમૌતદ્દર્શનમહોત્સવઃ ॥ ૩૧ ॥ કસ્માત્ત્વમાગતોઽદ્રપ
ભાવઃકિંતવેદશઃ ॥ વજ્રલેપસ્તુકાશ્પાવૈદગ્ધોમેતવદર્શનાત્ ॥ ૩૨ ॥

॥ પાંચકઠવાચ ॥ શ્રીમર્તાદ્વારકાંદૃષ્ટ્વાત્યાગતોઽસ્મ્યત્રરાક્ષ
સ ॥ વજ્રલેપોગતસ્તેઽત્રમમવક્ત્રસ્યદર્શનાત્ ॥ ૩૩ ॥ ગોમત્યાંયઃસ
કૃત્સ્નાત્વાપશ્યેત્કૃષ્ણમુખાંબુજં ॥ સર્વાનુદ્ધરતેપાપાનપિતૃલોક્યદાહ
કાન્ ॥ ૩૪ ॥

॥ વસિષ્ઠઠવાચ ॥ ઇત્યુકોરાક્ષસોત્કૃષ્ટઃશુદ્ધાત્માઝકિસંયુતઃ ॥
નત્વાપદક્ષિણાંકૃત્વાસંપ્રાપ્તોદ્વારકાંતદા ॥ ૩૫ ॥ ગોમત્યાંસ્વતનુંત્ય
ક્ત્વાપ્રાપ્તોઽસૌવૈષ્ણવંપદં ॥ સ્તૂયમાનઃસુરેશાનૈર્ગંધર્વૈઃપુષ્પવર્ષિભિઃ ॥ ૩૬ ॥
ઇત્યંમયાપ્રજાવોહિદ્વારકાયાઃપ્રકીર્તિતઃ ॥ નપ્રરોહંતિપાપાનિયસ્યાઃ
પાંચકદર્શનાત્ ॥ ૩૭ ॥ દ્વારકાયાંતુર્કિંવાચ્યંનપ્રરોહતિપાતકં ॥

અને તે ઉપરાંત પણ ઉત્તમ કૃળ મળ્યું. ॥ ૩૦ ॥ પછી તેના દર્શનથી ભારે આનંદ
પામેલો પેહેલો પ્રાણી પ્રેમથી તે વટેમાર્ગીને સામે આવીને શ્રદ્ધાથી ધરતીપર પગે
લાગ્યો. ॥ ૩૧ ॥ અને બોલ્યો કે “હે ભલા માણસ! તમે યાંથી આવો છો ?
મને કાશીમાંથી લાગેલો વજ્રલેપ તમારા દર્શનથી મટી ગયો તો આવો તમારો પ્ર-
ભાવ શાથી થયો છે ? ॥ ૩૨ ॥

વટેમાર્ગી કેહે છે—હે રાક્ષસ ! હું શ્રીદ્વારકાનાં દર્શન કરીને અહીં આવ્યો છું
માટે માફ મોહોહું જેવાથી તારા પાપનો વજ્ર સરખો દંડ લેપ મટી ગયો. ॥ ૩૩ ॥
જે માણસે ગોમતીમાં નાહીને એકવાર પણ શ્રીકૃષ્ણના મુખનું દર્શન કર્યું હોય તે
માણસ સઘળા ત્રેલોક્યને બાળી નાખે એવા પાપીઓનો પણ ઉદાર કરે છે. ॥ ૩૪ ॥

વસિષ્ઠ કેહે છે—એ વચન સાંભળી રાજા થયેલો, શુદ્ધ થયેલો અને જેના
મનમાં ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ એવો તે રાક્ષસ પેહેલા વટેમાર્ગીને પગે લાગી પ્રદક્ષિણા
કરીને તે સમયેજ દ્વારકામાં આવ્યો અને ત્યાં ગોમતીમાં પોતાના દેહનો ત્યાગ
કરી વિષ્ણુના ધામમાં ગયો. એ સમયે મોટા મોટા દેવતાઓ તેની સ્તુતિ કરવા
લાગ્યા અને ગંધર્વો પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ હે દિલીપ રાજા !
આ પ્રમાણે મેં દ્વારકાનો પ્રભાવ તમને કહી સંભળાવ્યો દ્વારકાના વટેમાર્ગીના દર્શનથી
પણ પાપો કૃળ આપી શકતાં નથી. ॥ ૩૭ ॥ ત્યારે દ્વારકામાં પાપો કૃળ ન આપી
શકે તેમાં શું કેહવું. જેમ પાપનો વજ્રલેપ થવાનું સ્થાનક પ્રભુએ સ્થાપ્યું છે તેમ

દાહદેશોઽપિપાપાનાવિષ્ણુનાસ્થાપિતોભુવિ ॥ ૩૮ ॥ इत्येवंकथितंरा
जन्यत्पृष्ठोऽहंत्वयानय ॥

॥ માર્કંડેયુવાચ ॥ વસિષ્ઠેનોદિતંશ્રુત્વાદિલીપોદ્દૃષ્ટમાનસઃ॥
॥ ૩૯ ॥ द्वार्वत्पाःक्षेत्रराजत्वंज्ञात्वासविस्मयंययौ ॥ ययौद्वारावर्ती
द्रष्टुंब्रह्मपुत्रस्यशासनात्।कृष्णंदृष्ट्वापरांसिद्धिसंप्राप्तःसनृपोत्तमः॥ ૪૦ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
वज्रलेपपापहरो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ૩૪ ॥

પાપેનૌ દાહ થવાનું સ્થાનક પણ પ્રભુએ પૃથ્વીમાં સ્થાપ્યું છે. ॥ ૩૮ ॥ હે નિ-
બ્ધાપ રાજા ! તમે જે મને પુછ્યું હતું તેનો ઉત્તર મે તમને આપ્યો.

માર્કંડેય કેહે છે—હે ઈન્દ્રધ્રુવ રાજા ! એ પ્રમાણે વસિષ્ઠનાં વચન સાંભળી
રાજા થએલો દિલીપ રાજા દ્વારકા ક્ષેત્રને સર્વ તીર્થાનું ચક્રવર્તી જાણીને વિસ્મય
પામ્યો અને તુરતજ વસિષ્ઠના કેહેવાથી દ્વારકાના દર્શન કરવા ગયો. રાજાઓમાં
હિતમ એ દિલીપ રાજાને શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી પરમ સિદ્ધિ મળી. ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની માર્કંડેય ક્રમેત્રી સંહિતાયં દ્વારકામાહાત્મ્યનો ‘વજ્રલેપ’
પાપહર’ એવા નામનો ચોત્રીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ पंचत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

॥ શ્રીમાર્કંડેયુવાચ ॥ अहोक्षेत्रस्यमाहात्म्यंसमंतात्रिं
शयोजनं ॥ दिविस्थायत्रपर्यंतिसर्वानेवचतुर्भुजान् ॥ १ ॥ द्वार
कावासिनःसर्वान्भ्रमस्यंतिदिवौकसः ॥ अहोक्षेत्रस्यमाहात्म्यंसर्व
शास्त्रेषुविश्रुतं ॥ २ ॥ यत्रत्याश्चैवपाषाणायत्रकापिविमुक्तिदाः ॥

અધ્યાય ૩૫ મા.

માર્કંડેય કેહે છે—અહો ! દ્વારકાક્ષેત્રનું માહાત્મ્ય આરે પાસ ત્રીશ ત્રીશયો-
જન સુધી છે. કારણ કે દેવતાઓ એટલા પ્રદેશમાં રહેલા સધળા લોકોને આર આર
જીજી વાળા દેખે છે. ॥ ૧ ॥ દ્વારકામાં રહેનારા સધળા લોકોને દેવતાઓ પ્રજ્ઞામ કરે
છે એમ સર્વ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે માટે દ્વારકા ક્ષેત્રનું માહાત્મ્ય અર્જુન છે. ॥ ૨ ॥ એ

અહોક્ષેત્રસ્પમાહાત્મ્યમપૂર્વભુવિદૃશ્યતે ॥ ૩ ॥ મુક્તિનેચ્છંતિતત્રત્યાઃ
 કૃષ્ણસેવાસદોત્સુકાઃ ॥ સર્વજ્ઞોપ્યથવામૂઢોમુચ્યતેયસ્યદર્શનાત્ ॥
 ॥ ૪ ॥ અપિકીટપતંગાદ્યાઃપક્ષિણશ્ચસરીસૃપાઃ ॥ વિમુક્તાઃપાપિ
 નઃસર્વેદ્વારકાયાઃપ્રભાવતઃ ॥ ૫ ॥ કિંપુનર્માનવાનિત્યંદ્વારકાયાંવસં
 તિયે ॥ સોત્સવાઃકૃષ્ણદેવસ્યસેવાયાંવિજિતેંદ્રિયાઃ ॥ ૬ ॥ યાગ
 તિઃસર્વજંતૂનાંદ્વારકાપુરવાસિનાં ॥ સાગતિર્દુર્લભાનૂનંમુનીનામૂર્ધ્વરેત
 સાં ॥ ૭ ॥ સર્વેષુતીર્થક્ષેત્રેષુવસતાંવર્ષકોટિભિઃ ॥ તત્ફલંનિમિષા
 ધેનદ્વારકાયાંદિનેદિને ॥ ૮ ॥ દ્વારકાયાંહુતંજપ્તંદત્તંયચ્ચતપઃકૃતં ॥
 તત્સર્વકોટિગુણિતમનંતંકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ૯ ॥ દ્વારકાયાંસ્થિતાઃસર્વે
 નરાનાર્યશ્ચતુર્ભુજાઃ ॥ શ્રીકૃષ્ણસ્યસદાપ્રેષ્ટાદ્રષ્ટવ્યાઃપાર્ષદોત્તમાઃ ॥
 ॥ ૧૦ ॥ દ્વારકાવાસિનઃસર્વાન્દોષશ્ચુદ્ધ્યાવિપશ્યતિ ॥ સત્યંસત્યં
 નૃપશ્રેષ્ઠકૃષ્ણસ્તેનવિદૂષિતઃ ॥ ૧૧ ॥ દ્વારકાવાસિનોયેવૈનિદંતિપુ
 રુષાધમાઃ ॥ કૃષ્ણકૃપાવિહીનાસ્તેમઞ્જંતિદુઃખસાગરે ॥ ૧૨ ॥ જયં

ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થએલા પથરાઓ પણ ગમે ત્યાં રહેલાને મુક્તિ આપે છે માટે પૃથ્વી-
 માં દ્વારકા ક્ષેત્રનું માહાત્મ્ય અબ્દુત અને અપૂર્વ જોવામાં આવે છે. ॥ ૩ ॥ ત્યાંના
 લોકો સર્વદા શ્રીકૃષ્ણના સેવનમાં ઉત્સુક હોવાને લીધે મુક્તિને પણ ધૃચ્છતા નથી.
 સર્વજ્ઞ અથવા મૂઢ સધળા લોકો દ્વારકાવાસીનાં દર્શનથી મુક્તિ પામે છે. ॥ ૪ ॥
 કીડા, પતંગીઓ આદિ પક્ષીઓ અને સરપોલીઓ વગેરે સધળા પાપી જીવો પણ
 દ્વારકાના પ્રભાવથી મુક્તિ પામે છે ॥ ૫ ॥ ત્યારે જિતેન્દ્રિયપણથી શ્રીકૃષ્ણની સેવા-
 માં ઉત્સુકપણું ધરાવનારા જે માણસો દ્વારકામાં રહે છે તેઓને મુક્તિ થવામાં શું
 કેહેવું. ॥ ૬ ॥ દ્વારકામાં રહેનારા સધળા જીવોને જે ગતિ મળે છે તે ગતિ સર્વદા
 ખાલપ્રલયારી રહેનારા મુનિઓને પણ દુર્લભ છે. ॥ ૭ ॥ સધળાં ક્ષેત્રોમાં અને
 તીર્થોમાં રહેનારાઓને કરોડો વર્ષ જે કૃળ થાય છે તે કૃળ દ્વારકામાં રહેનારાઓને
 નિત્ય અરધે નિમેષે પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૮ ॥ દ્વારકામાં જે કાંઈ હોમ, જપ, દાન કે
 તપ કરવામાં આવે તે સધળું કરોડગણું થાય છે અને શ્રીકૃષ્ણની પાસેજ કરવામાં
 આવે તે તો અનંતગણું થાય છે. ॥ ૯ ॥ દ્વારકામાં રહેલા સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ચાર
 ચાર જીવવાળાં છે, શ્રીકૃષ્ણને સર્વદા પ્યારાં છે અને પાર્ષદોમાં ઉત્તમ છે એમ સ-
 મજવું. ॥ ૧૦ ॥ હે રાજાઓમાં ! ઉત્તમ ! જે માણસ સધળા દ્વારકાવાસી લોકોને
 દોષદૃષ્ટિથી જુવે તેણે ખરેખર શ્રીકૃષ્ણને દોષદૃષ્ટિથી જોયા એમ સમજવું. ॥ ૧૧ ॥
 જે અધમ પુરુષો દ્વારકાવાસીઓની નિંદા કરે તે પુરુષો શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી રહિત

તેનમૃશંત્રસ્તાઃશૂલેનારોપિતાશ્ચિરં ॥ કશયાતાઢિતાસ્તેવૈમૂર્છિતાઃપુ
નરુત્થિતાઃ ॥ ૧૩ ॥ ત્રાહિત્રાહિજયંતત્ત્વંવદંતોઽપિવિઘાતિતાઃ ॥
સ્માર્યંતેચજયંતેનપૂર્વપાપંસુદારુણં ॥ ૧૪ ॥ સર્વસ્યપુણ્યતોલબ્ધો
દ્વારકાવાસઉત્તમઃ ॥ દ્વારકાવાસિનાંનિદામહાપાપાધિકાધ્રુવં ॥ ૧૫ ॥
નનિવર્તેતતત્પાપમાજ્ઞેયંપારમેશ્વરી ॥ અતઃકૃષ્ણાજ્ઞયાસર્વાન્વિશુ
દ્ધાંસ્તાન્વદામ્યહં ॥ ૧૬ ॥ વૈષ્ણવાનાંચનિદાયાંફલમુદ્ધવંસુદા
રુણં ॥ નાલ્પતોદ્વારકાયાંચપુણ્યાજ્જન્મજાવિષ્યતિ ॥ ૧૭ ॥ તસ્મા
ત્તુમુજ્યતાંપાપંજાતંવૈષ્ણવંનિદનાત્ ॥ તત્રત્યાનાંપ્રભુર્નવયમદંદ્રો
મહેશ્વરઃ ॥ ૧૮ ॥

॥ માર્કંડેયઉવાચ ॥ તસ્માદ્દ્વારાવર્તીગત્વાપશ્યેત્સર્વાશ્ચતુર્ભુ
જાન્ ॥ સંસેવ્યોભગવાન્કૃષ્ણઃસર્વેષાંપ્રીતિદાયકઃ ॥ ૧૯ ॥ અ
તોવિષ્ણુઃસદાપૂજ્યાદ્વારકાવાસિનોજનૈઃ ॥ દત્તમત્રાણુમાત્રંયત્તદક્ષય
ફલંજવેત્ ॥ ૨૦ ॥ ગોમતીતીરમાશ્રિત્યદ્વારકાયાંનૃપોત્તમ ॥ અ

થઈને દુઃખરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબે છે. ॥ ૧૨ ॥ એ લોકોને જ્યંત ભારે ત્રાસ આપે છે,
લાંબા સમય સુધી શૂલીએ ચડાવી મુકે છે અને આખખાથી મારે છે તો પણ તે-
ઓનાં પ્રાણ કેમે જતાં નથી તેથી મૂર્છિત થઈને વળી પાછા ઉભા થાય છે, ॥ ૧૩ ॥
અને વળી માર ખાય છે તો પણ ‘હે જ્યંત ! અમને બચાવો બચાવો’ એમ પો-
કાર્યા કરે છે. આ સમયે જ્યંત તેઓને મહાદાશુ પૂર્વ પાપનું સ્મરણ આપે છે કે
॥ ૧૪ ॥ “લોકોનાં પુણ્ય હોય તોજ દ્વારકાવાસ મળે છે તે છતાં દ્વારકાવાસીઓ-
ની તમે નિંદા કરો છે માટે તમે મહાપાપી કરતાં પણ મોટા પાપી છો તેથી તમારું
પાપ મટવાનું નથી એ પરમેશ્વરની આજ્ઞા છે. હું પણ ભગવાનની આજ્ઞાથીજ દ્વાર-
કાવાસીઓને પવિત્ર કહું છું. તમે વૈષ્ણવોની નિંદા કરવાનું દાશુ ક્રૂણ ભોગવો.
લોકોનો દ્વારકામાં જન્મ થોડા પુણ્યથી થતોજ નથી. વૈષ્ણવોની નિંદા કરવાનું જે
તમેને પાપ લાગ્યું છે તે ભોગવવુંજ પડશે. યમ, ઇદ્ર કે સદાશિવ કેઈ પણ દ્વાર-
કાવાસીઓના માલેક નથી. એઓના માલેક તો શ્રીકૃષ્ણજ છે.” ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥
॥ ૧૭ ॥ ૧૮ ॥

માર્કંડેય કહે છે—આ પ્રમાણે છે માટે દ્વારકામાં જઈને સધળા દ્વારકાવાસીઓને
ચાર ચાર ભુજવાળાજ જાણુવા જોઈએ અને સધળાંઓને પ્રીતિ આપનારા શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાનનું સેવન કરવું જોઈએ. ॥ ૧૯ ॥ આ કારણને લીધે લોકોએ દ્વારકામાં
રહેનારા પ્રાણીઓનું સર્વદા પૂજન કરવું જોઈએ. દ્વારકામાં આશુમાત્ર દાન દેવાય

ન્નદાનંતુયઃકુર્યાન્છ્રદ્ધયાતસ્યયત્કલં ॥૨૧॥ નશક્તાસ્તસ્યસંખ્યા
 યાંબ્રહ્મશેષમહેશ્વરાઃ ॥ બ્રાહ્મણઃક્ષત્રિયોવૈશ્યઃશૂદ્રોવાપ્યંતજાતિજઃ ॥
 ॥ ૨૨ ॥ નારીવાદ્વારકાયાંચમત્ત્યાવાસંકરોતિહિ ॥ કુલકોર્ટિસમુ
 દ્ધૃત્યવિષ્ણુલોકેમહીયતે ॥ ૨૩ ॥ દ્વારકાવાસિનંદૃષ્ટ્વાસ્પૃષ્ટ્વાચૈવવિ
 શેષતઃ ॥ મહાપાપવિનિર્મુક્તાઃસ્વર્ગલોકેવસંતિહિ ॥ ૨૪ ॥ માહા
 ત્મ્યંદ્વારકાયાવૈસર્વશેષ્ટંવિરાજતે ॥ સુપુણ્યાઃપાંસવોયસ્યાઃપાપિનાંમુ
 ક્તિદાયકાઃ ॥ ૨૫ ॥ દ્વારકાપારજઃપુંસોવાયુનાસમુદીરિતં ॥ અપિ
 પાપસમાચારાન્પ્રાપ્યેદૈવેષ્ણવંપદં ॥ ૨૬ ॥ એવંભૂતામહાપુણ્યાદ્વારકા
 રાજતેભુવિ ॥ શ્રૂયતાંનૃપશાર્દૂલમહાપાપવિદાહકં ॥ ૨૭ ॥ દ્વારકા
 યાશ્ચમાહાત્મ્યંગોમતીકૃણ્ણસંનિધૌ ॥ કુશાવર્તાત્સમારમ્યયાવદ્વૈસા
 ગરાવધિ ॥ ૨૮ ॥ યસ્યાંસ્નાતુંસમાયાંતિસર્વદેવાઃસવાસવાઃ॥ગોમત્યાં
 તત્રવૈસ્નાનાત્સર્વતીર્થફલંસ્મૃતં ॥ ૨૯ ॥ અવગાહિતાપ્રયત્નેનસિંહાં
 તેગોમતીસકૃત્ ॥ ગોદાવર્યાવસેત્પુણ્યંવર્ષમેકંનિરંતરં ॥ ૩૦ ॥ ત
 ત્પુણ્યંસમવાપ્નોતિગોમતીસેવનાન્નૃપ ॥ પૂર્ણવર્ષસહસ્રંતુતપસશ્ચફલં

તેનું પણ અક્ષય ફળ થાય છે. ॥ ૨૦ ॥ હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! દ્વારકામાં ગોમતીને
 કાંઠે રહી શ્રદ્ધાથી અન્નદાન આપનારને જે પુણ્ય થાય છે તેની સંખ્યા કરવામાં
 શ્રદ્ધા, શેષ કે સદાશિવ પણ સમર્થ નથી. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર કે આંડાલ
 જાતિનાં પણ સ્ત્રીઓ કે પુરુષો ભક્તિથી દ્વારકામાં વાસ કરે તો તેઓ પોતાનાં કરોડો
 કુલોનો ઉદ્ધાર કરીને વિષ્ણુના લોકમાં પૂજાય છે. ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥ દ્વાર-
 કાવાસીનો સ્પર્શ થાય અથવા વિશેષકરી દર્શન થાય તો પણ મહાપાપોથી મુક્ત
 થઈને લોકો સ્વર્ગ લોકમાં વસે છે. ॥ ૨૪ ॥ દ્વારકાનું માહાત્મ્ય સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે.
 કારણ કે ત્યાંની પવિત્ર રજની કણીઓ પણ પાપી લોકોને મુક્તિ આપે છે. ॥ ૨૫ ॥
 વાયુએ ઉડાડેલી દ્વારકાની રજ પાપી માણસોને પણ વિષ્ણુના પદમાં પોહાયાડે છે.
 ॥ ૨૬ ॥ આવી મહાપવિત્ર દ્વારકા પૃથ્વીમાં બીરાજે છે. હે રાજાઓમાં ઉત્તમ !
 મહાપાપોને પણ બાળનારું દ્વારકાનું, ગોમતીનું અને ત્રીકૃષ્ણના સમીપનું માહાત્મ્ય
 સાંભળો. કુશાવર્તથી માંડીને સમુદ્ર સુધીમાં ભારે માહાત્મ્ય છે. ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥
 ગોમતી કે જેમાં ઈંદ્ર આદિ દેવતાઓ પણ સ્નાન કરવા આવે છે તેમાં સ્નાન કરવાથી
 સઘળાં તીર્થોનું ફળ થાય છે. ॥ ૨૯ ॥ બૃહસ્પતિ કન્યાના હોય તે સમયે પ્રયત્નથી
 એકવાર પણ ગોમતીમાં સ્નાન કરે તો ગોદાવરીમાં એક વર્ષ સુધી સિંહના સમયમાં
 નિરંતર રહેવાનું ફળ થાય છે. ॥ ૩૦ ॥ હે રાજા ! પુરાં હજાર વર્ષ સુધી

લભેત ॥ ૩૧ ॥ ગૌતમ્યાંશ્રદ્ધયાસ્નાનંપૂર્ણેસિંહાસ્યિતેગરૌ ॥ સહસ્ર
 ગુણિતંતસ્માદ્દ્વારવત્યાંદિનેદિને ॥ ૩૨ ॥ ગચ્છગચ્છમહાભાગદ્વારકા
 મિતિયોવદેત ॥ તસ્યાવલોકનાદેવમુચ્યંતેપાતકૈર્નરાઃ ॥ ૩૩ ॥ દ્વા
 રકેતિચયોબ્રૂયાદ્દ્વારકામિમુર્વોજનઃ ॥ કૃપયાકૃષ્ણદેવસ્યમુક્તિભા
 ગીભવેન્નરઃ ॥ ૩૪ ॥ સહસ્રયોજનસ્થસ્પયસ્પસ્યાદ્બુદ્ધિરીદૃશી ॥ દ્વા
 રાવત્યાંગમિષ્યામિદ્રક્ષ્યામિદ્વારકેશ્વરં ॥ ૩૫ ॥ તસ્યાવલોકનાદેવમ
 હાપાતકિનોજનાઃ ॥ પાપૈસ્થક્તાવિરાજંતેઘનૈર્મુક્તાયથાગ્રહાઃ ॥ ૩૬ ॥
 ધન્યાસ્તેકૃતકૃત્યાસ્તેકૃષ્ણંપર્યંતિયેજનાઃ ॥ નમસ્યાઃસર્વલોકાનાં
 સર્વપુણ્યફલોદયાઃ ॥ ૩૭ ॥ મહાપાપીનરશ્ચૈવસંપ્રાપ્તોયોનરાધમઃ ॥
 મિત્રધુગ્ભ્રાતૃહાગોઘ્નોવ્યભિચારીવિનિદકઃ ॥ ૩૮ ॥ સ્ત્રીરાજબાલ
 હાચૈવાવિશ્વાસસ્થૈવધાતકઃ ॥ સર્વાપહારીદુષ્ટાત્માગૃહગ્રામવિદાહકઃ ॥
 ॥ ૩૯ ॥ માતૃગામીસુરાપશ્વભૂતધ્રુવસર્વનિદકઃ ॥ માતૃહાપિતૃહાભ્રૂણ
 બ્રહ્મઘોગુરુતલ્પગઃ ॥ ૪૦ ॥ એતેચાન્યેચપાપિષ્ઠામહાપાપયુતાશ્ચ

તપ કરવાથી જે કૃળ થાય તે કૃળ ગોમતીનું સેવન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.
 ॥ ૩૧ ॥ બૃહસ્પતિ પુરી રીતે સિંહ રાશિમાં હોય તે સમયે ગોદા-
 વરીમાં શ્રદ્ધાથી સ્નાન કરવાનું જે કૃળ થાય તેથી હજારગણું કૃળ દ્વાર-
 કામાં દિવસે દિવસે થાય છે. ॥ ૩૨ ॥ 'હે સારા માણસ ! તું દ્વારકામાં
 જ, જ' એમ જે કહે તેના દર્શનથી પણ મનુષ્યો પાપોમાંથી મુક્ત થાય
 છે. ॥ ૩૩ ॥ જે માણસ દ્વારકાદિશામાં મોહોડું રાખી 'દ્વારકા' એટલા અક્ષર
 જોલે તે માણસ પણ શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી મુક્તિમાં ભાગદાર થાય છે. ॥ ૩૪ ॥
 હજાર યોજન છેટે રહેતાં પણ 'હું દ્વારકામાં જઈશ અને દ્વારકાનાથજીનાં દર્શન
 કરીશ' એવો જેના મનમાં વિચાર આવે તેના દર્શનથીજ મહા પાપી લોકો પાપો-
 માંથી મુક્ત થઈને, વાદળાંઓમાંથી મુક્ત થએલા ગ્રહોની પેઠે શોભે છે. ॥ ૩૫ ॥
 ૩૬ ॥ જે લોકો શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરે છે તેઓ ધન્ય છે, કૃતાર્થ છે, સર્વ લોકોએ
 પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે અને તેઓને સઘળાં પુણ્યોનું કૃળ મળી ચુક્યું છે એમ સમ-
 જવું. ॥ ૩૭ ॥ મહા પાપી, મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, ભાઈને મારી નાખનાર, ગો-
 હત્યા કરનાર, વ્યભિચારી, નિંદા કરનાર, સ્ત્રી હત્યા કરનાર, રાજની હત્યા કરનાર,
 ખાલહત્યા કરનાર, વિશ્વાસઘાતી, સર્વનું અપહરણ કરનાર, દુષ્ટ ચિત્તવાળો, ઘર ખા-
 ણનાર, ગામ ખાળનાર, માતાનો સંગ કરનાર, સુરાપાન કરનાર, પ્રાણિઓનો દ્રોહ
 કરનાર, સર્વની નિંદા કરનાર, માની હત્યા કરનાર, પિતાની હત્યા કરનાર, ગર્ભ

યે ॥ સર્વેપાપૈઃપ્રમુચ્યંતેઋષ્ણદેવસ્યદર્શનાત્ ॥ ૪૧ ॥ ક્રિયતેકિં
 નૃપશ્રેષ્ઠદ્યનંતમગ્નિમાષણં ॥ કૃષ્ણસ્યદર્શનાત્સર્વેવિનશ્યતિહિપાતકં
 ॥ ૪૨ ॥ દ્રષ્ટવ્યઃશ્રદ્ધયાનાયોદેવકીનંદનોહરિઃ ॥ યત્સાંનિઘ્યા
 જ્ઞાતંતોયંસ્પર્ધતેબ્રહ્મવિદ્યાયા ॥ ૪૩ ॥ ગોમત્યાંજ્ઞાનમાત્રંહિમહાપા
 પવિદાહકં ॥ યત્ક્ષેત્રસ્યાસ્તુપાષાણાઃસત્યંવૈચક્રચિન્હિતાઃ ॥ ૪૪ ॥
 મોક્ષદાશ્વાપિસર્વેષાંસ્થિતાનાંકીકટેષ્વાપિ ॥ યત્ક્ષેત્રસ્યંરજઃપુણ્યં
 વાયુનીતંવિમુક્તિદં ॥ ૪૫ ॥ પાપાનામપિસર્વેષાંસવાયુરપિમોક્ષદઃ ॥
 તત્ક્ષેત્રગમનેબુદ્ધિર્જાતાયસ્યનરસ્યવૈ ॥ ૪૬ ॥ નશ્યેત્તદ્દર્શનાત્પાપં
 કિમેતત્સ્તુતિવર્ણનં ॥ કૃષ્ણસ્યદર્શનાદેવવિમુક્તાઃસર્વજંતવઃ ॥ ૪૭ ॥
 શ્રીકૃષ્ણસ્યમુરવંદદ્ધાદ્યનંતફલભાગ્ભવેત્ ॥ વક્તુંશક્તઃફલંયસ્યશેષો
 નકિમુતાપરે ॥ ૪૮ ॥ સર્વજ્ઞાશ્વાપ્યસર્વજ્ઞાઃકૃષ્ણદેવસ્યપૂજને ॥
 ઇયત્તાંનૈવવક્તુંતેબ્રહ્મેશાનાદયોઽપિહિ ॥ ૪૯ ॥ તસ્માચ્છ્રીકૃ

પાડનાર, પ્રહ્લહાત્મા કરનાર અને સાવકી માનો સંગ કરનાર. ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥
 એઓ તથા બીજા પણ માહાપાપી તથા અધમ લોકે દ્વારકામાં આવેને શ્રીકૃષ્ણનું
 દર્શન કરે તો સધળાં પાપોમાંથી છુટે છે. ॥ ૪૧ ॥ હે રાજાઓમાં ઉત્તમ ! શ્રીકૃ-
 ષ્ણનાં દર્શનથીજ સધળાં પાપોનો નાશ થાય છે એ વિષયમાં હું ઝાંઝું શું કહું. ॥ ૪૨ ॥
 દુંકામાં એટલુંજ કે દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને અદ્વાયી નીરખવા બેઠાંએ. શ્રીકૃષ્ણના
 પાસે રહેવાને લીધે ગોમતીનું પાણી જડ છતાં પણ પ્રહ્લવિદ્યા કરતાં અધિક છે.
 ગોમતીમાં જ્ઞાન પણ મહાપાપોને બાળી નાખે છે. ખરેખર એ ક્ષેત્રમાં થએલા ચ-
 ક્રાંકિત પાષાણો સધળાઓને તથા કીકટ નામના અધમ દેશમાં રહેનારોઓને પણ
 મુક્તિ આપે છે. વાયુએ લાવેલી એ ક્ષેત્રની રજ પણ પવિત્ર છે અને મુક્તિ આપ-
 નાર છે. ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥ ૪૫ ॥ એ રજનો સ્પર્શ કરીને આવેલો વાયુ પણ સધળાં
 પાપોને મટાડનાર છે. જે માણસને દ્વારકામાં જવાનું મન થાય તેના દર્શનથીજ
 પાપનો નાશ થાય છે. હું દ્વારકાની આથી વધારે કેટલીક સ્તુતિ કરું. આ પ્રમા-
 ã છે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી સધળા જીવોને મુક્તિ થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું. ॥ ૪૬ ॥
 ॥ ૪૭ ॥ શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનાં દર્શનથી એવું અનંત ફળ થાય છે કે જેનું
 વર્ણન કરવાને શેષનાગ પણ સમર્થ નથી ત્યારે બીજાઓ તો ક્યાંથી સમર્થ હોય.
 ॥ ૪૮ ॥ સર્વજ્ઞપણું ધરાવનારા પ્રહ્લા તથા મહાદેવ આદિ મહાત્માઓ તથા અહ-
 ઞપણું ધરાવનારા બીજાઓ પણ ‘શ્રીકૃષ્ણની પૂજનું ફળ આટલુંજ થાય છે’ એમ
 કેહેવામાં અસમર્થ છે. ॥ ૪૯ ॥ આમ છે એટલા માટે શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન સધળી

કૃષ્ણદેવસ્યદર્શનંસર્વસિદ્ધિદં ॥ સમર્હાપાન્ધિભૂદાનૈર્દાનૈરન્યૈશ્વકૃ
ત્સ્રશઃ ॥ ૫૦ ॥ હેમભારસહસ્રૈસ્તુકુરુક્ષેત્રેરવેર્ધહે ॥ ગજાશ્વ
રત્નદાનૈઃકિંચિર્મિતૈર્દેવમંદિરૈઃ ॥ ૫૧ ॥ તેષાંપૂજાદિનાસમ્યગિ
ષ્ટાપૂર્ત્તાદિભિસ્તુકિં ॥ દ્વારકેશ્વરકૃષ્ણસ્પદર્શનેપદ્મવિખ્યાતિ ॥ ૫૨ ॥
એતેષામપિસર્વેષાંસંસિદ્ધિઃકૃષ્ણદર્શને ॥ વિશેષેણતુવૈશાખ્યાંજયંત્યા
શ્ચૈવવાસરે ॥ ૫૩ ॥ માઘ્યાંવાફાલ્ગુનેચૈત્રેજ્યેષ્ઠેચૈવવિશેષતઃ ॥ પૌર્ણ
માસ્યામમાવાસ્યામેકાદશ્યાંતુસંક્રમે ॥ ૫૪ ॥ દ્વાદશ્યાંપ્રતિપક્ષંતુ
રોહિણીશ્રવણેતથા ॥ પુષ્યેપુનર્વસૌચૈવવ્યતીપાતેદિનક્ષયે ॥ ૫૫ ॥
સુપુણ્યેચૈવદિવસેગ્રહણેચંદ્રસૂર્યયોઃ ॥ દર્શનંકૃષ્ણદેવસ્યદ્વારકાયામ
નુત્તમં ॥ ૫૬ ॥ અનંતફલદંપ્રોક્તંસર્વજ્ઞૈઃશંકરાદિભિઃ ॥ દેવાનાં
દુર્લભંદેવાઃકૃષ્ણદેવસ્યદર્શનં ॥ ૫૭ ॥ મુનયસ્તત્તજ્ઞાનંતિસર્વજ્ઞાઃ
કૃષ્ણદર્શને ॥ કિંપુનઃસ્પર્શનેક્ષીરસ્નાનાદિપૂજનેષુચ ॥ ૫૮ ॥ રાત્રૌ

સિદ્ધિઓને આપનાર છે. સાત દ્વીપ તથા સાત સમુદ્રોવાળી પૃથ્વીનું દાન
કરવાથી, ખીજાં સઘળાં દાનો કરવાથી. ॥ ૫૦ ॥ કુરુક્ષેત્રમાં સૂર્યગ્રહણને
સમયે હજારો ભાર સોનાનાં દાન કરવાથી, હાથીઓનાં દાનથી, ઘોરા-
ઓનાં દાનથી, રત્નોનાં દાનથી, દેવતાઓનાં મંદિરો કરાવવાથી, દેવ મંદિરોની સારી
રીતે પૂજા આદિ કરવાથી, યજ્ઞો કરવાથી અને જલાશયો કરાવવા આદિથી પણ તે કૃણ
થતું નથી કે જે કૃણ શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી થાય છે. ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ પણ શ્રીકૃષ્ણનું
દર્શન કરવાથી ઉપર કહુલાં સઘળાં કૃણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. વિશેષે કરી વૈશાખની
પુનમને દિવસે, જ્યંતીને દિવસે, માઘ માસની પુનમને દિવસે, ફાગણ ચૈત્ર તથા
જ્યેષ્ઠ માસની પુનમ કે અમાવાસ્યાને દિવસે, એકાદશીને દિવસે, સંક્રાંતિને દિવસે,
પ્રત્યેક પખવાડીઆની દ્વાદશીને દિવસે, રોહિણી શ્રવણ પુષ્ય કે પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય
તે દિવસે, વ્યતીપાતને દિવસે, ક્ષયતિથિમાં, ખીજા પણ પવિત્ર દિવસોમાં અને ચંદ્ર
કે સૂર્યના ગ્રહણમાં દ્વારકાની અંદર શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરવાં એ સર્વોત્તમ છે. ॥ ૫૩ ॥
॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥ સર્વને જાણનારા શંકર આદિ મહાત્માઓએ એ સમ-
યોના દર્શનથી અનંત કૃણ થવાનું કહ્યું છે. શંકર આદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે
“હું દેવતાઓ ! શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે. ॥ ૫૭ ॥ શ્રીકૃષ્ણનું
દર્શન કરવાથી જે કૃણ થાય છે તેને સર્વજ્ઞ મુનિઓ પણ જાણતા નથી ત્યારે શ્રીકૃ-
ષ્ણના ચરણ સ્પર્શથી અને દુધ આદિથી પૂજન કરવાથી જે કૃણ થાય છે તેને તો
કેમજ જાણે. ॥ ૫૮ ॥ રાત્રિનો યોગ પોહાર કે જે આનંદનો સમય છે તેમાં

ચતુર્યયામેતુક્ષીરસ્નાનંપ્રશસ્યતે ॥ પૂજાનીરાજનંભૂપનૈવેદ્યંઠુષ્ણવ
હ્યમં ॥ ૫૯ ॥ તાંબૂલંચનમસ્કારોગીતવાદ્યંચનર્તનં ॥ પ્રલ્હાદાવ
સરેતસ્મિન્ગીતંનૃત્યંચયેજનાઃ ॥ ૬૦ ॥ કુર્વતિકૃષ્ણદેવાગ્રેતેવૈસ
ત્ફલભાગિનઃ ॥ તત્રગીતંચનૃત્યંચયેપ્રકુર્વતિહર્ષિતાઃ ॥ ૬૧ ॥ બ્ર
હ્મેશાનાદિભિસ્તુલ્યાદ્યદ્યાપિકૃષ્ણવહ્નિભાઃ ॥ ઠુષ્ણસંપૂજનંદૃષ્ટ્વામહા
પુણ્યમવાપ્નુયાત્ ॥ ૬૨ ॥ શ્રીઠુષ્ણસ્યમહાપૂજાંકર્તુઃપુણ્યમનંત
કં ॥ સ્પર્શનંપૂજનંસ્તોત્રંનમસ્કુર્વતિસર્વદા ॥ ૬૩ ॥ ધન્યધન્યત
માસ્તેવૈધન્યધન્યતમોત્તમાઃ ॥ યેષાંપુણ્યસ્યમાનંવૈકર્તુનેશાઃસુરેશ્વ
રાઃ ॥ ૬૪ ॥ इत्यंसभगवान्विष्णुर्नजहातिप्रहर्षितः ॥ अद्यापिद्वा
रकांपुण्यांकलावपिविशेषतः ॥ ६५ ॥ अतोद्वारावतीदेवीकृष्णदेवे
नराजते ॥ द्वारकायाःप्रभावोऽयंविख्यातोभुवनत्रये ॥ ६६ ॥ य
स्यांसत्रंप्रपांकृत्वाप्रासादंमहमेवच ॥ यतीनांशरणंकृत्वायतस्तीर्थ
निषेवणं ॥ ६७ ॥ वापीकूपंतटाकंवाजीर्णोद्धारमथापिवा ॥ मू
र्तिविष्णोःप्रतिष्ठाप्यदत्त्वावाभोगसाधनं ॥ ६८ ॥ श्रूयतांतत्फलंभूपः

શ્રીકૃષ્ણને દુધથી નવરાવવા, પૂજા કરવી, આરતી ઉતારવી, પ્યાઝ નૈવેદ્ય ધરવું, પાન ખીડી ધરવી, નમસ્કાર કરવા, ગાયન કરવું, વાળં વગાડવાં અને નાચવું એ બાહુજ ઉત્તમ છે. એ અવસરમાં જ્યો શ્રીકૃષ્ણની આગળ ॥ ૫૯ ॥ ૬૦ ॥ ગાયન તથા નાચ કરે છે તેઓને ઉત્તમ કૃષ્ણ મળે છે. રાજપાથી ગાયન તથા નૃત્ય કરનારાં માણસો બ્રહ્મા તથા સદાશિવ આદિએ પણ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય થયાં છે અને તેઓ વૈકુંઠમાં અધાપિ સુધી ભગવાનને પ્યારાં છે. કેઈએ કરેલી શ્રીકૃષ્ણની પૂજાનું દર્શન કરવાથી પણ મોટું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૬૧ ॥ ૬૨ ॥ શ્રીકૃષ્ણની મહાપૂજા કરનારને અનંત પુણ્ય થાય છે. જ્યો સર્વદા શ્રીકૃષ્ણનું સ્પર્શન, પૂજન, તથા સ્તુતિ કરે છે અને તેમને પ્રણામ કરે છે તેઓ કૃતાર્થ છે, કૃતાર્થ કરતાં પણ વધારે કૃતાર્થ છે અને ભાગ્યશાળીઓમાં ઉત્તમ ભાગ્યશાળી છે. એઓના પુણ્યનો માપ કરવાને મોટા દેવતાઓ પણ સમર્થ નથી. ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥ દ્વારકાને સર્વોત્તમ ગણીને વિષ્ણુ ભગવાન પ્રેમથી તેમાં રહ્યા છે તે આજ વિશેષકરી કલિયુગમાં પણ તેને છોડતા નથી. ॥ ૬૫ ॥ એટલા માટે સુંદર દ્વારકા કે જે શ્રીકૃષ્ણના નિવાસથી શોભે છે તેનો આ પ્રભાવ ત્રૈલોક્યમાં પ્રખ્યાત છે. ॥ ૬૬ ॥ દ્વારકામાં અત્રસત્ર કરે, પરખ ખાધે, મંદિર કરે, ઉત્સવ કરે, તીર્થનું સેવન થઈ શકે એવી રીતે સન્યાસીઓની ધર્મશાળા કરે, વાવ કુવો કે તળાવ કરાવે, જીર્ણોદ્ધાર કરે, વિષ્ણુની

સર્વોત્તમંવદામ્યહં ॥ સંપ્રાપ્યવાંછિતાન્કામાન્કૃણાનુગ્રહભાજનં ॥
 ॥ ૬૧ ॥ તેજોમયેષુલોકેષુમુંક્તેભોગાનનુક્રમાત્ ॥ સ્થાપયેદ્દ્વારકા
 યાંવૈમૂર્તિદારુશિલામયીં ॥ ૭૦ ॥ ત્રૈલોક્યંસ્થાપિતંતેનવિષ્ણોઃસા
 માન્યતામિયાત્ ॥ ૭૧ ॥ એવંમાહાત્મ્યમુક્તંચદ્વારકાયાઃસુરોત્તમાઃ॥
 વિરાજતેસુતીર્થાનાંપંક્તિભિર્દશભિર્વતા ॥ ૭૨ ॥ સ્મરંતિદ્વારકાંયે
 વૈદશાવરણસંયુતાં ॥ ભુક્ત્વાભોગાન્સુવિપુલાન્પ્રાપ્યકામાન્નયથેત્સિ
 તાન્ ॥ ૭૩ ॥ સંપૂજ્યમાનાસ્ત્રિદશૈર્યાતિવિષ્ણોઃપરંપદં ॥ ધ્યાયંતિ
 દ્વારકાંયેવૈદશભિર્ભાવસંયુતાઃ ॥ ૭૪ ॥ તાન્દૃષ્ટ્વાસર્વપાપૈસ્તુમુચ્યંતે
 માનવાભુવિ ॥ ઉદ્ઘૃત્યસમગોત્રાણિસ્વર્ગલોકેવસંતિહિ ॥ પ્રરોહોના
 સ્તિપાપસ્યપુણ્યવૃદ્ધિરનુત્તમા ॥ ૭૫ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कंडेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 यात्रादिफलवर्णनं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

મૂર્તિ ખેસાડે અથવા વિષ્ણુને ભોગ ધરવાનાં સાધન કરી આપે તેને જે સર્વોત્તમ
 ફળ થાય તે કહ્યું છે. સાંભળો. એ પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણના અનુગ્રહના પાત્રરૂપ થઈ વાં-
 ઘિત મનોરથોને પ્રાપ્ત થઈ અનુક્રમે તેજોમય લોકોમાં જઈ ભારે વૈભવો ભોગવે છે.
 જે માણસ દ્વારકામાં કાષ્ઠની અથવા શિલાની મૂર્તિનું સ્થાપન કરે. ॥ ૬૭ ॥ ૬૮ ॥
 ॥ ૬૯ ॥ ૭૦ ॥ તેને ત્રૈલોક્યનું સ્થાપન કરવાનું પુણ્ય થાય છે અને વિષ્ણુના
 સમાનપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૭૧ ॥ હે દેવતાઓ ! આ પ્રમાણે તમારી પાસે દ્વાર-
 કાનું માહાત્મ્ય કહ્યું. ઉત્તમ ઉત્તમ તીર્થોની દશ પંક્તિઓથી (આવરણોથી) વીટા-
 એલી દ્વારકા પૃથ્વીમાં શોભે છે. ॥ ૭૨ ॥ જેઓ દશ આવરણવાળી દ્વારકાનું સ્મરણ
 કરે તેઓ મોટા મોટા ભોગ ભોગવી વાંછિત મનોરથોને પ્રાપ્ત થઈ, વિષ્ણુના પરમ
 પદમાં જાય છે અને ત્યાં જતાં દેવતાઓ પણ તેઓનું પૂજન કરે છે. જેઓ ભ-
 ક્તિભાવ રાખી દશ આવરણો સહિત દ્વારકાનું સ્મરણ કરે છે તેઓને જ્ઞે-
 ધને પૃથ્વીનાં ખીજ માણસો પણ સઘળાં પાપોથી મુકાય છે. દ્વારકા કે જેમાં પા-
 પોનો ઉદયજ નથી અને પુણ્યની સર્વોત્તમ વૃદ્ધિ છે તેના પર પ્રેમ રાખવાથી લોકો
 ધોતાની સાત પેઢીઓનો ઉદ્ધાર કરીને સ્વર્ગ લોકમાં વસે છે. ॥૭૩॥ ૭૪ ॥૭૫॥

इति श्रीस्कंदपुराणमांनि प्रह्लादब्रह्मणे कहेली संहिताइय द्वारकामाहात्म्येनो
 'यात्रादिफलवर्णन' नामनो पांत्रीशमो अध्याय संपूर्ण.

॥ षट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच॥सुलभामथुराकाशीअवंतीचतयाबले ॥
दुर्लभासर्वदायोध्याद्वारकाचकलौयुगे ॥ १ ॥ अत्युग्राणिचपापा
नितावत्तिष्ठन्तिविग्रहे ॥ यावन्नगच्छतेजंतुःकलौद्वारावर्तीपुरी॥ २ ॥
वारिमात्रेणगोमत्यांपिंडदानंविनाकलौ ॥ पितॄणांजायतेतृप्तिश्चक्र
तीर्थेनसंशयः ॥ ३ ॥ येऽर्चयंतिसुराध्यक्षंरुष्णंकलिमलापहं ॥ नते
षांमानुषेलोकेदृश्यतेहिपुनर्भवः ॥ ४ ॥ ब्रह्मज्ञानेनमुच्यन्तेप्रयागेमर
णेनवा ॥ अथवास्नानमात्रेणगोमत्यांरुष्णसंनिधौ ॥ ५ ॥ नास्ति
नास्तिमहाभागकलिकालसमोयुगः ॥ स्मरणात्कीर्तनाद्विष्णोःप्रा
प्यतेपरमंपदं ॥ ६ ॥ गवांदशसहस्राणायज्ञकोट्ययुतायुतं ॥ क
लिकालेदिनैकेनप्राप्यतेकेशवार्चनात् ॥ ७ ॥ सत्यभामापतिर्यत्रयत्र
पुण्याचगोमती ॥ नरानुक्तिप्रयास्यंतितत्रस्नात्वाकलौयुगे॥८॥उदयै
कादशीस्वल्पातयांतेचत्रयोदशी॥संपूर्णाद्वादशीमध्येत्रिस्पृशाचहरि

अध्याय ३६ भो.

* પ્રહ્લાદજી કહે છે—હે બલિરાજા! મથુરા, કાશી અને ઉગ્રેણુ એઓ સુલભ છે પણ કલિયુગમાં સર્વદા અયોધ્યા અને દ્વારકા દુર્લભ છે. ॥ ૧ ॥ પ્રાણી કલિયુગમાં જ્યાંસુધી દ્વારકામાં જાય નહીં ત્યાં સુધી શરીરમાં અતિ ઉગ્ર પાપો રહે છે. ॥ ૨ ॥ કલિયુગમાં ગોમતીના અકતીર્થમાં પિંડદાન નહીં કરતાં માત્ર, જળથી તર્પણ કરવામાં આવે તોપણ પિતૃઓને તૃપ્તિ થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૩ ॥ જેઓ દેવતાઓના સ્વામી અને કલિયુગના મેલને હણનારા શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરે તેઓને મનુષ્ય લોકમાં ફરીવાર જન્મવું પડતું નથી. ॥ ૪ ॥ બ્રહ્મજ્ઞાનથી અથવા પ્રયાગમાં મરવાથી અથવા શ્રીકૃષ્ણની પાસે ગોમતીમાં નાહાવાથી મુક્તિ થાય છે. ॥ ૫ ॥ કલિયુગમાં સ્મરણમાત્રથી અને કીર્તનમાત્રથી પણ વિષ્ણુનું પરમ પ્રદ મળે છે એટલા માટે કલિયુગ જેવો ખીન્ને કોઈ પણ યુગ નથી. ॥ ૬ ॥ દશ હજાર ગાયોનું દાન કરવાથી અને કરોડો યજ્ઞો કરવાથી જે કૃણ થાય તે કૃણ કલિયુગમાં ભગવાનનું પૂજન કરવાથી એક દિવસેજ થાય છે. ॥ ૭ ॥ કલિયુગમાં જે ઠેકાણે સત્યભામાના પતિ શ્રીકૃષ્ણ અને ગોમતી છે ત્યાં નાહાવાથી લોકો મુક્તિ પામશે. ॥ ૮ ॥ સૂર્યો-

* અહીંથી પ્રહ્લાદજીનો અને તેમના પૌત્ર બલિરાજાનો સંવાદ આણે છે તેથી જણાય છે કે આ પ્રકરણ સ્કંદપુરાણના કોઈ ત્રીજા ભાગમાંથી લીધું છે.

પ્રિયા ॥ ૧ ॥ એકેનૈવોપવાસેનઉપવાસાયુતંફલં ॥ જાગરેશતસાહસ્રંનૃત્યે
 કોટિગુણંકલૌ ॥ ૧૦ ॥ સંસારાનલતાપેનવિબ્હલીકૃતમાનસાઃ ॥
 કૃષ્ણદર્શનતોષેનશીતત્વ્યાંતિમાનવાઃ ॥ ૧૧ ॥ નદદાતિનરઃશ્રાદ્ધં
 ગોમત્યાંકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ક્ષુત્પિપાસાપરીતાંગાઃપિતરસ્તસ્યદુઃખિ
 તાઃ ॥ ૧૨ ॥ અપિપાક્ષિપતંગાઘ્યાઃપશવઃશૂકરાદયઃ ॥ મુક્તિંપ્રયાંતિ
 તેસર્વેદ્વારાવત્યાંતુયેમૃતાઃ ॥ ૧૩ ॥ પ્રયાગેમરણેચૈવમુક્તિઃકાશ્યાંતથૈ
 વચ ॥ ગોમત્યાંસ્નાનમાત્રેણમુક્તોઽવતિનાન્યથા ॥ ૧૪ ॥ ચંદ્રગ્રહશ
 તૈર્યજ્ઞપ્રજ્ઞાસેપરિકીર્તિતં ॥ તત્ફલંદ્વારકાયાંતુદિનૈકેનપ્રજાયતે ॥
 ॥ ૧૫ ॥ અમાવાસ્યાંકુરુક્ષેત્રેસૂર્યગ્રહણકોટિગિઃ ॥ તત્ફલંકલિકા
 લેતુદ્વારકાયાંદિનેદિને ॥ ૧૬ ॥ સુલભાનીહતીર્યાનિસુલભાઃપર્વતો
 ત્તમાઃ ॥ દુર્લભોવૈષ્ણવોલોકોદ્વારકાચતથાપુરી ॥ ૧૭ ॥ વસિષ્ઠદુ
 હિતર્દેવિશક્તિજ્યેષ્ઠેષશસ્વિનિ ॥ ત્રૈલોક્યવંદિતેદેવિપાપંમેહરગોમતિ
 ॥ ૧૮ ॥ ગોમતીજલકલ્હોલૈઃક્રીડતેયત્રસાગરઃ ॥ તત્રસ્નાત્વાઽસુર

દયના સમયમાં થોડીક એકાદશી હોય. અંતે ત્રયોદશી હોય અને વચમાં દ્વાદશી
 સંપૂર્ણ હોય તો તે અહોરાત્ર ત્રિસ્પૃશા કેહેવાય છે કે જે ભગવાનને પ્રિય છે ॥ ૯ ॥
 કલિયુગમાં ત્રિસ્પૃશાનો એક ઉપવાસ કરવાથી દશ હજાર ઉપવાસનું ફળ થાય છે,
 જગત્ત્રય કરવાથી લાખગણું ફળ થાય છે અને નાચ કરવાથી કરોડગણું ફળ
 થાય છે. ॥ ૧૦ ॥ સંસારરૂપી અગ્નિના તાપથી મનમાં વિબહલ થએલાં મનુષ્યો
 શ્રીકૃષ્ણના દર્શનરૂપ જળ મળવાથી શીતળ થાય છે. ॥ ૧૧ ॥ જે માણસ શ્રીકૃ-
 ષ્ણની પાસે ગોમતીમાં શ્રાદ્ધ ન કરે તેના પિતૃઓ ભુખતરસથી વ્યાપ્ત અંગોવાળા
 અને દુઃખીઆજ રહે છે. ॥ ૧૨ ॥ પક્ષી, પતંગીઆ કે સૂર આદિ પશુ ગમે તે
 હોય પણ જેઓ દ્વારકામાં મરે તે સર્વે મુક્તિ પામે છે. ॥ ૧૩ ॥ કાશીમાં અને
 પ્રયાગમાં મરવાથી મુક્તિ થાય છે પણ ગોમતીમાં તો આન માત્રથી મુક્તિ થાય છે
 એ નિસ્સંશય છે. ॥ ૧૪ ॥ પ્રભાસમાં સો ચંદ્રગ્રહણોથી જે ફળ થાય તે ફળ દ્વા-
 રકામાં એક દિવસે થાય છે. ॥ ૧૫ ॥ કુરુક્ષેત્રમાં અમાવાસ્યાનાં સો સૂર્ય ગ્રહણોથી
 જે ફળ થાય તે ફળ કલિકાલમાં દ્વારકામાં એક દિવસે થાય છે. ॥ ૧૬ ॥ જગતમાં
 તીર્થો અને ઉત્તમ પર્વતો સુલભ છે પણ વૈષ્ણવ અને દ્વારકાપુરી દુર્લભ છે. ॥ ૧૭ ॥
 ગોમતીની સ્તુતિ કરવી કે “હે વસિષ્ઠની પુત્રી ! હે શક્તિની મોટી બેન ! હે કીર્તિ-
 વાળી ! હે ત્રૈલોક્યે વંદેલી ! હે ગોમતી દેવી ! મારા પાપનું હરણુ કરજે.” ॥ ૧૮ ॥
 હે દૈત્યોમાં ઉત્તમ ! જ્યાં સમુદ્ર ગોમતીના જળના કલ્પોથી કીડા કરે છે ત્યાં

શ્રેષ્ઠાસર્વતીર્થફલંભેત્ ॥ ૧૯ ॥ અહોક્ષેત્રસ્યમાહાત્મ્યંસમંતા
ત્કોશપંચકં ॥ દિવિસ્થાપત્રપશ્યંતિસર્વાનેવચતુર્ભુજાન્ ॥ ૨૦ ॥
યસ્માઃસીમાંપ્રવિષ્ટસ્યબ્રહ્મહત્યાદિપાતકં ॥ નશ્યતેદર્શનાદેવતાંપુરીં
કોનસેવતે ॥૨૧॥ યત્રચ્ચક્રાંકિતાઃશૈલાગોમત્યુદધિસંગમે॥યચ્છંતિપૂ
જિતામોક્ષંપુરીંકોનુનસેવતે ॥૨૨ ॥ દ્વારકાવાસ્થિતંતોયંષળમાસંપિબ
તેનરઃ ॥ તસ્યચ્ચક્રાંકિતોદેહોભવતેનાત્રસંશયઃ ॥ ૨૩ ॥ બ્રહ્મઘોવા
કૃતઘોવાઅગમ્યાગમનોપિવા ॥ સર્વપાતકકર્તાવાવિપ્રોવાશ્વપચોઽ
પિવા ॥ ૨૪ ॥ સુકૃતીદુઃશ્રુતિવાપિદ્વારકાયાંવસેદ્યદિ ॥ મુક્તિદાસ
ર્વજંતૂનાંસર્વેષાંત્રિદિવૌકસાં ॥ ૨૫ ॥ ત્યજતેયાંકલૌનૈવકૃષ્ણોદેવ
કિનંદનઃ ॥ કર્મણામનસાવાચાતાંપુરીંકોનસેવયેત્ ॥ ૨૬ ॥ નતેક
લિવશંયાંતિદ્વારકાયાંવસંતિયે ॥ વ્યાપ્તપાસ્વાંડિગ્નિઃસર્વવર્જયિત્વાહરેઃ
પુરીં ॥ ૨૭ ॥ તસ્માત્કલિયુગેપ્રાપ્તેસેવનીયાહરેઃપુરી ॥ મન્વંતરસહ
સ્રાણિકાશીવાસેનયત્ફલં ॥ ૨૮ ॥ તત્ફલંદ્વારકાયાંતુવસતાં
પંચમિર્દિનૈઃ ॥ પીડયાંતિગ્રહાસ્તાવદ્વ્યાધયોઽભિભવંતિહિ ॥ ૨૯ ॥

નાહાવાથી સધળાં તીર્થાનું ફળ મળે છે. ॥ ૧૯ ॥ એ ક્ષેત્રનું ફરતું પાંચ પાંચ
ગાઉ સુધી માહાત્મ્ય અબ્દુત છે. કારણ કે દેવતાઓ એટલા પ્રદેશમાં રહેલા
સર્વે લોકોને ચાર ચાર ભુજવાળા દેખે છે. ॥ ૨૦ ॥ જેના સીમાડામાં પેસતાં દર્-
શનમાત્રથીજ બ્રહ્મહત્યા આદિ પાપો નાશ પામે છે તે પુરીને કોણ ન સેવે ? ॥૨૧॥
જ્યાંના ગોમતી તથા સમુદ્રના સંગમના ચક્રાંકિત પાષાણો પણ પૂજન કરવાથી
મુક્તિ આપે છે તે પુરીને કોણ ન સેવે ? ॥ ૨૨ ॥ જે માણસ છ માસ સુધી દ્વાર-
કાનું પાણી પીએ તેનો દેહ ચક્રની નીશાનીવાળો થઈ જાય છે એમાં સંશય નથી.
॥ ૨૩ ॥ બ્રાહ્મણને મારી નાખનાર, કૃતધ્ન, અગમ્યા સ્ત્રીમાં ગમન કરનાર, સધળાં
પાપ કરનાર, બ્રાહ્મણ, ચાંડાલ, પુણ્યવાન કે પાપી ગમે તે હોય પણ તે જે દ્વારકામાં
વસે તો મુક્ત થાય છે. દ્વારકા સધળા જીવોને અને દેવતાઓને પણ મુક્તિ આપ-
નાર છે. ॥૨૪॥ ૨૫ ॥ કલિયુગમાં દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણજેને કદી છોડતા નથી તે
પુરીને કર્મથી, મનથી તથા વચનથી કોણ ન સેવે ? ॥ ૨૬ ॥ એક દ્વારકા શિવાય
બાકી સધળું જગત પાખંડીઓથી વ્યાપ્ત છે માટે જેઓ દ્વારકામાં રહે છે તેઓ
કલિયુગને વશ થતા નથી. ॥૨૭॥ એટલા માટે કલિયુગ પ્રાપ્ત થતાં દ્વારકાનું અવશ્ય
સેવન કરવું જોઈએ. કાશીમાં હજારો મન્વંતર સુધી રહેવાથી જે ફળ થાય તે ફળ દ્વાર-
કામાં પાંચ દિવસ રહેવાથી થાય છે. કલિયુગમાં જ્યાં સુધી ભક્તિથી માણસે દ્વારકાનું

યાવન્નપશ્યતેભક્ત્યાકલૌકૃષ્ણપુરીનરઃ ॥ ઉપસર્ગમયંતાવચ્છા
 કિનીભૂતસંભવં ॥ ૩૦ ॥ તાવન્મૃતપ્રજાનારીદુર્ભગાદૈત્યપું
 ગવ ॥ યાવન્નપશ્યતેભક્ત્યાકલૌકૃષ્ણપુરીનરઃ ॥ ૩૧ ॥ રુક્મિ
 ણીસત્યભામાચદેવીજાંબવતીતથા ॥ મિત્રવિંદાચકાર્લિંદીમદ્રાના
 યજિતીતથા ॥ ૩૨ ॥ સંપૂજ્યાલક્ષ્મણાતત્રવૈષ્ણવૈઃકૃષ્ણવહ્નિભાઃ ॥
 एताःसंपूज्यविधिवद्युक्तश्चनियमैर्व्रतैः ॥ ૩૩ ॥ ગીતવાદિત્રનિર્ધોષૈર્દી
 પૈર્જાગરણેનચ ॥ સર્વાન્કામાનવાપ્રોતિતસ્યવિષ્ણુઃપ્રસીદતિ ॥ ૩૪ ॥
 दृष्ट्वातुगोमतीनीरंयथातृप्तिःप्रजायते ॥ નતથાતીર્યલક્ષ્મૈશ્ચદત્તૈર્પિંડ
 શતૈરપિ ॥ ૩૫ ॥ ગોમતીનીરસંપૃક્તંયોમાંશશયતિમાનવઃ ॥ નતેષાંપુ
 નરાવૃત્તિરિત્યાહસરિતાંપતિઃ ॥ ૩૬ ॥ સમાગ્યોઽહંતદાજાતોયદાકૃ
 ણ્ણેનનિર્મિતા ॥ મત્તીરેસ્થાપિતાશ્રેષ્ઠાદ્વારકામુક્તિદાયિની ॥ ૩૭ ॥
 द्वारकांगच्छमानस्यविप्रत्तिश्चभवेद्यादि ॥ નતસ્યપુનરાવૃત્તિઃકલ્પ
 કોટિશતૈરપિ ॥ ૩૮ ॥ ત્રિભિશ્ચવિક્રમૈર્ધૈનવિક્રાંતંભુવનત્રયં ॥
 त्रिविक्रमंचतंदृष्ट्वामुच्यतेपातकत्रयात् ॥ ૩૯ ॥ તસ્યતીર્થસ્યતુલ્યં

દર્શન ન કર્યું હોય ત્યાં સુધી ગ્રહો પીડે છે અને વ્યાધિઓ પરાભવ કરે છે. વિષ્ણોનો ભય તથા ડાકણ અને ભૂતાદિકનો ભય પણ ત્યાં સુધીજ રહે છે. ॥૨૮॥૨૯॥૩૦ ॥ હે દૈત્યોમાં ઉત્તમ ! સ્ત્રી જ્યાં સુધી કલિયુગમાં ભક્તિપૂર્વક દ્વારકાનું દર્શન ન કરે ત્યાં સુધીજ તેનાં છોકરાં મરી જાય છે અને અભાગણી રહે છે. ॥ ૩૧ ॥ ૩૩મણી, સત્યભામા, જંબવતી, મિત્રવિંદા, કાર્લિંદી, નાગ્નજિતી, ભદ્રા અને લક્ષ્મણા એ ભગવાનની પટરાણીઓનું વૈષ્ણવોએ પૂજન કરવું જોઈએ. નિયમો તથા વ્રતોવાળો જે વૈષ્ણવ ગાયન, વાજંત્રો, દીવા અને જાગરણથી વિધિ સહિત એઓની પૂજા કરે તેના સઘળા મનોરથો પૂર્ણ થાય છે અને વિષ્ણુ પ્રસન્ન થાય છે. ॥૩૨॥૩૩॥૩૪॥ પુત્ર જે ગોમતીના જળનું દર્શન કરે તો તેથી પિતૃઓને જેવી તૃપ્તિ થાય છે તેવી લાખો તીર્થ કરવાથી અને હજારો પિંડદાન કરવાથી પણ થતી નથી. ॥ ૩૫ ॥ સમુદ્ર કેહે છે કે “જે માણસ ગોમતીના જળની સાથે મજેલાં મારાં સ્વરૂપનું દર્શન કરે તેને પાછો ભવનો ફેરો રહેતો નથી. જે દિવસે શ્રીકૃષ્ણને મુક્તિ દેનારી દ્વારકાપુરીને ખનાવીને મારે કાંઠે વસાવી છે તે દિવસથી હું ભાગ્યશાળી થયો છું.” ॥૩૬॥ ॥ ૩૭ ॥ દ્વારકાની યાત્રા કરવા જતાં માર્ગમાંજ મરણ થાય તો તે માણસને સૈકડો કરોડ કલ્પો વીતતાં પણ વૈકુંઠમાંથી પાછું ફરવું પડતું નથી. ॥ ૩૮ ॥ જેમણે ત્રણ પગલાંઓથી ત્રૈલોક્યને ભરી લીધું હતું એવા ત્રીકમળનું દર્શન કરવામાં આવે તો

હિનાધિકંવિચતેકલૌ ॥ જલધિઃપ્લાવયામાસકલૌપ્રાપ્તેતુતાંપુરીં ॥
॥ ૪૦ ॥ શ્રીકૃષ્ણમંદિરંતત્રપ્લાવિતુંનસ્મશક્યતે ॥

॥ રતિ શ્રીસ્કંદપુરાણે શ્રીમાર્કંડેયપ્રોક્તસંહિતાયાં શ્રીદ્વારકામાહાત્મ્યે
ષટ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૬ ॥

ત્રણે પ્રકારનાં પાપોમાંથી મુક્ત થવાય છે. ॥ ૩૯ ॥ એ તીર્થથી અધિક કે તુલ્ય
ખોજું કંઈ પણ કલિયુગમાં નથી. કલિયુગ પ્રાપ્ત થતાં પૂર્વે સમુદ્રે દ્વારકાને બોળી
દીધી પણ તેનાથી ત્યાંનું ભગવાનનું મંદિર ડુબાડી રાકાયું નથી. ॥ ૪૦ ॥

ઇતિશ્રી સ્કંદપુરાણમાની પ્રહ્લાદહૃદયે કહેલી સંહિતા રૂપ દ્વારકા માહાત્મ્યનો
'દ્વારકા મહિમા' એના નામનો છત્રોશરો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ સપ્તત્રિંશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ કૃષ્ણકૃષ્ણેતિકૃષ્ણેતિકલૌવક્ષ્યતિપ્રત્ય
હં ॥ માનવોહિકલૌનિત્યંકૃષ્ણરૂપીભવેદ્વિસઃ ॥ ૧ ॥ કૃષ્ણકૃષ્ણે
તિકૃષ્ણેતિવક્ષ્યતિપ્રત્યહંકલૌ ॥ નિત્યંતસ્યભવેત્પુણ્યંતીર્થકોટિસ
મુદ્ધવં ॥ ૨ ॥ સંપૂર્ણેકાદશીભૂત્વાદ્વાદશ્યાંવર્દ્ધતેયાદિ ॥ ઉન્મીલિની
તુવિચ્છાતાતિથીનામુત્તમાતિથિઃ ॥ ૩ ॥ વંજુલીવાસરેયોવૈરાત્રૌ
કુર્વીતિજાગરં ॥ શતયજ્ઞાપુતંપુણ્યંમુદ્ધર્તાર્દ્ધેનજાયતે ॥ ૪ ॥ સંપૂર્ણા
દ્વાદશીભૂત્વાવર્દ્ધતેચાપરેદિને ॥ ત્રયોદશ્યાંતુસાપ્રોક્તાવંજુલીદુર્લભા
કલૌ ॥ ૫ ॥ ઉન્મીલિનીમનુષ્ઠાપ્યયેપ્રકુર્વીતિજાગરં ॥ નિમિષાર્દ્ધેનત
અધ્યાય ૩૭ મો.

પ્રહ્લાદહૃદયે કહે છે—કલિયુગમાં પ્રત્યેક દિવસે (કૃષ્ણ કૃષ્ણ) એમ જે નિત્ય
બોલ્યા કરે તે માણસ શ્રીકૃષ્ણરૂપ થાય છે. ॥ ૧ ॥ કલિયુગમાં નિત્ય 'કૃષ્ણ કૃષ્ણ-
કૃષ્ણ' એ જે બોલ્યા કરે તેને નિત્ય કરોડ તીર્થ કરવાનું ફળ થાય છે. ॥ ૨ ॥
આગલે દિવસ એકાદશી પુરેપુરી હોય તે પાછી પારસને દિવસે વધે તો તે (ઉન્મી-
લિની) કહેવાય છે. એ તિથિ સઘળી તિથિઓમાં ઉત્તમ છે. ॥ ૩ ॥ ઉન્મીલિનીની
રાત્રિમાં જેઓ જાગરણ કરે તેઓને અરધા અરધા નિમેષમાં કરોડ ગાયનું દાન કર-
વાનું ફળ થાય છે. ॥ ૪ ॥ પારસ પુરેપુરી હોઈને વળતી તેરસને દિવસે વધે તો તે
વંજુલી કહેવાય છે. આવી તિથિ કલિયુગમાં દુર્લભ છે. ॥ ૫ ॥ વંજુલીની રાત્રિમાં

સ્પુષ્પંગવાંકોટિસમુદ્ભવં ॥ ૬ ॥ સંપૂર્ણેકાદશીભૂત્વાપત્યહંવદ્ધતેય
 દિ ॥ દર્શશ્ચપૂર્ણમાસીચપક્ષવદ્ધિસ્તદોચ્યતે ॥ ૭ ॥ પક્ષવદ્ધિકલૌ
 પ્રાપ્યયેકરિષ્યંતિજાગરં ॥ નિમિષાર્ધાર્દ્ધમાત્રેણગવાંકોટિફલપદં ॥
 ૮ ॥ ગૃહેપિકુર્વતામેતત્કિપુનર્વિષ્ણુસંનિધૌ ॥ દ્વારાવત્યાંકલૌષા
 મેકોટિકોટિગુણંફલં ॥ ૯ ॥ અથપ્રજાતસમયેકૃત્વાસ્નાનંવિધાન
 તઃ ॥ સંપૂજ્યકૃષ્ણંવિધિવત્કૃત્વાકર્મયથોદિતં ॥ ૧૦ ॥ વિપ્રાન્નાગ
 વતાંશ્ચૈવપૂજયેદન્નપાનતઃ ॥ વસ્ત્રૈર્બહુવિધૈરન્નૈર્ગૌહિરણ્યસમન્વિતૈઃ ॥
 ૧૧ ॥ સંપૂજ્યવિધિવત્તાંસ્તુવિત્તશાઠ્યંવિવર્જયેત્ ॥ યયાશ
 ત્પાથવાદત્વાતોષણીયાઃપ્રયત્નતઃ ॥ ૧૨ ॥ એવંકૃતેઽસુરશ્રેષ્ઠકૃતકૃ
 ત્યોઽન્નવેદ્ધિસઃ ॥ ગચ્છંતિપરમંસ્થાનંપિતરઃસ્વકુલોદ્ભવાઃ ॥ ૧૩ ॥
 યેચરૌરવસંસ્થાશ્ચયેચકીટત્વમાગતાઃ ॥ તત્રૈવલિંગરૂપેણદુર્વાસાઃસં
 વ્યવસિતઃ ॥ ૧૪ ॥ તંદૃષ્ટ્વાપ્રાપ્તુયાત્કામાન્વિવિધાન્વિહિતાઞ્જુઞ્જા
 ન્ ॥ નદીચગોમતીતત્રપૂર્વગંગેતિવિશ્રુતા ॥ ૧૫ ॥ તંદૃષ્ટ્વાપાતકૈર્ધો

જેઓ જાગરણ કરે તેઓને ધડીએ ધડીએ લાખ યજ્ઞ કરવાનું કૃણ થાય છે. ॥ ૬ ॥
 એકાદશી પુરેપુરી હોય ને તે પછી પુનઃ કે આમાસ સુધી પ્રત્યેક તિથિ વધતી જાય
 તો તે પક્ષવદ્ધિની કેહેવાય છે. ॥ ૭ ॥ કલિયુગમાં પક્ષવદ્ધિનીની રાત્રિમાં જેઓ
 જાગરણ કરે તેઓને અરધે અરધે નિમેષે કરોડ ગાયોનું દાન કરવાનું પ્રુણ થાય છે.
 ॥ ૮ ॥ ધરમાં એપ્રમાણે કરે તો પણ પ્રુણ થાય છે ત્યારે કલિયુગમાં દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણ
 ની પાસે જેઓ એ પ્રમાણે કરે તેઓને કરોડ કરોડગણું પ્રુણ થાય તેમાં શું કેહેવું.
 ॥ ૯ ॥ દ્વારકામાં જઈ પ્રભાતમાં વિધિ સહિત જ્ઞાન તથા શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરી
 શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે કર્મ કરીને ॥ ૧૦ ॥ પછી અત્ર પાનોથી, અનેક પ્રકારનાં વસ્ત્રોથી,
 રત્નોથી, ગાયોથી, પૃથ્વીથી અને સુવર્ણથી વૈષ્ણવ પ્રાક્ષણોની પૂજા કરવી. ॥ ૧૧ ॥
 જેઓનું વિધિ સહિત પૂજન કરવામાં ધનનો ખોટો લોભ કરવો નહીં. ધન ન હોય
 તો શક્તિ પ્રમાણે દાન દઈને તેઓને પ્રયત્નથી પ્રસન્ન કરવા. ॥ ૧૨ ॥ હે દૈત્યોમાં
 ઉત્તમ ! જેમ કરવાથી મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય છે અને તેના કુત્તના પૂર્વજે પરમ ધામમાં
 જાય છે. ॥ ૧૩ ॥ જે પૂર્વજે રૌરવમાં પડ્યા હોય અને જેઓ કીડાનો અવતાર
 પામ્યા હોય તેઓ પણ મુક્ત થાય છે. ત્યાંજ દુર્વાસા મુનિ લિંગરૂપે રહ્યા છે તેમનાં
 દર્શન કરવાથી અનેક પ્રકારના યોગ્ય અને શુભ મનોરથો પુરા થાય છે. ત્યાં એમ-
 તી નદી છે કે જે પૂર્વે ગંગા કેહેવાતાં હતાં તેમનાં દર્શનથી ભયંકર પાપોમાંથી

રૈર્મુચ્યતેનાત્રસંશયઃ ॥ વિધિસ્તત્રૈવદ્રષ્ટવ્યોનરૈરાત્મહિતૈષિભિઃ ॥ ૧૬ ॥
 કૃષ્ણસ્યવામપાર્શ્વૈતુમહાપાતકનાશિની ॥ તત્રસ્નાત્વાપિતંસ્તપ્ય
 દુર્ગતિનૈવચામુયાત્ ॥ ૧૭ ॥ વિમાનસ્યાશ્વપિતરોગચ્છંતિપરમાંગ
 તિ ॥ કૃકલાસેતિવિરૂપાતંકૃષ્ણસ્યૈતત્તદક્ષિણે ॥ ૧૮ ॥ સ્ના
 ત્વાતત્રપિતંસ્તપ્યશ્રાદ્ધંકૃત્વાવિધાનતઃ ॥ કૃતકૃત્યોઽભવેત્સોઽપિક્ર
 ણાન્મુચ્યેતૈતૈતૃકાત્ ॥ ૧૯ ॥ સ્તૃષ્ટાસ્તુષ્ટાશ્વપિતરોગચ્છંતિપરમાંગ
 તિ ॥ તત્રવિષ્ણુપદંનામતસ્માચ્છપરમંસ્મૃતં ॥ ૨૦ ॥ તસ્મિન્સ્થાને
 કૃતેસ્થાનેકૃતેશ્રાદ્ધેવિધાનતઃ ॥ સઙ્ગવેત્કૃતકૃત્યસ્તુયાત્રાચસકલાઙ્ગ
 વેત્ ॥ ૨૧ ॥ ગોપ્રચારંતુતત્રૈવતીર્થપાપપ્રણાશનં ॥ તદ્દૃષ્ટ્વામાનવો
 નૂનંવૈષ્ણવંલોકમામુયાત્ ॥ ૨૨ ॥ તત્રકૃષ્ણઃસ્થિતોદેવઃપુરાણપુરુ
 ષોત્તમઃ ॥ તત્રદેવાસ્તથાયજ્ઞાવેદાસ્તીર્થાનિચૈવહિ ॥ ૨૩ ॥ રુક્મિણી
 તત્રદ્રષ્ટ્વાનિત્યંકૃષ્ણસ્યવહ્ન્યા ॥ જગતોમાતરંદૃષ્ટ્વામુચ્યતેપાતકત્ર
 યાત્ ॥ ૨૪ ॥ કૃષ્ણસ્યચમુસ્વંદૃષ્ટ્વાઆયુરારોગ્યમામુયાત્ ॥ ચક્રતી
 ર્થેનરઃસ્નાત્વામુચ્યતેસર્વકિલ્બિષૈઃ ॥ ૨૫ ॥ સયાતિપરમંસ્થાનંદાહ

છુટે છે એમાં સંશય નથી. પોતાનું હિત ઈચ્છનારાં માણસોએ ત્યાં જઈને પ્રથમ
 સઘળો વિધિ તપાસી લેવો, અને પછી કરવો. મહા પાપોનો નાશ કરનારાં એ ગો-
 ભતી શ્રીકૃષ્ણથી ડાબી પાસે રહ્યાં છે. એમાં નાહી પિતૃઓનું તર્પણ કરવામાં આવે
 તો કદી પણ દુર્ગતિ થતી નથી. ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ ૧૭ ॥ એમ કરનારના
 પિતૃઓ વિમાનોમાં ખેસીને પરમ ગતિ પામે છે. શ્રીકૃષ્ણની જમણી પાસે કૃકલાસ
 કુંડ છે ત્યાં નાહી પિતૃઓનું તર્પણ કરી આજ્ઞ કરે તો મનુષ્ય કૃતાર્થ થાય છે અને
 પિતૃઓના ઋણમાંથી છુટે છે. ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ એના પિતૃઓ રાજ્ય ધર્મ સંતોષપામીને
 પરમગતિમાં જાય છે. એ તીર્થ પછી તે સ્થલમાંજ વિષ્ણુપદ નામનું તીર્થ છે. ॥ ૨૦ ॥
 એ સ્થલમાં જ્ઞાન તથા વિધિ સહિત આજ્ઞ કરવાથી કૃતાર્થપણું પ્રાપ્ત થાય છે અને
 યાત્રા સફળ થાય છે. ॥ ૨૧ ॥ ત્યાંજ પાપોનો નાશ કરનાર ગોપચાર નામનું
 તીર્થ છે તેના દર્શન કરવાથી માણસને અવશ્ય વિષ્ણુના લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે.
 ॥ ૨૨ ॥ ત્યાં પુરાણ પુરષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, દેવતાઓ, યજ્ઞો, વેદો અને અ-
 નેક તીર્થો રહેલાં છે. ॥ ત્યાં સર્વદા શ્રીકૃષ્ણનાં મુખ્ય પટરાણી અને જગતની મા-
 તારૂં રુક્મિણી રહ્યાં છે એમનું દર્શન કરવાથી ત્રણે પ્રકારનાં પાપોમાંથી મુક્ત થવા-
 ય છે. ॥ ૨૪ ॥ શ્રીકૃષ્ણના મુખનું દર્શન કરવાથી આયુષ્ય તથા આરોગ્યની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. ચક્રતીર્થમાં નાહવાથી માણસ સઘળાં પાપોમાંથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

પ્રલયવર્જિતં ॥ ચક્રંપ્રક્ષાલિતંત્રકુળેનસ્વયમેવહિ ॥ ૨૬ ॥ તેનવૈ
 ચક્રતીર્થૈવમુખ્યંપરમકંહરેઃ ॥ વસંતિયત્રપાષાણાશ્વક્રાંકામુક્તિદા
 યકાઃ ॥ ૨૭ ॥ યૈઃપૂજિતૈશ્વૈપુત્રકુળસંનિધ્યમાવ્રજેત ॥ તત્રૈવ
 યદિલભ્યેતચક્રૈર્દ્વાદશોઽભિઃસહ ॥ ૨૮ ॥ દ્વાદશાત્માસવિજ્ઞેયોમોક્ષદઃ
 પરિકીર્તિતઃ ॥ એકચક્રેણપાષાણોદ્ધારાવત્પાંસુશોભિતઃ ॥ ૨૯ ॥ સુ
 દર્શનાભિશ્ચોયોહિમોક્ષૈકફલદોઽર્ચિતઃ ॥ લક્ષ્મીનારાયણોદ્ધામ્યાંમુક્તિ
 મુક્તિફલપ્રદઃ ॥ ૩૦ ॥ તિસ્તુમિશ્વાચ્ચુતોદેવેન્દ્રસ્યાનપ્રદાયકઃ ॥ શ્રી
 પ્રદોરિપુહંતાચચતુર્વક્રોજનાર્દનઃ ॥ ૩૧ ॥ પંચમિર્વાસુદેવસ્તુજન્મ
 મૃત્યુમયાપહઃ ॥ ષટ્તુમિઃપ્રદ્યુમ્નનામાયંલક્ષ્મીંકાંતિદદાતિસઃ ॥ ૩૨ ॥
 સપ્તમિર્બલદેવસ્તુજન્મકીર્તિપ્રવર્ધનઃ ॥ વાંછિતંચાષ્ટમિર્મત્પાદદાતિ
 પુરુષોત્તમઃ ॥ ૩૩ ॥ સર્વદદ્યાન્નવબ્યૂહોદુર્લભંયત્સુરોત્તમૈઃ ॥ રાજ્ય
 પ્રદોદશમિસ્તુદશાવતારૅવચ ॥ ૩૪ ॥ એકાદશમિર્શિશ્વર્ચમનિરુદ્ધઃ

અને જ્યાં દાહ કે પ્રલય નથી થતો એવા ઉત્તમ પદમાં જાય છે. ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ પોતે
 ચક્રને ધોયું હતું તેથી ॥ ૨૬ ॥ એ ભગવાનનું સર્વોત્તમ ચક્રતીર્થ કહેવાય છે એ
 તીર્થમાં ચક્રના ચિન્હવાળા પાષાણ છે તે મુક્તિ આપનારા છે. હે પુત્ર ! એ પા-
 ષાણનું પૂજન કરવાથી ભગવાનની પાસે રહેવાનું મળે છે. ત્યાં ખાર ચક્રવાળો પા-
 ષાણ મળે તો તેને 'દ્વાદશાત્મા' જાણવો. એ મુક્તિ આપનાર કહેવાય છે. દ્વારકામાં
 એ ચક્રવાળો પાષાણ મળે તો તેને 'સુદર્શન' જાણવો. એનું પૂજન કરવાથી મોક્ષ-
 રૂપી મુખ્ય કૃણ મળે છે. બે ચક્રવાળા પાષાણનું નામ 'લક્ષ્મીનારાયણ' છે તેનું
 પૂજન કરવાથી ભોગ તથા મોક્ષ એ બન્ને કૃણ મળે છે. ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥
 ત્રણ ચક્રવાળા પાષાણનું નામ 'અચ્યુત દેવ' છે. તેનું પૂજન કરવાથી ઈંદ્રનું પદ
 મળે છે. ચાર ચક્રવાળો પાષાણ (જનાર્દન) કહેવાય છે. એના પૂજનથી લક્ષ્મી
 મળે છે તથા શત્રુઓનો નાશ થાય છે. ॥ ૩૧ ॥ પાંચ ચક્રવાળો પાષાણ (વાસુદેવ)
 કહેવાય છે તે જન્મ તથા મૃત્યુના ભયને મટાડે છે. છ ચક્રવાળો પાષાણ 'પ્રદ્યુમ્ન'
 કહેવાય છે તે લક્ષ્મી તથા કાંતિ આપે છે. ॥ ૩૨ ॥ સાત ચક્રવાળો પાષાણ 'અજિ-
 દેવ' કહેવાય છે તે જન્મભર કીર્તિને વધારે છે. આઠ ચક્રવાળો પાષાણ 'પુરુષોત્તમ'
 કહેવાય છે તેનું ભક્તિથી પૂજન કરવામાં આવે તો મનવાંછિત પૂર્ણ થાય છે. ॥ ૩૩ ॥
 નવ ચક્રવાળો પાષાણ 'નવબ્યૂહ' કહેવાય છે તેનું પૂજન કરવાથી જે વસ્તુ દેવતાઓને
 પણ દુર્લભ હોય તે વસ્તુ મળે છે. દશ ચક્રવાળો પાષાણ 'દશાવતાર' કહેવાય છે તે
 રાજ્ય આપે છે. ॥ ૩૪ ॥ અગ્રીયાર ચક્રવાળો 'અનિરુદ્ધ' કહેવાય છે તે રાજ્ય

પ્રયચ્છતિ ॥ નિર્વાણંદ્વાદશાત્માતુચક્રૈર્દ્વાદશભિઃસ્મૃતઃ ॥ ૩૫ ॥ અ
તઃકુર્ધ્વમનંતોઽસૌસૌખ્યમોક્ષપ્રદાયકઃ ॥ યેકેચિત્તત્રપાષાણાઃકૃષ્ણ
ચક્રેણમુદ્રિતાઃ ॥ ૩૬ ॥ તેષાંસ્પર્શનમાત્રેણમુચ્યતેસર્વકિલ્બિષૈઃ ॥
સપાતિપરમંસ્થાનંયત્રદેવશ્ચતુર્ભુજઃ ॥ ૩૭ ॥ બ્રહ્મહત્યાદિકંપાપં
મનોવાકાપકર્મજં ॥ તત્સર્વંવિલયંપાતિચક્રાંકિતસ્યપૂજનાત્ ॥
॥ ૩૮ ॥ મ્લેચ્છદેશેશુભેવાપિચક્રાંકોપત્રતિષ્ઠતિ ॥ યોજનાનિદશ
દ્વેચવિષ્ણુક્ષેત્રંમહીતલે ॥ ૩૯ ॥ સંવત્સરંતુયઃપૂજાંદર્શનંસ્પર્શનંનરઃ ॥ અ
પિપાપસમાચારઃપ્રવિશેદ્વિષ્ણુમબ્યયં ॥ ૪૦ ॥ મૃત્યુકાલેચસંપ્રાપ્તેહ
દયેયસ્તુધારયેત્ ॥ ચક્રાંકંપાપશમનંસપાતિપરમાંગતિ ॥ ૪૧ ॥
હૃદિસ્થિતેતુચક્રાંકેદૂતાવૈવસ્વતસ્યચ ॥ નોપસર્પંતિતેત્રીતાદૃષ્ટાકૃ
ષ્ણપરિગ્રહં ॥ ૪૨ ॥ વૈષ્ણવંલોકમાપ્નોતિનાત્રકાર્યાવિચારણા ॥

આપે છે. બાર ચક્રવાળો 'દ્વાદશાત્મા' કેહેવાય છે તે મોક્ષ આપે છે. ॥ ૩૫ ॥
અથો વધારે ચક્રોવાળો જે હોય તે 'અનંત' કેહેવાય છે તે સુખને તથા મોક્ષને આ-
પનાર છે. એ સ્થાનમાં ભગવાનના ચક્રના ચિન્હવાળા જે કોઈ પાપાણી છે તે-
ઓનો ॥ ૩૬ ॥ માત્ર સ્પર્શ કરવાથી સઘળાં પાપો ટળી જાય છે અને જ્યાં ચાર
ભુજવાળા વિષ્ણુ રહે છે તે ઉત્તમ સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૩૭ ॥ ચક્રાંકિ-
તનું પૂજન કરવાથી મન, વાણી તથા કાયાથી થએલાં પ્રહ્લહૃત્યા આદિ સઘળાં પા-
પો નાશ પામે છે. ॥ ૩૮ ॥ પૃથ્વીપર સારા દેશમાં કે મ્લેચ્છોના દેશમાં પણ જ્યાં
ચક્રાંકિત પાપાણુ હોય ત્યાં બાર યોજન સુધી વિષ્ણુનું ક્ષેત્ર છે એમ સમજવું.
॥ ૩૯ ॥ જે માણસ એક વર્ષ સુધી ચક્રાંકિત પાપાણુનું પૂજન, દર્શન અને
અને સ્પર્શ કરે તે માણસ પાપી હોય તો પણ અવિનાશી ભગવાનના સ્વરૂપમાં
પ્રવેશ કરે છે. ॥ ૪૦ ॥ જે માણસ પોતાનો મૃત્યુકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પાપોને
શમાવનારા ચક્રાંકિત પાપાણુને છાતી ઉપર ધરે તેને પરમ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે.
॥ ૪૧ ॥ જેણે ચક્રાંકિત પાપાણુને છાતીપર રાખ્યો હોય તે માણસને શ્રીકૃષ્ણનો
અંગીકૃત જાણી યમના દૂતો શ્રીકૃષ્ણના ભયને લીધે તેની પાસે આવતા નથી.
॥ ૪૨ ॥ ચક્રાંકિત પાપાણુને છાતી ઉપર રાખનારો માણસ દુષ્ટ આચારવાળો હોય
તો પણ વિષ્ણુના લોકને પામે છે એ વાત નિસંશય છે ત્યારે ધર્માત્મા અને પવિત્ર

અપિપાપસમાચારઃકિંપુનર્ધાર્મિકઃશુચિઃ ॥ ૪૩ દુર્લભાદ્વારકાપુત્ર
દુર્લભંગોમતીજલં ॥ દુર્લભંજાગરંરાત્રૌદુર્લભંકૃષ્ણદર્શનં ॥ ૪૪ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमार्कण्डेयप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
चक्रतीर्थमहात्म्यं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

માણસ તેવા પાપાણુને છાતી ઉપર રાખવાથી વિષણુના લોકને પામે તેમાં શું કેહેવું. ૪૩
હે પુત્ર ! પ્રથમ તો દ્વારકાજ દુર્લભ છે, તેમાં ગોમતીનું જળ દુર્લભ છે, રાત્રે જાગરણ
દુર્લભ છે અને શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન પણ દુર્લભ છે. (અ મારવાનાં ભગ્યશાળીનેજ
પ્રાપ્ત થાય છે.)

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાંની પ્રહ્લાદજીએ કહેલી સંહિતારૂપ દ્વારકામાહાત્મ્યનો
'ચક્રતીર્થ માહાત્મ્ય' એવા નામનો સાડત્રીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ દ્વારકાયાસ્તુમાહાત્મ્યંશૃણુતાતમયોદિતાં ॥
શૃણ્વતોગદતશ્વાપિમુક્તિઃકૃષ્ણાદ્ભવેદ્ધ્રુવં ॥ ૧ ॥ વિષ્ણુભક્તશ્રવ્યઃપુત્ર
સ્તંપુત્રંકવયોવિદુઃ ॥ યત્કિંચિત્કુરુતેપાપંપુરુષોભ્રામમોહિતઃ ॥ ૨ ॥
નિર્દહેત્પદમાત્રેણદ્વારકાગમનેનચ ॥ દેહેભવંતિરોમાણિયાવાંતિપુરુષ
સ્યહિ ॥ ૩ ॥ તાવદ્યુગાનિવસતેસ્વર્ગેકૃષ્ણપુરોગતઃ ॥ કિંપુનર્બ્રાહ્મણા
ભક્ત્યાકલૌકૃષ્ણસ્યયેરતાઃ ॥ ૪ ॥ શ્વપચાદયોપિતેધન્યાયેગતાદ્વાર

અધ્યાય ૩૮ મો.

પ્રહ્લાદજી કેહે છે—હે પુત્ર ! હું દ્વારકાનું માહાત્મ્ય કહું છું તે સાંભળો. એ
સાંભળે અથવા તેનો પાઠ કરે તેને ભગવાનની કૃપાથી અવશ્ય મોક્ષ મળે છે. ॥ ૧ ॥
જે પુત્ર વિષ્ણુનો ભક્ત હોય તેજ સુપુત્ર કેહેવાય એમ વિદ્વાનો સમજે છે. લા-
લચથી મોહ પામેલો પુરુષ જે કંઈ પાપ કરે છે તે સધળું પાપ દ્વારકા જવાને વાસ્તે
પગલું ભરવાથી મટી જાય છે. દ્વારકામાં ગએલો ગમે તે માણસ પુરુષના શરીરમાં
જેટલા રૂપાં હોય છે તેટલા યુગો સુધી સ્વર્ગમાં વસે છે ત્યારે કલિયુગમાં ભગવાન-
ની ભક્તિથી જે બ્રાહ્મણો દ્વારકામાં રહે છે તેઓનાં પાપ નજ હોય તેમાં શું કેહેવું.
॥ ૨ ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ જે ચાંડાલાદિક દ્વારકામાં જાય તેઓને ભાગ્યશાળી સમજવા

કાપુરી ॥ વૈશાખેયેચકુર્વતિદ્વાદર્શીકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ૫ ॥ શુક્લપક્ષેઽ
થવાકૃષ્ણેરાત્રૌજાગરણાન્વિતે ॥ કીડનંગોકુલસ્થૈવકીડાંગોર્પીજન
સ્થચ ॥ ૬ ॥ કૃષ્ણાવતારકર્માણિશ્રોતવ્યાનિપુનઃપુનઃ ॥ નયંતેવિષ્ણુ
લોકંતુકુલકોટિશતંનરાઃ ॥ ૭ ॥ પઠેદ્ભાગવતંરાત્રૌપુરાણંદયિતંહરેઃ ॥
દ્વારકાયાશ્વમાહાત્મ્યંયત્રયત્રસ્થિતોનરઃ ॥ ૮ ॥ પઠતેશૃણુતેવાપિદ્વા
રકાયાઃસમુદ્ભવં ॥ સકલંફલમાપ્નોતિદ્વારકાગમનાદિકં ॥ ૯ ॥ સેવં
તેસર્વતીર્થાનિયાવજ્જીવંતુભક્તિતઃ ॥ તત્ફલંસમવાપ્નોતિદ્વારકાયાંદિ
નેદિને ॥ ૧૦ ॥ પુત્રબ્રહ્મસમોદેશઋષિદેશઃસઉચ્યતે ॥ મધ્યદેશઃ
સવિજ્ઞેયોયત્રજાગરણંહરેઃ ॥ ૧૧ ॥ બ્રહ્મવાર્તાધિકોદેશઆર્યદેશોવિ
શેષતઃ ॥ મધ્યદેશોમહાઝાગશાલગ્રામશિલાગ્રતઃ ॥ ૧૨ ॥ તન્મ્લેચ્છ
સદ્દશંસ્થાનંપવિત્રંતુપરિત્યજેત્ ॥ શાલગ્રામશિલાનૈવયત્રઝાગવતાન
હિ ॥ ૧૩ ॥ ત્યજેત્તીર્થમહાપુણ્યંપુણ્યમાયતનંત્યજેત્ ॥ ત્યજેત્પુ
ણ્યંતયારણ્યંયત્રનદ્વાદર્શીવ્રતં ॥ ૧૪ ॥ સુદેશોઽપિઝવેન્નિદ્યોવૈષ્ણવા

જેઠ્યે. જેઓ વૈશાખના શુક્લપક્ષમાં અથવા કૃષ્ણપક્ષમાં શ્રીકૃષ્ણની પાસે એકા-
દશીનું વ્રત કરે, રાતે જાગરણ કરે, એકુલ સંખંધી લીલાને અને ગોપીઓ સાથેની
કીડાને ભજવી દેખાડે તથા વારંવાર ભગવાનના અવતારની લીલાઓને સાંભળે
તેઓ પોતાની સૈકડો કરોડ પેઢીઓના પૂર્વજને વિષ્ણુના લોકમાં લઈ જાય છે.
॥ ૫ ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ ખીજ દેશમાં એકાદશીનું જાગરણ કર્યું હોય તો પણ તેમાં
રાતે ભગવાનને પ્યારા ભાગવત પુરાણનો અને દ્વારકાના માહાત્મ્યનો પાઠ કરવો.
॥ ૮ ॥ દ્વારકાના માહાત્મ્યનો પાઠ કરે અથવા સાંભળે તો પણ દ્વારકામાં જવાના
સંપૂર્ણ ફળને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૯ ॥ જીવતાં સુધી ભક્તિપૂર્વક સઘળાં તીર્થાનું સેવન
કરવાથી જે ફળ થાય તે ફળ દ્વારકામાં દિવસે પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૦ ॥ હે પુત્ર ! જે
પ્રદેશમાં એકાદશીનું જાગરણ થાય તે પ્રદેશ પ્રજ્ઞાના દેશ જેવો, ઋષિઓના દેશ
જેવો અને મધ્યદેશ જેવો છે એમ સમજવું. ॥ ૧૧ ॥ જ્યાં શાલિગ્રામની શિલા
હોય તે પ્રદેશ આર્યદેશ રૂપ છે, મધ્યદેશ રૂપ છે અને પ્રજ્ઞાવર્ત કરતાં પણ અધિક
છે એમ સમજવું. ॥ ૧૨ ॥ જ્યાં શાલિગ્રામની શિલા ન હોય અને જ્યાં વૈષ્ણવો
ન હોય તે સ્થાનક પવિત્ર હોય તો પણ તેને મ્લેચ્છોના દેશ જેવું ગણીને છોડી
દેવું. ॥ ૧૩ ॥ જ્યાં એકાદશીનું વ્રત ન થતું હોય તે તીર્થ, ક્ષેત્ર કે અરણ્ય મહા-
પવિત્ર હોય તો પણ તેઓને છોડી દેવાં. ॥ ૧૪ ॥ જ્યાં વૈષ્ણવો કે એકાદશીનું વ્રત
ન હોય તે દેશ ઉત્તમ હોય તો પણ નિંદા કરવા યોગ્ય છે અને કલિયુગમાં જ્યાં

નહરેર્વતં ॥ કુદેશોઽપિભવેત્પૂતોયત્રભાગવતાઃકલૌ ॥ ૧૫ ॥ સંકીર્ણયોનયઃપૂતાયેભક્તમધુસૂદને ॥ મ્લેચ્છતુલ્યાઃકુલીનાસ્તેયેઽભક્તમધુસૂદને ॥ ૧૬ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहातम्ये
अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

એ પ્રત અને વૈષ્ણવો હોય તે દેશ અધમ હોય તો પણ પવિત્ર છે. ॥ ૧૫ ॥ જ્યોત્ષો પોતે વર્ણસંકર છતાં પણ ભગવાનના ભક્ત હોય તેઓને પવિત્ર સમજવા અને જ્યોત્ષો ઉત્તમ કુલના છતાં પણ ભગવાનના અભક્ત હોય તેઓને મ્લેચ્છ જેવા સમજવા. ॥ ૧૬ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणमानी प्रल्हादप्रोक्तं कलौ संहितादयं द्वारकामाहातम्येना
'वर्णमेष पापहृत्' એવા નામનો આઠત્રીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ एकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच॥ हैमवत्यैपुराप्रोक्तंकैलासेशूलपाणिना॥
नारदस्यपुराप्रोक्तंब्रह्मणामत्समीपतः ॥ १ ॥ गुरुणावज्रहस्तायक
यितंपृच्छतेपुरा ॥ द्वादशीजागरेप्रोक्तंकलंपुत्रमयातव ॥ २ ॥ त
न्वंकुरुष्वभद्रंतेजागरंविष्णुवासरे ॥ यत्फलंजागरेविष्णोःसम्यग्जागर
णेकृते ॥ ३ ॥ द्वारकायांतुलभतेदिनैकेनकलौनरः ॥ येवसंतिनरास्त
त्रपक्षमासंतुवत्सरं ॥ ४ ॥ योगिनोऽपिनजानंतिकलंरुद्रादयःसुराः ॥

अध्याय ३८ मो.

પ્રલ્હાદજી કહે છે—હે પુત્ર ! એકાદશીનું જાગરણ કરવાનું જે કૃષ્ણ પૂર્વે કૈ-
લાસ પર્વતમાં સદાશિવે પાર્વતીને કહ્યું હતું, બૃહસ્પતિએ ઈંદ્રના પુછવાથી ઈંદ્રને
કહ્યું હતું અને બ્રહ્માએ મારા સમીપમાં નારદજીને કહ્યું હતું તે કૃષ્ણ મે તમારી પાસે
કહ્યું. ॥ ૧ ॥ ૨ ॥ તમે પણ એકાદશીનું જાગરણ કરતા જાઓ. પ્રત્યેક એકાદ-
શીનું સારી રીતે જાગરણ કરવાથી જે કૃષ્ણ મળે તે કૃષ્ણ દ્વારકામાં એક દિવસે જાગ-
રણ કરવાથી મળે છે. દ્વારકામાં ૫૫વાડીઆ સુધી, મહીના સુધી કે વર્ષ સુધી રહે-

નશક્તોતિપદાર્ગતુંદ્રારકાયાંતુમાનવઃ ॥ ૫ ॥ માહાત્મ્યંપઠનીયંતુદ્વા
 રકાસંભવંગૃહે ॥ દાતવ્યંવૈષ્ણવાનાંતુશ્રોતવ્યંભક્તિભાવતઃ ॥ ૬ ॥ શા
 લગ્રામશિલાગ્રેતુયેષકુર્વંતિજાગરં ॥ યામેયામેફલંપ્રોક્તંકોટિદેવસમુ
 દ્ભવં ॥ ૭ ॥ પક્કાન્નંપેપ્રકુર્વંતિહાવિર્ધાન્યસમુદ્ભવં ॥ જાગરેપદ્મના
 ભસ્યઘૃતેનૈવતુપાચિતં ॥ ૮ ॥ વર્તિદ્વપસમાયુક્તંદીપંઘૃતસમન્વિત
 મ્ ॥ યઃકુર્યાજ્જાગરેવિષ્ણોઃશાલગ્રામશિલાગ્રતઃ ॥ ૯ ॥ કરોતિનૃત્ય
 વાદ્યંચલોકાનાંરંજનાયચ ॥ સગાંધર્વંપઠેચ્છાસ્ત્રવીણામૃદુસ્વનંતથા ॥
 ॥ ૧૦ ॥ ચંદનંતુસર્પૂરંકૃષ્ણાગરુવિમિશ્રિતં ॥ વિધિનાનેનયઃકુર્યા
 દ્યત્રતત્રસ્થિતોઽપિસન્ ॥ ૧૧ ॥ બલેવિજ્ઞાનુસારેણપદ્મનાભસ્યજા
 ગરે ॥ તસ્યપુણ્યંપ્રવક્ષ્યેઽહંસમાસેનમહત્ફલં ॥ ૧૨ ॥ વિસ્તારાદસ
 મર્થાહિરુદ્રેંદ્રવેધસાદયઃ ॥ વારાણસ્યાંકુરુક્ષેત્રેમથુરાયાંત્રિપુષ્કરે ॥
 ॥ ૧૩ ॥ અયોધ્યાયાંપ્રભાસેચશ્રીરંગસ્યાપિદર્શને ॥ પ્રયાગેતીર્થરા
 જેચગંગાસાગરસંગમે ॥ ૧૪ ॥ શુક્લતીર્થેમૃગક્ષેત્રેશ્રીસ્થલેમુક્તિસંજ્ઞ
 કે ॥ ગ્રામિગ્રામેપુરેવાપિયત્ફલંપરિકીર્તિતં ॥ ૧૫ ॥ પુણ્યારણ્યેષુસ
 નારાઓને જે કૃળ થાય છે તેની સંખ્યાને યોગીઓ અને રૂદ્ર આદિ દેવતાઓ
 પણ જાણતા નથી. દ્વારકામાં ન જઈ શકાય તો માણસે ઘરમાં પણ દ્વારકામાહા-
 ત્મ્યનો પાઠ કરવો, વૈષ્ણવોને તે પુસ્તકનું દાન દેવું અને ભક્તિભાવથી સાંભળવું.
 ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ ૬ ॥ જેઓ શાલિગ્રામની શિલાની પાસે જાગરણ કરે તેઓને
 એક પોહોરે કરોડ દેવતાઓની પૂજા કર્યાનું કૃળ થાય છે. ॥ ૭ ॥ જેઓ એકાદ-
 શીના જાગરણમાં શાલિગ્રામની શિલાની પાસે ધીમાં પકાવેલા ઉત્તમ ધાન્યના પકવા-
 તનું નૈવેદ્ય ધરે, જે વાટવાળો ધીનો દીવો કરે, લોકોને રાજ કરવા વાસ્તે નાચ કરે,
 વાળં વગાડે, ગાયન કરે, શાસ્ત્ર વાંચે, વીણાનો કેમળ શબ્દ કરે અને ॥૮॥૯॥૧૦॥
 ભગવાનને અગર તથા કપૂર સહિત ચંદનનું લેપન કરે તેઓને પ્રત્યેક પોહોરે કરોડ
 દેવનું પૂજન કર્યાનું કૃળ થાય છે. હે બળિરાજ! ભગવાનના જાગરણમાં પોતાના
 ધન પ્રમાણે ગમે તે દેશમાં પણ જે માણસ ઉપર પ્રમાણે વિધિ કરે તે માણસને જે
 મોટું કૃળ થાય છે તે હું સંક્ષેપથી કહું છું. ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ વિસ્તારથી કહેવાને તો
 રૂદ્ર, ઈંદ્ર તથા બ્રહ્માદિક પણ સમર્થ નથી. કાશીમાં, કુરુક્ષેત્રમાં, મથુરામાં ત્રણે પુષ્કર-
 માં, અયોધ્યામાં પ્રભાસમાં, શ્રીરંજણમાં, તીર્થના રાજ પ્રયાગમાં, ગંગા સાગરના
 સંગમમાં, શુક્લતીર્થમાં, ભરૂચમાં, શ્રીસ્થલમાં, મુક્તિ સ્થલમાં, સઘળાં પવિત્ર અર-
 ણ્યોમાં, સઘળાં દેવક્ષેત્રોમાં, ગામે ગામમાં અને નગરો નગરમાં લાખો પક્ષો, લાખો

વૈષ્ણુદેવતાયતનેષુચ ॥ કૃતૈર્યજ્ઞાયુનૈસ્તત્રવ્રતદાનૈશ્વપ્સકલૈઃ ॥ ૧૬ ॥
 વૈદૈરધીતૈર્યત્પુણ્યંપુરાણૈશ્વાવગાહનૈઃ ॥ યત્ફલંમુનિભિઃપ્રોક્તંવેદવ્યાસે
 નપુત્રક ॥ ૧૭ ॥ તત્ફલંજાગરેવિષ્ણોઃપક્ષયોશુક્લઠ્ઠણયોઃ ॥ ગૃ
 હેસંતિષ્ઠતેયસ્યમાહાત્મ્યંદેત્યનાયક ॥ ૧૮ ॥ દ્વારકાયાઃસમુદ્ભૂત
 સાંનિધ્યંકેશવસ્યચ ॥ રુક્મિણીસહિતઃકૃષ્ણોનિત્યંવસતિતદ્રૂહે ॥
 ॥ ૧૯ ॥ દદાતિવાંછિતાન્કામાન્પરત્રેહચકેશવઃ ॥ યોગક્ષેમંચકુ
 રુતેનિત્યંતસ્યજનાર્દનઃ ॥ ૨૦ ॥ કુલેનનારકીતસ્યપ્રેતત્વંનૈવવિદ્ય
 તે ॥ દ્વારકાયાસ્તુમાહાત્મ્યંયઃપઠેત્કૃષ્ણસંનિધૌ ॥ ૨૧ ॥ પુનર્નયો
 નિમમ્બેતિબ્રહ્મવાસરસપ્રકં ॥ દ્વારકાયાસ્તુમાહાત્મ્યંલિખિતંયસ્યવે
 શ્મનિ ॥ ૨૨ ॥ નિવસંતિચસંતુષ્ટાઃપિતરોવિષ્ણુસંનિધૌ ॥ ગૃહેસંતિ
 ષ્ઠતેનિત્યંમથુરાદ્વારકાગયા ॥ ૨૩ ॥ અવંતીચતથાકાશીપ્રયાગકુરુ
 જાંગલં ॥ ત્રિપુષ્કરંનૈમિપંચગંગાદ્વારંચશૂકરં ॥ ૨૪ ॥ શુક્લતીર્થપ્ર
 યાગંચમૃગુન્નેત્રંતથૈવચ ॥ ચંડીશંચૈવકેદારંતથારુદ્રમહાલયં ॥ ૨૫ ॥
 ઔંકારંશૂલભેદંચભૂતેશંસોમનાયકં ॥ દશાશ્વમેધંશુભ્રંચતીર્થપાપવિમો

દાનો તથા લાખો વ્રતો કરવાથી જે ફળ થાય છે તે ફળ ઉપર પ્રમાણે જાગરણ
 કરનારાને થાય છે. ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ હે પુત્ર ! મુનિઓએ અને
 વેદ વ્યાસે વેદોના તથા પુરાણોના અધ્યયનથી અને સધળાં તીર્થોમાં નાહાવાથી
 જે ફળ થવાનું કહ્યું છે તે ફળ શુક્લપક્ષ તથા કૃષ્ણપક્ષમાં એકાદશીનું જાગરણ કર-
 વાથી થાય છે- હે દૈત્યોના રાજા ! જેના ઘરમાં દ્વારકામાહાત્મ્યનું પુસ્તક ૧૧૭૧૮૧
 તથા શાલિગ્રામની શિલા હોય તેના ઘરમાં સર્વદા રૂડિમણી સહિત ભગવાન વસે છે.
 ॥ ૧૯ ॥ એ ભગવાન આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સધળા મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે
 અને સર્વદા યોગક્ષેમ પણ કરે છે. ॥ ૨૦ ॥ એમાં કુલનો કેઈ પણ જાણુ નરકમાં
 રહેતો નથી અને પ્રેત પણ થતો નથી. જે માણસ શાલિગ્રામની પાસે દ્વારકામા-
 હાત્મ્યનો પાઠ કરે તેને પ્રજ્ઞાના સાત દિવસો સુધી ગર્ભવાસ થતો નથી. જેના
 ઘરમાં લખેલા દ્વારકામાહાત્મ્યનું પુસ્તક હોય તેના પિતૃઓ વિષ્ણુની પાસે ભારે
 આનંદથી રહે છે. મથુરા, દ્વારકા, ગયા, ઉજ્જેણ, કાશી, પ્રયાગ, કુરક્ષેત્ર, ત્રણે પુષ્કર,
 નૈમિષારણ્ય, હરિદ્વાર, શૂકરક્ષેત્ર, શુક્લતીર્થ, ભરૂચ, ચંડીશક્ષેત્ર, કેદાર ક્ષેત્ર, રૂદ્રમહા-
 લય, ઔંકારક્ષેત્ર, શૂલભેદક્ષેત્ર, ભૂતેશ ક્ષેત્ર, સોમનાથ, દશાશ્વમેધ, શુભ્રતીર્થ, કણ-
 વીરક્ષેત્ર, દેવેશક્ષેત્ર, શિવના સ્થાનકરૂપ અવિમુક્ત, પ્રજ્ઞા આદિ સધળા દેવતાઓ,
 સધળા નાહનાં મોટાં તીર્થો અશ્વમેધ આદિ યજ્ઞો, પિતૃઓ, પાર્ષદો, ગંધર્વો, મુનિઓ,

ચર્ન ॥૨૬॥ કળવીરંચદેવેશમવિમુક્તંશિવાલયં ॥ બ્રહ્માદયઃસુરગણા
 ગૃહેતિષ્ઠંતિસર્વશઃ ॥ ૨૭ ॥ તીર્થાનિયાનિકાનિસ્મ્યુરશ્વમેધાદયોમ
 ર્ચાઃ ॥ પિતરોગણગંધર્વામુનયઃસિદ્ધચારણાઃ ॥ ૨૮ ॥ નાગરાજ
 સ્ત્વનંતામ્બુઃસર્પરાજશ્ચવાસુકિઃ ॥ એતત્સર્વગૃહેનિત્યંદ્વારકાપુસ્તકં
 યદિ ॥ ૨૯ ॥ એવંભાગવતંશાસ્ત્રંગૃહેયસ્યસદામ્બેત ॥ નતસ્યપુન
 રાદ્યત્તિર્બ્રહ્મણોદિનમેવહિ ॥ ૩૦ ॥ યથાભાગવતંશાસ્ત્રંતથાભાગવ
 તોનરઃ ॥ ઉભયોરંતરંનાસ્તિતથાવૈકેશવસ્યચ ॥ ૩૧ ॥ તુષ્ટેભાગ
 વતેવિષ્ણુઃપ્રીતોભવતિદૈત્યજ ॥ તસ્માત્કેશવતુષ્ટ્યર્થંવૈષ્ણવંપરિપૂજ
 યેત ॥ ૩૨ ॥ દ્વારકાદર્શનંયસ્તુકરોતિજન્મવાસરે ॥ કિંતસ્યબહુ
 મિર્દાનૈસ્તીર્થૈર્બહુવિધૈરપિ ॥ ૩૩ ॥ રસવિક્રયકર્તાચનીલીક્ષેત્રસ્ય
 વાપકઃ ॥ વિપ્રસ્યસુકૃતંનાસ્તિદાનકાલેવહિષ્કૃતઃ ॥ ૩૪ ॥ નશ્ય
 તેસુકૃતંચૈવવૈષ્ણવાનાંતુનિંદયા ॥ વૈષ્ણવાનાંનયચ્છંતિદાનંવૈપુરુષા
 ધમાઃ ॥ ૩૫ ॥ નવિષ્ણુસ્તોષમાયાતિદશમન્વંતરાણિવૈ ॥ પૂજિતો
 ભગવાન્વિષ્ણુર્જન્માંતરશતૈરપિ ॥ ૩૬ ॥ પ્રસીદતિનવિશ્વાત્માવૈષ્ણ

સિદ્ધલોકો, ચારણલોકો, નાગલોકના રાજા શેષનાથ અને સર્પાનો રાજા વાસુકિ એ-
 યો સર્વ જે ધરમાં સંખેલું દ્વારકામાહાત્મ્યનું પુસ્તક હોય તે ધરમાં સર્વદા રહે છે.
 ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ એ પ્ર-
 માણે જેના ધરમાં સર્વદા ભાગવત પુરાણ રહેતું હોય તેને બ્રહ્માના એક દિવસ સુ-
 ધી બ્રહ્મલોકમાંથી પાછું ફરવું પડતું નથી. ॥ ૩૦ ॥ જેવો ભાગવતનો મહિમા છે તે-
 વોજ વૈષ્ણવનો મહિમા છે. ભાગવતમાં, વૈષ્ણવમાં અને વિષ્ણુમાં કાંઈ પણ ભેદ
 નથી. ॥ ૩૧ ॥ હે બલિરાજા ! વૈષ્ણવ પ્રસન્ન થાય તો વિષ્ણુ પ્રસન્ન થાય છે એટલા
 માટે વિષ્ણુને પ્રસન્ન કરવા સારૂ વૈષ્ણવની પૂજા કરવી. ॥ ૩૨ ॥ જે માણસ જ-
 ન્માષ્ટમીને દિવસે દ્વારકાનું દર્શન કરે તેને અનેક પ્રકારનાં દાનો અને તીર્થો કરવાનું
 કાંઈ પ્રયોજન નથી. ॥ ૩૩ ॥ જે બ્રાહ્મણ રસને કે ગળીને વેચતો હોય તેને દાન
 દેવાથી પુણ્ય થતું નથી. એવા બ્રાહ્મણને દાનથી બહિષ્કૃતજ સમજવો. ॥ ૩૪ ॥
 વૈષ્ણવોની નિંદા કરવાથી પણ પુણ્યનો નાશ થાય છે. જે અધમ પુરુષો વૈષ્ણવોને
 દાન ન આપે તેઓના ઉપર દશમન્વંતર સુધી ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી. સૈકડો
 જન્માંતર સુધી વિષ્ણુની પૂજા કરી હોય તો પણ વૈષ્ણવનું અપમાન કરવામાં આવે
 તો વિષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી. જે માણસ દેવના કાર્યવિના પીપળાને કાપે
 તેને પાનડે પાનડે બ્રહ્મહત્યા આદિ પાપ લાગે છે. હે દૈત્યોના રાજા ! જે અધમ

વેચાપમાનિતે ॥ અશ્વત્યચ્છેદનંધોવૈદેવકાર્યવિનાનરઃ ॥ ૩૭ ॥
 બ્રહ્મહત્યાદિકંપાપંપત્રેપત્રેપ્રકીર્તિતં ॥ છેદનાયપ્રયચ્છેતસૂર્યવૃક્ષં
 નરાધમઃ ॥ ૩૮ ॥ સપ્તજન્માનિદૈત્યેંદ્રકુષ્ઠાન્નવાતિપાપકૃત્ ॥ રવે
 નર્ગનરાયેવૈપાપપંકેદ્યધિષ્ઠિતાઃ ॥ ૩૯ ॥ છેદયંતિમહાભાગશૃણુપા
 પંવદામિતત્ ॥ કૃતેકુઠારઘાતેવૈષ્કૈકસ્મિન્વનેનગે ॥ ૪૦ ॥ મન્વં
 તરાણિતાવંતિરૌરવેવસતિધ્રુવં ॥ નપૂજાંનાર્ઘદાનંતુવ્રતંગૃહ્ણાતિભા
 સ્કરઃ ॥ ૪૧ ॥ છેદાપકસ્યકલ્પંતુછેદકસ્યતથૈવચ ॥ સપ્તજન્મા
 નિદારિદ્યંવિજાતિત્વંસરોગતા ॥ ૪૨ ॥ છેદિતેસૂર્યવૃક્ષેતુસૂર્યેણોક્તં
 સ્વયંપુરા ॥ શશિક્ષયેવિશેષેણનચ્છિદેતવનસ્પતિ ॥ ૪૩ ॥ પત્રેપુ
 ષ્પેફલેચૈવબ્રહ્મહત્યાફલંભેત્ ॥ વસતેસપ્તકલ્પાનિપુરેવૈવસ્વત
 સ્યહિ ॥ ૪૪ ॥ સૂર્યવૃક્ષસ્યકાષ્ઠેનપત્કૃતંમંદિરાદિકં ॥ નોન્નાતિ
 યાંતિકાર્યાણિનપુણ્યંન્નવાતિક્વચિત્ ॥ ૪૫ ॥ રોપયેત્પાલયેદ્યૌવૈ
 સૂર્યવૃક્ષંનરોત્તમઃ ॥ સપ્તકલ્પાન્વસેત્પૌત્રસમીપેભાસ્કરસ્યહિ ॥ ૪૬ ॥
 રોપિતૈર્દેવવૃક્ષૈસ્તુયત્ફલંલક્ષકોટિભિઃ ॥ ચિત્ત્વવૃક્ષેક્ષણૈકેનતત્ફલંરો
 માણુસ આકાશના આડને કાપવા સાડ આપે તે પાપી સાત જન્મ સુધી કોટીઓ
 થાય છે. પાપરૂપી કાદવમાં ધુંમેલા જે લોકો આકાશના આડને કાપે છે તેઓને જે
 પાપ લાગે છે. તે કહું છું સાંભળો. ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥
 વનમાં આકાશના આડ ઉપર જેટલા કુવાડાના ધા કરવામાં આવે તેટલા મન્વંતરો
 સુધી અવશ્ય રૈરવ નરકમાં રહેવું પડે છે. આકાશને કપાવનાર અને કાપનાર માણુસ
 ને સૂર્યની પૂજા, અર્ધદાન કે વ્રત કરે તો તેને સૂર્ય સ્વીકારતા નથી અને તે ઉપરાંત
 સાત જન્મ સુધી દારિદ્ર્ય, નીચ જાતિપાણું અને રોગીપાણું પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૧ ॥
 ॥ ૪૨ ॥ આકાશના વૃક્ષને કાપવાથી અને કપાવવાથી એવાં પાપ લાગે છે એ પૂર્વે
 સૂર્યેજ કહેલું છે. વિશેષે કરી અમાવસ્યાને દિવસે કોઈ પણ આડને કાપવું નહીં.
 ॥ ૪૩ ॥ જે કાપે તો પ્રત્યેક પાનડો, પ્રત્યેક કુલે અને પ્રત્યેક ફૂલે પ્રજ્ઞહત્યાનો દોષ
 લાગે છે અને તે ઉપરાંત સાત કલ્પ સુધી યમપુરીમાં રહેવું પડે છે. ॥ ૪૪ ॥ જે
 માણુસ આકાશને ધર વગેરેમાં ઉપયોગ કરે તેનું કાંઈ કામ ચડતી સ્થિતિમાં આવતું
 નથી. અને કાંઈ સત્કર્મનું ફળ થતું નથી. ॥ ૪૫ ॥ જે ઉત્તમ માણુસ આકાશને
 વાવે અને પાળે તે માણુસ સાત કલ્પ સુધી સૂર્યલોકમાં વસે છે. ॥ ૪૬ ॥ લાખો
 અને કરોડો આકાશ વાવવાથી જે ફળ થાય તે ફળ ખીલીનું એક આડ વાવવાથી

પિતેભવેત્ ॥ ૪૭ ॥ ધાત્રીદુમેડ્પ્યેવમેવફલંભવાતિરોપિતે ॥ તુલસી
રોપણેડ્પ્યેવમધિકંચાપિસુવ્રત ॥ ૪૮ ॥ પ્રત્યહંપિંડદાનેનપિતૃણાં
તુગયાશિરે ॥ પ્રીતિર્ભવતિસાનિત્યંગોમત્યાંહવનેકલૌ ॥ ૪૯ ॥
સોમગ્રહસહસ્રૈસ્તુપ્રભાસેયત્ફલંભવેત્ ॥ તત્ફલંશતસાહસ્રંસકૃત્ક
ણસ્પર્શનાત્ ॥ ૫૦ ॥ સૂર્યગ્રહણલક્ષૈસ્તુયત્ફલંકુરુજાંગલે ॥ દ્વા
રકાદર્શનેનાપિફલંકોટિગુણંભવેત્ ॥ ૫૧ ॥ પ્રયાગવસતાંપુણ્યંશત
મન્વંતરાણિવૈ ॥ કલૌતદ્વાસરાધેનભવેત્કૃણાવલોકનાત્ ॥ ૫૨ ॥
યત્પુણ્યંષટ્પુરીવાસેપુરેવાનંદસંજ્ઞકે ॥ વર્ષકોટિસહસ્રૈસ્તુકલૌકૃણ
સ્પર્શનાત્ ॥ ૫૩ ॥ શક્તોહિદ્વારકાંગંતુંમાનવોનહિપુત્રક ॥ કૃણ
દર્શનજંપુણ્યંમાહાત્મ્યંશૃણ્વતોભવેત્ ॥ ૫૪ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

‘माहात्म्यकथनो’ नाम एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

થાય છે. ॥ ૪૭ ॥ આમળીનું આડ વાવવાથી પણ એ પ્રમાણેજ ફળ થાય છે. તુલ-
સીનું આડ વાવવામાં આવે તો એટલું અને એથી અધિક પણ ફલ થાય છે. ॥ ૪૮ ॥
ગયાજીમાં નિત્ય પિંડદાન કરવાથી પિતૃઓને જેવી તૃપ્તિ થાય તેવી તૃપ્તિ કલિયુગમાં
નિત્ય ગોમતીમાં નાહાવાથી થાય છે. ॥ ૪૯ ॥ પ્રભાસમાં હજારો ચંદ્રગ્રહણ કરવાથી
જે ફળ થાય તેથી લાખગણું ફળ એકવાર દર્શન કરવાથી થાય છે. ॥ ૫૦ ॥ કુરુક્ષે-
ત્રમાં લાખ સૂર્યગ્રહણ કરવાથી જે ફળ થાય તેથી કરોડગણું ફળ દ્વારકાનું દર્શન કર-
વાથી થાય છે. ॥ ૫૧ ॥ પ્રયાગમાં સોમન્વંતર સુધી રહેવાથી જે ફળ થય તે ફળ
કલિયુગમાં શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરવાથી અરધા દિવસમાં થાય છે. ॥ ૫૨ ॥ અયોધ્યા
આદિ છ પુરીઓમાં હજાર કરોડ વર્ષ પયંત રહેવાથી જે ફળ થાય તે ફળ કલિયુગમાં
શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન કરવાથી થાય છે. ॥ ૫૩ ॥ હે પુત્ર ! જે માણસ દ્વારકામાં જવાને
અસમર્થ હોય તેને દ્વારકામાહાત્મ્ય સાંભળવાથી શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરવાનું પ્રાપ્ત
થાય છે. ॥ ૫૪ ॥

इति श्री स्कंदपुराणमांसी प्रल्हादप्रोक्तसंहितायां द्वारकामाहात्म्ये

‘माहात्म्यकथन’ એવા નામનો આગણ્યાળીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ સત્યંશૌચંશ્રુતંધર્મઃસુશીલંચક્ષમાર્જવં॥
 સર્વેચાનિષ્ફલંતસ્યદ્વારકાંનગતોયદિ ॥ ૧ ॥ ઇજ્યાધ્યયનદાનાનિ
 તપઃસત્યંક્ષમાયુગ્મા ॥ નકરોતિવ્યાસર્વદ્વાદર્શીપક્ષવર્દ્ધિનીં ॥ ૨ ॥
 દેવાન્પિતૃન્બ્રાહ્મણાંશ્વભિક્ષૂનતિથિપંચમાન્ ॥ વિશલ્યાંદ્વાદર્શીકુ
 ર્યાત્સયાતિપરમંપદં ॥ ૩ ॥ હસ્તપ્રાપ્તશ્ચતૈઃસ્વર્ગઃપૂજ્યંતેદૈવતૈરપિ ॥
 મનસાકામિતાપૈસ્તુદ્વારકાશ્રયબુદ્ધિભિઃ ॥ ૪ ॥ અમરત્વંચતેયાંતિ
 નતત્રાસ્તિવિચારણા ॥ દ્વારકાકલિકાલેતુપ્રાતરુત્થાયકીર્તિતા॥૫॥
 સર્વપાપધિનિર્મુક્તાઃસ્વર્ગ્યાંતિનસંશયઃ ॥ રોહિણીસંયુતાયેનદ્વાદશી
 નશ્યુપોષિતા ॥ ૬ ॥ મહાપાતકસંયુક્તોક્લપાંતંનરકવ્રજત્ ॥ એકા
 દર્શીપ્રકુર્વતિદશમીસંગદૂષિતાં ॥ ૭ ॥ જન્મપ્રભૃતિયચ્છાપિનૈર્વૈશ્વ
 કૃતંકૃતં ॥ ઋત્મીભવતિતત્સર્વસુકૃતંપૂર્વસંયુતં ॥ ૮ ॥ દાવાગ્નિને
 વસંદગ્ધાસપુષ્પફલતંયુતા ॥ ઋત્મીભવતિસાવાળીનસ્તૌતિયાહરે

અધ્યાય ૪૦ મા.

પ્રલ્હાદજી કહે છે—જે માણસ દ્વારકામાં ન જાય તેનાં સત્ય, પવિત્રતા, શા-
 સ્ત્રાનું શ્રવણ, ધર્મ, સાદું શીલ, ક્ષમા અને સરસતા એ સધળાં નિષ્ફલ થાય છે. ॥ ૧ ॥
 જે માણસ પક્ષવર્દ્ધિની દ્વાદશી ન કરે તેનાં યજ્ઞ, અધ્યયન, તપ, સત્ય, ક્ષમા અને
 દયા એ સધળાં નિષ્ફલ થાય છે. ॥ ૨ ॥ દેવ, પિતૃ, બ્રાહ્મણ, ભિક્ષુક અને અતિથિ
 એઓનાં પૂજન પણ પક્ષવર્દ્ધિનીના પ્રતિના વ્યર્થ જાય છે. જે માણસ દશમીના
 વેધવગરની એકાદશી કરે તે પરમપદમાં જાય છે. ॥ ૩ ॥ જે માણસો દ્વારકાને
 આશ્રય કરવાનું ધારી મનમાં પણ દ્વારકાની ઈર્ષ્યા કરે તેઓને સ્વર્ગ હસ્તગત થાય
 છે અને ત્યાં દેવતાઓ પણ પૂજે છે. ॥ ૪ ॥ એઓને અમરપણની પ્રાપ્તિ થાય છે
 એમાં સંશય નથી. જેઓ કલિકાલમાં સવારમાં ઊઠીને દ્વારકાનું નામ લીએ તેઓ
 સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈને સ્વર્ગમાં જાય છે એમાં સંશય નથી. જેઓ રોહિણી નક્ષત્ર
 વાળી દ્વાદશીને ઉપવાસ ન કરે તેઓ મહાપાપથી યુક્ત થઈને એક કલ્પ સુધી નર-
 કમાં પડે છે. જેઓ દશમીના વેધવાળી એકાદશી કરે તેઓનું જન્મભરનું અને પૂર્વ-
 જન્મોનું પુણ્ય પણ ભસ્મ થઈ જાય છે. ॥ ૫ ॥ ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ જેમ દાવા-
 ગ્નિથી બળેલી લતા કુલ ફૂલ સહિત ભસ્મ થાય છે તેમ ભગવાનના ગુણોની સ્તુતિ

ગુણાન્ ॥ ૧ ॥ ગૃહેચનરકંતસ્યપમદંડદ્વિતીયકં ॥ નયત્રપઠયતે
 નિત્યંવિષ્ણોર્નામસહસ્રકં ॥ ૧૦ ॥ નરકંચભવેત્તસ્યદ્વિતીયંપમશા
 સનં ॥ નૈવભાગવતંપત્રપુરાણંગીયતેકલૌ ॥ ૧૧ ॥ કરપત્રૈશ્વપી
 ઢયંતેસુતીત્રૈર્યમશાસનૈઃ ॥ નિંદાંકુર્વંતિયેપાપાવૈષ્ણવાનાંમહાત્મનાં
 ॥ ૧૨ ॥ ત્યજકાશીંત્યજગયાંત્યજગંગાંસરસ્વતીં ॥ ત્યજરેવાંચય
 મુનાંમથુરાંત્યજદેવિકાં ॥ ૧૩ ॥ અયોધ્યાંત્યજતાપીંચચંદ્રભાગાંચ
 ગંડકીં ॥ ક્ષિપ્રંત્યજકુરુક્ષેત્રંપરમાનંદમેવચ ॥ ૧૪ ॥ પ્રભાસંત્યજ
 કાવેરીંત્યજગોદાવરીંતથા ॥ ચંદ્રભાગાંપયોળીંચનર્દીંચર્મણ્વતીંતથા
 ॥ ૧૫ ॥ શતઘ્નદાંચસરયૂંત્યજશોણંમહાનદં ॥ પયોળીંતુંગભદ્રાંચ
 સિંધુંચૈવમહાનર્દીં ॥ ૧૬ ॥ ક્ષિપ્રાંવેત્રવેતીંચૈવપ્રયાગંત્યજપુષ્કરં ॥
 જંબૂનર્દીંકદંબાંચદ્વિતોળીંચકૌશિકીં ॥ ૧૭ ॥ વિપાશાંચસ્વર્ણ
 રેવાંનૈમિષંત્યજદંડકં ॥ ત્યજાર્બુદવનંપુણ્યંધર્મારણ્યંમહાવનં ॥ ૧૮ ॥
 સૈંધવંત્યજઘંતાઘ્યમુત્કલાવર્તકંત્યજ ॥ અર્કસ્થલંશ્રીસ્થલંચત્યજ
 પૌત્રમૃગુસ્થલોં ॥ ૧૯ ॥ બદર્યાઘ્યંમહાપુણ્યંપુણ્યંવ્યાસાશ્રમંત્યજ ॥
 ગંગાદ્વારંતીર્થરાજંકુશાવર્તંગયાશિરઃ ॥ ૨૦ ॥ પૂર્વોદધિતુકપિલંતિ
 લકંનીલપર્વતં ॥ એવમાદીનિતીર્થાનિત્યક્રત્વાવૈદ્યારકાંભજ ॥ ૨૧ ॥

વગરની વાણી પણ પોતાના વિષયો સહિત ભસ્મરૂપ થાય છે. ॥ ૯ ॥ જેના ધરમાં
 નિત્ય વિષ્ણુ સહસ્ર નામનો પાઠ ન થાય તેના ધરમાં યમદંડ સહિત નરક રહે છે
 એમ સમજવું. ॥ ૧૦ ॥ જ્યાં કલિયુગમાં ભાગવતનાં પાઠ આદિ ન થતાં હોય ત્યાં
 નરક અને યમદંડ બન્ને રહે છે. ॥ ૧૧ ॥ જે પાપીઓ મહાત્મા વૈષ્ણવોની નિંદા કરે છે
 તેઓ યમની આજ્ઞાથી તીવ્ર કરવતો વતે ચીરાય છે. ॥ ૧૨ ॥ કાશી, ગયા, ગંગા,
 સરસ્વતી, રેવા, યમુના, મથુરા, દેવિકા, અયોધ્યા, તાપી, ચંદ્રભાગા, ગંડકી, કુરુક્ષેત્ર,
 પરમાનંદક્ષેત્ર, પ્રભાસ, કાવેરી, ગોદાવરી, પયોળી, ચર્મણ્વતી, શતઘ્નદા, સરયૂ, શો-
 ણનદ, તુંગભદ્રા, સિંધુ, મહાનદી, ક્ષિપ્રા, વેત્રવતી, પ્રયાગ, પુષ્કર, જંબૂનદી, કદંબા,
 દ્વિતોળી, કૌશિકી, વિપાશા, સ્વર્ણરેખા, નૈમિષારણ્ય, દંડકારણ્ય, અર્બુદાણ્ય, ધ-
 મારણ્ય, સૈંધવારણ્ય, ઘંતાવન, ઉત્કલાવર્તક, અર્કસ્થલ, શ્રીસ્થલ, ભરૂચ, બદરિકાશ્રમ
 વ્યાસાશ્રમ, હરિદ્વાર, કુશાવર્ત, ગયાશ્ર, ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ ૧૭ ॥
 ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ પૂર્વસાગર, કપિલાશ્રમ, અને નીલપર્વત આદિ સઘળ
 તીર્થોને કદને તમે દ્વારકાનુંજ સેવન કરો. ॥ ૨૧ ॥ કે જે દ્વારકામાં રૂઝિભણી સહિ-

રુક્મિણીસહિતઃશ્રુષ્ણોયત્રતિષ્ઠતિસર્વદા ॥ સપ્તદ્વીપવર્તીક્ષોર્ણીસં
 તિતીર્થાનિયાનિતુ ॥ ૨૨ ॥ દ્વારકાયાંતુતિષ્ઠંતિસંનિધૌકંસહાય
 તઃ ॥ યેપ્રકુર્વંતિતિલકંગોપીચંદનસંજ્ઞકં ॥ ૨૩ ॥ નતેપાંપુનરાઠ
 તિર્વિષ્ણુલોકંવ્રજંતિતે ॥ યેપશ્યંતિમહાપુણ્યાંગોપીચંદનમૃત્તિકાં
 ॥ ૨૪ ॥ વિનાપુણ્યેનગચ્છંતિલોકાન્કામદુષ્યાન્નરાઃ ॥ યેપાંલલા
 ટેતિલકંગોપીચંદનસંભવં ॥ ૨૫ ॥ યમદૂતૈર્નાવલોક્યાઃપાપકોટિ
 શતૈર્ઘૃતાઃ ॥ વૈષ્ણવાનાંપ્રયચ્છંતિગોપીચંદનમૃત્તિકાં ॥ ૨૬ ॥ યત્પુ
 ણ્યંપુંડ્રકાન્નૃણાંતત્સર્વલભ્યતેનરૈઃ ॥ યાવત્તિષ્ઠંતિદેહેતુગોપીચંદનપું
 ઢ્રુકં ॥ ૨૭ ॥ નિમિષેનિમિષેપુણ્યંશતધેનુફલપ્રદં ॥ ગોપીચંદનમૃ
 ત્સનાભિઃસ્પૃષ્ટંયસ્યકલેવરં ॥ ૨૮ ॥ પાપકોટિશતૈસ્ત્યક્તોજન્માયુ
 તત્રયૈરપિ ॥ ગોપીચંદનપુંડ્રેણદ્વાદશ્યાંજાગરેચ્છતે ॥ ૨૯ ॥ વિષ્ણો
 નામસહસ્રેણપતિતોમુક્તિમાપ્નુયાત્ ॥ દ્વારકાદ્વારકેત્યાહપ્રાતરુત્યાય
 યોનરઃ ॥ ૩૦ ॥ દ્વારકાસંભવંપુણ્યંકીર્તનાહ્યતોહિસઃ ॥ યેનિત્યં
 પ્રાતરુત્યાયદ્વાદશીદ્વાદશીતિચ ॥ ૩૧ ॥ તીર્થકોટિશતૈઃપ્રાંપ્તેલભંતે
 ત શ્રીકૃષ્ણ સર્વદા રહે છે. દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણ સાનિધ્ય રહે છે તેથી સાતે દ્વીપવાળી
 પૃથ્વીમાં જટલાં તીર્થો છે તે સઘળાં દ્વારકામાં રહે છે, જેઓ ગોપીચંદનનું તિલક
 કરે છે તેઓ વિષ્ણુલોકમાં જાય છે અને ત્યાંથી તેઓને પાછું ફરવું પડતું નથી. જે-
 યો મહાપવિત્ર ગોપીચંદનની માટીનાં દર્શન કરે છે તેઓ ખીજાં પુણ્યો કર્યાવિના
 પણ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરનારા લોકોમાં જાય છે. જેઓના કપાલમાં ગોપીચંદનનું તિલક
 હોય તેઓએ સૈકડો કરોડ પાપો કર્યાં હોય તો પણ યમના દૂતો તેઓની સામે
 જોઈ શકતા નથી. વૈષ્ણવોને ગોપીચંદનની માટી આપવામાં આવે તો ગોપીચંદનનું
 તિલક કરવાથી થતું સઘળું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ગોપીચંદનનું તિલક શરીરમાં જટલી
 વાર સુધી રહે તેટલીવાર સુધી એક એક નિમિષે સો ગાયોનું દાન કરવાનું ફળ થાય
 છે. જેના શરીરને ગોપીચંદનની માટીનો સ્પર્શ થાય તે પુરૂષ દશ હજાર જન્મનાં
 સૈકડો પાપોથી છુટે છે. ગોપીચંદનનું તિલક કરી એકાદશીનું જાગરણ કરવામાં આવે
 અને વિષ્ણુસહસ્રનામનો પાઠ કરવામાં આવે તો પતિતને પણ મુક્તિ થાય છે.
 ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ જે માણસ સ-
 વારમાં ઉઠીને 'દ્વારકા દ્વારકા' એમ બોલે ॥ ૩૦ ॥ તેને એ કીર્તનમાનથી દ્વારકાનું
 પુણ્ય મળે છે. જેઓ સવારમાં ઉઠીને નિત્ય (એકાદશી એકાદશી) એમ બોલે. ॥ ૩૧ ॥

દિનેદિને ॥ યેનિત્યંપ્રાતરુત્થાયવૈષ્ણવાનાંતુકીર્તનં ॥ ૩૨ ॥ કુર્વ
તિતેભાગવતાઃકૃષ્ણતુલ્યાઃકલૌયુગે ॥ ૩૩ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
गोपीचंदनधारणफलकथनोनाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

તેઓને દિવસે દિવસે સૈકડો કરોડ તીર્થોનું કૃળ મળે છે. જેઓ સવારમાં
હાડીને નિત્ય વૈષ્ણવોનાં નામ લિયે તે વૈષ્ણવો ॥ ૩૨ ॥ કલિયુગમાં શ્રીકૃષ્ણ જે-
વાળ છે એમ સમજવું. ॥ ૩૩ ॥

ઈતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની પ્રહ્લાદજીએ કહેલી સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો
(ગોપીચંદન ધારણ ફલ કથન) એવા નામનો આઠીસો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ निहतेकौरवंसैन्येसर्वयोधेक्षयंगते ॥
अर्जुनोभक्तियुक्तात्मागतोऽसौकृष्णसंनिधौ ॥ १ ॥ प्रदक्षिणंततः
कृत्वाप्रणम्यशिरसाहरिं॥कृतांजलिपुटोभूत्वाइदंवचनमब्रवीत् ॥२॥
॥ अर्जुनउवाच ॥ अद्यापिसंशयःकृष्णहृदयेममवर्तते ॥
शंखोद्धारफलंब्रूहिअनुग्राह्योभवाम्पहं ॥ ३ ॥ शंखिनोदर्शनादेव
किंपुण्यंतुकुशेश्वरे ॥ रुक्मिणीकुंडकेचैवकिंपुण्यंप्रियमेलके ॥ ४॥
त्रिलोचनेतुकिंपुण्यंकिंपुण्यंतुकलिंजरे ॥ चतुर्मुखेतुकिंपुण्यांकिंपुण्यं
ध्यानदर्शने ॥ ५ ॥

અધ્યાય ૪૧ મો.

પ્રહ્લાદજી કહે છે— મહાભારતના યુદ્ધમાં કૌરવોનું સૈન્ય હણાઈ ગયા પછી
અને રાતે પાંડવોના સઘળા યોદ્ધાઓનો પણ ક્ષય થયા પછી ભક્તિવાળા અર્જુને શ્રીકૃ-
ષ્ણની પાસે જઈ પ્રદક્ષિણા કરી મસ્તકવતે પ્રણામ કરી હાથ નેહીને નીચે પ્રમાણે
પ્રુછ્યું. ॥ ૧ ॥ ૨ ॥

અર્જુન પુછે છે—હૈ શ્રીકૃષ્ણ! હજી સુધી શંખોદ્ધારના (ખેટના) કૃળ વિષે
મારા મનમાં સંશય છે માટે જો હું તમારા અનુગ્રહનું પાત્ર હોઉં તો મારી પાસે તે
કૃળ કહો. ॥ ૩ ॥ શંખનારાયણના અને કુરોશ્વરના દર્શનથી શું કૃળ થાય છે. ૩-
ઝિણીકુંડ, પ્રિયમેલક, ત્રિલોચન, કલિંજર, ચતુર્મુખ અને ધ્યાન દર્શન નામનાં તીર્થો-
થી શાંશાં પ્રુણ થાય છે. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ સાધુસાધુમહાબાહોયન્માંત્વંપરિપૃચ્છ
સિ ॥ અહંતેકથયિષ્યામિયત્સુરૈરપિદુર્લભં ॥ ૬ ॥ યસ્પસ્મરણમા
ત્રેણસર્વપાપંવ્યપોહતિ ॥ શંખોદ્ધારસમતીર્થનભૂતંનભવિષ્યતિ ॥ ૭ ॥
પ્રભાસાદીનિતીર્થાનિગંગાદ્યાઃસરિતસ્તથા ॥ સાગરાઃપર્વતાઃપુण्याઃપુ
ण्याઃસર્વેદ્રુમાસ્તથા ॥ ૮ ॥ અશ્વમેધાદયોયજ્ઞાવેદાસ્તત્રનસંશયઃ ॥ ઇંદ્રા
દિદેવતાઃસર્વાભૃગ્વાદિક્રષ્ણસ્તથા ॥ ૯ ॥ ગંધર્વાસ્તુંબરાદ્યાશ્ચકુબેરશ્ચધ
નેશ્વરઃ ॥ આદિત્યાદ્યાગ્રહાઃસર્વેશંખોદ્ધારેપ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૧૦ ॥ અશ્વિન્યા
દીનિક્ષણિણઅનંતાદ્યાશ્ચપન્નગાઃ ॥ વિષ્વક્ષેનાદ્યાશ્ચગણાબ્રહ્માવિષ્ણુ
મહેશ્વરાઃ ॥ ૧૧ ॥ સિદ્ધયોઽપ્સરસશ્ચેવશંખોદ્ધારેધનંજય ॥ અથાકિંચ
હુનોક્તેનત્રૈલોક્યંસચરાચરં ॥ ૧૨ ॥ સરક્ષોગણગંધર્વાપુરીદ્વારાવ
તીતથા ॥ તથાચસર્વતીર્થાનિશંખોદ્ધારમિદંશ્રિતાઃ ॥ ૧૩ ॥ યે
સ્મરંતિમનોરુત્પાશંખોદ્ધારંગૃહેસ્થિતાઃ ॥ નતેષાંપુનરાવૃત્તિર્યાદ્ધ
હ્માંડસંપ્લવં ॥ ૧૪ ॥ ચિંતયંતિસદાનિત્યંશંખોદ્ધારેતુશંશિવનં ॥
કુલકોટિશતૈર્યુક્તાવિષ્ણુલોકંવ્રજંતિતે ॥ ૧૫ ॥ નાવમારોહયેચ

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે મોટા વીર ! બાહુ સાં. તમે મને પુછો છો માટે જે વિષ-
ય દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે તે વિષય કહું છું. ॥ ૬ ॥ શંખોદ્ધાર જેવું તીર્થ બી-
જું કોઈ થયું નથી અને થવાનું પણ નથી. કારણ કે શંખોદ્ધારના સ્મરણ માત્રથીજ
સઘળાં પાપોનો નાશ થાય છે. ॥ ૭ ॥ પ્રભાસ આદિ તીર્થો, ગંગા આદિ નદીઓ,
સમુદ્રો, પવિત્ર પર્વતો, સર્વ પવિત્ર વનસ્પતિઓ, અશ્વમેધ આદિ યજ્ઞો, આરે વેદ,
ઈંદ્ર આદિ સઘળા દેવતાઓ, ભૃગુ આદિ ઋષિઓ, તુંપર આદિ ગંધર્વો, ધનના અધિ-
પતિ કુબેર અને સૂર્ય આદિ ગ્રહો એ સર્વે શંખોદ્ધારમાં રહ્યાં છે એમાં સંશય નથી.
॥ ૮ ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ અશ્વિની આદિ નક્ષત્રો, રોષ આદિ નાગો, વિષ્વક્ષેન આદિ
પાર્ષદો, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર, સિદ્ધિઓ અને અપ્સરાઓ એ સઘળાં શંખોદ્ધારમાં
રહ્યાં છે. હે અર્જુન ! આતું શું કહું. સ્થાવર જંગમ સહિત ત્રૈલોક્ય, રક્ષણ કરનારા
રાક્ષસો તથા ગંધર્વો સહિત દ્વારકાપુરી અને સઘળાં તીર્થો શંખોદ્ધારમાં રહ્યાં છે. ॥ ૧૧ ॥
॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥ જે લોકો પોતાના ધરમાં ખેસીને પણ મનમાં શંખોદ્ધારનું સ્મરણ
કરે તેઓને પ્રહ્માંડનો પ્રસય થતાં સુધી પાછો ભવનો ફેરો રહેતો નથી. ॥ ૧૪ ॥
જેઓ સર્વદા શંખોદ્ધારમાં રહેલા શંખનારાયણનું સ્મરણ કરે તેઓ પોતાની સૈકડો
કરોડ પેઢીઓની સાથે વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૧૫ ॥ જે માણસ વાહાણ-
માં ખેસી શંખોદ્ધારનાં દર્શન કરવા જાય તેને, જેમ દેવતાઓ શંકરને નમે છે તેમ

સ્તુશંખોદ્ધારંચપશ્યતિ ॥ સમયાવંદનીયસ્તુપયાદેવૈસ્તુશંકરઃ ॥ ૧૬ ॥
 ક્ષીયતેયદિમાર્ગસ્થઃશંખોદ્ધારંનચેત્કૃતં ॥ વહ્નમસ્તુસમેપાર્થયથા
 શ્રીશ્ચતથાશ્ચસૌ ॥ ૧૭ ॥ યેનકેનપ્રકારેણદૂરસ્યોવાપિમાનવઃ ॥
 શંખોદ્ધારેમતિર્પસ્યસ્વર્ગસ્તેનદ્યુપાર્જિતઃ ॥ ૧૮ ॥ કિંગતેનકુરુક્ષેત્રે
 વારાણસ્યાંતુનૈમિષે ॥ સ્વગૃહેચિતયેત્પાર્થશંખોદ્ધારેતુશંખિનં ॥ ૧૯ ॥
 યત્ફલંતુસસ્વત્યાંસૂર્યગ્રહણકોટિભિઃ ॥ તત્ફલંનિમિષાર્ધેનશંખો
 દ્ધારસ્યદર્શનાત્ ॥ ૨૦ ॥ યોદદાતિગવાંલક્ષંબ્રાહ્મણેવેદપાર્ણે ॥
 તત્ફલંલભતેપાર્થશંખોદ્ધારસ્યદર્શનાત્ ॥ ૨૧ ॥ યોયતીન્મોજયે
 દ્ધત્સ્પાનિત્યમબ્દશતંનરઃ ॥ શંખોદ્ધારેતુસંસ્નાતુઃકલાંનાર્હતિષોડશી
 ॥ ૨૨ ॥ વિષ્ણૌતુષ્ટેકુરુશ્રેષ્ઠતૃતાઃસર્વાશ્ચદેવતાઃ ॥ સુરતૃપ્તૌતતઃપાર્થ
 પિતૃણાંતૃભિરક્ષયા ॥ ૨૩ ॥ સર્વતીર્થમિદંપાર્થપુરાસૃષ્ટ્વાપ્રજાપતિઃ ॥
 સર્વતીર્થાનુમાનેનપુણ્યસંખ્યાંચકારહ ॥ ૨૪ ॥ શંખોદ્ધારેનરક્ષા
 ત્વાદૃષ્ટ્વાદેવંતુશંખિનં ॥ પુણ્યસંખ્યાંનજાનામિયથાદાનંતુવૈધૃતે ॥ ૨૫ ॥

હું નમું છું. ॥ ૧૬ ॥ જે માર્ગમાંજ મરી જાય અને શંખોદ્ધારની યાત્રા ન થાય તો
 પણ તે માણસ લક્ષ્મીજીની પેઠે મને પ્યારો થાય છે. ॥ ૧૭ ॥ દૂર રહેતાં છતાં
 પણ જે મનુષ્યને કેઈ પ્રકારથી પણ શંખોદ્ધારમાં જવાનું મન થતું હોય તેણે સ્વર્ગ-
 લોકને મેળવી લીધો છે એમ સમજવું. ॥ ૧૮ ॥ હે અર્જુન ! કુરુક્ષેત્રમાં, કાશીમાં
 અને નૈમિષારણ્યમાં જવાનું શું પ્રયોજન છે. પોતાના ઘરમાં રહીને શંખોદ્ધારમાં ખી-
 રાજેલા શંખનારાયણનું ચિતન કરવાથીજ કૃતાર્થપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૯ ॥ સર-
 સ્વતીમાં કરોડ સૂર્યગ્રહણો કરવાથી જે ફળ થાય તે ફળ શંખોદ્ધારના દર્શનથી અર-
 ધા નિમેષમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૦ ॥ સંપૂર્ણ વેદ ભણેલા બ્રાહ્મણને લાખ આયો દે-
 વાથી જે ફળ થાય તે ફળ શંખોદ્ધારના દર્શન માત્રથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૧ ॥ જે
 માણસ ભક્તિથી સો વર્ષ સુધી નિત્ય સંન્યાસીઓને જમાડે તે માણસ પણ શંખોદ્ધાર-
 ૨માં જ્ઞાન કરનારા સોળમા ભાગના ફળને પામતો નથી. ॥ ૨૨ ॥ હે અર્જુન !
 વિષ્ણુ પ્રસન્ન થવાથી સર્વ દેવતાઓ પ્રસન્ન થાય છે અને દેવતાઓ પ્રસન્ન થાય એટ-
 લે પૂર્વજોને અક્ષય તૃપ્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૩ ॥ બ્રહ્માએ પૂર્વે સધળાં તીર્થમય
 શંખોદ્ધારને સજી સધળાં તીર્થોના અડસઠાથી પુણ્યની ગણતરી કરવા માંડી ત્યાં
 છેતીવારે બ્રહ્માને એવું બોલવું પડ્યું કે "જેમ વૈધૃતમાં દાન કરવાના પુણ્યની સંખ્યા
 જણાતી નથી તેમ જે માણસ શંખોદ્ધારમાં નાહીને શંખનારાયણનાં દર્શન કરે તેના
 પુણ્યની સંખ્યા મારાથી જણાતી નથી." ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ જ્યાં સુધી શંખોદ્ધાર

તાવદ્ભ્રમંતિસંસારેનરકેપાપસંકુલે ॥ શંખોદ્ધારંનપશ્યંતિયાવદ્બ્રહ્મન
વિંદતિ ॥ ૨૬ ॥ શંખોદ્ધારેતુસંસ્નાયપુનર્જન્મનવિદ્યતે ॥ ગર્ભવાસં
નપશ્યંતિપ્રસાદાદ્રુક્ષિમળીપતેઃ ॥ ૨૭ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદુવાચ ॥ યાનિકાનિચતીર્થાનિનસંતિચમહી
તલે ॥ તાનિસર્વાણિતીર્થાનિશંખોદ્ધારેવસંતિવૈ ॥ ૨૮ ॥ શં
ખોદ્ધારસમંતીર્થમોક્ષદંચનદૃશ્યતે ॥ ત્રીણિકોટીનિસાદ્ધાનિતી
ર્થાનિચાથપુત્રક ॥ ૨૯ ॥ શંખોદ્ધારેવસંતીહસર્વતીર્થાત્મકંફ
લં ॥ બ્રહ્મહત્યાસહસ્રાણિઅગમ્યાગમનાનિચ ॥ ૩૦ ॥ મુચ્ય
તેપાતકૈર્ઘોરૈઃશંખોદ્ધારસ્યદર્શનાત્ ॥ તસ્માત્ત્વંવૈશુચિર્ભૂત્વાપિ
તૃશ્રાદ્ધંચકારય ॥ ૩૧ ॥ કુલકોટિસહસ્રાણાંજાયંતતૃપ્તિરક્ષ
યા ॥ શંખોદ્ધારેમતિર્પ્ત્યમનસાયશ્ચચિતયેત્ ॥ ૩૨ ॥ આશીર્વા
દાન્પ્રવચ્છંતિપિતરોનરકેસ્થિતાઃ ॥ યસ્યનાસ્તિમનઃઋષ્ણેશંખોદ્ધાર
ંનપશ્યતિ ॥ ૩૩ ॥ તસ્યસ્વર્ગેઽપિપિતરઃશાપંદાસ્યંતિદારુણં ॥
યેકુર્ધતિપિતૃશ્રાદ્ધમકાદશ્યાંવિશેષતઃ ॥ ૩૪ ॥ પિતૃકોટિસહસ્ર

નાં દર્શન ન થાય અથવા જ્યાં સુધી પ્રભુવિદ્યા ન મળે ત્યાં સુધી સંસારમાં અને પાપી-
ઓને ભોગવવાના નરકમાં ભમ્યા કરે છે. ॥ ૨૬ ॥ શંખોદ્ધારમાં નાહવાથી ફરીવાર
ભવનો ફેરો રહેતો નથી. શંખનારાયણનાં દર્શન કરનારને ભગવાનની કૃપાથી ગર્ભ-
વાસ જોવો પડતો નથી. ॥ ૨૭ ॥

પ્રલ્હાદઃ કહે છે—પૃથ્વીમાં જે કોઈ તીર્થો છે તે સઘળાં શંખોદ્ધારમાં વસે
છે. ॥ ૨૮ ॥ શંખોદ્ધાર જેવું મોક્ષદેનારું તીર્થ કોઈ પણ જોવામાં આવતું નથી. સાડા
ત્રણ કરોડ તીર્થો શંખોદ્ધારમાં વસે છે માટે શંખોદ્ધારથી સર્વ તીર્થોનું કામ થાય છે.
હજારો પ્રજાહત્યાઓથી અને અગમ્યા સ્ત્રીઓના સમાગમોથી જે ભયંકર પાપો લાગ્યાં
હોય ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ તેઓ શંખોદ્ધારનાં દર્શનથી નાશ પામે છે. એટલા માટે તમે પ-
વિત થઈને ત્યાં પૂર્વજોનું શ્રાદ્ધ કરો. ॥ ૩૧ ॥ શ્રાદ્ધ કરવાથી હજારો કરોડ પેહુડી-
ઓના પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે. જેને શંખોદ્ધારમાં જવાનું મન થાય અને જે
માણસ મનથી પણ શંખોદ્ધારનું ચિંતન કરે તેને ॥ ૩૨ ॥ નરકમાં પડેલા પિતૃઓ
આશિર્વાદ આપે છે. જેનું મન શ્રીકૃષ્ણમાં ન હોય અને જે શંખોદ્ધારનાં દર્શન ન કરે
તેના પિતૃઓ સ્વર્ગમાં રહ્યા હોય તો પણ દારૂ શાપ આપ્યા કરે છે. વિશેષે કરી
એકાદશીને દિવસે ત્યાં શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે તો હજારો કરોડ પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ
થાય છે. જે માણસ શંખોદ્ધારમાં નાહી સોનું, તલ, ગાયો, ધર, અન્ન, અને પૃથ્વીનાં

સ્યજાયતેતૃત્થિરક્ષયા ॥ શંખોદ્ધારેનરઃસ્નાત્વાદાનંદદ્યાન્નિર્મલં ॥ ૩૫ ॥
 સુવર્ણચતિત્તંગાવોગૃહમન્નંચમેદિનીં ॥ યોદદાતિચગામેકાંકોટિ
 સંલ્પાયુતંફલં ॥ ૩૬ ॥ વિપ્રાયગૃહમેકંતુયોદદ્યાત્સર્વસંયુતં ॥ લભે
 ત્કૃષ્ણપુરીંરઃક્યાંયાસુરૈરપિદુર્લભા ॥ ૩૭ ॥ કાંચનેવૈગૃહેપુત્રપિતૃભિઃ
 પારિવેષિતઃ ॥ અન્નદાનંદદદ્યસ્તુશંખોદ્ધારેવ્યવસ્થિતઃ ॥ ૩૮ ॥
 તેનલબ્ધાસ્વયંમુક્તિઃપ્રસાદાદુક્ષિમણીપતેઃ ॥ અન્નદાનસમંપુત્રનમૂ
 તંનમ્નવિષ્યતિ ॥ ૩૯ ॥ તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેનઅન્નદાનંસમાચરેત ॥
 તપસાર્કિંસુતપ્તેનજપહોમાદિભિર્વ્રતૈઃ ॥ ૪૦ ॥ કૃષ્ણધર્મવિહીનસ્ય
 સર્વમેવનિરર્થકં ॥ પ્રભાસેયદ્ધવેત્પુણ્યંરાહુગ્રસ્તેનિશાકરે ॥ ૪૧ ॥
 કોટિકોટ્યપુતંપુત્રશંખોદ્ધારસ્યદર્શનાત્ ॥ કન્યાસહસ્રંયોદદ્યાત્તી
 ર્થેગત્વાહિમાલયે ॥ ૪૨ ॥ તત્ફલંદિતિજશ્રેષ્ઠશંખોદ્ધારસ્યદર્શના
 ત્ ॥ ૪૩ ॥ એકાદશ્યાંતુયત્પુણ્યંમાધવેપરિકીર્તિતં ॥ તત્ફલંત્રિ
 ગુણંપ્રોક્તંશંખોદ્ધારસ્યદર્શનાત્ ॥ ૪૪ ॥ કેદારુદકંપીત્વાગંગાયાં
 મરણેનતુ ॥ ગોમતીસ્નાનમાત્રેણશંખોદ્ધારસ્યદર્શનાત્ ॥ ૪૫ ॥

નિર્મલ દાન કરે તેઓનું અપાર કલ્યાણ થાય છે. જે એક ગાયનું દાન કરે તેને
 પણ કરોડ ગાયોના દાનનું પુણ્ય થાય છે. ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ જે
 માણસ સઘળી ઉપયોગી વસ્તુઓથી ભરપૂર કરીને બ્રાહ્મણને એક ઘર આપે તે મા-
 ણસ રમણીય વૈકુંઠ લોકને પ્રાપ્ત થાય છે કે જે લોક દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે. ૩૭
 એ માણસ વૈકુંઠ લોકમાં પોતાના પિતૃઓ સહિત સોનાના ઘરમાં વસે છે. જે માણસ
 શંખોદ્ધારમાં આવીને અત્રનું દાન કરે તેને શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી અનાયાસે મુક્તિ મળે
 છે. હે પુત્ર ! અત્રદાન જેવું કોઈ દાન થયું નથી અને થશે પણ નહીં. ॥ ૩૮ ॥
 ॥ ૩૯ ॥ એટલા માટે સઘળા પ્રકારનાં યત્ન કરીને અત્રનું દાન કરવું જોઈએ. જો
 વૈષ્ણવ ધર્મથી રહિત હોય તો તપ, જપ, વ્રત, અને હોમ આદિથી કંઈ વળતું નથી.
 એ સઘળાં વ્યર્થજ થાય છે. ॥ ૪૦ ॥ ચંદ્રગ્રહણના સમયમાં પ્રભાસમાં જે પુણ્ય
 થાય છે તેથી કરોડોગણું પુણ્ય શંખોદ્ધારના દર્શનથી થાય છે. હે ખલિરાજ ! હિમા-
 લયના તીર્થમાં જઈને હજાર કન્યાદાન કરવાથી જે ફળ થાય તે ફળ શંખોદ્ધારનું
 દર્શન કરવાથી થાય છે. ॥ ૪૧ ॥ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥ વૈશાખ માસની એકાદશી
 કરવાથી જે પુણ્ય કલું છે તેથી ત્રણગણું પુણ્ય શંખોદ્ધારના દર્શનથી થાય છે. ૪૪
 કેદાર ક્ષેત્રમાં જળ પીવાથી, ગંગાજીમાં મરવાથી, ગોમતીમાં નાહવાથી અને શંખો-
 દ્ધારનાં દર્શનથી સમાન ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૪૫ ॥ કરોડ સૂર્ય ગ્રહણમાં હજાર

યત્કલંગોસહસ્રેણસૂર્યગ્રહણકોટિષુ ॥ સહસ્રગુણિતંતસ્મિચ્છંચોદ્ધાર
 સ્પદર્શનાત્ ॥ ૪૬ ॥ કુરુક્ષેત્રનિવાસેનજાનહવીમરણેનાતુ ॥ ગોમ
 તીક્ષ્ણમાત્રેણશંચોદ્ધારસ્પદર્શનાત્ ॥ ૪૭ ॥ શ્રોત્રિયોઽયંત્યજોવા
 પિચાન્યેવાસર્વજંતવઃ ॥ ગોમ્નશ્ચૈવકૃતઘ્નશ્ચબ્રહ્મહાગુરુતલપગઃ ॥ ૪૮ ॥
 મુચ્યંતેસર્વપાપેભ્યઃશંચોદ્ધારસ્પદર્શનાત્ ॥ યોચ્છેત્પૂજ્યેદ્વિષ્ણુપત્રૈ
 સ્તુલસિસંઘૈઃ ॥ ૪૯ ॥ તસ્માદ્વિશંકતેદેવેન્દ્રશ્ચૈવનિત્તાસનાત્ ॥
 યેનકેનવિનોદેનકૃત્વાકૃષ્ણસ્યજાગરં ॥ ૫૦ ॥ ધન્યારતેમાનવાલો
 કેમૃતાયાંતિચતુર્ભુજં ॥ જલમધ્યેસમુદ્રસ્પહારકાયાતદુત્તરે ॥ ૫૧ ॥
 તત્રમધ્યેસ્થિતઃશંચીદેવઃપાપૌષનાશનઃ ॥ શંચોદ્ધારેનરક્ષાત્વાશ્રાદ્ધં
 કૃત્વાયથાવિધિ ॥ ૫૨ ॥ સયાતિપરમંલોકંપિતૃનુદૃત્પદૈત્યજ ॥
 શંચિનંચનમસ્કૃત્યપૂજયિત્વાવિધાનતઃ ॥ ૫૩ ॥ વિમલંલોકમાપ્નો
 તિયત્રગત્વાનશોચતિ ॥ કૃતકૃત્યોઽભવેન્મર્ત્યોદૃષ્ટ્વાદેવંતુશંચિનં ॥ ૫૪ ॥

હેનર ગાયોનું દાન કરવાથી જે કૃષ્ણ થાય તેથી હેનરગણું કૃષ્ણ શંખોદ્ધારનાં દર્શનથી
 થાય છે. ॥ ૪૬ ॥ કુરુ ક્ષેત્રમાં નિવાસ કરવાથી, ગંગાજીમાં મરવાથી, ગોમતીમાં નાહા-
 વાથી અને શંખોદ્ધારનાં દર્શનથી સરખાં કૃષ્ણ થાય છે. ॥ ૪૭ ॥ પ્રાણણ હોય, આં-
 ડાલ હોય, બીજા કોઈ પ્રાણી હોય, ગોહત્યા કરનાર હોય, કૃતઘ્ન હોય, બ્રહ્મહત્યા
 કરનારા હોય કે સાવકી માનો સંગ કરનાર હોય તેઓ પણ શંખોદ્ધારનાં દર્શન કર-
 વાથી સઘળાં પાપોમાંથી મુક્ત થાય છે. હે બલિરાજ ! જે માણસ તુલસી પત્રોથી
 શંખનારાયણની પૂજા કરે તે માણસથી પોતાના આસનપર બેઠેલો ઈંદ્ર પણ બીચે
 છે. જેઓ ગમે તે વિનોદથી એકાદશીનું જાગરણ કરે તે ભાગ્યશાળી માણસો મરણ
 પામ્યા પછી ચતુર્ભુજ ભગવાનને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ દ્વારકાથી
 ઉત્તર ભાગમાં સમુદ્રના જળના મધ્યમાં શંખોદ્ધાર (ખેટ) છે તેમાં પાપોના સમૂહ-
 નો નાશ કરનાર શંખનારાયણ બીરાજે છે. જે માણસ શંખોદ્ધાર (શંખતલાવ)
 માં નાહી યથાવિધિ શ્રાદ્ધ કરે તે માણસ પિતૃઓનો ઉદ્ધાર કરીને વૈકુંઠ લોકમાં જાય
 છે. શંખનારાયણને પ્રણામ કરી વિધાન પ્રમાણે તેમનું પૂજન કરે તો જ્યાં જઈને
 કશા પ્રકારનો શોક કરવો પડતો નથી એવા નિર્મલ લોકને પામે છે. માણસ શંખના-
 રાયણના દર્શનથી કૃતાર્થ થાય છે. ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ વિધિ પૂર્વક
 શંખનારાયણનાં દર્શન કરવાથી ઘણા જન્મોમાં કરેલાં પાપોથી મુક્ત થવાય છે, શંખ-

મુચ્યતેપાતકૈર્ધોર્વૈર્હુજન્મકૃતૈરપિ ॥ યથાભિલપિતાન્કામાઝઞ્ઠ
સ્વીતસ્પ્રપચ્છતિ॥ ૧૫॥ વિધિવચ્ચૈવદૃષ્ટાતંતલભતેલોકમીડિસતં ॥ ૧૬॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
शंखोद्धारमाहात्म्यं नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

નારાયણ મનવાંછિત સુખ આપે છે અને જે લોકમાં જવાની ઈચ્છા હોય તે લોક-
ની પ્રાપ્તિ થાય. છે ॥ ૫૫ ॥

ઇતિ શ્રીસ્કંદપુરાણમાની પ્રહ્લાદજીએ કહેલી સંહિતા૩૫ દ્વારકામાહાત્મ્યનો
'શંખોદ્ધાર માહાત્મ્ય' એવા નામનો એકતાળીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच॥ ततःपिंडारकंगच्छेतीर्थपापप्रणाशनं ॥
यत्रदेवश्चतुर्बाहुःस्वयमेवव्यविस्थितः ॥ १ ॥ विधिनापूजयित्वातं
दृष्ट्वातुजगतःपार्ति ॥ मुच्यतेविविधैःपापैर्मनवोनात्रसंशयः ॥ २ ॥ क
पालमोचनंनामदेवलोकेशतिविश्रुतं ॥ तंदृष्ट्वादेवदेवेशंमुच्यतेब्रह्महृत्प
या ॥ ३ ॥ पिंडारकेमहातीर्थेयत्ररुक्मवतीनदी ॥ श्राद्धस्पृहास्तु
पितरोगर्जमानास्तुसर्वशः ॥ ४ ॥ नृत्पमानाःसमायांतिमानवस्यच
पृष्ठतः ॥ तस्मिन्कुंडेतुगच्छंतंनरंदृष्ट्वाकृतोद्यमं ॥ ५ ॥ वैशाखेचैत्र

अध्याय ४२ भो.

પ્રહ્લાદજી કહે છે—તે પછી, પાપોનો નાશ કરનારા પિંડારક (પિંડારા) ના-
મના તીર્થમાં જવું કે જ્યાં પોતે ચતુર્ભુજ વિષ્ણુ રહ્યા છે. ॥ ૧ ॥ એ જગતના
પતિ વિષ્ણુનું વિધિ સહિત પૂજન કરવાથી માણસ અનેક પ્રકારનાં પાપોમાંથી મુક્ત
થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૨ ॥ ત્યાં કપાલમોચન નામના મોટા દેવ જગતમાં
અત્યંત પ્રખ્યાત છે તેમનાં દર્શન કરે તો પ્રહ્લાદત્યાથી પણ મુક્ત થાય છે. ॥ ૩ ॥
પિંડારક નામના એ મોટા તીર્થમાં રુક્મવતી નામની નદી છે. એ કુંડ૩૫ તીર્થમાં જ-
વાનો ઉદ્ધમ કરીને ચાલતા થએલા મનુષ્યની પાછલ શ્રાદ્ધની ઈચ્છાથી ગર્જના કર-
તા અને નાચતા સર્વે પિતૃઓ આવે છે. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ હું દેવોમાં ઉત્તમ ! ચૈત્ર

માસેતુશુક્લપક્ષેઽસુરોત્તમ ॥ ચતુર્દશ્યાંકૃતસ્નાનઃશ્રાદ્ધંકૃત્વાનરઃકિલ
 ॥ ૬ ॥ કપાલમોચનંદૃષ્ટ્વામુચ્યતેસર્વપાતકૈઃ ॥ અગસ્ત્યસંજ્ઞકસ્ત
 ત્રતટાકઃસર્વદુર્લભઃ ॥ ૭ ॥ તત્રસ્નાત્વાવિધાનેનશ્રાદ્ધંકર્તુર્યથાવિધિઃ
 પિતરસ્તૃપ્તિમાયાંતિગયાશ્રાદ્ધેનવૈયથા ॥ ૮ ॥ યજ્ઞાશ્વવિહિતાયત્ર
 પૂર્વતત્રવિધિર્મહાન્ ॥ ચકારવિધિનાયજ્ઞંસર્વલોકહિતાયચ ॥ ૯ ॥
 મુજચ્છેદઃકૃતોયત્રવિષ્ણુનાપ્રભવિષ્ણુના ॥ છદ્મનાદ્વિજરૂપેણસ્થિ
 તાનાંયજ્ઞસાધને ॥ ૧૦ ॥ યજ્ઞવાટંચતંદૃષ્ટ્વામુચ્યતેપાતકત્રયાત્ ॥
 કૃતેશ્રાદ્ધેતુતત્રૈવકૃતકૃત્યોભવેન્નરઃ ॥ ૧૧ ॥ નદીરુક્મવર્તીનામસ
 ર્વપાપપ્રણાશિની ॥ યાનિકાનિચતીર્થાનિત્રૈલોક્યેસંભવંતિહિ ॥ ૧૨ ॥
 ગંગાગયાકુરુક્ષેત્રંનૈમિષંપુષ્કરંતથા ॥ યજ્ઞાવેદાસ્તથાદેવાઃસમાયાં
 તિનસંશયઃ ॥ ૧૩ ॥ અપિનઃકુલજોભૂયાઘ્રોઽત્રનઃપિંડદોભવેત્ ॥
 પિંડારંકેમહાતીર્થેયાસ્પામઃપરમાંગતિ ॥ ૧૪ ॥ વૃક્ષત્વંચગતાયેવૈ
 પિશાચત્વંચયેગતાઃ ॥ પુદ્ગલત્વંચગતાયેચપ્રેતત્વમાગતાઃ ॥ ૧૫ ॥
 યેચકીટત્વમાપન્નાસ્તિર્યગ્યોનિગતાંશ્વયે ॥ નરકેષ્વથમગ્નાશ્ચગચ્છં

તથા વૈશાખના શુક્લપક્ષમાં ચૈત્રદશને દિવસે ત્યાં નાહી આદ્ય કરી કપાલમોચનનાં
 દર્શન કરે તો સઘળાં પાપોથી મુક્ત થાય છે. ત્યાં મહાદુર્લભ અગસ્ત્ય નામનું તળા-
 વ છે તેમાં વિધિપૂર્વક નાહી આદ્ય કરવામાં આવે તો પિતૃઓને ગયાઆદ્યના જેવી
 તૃપ્તિ થાય છે. ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ ત્યાં ધણી યજ્ઞો થએલા છે અને મહાત્મા બ્રહ્મા-
 એ પણ સર્વ લોકોના હિતને વાસ્તે ત્યાં વિધિપૂર્વક યજ્ઞ કર્યો હતો. ॥ ૯ ॥ એ
 સ્થલમાં કેટલાએક કપટી લોકો બ્રાહ્મણોના વેષ ધરી યજ્ઞ કરવા બેઠા હતા તેઓના
 હસ્તોને મહાસમર્થ વિષ્ણુએ કાપી નાખ્યા હતા. ॥ ૧૦ ॥ એ યજ્ઞના સ્થાનકનું
 દર્શન કરે તો ત્રણ પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. ત્યાં આદ્ય કરવામાં આવે તો માણસ
 કૃતાર્થ થાય છે. ॥ ૧૧ ॥ ત્યાં સર્વ પાપોનો નાશ કરનારી રૂઝમવતી નામની નદી
 છે. એ સ્થલમાં ગંગા, ગયા, કુરુક્ષેત્ર, નૈમિષારણ્ય અને પુષ્કર આદિ ત્રૈલોક્યમાનાં
 સઘળાં તીર્થો, યજ્ઞો, ચારે વેદ તથા દેવતાઓ આવે છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૨ ॥
 ॥ ૧૩ ॥ પિતૃઓ બોલ્યા કરે છે કે “અમારા કુલમાં એવો ઠોઠ ઉત્પત્ત થાઓ
 કે જે અમેને મોટા તીર્થ પિંડારકમાં પિંડદાન આપે. અમેને એ સ્થલમાં પરમ
 ભતિ મળશે.” ॥ ૧૪ ॥ વૃક્ષપાણું પામેલા, પિશાચપાણું પામેલા, મૂક્ષ જંતુપાણું
 પામેલા, પ્રેતપાણું પામેલા, કીડાપાણું પામેલા, પશુપક્ષીના અવતારને પામેલા અને
 નરકમાં રૂબેલા પિતૃઓ પણ પિંડારકના આદ્યથી મુક્તિ પામે છે. ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥

તિપરમાંગતિમ્ ॥ ૧૬ ॥ ગયાતોઽપ્યધિકં પ્રોક્તં શ્રાદ્ધં કૃત્વાઽસુરોત્તમ ॥
કૃતકૃત્યોઽભવેન્મર્ત્યોવૈશાઁશ્ચાંશ્રાદ્ધકૃત્ત્વરઃ ॥ ૧૭ ॥ શ્રાદ્ધં ચ પિંડા
રકતીર્થરાજેકુર્વંતિયેઽક્તિપરામનુષ્યાઃ ॥ તેનૈવતૃપ્તિસ્વલુપાંતિદિ
વ્યાંગચ્છંતિલોકાન્વિમલાન્વિપાપાન્ ॥ ૧૮ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीमल्लादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
'पिंडारकतीर्थमाहात्म्यं' नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

હે દેત્યોમાં ઉત્તમ ! ત્યાં શ્રાદ્ધ કરવું એ ગયાશ્રાદ્ધથી પણ અધિક છે. ત્યાં વૈશા-
ખની પુનમને દિવસે શ્રાદ્ધ કરવાથી માણસ કૃતાર્થ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥ પિંડારક કે જે
તીર્થોનું અધ્યક્ષ છે તેમાં ભક્તિ પુરઃસર માણસો જે શ્રાદ્ધ કરે તો તેથીજ પિતૃ-
ઓને દિવ્ય તૃપ્તિ થાય છે અને નિર્મલ તથા નિષ્પાપ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૧૮ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणमानी प्रह्लादश्च कहेली संहिताश्च द्वारकामाहात्म्ये
'पिंडारकतीर्थ माहात्म्य' એવા નામનો એનાળીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीमल्लादउवाच ॥ श्रीनामांकितपत्रैस्तुश्रीपतियेऽर्च
यंतिवै ॥ सप्तलोकाननुप्राप्यसप्तद्वीपाधिपोऽभवेत् ॥ १ ॥ श्रीकांत
वृक्षपत्रैस्तुयेऽर्चयंतिसदासुरान् ॥ पुण्यं भवति तेषां वैवाजपेयायुतं
फलं ॥ २ ॥ अश्वत्थदलनिर्मुकं शिरस्यापातयेज्जलं ॥ ऋषीणां
मुनिसंघानां देवानां याति पूज्यतां ॥ ३ ॥ चतुर्वक्त्रं हरं सूर्यं वज्रह

અધ્યાય ૪૩ મો.

પ્રહ્લાદશ્ચ કહે છે—જેઓ ખીલીપત્રોથી લક્ષ્મીના પતિ ભગવાનની પૂજા
કરે તેઓ સાતે લોકને પ્રાપ્ત થઈને સાતે દ્વીપના અધિપતિ થાય છે. ॥ ૧ ॥ જેઓ
ખીલીપત્રોથી દેવતાઓનું સર્વદા પૂજન કરે તેઓને દશ હજાર વાજપેય કરચાનું
પ્રુણ થાય છે. ॥ ૨ ॥ જે માણસ દેવમૂર્તિઓની ઉપર પીપળાનાં પાનડાંથી પાણી
નાખે તેઓ ઋષિઓના, મુનિઓના અને દેવતાઓના પણ પૂજ્ય થાય છે. ॥ ૩ ॥
ખીલીપત્રોથી બ્રહ્મા, શિવ, સૂર્ય અને ઈંદ્ર આદિ દેવતાઓનું પૂજન કરવામાં આવે

સ્તાદિકાન્સુરાન્ ॥ શ્રીવૃક્ષપત્રૈઃસંપૂજ્યલોકાનામોતિશાશ્વતાન્ ॥૫॥
 લક્ષ્મીસરસ્વતીદેવીસાવિત્રીચાંડિકાંતયા ॥ પૂજયિત્વાદિવંયાંતિપ
 ત્રૈઃશ્રીવૃક્ષસંઘૈઃ ॥ ૫ ॥ તુલસીપત્રાધિકંપ્રોક્તંદલંશ્રીવૃક્ષસંઘવં ॥
 તસ્માન્નિત્યંપ્રયત્નેનપૂજનીયઃસદાચ્યુતઃ ॥ ૬ ॥ દ્વાદશ્યારવિવારેણ
 શ્રીવૃક્ષંયેર્ચયંતિવૈ ॥ બ્રહ્મહત્યાદિકૈઃપાપૈર્નલિપ્યંતેકૃતૈરાપિ ॥ ૭ ॥
 યથાકરિપદેઽન્યાનિપ્રવિશંતિપદાનિવૈ ॥ તથાધર્માશ્વદૈત્યેંદ્રનિયમા
 હરિવાસરે ॥ ૮ ॥ યથાનીરાણિસર્વાણિજલરાશૌવિશંતિહિ ॥ તથા
 પુણ્યાનિસર્વાણિનિમગ્નાનિહરેર્દિને ॥ ૯ ॥ અધ્રુવેણશરીરેણપ્રતિક્ષ
 ણવિનાશિના ॥ કથંનોપવસેજ્જંતુર્દ્વાર્શાજાગરાન્વિતાં ॥ ૧૦ ॥
 અતીતાઃપુરુષાઃસપ્તઙ્ગવિષ્યાશ્ચતુર્દશ ॥ નરસ્તારયતેસર્વાન્લોકેકૃ
 ણ્ણેતિકીર્તનાત્ ॥ ૧૧ ॥ યાગતિર્યોગયુક્તસ્યસત્વસ્થસ્યમનીષિણઃ॥
 દ્વારકાંગચ્છમાનસ્યપદૈકેનાપિસામ્ભવેત્ ॥ ૧૨ ॥ તેનર્જીવાંતિલોકેઽ
 સ્મિન્યત્રયત્રત્થિતાનરાઃ ॥ દ્વારકાયૈસ્તુનોદૃષ્ટાત્રિષુલોકેષુવિશ્રુ
 તા ॥ ૧૩ ॥ દ્વારકાયાંપ્રકુર્વંતિયતીનાંભોજનસ્થિતિં ॥ ગ્રાસેગ્રાસે

તો અવિનાશી લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૪ ॥ ખીલીપત્રોથી લક્ષ્મીની, સરસ્વતીની,
 સાવિત્રીની અને ચંડિકાની પૂજા કરવામાં આવે તો સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૫ ॥
 ખીલીપત્ર તુલસી પત્રથી પણ અધિક કેહેવાય છે એટલા માટે નિત્ય પ્રયત્ન પૂર્વક
 ખીલીપત્રોથી ભગવાનની પૂજા કરવી. ॥ ૬ ॥ જ્યો બારશ અને રવિવારને દિવસે
 ખીલીના ઝાડની પૂજા કરે તેઓને બ્રહ્મહત્યા આદિ પાપોનો પણ લેપ થતો નથી.
 ॥ ૭ ॥ હે દૈત્યોના રાજા ! જેમ ખીન પગલાં હાથીના પગલામાં પેસી જાય છે
 તેમ સધળા ધર્મી અને નિયમો એકાદશીમાં પેસી જાય છે. ॥ ૮ ॥ જેમ સધળાં
 જળો સમુદ્રમાં પેસી જાય છે તેમ સધળાં પુણ્યો એકાદશીમાં પેસી જાય છે. ॥ ૯ ॥
 આ શરીર કે જે અધ્રુવ અને કાણે કાણે વિનાશ પામનાર છે તેથી પ્રાણીએ એ-
 કાદશીનો ઉપવાસ અને જગરણ શા માટે નહીં કરવા. ॥ ૧૦ ॥ જગતમાં માણસ
 'શ્રીકૃષ્ણ' એવું નામ લેવાથી આગલી સાત પેઢીઓનો અને ભવિષ્યની ચૌદ
 પેઢીઓનો ઉદ્ધાર કરે છે. ॥ ૧૧ ॥ સત્વગુણમાં રહીને યોગ કર્યા કરતાં વિદ્વાનને
 જે ગતિ થાય છે તે ગતિ દ્વારકામાં જતાં એક એક પગલે થાય છે. ॥ ૧૨ ॥
 ત્રેલોક્યમાં પ્રખ્યાત દ્વારકાપુરીને જ્યોએ દીઠી નથી તે માણસો ગમે તેવા દેશમાં
 રહ્યા હોય તો પણ જીવતે મુવા છે. ॥ ૧૩ ॥ જ્યો દ્વારકામાં સંન્યાસિઓના
 ભોજનને વાસ્તે નીમણીક કરી આપે છે તેઓને એક એક કાળીએ સો સો

મરવશતંતેલમંતેફલંનરાઃ ॥ ૧૪ ॥ યતીનાંયેપ્રયચ્છંતિકૌપીનાચ્છા
 દનાદિકં ॥ વસતાંદ્વારકામધ્યેયથાશક્ત્યાતુભોજનં ॥ ૧૫ ॥ શૃણુ
 પુણ્યંપ્રવક્ષ્યામિસમાસેનહિદૈત્યજ ॥ વિસ્તરાદસમર્થોહમૃષ્યોદેવતા
 ગણાઃ ॥ ૧૬ ॥ કોટિભિર્વેદવિહિતૈર્ગંગાયાંપિતૃપક્ષતઃ ॥ ભોજિતૈ
 ર્યદવાપ્રોતિતત્ફલંદૈત્યનાયક ॥ ૧૭ ॥ એકસ્મિન્ભોજિતેપૌત્રમ્
 ક્ષુકેફલમીદૃશં ॥ દાતવ્યંમિશ્વકેચાન્નંયથાશક્ત્યનુસારતઃ ॥ ૧૮ ॥
 ધન્યાસ્તેયતયઃસર્વેપેવસંતિકલૌયુગે ॥ કૃષ્ણમાશ્રિત્યદૈત્યેંદ્રદ્વારકા
 યાંદિનેદિને ॥ ૧૯ ॥ તાઃસ્ત્રિપસ્તેદ્વિજેન્દ્રાશ્વદ્વારકાયાંકલૌયુગે ॥
 પ્રાતરુત્થાયપર્યંતિકૃષ્ણસ્વમુખપંકજં ॥ ૨૦ ॥ પશવઃક્રમયઃકી
 ટાયેચાન્પેપક્ષિયોનયઃ ॥ મુક્તિગચ્છંતિતેસર્વેસંતિયેદ્વારકાંપુરાં ॥ ૨૧ ॥
 યાનિકાનિચતીર્યાનિચરાણિસ્થાવરાણિચ ॥ ત્રિકાલંજ્ઞાતુમાયાંતિ
 ગોમત્યુદધિસંગમે ॥ ૨૨ ॥ દૃષ્ટ્વાકૃષ્ણમુશ્વંરમ્યંકાર્તિકેશુક્રપક્ષતઃ ॥
 કોટિજન્માર્જિતૈપાપૈર્મુચ્યંતેસર્વજંતવઃ ॥ ૨૩ ॥ પ્રાણિનોયેમૃતાશ્ચૈ
 વદ્વારકાંકૃષ્ણસંનિધૌ ॥ પાપિનસ્તત્પદંયાંતિમિત્ત્વાસૂર્યસ્પમંડલં ॥ ૨૪ ॥

યજ્ઞનું કૃળ થાય છે. ॥ ૧૪ ॥ હે ખલિરાજ ! જેઓ દ્વારકામાં રહેનારા સંન્યા-
 સીઓને કૌપીન આદિ વસ્ત્રો આપે છે તથા શક્તિ પ્રમાણે ભોજન આપે છે તેઓને
 જે પુણ્ય થાય છે તે સંક્ષેપથી કહું છું તે સાંભળો. વિસ્તારથી કહેવાને તો ઋષિઓ
 અને દેવતાઓ પણ અસમર્થ છે. ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ ગંગાજીને કાંઠે આદ્ય પક્ષમાં
 વેદોક્ત રીતિથી કરેડ સંન્યાસીઓને જમાડવાથી જે કૃળ થાય છે તે કૃળ દ્વારકામાં
 એક સંન્યાસીને જમાડવાથી થાય છે એટલા માટે પોતાની શક્તિને અનુસરીને
 સંન્યાસીને અન્ન દેવું જોઈએ. ॥ ૧૭ ॥ ૧૮ ॥ કલિયુગમાં જે સંન્યાસીઓ દ્વાર-
 કામાં નિત્ય શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય કરીને વસે છે તે સધળાઓનાં ભાગ્ય ખડું ઉત્તમ છે
 એમ સમજવું. ॥ ૧૯ ॥ જે સ્ત્રીઓ અને જે બ્રાહ્મણો કલિયુગમાં દ્વારકામાં રહી
 પ્રભાતે ઉઠીને શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનું દર્શન કરે છે તેઓનાં ભાગ્ય ખડું ઉત્તમ
 છે. ॥ ૨૦ ॥ જે પશુ, કૃમિ, પતંગ કે પક્ષીની યોનિ પામ્યા હોય તેઓ પણ જે
 દ્વારકામાં રહેતા હોય તો મુક્તિ પામે છે. ॥ ૨૧ ॥ સ્થાવર અને જંગમ જે કોઈ
 તીર્થો છે તેઓ સધળાં ત્રણે સંધ્યામાં ગોમતીના અને સમુદ્રના સંગમમાં નાહવા
 સાડ આવે છે. ॥ ૨૨ ॥ કાર્તિકના શુક્લપક્ષમાં શ્રીકૃષ્ણના રમણીય મુખારવિંદનું
 દર્શન કરવામાં આવે તો સધળાં પ્રાણીઓને કરોડો જન્મોનાં પાપોમાંથી છુટકારો
 મળે છે. ॥ ૨૩ ॥ જે પાપી પ્રાણીઓ પણ દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણના સમીપમાં મરણ

આબ્રહ્મસ્તંબપર્યંતંજગદેતચ્ચરાચરં ॥ પ્રીતંતેનહિતત્સર્વયોગતોદ્ધારકાં
 પુરીં ॥ ૨૫ ॥ દ્વારકાચક્રતીર્થેચયેવસંતિનરોત્તમાઃ ॥ તેષાંનિવા
 રિતાઃસર્વયમેનયમકિંકરાઃ ॥ ૨૬ ॥ સ્નાત્વાપશ્યંતિગોમત્યાંઠુર્ણ
 કલિમલાપહં ॥ નતેષાંવિષયેયૂયંનત્વસ્માદ્વિષયેહિતે ॥ ૨૭ ॥ કિંપુ
 નર્દિજવર્યાશ્ચઅનૂચાનાયશસ્વિનઃ ॥ ક્ષત્રિયાઃક્ષત્રધર્મેણવૈશ્યામાર્ગો
 નુસારિણઃ ॥ ૨૮ ॥ અપિકીટઃપતંગોવાચ્છાપેવાતદાશ્રિતાઃ ॥ યાં
 તિતેઠુર્ણસદનંસંસારેનપુનર્ભવઃ ॥ ૨૯ ॥ ત્રિવર્ણપૂજાસંયુક્તાઃશૂદ્રા
 સ્તત્રનિવાસિનઃ॥દ્વારકાયાસ્તુમાહાત્મ્યાત્પદંવિષ્ણોઃપ્રયાંતિતે॥૩૦॥
 મહાપાપાન્વિતાયેચઉપપાતકિનસ્તથા ॥ દ્વારકાયાઃપ્રભાવેણગચ્છં
 તિપદમગ્યયં ॥ ૩૧॥પઠન્નામસહસ્રંતુતથાભાગવતંનરઃ॥ગીતાંપઠતિ
 ઠુર્ણાગ્રેવિષ્ણુલોકંવ્રજંતિતં ॥ ૩૨ ॥ યેસ્નાંતિગોમર્તાનીરેતથાવૈ
 રુક્મિણી-હ્રદે ॥ શંખચક્રગદાહસ્તાઃઠુર્ણરૂપાભવંતિતે ॥ ૩૩ ॥
 ઉપોષ્યૈકાદર્શીશુદ્ધાંદશમીસંગવર્જિતાં ॥ શ્રાદ્ધંકુર્વંતિદ્વાદશ્યાંચક્ર

પામે છે તેઓ સૂર્યના મંડલને ભેદીને વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૨૪ ॥ જે
 માણસ દ્વારકાપુરીમાં જાય તેણે બ્રહ્માથી તે શુંબડાં પર્થત સધળાં સ્થાવર જંગમ
 જગતને તૃપ્ત કર્યું, એમ સમજવું. ॥ ૨૫ ॥ જે ઉત્તમ મનુષ્યો દ્વારકાના ચક્રતીર્થ-
 ની પાસે વસે છે તેઓ મરતાં તેઓને પકડવા જતા પોતાના દૂતોને યમરાજ અટ-
 કાવે છે. ॥ ૨૬ ॥ યમરાજ પોતાના દૂતોને કેહે છે કે “જેઓએ ગોમતીમાં ના-
 હીને કલિયુગના મળને મટાડનારા શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કર્યાં છે તે લોકોની દૃષ્ટિએ
 તમે પડશે નહીં અને તેઓ આપણી દૃષ્ટિએ પડશે નહીં. ॥ ૨૭ ॥ આ પ્રમાણે
 સાધારણ માણસો પણ દ્વારકામાં મરવાથી યમપુરીમાં જતા નથી ત્યારે અંગ સહિત
 વેદ ભણનારા ઉત્તમ બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિય ધર્મથી ચાલનારા ક્ષત્રિયો, સુમાર્ગે ચાલનારા
 વૈશ્યો અને ત્રણે વર્ણની સેવા કરનારા શૂદ્રો જેઓ દ્વારકામાં મરે તેઓ યમપુરીમાં
 ન જાય તેમાં શું કેહેવું. દ્વારકામાં રહેનારા કીટ; પતંગ અને વૃક્ષો પણ દ્વારકાના મ-
 હિમાને લીધે શ્રીકૃષ્ણના લોકને પામે છે. તેઓને ફરીવાર ભવનો ફેરે રહેતો
 નથી. ॥૨૮॥ ૨૯॥ ૩૦॥ જેઓ મહાપાતકી અને ઉપપાતકી હોય તેઓ પણ દ્વારકાના
 પ્રભાવને લીધે અવિનાશી પદમાં જાય છે. ॥૩૧॥ શ્રીકૃષ્ણની પાસે જેઓ વિષ્ણુસહજ
 નામનો, શ્રી ભાગવતનો કે ગીતાજ્ઞનો પાઠ કરે તેઓ વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ૩૨
 જેઓ ગોમતીના જલમાં ‘ રૂઝિણીહ્રદ ’ નામના સ્થાનકમાં નાહાય છે તેઓ હા-
 થમાં શંખ, ચક્ર તથા ગદા ધરનારા શ્રીકૃષ્ણ રૂપ થાય છે. ॥ ૩૩ ॥ દશમીના વેધ

તીર્થેસુનિર્મલે ॥ ૩૪ ॥ બ્રાહ્મણંપૂજયિત્વાચમધુપાયસસર્પિષા ॥
 મોદકૈર્ઘૃતપૂર્ણૈશ્વપાયસેનાવિશેષતઃ ॥ ૩૫ ॥ સંતર્પ્યવિધિવદ્ભક્ત્યા
 શક્ત્યાદત્વાતુદક્ષિણાં ॥ ગોભૂહિરણ્યવાસાંસિતાંબૂલંચફલાનિચ ॥ ૩૬ ॥
 ઉપાનચ્છત્રકુસુમંજલપૂર્ણાન્વિટાંસ્તથા ॥ પકાન્નસંયુતાન્દદ્યા
 ત્સફલાન્દક્ષિણાન્વિતાન્ ॥ ૩૭ ॥ એવંયઃકુરુતેસમ્યગ્વિષ્ણુમુદ્દિ-
 શ્યકાર્ત્તિકે ॥ દત્વાદાનંયથાશક્ત્યાવિષ્ણુલોકંસવૈવ્રજેત ॥ ૩૮ ॥
 વસતેદ્વારકાયાંતુચક્રપાણિર્ગદાધરઃ ॥ ઝક્તાનાંચૈવસંપ્રીત્યાઝક્ત્યા
 દુર્વાસસસ્તથા ॥ ૩૯ ॥ અનુજ્ઞાદેવતાનાંભૂઞ્જારોત્તારણાયવૈ ॥
 વસતેદ્વારકાયાંતુકલિકાલેતુકેશયઃ ॥ ૪૦ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीब्रह्मादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये

‘द्वारकावसतिमाहात्म्यं’ नाम त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

પગરની કાર્તિક શુદ્ધ એકાદશીનો સારી રીતે ઉપવાસ કરી ખારશને દિવસે નિર્મલ ચક્રતીર્થમાં આદ્ય કરવું. બ્રાહ્મણોને પૂજને મધ તથા ધીવાળા દુધપાકથી તથા ચુચ-
 વતા ધીવાળા લાડવાઓથી તૃપ્ત કરવા. વિશેષે કરી દુધપાકથી તૃપ્ત કરી ભક્તિથી વિધિ-
 પૂર્વક શક્તિ પ્રમાણે દક્ષિણા દેવો. ગાય, પૃથ્વી, સુવર્ણ, વસ્ત્ર, તાંબૂલ, ફળો, પગરખાં,
 છત્ર અને પુષ્પ, આદિ દેવાં. ફલ સહિત, દક્ષિણા સહિત અને પડાત્ર સહિત
 જળથી ભરેલા ધડા દેવા. આ પ્રમાણે જે માણસ વિષ્ણુના ઉપદેશથી કરે છે અને
 શક્તિ પ્રમાણે દાન આપે છે તે વિષ્ણુના લોકમાં જાય છે. ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥
 ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ચક્ર અને ગદાને ધરનારા ભગવાન કે જે દેવતાઓની
 સંમતિથી પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવાને વાસ્તે મથુરામાં અવતર્યા હતા તે પોતે ભક્તો
 ઉપર પ્રીતિને લીધે અને દુર્વાસાની ભક્તિને લીધે કલિકાલમાં શ્રીદ્વારકાપુરીમાં
 વસે છે. ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणमानी ब्रह्मादप्रोक्ते कलेशी संहिता ३५ द्वारका माहात्म्येनो

‘द्वारका वसतिमहिमा’ એવા નામનો ત્રેતાયોગનો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ ચતુશ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીપ્રલ્હાદઉવાચ ॥ ધન્યાસ્તુનનુતેલોકેગોમત્યાંતુઠ્ઠતોદકાઃ ॥
 પૂજાધિષ્ઠ્યંતિયેઠ્ઠુણંકેતકીતુલસીદલૈઃ ॥ ૧ ॥ નતેષાંસંભવોઽસ્તીહ
 ઘોરેસંસારસાગરે ॥ તેષાંમૃત્યુઃપુર્નનાસ્તિઅમરત્વંહિતેગતાઃ ॥ ૨ ॥
 અન્યત્રવૈયતીનાંતુકોટીનાંપત્કલંભેત્ ॥ દ્વારકાયાંતુચૈકેનભોજિ
 તેનતુચાધિકં ॥ ૩ ॥ અતીતંવર્તમાનંચભવિષ્યંયત્ત્રપાતકં ॥
 નિર્દેહંનાસ્તિસંદેહોદ્વારકામનસાસ્મૃતા ॥ ૪ ॥ દ્વારકાંતુસમાસાદ્ય
 શ્રીઠ્ઠુણમનુપશ્યતિ ॥ કલ્પકોટિસહસૈસ્તુનાસ્તિતસ્યપુનર્ભવઃ ॥ ૫ ॥
 તીર્થાધ્યયનયજ્ઞાશ્ચપુનરાવર્તકાઃસ્મૃતાઃ ॥ દ્વારકાયાંમૃતાયેચતેસર્વે
 હ્યનિવર્તિનઃ ॥ ૬ ॥ જ્ઞાત્વાકલિયુગંઘોરંહાહાભૂતમચેતનં ॥ ચક્ર
 તીર્થનમુંચંતિકૃતાર્થાસ્તેનસંશયઃ ॥ ૭ ॥ કથંનસેવ્યતેમૂઢૈર્દ્વારકા
 ઠ્ઠુણવહ્નિભા ॥ મૃતાનાંયત્રજંતૂનાંશ્વેતદ્વીપેસ્થિતિઃસદા ॥ ૮ ॥ પુષ્ક
 રાદ્યાનિતીર્થાનિગંગાદ્યાઃસરિતસ્તથા ॥ કુરુક્ષેત્રાદિતીર્થાનિકાશ્યા

અધ્યાય ૪૪ મો.

પ્રલ્હાદઃ કહે છે—જગતમાં જેઓ ગોમતીમાં તર્પણાદિક કરીને કેતકીથી
 અને તુલસી પત્રોથી શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરશે તેઓ ભાગ્યશાલી હોવા જોઈએ. ॥ ૧ ॥
 આ સંસાર રૂપી ભયંકર સમુદ્રમાં જેઓને જન્મ થવાનો નથી અને ફરીવાર મરણ
 પણ થવાનું નથી. જેઓ તો દેવપણુંજ પામ્યા એમ સમજવું. ॥ ૨ ॥ ખીજ સ્થ-
 લમાં કરોડ સંન્યાસીઓ જમાડવાથી જે કૃણ થાય તે કૃણ અથવા તેથી અધિક કૃણ
 દ્વારકામાં એક સંન્યાસી જમાડવાથી થાય છે. ॥ ૩ ॥ મનમાં સ્મરણ કરેલી દ્વારકા
 ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ પ્રકારનાં પાપોને ખાળે છે એમાં સંદેહ નથી.
 ॥ ૪ ॥ જે માણસ દ્વારકામાં જઈને શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરે તેનો હજારો કરોડ કલ્પો-
 થી પણ ફરીવાર જન્મ થતો નથી. ॥ ૫ ॥ તીર્થ, વેદાધ્યયન અને યજ્ઞ કરનારા-
 ઓને ફરીવાર જન્મ થાય છે પણ જેઓ દ્વારકામાં મરે તેઓનો વૈકુંઠમાંથી ફરીવાર જ-
 ન્મ થતો નથી. ॥ ૬ ॥ આ કલિયુગને ભયંકર, હાહાકાર ભય અને પુદ્ગિનો નાશ
 કરનાર જાણી જેઓ ચક્રતીર્થને છોડતા નથી તેઓ કૃતાર્થ છે એમાં સંશય નથી.
 ॥ ૭ ॥ શ્રીકૃષ્ણને પ્યારી દ્વારકા કે જ્યાં મરણ પામેલા જંતુઓને સર્વદા શ્વેતદ્વીપમાં
 રહેવાનું મળે છે તેને મૂઢ લોકો શા માટે સેવતા નથી. ॥ ૮ ॥ પુષ્કર, કુરુક્ષેત્ર, પ્ર-
 ભાસ અને કાશી આદિ ઉત્તમ તીર્થો, ગંગા આદિ નદીઓ, ગયા આદિ પિતૃઓનાં

દીન્યુત્તમાનિચ ॥ ૧ ॥ ગયાદિપિતૃતીર્થાનિપ્રજાસાધ્યાનિયાનિચ ॥
 વનાનિવાપ્યઃપુરાણિગ્રામાશ્ચનિવસંતિવૈ ॥ ૧૦ ॥ કાશ્યાદિષટ્પુ
 રોનિત્યંનિવસંતિકલૌયુગે ॥ નિત્યંકૃષ્ણસ્યસદનેપાપિનાંમુક્તિહેતવે
 ॥ ૧૧ ॥ વૈશાખશુક્લદ્વાદશ્યાંપ્રવોધિન્યાંવિશેષતઃ ॥ વ્યતીપાતેચ
 સંક્રાંતૌવૈધૃતેચવિશેષતઃ ॥ ૧૨ ॥ વૈશાખ્યાંદૈત્યશાર્દૂલમન્વાદિષુયુ
 ગાદિષુ ॥ કૃતેશ્રાદ્ધેતુતત્રૈવપિતૃણાંચાક્ષયાગતિઃ ॥ ૧૩ ॥ અન્યતીર્થે
 પર્વયોગેદ્વારકાયાંદિનેદિને ॥ તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેનસર્વતીર્થાધિકા
 હિસા ॥ ૧૪ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

તીર્થો, વનો, વાવો, પવિત્ર પુરો, પવિત્ર ગામો અને કાશી આદિ ૬ પુરીઓ પાપી
 લોકોને મુક્તિ દેના સાર કલિયુગમાં સર્વદા દ્વારકામાં રહે છે. ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥
 હે દૈત્યોના રાજા ! વિશેષ કરી વૈશાખ શુદ્ધ પાર્ણવ, કાર્તિક શુદ્ધ અગીયારશ, વ્યતી-
 પાત, સંક્રાંતિ, વૈધૃત, વૈશાખ શુદ્ધ પુનમ, મન્વાદિ તિથીઓ અને યુગાદિ તિથીઓ
 એઓમાં શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે તો પિતૃઓને અક્ષય ગતિ થાય છે. ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥
 બીજાં તીર્થોમાં પર્વણોના યોગમાં શ્રાદ્ધાદિક કરવાથી વિશેષ પુણ્ય થાય છે અને દ્વાર-
 કામાં તો ગમે ત્યારે શ્રાદ્ધાદિક કરવાથી પણ વિશેષ પુણ્ય થાય છે એટલા માટે સર્વ
 પ્રયત્નથી દ્વારકાનું સેવન કરવું જોઈએ. દ્વારકા સઘળાં તીર્થોથી આધિક છે. ॥ ૧૪ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणमानी प्रल्हादल्लोके कहेली संहिता ३५ द्वारकामाहात्म्येनो
 'भकीर्षिक माहात्म्य' એવા નામનો ચુમાલીરામો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीप्रल्हादउवाच ॥ वृषोत्सर्गप्रकुर्वन्तिवैशारखीचैवकार्तिकीं ॥
 द्वारकायां पिशाचत्वात्पितॄणां तु गतिर्भवेत् ॥ १ ॥ गच्छेत्तु पुत्रः पौत्रो वा
 अध्याय ૪૫ મો.

પ્રલ્હાદલ્લોકે કહે છે—જેઓ દ્વારકામાં વૈશાખ અને કાર્તિકની પુનમને દિવસે
 નીલ પરણાવે તેઓના પિતૃઓ પિશાચપણામાંથી છુટીને સદ્ગતિ પામે છે. ॥ ૧ ॥

દ્વારકાંમોક્ષદાંપુરીં ॥ સ્નાનમાત્રેણગોમત્યાંશ્રીઠ્ઠણસ્યચદર્શને ॥૨॥
 વિલયંયાંતિપાપાનિજન્મકોટિકૃતાન્યપિ ॥ પુરીંપ્રદક્ષિણીકુર્યા
 ત્પઠન્નામસહસ્રકં ॥ ૩ ॥ પ્રદક્ષિણીકૃતંસર્વબ્રહ્માંડંતેનચૈવહિ ॥ સ
 વૈર્ષાંચૈવપાપાનાંભિષર્જંદ્વારકાકલૌ ॥ ૪ ॥ મહાદાનૈસ્તુચાન્યત્રય
 ત્ફલંપરિકીર્તિતં ॥ દ્વારકાયાંતુકાકિણ્યાંદત્તાયાંજાયતેક્ષણાત્ ॥
 ॥ ૫ ॥ દ્વારકાચૈકતઃપ્રોક્તાસર્વકર્માણિચૈકતઃ ॥ દ્વારકાંત્યજતઃ
 પ્રાણાન્નવતેચાક્ષયાગતિઃ ॥ ૬ ॥ દ્વાદશીવાસરેપ્રાપ્તેમાહાત્મ્યંદ્વારકા
 મ્ભવં ॥ પઠતેસંનિધૌવિષ્ણોઃશૃણુવક્ષ્યામિયત્ફલં ॥ ૭ ॥ સર્વેપુચૈવ
 લોકેષુકામચારીવિરાજતે ॥ પદ્મવર્ણેનયાનેનર્કિકિણીજાલમાલિ
 ના ॥ ૮ ॥ દેવરાજગણાન્નેનવીણામુરજવાદિના ॥ દિવ્યશ્વે
 તાશ્વયુક્તેનકામગેનયયાસુરવં ॥ ૯ ॥ બ્રહ્માંડસંહવોયાવત્ક્રીડ
 તેઽપ્સરસાંગૈઃ ॥ અથાતઃસંપ્રવક્ષ્યામિપિતૃભિઃપરિકીર્તિતં ॥ ૧૦ ॥

જેઓના પુત્ર અથવા પૌત્ર મુક્તિ દેનારી દ્વારકાપુરીમાં જઈ ગોમતીમાં સ્નાન માત્ર
 કરીને શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરે તેઓનાં કરોડો જન્મનાં પાપો પણ નાશ પામે છે.
 જે માણસ વિષ્ણુસહસ્રનામનો પાઠ કરતાં દ્વારકાને પ્રદક્ષિણા કરે તેને સઘળા
 બ્રહ્માંડની પ્રદક્ષિણા કર્યાનું ફળ થાય છે. કલિયુગમાં દ્વારકા સઘળાં પાપોનાં ઔ-
 બધ રૂપ છે. ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ બીજાં તીર્થોમાં મોટાં દાનો કરવાથી જે ફળ થાય
 તે ફળ દ્વારકામાં એક કોડીનું દાન કરવાથી ક્ષણ માત્રમાં થાય છે. ॥ ૫ ॥ એક કોર
 સઘળાં સત્કર્મો છે અને એક કોર એકલી દ્વારકા છે એમ કહેવાય છે. દ્વારકામાં મર-
 નારને અક્ષય ગતિ થાય છે. ॥ ૬ ॥ દ્વાદશીને દિવસે વિષ્ણુની પાસે દ્વારકામાહા-
 ત્મ્યનો પાઠ કરનારને જે ફળ થાય તે વિષે કહ્યું છે. સાંભળો. ॥ ૭ ॥ કમળ સર-
 ખા વર્ણુ વાળા, ધુધરીઓના સમૂહથી શોભતા, મોટા મોટા દેવતાઓના સમૂહોથી
 ભરેલા, વીણા તથા મૃદંગના નાદવાળા, દિવ્ય ઘોળા ઘોડાઓથી જોડેલા અને ધારવા
 પ્રમાણે પહોંચનારા વિમાનમાં બેસીને સઘળા લોકોમાં પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ફરે
 છે અને જગતનો પ્રલય થાય ત્યાં સુધી અપ્સરાઓની સાથે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે
 ક્રીડા કરે છે. હવે દ્વારકાના વિષયમાં પિતૃઓ જે બોલે છે તે તમારી પાસે કહ્યું છે.
 ॥ ૮ ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ હું દેવોના રાજા ! યમપુરીમાં બેઠેલા પિતૃઓ સુખની ઈ-

ગાથાયાંદૈત્યશાર્દૂલકામયદ્ધિઃસ્વકેપુરે ॥ અપિસ્યાત્સકુલેઽસ્માકંગો
 મત્યાંતુજલાંજલિ ॥ ૧૧ ॥ તિલાક્ષતેનસંયુક્તંદ્વારકાયાંપ્રદાસ્યતે ॥
 પયોમૂલફલૈઃપુષ્પૈસ્તોયૈશ્ચૈવપ્રયત્નતઃ ॥ ૧૨ ॥ કેવલૈર્જલદર્જૈશ્ચગો
 મત્યાંશ્રાદ્ધમાચરેત્ ॥ અપિસ્યાત્સકુલેઽસ્માકંપુત્રોવાપુત્રિકાસુતઃ
 ॥ ૧૩ ॥ અપિસ્યાત્સકુલેઽસ્માકંપુત્રોવાપુત્રિકાસુતઃ ॥ યોગત્વાદ્વા
 રકાયાંતુયોગિનઃપ્રીણયિષ્યતિ ॥ ૧૪ ॥ સંપ્રાપ્યદ્વાદર્શીશુદ્ધાંકરિ
 ષ્યતિચજાગરં ॥ ઋવિષ્યતિકુલેઽસ્માકંકશ્વત્પુરુષસત્તમઃ ॥ ૧૫ ॥
 ગોપીચંદનપુંદ્રંતુયોનિત્યંપ્રકરિષ્યતિ ॥ અપિસ્યાત્સકુલેઽસ્માકંપુત્રઃ
 પૌત્રોયતવ્રતઃ ॥ ૧૬ ॥ ગોપીચંદનદાનેનતોષયિષ્યતિવૈષ્ણવાન્ ॥
 ઋવિષ્યંતિકુલેઽસ્માકંવૈષ્ણવાનાંતુસંનિધૌ ॥ ૧૭ ॥ દ્વારકાયાશ્ચ
 માહાત્મ્યંપઠિષ્યતિયતવ્રતઃ ॥ ઋવિષ્યતિકુલેઽસ્માકંવૈષ્ણવાનાંપ્રદા
 સ્યતિ ॥ ૧૮ ॥ અસ્માકંપ્રીણનાર્થાયમાહાત્મ્યંદ્વારકોદ્ભવં ॥ ઋવિ
 ષ્યતિકુલેઽસ્માકંમાહાત્મ્યંદ્વારકાઋવં ॥ ૧૯ ॥ લિખિત્વાકૃષ્ણતુષ્ટચર્ય
 ંછાથી ગાથામાં જોડ્યા કરે છે કે “ દ્વારકામાં જઈ ગોમતીમાં અમોને તિલ અક્ષત
 સહિત જળનો અંગૂલિ આપે એવો કોઈ અમારા કુલમાં ઉત્પત્ત થશે ? દુધ, મૂળ,
 ફળ, ફુલ, દર્ભ સહિત જળ અથવા કેવલ જળથી પણ ગોમતીમાં પ્રયત્ન પૂર્વક શ્રાદ્ધ
 કરે એવો કોઈ અમારા કુલમાં દીકરો કે દોહિત્રો ઉત્પત્ત થશે ? એવો કોઈ ઉત્પત્ત
 થાય તો દીક. ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥ દ્વારકામાં જઈ યોગિઓને તૃપ્ત કરે એવો
 કોઈ દીકરો કે દોહિત્રો અમારા કુલમાં ઉત્પત્ત થશે ? ॥ ૧૪ ॥ એવો કોઈ અમારા
 કુલમાં ઉત્તમ પુરૂષ જન્મશે કે જે દ્વારકામાં શુદ્ધ એકાદશીનું નગરણ કરે. ॥ ૧૫ ॥
 નિત્ય ગોપીચંદનનું તિલક કરે એવો કોઈ ધર્માત્મા દીકરો કે પોત્રો અમારા કુલમાં
 ઉત્પત્ત થશે ? ॥ ૧૬ ॥ વૈષ્ણવોને ગોપીચંદન આપીને રાજી કરે એવો કોઈ જણ
 અમારા કુલમાં ઉત્પત્ત થાય તો દીક. ॥ ૧૭ ॥ વૈષ્ણવોની પાસે જીર્ણદ્રિયપણથી
 દ્વારકાના માહાત્મ્યનો પાઠ કરે અથવા અમોને તૃપ્ત કરવા સાડ વૈષ્ણવોને દ્વારકામા-
 ત્મ્યનું પુસ્તક આપે એવો કોઈ જણ અમારા કુલમાં જન્મશે ? શ્રીકૃષ્ણને પ્રસન્ન
 કરવા સાડ દ્વારકામાહાત્મ્યનું પુસ્તક લખીને પોતાના ઘરમાં રાખે એવો કોઈ જણ
 અમારા કુલમાં જન્મશે ? કલિયુગમાં પવિત્ર દિવસે દ્વારકામાહાત્મ્યનો પાઠ કરે એવો

સ્વગૃહેધારયિષ્યતિ ॥ યાવિષ્યતિકુલેઽસ્માકંસંપ્રાપ્તેપુણ્યવાસરે ॥ ૨૦ ॥
 યઃપઠિષ્યતિમાહાત્મ્યંદ્વારકાસંભવંકલૌ ॥ સ્વર્ણદાનંચગોદાનંપૃથ્વી
 દાનંતથૈવચ ॥ ૨૧ ॥ યાવજ્જીવંભવેદ્દત્તંયેનેદંધારિતંકલૌ ॥ ગૃહ
 દાનંવાજિદાનંહસ્તિદાનંતથૈવચ ॥ ૨૨ ॥ યાવજ્જીવંભવેદ્દત્તંયેનેદં
 ધારિતંકલૌ ॥ ચાંદ્રાયણંચપારાકંકૃછ્રંસાંતપનંવ્રતં ॥ ૨૩ ॥
 યાવજ્જીવંકૃતંસર્વયેનેદંશ્રાવિતંકલૌ ॥ તપ્તકૃછ્રંમહાકૃછ્રંમાસોપો
 ષ્યંતથૈવચ ॥ ૨૪ ॥ યાવજ્જીવંકૃતંતેનયેનેદંશ્રાવિતંકલૌ ॥
 પ્રાયશ્ચિત્તાનિચીર્ણાનિપાપાનાંશમનાયચ ॥ ૨૫ ॥ દ્વારકાયાસ્તુ
 માહાત્મ્યંયેનવિસ્તારિતંકલૌ ॥ જપ્યૈસ્તપોઽભિર્યત્પુણ્યંયજ્ઞૈર્દાનૈર્વ્રતૈઃ
 કૃતૈઃ ॥ ૨૬ ॥ યત્કલંતદવાપ્રોતિદ્વાદશ્યાંયઃપઠેદિદં ॥ તાવત્તિષ્ઠં
 તિવપુષિબ્રહ્મહત્યાદિકાનિચ ॥ ૨૭ ॥ યાવન્નલિખતેજંતુર્માહાત્મ્યં
 દ્વારકાભવં ॥ દાનૈઃસર્વૈશ્ચકિંતસ્યસર્વતીર્થાવગાહનૈઃ ॥ ૨૮ ॥
 દ્વારકાયાશ્ચમાહાત્મ્યંયેનેદંલિખિતંકલૌ ॥ સર્વતીર્થપ્રદંનિત્યંસર્વ
 કોઈ જાણે અમારા કુલમાં જન્મશે ? ” ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ કલિયુગમાં જે
 માણસ આ દ્વારકા માહાત્મ્યનું શ્રવણ કરે તેને, જીવતાં સુધી સુવર્ણ, ગાય, પૃથ્વી,
 ધર, હાથી અને ઘોડાનાં દાન કર્યાનું પુણ્ય થાય છે. જે માણસ કલિયુગમાં આ
 દ્વારકામાહાત્મ્ય સંભળાવે તેને, જીવતાં સુધી ચાંદ્રાયણ, પારાક, કૃષ્ણ, સાંતપન, તપ
 કૃષ્ણ અને મહા કૃષ્ણ અને મહીના મહીનાના ઉપવાસ કર્યાનું ફળ થાય છે.
 કલિયુગમાં જે માણસ આ દ્વારકા માહાત્મ્યનો વિસ્તાર કરે તેણે પાપોને શમાવવાને
 વાસ્તે સઘળાં પ્રાયશ્ચિત્તો કરી લીધાં એમ સમજવું. જે માણસ દ્વાદશીને દિવસે આ
 દ્વારકામાહાત્મ્યનો પાઠ કરે તેને સઘળાં જપ, તપ, યજ્ઞ, દાન અને વ્રત કર્યાનું ફળ
 થાય છે. જ્યાં સુધી માણસ આ દ્વારકામાહાત્મ્યને ન લખે ત્યાં સુધીજ તેના શરીર-
 માં બ્રહ્મહત્યા આદિ પાપો રહે છે. જેણે કલિયુગમાં આ દ્વારકામાહાત્મ્ય લખ્યું તેને
 સઘળાં દાનો કરવાનું અને સઘળાં તીર્થોમાં નાહાવાનું શું પ્રયોજન છે. કરું પ્રયોજન
 નથી. ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ આ દ્વાર-
 કામાહાત્મ્ય સર્વ તીર્થોનાં તથા સર્વ દાનોનાં ફળને આપનાર છે, સઘળાં દુઃખોને
 મટાડનાર છે, સઘળાં રોગોનો નાશ કરનાર છે, સર્વદા મોટી સંપત્તિ આપનાર

દાનફલપ્રદં ॥ ૨૯ ॥ સર્વદુઃખપ્રશમનંસર્વરોગવિનાશનં ॥ મહાસં
 પત્નદંનિત્યંદારિદ્યાંતકરંમહત્ ॥ ૩૦ ॥ સર્વશોકપ્રશમનંસ
 વાંશુભવિનાશનં ॥ સર્વાર્તિહરણંનિત્યંસર્વદુઃખનિવારણમ્ ॥ ૩૧ ॥
 સર્વસિદ્ધિકરંનિત્યંનિત્યંધર્મવિવર્ધનં ॥ સર્વોત્પાતપ્રશમનંવિષશસ્ત્રા
 ગ્નિનાશનં ॥ ૩૨ ॥ ગ્રહપીડાપ્રશમનંસર્વવિઘ્નપ્રણાશનં ॥ ચતુર્વર્ગ
 પ્રદંનિત્યંહરિભક્તિવિવર્ધનં ॥ ૩૩ ॥ નૈવવ્યાધિર્ભવેત્તસ્યયામ્યંત
 સ્યમ્યંનહિ ॥ માહાત્મ્યંપઠતેયોઽન્નદ્વારકાયાઃસમુદ્ભવં ॥ ૩૪ ॥ લિ
 યિતંતિષ્ઠતેયત્રગૃહેતસ્મિન્દિનેદિને ॥ સર્વમેતદવાપ્નોતિયદુક્તંપિતૃ
 ભિઃસ્વયં ॥ ૩૫ ॥ તત્ત્વંશૃણુશ્વમાહાત્મ્યંદ્વારકાયાઃસમુદ્ભવં ॥ વિ
 ધિહીનાંક્રિયાહીનાંપૂજાંગૃહ્ણાતિકેશવઃ ॥ ૩૬ ॥ માહાત્મ્યંતિષ્ઠતેયત્ર
 લિયિતંયશ્યવેશ્માનિ ॥ નાપરાધસહસ્રૈસ્તુકૃતૈર્લિપ્યતિમાનવઃ ॥ ૩૭ ॥
 યઃપઠેચ્છૃણુયાદ્વાપિમાહાત્મ્યંદ્વારકાસુચ ॥ દ્વાદશીનાંતુસર્વેષાંફલં
 પ્રાપ્નોતિમાનવઃ ॥ ૩૮ ॥ અન્યદેશેપઠેદ્વાપિવિષ્ણુલોકંસગચ્છતિ ॥
 છે, દારિદ્ર્યને અત્યંત ટાળનાર છે, સધળા શોકોને શમાવનાર છે, સધળાં અશુભોને
 નાશ કરનાર છે, સધળી પીડાને હરનાર છે, સર્વદા સધળાં દુઃખોનું નિવારણ કરના
 ર છે, ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ સધળી સિદ્ધિઓ આપનાર છે, સર્વદા ધર્મને વ
 ધારનાર છે, સધળા ઉત્પાતોને શાંત કરનાર છે, વિષ, શસ્ત્ર તથા અગ્નિના ભયનો
 નાશ કરનાર છે, ગ્રહોની પીડાને મટાડનાર છે, સધળાં વિઘ્નોનો નાશ કરનાર છે,
 આરે પુરૂષાર્થ આપનાર છે અને સર્વદા પ્રભુની ભક્તિને વધારનાર છે. ॥૩૨॥૩૩॥
 જગતમાં જે માણસ દ્વારકામાહાત્મ્યનો પાઠ કરે તેને વ્યાધિનો કે યમનો ભય થતો
 નથી. ॥ ૩૪ ॥ જેના ઘરમાં દ્વારકામાહાત્મ્ય લખી રાખેલું હોય તેને પિતૃઓએ
 રાખેલી સધળી આશાઓ પૂર્ણ કર્યાનું કૃળ થાય છે. ॥ ૩૫ ॥ હે ખલિરાજ !
 એટલા માટે તમે આ દ્વારકામાહાત્મ્ય સાંભળ્યા કરજો કે જેથી વિધિ રહિત તથા
 ક્રિયા રહિત થએલી પૂજને પણ ભગવાન સ્વીકારે છે. ॥ ૩૬ ॥ આ માહા
 ત્મ્ય જેના ઘરમાં હોય કે જેના ઘરમાં લખાયું હોય તે માણસ હજારો અપરાધ
 કર્યા છતાં પણ કોઈ અપરાધોથી લેપાતો નથી. ॥ ૩૭ ॥ જે માણસ દ્વારકામાં
 આ માહાત્મ્યનો પાઠ કરે અથવા સાંભળે તેને સધળી એકાદશીઓ કર્યાનું કૃળ

યઃસ્મરેત્માતરુત્યાયમાહાત્મ્યંહારકાસુચ ॥ ૩૧ ॥ દ્વાદશીનાંતુસ
 વાંસાંયથોક્તંલભતેફલં ॥ દ્વારકાયાઃસમુદ્ભૂતંમાહાત્મ્યંપઠતેતુયઃ ॥ ૪૦ ॥
 ત્રિદશૈઃપૂજ્યતેનિત્યંવંદ્યતેસિદ્ધચારણૈઃ ॥ માહાત્મ્યંપઠયતેયત્રદ્વાર
 કાયાઃસમુદ્ભવં ॥ ૪૧ ॥ દ્વારકાવસતેતત્રતત્રવિષ્ણુઃસ્વયંવ્રજેત્ ॥
 માહાત્મ્યંતિષ્ઠતેયત્રતત્રલક્ષ્મીઃસ્વયંવસેત્ ॥ ૪૨ ॥ તત્રતીર્થાનિસ
 વાંણિસર્વેદેવાઃસવાસવાઃ ॥ યજ્ઞાવેદાશ્ચઋપયજ્ઞૈલોક્યંસચરાચરં ૪૩
 શ્રુત્વૈતત્પુણ્યમારૂપાનંગાંચદદ્યાત્પયસ્વિનીં ॥ રમ્યાંચમાહિર્ષીંદદ્યા
 દ્વિષ્ણુમુદ્દિશ્યદાપયેત્ ॥ ૪૪ ॥ ભૂમિદાનંપ્રકર્તવ્યંજન્મનઃશ્રેયઃ
 ચ્છતા ॥ વાચકાયચવસ્ત્રાણિસ્વર્ણાલંકારમેવચ ॥ ૪૫ ॥ યથા
 વિષ્ણુંતથાવ્યાસમર્જેદનૈવપૂજયેત્ ॥ વિષ્ણુવાચકસંયોગાદ્યથોક્તં
 લભતેફલં ॥ ૪૬ ॥ વૈષ્ણવઃપ્રાપ્યતેવ્યાસઃપૂર્વપુણ્યપ્રભાવતઃ ॥

થાય છે. ॥ ૩૮ ॥ જે માણસ બીજા દેશમાં પણ આ માહાત્મ્યનો પાઠ કરે તેને
 વિષ્ણુના લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માણસ પ્રભાતમાં ઉઠીને દ્વારકામાહાત્મ્યનું
 સ્મરણ કરે તેને સઘળી એકાદશીઓ કર્યાનું શાસ્ત્રોક્ત ફળ મળે છે. જે માણસ દ્વાર-
 કામાહાત્મ્યનો પાઠ કરે તેને સર્વદા દેવતાઓ પૂજે છે અને સિદ્ધ તથા ચારણ લોકો
 પ્રણામ કરે છે. જ્યાં દ્વારકામાહાત્મ્યનો પાઠ થતો હોય ત્યાં દ્વારકા વસે છે, અને ત્યાં
 વિષ્ણુ ભગવાન પોતે પધારે છે, જે ઘરમાં આ માહાત્મ્ય હોય તે ઘરમાં સાક્ષાત્ લ-
 ક્ષ્મીજી વસે છે. ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ જે ઘરમાં આ માહાત્મ્ય હોય
 તે ઘરમાં સઘળાં તીર્થાં, ઈદ્ર સહિત સઘળા દેવતાઓ, યક્ષો, ચારે વેદ, ઋષિઓ અને
 સચરાચર ત્રૈલોક્ય વસે છે. ॥ ૪૩ ॥ આ પવિત્ર માહાત્મ્ય સાંભળ્યા પછી વિષ્ણુ-
 ના ઉદ્દેશથી દુધાળ ગાયનું અથવા ઉત્તમ ભેંસનું દાન કરવું જોઈએ. ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥
 આખા જન્મનું સાફલ્ય કરવાની ઈચ્છા હોય તો પૃથ્વીનું દાન પણ કરવું જોઈએ.
 વાંચનારને વસ્ત્રો તથા સુવર્ણના અલંકાર દેવા જોઈએ. ॥ ૪૫ ॥ જેવા વિષ્ણુ છે
 તેવોજ વાંચનાર વ્યાસ છે એમ જાણી વ્યાસને વિષ્ણુરૂપ સમજીને તેની પૂજા કર-
 રવી. કારણ કે વિષ્ણુ અને વ્યાસ એ બન્નેને પ્રસન્ન કરવાથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ફળ
 મળે છે. ॥ ૪૬ ॥ તેમાં પણ પૂર્વજન્મનાં પુણ્યો હોય તોજ વૈષ્ણવ વ્યાસ (વાંચ-
 નાર) મળે છે. જે માણસ શ્રદ્ધાથી સંભળાવે અને જે માણસ શ્રદ્ધાથી સાંભળે તેને

શ્રદ્ધયાશ્રાવયેદ્યસ્તુશ્રદ્ધયાવૈશૃણોતિચ ॥ યથોક્તંલભતેપુણ્યનાત્ર
 કાર્યાવિચારણા ॥ ૪૭ ॥ इदंयशस्यमायुष्यंरोगघ्नंकीर्तिवर्धनं ॥
 यच्छ्रुत्वातुनरोराजन्सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीस्कंदपुराणे श्रीप्रल्हादप्रोक्तसंहितायां श्रीद्वारकामाहात्म्ये
 माहात्म्यफलश्रुतिनामि पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

॥ इति स्कंदपुराणोक्तं श्रीद्वारकामाहात्म्यं समाप्तम् ॥

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સંપૂર્ણ કૃણ મળે છે. એમાં સંદેહ રાખવો નહીં. ॥ ૪૭ ॥ આ
 દ્વારકા માહાત્મ્ય યશને વધારનાર છે, આયુષ્યને વધારનાર છે, રોગોનો નાશ કરનાર
 છે અને કીર્તિને વધારનાર છે. હૈ બલિરાજ ! માણસ આ માહાત્મ્ય સાંભળીને
 સઘળાં પાપોમાંથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૪૮ ॥

ઈતિ શ્રી સ્કંદપુરાણમાંની પ્રલ્હાદજીએ કહેલી સંહિતાકેય દ્વારકામાહાત્મ્યનો
 ‘માહાત્મ્યફલશ્રુતિ’ એવા નામનો પીસતાળીશો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

શ્રીમદ્ગર્ગાચાર્યસંહિતાયાં શ્રીદ્વારકાચંડે નારદ બહુલાશ્વસંવાદે દ્વારકાગમનકારણનામ ॥ નવમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ બહુલાશ્વઉવાચ ॥ ત્રિષુલોકેષુવિસ્થાતાધન્યાદૈદ્વારકા
પુરી ॥ પરિપૂર્ણતમઃસાક્ષાચ્છ્રીકૃષ્ણોયત્રવાસકૃત્ ॥ ૧ ॥ શ્રીકૃષ્ણ
સ્યાંગસંભૂતાપુરીદ્વારાવતીશ્રુતા ॥ કસ્માદિહાગતાબ્રહ્મન્કાસ્મિન્કાલે
વદપ્રજો ॥ ૨ ॥

॥ શ્રીનારદઉવાચ ॥ સાધુસાધુત્વયાપૃષ્ઠદ્વારકાગમકારણં ॥
યચ્છ્રુત્વાશુદ્ધતાંયાતિલોકઘાત્યપિપાતકી ॥ ૩ ॥ શર્યાતિનામરાજા
મૂઞ્ચક્રવર્તીમનોઃસુતઃ ॥ ચકારરાજ્યંધર્મેણવર્ષાણામયુતંભુવિ ॥ ૪ ॥
ઉત્તાનબર્હિરાનતોભૂરિષેણઈતિત્રયઃ ॥ શર્યાતેરજ્ઞવન્પુત્રાઃસર્વધર્મ
જૂતાંવરાઃ ॥ ૫ ॥ ઉત્તાનબર્હિષેપૂર્વાભૂરિષેણાયદક્ષિણાં ॥ પશ્ચિમાં
ચદિશંસર્વામાનર્તાયદદૌનૃપઃ ॥ ૬ ॥ મમેપંહિમહીકૃત્લામયાધર્મેણ

ગર્ગસંહિતાનો દ્વારકાખંડનો અધ્યાય ૯ મો.

બહુલાશ્વરાજા પુછે છે—હે નારદ ! ત્રણે લોકમાં પ્રખ્યાત દ્વારકાપુરી ભાગ્ય-
શાળી છે કે જ્યાં સોળે કળાઓથી સંપૂર્ણ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન રહે છે. ॥ ૧ ॥
દ્વારકાપુરી શ્રીકૃષ્ણના અંગમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે એમ મેં સાંભળ્યું છે તો એ પુરી
મનુષ્ય લોકમાં શા કારણથી આવી છે અને કયા સમયમાં આવી છે તે કહો. ॥ ૨ ॥
નારદ કહે છે—દ્વારકામાં આવવાનું કારણ તમે પુછ્યું એ બહુજ સાચું કશું કે
જે સાંભળવાથી લોકોને ધાત કરવાના પાપવાળો માણસ પણ શુદ્ધ થાય છે. ॥ ૩ ॥
શર્યાતિ નામનો વૈવસ્વત મનુનો પુત્ર ચક્રવર્તી રાજા હતો. તેણે દશ હજાર વર્ષ સુધી
પૃથ્વીમાં ધર્મની મર્યાદા પ્રમાણે રાજ્ય કર્યું હતું. ॥ ૪ ॥ શર્યાતિના ઉત્તાનબર્હિ,
આનર્ત અને ભૂરિષેણ નામના ત્રણ પુત્રો હતા અને તેઓ સંપૂર્ણ ધર્મ પાળનારાઓ-
માં ઉત્તમ હતા. ॥ ૫ ॥ ઉત્તાનબર્હિને સઘળી પૂર્વદિશા, ભૂરિષેણને સઘળી દક્ષિણ
દિશા અને આનર્તને સઘળી પશ્ચિમ દિશા આપીને શર્યાતિએ ભલામણ કરી કે
“આ સઘળી પૃથ્વી મારી છે, મેં ધર્મની રીતિથી પાળેલી છે અને મેં મારા બળથી

પાલિતા ॥ બલાર્જિતાબલિષ્ઠેનયૂયંતાંપાલયિષ્યથ ॥ ૭ ॥ પિતુર્વચઃ
સમાકર્ણ્યાનર્તોમધ્યમઃસુતઃ ॥ જ્ઞાનીજ્ઞાનમયંવાક્યમુવાચપ્રહસ
ન્નિવ ॥ ૮ ॥

॥ આનર્તઉવાચ ॥ તવેયંનમહીકૃત્સ્નાનત્વપાપાલિતાકાચિ
ત્ ॥ નત્વદ્વલાર્જિતારાજન્વાલિષ્ઠોભગવાન્ભૂવિ ॥ ૯ ॥ મહીશ્રી
કૃષ્ણવેષસ્યતેનૈવપરિપાલિતા ॥ તત્તેજસાજિતાકૃત્સ્નાબલિષ્ઠોનહરેઃ
સમઃ ॥ ૧૦ ॥ સઽવવિશ્વંસ્વકૃતંસૃજત્યત્તિચપાતિચ ॥ સઽવબ્ર
હ્મપરમંકાલઃકલયતાંપ્રભુઃ ॥ ૧૧ ॥ યોઽતઃપ્રવિશ્યભૂતાનિભૂતૈરત્ય
સ્વિલાશ્રયઃ ॥ સવિષ્ણવારૂપોઽધિયજ્ઞોઽસૌપરિપૂર્ણતમઃસ્વયં ॥ ૧૨ ॥
યદ્વયાદ્વાતિવાતોઽયંસૂર્યસ્તપતિયદ્વયાત્ ॥ યદ્વયાદ્વર્ષતેદેવોમૃત્યુશ્ચ
રતિયદ્વયાત્ ॥ ૧૩ ॥ પરિપૂર્ણતમંસાક્ષાચ્છીકૃષ્ણંપરમેશ્વરં ॥
ઞજસર્વાત્મિનારાજન્માહંકારંસમાચર ॥ ૧૪ ॥

॥ નારદઉવાચ ॥ જ્ઞાનંપ્રાપ્તોઽપિશર્યાતિરાક્ષિતઃપુત્રવાકઞ્ચરૈઃ
આનર્તસ્વસુતંપ્રાહરુપાપ્રસ્ફુરિતાધરઃ ॥ ૧૫ ॥

મેળવી છે તો હવે તમે આ પૃથ્વીનું સારી રીતે પાલન કરજો. ॥ ૬ ॥ ૭ ॥ એ
પ્રમાણે પિતાનું વચન સાંભળી વચ્ચેથી દીકરો આનર્ત કે જે જ્ઞાની હતો તેણે હસ-
વાની ઢબથી નીચે પ્રમાણે વચન કહ્યું. ॥ ૮ ॥

આનર્ત કહે છે—હે પિતા ! આ સઘળી પૃથ્વી તમારી નથી, તમે કદી પાળી
નથી અને પોતાના બળથી મેળવી પણ નથી. જગતમાં બળવાન તો એક નારાય-
ણજ છે. ॥ ૯ ॥ સઘળી પૃથ્વી શ્રીકૃષ્ણાવતારનીજ છે, તેમણેજ પાળેલી છે અને
તેમના તેજથી જીતાએલી છે. શ્રીકૃષ્ણ સમાન બીજને કોઈ બળવાન નથી. ॥ ૧૦ ॥
પોતે કરેલા જગતને એ ભગવાનજ સજ છે, પાળે છે અને નષ્ટ કરે છે એ ભગવાનજ
પરબ્રહ્મ છે અને કાળ કે જે વશ્ય કરનારાઓમાં મુખ્ય છે તે પણ ભગવાનનુંજ સ્વ-
રૂપ છે. ॥ ૧૧ ॥ સર્વના આશ્રય રૂપ જે કાળ પદાર્થોની અંદર પ્રવેશ કરીને એક-
થી બીજનો નાશ કરે છે તેજ પોતે સોળે કળાઓથી સંપૂર્ણ અને યજ્ઞોના સ્વામી
નારાયણ છે. ॥ ૧૨ ॥ અત્યંત પરિપૂર્ણ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ કે જેની બીકથી વાયુ વાય
છે, જેની બીકથી સૂર્ય પ્રકાશ કરે છે, જેની બીકથી ઈંદ્ર વૃદ્ધિ કરે છે અને જેની
બીકથી મૃત્યુ સર્વજ પોતાની ગતિ કરે છે તેમનુંજ સઘળી રીતે ભજન કરો. હે
રાજા ! વૃથા અહંકાર નહીં કરો. ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥

નારદજી કહે છે—પોતે જ્ઞાની છતાં પણ પુત્રનાં આવાં વચનરૂપી બાણોથી

॥ શર્પાતિરુવાચ ॥ દૂરંગચ્છાસહુદ્વેગુરુવદ્ધાષસેકયં ॥
યાવદ્ભૂતંતુમેરાજ્યંતાવસ્ત્વંમામહીવસઃ ॥ ૧૬ ॥ યસ્ત્વયારાધિતઃકૃ
ણઃસોઽપિસર્વસહાયકૃતઃ॥નવીનાંકિંમહીતેવૈભગવાનેવદાસ્યતિ॥૧૭

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ ઇત્યુક્તસ્તુતદાનર્તોરાજાનંપ્રાહમા
નદઃ ॥ યત્રતેચમહીરાજ્યંતત્રવાસોનમેભવેતં ॥ ૧૮ ॥ પિત્રા
નિઃસારતોરાજ્ઞાપ્યાનર્તોઽબ્ધિતટંગતઃ ॥ વેલામેત્યતપસ્તેપેવર્ષાણા
મયુતંજલે ॥ ૧૯ ॥ પ્રેમલક્ષણયામત્ત્યાસંતુષ્ટોભગવાન્હરિઃ ॥
તસ્મૈસ્વંદર્શનંદત્વાવરંબ્રૂહીત્યુવાચહ ॥ ૨૦ ॥ કૃતાંજલિપુટોભૂત્વા
નર્તંઉત્થાપશીઘ્રતઃ ॥ નનામકૃષ્ણપાદાઙ્ગરોમાંચીપ્રેમવિદ્વલઃ ॥૨૧॥

॥ આનર્તુવાચ ॥ નમસ્તેવાસુદેવાયનમઃસંકર્ષણાયચ ॥
પ્રચ્યુન્નાયાનિરુદ્ધાયસાત્ત્વતાંપતયેનમઃ ॥ ૨૨ ॥ પિત્રાનિષ્કાસિતો
દેવત્વામહંશરણંગતઃ ॥ દેહિમશ્યંભૂમિમન્યાંયત્રવાસોહિમેભવેત ॥૨૩॥
પોતાની કતિ થઈ માની ક્રોધથી જેના હોઠ ફરકવા લાગ્યા એવા શર્પાતિ રાજ્યએ
તે પોતાના પુત્ર આનર્તને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧૫ ॥

શર્પાતિ કેહે છે—હે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા ! દૂર જા. તું ગુરૂની પેઠે કેમ બોલે છે.
જ્યાં સુધી માઈ રાજ્ય છે ત્યાં સુધી તારે પૃથ્વીમાં રહેવું નહી. ॥ ૧૬ ॥ તે જે
શ્રીકૃષ્ણની આરાધના કરી છે તે ભગવાન જે કે.સર્વને સહાયતા આપનાર છે તે
પણ એ તને નવી પૃથ્વી આપશે કે? ॥ ૧૭ ॥

નારદજી કેહે છે—આ પ્રમાણે પિતાનાં વચન સાંભળી માન આપનારો આ-
નર્ત બોલ્યો કે “ જ્યાં તમારી પૃથ્વી છે અને જ્યાં તમારું રાજ્ય છે ત્યાં મારે રહેવું-
જ નહી ” ॥ ૧૮ ॥ પછી પિતાએ કાહાડી મુકેલા આનર્તે સમુદ્રને કીનારે આવી-
ને દશ હજાર વર્ષ સુધી જળમાં તપશ્ચર્યા કરી. ॥ ૧૯ ॥ એની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ-
થી પ્રસન્ન થયેલા ભગવાને તેને પોતાનું દર્શન દઈને કહ્યું કે “ વરદાન માગ્ય. ”
॥ ૨૦ ॥ એ વચન સાંભળી જેનાં અંગમાં રૂવાડાં ઉભાં થઈ ગયાં એવા આનર્તે
પ્રેમથી વિહ્વલ થઈ હાથ જોડી તુરત ઉભો થઈ ભગવાનના ચરણારવિંદમાં પ્રણામ
કરીને નીચે પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી. ॥ ૨૧ ॥

આનર્ત કેહે છે—આપ કે જે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રહુમ્ન તથા અનિરુદ્ધ એ ચાર
બ્રૂહ રૂપ છે અને ભક્તોના પાલક છે તેમને વારંવાર • પ્રણામ કરું છું. ॥ ૨૨ ॥ હે
પ્રભુ ! મને મારા પિતાએ કાહાડી મુકેલો છે તેથી હું આપને શરણે આવેલો છું
મને બીજી પૃથ્વી આપો કે જ્યાં મારે રહેવાનું થાય. ॥ ૨૩ ॥ ભક્તોના ક્લેશોને

ધ્રુવોઽપિયત્સાદેનયપૌસર્વોત્તમંપદં ॥ તસ્મૈનમોઽગવતેપ્રણતઃકેશહારિણે ॥ ૨૪ ॥

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ આનર્તમાનતંદીનંઽગવાન્દીનવત્સલઃ ॥ પ્રસન્નશ્રીમુખેનાહમેધગંઽભિરયામિરા ॥ ૨૫ ॥

॥ શ્રીઽગવાનુવાચ ॥ અન્યાનમેદિનીલોકેકિંકર્તવ્યંમયાનૃપ ॥ સ્વવચસ્ત્વદ્વતંકર્તુઃકૃત્ત્યાહંપરિતોષિતઃ ॥ ૨૬ ॥ તસ્માદ્દૈવસ્યલોકસ્યવૈકુંઠસ્યપરંતપ ॥ મૂર્ખવંઽયોજનશતંદદામિવિમલંશુભં ॥ ૨૭ ॥

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ ઇત્યુક્ત્વાનર્તનૃપતિંઽગવાન્ઽક્તવત્સલઃ ॥ વૈકુંઠાચ્ચસમુત્પાદ્યમૂર્ખવંઽશતયોજનં ॥ ૨૮ ॥ ચક્રંસુદર્શનંધૃત્વાસમુદ્રેઽમીમનાદિનિ ॥ દધારઽગવાન્દેવસ્તસ્યોપરિવિદેહરાટ્ ॥ ૨૯ ॥ આનર્તોલક્ષવર્ષીતંતત્રરાજ્યંચકારહ ॥ પુત્રપૌત્રસમાપ્યુક્તોરાજન્વૈકુંઠસંપદિ ॥ ૩૦ ॥ ઇદંશ્રુત્વાથશર્યાતિઽપિતાવૈવિસ્મિતોઽગવત્ ॥ આનર્તોનામદેશોઽમૂદાનર્તસ્યપ્રસાદતઃ ॥ ૩૧ ॥ રેવતસ્તસ્યપુત્રોઽમૂચ્છ્રીશૈલસ્યગિરેઃસુતં ॥ સમુત્પાદ્યસ્વહસ્તાભ્યામાનર્તેષુ હરનારા આપ કે જ્ઞમની કૃપાથી ધ્રુવને પણ સર્વોત્તમ પદ મળ્યું છે તેમને હું પ્રણામ કરું છું. ॥ ૨૪ ॥

નારદજી કેહે છે—નમેસા અમે દીનતાવાળા આનર્તનાં એ વચનો સાંભળી દીનપર પ્રેમ રાખનારા ભગવાને પ્રસન્ન થઈને શ્રીમુખથી મેઘનાદ સરખી ગંભીર વાણીથી તેને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૨૫ ॥

ભગવાન કેહે છે—હે રાજકુમાર ! જગતમાં બીજી પૃથ્વી છેજ નહીં માટે મારે શું કરવું. તો પણ તે મને ભક્તિથી પ્રસન્ન કર્યો છે માટે તારાં વચનને સત્ય કરવા સારૂ મારા અલૌકિક વૈકુંઠ લોકમાંથી ધરતીનો નિર્મલ અને સુંદર સો યોજનનો કંઠકો તને આપું છું. ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥

નારદજી કેહે છે—ભક્તવત્સલ ભગવાને આનર્ત રાજાને એ પ્રમાણે કહી વૈકુંઠમાંથી સો યોજનનો ધરતીનો કંઠકો ઉખેડી, ભયંકર નાદવાળા સમુદ્રમાં સુદર્શન ચક્ર ધરીને તે ચક્ર ઉપર રાખી દીધો. ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ હે બહુલાશ્વરાજ ! વૈકુંઠ લોક સરખી સંપત્તિવાળાં તે સ્થાનકમાં આનર્ત રાજાએ દીકરા પોતરાઓ સહિત લાખ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. ॥ ૩૦ ॥ આ વાત સાંભળી આનર્તના શર્યાતિને પણ ભારે વિસ્મય થયો. ભગવાનની કૃપાથી મળેલો એ દેશ આનર્ત રાજાના નામ ઉપરથી આનર્ત (આખા) જ કેહેવાયો. ॥ ૩૧ ॥ એ આનર્તનો પુત્ર ‘ રેવત ’ હતો તેણે

ન્યપાતયત્ ॥ ૩૨ ॥ સોઽમુદ્રેવતનામ્નાપિરૈવતોનામપર્વતઃ ॥ કુશ
સ્થર્લીવિનિર્માયરાજ્યંકૃત્વાથરૈવતઃ ॥ ૩૩ ॥ સમાદાયસ્વકાંકન્યાં
વ્રહ્મલોકંજગમહ ॥ બલદેવવિવાહેઽપિતત્કયાકથિતામયા ॥ ૩૪ ॥
તસ્માદ્ધારાવતીપુણ્યાંમોક્ષદ્વારંવિદુઃસુરાઃ ॥ ૩૫ ॥

इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे द्वारका-
गमनकारणं नाम नवमोऽध्यायः ॥

શ્રીશૈલ પર્વતના પુત્રને પોતાના ખે હાથવતે ઉખેડીને આનર્ત દેશમાં નાખ્યો તેથી
તે દેશમાં રેવતના નામ ઉપરથી એ પર્વત રેવતાચલ (ગિરનાર) કહેવાય છે. પછી
રેવત રાજા દ્વારકાં વસાવી તેમાં રાજ્ય કરી પોતાની કન્યાને લઈને બ્રહ્મલોક-
માં ગયો હતો કે જે કયા મેં તમને બળદેવના વિવાહના પ્રસંગમાં કહી છે. ૩૨।
૩૩ ॥ ૩૪ ॥ આ કારણથી દેવતા દ્વારકાને પવિત્ર અને મોક્ષના સ્થાનક રૂપ
સમજે છે. ॥ ૩૫ ॥

ઈતિ શ્રી ગર્ગસંહિતામાના દ્વારકાખંડમાં નારદજી અને બહુલાશ્વના સંવાદમાં
(દ્વારકાગમન કારણ) એવા નામનો નવમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ દશમોઽધ્યાયઃ ॥

॥ बहुलाश्वउवाच ॥ गोमत्यांहिमहानद्यांचकतीर्थशुभार्थ
दं ॥ कथंजातंबहुमतंतन्मेब्रूहिमहामते ॥ १ ॥

॥ नारदउवाच ॥ अत्रैवोदाहरंतीमभितिहासंपुरातनं ॥
यस्यश्रवणमात्रेणपापहानिःपराभवेत् ॥ २ ॥ अलकेशोराजराजो

અધ્યાય ૧૦ મો.

બહુલાશ્વ પુછે છે—હે મોટી બુદ્ધિવાળા નારદજી ! નહાનદી ગોમતીમાં શુભ
પુરુષાર્થ અપનાઈ અને ધણાઓએ સ્વીકારેલું ચક્રતીર્થ કેવી રીતે થયું છે તે મને
કહો. ॥ ૧ ॥

નારદજી કહે છે—આ વિષયમાં આ એક પ્રાચીન ઇતિહાસ કહેવામાં આવે
છે કે જેને સાંભળવા માત્રથીજ પાપોની અત્યંત હાનિ થાય છે. ॥ ૨ ॥ ભંડારેના

નિધીશોધમમૃત્યુઃ ॥ વૈષ્ણવંયજ્ઞમોરેઝેકૈલાસોત્તરમૂમિષુ ॥ ૩ ॥
 તસ્યયજ્ઞેસ્વયંવિષ્ણુરાગતોવૈસ્વધામતઃ ॥ બ્રહ્માશિવોજંઝમેદીવરુણો
 યાદસાંપતિઃ ॥ ૪ ॥ વાયુર્યમોરવિઃસોમઃક્ષિતિઃસર્વજનેશ્વરી ॥
 ગંધર્વાપ્સરસઃસિદ્ધાઃસર્વેતત્રસમાયયુઃ ॥ ૫ ॥ દેવર્ષયઃસમાજમુસ્ત
 યાબ્રહ્મર્ષયોનૃપ ॥ ધનાધ્યક્ષોઽન્નવત્તસ્યપુત્રસ્તુનલકૂબરઃ ॥ ૬ ॥
 રક્ષાર્યાવીરઞ્ચોઽભૂત્સત્સેવાયાંગજાનનઃ ॥ તથામરુદ્રઃસર્વેપરિવે
 ષણકારિણઃ ॥ ૭ ॥ બાહુલયઃસન્નાપૂજામકરોદ્ધર્મતત્પરઃ ॥ ઘંટા
 નાદઃપાર્શ્વમૌલિઃકુબેરસ્યતુમંત્રિણૌ ॥ ૮ ॥ સર્વશાસ્ત્રવિદાંશ્રેષ્ઠૌ
 દાનાધ્યક્ષૌભૂવતુઃ ॥ એવંહિવિધિવચ્ચજ્ઞોભૂવપરમોત્સવઃ ॥ ૯ ॥
 અધ્વરાવમૃત્યુસ્નાતોરાજરાજોમહામનાઃ ॥ પરંઆગંચદેવેભ્યોવિપ્રેભ્યો
 દક્ષિણામદાતુ ॥ ૧૦ ॥ એવંપૂર્ણેઽધ્વરેમુખ્યેતુષ્ટેદેવર્ષિસત્તમે ॥
 આજગામાયદુર્વાસાદંડીચ્છત્રીજટાધરઃ ॥ ૧૧ ॥ ક્રોધીક્રશઃપાદુકાં
 ઘ્રિદીર્ઘશ્મશ્રુઃક્રશોદરઃ ॥ દર્ઙાસનૃસમિત્પાત્રમૃગચર્મધરઃપરઃ ॥ ૧૨ ॥

સ્વામી, ધર્માત્મા અને મહાસમર્થ અલકાપુરીના રાજા કુબેરજીએ કૈલાસના ઉત્તર
 ભાગમાં વિષ્ણુસંપંથી યજ્ઞ કરવાનો આરંભ કર્યો. ॥ ૩ ॥ તે યજ્ઞમાં પોતે વિષ્ણુ
 ભગવાન પોતાના ધામમાંથી પધાર્યા હતા. બ્રહ્મા, શિવ, ઈંદ્ર, વરુણ, વાયુ, યમ,
 સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી, સર્વલોકોનાં ઈશ્વરી જગદંબા, ગંધર્વો, અપ્સરાઓ અને સિદ્ધલો-
 લોકો એ સર્વે પણ એ યજ્ઞમાં આવ્યાં હતાં. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥ હૈ રાજા ! દેવર્ષિઓ
 અને બ્રહ્મર્ષિઓ પણ આવ્યા હતા. કુબેરજીનો પુત્ર નલકૂબર એ યજ્ઞમાં ધનનો ઉપ-
 રી થયો હતો. ॥ ૬ ॥ વીરભદ્ર યજ્ઞનું રક્ષણ કરવાનું કામ કરતા હતા, ગણપતિ
 મહાત્માઓની સેવાનું કામ કરતા હતા, સઘળા મરત દેવતાઓ પીરસવાનું કામ
 કરતા હતા, ॥ ૭ ॥ કાર્તિકેય સ્વામી ધર્મમાં તત્પર રહીને સભાની પૂજનું કામ
 કરતા હતા અને ઘંટા નાદ તથા પાર્શ્વમૌલિ નામના કુબેરજીના બે મંત્રીઓ કે જ-
 યો સઘળા શાસ્ત્રવેતાઓમાં ઉત્તમ હતા તેઓ દાનાધ્યક્ષ થયા હતા. આવી રીતે
 ભારે ઉત્સવ વાળો તે યજ્ઞ વિધિ પ્રમાણે પુરો કરવામાં આવ્યો. ॥ ૮ ॥ ૯ ॥ યજ્ઞનું
 અનુભૂત જ્ઞાન કરી ઉદાર મનવાળા કુબેરજીએ દેવતાઓને ઉત્તમ ભાગ આપ્યા અને
 બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી. ॥ ૧૦ ॥ એ મુખ્ય યજ્ઞ પુરો થયા પછી અને સર્વે મોટા
 મોટા દેવતાઓ અને ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા પછી દંડ, છત્ર અને જટાને ધારણ કર-
 નાર દુર્વાસા મુનિ ત્યાં આવ્યા. ॥ ૧૧ ॥ એ ક્રોધી મુનિ શરીરે દુષ્પણ હતા, પગમાં
 આંખડીઓ પેહેરી હતી, દાઢી બહુ લાંબી હતી, પેટ પાતળું હતું, અને હાથમાં

તમાગતંસમાગમ્યપૂજયિત્વાવિધાનતઃ ॥ અયમીતઃપરિક્રમ્યકુબેરઃ
પ્રણનામહ ॥ ૧૩ ॥ અદ્યમેસફલંજન્મસફલંમંદિરંચમે ॥ અદ્યમે
સફલોયજ્ઞોબ્રહ્મંસ્વય્યાગતેસતિ ॥ ૧૪ ॥ इत्थंसंतोषितस्तेनदुર્वा
સામગવાન્મુનિઃ ॥ દેવંમનુષ્યધર્માણંપ્રાહપ્રહસિતાનનઃ ॥ ૧૫ ॥

॥ શ્રીદુર્વાસાઽવાચ ॥ ત્વંરાજરાજોધર્માત્માદાનીવિપપરાય
ણઃ ॥ કૃતસ્તેવૈષ્ણવોયજ્ઞોવિષ્ણુસંતોષકારણં ॥ ૧૬ ॥ નયાચિતો
મયાત્વંવૈકાપિયૈશ્રવણપ્રભો ॥ અદ્યૈવયાચનાંકુર્વેજ્ઞાત્વાત્વાંદાનિસ
ત્તમં ॥ ૧૭ ॥ મદ્યાંચાંસફલીકુર્યાસ્તુત્ત્વંદાસ્યામિસદ્ગરં ॥ નચે
ત્ત્વાંઅસ્મસાત્કુર્વેશાપેનાતિભયેનવૈ ॥ ૧૮ ॥ વર્તેતેત્વદ્ગ્રહેસર્વેત્રૈલોક્ય
નિધયોનવ ॥ તાન્મેપ્રયચ્છન્નદ્રંતેતદર્થાગતવાનહં ॥ ૧૯ ॥

॥ શ્રીનારદઽવાચ ॥ एतच्छ्रुत्वा राजराजोदानशील उदार
धीः॥ओमितिप्रतिगृह्णीष्वप्राहतंगुह्यकेश्वरः॥२०॥एवंनिधीन्प्रदास्यं
तं दानाध्यक्षौ निधीश्वरं॥घंटानादपार्श्वमौलिं रुचतुर्लभमोहितौ २ १
દર્શનું આસન, સમિધ અને મૃગચર્મ ધર્યાં હતાં. ॥ ૧૨ ॥ દુર્વાસા આવતાં કુબેર-
જીએ તેમને મળી વિધિ સહિત પૂજા કરી ભયભીતપણાથી પ્રદક્ષિણા કરીને પ્રણામ
કર્યા. ॥ ૧૩ ॥ વળી કહ્યું કે “હે મહામુનિ ! આજ આપના પધારવાથી મારો
જન્મ સફલ થયો. મારું ધર સફળ થયું અને મારો યજ્ઞ પણ સફળ થયો.” ॥ ૧૪ ॥
આ પ્રમાણે કુબેરજીનાં વચન સાંભળી સંતોષ પામેલા મહાત્મા દુર્વસા મુનિએ હસ-
તા મોહોડાથી કુબેરજીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧૫ ॥

દુર્વાસા કેહે છે—હે કુબેરજી ! તમે યક્ષોના રાજા છો, ધર્માત્મા છો, દાતા છો
અને પ્રાહ્મણોના સેવક છો, તમે આ વિષ્ણુ સંપંધી યક્ષ કર્યો તેથી વિષ્ણુ પ્રસન્ન
થયેલા હોવા જોઈએ. ॥ ૧૬ ॥ હે મહાસમર્થ કુબેરજી ! મેં કદી પણ તમારી પાસે
યાચના કરી નથી. તમને મોટા દાતા જાણીને આજજ તમારી પાસે યાચના કરું છું.
॥ ૧૭ ॥ મારી યાચનાને સફળ કરશો તો હું તમને ઉત્તમ વરદાન આપીશ અને
નહી સફળ કરે તો મહાભયંકર શાપથી ભસ્મ કરી નાખીશ. ॥ ૧૮ ॥ ત્રૈલોક્ય-
માના નવે ભંડાર તમારા ધરમાં છે તે મને આપી દીયો. તમારું ભલું થશે. હું એ વા-
સ્તેજ આવેલો છું. ॥ ૧૯ ॥

નારદજી કેહે છે—એ પ્રમાણે દુર્વાસાનાં વચન સાંભળી યક્ષોના આધિપતિ,
મોટા દાતા અને ઉદાર યુદ્ધિવ, કુબેરજીએ હા પાડીને કહ્યું કે “સુખથી સધળા
નિધિઓનો પ્રતિગ્રહ કરો.” ॥ ૨૦ ॥ એ પ્રમાણે કુબેરજી નિધિઓ આપી દેવા

॥ દ્વાવૂચતુઃ ॥ एकोयंब्राह्मणोलोभीनिधिभिःकिंकरिष्यति॥
लक्षंद्रव्यंदेहिचास्मैवृत्तिरक्षतयोत्तरां ॥ २२ ॥

॥ श्रीनारदउवाच ॥ तद्वचःपरुषंश्रुत्वादुर्वासाःक्रोधविग्रहः॥
भ्रूअंगकुटलीभूतेरक्तेनेत्रेचकारह ॥ २३ ॥ स्थलीवसर्वब्रह्मांडंचचा
लनिमिषद्वयं ॥ प्रणतंधनदंवीक्ष्यताभ्यांशापंददौमुनिः ॥ २४ ॥

॥ मुनिरुवाच ॥ घंटानादमहादुष्टपापबुद्धेऽतिलुब्धक ॥ ग्रा
हवत्त्वंधनग्राहीग्रहोभवमहारवल ॥ २५ ॥ पार्श्वमौलिपापबुद्धेधन
लोभमदान्वित ॥ गजवत्प्रेરणांकुर्वस्त्वंगजोभવदुर्मते ॥ २६ ॥

॥ श्रीनारदउवाच ॥ ताभ्यांशाપંમુનિર્દેત્વાનિધીન્નીત્વાકુબે
રતઃ ॥ વરંદદૌપુનસ્તસ્મૈદુર્વાસાદુર્લભંપરં ॥ ૨૭॥ અસ્માદ્દાનાચ્ચદ્વિ
ગુણાભવંતુનિધયોનવ ॥ इत्युक्त्वासनिधिःप्रागादहोतेजीयसांबलं२८

॥ इति श्रीमद्गार्ग्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे
गोमत्सुपाख्यानं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

લાગ્યા ત્યારે ઘંટાનાદ અને પાર્શ્વમૌલિ નામના તેમના બે મંત્રિઓએ પોતાના લાભમાં
મોહિત થઈને કુપેરજીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૨૧ ॥

ઘંટાનાદ તથા પાર્શ્વમૌલિ કહે છે—આ લોભી બ્રાહ્મણ એકલો છે તે સધળા
નિધિઓ લઈને શું કરશે તમે આ બ્રાહ્મણને એક લાખ ધન આપો અને એમ ક-
રીને ભવિષ્યની પોતાની આજીવિકાનું રક્ષણ કરો. ॥ ૨૨ ॥

નારદજી કહે છે—એઓનું એ કાણ વચન સાંભળી ક્રોધની મૂર્તિરૂપ દુર્વાસા-
એ પોતાનાં નેત્રોને રાતાં અને ભમર ચડાવવાથી વાંકાં કર્યાં. ॥ ૨૩ ॥ એ સમયે
બે નિમેષ જટલી વાર તો સધળું બ્રહ્માંડ ખાંધેલા મેડાની પેઠે ધ્રુજ્યું. કુપેરજીને પગ-
માં પ્રણામ કરતા જોઈ દુર્વાસાએ પેહેલા બે મંત્રીઓને નીચે પ્રમાણે શાપ
દીધો. ॥ ૨૪ ॥

દુર્વાસા કહે છે—હે પાપબુદ્ધિવાળા ! મહા દુષ્ટ ! મહાખલ ! અતિ લોભીઆ !
ઘંટાનાદ ! તું ઝૂડની પેઠે ધનને પકડી રાખનાર છે માટે ઝૂડ થઈજ. ॥ ૨૫ ॥ હે
ધનના લોભ તથા મદવાળા ! પાપ બુદ્ધિ ! દુર્મતિ ! પાર્શ્વમૌલિ ! તું હાથીની પેઠે
મસ્તપણથી પ્રેરણા કરે છે એટલા માટે હાથી થઈજ. ॥ ૨૬ ॥

નારદજી કહે છે—એ પ્રમાણે દુર્વાસાએ તેઓને શાપ દઈ કુપેરજીની પાસેથી
ભંડાર લઈ પછી કુપેરજીને બીજાને ન મળે એકુંધારદાન આપ્યું કે “ આ દાનના
પ્રભાવથી તમારી પાસે નવે ભંડાર ખમણા ધનવા પેહોજો.” એ પ્રમાણે કહી દુર્વાસા

ભંડારેને લઈને ત્યાંથી ગયા. અહો ! તેજસ્વીઓનું સામર્થ્ય અપાર હોય છે. ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥

પતિશ્રી ગર્ગસંહિતામાના દ્વારકાખંડમા નારદજી અને બહુલાચ્ચના સંવાદમાં
(ગોમત્યુપાખ્યાન) એવા નામનો દશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ એકાદશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ કુબેરમંત્રિણૌદીનૌવિપ્રશાપવિમોહિતૌ ॥
તત્રસાક્ષાત્સ્વયંવિષ્ણુઃપ્રાહતૌશરણંગતૌ ॥ ૧ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥ મદર્ચાસંયુતેયજ્ઞેભવંતૌદુઃસ્વસંયુતૌ ॥
બ્રાહ્મણાનાંવચોહંવૈદૂરીકર્તુનચક્ષમઃ ॥ ૨ ॥ ભવતંગ્રાહમાતંગૌપુત્રં
હિયુવયોર્યદા ॥ તદાવૈમત્સસદિનપ્રકૃતિસ્વાંગમિષ્યયઃ ॥ ૩ ॥

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ ઇત્યુક્તૌહરિણાતૌદ્વૌરાજરાજસ્યમંત્રિ
ણૌ ॥ વમૂવતુર્ગ્રાહગજૌજાતિસ્મરણસંયુતૌ ॥ ૪ ॥ ઘંટાનાદોઽન્ન
દગ્રાહોગોમત્યાંચરાતંસમાઃ ॥ વિકરાલોમહાર્જીમમહાપ્રૌઢવપુર્ધરઃ ॥
૫ ॥ પાર્શ્વમૌલિર્ગર્જેદ્રોઽમૂઢૈવતસ્યગિરર્વને ॥ ચતુર્દતઃકજ્જલાન્નઃ

અધ્યાય ૧૧ મો.

નારદજી કહે છે—કુબેરજીના બે મંત્રીઓ તો બ્રાહ્મણના શાપથી મુંઝાઈ રાંક થઈને વિષ્ણુને શરણે ગયા. તેઓને સાક્ષાત્ સ્વરૂપનાં દર્શન દઈને વિષ્ણુએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧ ॥

વિષ્ણુ કહે છે—જ્યાં માંડ પૂજન થતું હતું એવા યજ્ઞમાં તમે દુઃખ પામ્યા એ મને ઠીક લાગતું નથી તો પણ બ્રાહ્મણોના વચનને મિથ્યા કરવાને હું સમર્થ નથી. ॥ ૨ ॥ તમે જૂડ અને હાથી થઈને જ્યારે યુદ્ધ કરશો ત્યારે મારી કૃપાથી પાછા પોતાની સ્થિતિને પ્રાપ્ત થશો. ॥ ૩ ॥

નારદજી કહે છે—વિષ્ણુએ આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરતાં એ બે કુબેરજીના મંત્રીઓ જૂડ અને હાથીરૂપ થયા પણ તે અવતારમાં તેઓને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ રહ્યું. ॥ ૪ ॥ ઘંટાનાદ તો ગોમતીમાં વિકરાલ, મહાભયંકર અને ભારે મોટા શરીર વાળો જૂડ થયો. ગોમતીમાં રહેલો તેનો સો વર્ષ નીકળી ગયા. ॥૫॥ પાર્શ્વમૌલિ ગિર-

પૃષ્ઠપ્રાચ્યોધનુશતં ॥ ૬ ॥ વંજુલૈઃકુરવૈઃકુંદૈર્બદરૈર્વેત્રવેણુભિઃ ॥ રં
 માભૂર્જવરૈર્યુક્તેકોવિદારાસનાર્જુનૈઃ ॥ ૭ ॥ મંદારપાટલાશોકચૂત
 ચંપકચંદનૈઃ ॥ પનસોદુંબરાશ્વત્યરવર્જૈર્બીજપૂરકૈઃ ॥ ૮ ॥ પ્રિયા
 લામ્બાત્તકાષ્ઠૈશ્ચક્રમુકૈઃપરિમંડિતે ॥ રૈવતસ્પવનેદીર્ઘેવિચચારમહા
 ગજઃ ॥ ૯ ॥ એકદામાધેવેમાસિગજેન્દ્રોગિરિગહ્વારાત્ ॥ સ્નાતુંતાંગો
 મતીંગંગામાયયૌસગ્ગણોનદન્ ॥ ૧૦ ॥ ચિરંસમવગાહ્યાપ્સુશુંઢાદંઢે
 રિતસ્તતઃ ॥ કરેણૂઃકલ્પાન્સર્વાન્સ્લાપયમાસનાગરાટ્ ॥ ૧૧ ॥
 મહાન્યાહોપિતત્રસ્થોબલીયાન્દૈવનોદિતઃ ॥ અગ્રહીચ્ચરણેનાગંક્રો
 ધપૂરિતવિગ્રહઃ ॥ ૧૨ ॥ યેનૈવતદ્દૃહેનીતોગજેન્દ્રોબલદર્પિતઃ ॥ તમા
 કૃષ્ણવહ્નિઃપ્રાપ્તઃપુનસ્તેનવિકર્ષિતઃ ॥ ૧૩ ॥ કરેણવશ્ચકલભાસ્તં
 તારપિતુમક્ષમાઃ ॥ એવંતયોર્યુધ્ધતોશ્ચકર્ષતોર્બહિરંતરં ॥ ૧૪ ॥
 પંચાશત્પંચવર્ષાણિવ્યતીયુઃપશ્યતાંસતાં ॥ એવંકશ્મલમાપન્નોગજો
 જાતિસ્મરોમહાન્ ॥ ૧૫ ॥ પ્રેમલક્ષ્ણયાગત્યાહરિપાદકૃતાશ્રયઃ
 સસ્મારશ્રીહરિંદેવંમૃત્યુપાશવશંગતઃ ॥ ૧૬ ॥

નાર પર્વતના મોટા વનમાં ચાર દાંતવાળો, આંજળી સરખો અને ચારસો હાથ ઊંચો
 તથા આડો હાથી થયો. ॥ ૧૬ ॥ નેતર, કુરબક, ડોલર, ખોરડી વંજુલ, વાંસ, કેળ,
 ભૂર્જ, વડ, કેવિદાર, દેવદાર, ખીખલ, મંદાર, પાટલ, આસોપાલવ, આંખા, ચંપક,
 ચંદન, ફનસ, ઊંખરા, પીપળા, ખજુરી, ખીજેરાં, રાણ, જંગલી આંખા, હાકુસ આંખા,
 અને સોપારી ઈત્યાદિ વૃક્ષોથી શોભી રહેલા ગિરનાર પર્વતના મોટા વનમાં એ મોટો
 હાથી ફરતો હતો. ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ ૯ ॥ એક દિવસે વૈશાખ મહીનામાં પર્વતની
 ઝાડીમાંથી પોતાનાં ટોળાં સહિત ગર્જના કરતો કરતો એ હાથી ગોમતીજીમાં નાહા-
 વા સાડ ગયો. ॥ ૧૦ ॥ પાણીમાં ઘણીવાર સુધી નાહી સુંઢવતે ચારે કોર પાણીને
 હલાવતો હાથી હાથણીઓને અને ખર્યાઓને નવરાવવા લાગ્યો. ॥ ૧૧ ॥ એટ-
 લીવારમાં ત્યાં રહેલા મહા બળવાન મોટા જૂડે દેવની પ્રેરણાથી ક્રોધથી વ્યાપ્ત થઈને
 તે હાથીનો પગ પકડી લીધો. ॥ ૧૨ ॥ એ જૂડ તે બળવાન હાથીને પાણીની
 અંદર લઈ જવા લાગ્યો અને હાથી પાછો જૂડને ખેંચીને બાહાર લાવવા લાગ્યો.
 ॥ ૧૩ ॥ હાથણીઓ કે ખર્યાં કોઈપણ તેને કાહાડવાને સમર્થ થયાં નહીં. આ
 પ્રમાણે અંદર તથા બાહાર પરસ્પરને ખેંચ્યા કરતાં એ જૂડ અને હાથીને લડતાં
 લડતાં સહુ જાણે એમ પંચાવન વર્ષ નીકળી ગયાં, પ્રમાણે કષ્ટ પ્રાપ્ત થતાં મૃત્યુ-
 ના પાશને વશ થએલો અને જેને પૂર્વજન્મ સાંપેલો હતો એવો એ મોટો હાથી

॥ શ્રીગજેન્દ્રઊવાચ ॥ શ્રીકૃષ્ણકૃષ્ણસરવરુણિવપુર્વધાનકૃ
ષ્ણાપદુદ્ધરણનાથસુરેશવિષ્ણો ॥ પૂર્ણપ્રભોપરમપાવનપુણ્યકીર્તેમાંપા
હિપાહિપરમેશ્વરપાપપાશાત્ ॥ ૧૭ ॥

॥ શ્રીનારદઊવાચ ॥ એવંગ્રાહગૃહીતાંગંસ્મરંતંચહરિંહરિઃ ॥ જ્ઞા
ત્વારુદ્યસ્વગંવેગાદધાવદ્દીનવત્સલઃ ॥ ૧૮ ॥ સ્વયંસ્વગાત્સમુત્તીર્થ
ધાવંશ્ચંક્રંસમાક્ષિપત્ ॥ ચક્રપ્રાપ્તેઃપૂર્વમેવગ્રાહસ્પાપિશિરોદ્ધૃતં ॥ ૧૯ ॥
દૈન્યેપ્રાપ્તેધનભિવદેહાદ્વિન્નંભૂવહ ॥ પશ્ચાત્પતિતંચક્રંગોમત્પા
શ્વદ્વદેનદત્ ॥ પાપાણનિચયાન્સર્વાશ્વક્રાકારાંશ્વકારહ ॥ ૨૦ ॥
તન્નેમિસંઘર્ષભવંચક્રતીર્થેશુભાવહં ॥ તચ્ચક્રદર્શનાદ્રાજન્બ્રહ્મહત્યાં
પ્રમુચ્યતે ॥ ૨૧ ॥ ગ્રાહશ્ચિન્નશિરાભૂત્વાપૂર્વરૂપંદધારહ ॥ શ્રીકૃ
ષ્ણાનુગ્રહાદ્વસ્તીદિવ્યરૂપોભૂવસઃ ॥ ૨૨ ॥ પરિક્રમ્યહરિંનત્વાસ્તુ
ત્વાદેવંકૃતાંજલિઃ ॥ કુવેરમંત્રિણૌતૌદ્વૌજન્મતુઃસ્વપદંપુનઃ ॥
॥ ૨૩ ॥ દેવેષુપુષ્પવર્ષત્સુજયધ્વનિનદત્સુચ ॥ જગામભગવાન્સા
પ્રેમલક્ષણા ભક્તિથી ભગવાનના ચરણનો આગ્રય કરીને તે ભગવાનનું સ્મરણ કરવા
લાગ્યો. ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥

હાથી સ્તુતિ કરે છે—હે શ્રીકૃષ્ણ ! હે અર્જુનના મિત્ર ! હે યાદવના સ્વરૂપ-
ને ધારણ કરનાર ! હે દ્રૌપદીના દુઃખને મટાડનાર ! હે નાથ ! હે દેવતાઓના સ્વા-
મી ! હે વિષ્ણુ ! હે પૂર્ણ ! હે પ્રભુ ! હે પરમ પાવન ! હે પવિત્ર કીર્તિવાળા ! હે
પરમેશ્વર ! આ પાપના પાશમાંથી મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. ॥ ૧૭ ॥

નારદજી કહે છે—એ પ્રમાણે ઝૂડે પકડેલા હાથીને પોતાનું સ્મરણ કરતો
જાણી દીનવત્સલ ભગવાન ગરૂડજી ઉપર ખેંચીને તુરત ત્યાં દોડી પોહોડ્યા. ॥ ૧૮ ॥
પોતે ગરૂડજી ઉપરથી ઉતરી દોડી જઈને ઝૂડ ઉપર ચઢ ફેંક્યું. જેમ ધન દીનતા
આવ્યા પેહેલાંજ શરીરથી જુદું પડી જાય તેમ ઝૂડનું અણુત માથું ચક્ર પોહોડ્યા
પેહેલાંજ શરીરમાંથી જુદું થઈ ગયું. ચક્ર તો ગાજતું ગાજતું તે પછી ગોમતીના
ઘામાં પડ્યું અને ત્યાં પડીને તેણે તે સ્થલના સઘળા પાપાણને ચક્રાકાર કરી દીધા.
॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ હે રાજા ! એ ચક્રના પાટા ધસાવાથી ત્યાં શુભકારી ચક્રતીર્થ
થયું છે કે જેનાં ચક્રોનાં દર્શનથી બ્રહ્મહત્યા પણ મટી જાય છે. ॥ ૨૧ ॥ માથું
કપાઈ પડ્યા પછી ઝૂડ મટીને ધંટાનાક થઈ રહ્યો અને હાથી પણ ભગવાનના અ-
નુગ્રહથી દિવ્યરૂપવાળો પાર્શ્વમૌલિ થઈ રહ્યો. ॥ ૨૨ ॥ એ ખે કુવેરજીના મંત્રિઓ
હાય બેડી ભગવાનને પ્રદક્ષિણા ॥ પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરીને પાછા પોતાના સ્થા-

ક્ષાત્સ્વકંધામઠ્ઠતે:પરં ॥ ૨૪ ॥ ચક્રતીર્થકથામેનાંયઃશૃણોતિ
 નરોત્તમઃ ॥ ચક્રતીર્થસ્નાનફલસંપ્રાપ્તોતિનસંશયઃ ॥ ૨૫ ॥
 ગજગ્રાહકયાંપુણ્યાંયઃશૃણોતિસમાહિતઃ ॥ દુઃસ્વપ્નંનશ્યતેતસ્યસુ
 સ્વપ્નંભવતિધ્રુવં ॥ ૨૬ ॥

॥ ઇતિ શ્રીમદ્ગર્ગાચાર્યસંહિતાયાં શ્રીદ્વારકાખંડે નારદવહુલાશ્વસંવાદે
 ચક્રતીર્થોત્પત્તૌ ગજગ્રાહમોક્ષોનામૈકાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૧ ॥

નકમાં ગયાં. ॥ ૨૩ ॥ દેવતાઓ પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરતાં અને 'જય જય' એવા
 નાદ કરતાં પોતે સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાન પણ પોતાના અકૃત્રિમ ધામમાં પધાર્યા.
 ॥ ૨૪ ॥ જે ઉત્તમ આ ચક્રતીર્થ સંબંધી કથા સાંભળે તેને ચક્રતીર્થમાં નાહ્યાનું ફળ
 થાય એમાં સંશય નથી. ॥ ૨૫ ॥ જે માણસ જિતેન્દ્રિય રહીને આ હાથીની અને
 ઝૂડની પવિત્ર કથા સાંભળે તેનું દુઃસ્વપ્ન મટી જાય છે અને અવશ્ય સુસ્વપ્ન થાય છે.
 (નરસું સ્વપ્ન નરસું ફળ નહીં આપતાં સાડું ફળ આપે છે.) ॥ ૨૬ ॥

ઇતિ શ્રી ગર્ગસંહિતામાના દ્વારકાખંડમાં નારદહુલા અને બહુલાશ્વના સંવાદમાં
 'ચક્રતીર્થોત્પત્તિ' એવા નામનો અગીયારમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ શંખોદ્ધારેતીર્થમુખ્યેસ્વર્ણદાનંદદાતિ
 યઃ ॥ સગચ્છેદ્વૈષ્ણવંલોકંસર્વોપદ્રવવર્જિતં ॥ ૧ ॥ શ્રીકૃષ્ણમક્તઃ
 શાંતાત્માત્રિતોનામમહામુનિઃ ॥ તીર્થયાત્રાપ્રસંગેનપ્રાપ્તઆનર્તમૂમિ
 ષુ ॥ ૨ ॥ દૃષ્ટ્વાશુભંસરઃસ્નાત્વાહરેઃપૂજાંચકારહ ॥ તત્પૂજાયાંમહા
 શંખંતસ્મિન્ધ્યાનગતેમુનૌ ॥ ૩ ॥ ચૌરયામાસકક્ષીવાંસ્તસ્યશિષ્યોઽ

અધ્યાય ૧૨ મો.

નારદહુલે કહે છે—જે માણસ શંખોદ્ધાર નામના ઉત્તમ તીર્થમાં પ્રાહ્મણને સો-
 નાનું દાન આપે તે માણસ જેમાં કોઈ પણ ઉપદ્રવ નથી એવા વિષ્ણુના લોકમાં
 જાય છે. ॥ ૧ ॥ શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત અને શાંત અંતઃકરણ વાળા 'ત્રિત' નામના
 એક મોટા મુનિ તીર્થયાત્રાના પ્રસંગથી ઓખાદેશ ગયા હતા. ॥ ૨ ॥ એ મુનિ
 ત્યાં એક સુંદર સરોવર જોઈ તેમાં નાહીને ભગવાનની પૂજા કરવા બેઠા. પૂજા કર-

તિલોત્તમઃ ॥ પૂજાશંખંગતંવીક્ષ્યક્રુદ્ધઃપ્રાહત્રિતોમુનિઃ ॥ ૪ ॥ યેન
 નીતસ્તુમેશંશ્વઃસશંખોઽભવતુધ્રુવં ॥ તદૈવશંશ્વરૂપોઽભૂત્કક્ષીવાઞ્ચછાપ
 પીઢિતઃ ॥ ૫ ॥ તત્પાદયોર્નિપતિતઃપાહિમામિત્યુવાચહ ॥ શીઘ્રંશાંત
 સ્થિતઃપ્રાહદુર્મેતેર્કિઠ્ઠતંત્વયા ॥ સ્તેયદોષાદ્દુંક્ષવપાપંમદ્વચોનેમૃષાઞ્
 વેત ॥ ૬ ॥ ઞજશ્રીકૃષ્ણપાદાબ્જંસતેમોક્ષંકરિષ્યતિ ॥ ઇત્યુક્ત્વાયા
 ગતેરાજંસ્થિતેદેવેમહામુનૌ ॥ ૭ ॥ સરોવરેનિપતિતઃકક્ષીવાઞ્ચશંશ્વરૂપ
 ધૃક્ ॥ પ્રવદન્કૃષ્ણકૃષ્ણોતિશતવર્ષાસ્થિતોઽભવત ॥ ૮ ॥ પરિપૂર્ણતમઃ
 સાક્ષાદ્ભગવાન્નત્કવત્સલઃ ॥ આગત્યસરસસ્તીરંમામૈષ્ટેત્યભયંદદૌ ॥
 ૧ ॥ તાંમેઘનાદગંઘીરાંગિરંશ્રુત્વાજલેચરઃ ॥ ચુક્રોશપાહિપાહીતિ
 દેવદેવજગત્પતે ॥ ૧૦ ॥ ઞુજગેંદ્રભોગરુચાભુજેનભગવાન્પ્રભુઃ ॥ શં
 શ્વઞ્નત્કંગજમિવપ્રોજ્જહારદયાપરઃ ॥ ૧૧ ॥ તદૈવદિવ્યરૂપોઽભૂચ્છંશ્વ
 રૂપંવિહાયસઃ ॥ કૃતાંજલિર્હરિન્નત્વાસ્તુતિંચક્રેતદાર્દ્રકઃ ॥ ૧૨ ॥

તાં ધ્યાનમાં લાગી ગયા તે સમયે ‘કક્ષીવાન્’ નામના તેમના એક શિષ્યે અત્યંત
 લોભથી પૂજના મોટા શંખને ચોરી લીધો. પૂજના શંખને ગએલો જોઈ ત્રિતમુનિ
 બોલ્યા કે ॥ ૩ ॥ ૪ ॥ “જે ધણી મારા શંખને લઈ ગયો હોય તે અવશ્ય શંખ
 થઈ જશે” શાપથી પીડાએલો કક્ષીવાન્ તુરતશંખરૂપ થઈ ગયો. ॥ ૫ ॥ એ ક-
 ક્ષીવાન્ ત્રિતના પગમાં પડીને બોલ્યો કે “મારી રક્ષા કરો.” તુરત શાંત થએલા
 ત્રિત મુનિએ કહ્યું કે “અરે દુર્મેતિ ! તેં આ કામ શું કર્યું તું ચોરીના દોષને લીધે
 પાપ ભોગવ્ય. મારું વચન મિથ્યા થવાનું નથી. ॥ ૬ ॥ તું શ્રીકૃષ્ણના ચરણારવિ-
 દનું ભજન કરત્યે એટલે તે તારો છુટકારો કરશે” હે રાજા ! એટલું કહીને મોટા
 મુનિ ત્રિત ત્યાંથી ગયા અને કક્ષીવાન્ તો શંખનું રૂપ ધરીને સરોવરમાં પડ્યો તે કૃષ્ણ
 કૃષ્ણ એમ બોલતો બોલતો તેમાંજ સો વર્ષ સુધી રહ્યો. ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ પછી ભક્ત-
 વત્સલ સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણે તે સરોવરને કાંઠે આવીને (ખીશ માં) એમ
 અભય દાન દીધું. ॥ ૯ ॥ એ મેઘનાદ જેવી ગંભીરવાણી સાંભળીને શંખ ખરકીને
 બોલ્યો કે “હે દેવના દેવ ! હે જગતના પતિ ! રક્ષા કરો, રક્ષા કરો.” ॥ ૧૦ ॥
 તે સમયે દયાળુ ભગવાને સર્પના શરીર જેવા સુંદર હાથથી આગળ જેમ હાથીને
 ઠાહાડ્યો હતો તેમ પોતાની ભક્તિ કરનારા શંખને આહાર ઠાહાડ્યો. ॥ ૧૧ ॥ તે
 સમયેજ શંખનું રૂપ છુટી જતાં વિન્ય રૂપ થએલા અને ભક્તિથી ભીજએલા કક્ષી-
 વાને હાથ જોડી ભગવાનને પ્રણામ કરીને નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી. ॥ ૧૨ ॥

॥ કક્ષીવાનુવાચ ॥ વાસુદેવનમસ્તેસ્તુગોવિંદપુરુષોત્તમ ॥
 દીનવત્સલદીનેશદ્વારકેશપરેશ્વર ॥ ૧૩ ॥ ધ્રુવેધ્રુવપદંદાત્રેખલ્હાદ
 સ્પાર્તિહારિણે ॥ ગજસ્પોદ્ધારિણેતુભ્યંબલેર્બલિવિદેનમઃ ॥ ૧૪ ॥
 દ્રૌપદીચીરસંતાનકારિણેહરપેનમઃ ॥ ગરાગ્નિવનવાસેભ્યઃપાંડવાનાં
 સહાયિને ॥ ૧૫ ॥ યાદવત્રાણકર્ત્રેચશક્રાદામીરરક્ષિણે ॥ ગુરુ
 માતૃદ્વિજાનાંચપુત્રદાત્રેનમોનમઃ ॥ ૧૬ ॥ જરાસંધનિરોધાર્તનૃપા
 ણાંમોક્ષકારિણે ॥ નૃગસ્પોદ્ધારિણેસાક્ષાત્સુદામ્નોદૈન્યહારિણે ॥ ૧૭ ॥
 વાસુદેવાયઋણાયનમઃસંકર્ષણાયચ ॥ પ્રદ્યુમ્નાયાનિરુદ્ધાયચતુર્વ્યૂ
 હાયતેનમઃ ॥ ૧૮ ॥ ત્વમેવમાતાત્વપિતાત્વમેવત્વમેવબંધુશ્ચસર્વા
 ત્વમેવ ॥ ત્વમેવવિદ્યાદ્રવિર્ણત્વમેવત્વમેવસર્વમમદેવદેવ ॥ ૧૯ ॥

॥ શ્રીનારદુવાચ ॥ એવંસ્તુત્વાર્હરિરાજન્કક્ષીવાન્મેમપૂરિતઃ ॥
 વિમાનવરમાસ્થાયયાદવાનાંચપશ્યતાં ॥ ૨૦ ॥ વિશ્વાજયન્દશ
 દિશઃશતસૂર્યસમપ્રભઃ ॥ જગામવૈષ્ણવંલોકંસર્વોપદ્રવવર્જિતં ॥ ૨૧ ॥

કક્ષીવાન્ સ્તુતિ કરે છે—હે વાસુદેવ ! હે ગોવિંદ ! હે પુરુષોત્તમ ! હે દીનવ-
 ત્સલ ! હે દીન નાથ ! હે દ્વારકાના નાથ ! હે પરમેશ્વર ! આપને પ્રણામ હોજો.
 ॥ ૧૩ ॥ આપ કે જે ધ્રુવને ધ્રુવપદ આપનાર, પ્રહ્લાદની પીડાને હરનાર, ગન્ધર્વોના ઉદ્ધાર
 કરનાર અને બલિરાજાએ અર્પણ કરેલા ઉપહારને જાણનાર છો તેમને પ્રણામ કરું
 છું. ॥ ૧૪ ॥ આપ શ્રીકૃષ્ણ કે જે દ્રૌપદીને અનેક વસ્ત્રો પૂરનાર અને પાંડવોને
 ઝેર, અગ્નિ તથા વનવાસના ભયમાં સહાયતા આપનાર છો તેમને પ્રણામ કરું છું.
 ॥ ૧૫ ॥ આપ કે જે યાદવોનું રક્ષણ કરનાર, ઈંદ્રના કોપથી ગોકુલની રક્ષા કરનાર
 અને ગુરુને, માતાને તથા બ્રાહ્મણને પુત્ર આપનાર છો તેમને વારંવાર પ્રણામ કરું છું.
 ॥ ૧૬ ॥ આપ કે જે જરાસંધના ખંધથી પીડાયેલા રાજાઓને છોડાવનાર, સાક્ષાત્
 નૃગ રાજાના ઉદ્ધાર કરનાર અને સુદામાની દીનતાને હરનાર છો તેમને પ્રણામ કરું
 છું. ॥ ૧૭ ॥ આપ કે જે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધ એ રીતે ચાર-
 વ્યૂહ રૂપ શ્રીકૃષ્ણ છો તેમને પ્રણામ કરું છું. ॥ ૧૮ ॥ હે દેવના દેવ ! મારા આપ-
 જ માતા છો, આપજ પિતા છો, આપજ બંધુ છો, આપજ સખા છો, આપજ વિ-
 દ્યા છો, અને બન પણ આપજ છો. માઈ સઘળું આપજ છો. ॥ ૧૯ ॥

નારદજી કહે છે—હે રાજા ! સૌ સૂર્ય સરખા તેજવાળો અને દશે દિશાઓને
 શોભાવતો કક્ષીવાન્ એ પ્રમાણે પ્રેમના પૂરથી ભગવંતુની સ્તુતિ કરી યાદવો જોતાં
 છતાં ઉત્તમ વિમાનમાં બેસીને સઘળા ઉપદ્રવોથી રાની વૈકુંઠ લોકમાં ગયો. ૨૦ ॥ ૨૧

શંખોદ્ધારઃકૃતોયસ્મિન્હરિણામૈથિલેશ્વર ॥ તસ્માત્તીર્થમહાપુણ્યંશં
 સ્વોદ્ધારકથાંગતં ॥ ૨૨ ॥ શંખોદ્ધારકથામેતાંયઃશૃણોતિનરોત્તમઃ॥
 શંખોદ્ધારસ્નાનફલંલભતેવૈનસંશયઃ ॥ ૨૩ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासंहितायां श्रीद्वारकाखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे
 शंखोद्धारमाहात्म्यं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

હે બહુલાશ્વરાજ ! તે સ્થલમાં ભગવાને એ પ્રમાણે શંખનો ઉદ્ધાર કર્યો તેથી એ
 મહાપવિત્ર તીર્થ (શંખોદ્ધાર) એવા નામથી ઠેઠેવાયું છે. ॥ ૨૨ ॥ જે ઉત્તમ મા-
 નુસ આ શંખોદ્ધારની કથા સાંભળે તેને શંખોદ્ધારમાં સ્નાન કર્યાનું ફળ થાય એમાં
 સંશય નથી. ॥ ૨૩ ॥

इति श्री भगवद्गीतासंहितायाम् द्वारकाखण्डे नारदबहुलाश्वसंवादे
 'शंखोद्धार माहात्म्य' एवा नाम्नो धारमो अस्याथ संपूर्ण.

આ પુસ્તકને પ્રથમથી આશ્રય આપનાર સદ્ગૃહસ્થોનાં નામ.

મુંબઈ.

- ૧૦ શેઠ મુલજી જેઠા હ. વલ્લભદાસ.
- ૬ „ રામજી લક્ષ્મીદાસ.
- ૫ „ જુઠા કાનજી સુત કાળીદાસ.
- ૪ „ ઠાકરશી મુલજી.
- ૩ „ જીરામ નારાયણ.
- ૩ „ વકીલ વિઠ્ઠલ ભાભી દાજી.
- ૨ „ મેઘજી ગોવિંદ.
- ૨ „ પરસોત્તમ લક્ષ્મીદાસ.
- ૨ „ ગોકલદાસ કોરજી.
- ૨ જીરશી ગીગા પરધાન.
- ૨ શેઠ રામદાસ ભાણજી.
- ૨ „ મોરારજી ગોકલદાસ.
- ૨ „ ચત્રભુજ શીવજી.
- ૨ „ મનજી નરસી.
- ૨ જીરશી વસનજી હીરજી.
- ૨ શેઠ કાનજી દ્વારકાદાસ.
- ૨ „ ગીરધરદાસ જેઠા.
- ૨ શા. કાનજી ધરમસી.
- ૧ શેઠ હેમરાજ કાનજી હ. સુંદરજી.
- ૧ „ ગોરધનદાસ રતનસી.
- ૧ „ રણછોડદાસ કાનજી.
- ૧ „ દેવીદાસ દામોદર.
- ૧ „ કેશવજી મદનજી.
- ૧ „ નથુ ખીમજી અખોટી.
- ૧ „ ગોકલદાસ મુરારજી.
- ૧ „ માધવજી ઠાકરશી.
- ૧ „ મનજી ગિરધર.
- ૧ „ ખટાઉ ખીમજી.
- ૧ „ ધરમશી વસંતદાસ.
- ૧ „ ગોવિંદ કારા.

- ૨૫ શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી.
- ૫ „ ગોરધનદાસ ખટાઉ.
- ૪ „ ગોરધનદાસ ગોકલદાસ.
- ૩ ચંપક-આપાજી કેળકર (દ્વારકા)
- ૧ શેઠ ખીમજી રવજી સનસનની કુંપની.
- ૧ શેઠ ધરમશી કાનજી.
- ૧ શેઠ મુરજી કલ્યાણજી રાજડા
(ખંભાળીયું.)
- ૧ શા. હરીદાસ ગોવંજી (નગર)
- ૧ ખાઈ રેવા પ્રભાશંકર (નગરકન્યા-
શાળા.)
- ૧ શા. માધવજી વી. છગનલાલ.
- ૧ ઠક્કર માણુકલાલ ત્રીકમદાસ.
- ૧ શેઠ વિરજી ખેતશી ખંગાળી.
- ૧ „ કલ્યાણજી હંસરાજ ખંગાલી.
- ૧ „ સામજી શીવજી હ. ઝીણા
શવરામ.
- ૧ „ માધવજી કુરજી હ. ઝીણા
શવરામ.
- ૧ શા. પુરષોત્તમદાસ ઈછાલાલ.
- ૧ ઠક્કર પુરસોત્તમ સામજી.
- ૧ શેઠ હરગોવન અતુ.
- ૧ „ ત્રીકમદાસ માધવજી.
- ૧ જીસિ જેઠા ખીમજી.
- ૧ શેઠ કુરજી સુરજી.
- ૧ શા. દેવીદાસ ભગવાનદાસ.
- ૧ ઠક્કર નથુ લખમીદાસ ગાંધી (દ્વારકા)
- ૧ ભટ રતનજી હરજી. (ગીરનારા.)
- ૧ ઠક ધરમશી લાલજી.
- ૧ નારાણદાસ ખીમજી.

- ૧ શા. નગીનદાસ જેઠીસનદાસ.
 ૧ ઠક્કર લાલજી પરષોત્તમ.
 ૧ શેઠ લખમીદાસ લીલાધર.
 ૧ બની દયારામ માવજી (ગિરનારા)
 ૧ ઠક્કર રામજી જરામ.
 ૧ „ વસનજી ઝવેરી.
 ૧ „ રણછોડ જગાણી.
 ૧ શેઠ લીલાધર સામજી બદવજી.
 ૧ „ વસનજી બદવજી.
 ૧ ઠક્કર લાલજી દામોદર.
 ૧ „ દામોદર કાનજી.
 ૧ „ કલ્યાણજી જીવરાજ.
 ૧ શેઠ જમનાદાસ દેવીદાસ.
 ૧ „ વાલજી સામજી.
 ૧ જોસિ વેલજી દેવજી (પોકરણા)
 ૧ શેઠ રૂપસીંગ મથુરાદાસ લવજી.
 ૧ રાજેશ્રી નૃસિંહપ્રસાદ હરીપ્રસાદની •
 પુસ્તકશાલા.
 ૧ શેઠ વાલજી નેણશી.
 ૧ ઠક્કર લાલજી સુંદરજી.
 ૧ જોસી ઉકા બલદેવ,
 ૧ શેઠ જરામ શિવજી.
 ૧ „ અપ્પજી શિવજી.
 ૧ „ મુરારજી દયાલ રતનસિ.
 ૧ „ વિરજી રવજી.
 ૧ શા. નથુરામ નાગરદાસ.
 ૧ શેઠ રબજોડદાસ પરસોત્તમ.
 ૧ મોદી ત્રીભોવનદાસ રતનજી.
 ૧ શેઠ ગોરધન પીતામર.
 ૧ „ સુંદરદાસ બદવજી.
 ૧ „ કાનજી ખેતસિ. હ. મુરજી લ-
 ખમીદાસ.
 ૧ „ શવજી ધરમસિ.
 ૧ „ નથુ ઉમરસિ.

- ૧ શેઠ કલ્યાણજી ઉમરસિ.
 ૧ „ મુરજી ઉમરસિ,
 ૧ શેઠ કરસનદાસ હરીભાઈ.
 ૧ ભટ પ્રેમજી વીરજી (ગીરનારા.)
 ૧ મેતાજી જંમ્યતરામ ભોળાનાથ.
 ૧ ઠક્કર ગીજીધર જસા.
 ૧ „ જીવરામ બદવજી.
 ૧ „ લખમીદાસ હંસરાજ.
 ૧ શેઠ દયાલ ધનજી.
 ૧ ઠક્કર રતનસી જીવરાજ.
 ૧ શા. વિઠલદાસ પ્રભુદાસ.
 ૧ ઠક્કર મોનજી મેધજી.
 ૧ મુલતાની લાલુમલ મોટુમલ,
 ૧ ખાખી ઇશ્વરદાસજી (મહાલખમી.)
 ૧ શેઠ તુલસિદાસ ત્રિકમદાસ.
 ૧ „ વિઠલદાસ મોરારજી.
 ૧ ઠક્કર નેણસિ તુલસિદાસ.
 ૧ „ પ્રાગજી પ્રેમજી.
 ૧ „ ત્રિકમદાસ ડુંગરસિ.
 ૧ „ ભાણજી ખીમજી.
 ૧ શા. કલાભાઈ નરસિંહદાસ.
 ૧ વ્યાસ. દયારામ ગીરધર જોસિ.
 ૧ રા. રા. હરીસરણાઈ કોચીન મલખા.
 ૧ સાધુ. ધરમદાસ ભરથદાસ નારાણસર.
 ૧ જોસિ. વેલજી નથુ.
 ૧ ઠક્કર જગજીવન હેમરાજ.
 દ્વારકા કચેરીના અમલદારો.
 ૧ ઓખા નેટીવ જનરલ લાઇબ્રેરી.
 ૧ રાજેશ્રી ગંગાધર હરી કાળે,
 દ્વારકા મુનસફ.
 ૧ „ મહાદેવ સખારામ,
 દ્વારકા વૈવટદાર.
 ૧ „ બંકટરાવ ખાપુ,
 દ્વારકા ઇન્જનેર.

૧ રાજેશ્રી વાધજી ચત્રભુજ,
દ્વારકા રેસિડેન્ટ સિરસ્તેદાર.

૧ „ પાકરલાલ અમરજી,
મજમુદાર એજન્ટ.

૧ „ આત્મારામ અનંત,
ખેટ થડલાસ માલજેટ.

૧ „ ગોરધનદાસ હરીભાઈ,
દ્વારકા પોસ્ટમાસ્ટર.

૧ „ ચીંતુ ખલવંત,
કારકુન.

૧ „ ભગવાનલાલ અમૃતલાલ,
જેલર.

૧ „ રાવજી હરી કેળકર,
ત્રીજુરી સરાફ.

૧ રાજેશ્રી જુગતરામ કલ્યાણજી,
ત્રીજુરી કારકુન.

૧ „ સખારામ નારાયણ,
સેનાપતિ કારકુન.

૧ „ પ્રાણજીવન ગંગારામ,
કેટર માસ્ટર.

૧ „ રૂપશી સોમજી,
કારકુન.

૧ „ ગણેશ સખારામ,
મ્યુનિસિપાલ કારકુન.

૧ આચાર્ય વિશ્વંભર હરિદત્ત,
વકીલ.

૧ પંડયા ઝીણા દયારામ.
સરકારી જ્વેરી.

૧ રાજેશ્રી જીતવલાલ વેણીલાલ,
એ. વ. સ્કુ. હેડમાસ્ટર.

૧ „ યશવંતરાવ અમૃતરાવ,
અમરેલી વકીલ.

૧ „ ગણપતરામ રાજરામ, સરકારી
ગુજરાતી સ્કુલના હેડમાસ્ટર.

૧ રાજેશ્રી માધવલાલ પુરસોત્તમ,
સ. ગુ. સ્કુ. આસીસ્ટન્ટ.

૧ „ નથુ ઓધવજી જ્વેરી,
ઈન્જનેરી કારકુન.

૧ „ નારાયણ પ્રાગજી,
(વરવાહ.)

૧ પંડયા ગોપાલજી રવજી,
સિફનાથના પૂજારી.

૧ ઠક્કર નારાયણદાસ રાધવજી,
કરના તથા જ્વાતના ઇન્જરદાર.

૧ દવે દયારામ લીલાધર,
દ્વારકા સ્ટીમર એજન્ટ.

દ્વારકાના વેપારીઓ.

૧ „ માધવજી દયાલ હ. સુંદરજી.

૧ „ નારણદાસ હેમરાજ.

૧ „ રાધવજી કાનજી હ. જ્વેરામ.

૧ „ લખમીદાસ દયાલ.

૧ „ ઉકા હેમરાજ હ. નરશી.

દ્વારકાના ગુગળીઓ.

૧ મીન મુરજી વેલજી.

૧ પાઠ વલભજી હરજી હ. નથુ વલભજી

૧ વાઈડા વિઠલજી રવજી.

૧ વાયડા. જ્યૈષ્ઠજી વી. ઝીણા.

૧ ઉપાધ્યા કાનજી નારાયણ.

૧ ઉપાધ્યા ઈંદરજી નારાયણ.

૧ ઉપાધ્યા ત્રીકમજી લાલજી.

૧ ઉપાધ્યા વીરજી હરી.

૧ ભટ દયારામ જ્ઞેષ્ઠ વ્યાસ.

૧ પાઠ ગોકલદાસ રામજી.

૧ „ દામોદર ભાણજી.

૧ „ ખીમા ભોળા.

૧ „ ચંદરજી દયારામ.

૧ મીનનારસનજી વિ. કેશવજી.

- ૧ દવે દયારામ સોમજી.
 ૧ પાઠીયા રૂઝનાથજી શીવરામ.
 ૧ પઠીયાર કરસનજી લીલાધર.
 ૧ શ્રીમાળી ગોર ત્રીકમજી દામોદર.
 ૧ ઠક્કર મુલજી વેલજી.
 ૧ „ ઓધવજી વલભજી પીંડારાના ગોર.

ખંભાળીયું.

- ૨ વ્યાસ શીવરામ ઉર્ફે ઘેલા પરષોત્તમ.
 ૧ પાઠ ભુદરજી મકનજી.
 ૧ ઠાકર વાલજી જીવરાજ.
 ૧ વાઈડા ધનજી રામજી.
 ૧ ઉપાધ્યા હરીકૃષ્ણ જગજીવન.
 ૧ વાયડા કાકુ લખમીદાસ.
 ૧ ઉપાધ્યા દયારામ ગોકલજી.
 ૧ „ પ્રાગજી લવજી.
 ૧ ઠાકર મુરજી કેશવજી.
 ૧ „ લખમીદાસ મેધજી.
 ૧ „ હરજીવન મેધજી.
 ૧ „ મુરજી ભીમજી.
 ૧ „ માવજી લાલજી.
 ૧ દવે નથુ કલ્યાણજી.
 ૧ „ વાલજી શીવજી.
 ૧ „ લખમીદાસ મુરજી.
 ૧ „ ઝીણા નારાયણજી.
 ૧ ઉપાધ્યા ગીરધારી દેવરામ.
 ૧ વાઈડા વીરજી રામજી.

- ૧ વાઈડા પ્રાગજી દેવકૃષ્ણ.
 ૧ „ છગન ગોપાલજી.
 ૧ „ પરષોત્તમ લાલજી.
 ૧ ઠાકરુ ધનજી રૂઝનાથજી.
 ૧ પાઠ વુનરાવન વિ. જ્યૈષ્ઠજી.
 ૧ „ દેવકૃષ્ણ વિ. દયારામ.
 ૧ વાયડા ત્રીકમજી વિ. વિસનજી.
 ૧ ઠાકર ઘેલા જદવજી.
 ૧ „ વલભદાસ વીરજી.
 ૧ પાઠ નંદરામ સુંદરજી (નગર.)
 ૧ શ્રીસ્વામીજી રામાનંદજી. (નગર.)
 ૧ શા. હરીદાસ ગોવંદજી (નગર.)
 ૧ રાજેશ્રી મુરુ ગોપાલ ઉર્ફે તાતાસાહેબ
 (વડોદરા.)
 ૧ રાવલ દયારામ ગણપતરામ અમદાવાદ.
 ૧ દવે મહાનંદ છગનભાઈ (કડી પરગણે)
 ૧ પારેખ અંબારામ લલુભાઈ (વિરમગામ)
 ૧ જની કાનજી વિ. નથુ (કોડીનાર.)

બેટ શંખોધાર.

- ૧ વાયડા ગોકલદાસ મુરજી મુખત્યાર
 વકીલ.
 ૧ „ કરસનદાસ જ્યૈષ્ઠજી,
 (મેડીકલપ્રિયપલ.)
 ૧ „ નાનજી ડોસા.
 ૧ „ ગોવનજી મનજી.
 ૧ પાઠ કુંવરજી દયારામ.

સૂચના.

સર્વે આર્યબંધુઓ તથા સજ્જનોને સૂચના કરવામાં આવે છે કે નીચે લખ્યાં પુસ્તકો છપાઈ તૈયાર થયાં છે જે સાહેબોને લેવાની ખાહેસ હોય તેઓએ રોકડી કિંમતે મંગાવી લેવાં.

રૂ. આ. પૈ.

સ્કંદ પુરાણોક્ત દ્વારકા માહાત્મ્ય અને તેના શબ્દે શબ્દનું ગુજરાતી

ભાષાંતર	૩-૦-૦
દ્વારકામાહાત્મ્ય મૂળ.....	૧-૦-૦
ભોજ પ્રખન્ધ અને તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર.....	૨-૮-૦
સનકાદિવિરચીત ગોમત્યષ્ટક અને તેનું ભાષાંતર	૦-૦-૬
દ્વારકા તથા ખેટના નકસા	૦-૧-૦

છપાય છે.

“ શ્રીકૃષ્ણ જન્મખંડ ” નું ગુજરાતી ભાષાંતર છપાય છે. રાયલ આઠ પેજ ફારમ ૧૦૦ ને આશરે પૃષ્ઠ ૮૦૦ સારા કાગળો તથા પાકાં પુઠાંથી પ્રથમ ગ્રાહક થનાર પાસેથી રૂ. ૪) અને તૈયાર થયે લેનારની પાસેથી રૂ. ૬) લેવામાં આવશે.

કે. કાલકાદેવી પાસે ઠકર વાલજી શામજીના માળામાં.

દ્વારકા પુસ્તક પ્રસારક મંડળી.

